DOMNIA LUI CUZA-VODĂ.

INTRODUCERE

Istoria orĭ-căruĭ popor, precum şi acea a omenireĭ, este un lanţ neîntrerupt de fapte, maĭ mult sau maĭ puţin cuprinzătoare, legate între ele pe scara coborîtoare a timpuluĭ. Fie care fapt istoric îşĭ are rădăcina în unul ce i-a stat maĭ înainte şi este el însuşĭ zemislitorul celora ce aŭ să vină.

Cînd este să se expună una din verigile trecutuluĭ, ea trebue numaĭ de cît pusă în legătură cu acele de care se ţine, pentru că numaĭ prin această legătură, perioada pe care o cercetăm capătă înţelesul şi rostul eĭ istoric. Desvoltarea curge însă în şiroae paralele, din care unele îşĭ aŭ obîrşia în veacurĭ îndepărtate, altele în vremurĭ maĭ apropiate, ca nişte rîurĭ maĭ lungĭ sau maĭ scurte care s'ar adăogi către marele eĭ fluviŭ, păstrîndu-şĭ însă faţa apelor lor. Numaĭ prin urmărirea acestor şiroae, fie-care unic şi deosebit în feliul săŭ de a fi, se poate limpezi mersul treburilor omeneştĭ. In istorie, nu sunt legĭ transversale, după care să se repete fără încetare aceleaşĭ fapte, ci numaĭ seriĭ longitudinale care apucă în cotro-va. A urmări direcţia acestor seriĭ, a constitui feliul lor, din întemeierea apriată a faptelor şi strînsa lor înlănţuire cauzală, iată problema pe care istoricul trebue să o deslege.

Perioada ce este a fi tratată, e purtată pe de o

parte de seriile marĭ care alcătuesc chiar mersul istorieĭ romîneştĭ. Aceste seriĭ trebuesc puse în lumină, spre a se şti prin ce legăturĭ e prinsă această perioadă de vremile ce aŭ mers maĭ înainte. Se poate ca unele din seriile bătrîne să-şĭ găsască sfîrşitul în decursul acestuĭ răstimp, precum iarăşĭ altele noue să se arăte la lumina zileĭ. Din aceste de pe urmă, unele scurte la traiŭ, vor apune tot în sinul perioadeĭ de care e vorba; iar altele, înzestrate cu o viaţă maĭ puternică, vor depăşi-o către lungul viitor. Toate aceste împrejurărĭ trebuesc notate cu îngrijire, de oare-ce o perioadă din istoria omenească va fi cu atîta maĭ însămnătoare, cu cît va umfla maĭ mult volumul seriilor ce curg prin ea, şi maĭ ales cu cît va fi maĭ mult mormînt de seriĭ vechĭ şi leagăn de seriĭ noue.

Seriile istorice începute înainte de domnia luĭ Cuza-Vodă, şi care rostogolesc şi peste ea bogatele lor valurĭ, sunt urmatoarele:

Seriile politice şi sociale. 1) *Marea serie a propăşireĭ poporuluĭ romîn.*—Acest popor a năzuit tot-deauna spre un traiŭ vrednic şi neatîrnat; dar la început, nu se desemnase în el tendinţa după o viaţă naţională, după o revărsare în lumea din afară a comoareĭ sale sufleteştĭ particulare. Această fază a desvoltăreĭ sale conştiută, ca neam deosebit, se începe cu traducerea cărţilor bisericeştĭ în limba romînă, traducere încercată de prin veacul al XVI-le şi îndrumată pe cale oficială prin intervenirea domnilor ingemănaţĭ, Mateiŭ Basarab şi Vasile Lupu. De îndată ce această nouă pîrghie de desvoltare se deschise minţeĭ romîneştĭ, o videm îmbogăţindu-se cu lucrărĭ literare şi istorice care înălţară conştiinţa neamuluĭ, pe de o parte prin limba frumoasă în care eraŭ scrise, pe de alta prin cuprinsul lor care resfrîn-

gea timpurile de glorie cît și acele de restriște ce le petrecuse. Această putere, odată ce se desvoltă în sinul poporului, nu se mai stinse, nicĭ nu apuse. Cu toată apăsarea intelectuală a epoceĭ fanariote, ea rămîne vie, fiind bine înțeles silită să-șĭ ascundă mersul. Cronicariĭ, ceĭ maĭ înfocațĭ apărătorĭ aĭ neamuluĭ lor, încercărĭ literare în proză și versurĭ, satire la adresa străinuluĭ umplu această perioadă. Către sfîrșitul eĭ, o nouă înflorire a cugetăreĭ romănești iea naștere în Ardeal, și cu toate că ea nu-șĭ întinse mireasma îndată și dincoace de munțĭ, totușĭ prin învățăceiĭ marilor scriitorĭ ardelenĭ, focul aprins de eĭ pe vatra patriotismuluĭ, radiă și în țările romîne de la gurile Dunăreĭ, încălzind și maĭ mult inima romănească. Invățățiĭ din Transilvania care, cu începutul veacului al XIX-le, prinseră a se strămuta în Muntenia și Moldova, aduceaŭ cu eĭ calda învăpăere deșteptată în inimile lor prin scrierile și exemplele marilor lor dascalĭ și adăogiaŭ comorile sădite în inimile Romînilor din Principate de înșușĭ aĭ lor scriitorĭ.

Această fierbere intelectuală nu putea să nu pătrundă în afară, sub forma de mișcărĭ politice, și începutul lor se face cu prilejul revoluțieĭ Grecilor contra Turcilor, cînd atuncĭ Romîniĭ cer și dobîndesc iar ocîrmuirile și domniile naționale. Scăparea de Grecĭ fu prima năzuință politică a poporuluĭ romîn.

Dar în timpul ce se pregătise și se desăvîrșise această emancipare, alt jug se lăsase tot maĭ greŭ după grumajiĭ Romînilor, acel al potereĭ ce chip îĭ mîntuise și-ĭ scosese din robia turcească—jugul rusesc. Insă pe cînd se făuriaŭ aceste lanțurĭ noue, propășirea intelectuală îșĭ mîna maĭ departe pasul, sprijinit pe o nouă serie de fapte imbolditoare, datorite înrîurireĭ franceze. Lupta decĭ între apăsare

şi simburele ce nu voia să piară, se ascute şi maĭ mult, până ce izbucneşte în o încercare sumeaţă, dar generoasă, revoluţia din 1848. Inăbuşirea eĭ, de şi deplină, nu aduse însă o restrîngere şi o apăsare maĭ mare a vieţeĭ romîneştĭ; din potrivă, de teama reînnoireĭ eĭ, se maĭ slobozіră frînele în care fusese ţinută. Totuşĭ speranţele uneĭ desvoltărĭ naţionale ar fi fost pentru tot-deauna pierdute, dacă întîmplarea n'ar fi venit să amestece puternicul eĭ joc în desvoltarea istorieĭ poporuluĭ romîn. Războiul Crimeeĭ, înfrîngerea Rusieĭ, planul luĭ Napoleon al III-le de a face din poporul romîn o stavilă împotriva încălcărilor ruseştĭ, dădură un noŭ avînt ideilor de regenerare, răspîndite de zdrobiţiĭ revoluţiuneĭ din 1848 la cele patru colţurĭ ale pămîntuluĭ. Tratatul de Paris, comisiunea trimisă în Bucureştĭ, divanurile ad-hoc cu rostirea dorinţelor lor şi în sfîrşit Convenţia de Paris din 1858, cu ceea ce ea putu primi din aceste dorinţĭ, îndrumară o nouă epocă în viaţa romănească. Pe această temelie se înalţă domnia luĭ Cuza-Vodă care trebuia să ducă maĭ departe năzuinţele de emancipare ale poporuluĭ romîn şi să le transmită, aşa mărite şi adaose, generaţiilor maĭ noue. [1]

2. *Seria înrîurireĭ franceze.*— Această înrîurire, de cea maĭ mare însemnătate pentru istoria poporuluĭ romîn din Principate,[2] nu fu adusă, cum s'ar putea crede, de ideea că suntem de viţă latină şi că decĭ trebue să ne căutăm imboldirile regenerătoare la naţiunea fruntaşă a ginteĭ latine. Introducerea înrîurireĭ franceze în ţările romîne dunărene este o urmare a epoceĭ fanariote şi a stăpîniriĭ greceştĭ în

1. Asupra faptelor amănunţite pe care se întemeiază această expunere, vezĭ *Istoria Romînilor din Dacia traiană* vol. IV, V şi VI.

2. Se ştie că ea nu se întinse de loc la Romîniĭ de peste munţĭ. Asupra cauzelor aceşteĭ deosebirĭ, vezĭ *Influenţa franceză în Romănia,* conferinţa ţinută la Ateneul din Bucureştĭ de A. D. Xenopol, Bucureştĭ, 1887, p. 6.

Muntenia şi Moldova, şi această idee ce pare la întăia vedere aşa de stranie, este una din cele maĭ bine dovedite şi documentate din desfăşurarea trecutuluĭ poporuluĭ romîn.[3] La început, înrîurirea franceză s'a arătat numaĭ pe tărîmul cultural, în deprinderea limbeĭ, în însuşirea moravurilor, obiceiurilor şi modelor franceze. Revoluţia franceză însă făcu să pătrundă şi ideĭ politice, ale căror prima licărire în viaţa romănească se văd în proiectul de constituţie al Moldoveĭ din 1822.[4] Programul revoluţieĭ din 1848 este inspirat în întregul său de ideĭ franceze; tot din aceste ideĭ izvoresc cererile divanurilor ad-hoc, privitoare la întroducerea sistemuluĭ constituţional care se şi decretează prin Convenţia din 1858.

Inrîurirea franceză, în covîrşitoarea eĭ putere, s'a manifestat în întreaga viaţă a poporuluĭ romîn; pe tărîmul politic, prin faptele arătate; pe tărîmul cultural, prin prefacerea limbeĭ şi împrumutarea feluluĭ de viaţă al Francezilor. Această din urmă imitare aduse efecte şi pe tărîmul economic, de oare-ce împinse pe Romînĭ la cheltuelĭ nesocotite, pentru a semăna macar în afară cu civilizaţia franceză.

Domnia luĭ Cuza-Vodă era să fie prinsă în acest mare curent, tocmaĭ cînd pornirea luĭ era maĭ puternică; cînd mîntuirea poporuluĭ romîn de jugul ce-l apăsa atît de greŭ şi îndrumarea luĭ pe rîvnita cale a desvoltăreĭ libere şi naţionale, se făceaŭ sub ocrotirea Franţieĭ.

3. *Seria înrîurireĭ greceştĭ.* — In legătură cu aceste două seriĭ înălţătoare de viaţă, stă o alta ce

3. Ea a fost pentru prima oară pusă în lumină în conferinţa citată şi apoĭ întărită şi desvoltată în vol. V al *Ist. Romînilor*. Astăzĭ toată lumea o admite ca oare-cum înţălegîndu-se de sine şi ca apărută aşa din senin.

4. Vezĭ comunicarea mea la Academia Romînă: *Primul proiect de Constituţie al Moldoveĭ,* Bucureştĭ, 1898.

scădea în puterile eĭ, cu cît acele două propășiaŭ, o serie regresivă—acea a înriurireĭ grecești. Incepută din vremurĭ foarte vechĭ și întărită prin bigotismul principilor naționalĭ, dusă la culmea înflorireĭ eĭ, prin predomnirea politică a elementuluĭ grecesc în epoca fanariotă, ea fusese tot-deauna combătută de curentul național, care însă se arătase neînstare a o învinge. Intîmplarea aduse și aicĭ rostul eĭ însămnator în desfășurarea împrejurărilor, și revoluția grecească dădu prilejul emancipăreĭ poporuluĭ romîn de stăpînirea politică a Grecilor, în anul 1822.

Totușĭ rămase o urmă a acesteĭ a lor predomnirĭ, de care urmă Romîniĭ trebuiaŭ să caute a se mîntui, spre a o desrădăcina cu desăvărșire din viața țărilor lor. Această urmă era stăpînirea mănăstirilor greceștĭ din Răsărit asupra unuĭ mare număr de cele pămînteștĭ și asupra avuțiilor lor.

Această însămnată daravere s'a desvoltat într'un chip necurmat de la 1822 încoace. De cînd s'a dat predomnireĭ Grecilor lovitura cea gravă, de atuncĭ desființarea ultimeĭ forme de stăpînire a acestuĭ element a urmat o serie necontenit suitoare pentru Romînĭ, coborîtoare pentru Grecĭ și care a condus din treaptă în treaptă poporul romănesc până la culmea țînteĭ luĭ, desăvărșita luĭ mîntuire de înriurirea grecească, mîntuire ce s'a îndeplinit prin cele două legĭ ale luĭ Vodă-Cuza: secularizarea averilor mănăstirilor închinate și scoaterea bisericeĭ romîne de sub autoritatea patriarhuluĭ de Constantinopole[5].

4. *Seria unireĭ.*—In legătură cu seriile enumerate stă și acea care tindea la unirea țărilor romîne în-

5. Seria înriurireĭ greceștĭ a fost expusă în vol. III. IV și V din *Istoria Romînilor din Dacia Traiană*; acea a lupteĭ pentru redobîndirea averilor monăstireștĭ va fi reluată, de la 1822, în Cap. VIII al acesteĭ scrierĭ, de oare-ce nu a fost expusă în Ist. Romînilor

tr'un singur stat. Rod tîrziŭ al unireĭ intelectuale și morale a poporuluĭ romîn, unirea ambelor țărĭ fusese atinsă pentru prima dată în Regulamentul organic, apoĭ încercată fără izbîndă în aniĭ 1841 și 1848. Divanurile ad-hoc o ceruse cu stăruință; dar Convenția de Paris nu o putuse încuviința, din pricina opunerei unora din puterile care luase parte la a eĭ alcătuire. Se făurise de diplomație o jumătate de unire care nu era în stare a mulțami dorințele româneștĭ, și care, produsul întortochiatelor combinărĭ de ideĭ, nu se putea introduce în realitatea faptelor[6]. Cînd veni Cuza la Domnie, el găsi fierberea pentru unire în toiul eĭ cel maĭ puternic, de oare-ce speranțele Romînilor fusese numaĭ zădărite prin desbaterile divanurilor ad-hoc și apoĭ iar aruncate în umbră, prin hotărîrile areopaguluĭ european.

5. *Seria dinastieĭ străine.* — Odată cu cererea după unire, se manifestase în poporul romîn ideea introducereĭ uneĭ dinastiĭ străine, care iarășĭ fusese cerută de divanurile ad-hoc și respinsă de Convenția de Paris. De și începută și ea înainte de domnia luĭ Cuza-Vodă, desfășurarea eĭ cade maĭ ales în decursul acesteĭ domniĭ. Ea se și realizează cu prilejul detronăreĭ celuĭ întăĭ domnitor al Românieĭ unite.

6. *Seria emancipăreĭ țăranuluĭ.*—Această serie, adusă la îndeplinire prin legea din 1864, este una din cele maĭ bogate în a eĭ desvoltare. De și se pare a avea maĭ mult un caracter economic, în ideea oamenilor de atuncĭ ea lua un caracter maĭ rostit social și politic. Nu era vorba atît de îmbunătățirea materială a țăranuluĭ, cît maĭ cu samă de scoaterea luĭ din lanțurile robieĭ și ale șărbireĭ. Era maĭ mult o chestiune de libertate de cît de îmbogățire. Pentru a o înțălege în toată a eĭ mare însămnătate,

6. Vezĭ *Ist. Romînilor.* Vol. VI, partea III, *Unirea,* p. 417—639.

trebue să-ĭ arătăm desfășurarea înainte de domnia luĭ Vodă-Cuza, spre a vedea în ce stare a aflat-o el și cum a ajuns să-ĭ găsască deslegarea.

Introducerea ideilor noue în sinul poporuluĭ romîn făcuse din chestia țăranească punctul în jurul căruia se învîrtea întreaga viață a acestuĭ timp. Domnia luĭ Cuza-Vodă, hultuindu-se tocmaĭ pe aceste ideĭ de emancipare a claseĭ țărăneștĭ, ele devenira pîrghia ce determină maĭ cu deosebire senzul luptelor pe tărîmul politic[7].

Seriile culturale. *Seria literară.*—Desvoltarea literară la Romănĭ este îndestul de veche, de și la început ea nu pășește de cît pe urmele altora, reproducînd numaĭ, în graiul romănesc, cugetărĭ straine. De îndată ce începe a umbla de sine, ea se apleacă către cugetarea fundamentală a poporuluĭ, dorința luĭ de a se mîntui de relele care'l bîntuiaŭ, și iea un caracter patriotic. Așa a fost în tot cursul desvoltăreĭ înainte de domnia luĭ Alexandru Ioan I, și dacă ea străbate une-orĭ in netăgăduite forme estetice, aceste înfloriaŭ tot pe fondul de iubire de țară care făcea să tresară toate sufletele ce cugetau maĭ departe decît la îngustul orizon al proprieĭ lor viețĭ. Pe această armonie fundamentală, se țesă și se resfiră toate producerile literare ale timpurilor maĭ vechĭ, și până la 1859 se poate spune că obștescul caracter al literatureĭ romăneștĭ este acel patriotic. Numaĭ arare orĭ alte simțirĭ maĭ personale înspiră pe poețĭ, și chiar aceștia plătesc totdeauna tributul lor și părțeĭ patriotice. Pe calea literară s'a manifestat de la un timp opoziția contra Grecilor; pe aceeașĭ cale s'a îndrumat și lupta în

7. Această serie a fost tratată în deosebite părțĭ din *Istoria Romînilor*, Vol. II—VI. Dar marea eĭ însămnătate ne-a împins s'o reluăm din noŭ de la început în Cap. XI al acesteĭ scrierĭ, cu noue amănunțimĭ documentale.

contra apăsăreĭ rusești. In deobște toată viața națională înainte de 1859 se concentră în literatură, și de aceea are desvoltarea literară un rol așa de însemnat în istoria poporuluĭ romîn dinaintea timpuluĭ ce face obiectul acesteĭ expunerĭ. Pe atuncĭ nervul istorieĭ, adecă puterea aceea ce împingea poporul romîn înainte, era mărginită la ideĭ, de oare-ce în fapt el era supus unor voințĭ și scopurĭ străine. Trunchiul pe care se desfășura viața romănească era acel al ideilor, orĭ cît de slabe și de sărace ar fi părut ele, asămănate cu bogatele cugetărĭ ale lumeĭ apusene.

De la 1859 se schimbă lucrul de a totuluĭ tot. Poporul romîn putuse păși la fapte; centrul în jurul căruia vieța luĭ începu să se învîrte deveni cel politic; iar curentul literar cade pe un al doilea plan[8].

8. *Seria științifică.*—Absolut slabă și mărginită numaĭ la reproducerea unor noțiunĭ științifice împrumutate de la străinĭ, ea nu are maĭ nicĭ o însămnătate în viața maĭ veche a poporuluĭ romîn, decît doar împlîntarea gustuluĭ pentru așa feliŭ de îndeletnicirĭ, tocmaĭ prin împrumuturile făcute din viața altor popoare. Ba chiar patriotismul desvoltat în literatură și care întuneca viderile ca orĭ ce simțimînt, înlătura adesa adevărul, chiar din acele sfere, unde el ar fi putut licări și în cîmpul cugetăreĭ Romînilor, bună oară în cercetarea proprieĭ lor istoriĭ.

9. *Seria funcționarismuluĭ.* Această însemnată serie formează trecerea vieţeĭ culturale către cea economică. Inceputul acesteĭ seriĭ cade iarăşĭ în vremĭ maĭ vechĭ și ea s'a tot hrănit și întărit pănă în zilele maĭ noue.

---

8. Asupra desvoltăreĭ literare a Romînilor vezĭ *Ist. Romînilor din Dacia Traiană,* vol. III, IV, V și VI, capitulele respective.

Seriile economice. 9. *Seria propăşireĭ agricultureĭ.*—Agricultura începuse a se desvolta încă de la tratatul de Adrianopole, 1829, de cînd se deschisese porturile Măreĭ-Negre şi ale Dunăreĭ. Răspunsurile tuturor comisiunilor agricole din aniĭ 1862—1863, din judeţele Munteniei şi ale Moldoveĭ, arată în chip aproape identic că „agricultura s'a desvoltat maĭ ales de la 1832 şi cu deosebire de la 1848 încoace; că maĭ înainte nu se cultivaŭ grîne ci numaĭ fîneţe; că preţ de arendă pentru 600 de pogoane se lua cel mult 600—800 de leĭ, pe cînd acuma se ieaŭ la 4800“[9]. Exportul întrecea importul. Ce e drept, tot pe atuncea se intra în toiul cel mare al cheltuelilor cu străinătatea, care cheltuelĭ începuse de maĭ înainte.

Dar aproape la atîta se mărgineaŭ pe acea vreme cheltuelile ce intraŭ în contul balanţeĭ comerţuluĭ, datoria publică fiind neînsemnată şi toată contractată în ţară. Cînd vine Cuza la domnie, el găsesce deci starea economică a ţărilor romîne în deplin avînt, iar cheltuelile statuluĭ reţinute în hotare restrînse, prin obiceiurile vechĭ practicate maĭ înainte.

10. *Seria cheltuelilor private.*—Pe partea statuluĭ aşa stăteaŭ lucrurile. Maĭ răŭ însă pe acea a privaţilor; aicĭ dăm de o descumpenire foarte gravă Orbitoarea civilizaţie străină luase cu totul ochiĭ Romînilor. Pe întrecutele se ipotecaŭ moşiile, spre a merge *în lăuntru.* Această serie începuse încă de mult, de pe cînd Romîniĭ se atinsese pentru întaia oară cu Apusul civilizat, şi ea propăşise necontenit, adaogînd pe fie ce an risipa comîndurilor private.

Pe cînd în viaţa publică, cu toate greutăţile prin care trecuse ţările romîne, nu începuse încă spiritul

9. Vezĭ bună-oară răspunsurile comisiunilor agricole din Judeţele *Ialomiţa şi Muscel. Monitorul oficial,* 18 April 1862.

de dărnicie în cheltuelĭ și ele se mențineaŭ aproape cu desăvîrșire în hotarul veniturilor, în gospodăriile private se întrodusese destrăbălarea care le conduse la ruină. Cauza pentru care, înainte de domnia luĭ Cuza, răul spirit ce predomnia în îngrijirea intereselor private nu pătrunsese încă și în cele publice, este maĭ întâĭ de căutat în dispozițiile ocrotitoare ale Regulamentuluĭ, apoĭ în împrejurarea că întocmirile vechĭ nu nevoiaŭ cheltuelĭ așa de însămnate; dar spiritul era copt pentru asemene deslănțuire spre rîsipă, prin practica în gospodăriile private, și trebuia numaĭ cît prilejul să se ivească, pentru ca el să copleșască neoprit și gospodăria publică. Aceasta se întîmplă odată cu întroducerea principiilor Convențieĭ de Paris care lăsa cheltuelele la bunul plac al adunărilor, ba chiar la acel al ocîrmuireĭ, și care, prin viața nouă ce se deschidea poporuluĭ romîn era să nevoiască întocmirea a o mulțime de noue așăzeminte care toate aveaŭ trebuință de banĭ, spre a putea întra în lucrare.

12. *Seria desvoltăreĭ țăranuluĭ.*—Starea economică a țăranilor mersese înrăutățindu-se din vremile vechĭ către cele noue. In vechime toată gospodăria luĭ era întemeiată pe vite și era deci o gospodărie păstorească. El dispunea de întinderĭ însemnate de pămînt, pentru creșterea vitelor sale; acestea se vindeaŭ apoĭ cu bun preț în străinătate, în cît economic vorbind, țăranul stătea bine. Această bună stare era însă paralizată prin întocmirile sociale și politice ale timpuluĭ, prin jafurile nenumerate, nedreptățile strigătoare la cer, prin pustiirile oștirilor străine care se perindaŭ fără încetare pe capetele încujbate ale țărănimeĭ romîne. Cu timpul relele se maĭ stîmparase și poporul putu să răsufle; dar tocmaĭ atuncĭ Regulamentul organic veni să dee lovitura de moarte gospodărieĭ vechĭ a țaranuluĭ, fără a i se da mijlocul de a se deprinde cu una nouă.

Cultura nu veni să-l deștepte, spre a-șĭ găsi el noua cale de apucat și a putea trăi pe îngustatul său pămînt; căcĭ țăranul nu se putea cultiva așa de repede, cum i se luase pămîntul. Țăranul rămase cu sistemul vechiŭ de agonisire a traiuluĭ, în condițiile cele îngreuiate făcute luĭ prin Regulament, și așa trebui ca traiul luĭ economic să se înrăutățască. In așa stare îl găsește domnia luĭ Vodă-Cuza [10]. Vom vedea ce a făcut pentru dînsul.

13. *Seria ridicăreĭ neamuluĭ jidovesc.*—Dacă țăranul dădea înapoĭ, Jidovul se rîdica necontenit. Atrașĭ de locurile goale lăsate de Romînĭ în comerț și industrie, prin năvălirea lor la funcțiĭ, Evreiĭ se înmulțise în chip însămnat în țările romîne și maĭ ales în Moldova, înainte încă de a fi venit Vodă-Cuza la domnie. Inmulțirea lor aducea veniturĭ statelor romîne, și se luară în curînd în favoarea lor măsurĭ ocrotitoare, în loc de a se apara pămîntenii de năvălirea lor necontenit crescătoare. Eĭ veniaŭ ca străinĭ, maĭ ales ca supușĭ austriacĭ, și decĭ eraŭ proteguițĭ de consuliĭ atot puternicĭ aĭ acelor puterĭ, și se folosiaŭ de toate dispozițiile ce se luaŭ în interesul tuturor străinilor. Maĭ ales le veniră în mare ajutor loviturile date breslelor vechĭ care apăraŭ comerțul și industria indigenă contra puhoiuluĭ jidovesc. Așa Mihaĭ Sturza desființase încă din 1838 îndatorirea Evreilor de a suporta cheltuelele breslelor, dispunînd ca „Evreiĭ, peste taxa către stăpînire (taxa Jidovilor) admisa de la nația lor, și alte dărĭ spre ținerea de spitale și pentru ceĭ nevoieșĭ dintre eĭ, nu pot fi îndatorițĭ a maĭ plăti și deose-

10. Cred că trebue să se sfîrșască odată legenda că, sub Regulamentul organic, țăranul era în maĭ bună stare de cît astăzĭ. Inainte de Regulament fără îndoială că da; dar schimbarea stăreĭ în răŭ s'a făcut tocmaĭ prin îngustarea pămîntuluĭ de către dispozițiile Regulamentuluĭ.

bila zeciuială în trebuința breslelor ce nu sunt de neamul lor".[11]

Evreiĭ se îmbogățiaŭ pe maĭ multe căĭ: întâĭ prin împrumuturile făcute Romînilor ce se deștăraŭ necontenit, spre a vedea străinatatea; al doile prin comerțul cu băuturile spirtuase; al treile în sfîrșit, prin suplantarea elementelor băștinașe în daraverile cele maĭ bănoase ale țăreĭ: industria, comerțul și meseriile, în curînd chiar și în agricultură, ca exploatatorĭ bine înțeles, nu ca muncitorĭ.

Aceste sunt cele 13 seriĭ de căpitenie pe care se hultuește domnia luĭ Vodă-Cuza. Cele maĭ multe din ele o vor strebate și vor trece peste ea, către vremile viitoare; unele se vor opri în sinul eĭ și-șĭ vor găsi sfîrșitul; iar altele vor apuca altă cale decît acea urmată până atuncĭ, dînd naștere unor noue desvoltărĭ. Vodă-Cuza gasește decĭ țările romîne în plină fierbere pe calea propășireĭ, împinse în această cale maĭ ales prin înriurirea ideilor franceze și cerînd cu mare glas reforma viețeĭ de până atuncĭ: încetarea privilegiilor, egalizarea socială și politică, ridicarea condițieĭ țăranuluĭ, încetarea exploatareĭ greceștĭ, ridicarea demnitățeĭ poporuluĭ și punerea Romînilor în rîndul popoarelor, și maĭ ales unirea lor în o singură țară sub un domn străin.

In privirea cultureĭ, găsește o literatură patriotică ce împingea necontenit pe popor spre realizarea ținteĭ ce-șĭ pusese; în privirea științifică o lipsă aproape totală de avînt pe acest tărîm.

In privirea economică: o stare de destrabălare a gospodăriilor private în clasa conducătoare și o cădere spre ruină a gospodăriilor țăraneștĭ. In dara-

11. *Manualul administrativ* II, p. 42. Comp. *Ist. Rom. din Dacia traiană*, VI, 204.

verile statuluĭ din potrivă, un spirit de reținere și o e-conomie bine chibzuită. Ca mediu social, o plecare netărmurită a Romînilor către funcțiile statuluĭ și o îndepartare a lor de îndeletnicirile productive ale industrieĭ, comerțuluĭ și meseriilor.

Să videm acuma ce s'a făcut cu toate aceste a-pucăturĭ în timpul domnieĭ luĭ Cuza-Vodă; dar îna-inte de a păși spre acestă expunere, să cercetăm întâĭ caracterul omuluĭ ce trebuia să aibă, prin po-ziția luĭ de domn, un rol precumpînitor în desvol-tarea poporuluĭ romîn.



CAP. I

ALEXANDRU CUZA

Familia Cuza. Familia *Cuza* pare a fi originară din satul Cuza saŭ Cues în Lorena lîngă rîul Mosela, unde ea începe a fi pomenită în persoana unuĭ reprezentat al eĭ foarte strălucit, învăţatul cardinal *Nicolae Cuza saŭ Cuzanus,* născut la 1401 în acel sat şi mort în 1464 în oraşul Todi din Umbria. Intre alte misiunĭ însemnate cu care a fost însărcinat cardinalul Cuza, amintim acea din Constantinopole, unde fusese trimis spre a negocia unirea bisericeĭ ortodoxe cu acea catolică. De şi călugăr catolic şi decĭ fără moştenitorĭ legiuiţĭ, s'ar putea ca să-l fi însoţit în Italia membri din familia luĭ, atraşĭ aice de însamnata luĭ poziţie. Ba s'ar putea chiar face presupunerea că vre un membru aĭ familieĭ sale să-l fi urmaĭ în Constantinopole, unde să fi rămas, constituind ramura orientală a acesteĭ familiĭ, stirpea din care sè trag Cuzăştiĭ moldovenĭ.

In orĭ-ce caz familia Cuza se afla, în secoliĭ următorĭ, trăitoare în Italia şi este la dînsa o tradiţie care spune că origina eĭ s'ar trage din Austria, tradiţie ce corespunde loculuĭ eĭ de baştină. Ceĭ de pe urmă reprezentanţĭ aĭ acesteĭ familiĭ în Italia fură baronul Nicola Cuza şi comandorul Salvator

Cuza, ambiĭ morțĭ în decursul ultimelor deceniĭ ale veaculuĭ trecut și cu moartea cărora familia Cuza s'a stîns în Italia, în linia eĭ bărbatească[1].

Lăsînd însă la o parte aceste simple presupunerĭ asupra origineĭ familieĭ Cuza, presupunerĭ ce nu aŭ nicĭ o temelie istorică, să venim la Cuzăștiĭ din Moldova. Ceĭ întăĭ boier cu numele de Cuza ce apare în documentele moldoveneștĭ este *Dumitru Cuza*, pomenit de documente în rangurĭ de boierie între aniĭ 1677—1706. Așa în 1677 găsim pe comisul Dumitru Cuza dăruit cu satul Vlăiceniĭ de către Alexanru Roset. La 1696 întîlnim pe acelaș Dumitru Cuza cu rangul de vel-stolnic însarcinat cu o cercetare. Intre aniĭ 1701—1708 găsim pe Dumitru Cuza înaintat la boieria de vel-spatar [2]. Dumitru Cuza avu de fiĭ pe Miron, pe Teodor și pe Velișco. *Miron*, din al căruia sînge se trage domnitorul Alexandru Cuza, fu căsătorit cu fata luĭ Neculaĭ Costin cronicarul. Miron Cuza e amintit în documente la aniĭ 1728 și 1729[3].

Din ceĭ patru copiĭ aĭ luĭ Miron Cuza, cel maĭ mare Ioan saŭ *Ioniță Cuza* este pomenit în documente din aniĭ 1765 și 1768 ca stolnic [4]. Acest Io-

---

1. Dintre femeĭ a maĭ rămas până azĭ doamna *Maria Felice Berso*; iar din aliațĭ *Duca della Verdura* al căruĭ soră a ținut-o comandorul Salvator și *Marchizul Ballestero de Bongiordano* ginerile suroreĭ celor doĭ frațĭ Cuza: Nicola și Salvator, (toțĭ în Palermo). (După o scrisoare a d-luĭ Angelo de Gubernatis din 24 April 1900). Pe aceștĭ urmașĭ i-am întrebat dacă nu există în familia lor vre-o tradiție, după care vr'un membru al familieĭ lor să se fi strămutat în Răsărit, și mi s'a răspuns că asemene tradiție nu există.

2. 1677, *Acad. Romîna* XLV, 23; 1696, *Arhiva sft. Spiridon*, III, 10 și 14; 1701—1708, *Acăd. Rom.*, XLV, 152, *sft. Spiridon. Sirbiĭ* VIII, 11 și *Popricaniĭ*, V. 115.

3. Doc. d-luĭ E. Vărnav *Sofraceștiĭ* III, 18 și *Țiganiĭ* IV, 8.

4. *Sf. Spiridon, Dumeștiĭ* X, 10. Doc. d-luĭ Al. Hinna, *Vasluĭ* 34. Documentele citate aicĭ mi-aŭ fost comunicate de d. Ioan Tanoviceanu. D-sa, studiind aproape toate documentele cunoscute până azĭ din Moldova, chiar și multe din culegerĭ private, se poate susținea cu siguranță, că Dumitru Cuza din 1677 este primul boier cu acest nume ce apare în Moldova.

niță Cuza avu o soartă tragică. Anume pe timpul luĭ Constantin Moruzi, (1777—1782) Turciĭ, în așteptarea unuĭ noŭ războiŭ cu Rusia, din cauza neîndeplinireĭ condițiilor tratatuluĭ de Cuciuc-Cainargi, se purtaŭ strașnic prin Moldova și luaŭ măsurile cele maĭ pripite, spre întărirea cetăților de la Nistru. Mulțĭ soldațĭ turcĭ, dezertînd din corpul Ienicerilor, se răspîndesc în Moldova ca talharĭ, și generaliĭ turcĭ primesc ordinul ca să-șĭ iee cvartirile de iarnă în această țară. Pe lîngă aceste, se maĭ cere gospodaruluĭ o contribuție de 135 de pungĭ, cu toate că plătise haraciul pe 4 anĭ înainte.[5] Se înțelege cum în o așa stare de lucrurĭ, țara trebuia să fiarbă în greutățile și netocmelile ce căzuse asupra eĭ. Insușĭ domnul e nevoit să se jăluiască la Poartă, contra neorînduelilor comise de oștirile împărăteștĭ: „că el nu maĭ poate răspunde la nemăsuratele cererĭ ale capilor acelor oștirĭ și că locuitoriĭ, calcațĭ în toate chipurile de către milițiĭ, nu găsesc o scăpare decît părăsind țara.“[6] Maĭ mulțĭ boierĭ, între care Manole Bogdan și spatarul Ioniță Cuza, protestează la domn contra barbariilor comise; domnul însă, pentru a acoperi propriile luĭ protestărĭ și a nu supăra pe Turcĭ, pune la opreală pe zișiĭ boierĭ; iar luĭ Bogdan și luĭ Cuza le taie capetele. Un raport al luĭ St. Priest, ambasadorul francez din Constantinopole, spune că: „dorința luĭ Const. Moruzi de a se face plăcut Porțeĭ și de a se pune la adăpost de soarta predecesoruluĭ săŭ (Grigore Ghica), a împins pe domnul Moldoveĭ a căuta crime la cîțĭ-va boierĭ“; iar firmanul Sultanuluĭ către Moruzi, îl laudă pen-

5. Maĭ multe extracte de documente din anul 1778 în N. Iorga, *Acte și Fragmente*, II, p. 148—150. Adauge raportul luĭ *St.-Priest către afacerile străine*, 3 și 17 Sept. și 26 Oct. 1778 în *Documentele Hurmuzaki*, Suplementul I, I, p. 969—970.
6. Raportul luĭ *St. Priest c. af. străine* 17 Aug. 1778. *Ibid.* p. 969.

tru pedeapsa ce a dat'o „hainilor boierĭ Manole Bogdan şi spatarul Cuza“, adaogînd că, „s'a găsit între scrisorile luĭ Bogdan cîte-va cuprinzînd multe spre facere de turburărĭ; pentru care aceştĭ doĭ făcătorĭ de răle, Manole Bogdan şi spătarul Cuza, aŭ luat căzuta răsplată.“[7]

Ioniţă Cuza avu treĭ copiĭ; din care doĭ rămîn fără urmaşĭ barbaţĭ, iar al treile, *Neculaĭ Cuza* căminarul, este bunul domnitoruluĭ Moldoveĭ. Neculaĭ Cuza avu de copiĭ pe Grigore, pe Gheorghe şi pe Ioan Cuza. *Ioan Cuza* vornicul, căsătorit cu fata luĭ Cozadin, Sultana, avu de fiĭ pe Dumitrache Cuza mort de tînăr din un accident de călărie şi pe *Alexandru Cuza*, viitorul domn al ţărilor romîne unite.[8]

Alexandru Cuza înainte de domnie. Alexandru Cuza s'a născut la Bîrlad în 20 Martie 1820, din un tată romîn şi o mamă greacă, născută şi crescută în Constantinopole, femee ce, după spusa contimpuranilor, era de o deosebită inteligenţă, dar care nu ştiea romaneşte. Copilăria şi-a făcut-o la moşia pă-

7. Raportul luĭ *St. Priest c. af. străine* 26 Noemvrie 1778. *Ibid.* p. 990. Firmanul din anul Hegireĭ 1192, publicat în *Romînul* din 10 Ianuarie 1862. Cf. niştе stihurĭ ale luĭ Enache Cogălniceanu asupra morţeĭ silnice a vorniculuĭ Emanoil Bogdan şi a spataruluĭ Cuza, publicate în a doua ediţie a *Letopiseţilor ţăreĭ Moldoveĭ* de M. Cogălniceanu, III, Bucureştĭ 1874, p. 281 şi urm. După aceste două din urmă izvoare, ceĭ doĭ boierĭ ar fi fost ucişĭ, din pricina unor pîrĭ minciunoase, aduse de eĭ contra domnuluĭ, la paşa de Bender. S'ar putea ca aceste pîrĭ să fi fost relative tot la jafurile tolerate de Moruzi care nu putea face altfeliŭ, cu toată tînguirea luĭ. Imprejurarea nu se poate limpezi, documentele (stihurile şi firmanul) fiind foarte răstrînse în rostirile lor.

8. După arborele genealogic al familieĭ Cuza, arbore ce consună cu documentele.—*Grigore Cuza*, unchiul domnitoruluĭ, este acel barbat de caracter şi de moravurĭ aspre ce a jucat un rol aşa de însemnat în deosebitele împrejurărĭ politice ale ţăreĭ. El a presidat între altele întrunirea din 1848, făcută în Iaşĭ, la otelul de Rusia. Biografia luĭ ar fi o lucrare foarte interesantă.—*Gheorghe Cuza* este tatăl luĭ *Costache Cuza*, el însuşĭ tatăl D-luĭ *A. C. Cuza*, promotorul ligeĭ antialcoolice şi sprijinitorul monopoluluĭ alcooluluĭ.

rintelui său, Bărboşii din judeţul Fălciŭ. El fu aşazat, spre învăţătură, întâi în pansionatul lui Cunin din Iaşi,[9] unde învăţaŭ deodată cu el: V. Alexandri, Neculai, Ioan şi Panaite Docan, Mateiŭ Milo, Nicu şi Evghenie Alcaz, Alex. Mavrocordat şi M. Cogălniceanu. După ce stătu aici până la 1831, fu trimis la Paris, spre a-şi desăvîrşi cursurile liceale, până ce luâ bacalaureatul în litere.[10] După sfirşirea studiilor secundare, voi să înveţe medicina; dar neputînd suferi disecţiile, se dădu jurisprudenţei, fără însă să fi obţinut vre un titlu academic. El fu însă numit membru al societăţei economiştilor din Paris.[11]

Nu mult după întoarcerea lui din străinatate, el se căsători cu Elena Rossetti, fiica postelnicului Iordache Rossetti şi a Caterinei fiica logofătului Dumitru Sturza; căsătoria fu celebrată la Soleşti, în jud. Vasluiului, în 30 Aprilie 1844. El intră apoi ca şlen (membru) la judecătoria ţinutului Covurlui. Dar în 1848, după revoluţia din Paris, începînd fierberea în tineritul Moldovei, Cuza luâ parte la ea şi, în 24 Martie acelui an, el se afla în casele lui Mavrocordat din Iaşi, impreună cu acei ce uneltiaŭ mişcarea indreptată contra lui Mihail Sturza. El fu prins impreună cu cei mai mulţi din tovarăşii lui de cugetare, legat cot la cot şi dus la cazarmă, unde fu bătut şi rănit la un picior, rană de care el a suferit mult timp. A doua zi fu pus în o butcă jidovească şi trimis sub pază la Galaţi, împreună cu tovarăşii lui: Manolache

9. Intr'un rînd Cuza luâ parte aici la o bătălie cu Jidanii, fiindcă băeţii luase unui Jidan bătrîn căciula din cap. Cînd Cuza fu să iee pe Elena Rossetti, mama fetei o întrebâ pe care Cuza îl iei, pe acel ce a bătut Jidanii? La respunsul afirmativ al fetei; „să-l iei i spuse bătrîna, căci trebue să fie iubitor de Hristos“ (după arătarea principesei Elena Cuza).

10. Diploma originală din 10 Decemvrie 1835 de la Sorbona, sub No. 6287, subsemnată de ministrul Guizot, se află în pastrarea d-lui Th. Rossetti.

11. O scrisoare a lui V. *Alexandri C. Cuza* din 20 Mai 1862 în hîrtiile *Rossetti*.

Costache Epureanu, Grigore Romalo, Vasile Canta, Dumitru Filipescu, Alecu Moruzi, Dumitru Răducanu Rossetti şi alţiĭ. Ajunşĭ la Galaţĭ, după ce fusese ţinuţĭ sub un regim foarte aspru la cazarmă, trebuiră să fie duşĭ peste Dunăre, în surgun la Măcin. Soţia luĭ Cuza ce alergase după el la Galaţĭ, cumpără prin mijlocirea consulu1uĭ englez din Galaţĭ, Cuningham, pe marinariĭ grecĭ, supuşĭ englezĭ care trebuiaŭ să conducă bărcile peste Dunărea. Cînd eraŭ pe fluviŭ, surgunitiĭ dînd şampanie ofiţeruluĭ ce-ĭ conducea şi soldaţilor, îĭ îmbătară şi îĭ făcură să se strămute în alte bărcĭ; iar marinariĭ cumpăraţĭ apucară, în loc de direcţia Măcinuluĭ, acea a Brăileĭ, unde ajungînd maĭ curînd decît barca cu soldaţiĭ, surgunitiĭ o rupseră de fugă în toate părţile. Cuza ce era rănit şi nu putea merge aşa de iute, fu prins din urmă de ofiţerul care ajunsese şi el cu barca la Brăila. Cuza i se jălui cît de neomeos se purtase cu el tovarăşiĭ săĭ care, ştiindu-l rănit, îl părăsise, şi că spre a-şĭ răsbuna împrotiva lor, el voeşte să-ĭ arăte locul unde eĭ s'aŭ ascuns. Ofiţerul mulţămit, dete braţul luĭ Cuza, spre a-ĭ uşura mersul. Cuza îl duse la locuinţa consulatuluĭ englez, proteguitorul surgunitilor şi, cînd intră pe uşă, scoase pălăria şi mulţămi ofiţeruluĭ pentru întovărăşire. Acesta, văzind atuncĭ bandiera englezască, înţălese că a fost păcălit. De la Brăila, după ce stătu cît-va timp adăpostit în casa consuluḷuĭ englez, plecă cu vaporul la Pesta şi de acolo veni împreună cu tovarăşiĭ săĭ la Cernăuţĭ, de unde Manolache Costache umbla să întrunească o legiune de oamenĭ de strînsură, cu care să intre în Moldova. Cuza însă îĭ spunea să nu aibă încredere în asemene oamenĭ; şi într'adevăr într'o zi aceĭ indivizĭ dispărură, după ce pradară bine pe tineriĭ Moldovenĭ.

Ivindu-se holera la Cernăuţĭ, Cuza se duse la Vi-

ena. Pe atuncĭ în Moldova venise, rînduit din partea Porțeĭ, Talaat Efendi, ca să cerceteze pricina dintre țară și domn. De și holera bîntuia în toată furia eĭ, Ioniță Cuza, tatăl luĭ Alexandru, celuĭ chinuit din cauza principeluĭ, veni la Iașĭ spre a-șĭ depune pîra contra domnuluĭ, înfruntînd molima; dar este prins de ea și, întorcîndu-se la moșie bolnav, ișĭ dă duhul în mînile soțieĭ sale.[12]

La Viena, Cuza împreună cu N. Pisoschi și cu Dumitru Rossetti, cumnatul luĭ, asistară fără voie, fiind surprinșĭ, la lupta între armată ce refuza să meargă contra Ungurilor, și care era sprijinită de studențĭ, și regimentele credincioase împaratuluĭ. De la Viena Cuza se duse la Paris, apoĭ la Constantinopole, de unde se întoarse în țară cu Grigore Ghica Vodă ce fusese rînduit domn în Moldova, în 1849.[13]

Grigore Ghica numi pe Alexandru Cuza director al ministeriuluĭ de interne, apoĭ parcalab la Galațĭ, unde Cuza avu durerea de a saluta pe Grigore Ghica, cînd la 1856 părăsește țara. Strălucita sărbare ce organiză în onoarea luĭ, nu era dată atît aceluĭ ce-l pusese în dregătorie, cît representantuluĭ ideeĭ unireĭ care și în sufletul luĭ Cuza aprinsese mîntuitoarea eĭ flacără. Cuza păstrează dregătoria de parcalab în timpul caimacamuluĭ Teodor Balș și până la acea a luĭ Vogoride, cînd dă resunătoarea luĭ demisie care atrage luarea aminte a țăreĭ asupra persoaneĭ sale, ce îndrăznia să înfrunte așa de fățiș temuta autoritate din țară ce se sprijinea pe înfricoșata putere a Turcieĭ și a Austrieĭ.[14]

---

12. G. Sion, *Alexandru Cuza*, Ianuarie 1859, publicat și mai tîrziŭ în *Romînul* din 25 Ianuarie 1892.

13. Toate acestea după aratarea principeseĭ Elena Cuza și a fraților eĭ, Dumitru și Teodor Rossetti, Comp. I. G. Valentineanu, *Alegerea, detronarea și înmormîntarea luĭ Cuza Vodă*, Bucureștĭ, 1898, p. 25 și 96.

14. Cf. Papadopol-Calimach, *Amintirĭ*, (manuscris în Acad. romînă) p. 128.

Cu toate că Vogoride caimacamul căutase să cîștige pe Cuza în partea luĭ, numindu-l, în timp ce era pârcalab la Galațĭ, și adiutant al său, și înaintîndu-l în scurtul răstimp de 10 zile de la rangul de sub locotenent la acel de locotenent, apoĭ la căpitan și în sfîrșit la maior,[15] Cuza nu se uită la această curtenire a stăpînuluĭ țăreĭ, ci înfocat unionist cum era, el făcu o maĭ mare slujbă acesteĭ tendințĭ, prin demisia luĭ, decît dacă de la început, declarîndu-se de partizan al eĭ, s'ar fi pierdut în mulțimea celor care protestaŭ.

Demisia luĭ Cuza se întemeia pe următoarele motive: 1) că s'ar fi publicat listele electorale netrecîndu-se în ele persoane cu drepturĭ și punîndu-se în ele acele fără drepturĭ; 2) că se schimbase privighitoriĭ vrednicĭ, înlocuindu-se cu oamenĭ nedestoinicĭ; 3) că în lipsa luĭ din Galațĭ, s'a calcat casa unuĭ cetățan, în puterea unuĭ ofis ne ajuns la cunoștința luĭ care ar fi fost tot deauna stavilă unor așa nedreptățĭ și nu unealta nerușinată a ocîrmuireĭ; 4) că se răspinsese fără drept pe toțĭ aceĭ ce reclamaŭ înscrierea în comitetele electorale și 5) că fusese înlăturat din alcătuirea comitetuluĭ și trimis în Basarabia, tocmaĭ în momentul cînd, după glăsuirea firmanuluĭ, trebuia să preșideze zisul comitet. „Toate aceste, urmează Cuza, fiind loviturĭ pe de o parte în dreptățile pămîntenilor, iar pe de alta în ințălesul înaltuluĭ firman, bazat pe tratatul de Paris și nevăzînd nicĭ o măsură luată spre a lor stavilare, din contra acele de spăĭmîntare predomnind

15. Cele 3 decrete: întăiul din 24 Aprilie care-l înalță la rangul de locotenent; al 2-le din 28 Aprilie la acel de căpitan și al 3-le din 3 Maĭ la maior, vezĭ in *Acte și documente privitoare la Renașterea Romănieĭ* de D. A. Sturza, D. C. Sturza și Ghenadie Petrescu, IV, Bucureștĭ, 1889, p. 415, 451 și 485. Cuza întrase în oștire cu rangul de cadet pe timpul luĭ M. Sturza și fusese înaintat sublocotenent de Grigore Ghica, în 1849, cînd îl numise și director al ministeruluĭ de interne.

și sporind în tot ținutul Covurluiului, mĕ văd silit cu o vie părere de rău, în protiva dorinței ce am de a sluji patriei într'o vreme așa de gingașă, a vĕ cere demisionarea mea din funcția de parcalab, fiind o tristă povară sub un asemene sistem"[16].

Cuza trimite copia acestei demisii consulului francez, Victor Place, rugîndu-l a o comunica comisiunei din Bucureștĭ, ca un noŭ document în sprijinul drepturilor reclamații ale țăreĭ, contra actelor așa de arbitrare ale guvernuluĭ"[17]. Comitetul central unionist ințălege de îndată însămnătatea acestuĭ act și-l împărtășește în copie tuturor comitetelor din județe, arătîndu-le „marea senzație ce a făcut demisia motivată a părcălabuluĭ de Galațĭ și sprijinul însămnător ce l'a dat protestăreĭ generale ce s-a trimis la Bucureștĭ[18]. Victor Place transmite această demisie, nu numaĭ comisiuneĭ din Bucureștĭ ci și comiteluĭ Walewsky, atrăgîndu-ĭ luarea aminte asupra împrejurăriĭ, că „prefectura Galaților este cea maĭ însămnată din Moldova și că domnul Alex. Cuza care o ocîrmuia trecea cu drept cuvînt drept unul din dregătoriĭ ceĭ maĭ destoinicĭ, ceĭ maĭ cinstițĭ și maĭ energicĭ aĭ țăreĭ. Prin averea sa, prin legăturile luĭ de familie, el ține un loc însemnat în opinia publică. Cunoștința personală ce am asupra caracteruluĭ sĕŭ este pentru mine o garanție, că abuzurile pe care le dă pe față aŭ trebuit să întreacă orĭ-ce margine, pentru a-l aduce la un demers atît de grav"[19].

O urmare a demisieĭ luĭ Cuza și a popularitățeĭ ce i-a creat, a fost că Gălățeniĭ, la a doua alegere a deputaților divanuluĭ ad-hoc, după casarea celor d'întâiŭ, îl aleseră ca deputat al lor.

16. Din 24 Iunie (6 Iulie) 1857. *Acte și Documente* citate, V, p. 47.
17. Din aceeașĭ dată, *Ibidem*, p. 50.
18. Circulara din aceeașĭ dată, *Ibid.*
19. *Place c. Walewsky* 6 Iulie 1857, *Ibidem* p. 53.

In această adunare, Alexandru Cuza sprijini, în ședința din 29 Octomvrie, pe Manolache Costache cînd ceru desființarea privilegiilor, principiŭ ce fu primit cu aclamație de întregul divan[20]. De alt-feliu Cuza nu iea parte la nicĭ o desbatere din divan, nicĭ macar la chestiunea cea atît de furtunoasă a relațiilor dintre proprietarĭ și țăranĭ. El nu se credea orator și se abținea de a vorbi. Intre numeroasele propunerĭ ce se făcuse pentru deslegarea acesteĭ însămnate chestiunĭ, îl videm votînd pentru acea a împroprietăririĭ pe locurile întregĭ cultivate de țăranĭ, propunere făcută de C. Negri și care cade neîntrunind de cît 16 voturĭ; precum tot atuncĭ el votează contra socotințeĭ majorităţeĭ comitetuluĭ proprietarilor marĭ care admitea teoria țăranuluĭ chiriaș. Cu toate acestea Alex. Cuza votează și contra propunerei locuitorilor sătenĭ care era prea agresivă și menită a turna oloiŭ pe foc, în loc de a potoli pasiunile; propunere ce fusese combătută și de Cogălniceanu[21].

Rolul luĭ Alexandru Cuza în divanul ad-hoc și în chestia țărănească este îndestul de șters, cu toate că înclina către delegarea liberală a acesteĭ daraverĭ.

Imprejurarea că el nu s'a afirmat prea pe față de partizan al țăranilor, explică cum de fu primită candidatura luĭ la domnie de toțĭ membriĭ partideĭ naționale, care, dacă eraŭ într'un gînd în ceea ce pri-

20. *Buletinul ședințelor adunăreĭ ad-hoc a Moldoveĭ* No. 7, 30 Oct. 1857. Cf. discursul luĭ M. Cogălniceanu din 15 Fevruarie 1861. Procesele-verbale ale adunăreĭ XXI, p. 271.

21. Șed. din 19 Decembrie, Buletin No. 22 din 21 Decembrie 1857. Această purtare a luĭ Cuza este potrivită cu caracterul săŭ. N. Suțu (*Mémoires, du prince N. Sutzo grand logothète de Moldavie*, 1788—1871, *publiés par Panaite Rizos*, Vienne 1899, p. 365), spune că Cuza „comptait il est vrai parmi les jeunes gens qui avaient rompu avec le passé; mais il ne s'était jamais montré partisan du radicalisme, ni n'avait professé des opinions extrêmes".

vea unirea, eraŭ departe de a se întîlni în aceleașĭ părerĭ, în privirea deslegăreĭ chestiuneĭ agrare[22].
Sub căimăcămia de treĭ, Cuza este înaintat la rangul de colonel și este numit locotenent de hatman[23]. El intră în adunarea din 1858, ca deputat al proprietarilor micĭ din Județul Fălciŭ[24], de care adunare este ales domn in 5 Ianuarie 1859.

Caracterul luĭ Alexandru Cuza. Individualitățile aŭ fără îndoială un rol în istorie, prin intervenirea personalitățeĭ lor în daraverile omeneștĭ și prin ciocnirea acesteĭ a lor personalitățĭ cu acea a altora ce ieŭ parte la desfășurarea împrejurărilor. Personalitatea saŭ caracterul unuĭ om este productul maĭ întăĭ al genezeĭ sale fizice, în care joacă un mare rol ereditatea; apoĭ al împrejurărilor care aŭ încunjurat a luĭ desvoltare; cu alte cuvinte, al germenuluĭ și al mediuluĭ în sinul căruia a crescut. Acest din urmă agent, mediul, lucrează fără încetare asupra caracteruluĭ și-l schimbă necontenit, încît nu este potrivit a se considera caracterul unuĭ om, ca element neschimbător, de la începutul chiar a aratăreĭ luĭ în cîmpul istorieĭ. Totușĭ, de la o vrîstă oare-care, unele apucăturĭ maĭ fundamentale rămîn neschimbate și, maĭ ales, cînd rolul personalitățeĭ nu a ținut mult timp, se poate socoti până la un punct ca statornice părțile maĭ de samă ale caracteruluĭ eĭ—și fiind-că acest caracter ne explică o mare parte din faptele

22. Atîta este adevărat, iar nu că „partidul bătrîn îl credea pe Cuza inamic al împroprietărireĭ țăranilor", cum spune Bolintineanu, *Viața luĭ Cuza Vodă*, Iașĭ, p. 10.
23. G. Sion. *Alex. Cuza* citat. Nu ministru de răsboiŭ, precum se susține de uniĭ. Aducem ordinul original de numire din 23 Octomv. 1858 sub No. 9: „D-sale *Coloneluluĭ Alecu Cuza*: Considerînd deosebitele merite ce vă caracterizează, căĭmăcămia găsește de cuviință a vă însărcina, în funcțiunea ce ocupațĭ, și cu îndeplinirea tuturor îndatoririlor prescrise de așăzămînt *până la înlocuirea postuluĭ de hatman*. (Subsemnațĭ) Catargi, V. Sturza, Panu. (*Hîrtiile Rossetti*).
24. *Patria* 22, 1858.

în care personalitatea va interveni, este bine, ca în asemene cazurĭ, să se schiţeze prin cîte-va trăsăturĭ generale feliul de a fi al individualităţilor istorice. Cuza a domnit numaĭ 7 anĭ, scurt răstimp din viaţa omenească, şi cînd a fost ales, era în vrîstă de 39 anĭ, decĭ om format, în care se cristalizase acuma însuşirile cele maĭ de samă ale caracteruluĭ săŭ. Să le schiţăm, întru cît ne învoesc această lucrare, amintirile contimporanilor.

Maĭ întîĭ ca fizic, Alexandru Cuza era „un barbat de statură mijlocie, însă aratos, cu o înfăţoşare plăcută şi ademenitoare. Manierele luĭ eraŭ distinse, ceea ce nu puţin îĭ ajută în izbînzile sale diplomatice“ [25]. Cînd îl atingeaĭ, nicĭ odată nu-ţĭ rămînea dator cu răspunsul. El era foarte sincer, şi prieten adevărat; dar şi către cine nu-ĭ plăcea, se arăta îndată, căcĭ el nu ştiea să făţărească. El nu iubea pompa şi arătările exterioare şi făcea foarte puţin caz de ovaţiĭ şi de sărbătorirĭ, pe care, cele maĭ de multe orĭ, le ştiea că sunt de comandă [26]. Era nelacom de banĭ, şi cea maĭ bună dovadă despre aceasta este că, după cum spune Bolintineanu, el a fost unul din domniĭ ce aŭ eşit din domnie, fără să fi făcut avere mare [27]. El însă nicĭ nu avea nevoĭ prea marĭ; nu iubia luxul; masa şi traiul săŭ eraŭ cumpătate; avea însă mare plăcere pentru caĭ frumoşĭ, cu toate că nu era bun călăreţ. Intr'un grad înalt era desvoltat la el simţimîntul dreptăţeĭ, pe care o recunoştea chiar şi către duşmaniĭ săĭ. Aşa cînd apără pe mitropolitul Meletie care era să fie dat în judecată, pentru că tăgăduise legitimitatea aduuăreĭ din 1858;

25. Bolintineanu, *Viaţa luĭ Cuza-Vodă*, p. 40 Comp. p. 17.
26. Asupra acestuĭ punt, vezĭ salutarea ce i-o făcură ţăraniĭ la 11 Decemvrie 1861, *Romînul* 20 Ianuarie 1862.
27. Bolintineanu, *Viaţa luĭ Cuza-Voda*, p. 132. Comp. Anghel Dimitrescu, *Discursurile luĭ Barbu Catargiu*, Bucureştĭ, 1886, p. LV.

cînd ceru să se recunoască prințuluī Grigore M. Sturza însușirea de deputat în aceeașī adunare; cînd anulează, în afacerea antreprizeī șoseleī din Galațī, sechestrul pus pe averea luī Lascar Catargiu care, cu toate aceste, devenise unul din dușmaniī luī ceī maī rostițī[28].

Pe lîngă dreptate, avea însă și o mare delicateță de simțiminte. Asupra acestuī punt domnul I. Zane spune că pe cînd Bolintineanu, fostul ministru și prieten al luī Cuza, statea în casa părinteluī d-luī Zane, și era plin de datoriī, pe lîngă că și greū bolnav, Cuza știindu-l mîndru, întrebuințase urmatorul mijloc pentru a-l face să primească un ajutor. Pusese pe un negutitor să-ī scrie, că odată l'a înșalat cu o sumă de banī; dar că mustrîndu-l conștiința, i-o restitue[29].

Cuza era apoī foarte mîndru și nu pleca ușor capul înaintea altuia. Incă din timpul părcălăbieī luī, pe cînd oștirile austriace ocupaū Galațul, soldațiī nemțī obicinuiaū a face multe necuviințī. Cuza ceru de maī multe orī de la comandantul trupelor din Galațī să-șī înfrîneze oameniī, la care i se răspundea tot cu glume. Intr'o zi el trimise o companie de soldațī romînī, ca să prindă pe ceī austriacī prin crîșme și alte locurī publice, īī legă cot la cot și-ī aduse la cazarmă. Comandantul, pentru a nu păți și altă dată atare rușine, saū spre a nu fi nevoit a se opune cu puterea și a vărsa sînge, luâ măsura de a pune pe soldațiī săī la rînduială. Această notă a caracteruluī luī Cuza va domina maī ales în politica luī exterioară. Cuza era un înfocat naționalist și patriot, precum o dovedește maī întăī răsunătoarea luī demisie, apoī ținuta sa mîndră și vrednică față cu toate

28. Vezī decretul din 6 Octomvrie 1865 în *Monitorul Oficial* din 8 Oct. 1865.

29. Scrisoarea d-luī *Iuliu Zane către A. D. Xenopol*, publicată în *Arhiva*, XII, 1901, No. 1—2. Scrisoarea negutitoruluī a fost dată de d. Zane Academieī romîne. Vezī și *Monitorul Oficial*, 4 Iuniu 1892.

puterile, în tot timpul domnieĭ luĭ, ținta luĭ supremă fiind rîdicarea politică a poporuluĭ său; după cum o dovedește și, după eșirea luĭ din domnie, refuzul său de a reîntra în țară cu ajutorul baionetelor străine, cînd Franția îĭ făcu această propunere [30]. Fața cu clasele țăreĭ, Cuza era un protivnic al boierilor un partizan declarat al poporuluĭ de jos și un luptător aprig și neobosit pentru egalitatea socială și pentru răsturnarea privilegiilor, și în această privire, omul cel maĭ potrivit pentru perioada de desvoltare, în care întra poporul romănesc și care trebuia să-l prefacă, din starea de barbarie orientală în acea a Occidentuluĭ civilizat.

Dar acest caracter avea, ca toată făptura omenească, și umbre pe lîngă lumină. Era neserios, zeflemist, lua toate lucrurile în ușor și prea nepăsător de soarta luĭ, de care însă era legată acea a poporuluĭ pe care domnia [31]. Cuza apoĭ de și foarte inteligent, cuprinzînd ușor lucrurile, nu prea iubea munca [32]. Pe de altă parte îĭ plăcea mult a rîde și a-șĭ bate joc de aceĭ ce-l încunjurau maĭ de aproape, și ținea în samă, prin o mare simpatie, pe aceĭ ce primeaŭ glumele luĭ. Așa se făcu de el lăsâ adesa orĭ trebile pe mînile oamenilor săĭ de încredere și de se constitui așa numita luĭ camarilă: (Librecht, Docan, Pisoschi) tocmaĭ în momentul cînd el îșĭ îndușmănise într'un chip așa de grav mare parte din clasa conducătoare, prin lovitura de stat.

30. Dovezile se vor aduce în cursul expunereĭ.

31. Valentineanu, *Alegerea, detronarea și înmormîntarea luĭ Cuza-Vodă*, Bucureștĭ 1898, p. 17.

32. *Place c. Walensky* 9 Maĭ 1859 *Acte*, IX, p. 336: „Tout ce qui sent l'application et les affaires le fatiguent". *Același c. Walewsky*, 24 (12) Ianuarie 1859, *Ibidem* IX, p. 242: „par une bizarrerie de son caractère, à la fois résolu et paresseux, on ne le vit pas se placer au premier rang des lutteurs qui repoussèrent avec tant d'énergie les intrigues de la Turquie et de l'Autriche".

Conform cu aceste contrasturĭ în caracterul sĕŭ, îĭ plăcea loviturile zdravene şi neaşteptate[33].

Aceste puţine îndegetărĭ psicologice să slujască spre a explica unele fapte, pentru a căror explicare, numaĭ elementele obiective nu ar fi îndestulătoare.

Acest om, ast-feliu închegat de fire din tainele eredităţiĭ, era să se urce pe tronul ţărilor romîne, în momentul cel maĭ critic al vieţeĭ lor, atuncĭ cînd tratatul de Paris, scoţindu-le de sub jugul Turcilor şi al Ruşilor, sub care stătuse până atuncĭ încujbate, le chema la o viaţă nouă, atribuindu-le un rol în mersul politic al lumeĭ orientale.

Nu e vorba, era să se împărtăşască din această viaţă, de o cam dată numaĭ o mică frîntură din corpul poporuluĭ romîn, clasa maĭ înaltă a societăţeĭ, şi unde şi unde, cîte un element ce pătrundea din straturile inferioare către regiunile cele maĭ de sus. In clasa însă chemată la conducerea evenementelor, se făcuse încă de maĭ mult timp o rumpere, o sfîşiare. O parte, cea maĭ numeroasă din această clasă, de şi nu se dădea îndărăpt în faţa unuĭ progres politic şi cerea unirea împreună cu minoritatea, era departe de a fi călăuzită de aceleaşĭ ideĭ şi în privirea progresuluĭ social, a lepădăreĭ sincere şi neprefăcute a privilegiilor şi în îmbrăţoşarea principiilor egalităţeĭ, proclamate şi hotărîte de actul de naştere al poporuluĭ romîn — Convenţia de Paris.

---

33. Cît despre celelalte defecte ce i se puneaŭ în samă, Bolintineanu, *Viaţa luĭ Cuza-Vodă*, spune: „Se imputaŭ domnuluĭ patima jocululuĭ. El nu maĭ juca alta de cît jocurĭ ordinare cu amiciĭ, de cînd se numise domn. Il acuzaŭ de mîndrie. In casă era amabil cu toţĭ; îĭ punea pe toţĭ să şadă, le permitea să fumeze, să rîză. Il acuzaŭ de băntură; nu bea decît apă la masă şi un licor după masă. Il acuzaŭ de patimă pentru femeĭ. Nu a despărţit niciĭ un barbat de femeia sa; nu a făcut să plîngă niciĭ o mamă pentru fiica sa răpită".

Fondul cultural pe care se împlînta, ca un arbore străin, noua concepție a vieței de stat, decretată de areopagul european, era un straniŭ amestec de ideĭ, de năzuințĭ și de interese din cele maĭ protivnice, pentru a căror unificare, în senzul propășireĭ cătră o stare maĭ bună, era să încleșteze o luptă uriașă între elementele trecutuluĭ și acele ale viitoruluĭ. Era ușor de decretat pe hîrtie transformarea unuĭ popor; de a înlocui, în articole, privilegiile cu egalitatea, fără-de-legile cu libertatea, neștiința cu lumina, barbaria cu civilizația; dar era greŭ, cumplit de greŭ, de a face să pătrundă aceste principiĭ în viața reală, și să prefacă însușĭ formele eĭ, învechite și ruginite, în forme noue frumoase și strălucitoare.

De la 1821, până la urcarea luĭ Cuza în scaun, se petrecuse de sigur adîncĭ schimbărĭ în societatea romînă; dar aceste schimbărĭ atinsese numaĭ formele vieței culturale și naționale. Se luminase întru cîtva mintea; se rîdicăse conștiința romînă; se implantase în inima unuĭ număr de oamenĭ, dorințĭ și aspirațiunĭ vagĭ după un ideal național, intrevăzut însă numaĭ în negurĭ și zugrăvit maĭ mult ca întruparea unuĭ vis politic. Reforme sociale nu se făcuse aproape de loc, saŭ acele ce se încercase, întorsese desvoltarea înapoĭ, în loc de a o duce înainte. In privirea socială, poporul romîn se află maĭ raŭ decît toate celelalte popoare din Europa. Privilegiile și neegalitatea se înfățoșaŭ încă în toată goliciunea lor, și toate încercările de a le răsturna nu făcuse de cît a le întări încă maĭ mult pe capul maseĭ poporuluĭ.

Tocmaĭ aice stătea greul problemeĭ. Convenția de Paris ataca grava chestiune a transformăreĭ sociale a poporuluĭ romîn. Ea nu învoia deplina realizare a dorințeĭ politice—unirea—dar legiferase în chip lămurit desființarea privilegiilor, a boierieĭ, a mono-

polurilor şi breslelor, şi ceruse îmbunătăţirea soartei clasei celei mai numeroase a poporului. Convenţia de Paris care trebuia aplicată de la 1859 înainte, cerea deci o transformare radicală a stărei sociale a poporului romîn, adecă o prefacere şi rasturnare de a totului tot a reţelei de interese, pe care se întemeiase până acuma a ei clădire.

Lupta mai domoală petrecută cu transformarea ideilor, era să se ascută şi să se imponcişeze, de îndată ce tărîmul ei se coboria din lumea cugetărei în acea a faptelor reale.

La această luptă crîncenă şi îndărătnica, dată de noua concepţie civilizată a vieţei de stat contra formaţiilor unui întunecat trecut, era să preşideze domnia lui Cuza, şi conducătorul de capitenie a falangei răsturnătoare era se fie tocmai — prin caracterul lui — noul domnitor al ţarilor romîne.



CAP. II.

ALEGEREA LUI CUZA

Alegerea din Moldova. In ziua de 28 Decemvrie 1858 se întrunește adunarea națională a Moldoveĭ. Cea d'întâĭ desbatere ce se deschide în ziua de 31 Decemvrie, fu recunoașterea alegereĭ principeluĭ Grigore Sturza ca deputat, întru cît el slujise în oștirea turcească cu gradul de general de divizie și sub numele de Muhlis-pașa. Sturza susținea că-șĭ dăduse demisia din acea slujbă, pe care nu o primise de cît spre a lupta contra Rusieĭ și deci în interesul țăreĭ sale. Dintre deputațiĭ naționalĭ, alegerea luĭ Grigore Sturza este sprijinită de Panu, Cogălniceanu și Cuza. Acest din urmă arată, că nu ar exista nicĭ o lege în Moldova, care să rîpească drepturile politice acelor ce ar fi slujit în oștirĭ străine, și sfîrșește cuvîntarea luĭ spunînd, că „socot în sfîrșit că trebue să punem patimele de o parte și să deschidem era constituțieĭ prin dreptate și frăție". Nu știea Cuza, cînd rostea aceste cuvinte, că în curînd avea să fie protivnicul principeluĭ Grigore Sturza la scaunul domnieĭ !.[1]

1. Adunarea electivă a Moldoveĭ, Proces-verbal No. 11. Ședința din 31 Decemvrie 1858, *Monitorul Oficial al Moldoveĭ*, din 15 Ianuarie 1859.—Un fel de povestire a viitoareĭ pozițiĭ a luĭ Cuza se vede în o scrisoare din Viena, din 27 Martie 1857 adresată luĭ de unul *Carro* și care îĭ dă titlul de *„Mon Prince"*. *Documente privitoare la renașterea României* IV, p. 278.

Ca o boambă neașteptată fu atribuit acest rol luĭ Cuza, în noaptea de 3 Ianuarie 1859. Anume partidul naționalist, lucrînd cu mult foc și multă lepădare de sine pentru izbînda ideilor sale, maĭ ales în timpul căimăcămieĭ de treĭ care trebuia să proceadă la alegerile pentru adunarea ce era să aleagă pe domn, fusese nevoit să ducă o luptă foarte crîncenă cu unul din căimăcamĭ, St. Catargiu, devotat în totul Porțeĭ Otomane, și în contra căruia ceilalțĭ doĭ căimăcamĭ trebuise să apere cu unghiile și cu dințiĭ începuturile viețeĭ autonome a Romînilor, consfințită prin Convenția de Paris. Dar tocmaĭ această luptă încordată și periculoasă detrăsese luarea aminte a căimăcamilor de la privigherea ce ar fi trebuit să o aibă asupra mersuluĭ alegerilor, și așa se făcu de adunarea Moldoveĭ se alcătui din maĭ mulțĭ partizanĭ aĭ candidaturilor personale, de cum s'ar fi cuvenit, după numărul celor ce le sprijineaŭ. [2] Partidul național apoĭ, rătăcit prin ideile sale de patriotismu, de năzuințĭ nobile și neînteresate, nu se gîndise la nicĭ un candidat de domnie, cu care să stea împotriva principilor Sturza, tatăl și fiul, pe care-ĭ combătea teoreticește din toate puterile.[3] Partidul național îșĭ făcea chiar o fală din faptul, că nu patrona nicĭ un candidat la domnie. El răspingea cu indignare învinuirea ce i se aducea, că ar cloci o candidatură ascunsă, și se lăuda că „urma va dovedi, că partidul național nu avea altă candidatură de cît acea a uneĭ adunărĭ obșteștĭ libere și neatîrnate“.[4] Cînd adunarea se întruni anume spre a alege pe domn, partidul național trebui să se coboare pe pămînt, din regiunile ideale în care plutea ; să se gîndească că, dacă nu era să iasă din urnă nicĭ Mihail nicĭ Grigore Sturza,

2. Vezĭ *Istoria Romînilor din Dacia Traiana*, VI, p. 633.
3. *Răspuns la Grigorienĭ*, *Steaua Dunăreĭ*, 21 Noemvrie 1858.
4. *Răspuns la Grigorienĭ* citat.

era de nevoie ca cineva să le stee împotrivă, și acel cine-va căta să fie un om în carne și oase, și nu numaĭ o sinteză de fericite principiĭ; trebuia să găsască între dînșiĭ pe acel „om noŭ pentru legile noue" pe care Cogălniceanu îl ceruse, spre schimbarea fețeĭ țărilor romîne. [5] De îndată însă ce întrebarea se puse pe tărîmul personal, se iviră deosebirĭ în părerĭ: uniĭ din deputațiĭ naționalițtĭ eraŭ pentru o persoană, alțiĭ pentru alta. Începu să se vorbească de candidaturile luĭ Constantin Negri, Petrache Mavrogheni, Anastasie Panu, Lascar Catargiu, Lascar Rossetti, Vasile Alexandri,[6] acest din urmă sprijinit de așa numita „bandă neagră", în fruntea căreia era Docan. Pericolul pentru partida națională consta maĭ întăĭ în alianța putincioasă între Mihăilenĭ (partizaniĭ luĭ Mihail Sturza) și Grigorenĭ (aceĭ aĭ fiuluĭ săŭ Grigore), unire ce ar fi alcătuit majoritatea. Desbinarea între tată și fiŭ era însă așa de mare, că asemene temere putea fi privită ca înlăturată. Maĭ greŭ era de a se ajunge la o înțălegere asupra candidatuluĭ partizeĭ naționale și, dacă lucrul nu se făcea, dacă această partidă se îmbucătăția și ea în maĭ multe frînturĭ, apoĭ de nu la întâiul scrutin, unde trebuea majoritatea absolută, de sigur însă că la cel de al doilea, era să izbutească, cu majoritate relativă, tot fostul principe al Moldoveĭ Mihail Sturza.[7] Pricina desbinăreĭ partiduluĭ național stătea maĭ ales în chestia rurală, în care Constantin Negri și Lascar Catargiu, ambiĭ cu ceĭ maĭ mulțĭ sorțĭ de izbîndă, întăto-

5. Cuvîntare rostită de Cogălniceanu în ședința adunăreĭ din 5 Ianuarie 1859. *Monitorul oficial al Moldoveĭ*, 28 Ianuarie, supl.—vorbă repelată de Gr. Serurie la primirea luĭ Cuza în Bucureștĭ. *Romînul*, 29 Ianuarie, 1859, suplement.

6. *Acte și documente privitoare la Renașterea Romăniei*, VIII, p. 299.

7. Din 64 de deputațĭ, vr'o 31 eraŭ aĭ partiduluĭ național; se socoteaŭ apoĭ vr'o 20 aĭ luĭ M. Sturza și vr'o 13 aĭ luĭ Grigore.

saŭ părerile extreme, unul în favoarea ţăranilor, cealalt în acea a proprietarilor.[8]

Neînţălegerile ţinură până cu două zile înaintea alegereĭ care trebuea să se facă la 5 Ianuarie 1859. Ingrijirea şi teama creşteaŭ cu cît se apropia terminul fatal. In sara de 3 Ianuarie, deputaţiĭ naţionalĭ veniră maĭ toţĭ, în număr de 30, la Costache Rolla care şedea în localul cabinetuluĭ de Istorie naturală, lîngă sala numită pe atuncĭ în prescurtare *Elefant,* după scheletul unuĭ mare animal de acest soiŭ ce cuprindea în colecţiile luĭ. Aicĭ, după ce se desbătu până la 11 oare, fără nici un rezultat, adunarea era să se spargă, cînd Lascar Rossetti încuie uşa, şi spuse că nu vor eşi de acolo, până nu se vor înţălege asupra unuĭ candidat.[9] Reluîndu-se desbaterile, Pisoschi propuse să se aleagă colonelul Alexandru Cuza. Ca o scîntee electrică străbătu acest nume prin gîndurile tuturora, neîntîlnind nicăirea împotrivirea, de care se lovise celelalte. Trecutul luĭ Cuza era cunoscut şi-l punea intr'o priincioasă lumină; planurile sale de viitor nu se ştieaŭ care sunt; apoĭ el fiind o per-

8. Bolintineanu, *Viaţa luĭ Cuza-Voda*, p. 10; „un deputat d. L. Catargiu zice că nu va da votul săŭ pentru acela care, dacă s'ar face domn, i-ar lua moşiile şi le-ar da la ţaranĭ. Nicĭ eŭ, strigă Cogălniceanu, nu voĭ da votul meŭ d-luĭ Catargiu care, dacă ar fi domn, m'ar trimite peste graniţă, pe mine care sunt pentru împroprietărirea ţăranilor".

9. In vol. VI al *Istorieĭ Romînilor*, p. 635, am spus că Pisoschi se aruncase la uşă, cu un pistol în mînă, ameninţînd a se ucide, în cazul cînd cine-va ar maĭ fi părăsit sala. Domnul Dimitrie Rossetti, cumnatul luĭ Cuza, mi-a spus însă ca era în o odae, alăturea de acea în care eraŭ adunaţĭ deputaţiĭ şi că deschidea din cînd în cînd uşa, spre a vedea ce se face. D-sa ne-a afirmat că Lascar Rossetti a fost acel ce a încuiat uşa. Se daŭ însă şi alte versiunĭ asupra numelor deosebitelor personagiĭ ce jucară un rol în această şedinţă, deosebirĭ care nu ating fondul împrejurărilor. Indrept şi cele ce am spus, că Cogălniceanu eşi furios din adunare. El nu era faţă la şedinţă, după cum arată singur în cuvîntarea rostită cu prilejul desbatereĭ asupra răspunsuluĭ la mesaj din 1863. Şed. din 9 Fevruarie 1863 *Monitorul Oficial* No. 56, 1863: „Iată cum s'a ales d. colonel Alex. Cuza, primit de noĭ toţĭ, chiar de ceĭ ce nu aŭ fost la alegerea pregătitoare, bună-oară eŭ care atuncĭ dormiam în patul meŭ".

sonalitate mai puțin marcantă, toți nădăjdueaŭ că-l vor putea conduce după dorințele lor; în sfîrșit legăturile sale de familie cu mai mulți din partizanii bandei negre, îi dădeaŭ un sprijin în acest grup destul de puternic. Intr'un cuvînt, toate împrejurările se întîlneaŭ pentru a face ca să fie primit. Se subsemnă îndată un proces-verbal, prin care cei 31 de membri ai partidului național (către care se alipi mai tîrziŭ și Alexandru Mavrocordat ca al 32-le) se legaŭ a sprijini în adunare alegerea colonelului Alexandru Cuza ca domn al Moldovei.[10]

După hotărîrea luată la Elefant în noaptea de 3—4 Ianuarie, se înțăleg cam greŭ cele ce se petrecură a doua zi, în 4 Ianuarie, în ședința adunărei elective. Anume, în acea ședință, se desbătu întrebarea, dacă principele Grigore Sturza ce fusese primit între deputați, putea să fie înscris între candidații la domnie. Manolache Costache Epureanu, deputat naționalist, rostește cam verde motivele pentru care el credea, că principele Sturza nu ar putea să figureze în lista celor cu dreptul de a fi ales: 1) „pentru că această candidatură este anti-constituțională, căci prințul Grigore Sturza nu are zece ani de slujbă, nici a fost reprezentantul țărei trimis de vre un ținut; 2) pentru că această candidatură este anti-națională, căci nu aș vra să avem, în lista candidaților, un om care să fie și în acea a pașilor turcești." Ne-am aștepta după hotărîrea luată în noaptea de mai înainte de partidul național, ca toți acei 32 de deputați ce subscrisese procesul-verbal de la Elefant, prin care se îndatoriaŭ a „sprijini prin vot pe fața pe colonelul Cuza", să combată candidatura principelui Grigore Sturza, ce era acuma protivni-

10. Procesul-Verbal din 3 Ianuarie, încheiat după 12 oare noaptea, publicat de Alexandru Papadopol-Calimach în *Convorbiri Literare* XV, 1883, p. 234. Cogălniceanu iscăli a casă la el, unde i se duse hîrtia.

cul candidatuluĭ naționalist. In contra acesteĭ așteptărĭ, găsim pe unul din ceĭ maĭ de frunte barbațĭ aĭ partiduluĭ naționalist, Anastasie Panu care și el subsemnase în procesul-verbal, conjurînd pe adunare „să fie dreaptă și să înscrie pe prințul Sturza în lista candidaților la domnie, spre a dovedi că ea nu lucrează în spirit de partid, ci numaĭ în acel al dreptățeĭ și înțelepciuneĭ și al demuităţiĭ uneĭ adunărĭ naționale.“ Intru cît celelalte căpitenii naționaliste, pe lîngă Manolache Costache, ca Vasile Alexandri, Lascar Catargiu și Mihail Cogălniceanu combat această candidatură,[12] nu ne rămîne pentru a putea explica purtarea cam neînțăleasă a luĭ Panu de cît două ipoteze referitoare la personalitatea luĭ. Saŭ el ducea, maĭ departe de cum o cerea înțălepciunea cea maĭ elementară, acel spirit cavaleresc, împărtășit și de alțĭ naționaliștĭ față cu principele Sturza, cînd cu validarea alegereĭ luĭ de deputat; saŭ că temîndu-se de a se pune răŭ poate cu viitorul domn, (în cazul uneĭ împăcărĭ finale între tată și fiŭ), vroia să-ĭ cîștige de maĭ înainte favoarea.[13] La vot, principele Sturza avu pentru înscriere 19 voturĭ, contra 35. Se vede că, pe lîngă ceĭ 13 partizanĭ aĭ luĭ Grigore Sturza, votase, în afară de Panu, și alțĭ cîțĭ-va naționaliștĭ ce se luase după căpitenia lor. In orĭ ce caz și orĭ căror împrejurărĭ ar fi datorită această șovăire, ea ne arată că închegarea partizilor pe baze de ideĭ saŭ de interese era încă șubredă. Vom avea

12. Procesul-verbal din 4 Ianuarie, *Monit. of. al Mold.*, 25 Ianuarie. 1859. Cogălniceanu se rostise contra candidatureĭ luĭ Gr. Sturza, atuncĭ cînd îĭ sprijinise validarea alegereĭ, apăsînd cu dinadinsul asupra faptuluĭ că „sprijine înscrierea, *însă numaĭ ca deputat*“. Proces-verbal din 31 Dec. *Ibid.*, 16 Ian. 1859.

13. O a treia ipoteză, că naționaliștiĭ să fi voit a avea pe Grigore Sturza de candidat, pentru a combate prin el pe tatăl săŭ, nu poate avea loc, din pricină că atuncĭ ar fi trebuit ca toțĭ naționaliștiĭ să-l sprijinească.

prilejul de a constata maĭ adese-orĭ o asemene nestatornicie în viața politică a acelor timpurĭ.

In ziua de 5 Ianuarie, cînd fu să se pășască la alegerea domnuluĭ, Grigoreniĭ văzînd, după votul dat asupra înscriereĭ, că sunt în o zdrobită minoritate, să hotărăsc a da glasurile colonelului Cuza. Atuncĭ și Mihaileniĭ, spre a nu-șĭ înstraina simpatiile nouluĭ domn, al căruĭ alegere era acuma asigurată, prin unirea Grigorenilor cu naționaliștiĭ, votează și eĭ tot pe colonelul Cuza, în cît el întrunește unanimitatea de 48 de glasurĭ ale celor de față, afară de al săŭ, de oare ce după regulament era dator să se abțină, în însușirea luĭ de candidat.

După alegere, președintele proclamă votul în uralele și aplausele deputaților și ale tribunelor. Noul domn făcu următorul jurămînt înaintea adunăreĭ: „Jur în numele prea sfinteĭ Treimĭ și în fața țăreĭ mele, că voĭ păzi cu sfințenie drepturile și interesele Patrieĭ, că voĭ fi credincios constituțieĭ în textul și în spiritul eĭ, că în toată domnia mea voĭ priveghea la respectarea legilor pentru toțĭ și în toate, uitînd toată prigonirea și toată ura, iubind de o potrivă pe cel ce m-a iubit și pe cel ce m-a urît, neavînd dinaintea ochilor meĭ, de cît binele și fericirea națieĭ romîne. Așa Dumnezeŭ și compatrioțiĭ meĭ să-mĭ fie întru ajutor."

După săvîrșirea jurămîntuluĭ, Cogălniceanu ținu domnuluĭ următoarea cuvîntare:

„După una sută cincĭ zecĭ și patru de anĭ de durerĭ, de umilirĭ și de degradație națională, Moldova a reîntrat în vechiul eĭ drept, consfințit prin capitulațiile sale, dreptul de a-șĭ alege pre capul săŭ, pre domn.

Prin înalțarea ta pe tronul luĭ Stefan cel Mare, s'a înalțat însășĭ naționalitatea romînă. Alegîndu-te de capul săŭ, neamul nostru a voit să împlinească

o veche datorie către familia ta; a voit să-ĭ răsplătească sîngele strămoşilor tăĭ, vărsat pentru libertăţile publice. Alegîndu-te pre tine domn în ţara noastră, am voit să arătăm lumeĭ ceea ce toată ţara doreşte: la legĭ noue om noŭ.

O doamne! Mare şi frumoasă îţĭ este misia. Constituţia din 7 August ne însămnează o epocă nouă, şi Măria Ta eştĭ chemat să o deschizĭ! Fiĭ dar omul epoceĭ; fă ca legea să înlocuiască arbitrarul; fă ca legea să fie tare, iar tu Măria ta ca domn, fiĭ bun, fiĭ blînd; fiĭ bun maĭ ales cu aceĭ pentru care maĭ toţĭ domniĭ trecuţĭ aŭ fost nepăsătorĭ saŭ răĭ.

Nu uita că dacă cincĭ zecĭ de deputaţĭ te-aŭ ales domn, însă aĭ să domneştĭ peste doue milioane de oamenĭ!

Fă dar ca domnia ta să fie cu totul de pace şi de dreptate; împacă patimile şi urile dintre noĭ şi reîntrodu în mijlocul nostru strămoşasca frăţie.

Fiĭ simplu, Măria ta, fiĭ bun, fiĭ domn cetăţan; urechea ta fie pururea deschisă la adevăr, şi închisă la minciună şi la linguşire.

Porţĭ un frumos şi scump nume, numele luĭ Alexandru cel Bun. Să trăeştĭ dar mulţĭ anĭ, ca şi dînsul; să domneştĭ ca şi dînsul, şi fă o doamne! ca prin dreptatea Europeĭ, prin desvoltarea instituţiilor noastre, prin simţimîntele tale patriotice, să maĭ putem ajunge la acele timpurĭ glorioase ale naţieĭ noastre, cînd Alexandru cel Bun zicea ambasadorilor împăratuluĭ din Bizanţ că: Romînia nu are alt ocrotitor de cît pe Dumnezeŭ şi sabia sa. Să trăeştĭ Măria ta".[14]

O lume nesfîrşită aştepta înaintea palatuluĭ administrativ din Iaşĭ, în timp ce în lăuntrul luĭ se fău-

14. Jurămîntul luĭ Cuza şi cuvîntarea luĭ Cogălniceanu în procesul-verbal al şed. din 5 Ian. *Monit. of. al Mold.*, 28 Ian. 1859 suplement.

ria, maĭ mult de puterile istorice de cît de voințele omeneștĭ, soarta viitoare a poporuluĭ romîn. Cum lumea stătea nerăbdătoare după rezultat, de odată un porumbel alb se puse pe frontonul din mijloc al palatuluĭ. Din cînd în cînd îșĭ lua zborul, se rotia de asupra mulțimeĭ; apoĭ bătînd din aripĭ se așăza din noŭ de unde zburase.[15] Venise porumbelul, să aducă Romînilor știrea că se apropiase de limanul mîntuireĭ, după cum altă dată tot un porumbel vestise lumeĭ, scapată de potop în corabia luĭ Noe, apropierea uscatuluĭ.

Și într'adevăr că poporul în deobște, adecă tocmaĭ clasele până acuma înlăturate de la orĭ ce dreptur̆ĭ, de la orĭ ce împărtășire la conducerea statuluĭ, avea motiv să vadă în acel fapt întîmplător o prevestire plină de farmec; căcĭ el spera mult, și cel ce sperează mult se așteaptă la realizarea speranțelor sale. „Destul se tăvălise poporul romanesc întreg, maĭ bine de doue secule, în ipocrizie și în lașitate; sărutase tălpile tuturor străinilor ce avuse până și numaĭ o zi puterea în mînă; destul văzuse el prin ochiĭ unuĭ străin, auzise prin urechile luĭ, vorbise cu limba luĭ; huiduise, calomniase și izgonise pe tot acel ce rostise cuvîntul de libertate; doĭ secolĭ întregĭ nu maĭ avuse acest popor nicĭ demnitate, nicĭ autonomie, nicĭ scolĭ, nicĭ armie, nicĭ literatură, nicĭ industrie, nicĭ comerciŭ, nicĭ proprietate, nicĭ domiciliŭ chiar care să fie al luĭ; două secole de cînd funcțiile eraŭ numaĭ chiverniselĭ, domnia o arenduire; de cînd nu maĭ era o nație, ci o moșie; nu cetățenĭ ci slugile cutăruĭ saŭ cutăruĭ individ".[16]

Cum să nu se bucure poporul, cînd vedea în A-

15. După spusele luĭ Costin Brăescu din Roman, adeverite și de alțĭ contimpuranĭ, precum de Simion Dima din Iașĭ.

16. C. A. Rossetti în *Romînul*, reprodus de *Steaua Dunareĭ*, 20 Ian. 1859.

lexandru Cuza, vestitorul uneĭ noue ere „de demnitate națională, de libertate, de egalitate, de ridicarea claselor împilate.“ Domnul era organul Convențieĭ „ce întroducea, pentru prima oară, în viața Moldoveĭ marele principiĭ ale statelor moderne“.[17]

Apoĭ domnitorul maĭ înfățoșa realizarea uneĭ alteĭ marĭ ideĭ care depășia Convenția, ideea unireĭ, manifestare intelectuală a puterniculuĭ instinct de păstrare a neamuluĭ. Alexandru Cuza era cunoscut ca înfocat unionist.

De aceea nu ne vom mira de izbucnirea uneĭ inflacărărĭ adevărate, la răspîndirea vesteĭ alegereĭ luĭ Cuza; nu ne vom mira de manifestările sincere de bucurie ce le aratară nu numaĭ corpurile constituite ale statuluĭ; dar și poporul din toate unghiurile țăreĭ, precum pe de altă parte iarășĭ vom înțălege pentru ce alegerea luĭ Cuza era răŭ văzută de acele elemente din poporația țăreĭ care se folosise de starea trecută a lucrurilor, bună oară de Greciĭ din Galațĭ.[18]

Bucuria însă trecu peste hotarele Moldoveĭ, răspîndindu-se în sufletul întreg al poporuluĭ romîn, și la acel din Muntenia. Izbînda Moldoveĭ, de a avea un domn după chipul și asamănarea noueĭ stărĭ de lucrurĭ, făcu și pe Muntenĭ să verse lacrimĭ de bucurie pentru norocul fraților lor, în care eĭ vedeaŭ poate vestea premergătoare a propriuluĭ lor noroc.[19]

De odată, în mijlocul acesteĭ bucuriĭ, în care țara fierbea de la un capăt la altul, cade ca un trăsnet vestea unuĭ complot urzit de străinĭ, complot ce trebuia să izbucnească la Focșanĭ și să proclame de domnitor pe principele Grigore Sturza. Faptașiĭ căutaŭ să răscoale și satele, făgăduind țaranilor să le îm-

17. *St. Dun.*, 12 Ian. 1859.
18. *St. Dun.*, 15 Ian. 1859.
19. *St. Dun.*, 13 Ian. 1859.

parta, fara despagubire, pamînturile boierilor. Nu s'a putut afla adevărul asupra acestuĭ complot, și principele Sturza protestează cu indignare contra faptuluĭ ce i se atribuia, prin o scrisoare trimisă foaeĭ *Steaua Dunăreĭ.*[20]

Astfeliŭ se săvîrșise alegerea luĭ Alexandru Ioan I în Moldova. Consulul francez Place face următoarele reflexiĭ asupra alegereĭ din 5 Ianuarie: „Pentru întăia oară în Moldova, o alegere s'a făcut fără să se cheltuiască un galbăn. Nu aŭ lipsit cu toate acestea încercările, și sunt maĭ în stare de cît orĭ cine a afirma, că principele Mihail Sturza nu s'a dat îndărăpt a oferi maĭ multe milioane, pentru a cumpăra glasurĭ. Pretutindene a fost răspins. Acest fapt trebue atribuit bunelor efecte, produse în această țară, prin ultimul divan ad-hoc și maĭ ales prin luptele ce i-aŭ mers înainte. Cumpăna morală s'a rîdicat prea răpede aicĭ. S'a înțăles în sfîrșit, că sunt principiĭ care trebuiaŭ să izbutească, și nu s'a dat îndărăt de la jertfe, pentru a se ajunge acest scop. Alegerea coloneluluĭ Cuza este izbînda deplină a ideilor inaintate și liberale, și vechiul sistem de corupție și-a trăit traiul".

Domnul însărcină îndată o deputație, compusă din Costache Negri, N. Catargiu și colonelul Mavrichi, să meargă la Poartă, spre a notifica Sultanuluĭ suirea luĭ în scaunul Moldoveĭ.[21]

Alegerea luĭ Alexandru Cuza in Țara Romănească. In acest răstimp, în Bucureștĭ, adunarea încă nu se constituise, și Muntenia era frămîntată de

20. *St. Dun.,* 16 Ian. 1859. Dosarul cuprinzător al cercetărilor privitoare la acest complot se află în arhiva Ministeruluĭ Justițieĭ, sub No. 387 din 1859.

21. *Victor Place* c. comitele *Walewsky,* 18 Ian. 1859. *Acte și documente,* IX, p. 276. *Patria,* 15 Ian. 1859.

luptele de la alegere, între caimacamĭ și partida națională care se silea din răsputerĭ să combată măsurile luate de guvern, pentru a întoarce alegerile în apele sale. Ofisul Căimăcămieĭ muntene convocase alegătoriĭ pentru zilele de 8—12 Ianuarie, iar întrunirea adunăreĭ o fixase pentru ziua de 20 Ianuarie,[22] De aicĭ se vede cît de neexactă este părerea, susținută de uniĭ, că adunarea din Bucureștĭ amînase înadins deschiderea eĭ de la 5 Ianuarie, cînd ar fi trebuit să se întrunească odată cu acea din Iașĭ, și că această amînare s'ar fi făcut spre a se cunoaște întâĭ alegerea din Moldova. O asemene măsură, dacă ar fi avut ființă, ar presupune o ințălegere a partiduluĭ național din Muntenia cu acel din Moldova, ințălegere ce vom videa că nu avuse loc. Apoĭ, chiar dacă o astfeliŭ de ințălegere s'ar fi stabilit, cum ar fi putut ea înriuri asupra căĭmăcămieĭ Țăreĭ Romăneștĭ, partizană declarată a candidaturilor foștilor domnĭ aĭ aceleĭ țărĭ ?[23]

Că nu exista o ințălegere de maĭ înainte între partizile naționale din ambele țărĭ se adeverește din următoarele: Cuza, în manifestul săŭ către țară, din ziua chiar a alegereĭ luĭ în Moldova, 5 Ianuarie, spune între altele: *„Indată după alegerea frateluĭ nostru, domnul din Valahia,* vom păși la înființarea comisieĭ centrale“.[24] Prin urmare Cuza nu știea,

22. Ofisul din 23 Decemvrie 1858, reprodus între alte gazete și de *Steaua Dunăreĭ*, 5 Ian. 1859. Asupra frămîntărilor privitoare la alegerĭ, vezĭ o serie de documente în *Acte și documente privitoare la istoria Renaștereĭ Romanieĭ*, IX, p. 1 și urm.

23. Această părere este dată și de Bamberger, *Geschichte der orientalischen Angelegenheit*, Berlin 1882 p. 383. Aiurea (p. 386), el susține, cu tot atît de puțin temeiŭ, că Turciĭ ar fi avut scopul de a grăbi alegerea din Muntenia, unde eraŭ sigurĭ de a avea un om pe placul lor, spre a putea apăsa asupra Moldoveĭ.

24. *Monit. of. al Mold.*, 8 Febr. 1859. Tot așa afirmă și d. Dim. Rossettĭ că era față, cînd Cuza primi telegrama că fusese ales și în Bucureștĭ, și rămase cîtva timp în nedumerire, pănă cînd chemînd pe Cogălniceanu, Epureanu, V. Sturza și pe alțiĭ, se sfătui cu eĭ și apoĭ răspunse că primește domnia și în Muntenia.

și nicĭ gîndia că va fi ales și în țara aceea, și dacă am presupune că el știea, dar se prefăcea a nu cunoaște lucrul, avem o dovadă maĭ încheetoare din Muntenia, o corespondență din Bucureștĭ, din 23 Ianuarie, din care se vede că chiar în acea zi, preziua alegereĭ din Muntenia (care se făcu în 24), nicĭ nu se pomenea încă de numele luĭ Cuza acolo. Această scrisoare spune anume, „că rezultatul alegerilor a fost că numărul cel maĭ mare de glasurĭ l'ar avea prințul Bibescu, pe cînd Știrbeiŭ ar avea numaĭ vr'o 7; că partida națională care ar avea maĭ puține glasurĭ decît Bibescu, ar putea izbuti numaĭ în cazul cînd s-ar uni cu partida luĭ Știrbeiŭ. Numărul de care dispune fie care partid, adaoge scrisoarea, nu se poate bine hotărî, din pricina că maĭ mulțĭ ar înota în două ape. Cîrmuirea a fost îngrijită și de mișcarea țaranilor care se interesază foarte mult de alegerea domnuluĭ. Adunarea e împărțită în două tabere care se combat cu înverșunare, de la invalidarea alegerilor, ca pătate de fraudă“.[25] Tot așa de puțin se gîndeaŭ consuliĭ puterilor străine la alegerea domnitoruluĭ Moldoveĭ. *Oesterreichische Zeitung* spune că „alegerea luĭ Alexandru Ioan I în Bucureștĭ a făcut cu atît maĭ mult întipărire, cu cît în ajun încă toțĭ consuliĭ telegrafiase, că este aproape sigur, că adunarea va alege pe prințul Bibescu“.[26]

Părerea primită de partidul naționalist din Moldova, de a nu se hotărî asupra unuĭ candidat de domnie, se reproduse și în Țara Romănească. Și aicĭ se îngrijise partidul național numaĭ de a avea o cameră bine alcătuită, crezînd că patriotismul deputaților se va opri într'un glas asupra celuĭ maĭ vrednic de a îmbrăca mantia domnească. C. A. Rossetti

25. *Steaua Dunăreĭ*, 29 Ian. 1859.
26. Reprodusă de *Romînul*, 10 Febr. 1859.

susţine că „chestia cea mare nu este cine va fi domnul, ci maĭ întăĭ cine sunt deputaţiĭ, întru cît adevăraţiĭ stîlpĭ aĭ ţăreĭ sunt deputaţiĭ şi nu domnul“.[27] V. Boerescu adaoge că „nu avem nicĭ un candidat de domnie; candidatul nostru va fi acel al naţiuneĭ; voim un domn al poporuluĭ care să fie adevărat principe constituţional“.[28] Altfeliŭ cugetaŭ partizaniĭ candidaturilor personale. In o broşură care face apologia principeluĭ Grigore Sturza, Francezul Vaillant spune că „naţia trebue înainte de toate să se gîndească la alegerea domnuluĭ“.[29]

Cu toate aceste ideea de a se alege domnitorul Moldoveĭ şi în Muntenia răsărise în mintea oamenilor timpuluĭ, căutînd să realizeze, pe această cale, unirea ce era cu neputinţă de făcut cu un principe străin. Aşa principele Grigore Sturza, în răspunsul ce-l face *in 14 Ianuarie*, decĭ cu 10 zile înaintea alegereĭ din Bucureştĭ, către *Steaua Dunăreĭ*, spre a se apara de punerea comploluluĭ pe sama luĭ, spune „Dupa alegerea domnuluĭ, mergînd să-l felicitez, am dat dovadă de abnegaţie, făcîndu-ĭ tot aceeaşĭ propunere şi încredinţîndu-l că m'aş simţi fericit, să contribui cu orĭ ce sacrificiŭ la această faptă naţională, fiind gata a da tot concursul meŭ domnitoruluĭ, *spre a fi ales şi în Valahia*“.[30] Apoĭ C. A. Rossetti arată, cîtva timp după alegere, că „încă am putea adăogi, cel puţin pentru noĭ ceĭ de aicĭ, că toţĭ am avut un mandat maĭ mult saŭ maĭ puţin exprimat, nu numaĭ de a alege un prinţ romîn, ci încă şi *pe care dintre Romînĭ să alegem, pentru uniĭ arătat chiar anume*, pentru ceĭlalţĭ în terminĭ maĭ generalĭ, să nu fie nicĭ unul din ceĭ ce aŭ domnit, eĭ saŭ pă-

27. *Romînul*, 20 Ian. 1859.
28. *Naţionalul*, 15 şi 22 Ian. 1859.
29. *Glasul poporuluĭ glasul luĭ D-zeŭ*, Ianuarie 1858, p. 19.
30. Scrisoarea citată maĭ sus, nota 20.

rinţiĭ lor".[31] Maĭ adăogim că un memoriŭ, adresat de Sublima Poartă puterilor, arată că „Dumitru Golescu, un agitator din 1848, a venit în Iaşĭ ca să se înţeleagă cu comisia interimară. Scopul era de a se alege acelaş domn în ambele principate. Dacă alegerile moldovene s'ar face înaintea celor din Valahia, aceasta trebuia să aleagă pe alesul Moldoveĭ şi vice-versa".[32] In sfîrşit Bolintineanu ne spune că „deputaţiĭ trimişĭ de domn, spre a notifica sultanuluĭ suirea luĭ în scaunul Moldoveĭ, avuse şi misia de a trece prin Bucureştĭ şi a cerceta ideea, dacă este cu putinţă a veni la unirea ţărilor surorĭ, cel puţin prin alegerea domnuluĭ Moldoveĭ ca domn şi al Ţăreĭ Romăneştĭ".[33]

Ideea alegereĭ luĭ Cuza şi în Muntenia trebuia să fi fost hrănită de cîte-va cugete; căcĭ altfeliŭ, cum ar fi izbucnit ea în ziua de 24 Ianuarie?

Alegerea nouluĭ domnitor preocupa mintea poporuluĭ din Ţara Romînească maĭ mult de cum ar fi făcut-o simpla curiozitate. In zilele de 22 şi maĭ ales de 23 Ianuarie, preziua alegereĭ, o mulţime însamnată de oamenĭ se grămădise în curtea adunăreĭ şi chiar rupînd cordonul de oştire adusă spre a apăra adunarea, pătrunsese în sala desbaterilor. Despre această „îmbulzire" a poporuluĭ vorbeşte un ordin al capuluĭ oştireĭ, B. Vladoianu, către colonelul Macedonski, în care ordin îĭ spune că „la trebuinţă se *se împrăştie lumea cu orĭ-ce preţ*".[34]

Acest puhoiŭ de oamenĭ nu avea însă în ziua de

31. *Romînul*, 23 Iulie 1859.
32. *Steaua Dun.*, 17 Aprilie 1859.
33. Bolintineanu, *Viaţa luĭ Cuza-Vodă*, p. 14.
34. Ordin din 23 Ian. No. 51 reprodus de *Curierul Principatelor-Unite*, 14 Maĭ 1859. Vezĭ şi raportul luĭ Béclard, consul francez din Bucureştĭ, în *Acte şi documente privitoare la istoria Renaştereĭ Romănieĭ*, IX, p. 269.

23 nicĭ o ţintă pozitivă; nu cerea să se aleagă nimene, de oare ce nicĭ partidul naţional nu-şĭ fixase candidatul. Negativ era însă hotărît; nu vroia să se aleagă nicĭ unul din foştiĭ domnĭ, nicĭ din odraslele lor. Aşa se explică însămnătoarete fluerăturĭ ce întimpinară pe caimacamĭ, cunoscuţĭ partizanĭ aĭ domnilor vechĭ, cînd părăsiră sala alegereĭ, după cetirea mesajuluĭ.[35] Apoĭ şi ţărănimea din Muntenia se mişcase, şi spăriese într'un rînd foarte răŭ căimăcămia, prin vestea că maĭ multe miĭ de ţaranĭ eraŭ să vină către adunare. Despre această mişcare a ţaranilor vorbeşte scrisoarea din 23 Ianuarie din Bucureştĭ, şi arătările eĭ sunt întărite prin un act oficial al ocîrmuireĭ care, după alegerea deputaţilor, opreşte întrunirile „fiind că linişte a publică ar fi ameninţată prin răsculărĭ şi *adunărĭ de săteni în capitală*“.[36] Tot această ţintă urmăreşte şi proclamaţia din 21 Ian. a luĭ Baleanu, ministrul din lăuntru, care proclamaţie, după ce constată însamnătatea rolului ce are să-l aibă adunarea munteană, spune că „cea maĭ mică manifestare provenită din o exaltare exagerată ar zminti acest caracter, ar profana-o şi ar face-o să devină simbolul celeĭ maĭ cumplite rătăcirĭ“.[37]

Ce împrejurare oare provocase o mişcare atât de

35. Pe cînd scrisoarea din 23 Ian., din Bucureştĭ, publicată în Iaşĭ în *St. Dun.* şi citată în nota 25, pomeneşte despre aceste fluerăturĭ, *Romînul* din 24 Ian. 1859, din Bucureştĭ unde nu exista libertatea preseĭ, spune numaĭ că „la eşirea caimacamilor se auzi un feliŭ de zgomot, un feliŭ de demonstrare a opiniuniĭ publice“. Cf. şi raportul luĭ *Béclard* p. 269. „Les caïmacans sont accueillis par des huées et des sifflets.“ I. Brătianu, în şedinţa din 23 Ian. rosteşte cuvintele: „pentru ce caimacamiĭ trimit trupe şi încunjură adunarea? Poate pentru că aŭ fost primiţĭ cu fluerăturĭ şi huidnelĭ?“ *Ibid.* p. 269.

36. *Monit. of. al Ţăreĭ Rom.*, 23 Ian. 1859. Comp. scrisoarea citată în nota 25. *Béclard* c. *Walewsky*, 8 Fevr. 1859. *Acte si documente*, IX, p. 260: „Un grand nombre de paysans accourrus des environs grossissaient les attroupements formés par la population des faubourgs.“

37. Reprodusă de *Anunţiatorul romîn*, 22 Ian. 1859.

adîncă, în straturile maĭ de jos ale poporaţieĭ muntene? Maĭ întâĭ, cum am văzut-o din fluerăturile ce însoţise eşirea căimăcamilor din adunare, poporul doria o schimbare de regim care i se şi punea în perspectivă, prin Convenţia, de Paris, şi se gîndea prea bine la adevărul rostit de Cogălniceanu, că la legĭ noue trebue şi oamenĭ noĭ. Poporul decĭ se temea ca nu cumva să se aleagă iarăşĭ vr'un fost domn al Ţăreĭ Romîneştĭ, şi în această privire voinţa luĭ era lămurită şi bine stabilită. Era încă şi altă ceva: Maĭ venise la auzul poporuluĭ din Bucureştĭ, cele ce se zvonise, cum am văzut în deosebite părţĭ, despre putinţa alegereĭ domnuluĭ Moldoveĭ ca domn al Ţăreĭ Romăneştĭ, şi în acest caz, domnul ambelor ţărĭ romîne era să stee la Bucureştĭ care era să cîştige mult din sporirea daraverilor. Această idee prea firească apăruse în mintea Romînilor, odată cu ideea unireĭ şi, între altele, N. Istrati, în broşura scrisă de el contra unireĭ încă din anul 1856, adusese ca argument de căpitenie faptul că „Iaşiĭ trebuiaŭ să ajungă un al doile Hîrlăŭ".[38] Speranţa alegereĭ luĭ Cuza era însă de tot nehotărîtă, de oare ce nu se propusese candidatura domnitoruluĭ moldovan la tronul Ţăreĭ Romăneştĭ, şi de aceea era maĭ mult o dorinţă nelămurită a minţeĭ, de cît o hotărîre a voinţeĭ. Nu credem că, în îmbulzala din 23 Ianuariŭ, poporul să fi rostit numele luĭ Cuza, căcĭ după scrisoarea din 23 Ianuarie adresată Steleĭ Dunăreĭ, se poate susţinea că lucrul nu se întîmplă, de oare ce o împrejurare atît de însămnătoare nu ar fi putut fi trecută cu vederea de scriitorul aceleĭ scrisorĭ. Apoĭ o altă scrisoare din Bucureştĭ, tot din 23 Ianuarie, adresată

38. *Cvestia zileĭ*, Iaşĭ, 1856, după traducerea franceză publicată în *Acte si documente privitoare la istoria Renaştereĭ Romăniei*, IV, Buc., 1889, p. 132: „Que la capitale Jassy courrait le risque de devenir un second Harléou."

ziaruluĭ „Patria“ din Iaşĭ, spune că: „ţăraniĭ aŭ să vie de la toate judeţele, să ceară de la adunare, să se aleagă Golescu ca domn; că de nu va face aceasta, eĭ ţaraniĭ aŭ să ajungă robiĭ ciocoilor“.[39] Nicĭ în aceastâ scrisoare nu se pomeneşte, nicĭ prin un cuvînt de alegerea luĭ Cuza, ci numele ce era pus înainte de partida nouă, era acel al luĭ Golescu.

In preziua alegereĭ însă, în sara de 23 Ianuarie, la o întrunire a partiduluĭ naţional ţinută la otelul Concordia, se pune pe tapet chestiunea „dacă nu ar fi bine, spre a se înlătura nenorocirea unuĭ conflict între oştire şi popor ce era aproape să se întîmple în ziua aceea, ca membriĭ partizeĭ naţionale să se retragă din adunare; dar aceasta tot nu asigura pe deplin înlăturarea lupteĭ fratricide: „Trebuia ca saŭ oameniĭ liberalĭ să stee spectatorĭ pasivĭ la reîntoarcerea trecutuluĭ, saŭ să se retragă onorabil în numele unuĭ principiŭ, însă lăsînd posibilitatea războiuluĭ civil“. Atuncĭ principele Dimitrie Ghica rosti pentru prima oară ideea hrănită în ascuns în mintea celor maĭ mulţĭ, ca să se facă unirea Principatelor, proclamînd pe colonelul Cuza de domn şi în Ţara Românească“.[40] „Cetăţeniĭ Boerescu, Bozianu şi alţiĭ săriră îndată şi susţinură cu ardoare ideea principeluĭ. Convicţiunea se formâ iute şi consimţimîntul deveni unanim. Se hotărî ţinerea secretuluĭ până a doua zi dimineaţa, cînd trebuea să se înţăleagă asupra moduluĭ de a proceda, la facerea propunereĭ în adunare. La 8 oare deputaţiĭ naţionaliştĭ se întruniră din noŭ la Concordia şi hotărîră să facă

39. Reprodusă în *Acte şi documente privitoare la Renaşterea României, VIII*, p. 585.

40. După o scrisoare din 11 Mart 1859, a generaluluĭ B. Vlădoianu, adresată luĭ Neculaĭ Blaremberg, (vezĭ *Essai sur les institutions de la Roumanie* par N. Blaremberg Bucarest, 1886, p. 314), cel întâĭ care ar fi propus această idee fusese Cesar Bolliac care o comunicase luĭ Alexandru Ghica, fostul domn al Munteniеĭ.

propunerea întăĭ în ședință secretă și, dacă ea nu ar trece, naționaliștiĭ să se retragă. Cu această hotărîre se duseră eĭ la adunare pe la 10 oare. Cînd Boerescu propuse, la cîțĭ-va deputațĭ din majoritate, ședința secretă, unde trebuia să le desvălească mijlocul de împăciuire, în numele unuĭ act de patriotismu, cu toțiĭ primiră, fiind că eraŭ și eĭ în o grea situație. Intrațĭ în camera secretă, Boerescu se sculă si propuse, într'o cuvîntare plină de înfocare, unirea prin alegerea coloneluluĭ Cuza de domn și în Țara Romănească. Doctorul Arsachi, unul din membriĭ dreptei, întrerupse pe orator, arătînd că sunt și alte state care aŭ un singur cap, de și două administrațiĭ deosebite, precum sunt Svedia și Norvegia. Această întrerupere dădu și maĭ mare îninimare luĭ Boerescu. Un entuziasmu de nedescris cuprinse pe toțĭ deputațiĭ din stînga și din dreapta; ceĭ maĭ mulțĭ începură a plînge. Mitropolitul ceru Crucea și Evanghelia; dar până să i le aducă, pronunță jurămîntul, plîngînd și el înaintea icoaneĭ Sf. Treimĭ. Toțĭ deputațiĭ strigară „jurăm" și subsemnară actul. Eșițĭ în ședința publică, votară cu toțiĭ pentru colonelul Cuza care fu ales cu unanimitatea glasurilor".[41]

Psicologicește, acest entuziasmu este explicabil prin predispunerea spiritelor a primi propunerea, în urma presiuneĭ poporane ce apăsa asupra adunăreĭ în viderea alegereĭ domnuluĭ Moldoveĭ, predispunere care dădu putința uneĭ izbucnirĭ a instinctuluĭ de conser-

41. Relația asupra celor întîmplate, vezĭ în *Naționalul*, 3 Ianuarie 1860. Comp. *Ibidem* 25 Ianuarie 1859 și *Romînul* 23 Iulie 1859. *Conservatorul progresist*, 15 Ianuarie 1860, spune, că Cuza fusese propus chiar în adunare în ziua de 23 Ianuarie; dar că a luĭ candidatură căzuse atuncĭ și că a reușit a doua zi, 24, fiind că partidul drepteĭ a primit-o. Aceasta ne pare puțin probabil; fiind-că nu ar fi îndrăznit a-o respinge, față cu ținuta amenințătoare a poporuluĭ din acea zi, cînd era cît pe ce să se verse sînge între oștire și popor. Vezĭ și expunerea amănunțită în raportul luĭ Béclard citat de maĭ multe orĭ.

vare a neamuluĭ ce-şĭ făcea drum prin pasiunile şi interesele personale, pentru a apăra interesul comun. Era unul din rarele şi scurtele momente, în care natura înăbuşă glasul individualităţilor, pentru a apara existenţa speciei.

Presiunea poporană care în ziua precedenta se făcuse numaĭ cît în senz negativ, de a nu se alege vre un reprezentant al formaţiunilor trecutuluĭ, în ziua de 24 iea un caracter pozitiv, acel de a se alege alesul Moldovei. Secretul hotărît de partidul naţional în întrunirea de la Concordia din sara de 23, nu putuse fi ţinut, şi ideea de a propune alegerea domnitoruluĭ Moldoveĭ se răspîndise ca fulgerul în poporul bucureştean, în starea de supraexcitare în care se afla. In adevăr „toată noaptea aceea de 23 spre 24 Ianuarie se petrecu în un neastîmpăr, atît din partea poporuluĭ cît şi din a guvernuluĭ. Toată oştirea de cavalerie şi infanterie umbla în patrule pe podurĭ; dar tot deodată bande de sute de oamenĭ se încrucişaŭ cu patrulele. Se zicea că în acea sară, poporul să se fi înţăles cu oştirea, ca nicĭ într'un caz sînge să nu se verse". [42] Tot aşa spune şi scrisoarea din Bucureştĭ din 23 Ianuarie către Patria, că „peste noapte tot poporul era în mişcare". [43]

Cînd poporul se adună în ziua alegereĭ la Mitropolie, el veni cu gîndul hotărît de a cere alegerea luĭ Cuza de domn al Munteniei. Aceasta se vede din maĭ multe izvoare. Aşa Bolliac spune în *Reforma* că poliţia ar fi vrut să bată pe aceĭ ce, la 24 Ianuarie 1859, strigaŭ pe dealul Mitropolieĭ: „să trăiască Cuza" [44]; iar *Tribuna romînă* arăta că „presiunea

42. Revista politică, a anuluĭ 1859, în *Revista Carpaţilor*, 1860, I, p. 74.
43. Vezĭ maĭ sus, nota 39.
44. *Reforma* 24 Ianuarie 1859.

poporană a creat pe domnul Principatelor-Unite.[45] Bolintineanu spune de asemene că „poporul capitalei Munteniei manifestâ ideea în favoarea Unirei țărilor romîne, prin alegerea domnitoruluĭ Moldoveĭ“.[46] Valentineanu arată chiar că „se luase hotărîrea de comitetul unionist, ca îndată ce conservatoriĭ saŭ albiĭ din cameră ar persista în alegerea luĭ Bibescu-Vodă, poporul din curtea Mitropolieĭ, unit cu poporul din Filaret, să năvălească în cameră și să-ĭ silească a proclama ales pe alesul Moldoveĭ“.[47] Cogălniceanu adaoge că, „în ziua de 24 Ianuarie 1859, pozițiunea deputaților, fiind amenințațĭ de cuțite, era ră în acea zi, pentru aceĭ ce nu voiaŭ să asculte de glasul națiuneĭ“.[48] In sfîrșit raportul luĭ Béclard consul frances în Bucureștĭ, spune: „Strigătul, să trăiască principele Cuza a fost adese orĭ repetat de mulțimea care, reținută până atuncĭ în afară de zid, veni în curînd să iee parte la această manifestație improvizată“.[49]

Dacă se explică însă, din motivul arătat, alegerea luĭ Alexandru Cuza în Muntenia, de către aceĭ ce aveaŭ interese personale de a alege alt domn, se înțelege tot așa de ușor și izbucnirea bucurieĭ partiduluĭ unionist din ambele țărĭ romîne, cînd văzu în sfîrșit realizat visul săŭ atît de scump, visul unireĭ. Toate ziarele timpuluĭ: *Steaua Dunăreĭ*, *Romînul*, *Naționalul*, salută această alegere ca cel maĭ mare eveniment politic din viața poporuluĭ romîn, și faptul, că domnul moldovan fusese ales în Muntenia, pu-

45. *Tribuna romîna*, 29 Noemvrie 1859.
46. *Viața luĭ Cuza-Vodă*, p. 15.
47. *Alegerea, detronarea și înmormîntarea luĭ Cuza-Vodă*, Bucureștĭ. 1898, p. 10.
48. Ședința din 7 Fevruarie, 1864. *Monitorul Oficial*, 24 Fevruarie 1864 suplement.
49. *Acte și documente*, IX, p. 276.

tea fi cu drept cuvînt privit, cum spunea Golescu, în proclamațiunea sa „ca cea mai mare dovadă de dragoste și de încredere dată fraților noștri din Moldova“.[50] Motive raționale pe lîngă înflăcărarea patriotică, explică de altă parte bucuria unioniștilor moldoveni, cînd își văzură visul realizat. Cogălniceanu în cuvîntarea de salutare, rostită din partea adunăreĭ moldovene în acea a țăreĭ surorĭ, dă pe față pricinele maĭ adîncĭ care împingeau pe oamenii cugetătorĭ din Moldova a dori unirea cu Țara Romănească, cu toate jertfele ce aceastã contopire era să coste pe cea d'întăĭ: „Țara Romănească este întreagă, Moldova este sfîșiată; părțile eĭ cele maĭ frumoase aŭ fost rupte; Moldova redusă în hotarele eĭ, nu se poate apăra nicĭ în contra năvălitorilor, nicĭ chiar în contra înriurilor străine; Moldova trebuie să caute a se alipi către sora sa. De aceea în Moldova, unirea nu este chestie de entuziasmu, ci de judecată, de logica“. Și într'adevăr, mare putere trebuia să aibă logica asupra minteĭ Moldovenilor de samă de atuncĭ, și maĭ ales a locuitorilor din Iașĭ, cînd se știea că unirea va aduce strămutarea capitaleĭ în Bucureștĭ și decĭ căderea neapărată a centruluĭ moldovenesc, după cum N. Istrate o spusese încă din 1856. Cogălniceanu chiar, în cuvîntarea luĭ din adunarea muntenească, nu uită se atingă această chestiune, de alt-fel atît de delicată. El iea aminte că nu poate să rămînă Iașul capitala țărilor unite; „căcĭ capitala Moldoveĭ e numaĭ două oare departe de hotar, și prin urmare expusă a cădea într'o noapte în mînile străinilor“. Dar nu era vorba numaĭ de absorbirea capitaleĭ, ci și de acea a întregeĭ țărĭ în maĭ marele corp al țăreĭ surorĭ. Tot Cogălniceanu adaoge că: „atuncĭ cînd ațĭ ales pe alesul Moldoveĭ, d-voastră n'ațĭ luat numaĭ pe dom-

50. *Monitorul Oficial al Țăreĭ Romăneștĭ*, 26 Ianuarie 1859.

nul eĭ, ci aţĭ luat toată Moldova. Intreaga Moldovă face parte de acum înainte din Ţara Romănească.[51] Această împrejurare explică apoĭ izbucnirea bucurieĭ în straturile poporuluĭ de jos din Bucureştĭ, prin a căruia ameninţărĭ se îndeplinise alegerea, de oare ce el se aştepta la o sporire în daraverile luĭ, din faptul unireĭ.

Toate aceste părţĭ din societatea romănească se bucurau şi aveau de ce să se bucure: parte siliţĭ, parte din convingere, parte din interes. Dar pentru ce oare se arăta Iaşul aşa de voios, maĭ voios încă de cît rămăşiţa ţăreĭ? Căcĭ cum ne spune un contimpuran: „In Iaşi bucuria izbucni puternică şi neoprită; se înlătură pentru un moment cu totul din conştiinţă perspectiva decădereĭ oraşuluĭ; entuziasmul era ne maĭ văzut, ne maĭ pomenit. Hora unireĭ se juca iarna, prin zăpadă, în faţa oteluluĭ Petrea Bacalu (astă-zĭ otelul Traian în piaţa Unireĭ). Din toate ţinuturile Moldoveĭ, din toate tîrgurile marĭ şi micĭ veniaŭ miĭ şi miĭ de telegrame; urările nu se maĭ curmaŭ între deputaţiĭ moldovenĭ şi muntenĭ. Mitropoliţiĭ, episcopiĭ, vlădiciĭ făceaŭ rugăciunĭ ca să mulţumească luĭ Dumnezeŭ că dorinţele lor, unirea Principatelor, eraŭ să fie un fapt împlinit.[52]

Cum să se explice această bucurie, cînd era aproape de orĭ-ce cugetare, că scaunul ţăreĭ trebuind să fie strămutat în Bucureştĭ, Iaşul era să piardă poziţia luĭ de pănă acuma, şi decĭ toţĭ locuitoriĭ luĭ eraŭ să fie lovițĭ în ale lor interese? Acest curios fenomen psicologic se explică şi el, dacă ne amintim de puterea sugestivă, pe care uuele cuvinte neînţelese şi nedefinite le pun în lucrare asupra minţeĭ noroade-

51. Şedinţa din 24 Fevruarie a adunăreĭ muntene. *Monitorul oficial al Ţăreĭ Romăneştĭ*, 4 Martie 1859.
52. V. A. Forescu, *Amintirĭ din viaţa luĭ Alexandru Cuza. Arhiva* din Iaşĭ, XI, 1900, p. 260.

lor. Apoĭ imitaţiunea oarbă şi neconştiută venia în ajutorul aiurăreĭ momentane, produse de magicul cuvînt de *unire*. Videa poporul pe ceĭ maĭ de sus strigînd, striga şi el; îĭ vedea jucînd, juca şi el. De aicĭ însă se explică şi repedea desincîntare ce-ĭ lovi pe toţĭ aceĭ ce se prăpădise de dragul unireĭ, cînd văzură cum strămutarea capitaleĭ la Bucureştĭ lovia în interesele lor. Dacă ar fi fost înflăcărarea lor izvorită din adînca convingere, ca la căpiteniile mişcăreĭ care suportară urmările unireĭ, fară a cărti, de sigur că tot poporul ar fi urmat tot ast-feliŭ. Vom vedea însă câ nu a fost aşa.

Primirea domnuluĭ în Bucureştĭ fu o serbare poporană, precum nu se maĭ văzuse, poate nicĭ odată în ţările romîne. Poşte întregĭ înainte de barieră, aştepta o mulţime nesfîrşită de popor. Calea Mogoşoaeĭ era înţesată de lumea ce se suise pană pe acoperemintele caselor. Careta domnuluĭ era dusă în triumf, şi strigătele de bucurie ale întreguluĭ popor, unite cu sunetele muziceĭ şi cu acele ale clopotelor, umpleaŭ văzduhul. Insămnat lucru era însă că aceste arătărĭ nu eraŭ nicĭ comandate, nicĭ impuse; eraŭ izbucnirea neoprită a simţimîntuluĭ poporan, entuziasmul dus până la delir al uneĭ mulţimĭ cuprinsă de încîntare, pentru triumful drepteĭ sale cauze. „După Tedeum, domnul întrâ în Cameră, unde trebui să jure. Mitropolitul îĭ prezintâ Regulamentul Organic spre a jura, după formula cuprinsă în el. Se răspîndi ştirea (adevarată saŭ nu), că prinţul depărtase binişor aceastâ carte, şi zise că juramîntul era înscris în inima luĭ şi că-l va face pe de rost“.[53]

In afară de unire, bucuria maĭ cuprinsese inimele şi din cauza persoaneĭ alese. Cuza nu făcea parte

53. *Naţionalul*, 12 Fevruarie 1859.

din nicĭ una din familiile acele din care Romînii se deprinsese a vedea eşind pe domnitoriĭ lor. Cuza era şi el dintre boierĭ, însă din aceĭ ce doreaŭ zdrobirea boierimeĭ şi înlăturarea privilegiuluĭ; era un om noŭ, şi de lucrurile noue tot deauna se leagă speranţe şi aşteptărĭ nedefinite, dar cu atît maĭ puternice şi maĭ îmbolditoare, cu cît ele, proiectîndu-se în necunoscut, pot pe aripele închipuireĭ să iee formele cele maĭ ademenitoare.

După Convenţia de Paris, ţările romîne trebuiaŭ să îmbrace o haină nepurtată pănă atuncĭ; trebuia să se introducă în locul sistemuluĭ deosebirilor de rang, acel al merituluĭ; în locul privilegiuluĭ, egalitatea; în locul încătuşăreĭ, libertatea; în locul arbitraruluĭ, dreptatea; şi poporul care suferise pănă atuncĭ toate relele uneĭ stărĭ apăsătoare se aştepta să răsufle de acum înainte. Domnul ales în Moldova împărtăşia tocmaĭ aceste principiĭ, după cum o dovedise începuturile luĭ înainte de domnie.

Poporul putea decĭ spera de la el o aplicare sinceră a nouluĭ regim. Domnul şi spunea, în proclamaţia sa din 8 Fevruarie din Bucureştĭ, că „toate stăruinţele sale vor avea de ţintă desvoltarea nouelor instituţiĭ ce ni le-a recunoscut Europa, şi adevărata şi temeinica punere în lucrare a reformelor ce sunt menite a întroduce în societatea noastră marele principiĭ ale societăţeĭ moderne“.[54]

Izbînda partideĭ naţionale în ambele adunărĭ o făcu să devină pentru moment, stăpîna situaţieĭ şi o puse în fruntea trebilor. In tot timpul cît ţinu entuziasmul provocat prin îndoita alegere, oameniĭ partizeĭ naţionale sunt însărcinaţĭ cu toate manifestările de bucurie care, de şi sub o formă oficială, îmbrăcaŭ din această pricină, un caracter neprefăcut.

54. *Monit. of. al Ţăreĭ Rom.*. 9 Febr. 1859.

In deputaţiile mutuale ce-şi trimit ambele adunări, spre a se felicita pentru mult fericitul eveniment, cuvîntul îl duc: Cogălniceanu în Bucureşti, pentru Moldova şi C. A. Rossetti în Iaşi, pentru Ţara Romănească; luĭ Cogălniceanu îĭ răspunde în Bucureştĭ Vasile Boerescu, iar în Iaşĭ luĭ Rossetti îĭ răspunde însuşĭ domnul. Intrînd pe mînile lor aceste rostirĭ de bucurie, membriĭ partizeĭ naţionale depăşesc chiar, în primul moment de înflărărare, marginile înţălepciuneĭ, ceea ce dă loc la propunerĭ tot maĭ îndrăzneţe. Aşa bună oară Cogălniceanu, în răspunsul la mesajul, prin care domnitorul încunoştiinţa adunarea moldovenească despre alegerea sa de domn al Ţăreĭ Romăneştĭ, cere de la domnitor „convocarea la Focşanĭ a camerilor din ambele ţărĭ,“ ceea ce nu însămna altă ceva, de cît o a doua şi maĭ făţişă calcare a Convenţieĭ de Paris, după cea d'intăĭ, alegerea unuĭ domnitor comun. Lascar Catargiŭ, păstrîndu-şĭ singele rece, iea aminte că „comisia însărcinată cu răspunsul la mesaj ar fi depăşit mandatul ce i se dăduse. Ea trebuia să pregătească numaĭ un răspuns la mesaj, iar nu să propună întrunirea adunărilor la Focşanĭ“. Cogălniceanu recunoaşte aceastá depăşire, dar o scuzază prin aceea, că lucrase împins de patriotismu. Cu toată întimpinarea luĭ Catargiu şi cu toate că maĭ mulţĭ deputaţĭ împărtăşiaŭ feliul săŭ de a videa, teama de a nu fi la înălţimea momentuluĭ, face să se voteze răspunsul în forma ce i-o dăduse Cogălniceanu. Şi maĭ pe faţă se rosti aceastá idee, în răspunsul către adunarea munteană, redactat tot de Cogălniceanu: „Să ne întîlnim la Focşanĭ, zise el, unde punînd mîna în mînă, să ne legăm atît de strîns în cît nicĭ chiar soarta cea maĭ ră să nu ne poată despărţi. La Focşanĭ, la Focşanĭ dar,

55. Şedinţa din 28 Ian. *Monit. of. al Moldoveĭ*, 7 Febr. 1859.

şi acolo împreună cu bine cuvîntarea Dumnezeuluĭ părinţilor noştri, să sărbăm marea sărbătoare a reînvierei Romănieĭ“.[56]

Domnitorul însă trebuia să fie foarte băgător de samă şi să nu aţîţe puterile ce eraŭ îndestul de turburate de faptul îndoiteĭ alegerĭ. Chiar atuncĭ primise el o scrisoare de la Vasile Alexandri, pe care-l trimise la Paris pentru a obţinea recunoaşterea alegereĭ. Agentul domnitoruluĭ îĭ spunea, că „a fost bine primit de împăratul şi de mariĭ demnitarĭ aĭ statuluĭ francez; că a fost întrebat asupra maĭ multor amănunţimĭ privitoare la îndoita alegere; asupra caracteruluĭ principeluĭ; asupra ţărilor pe care e chemat a domni, şi că toată lumea a fost foarte mulţămită de răspunsurile luĭ. Aţĭ putea decĭ să nădăjduiţĭ nu puţin pe sprijinul Franţieĭ care va apara cu căldură faptul îndeplinit. Dar să ne înţelegem; numaĭ de îndoita alegere e vorba; nu de acele fapte pe care unele spirite înaintate s'ar ademeni ale îndeplini la Focşanĭ. Tot ce ar aduce noue complicaţiunĭ la situaţia actuală, orĭ ce act al nostru care ar fi în afară de clauzele stipulate, ne ar fi fatal şi ar compromite grav interesele noastre, căcĭ Franţia nu ne ar maĭ putea apăra“.[57]

56. *Monit. of. al Moldoveĭ* citat. Adresa către adunarea munteană în *Mon. of. al Ţăreĭ Romăneştĭ*, 4 Martie 1859.

57. Scrisoarea originală a luĭ *V. Alexandri* către *domnitor*, din 25 Fevr. 1859, din Paris (*Hîrtiile Rossetti*). Tot aşa scriea şi *Negri* către *domnitor* 7/19 Fevruarie 1859 (*Idem.*): „Il serait opportun osons-nous (M. Catargi et moi) dire, de s'arrêter dans mon pays aux choses déjà faites, sans en faire de nouvelles et attendre la décision de la conférence“. Tot atuncĭ, 19/7 Fevruarie, *Walewski* telegrafiază luĭ *Place*: „Il est désirable que M. Couza procède avec une grande circonspection; qu'il ne prenne aucune mesure hative et que son attitude soit expectante. Toute autre conduite de sa part tendrait à entraver la réalisation des dispositions qui lui sont favorables. La conférence se réunira dans les premiers jours de Mars. On nous reproche de trop nous immiscer dans les affaires intérieures du pays. Je désire que vous évitiez avec soin de justifier ce reproche“. (*Acte* şi *documente* cit., IX, p. 289).

Minţile orbite de perspectiva realizării visuluĭ iubit, bănuiaŭ domnitoruluĭ reţinerea, a căreia motive el nu le putea da în public. Consulul Place ne spune, că „a fost aclamat un principiŭ şi nu un om şi nu se poate aştepta ca oamenii ce aŭ ales pe Cuza, fără ca el să fi făcut ceva spre a o merita, să-l lese să se oprească în nişte marginĭ care, în ochiĭ lor, ar da aparenţa uneĭ trădărĭ. Şovăirile luĭ aŭ produs un răŭ efect, şi mulţĭ sunt plecaţĭ a atribui aceste şovăirĭ, dorinţeĭ luĭ de aşĭ asigura poziţia luĭ personală. S'ar putea că prea multă prudenţă din partea luĭ să facă maĭ mult răŭ de cît o imprudenţă cugetată, căcĭ ar putea da naştere la mişcărĭ desordonate, produse de o purtare, în care spiritul de partid nu ar videa de cît un calcul. Poate să fie tot aşa de primejdios a nu face nimic, pe cît şi de a lucra". Cu toate că aceste bănuelĭ eraŭ cunoscute domnuluĭ, el nu se lăsâ a fi tărît pe clina prăpăstioasă a pornirilor neprecugetate şi se opuse la fapte pripite.[58]

Inţălesul alegereĭ îndoite. Ce înţăles avuse alegerea luĭ Cuza de domn în ambele ţărĭ romîne? Divanurile ad-hoc rostise dorinţa unireĭ sub un principe străin, dorinţă ce nu fusese primită de congresul de Paris. Tendinţa după unire era însă foarte rostită în ambele ţărĭ şi se manifestâ tocmaĭ în îndoita alegere a luĭ Cuza, ce calca, dacă nu litera, de sigur însă spiritul Convenţieĭ, dar îndruma cu îndrăzneală îndeplinirea dorinţelor divanurilor ad hoc, chiar în potriva hotărîreĭ Europeĭ. Alegerea luĭ Cuza de domnitor în ambele ţărĭ romîne trebuia să bată calea pentru realizarea mareluĭ principiŭ rostit de divanurile ad-hoc: unirea sub un principe străin.

58. Depeşa luĭ *Place c. Walewski* 20/8 Fevruarie 1859. *Acte cit.* p. 290.

Așa și fu privită alegerea luĭ Cuza de toțĭ oamenii cu vază aĭ timpuluĭ, de corpurile constituite ale statuluĭ și de însușĭ domnul ales. El trebuia să fie numaĭ o verigă care să lege trecutul de viitorul cel dorit: unirea desăvîrșită sub un principe străin. Cogalniceanu, înainte încă de alegerea din Moldova, în ziua de 3 Ianuarie, făcuse următoarea propunere în adunarea aceleĭ țărĭ: „Cu toate că Convenția de Paris n'a încuviințat dorința divanurilor ad-hoc, adunarea prin un vot foarte lămurit să arăte Europeĭ, că noĭ persistăm a voi unirea sub o dinastie străină. Afară de aceasta, noĭ avem să numim un domn și cu dînsul se va naște și comitetul central din Focșanĭ. Să știe dinainte domnul și comitetul care sunt voințele acesteĭ adunărĭ; să nu uite domnul nicĭ odată că, ales de deputațiĭ națieĭ, pentru că totul nu era încă pregătit spre a face unirea, el trebue să considere ca cea maĭ sacră a sa datorie a grăbi făptuirea acesteĭ unirĭ, pentru că ziua cea maĭ frumoasă a domnieĭ sale va fi aceea cînd se va coborî de pe tron, după ce va fi pus cea de pe urmă piatră la edificiŭ". Propunerea luĭ Cogălniceanu se votează de adunare în ziua de 5 Ianuarie, înainte de a procede la alegerea domnuluĭ. Maĭ mult încă. Cîteva zile după alegerea luĭ Alexandru Cuza de domn în Moldova, adunarea se răsgîndește și voește să voteze o propunere, ca să se proceadă la unirea desăvîrșită sub un principe străin; să se constitue în ambele țărĭ cîte un guvern provizoriŭ care ambele să se întrunească în Focșanĭ, pentru a proclama unirea efectivă cu principele străin. Consulul Place însă întrebat asupra acesteĭ moțiunĭ, de și nu avea nicĭ o instrucție de la curtea luĭ, sfatuește pe deputațĭ să nu o înfățoșeze, sfat de care eĭ ascultă. Place arată în depeșa luĭ, că domnitorul i arătase părerile luĭ de răŭ, că adunarea nu luase această inițiativă, și el

îmĭ declară că este gata a se coborî de pe tron, îndată ce ţara ar vroi să facă unirea cu un principe străin. Ştiŭ, adaoge consulul, că puterea are multe farmece şi că ar trebui să aşteptăm ca să fi gustat din ele colonelul Cuza, spre a şti care i vor fi atuncĭ dispoziţiile. Totuşĭ el are caracterul destul de straniŭ şi un fel de filosofie care poate face să se admită că se va ţinea de cuvînt, la caz de întîmplare."

Părerea rostită către consulul francez din Iaşĭ, domnitorul Moldoveĭ o repetă, în scrisoarea din 14 Ianuarie, către împăratul Francejilor, unde spune între altele, că „ştiea bine că Maiestatea Sa, în înalta sa bună voinţă către noĭ, ar fi voit să facă maĭ mult; nu a atîrnat de dînsul ca unirea desăvîrşită a Moldoveĭ cu Muntenia sub ocîrmuirea unuĭ principe străin să fi venit a asigura pentru tot deauna soarta acestor frumoase ţărĭ".[59]

După alegerea luĭ Alexandru Ioan I şi ca domn al Ţăreĭ Romăneştĭ, în mijlocirea adresată de el puterilor garante, alesul ambelor ţărĭ surorĭ spune, în senzul propunereĭ luĭ Cogălniceanu, că „sufragiile unanime ale ţărilor îmĭ permit astăzĭ a fi organul lor, şi dar nu voesc a perde nicĭ un moment, fără să viŭ a face o supremă chemare la magnanimitatea marilor puterĭ care ne-aŭ dat până acuma atîtea dovezĭ de interes. Intemeindu-mă pe votul adunărilor ad-hoc, rostit din noŭ de adunarea Moldoveĭ, în şedinţa din 5 Ianuarie, constatez încă odată că ţara a cerut unirea cu un prinţ străin. Cît pentru mine personal, am lucrat tot deauna la succesul acesteĭ combinărĭ, şi alegerea mea nu a putut să-mĭ schimbe convingerile de maĭ înainte. Lipsit de ambiţie

59. *Monit. of. al Moldoveĭ*, 25 şi 28 Ian. 1859. Moţiunea e reprodusă de *Place*, în depeşa luĭ către *Walewsky* din $^{29}/_{12}$ Ianuarie 1859 în *Acte şi documente*, IX, p, 242. Scrisoarea domnitoruluĭ către Napoleon, *Ibidem*, p. 250.

personală, și ne dorind alta de cît binele țăreĭ mele, așa precum ea îl înțălege și îl cere, nu am trebuința de a declara, că voĭ fi tot deauna gata de a mă întoarce la viața privată, și că nu voĭ considera retragerea mea ca un sacrificiŭ, dacă soarta Romînilor va fi hotarîtă în conformitate cu dorința ce a exprimat-o nația întreagă".

La cetirea acestuĭ act în sinul adunăreĭ, toțĭ deputațiĭ se sculară în picioare și salutară cu de treĭ orĭ repetate urărĭ: „Să trăiască Alexandru Ioan I; să trăiască România".[60]

Ca pentru a lega și maĭ mult pe domnitor de făgăduința formală ce o făcuse, Cogălniceanu revine indirect asupra aceleiașĭ chestiunĭ, în ședința din 24 Martie, sub ministerul luĭ Ioan Ghica, cu prilejul motivăreĭ unuĭ amendament, prin care propunea ca retribuirea membrilor comisiuneĭ centrale să se facă, nu prin leafă lunară, ci prin o recompensă națională, dacă-șĭ vor fi îndeplinit misiunea de a lucra pentru realizarea unireĭ. Intre argumentele care motivaŭ această propunere, Cogălniceanu întroduce și pe acesta: „că nația romînă vede mîntuirea și fericirea eĭ numaĭ în unirea principatelor sub un principe străin; că alegerea unuĭ domn pentru ambele țărĭ n'a fost decît o nouă și sublimă protestare în favoarea unireĭ; că înălțimea sa Alexandru Ioan I, prin nota sa circulară adresată puterilor garante, s'a declarat reprezentantul dorințelor Romînilor pentru unirea principatelor sub un principe străin, arătînd că numaĭ în această unire țara îșĭ vede fericirea și făgăduind a sprijini această cauză națională înaintea mareluĭ areopag european".[61]

Este decĭ bine stabilit că alegerea luĭ Alexandru

60. *Monit. of. al Moldoveĭ*, 5 Febr. 1859.
61. Procesul verbal al șed. din 22 Martie în *Monit. of. al Moldoveĭ*, 31 Martie 1859.

Cuza de domn în ambele țări romîne se făcuse numai ca o punte de trecere către unirea desăvîrșită sub un principe străin.[62]

Alegerea luĭ Alexandru Ioan I și puterile Europeĭ. Creațiunea Convențieĭ de Paris, Principatele-Unite, lovise greŭ în voința europeană, prin actul cel însămnat realizat de îndoita alegere a luĭ Vodă-Cuza. Din fericire pentru ele, situația politică a statelor care conduceaŭ mersul trebilor europene, era favorabilă năzuințelor romîne. Anume Franția, putere înalțată în capul Europeĭ, prin războiul Crimeeĭ, era plecată a sprijini îndoita alegere, ca una ce corespundea părerilor susținute de ea încă în congresul de Paris asupra unireĭ țărilor romîne, ba chiar sub un principe străin.

Alexandru Ioan I, îndată după alegerea din Țara Romănească, trimite pe Vasile Alexandri la împăratul Napoleon. După ce în audiența de la ministrul Walewsky (Februarie 1859), acesta se ținu cam în rezervă, și-ĭ răspunse că totul atîrnă de împăratul în ceea ce privește sprijinirea îndoiteĭ alegerĭ, trimisul domnuluĭ romîn este primit chiar a doua zi de capul statuluĭ francez, cu toate că Walewsky îĭ spusese că, din cauza multelor ocupațiĭ ale împăratuluĭ, nu va putea fi primit de cît peste 15 zile. Alexandri, ințălegînd din această grabă de a-ĭ încuviința audiența, că împăratul era bine dispus pentru Romînĭ, se duse la palat cu curaj și într'o prea interesantă convorbire, pe care a raportat-o, cere și obține de la împaratul Francejilor încurajările cele

62. Vom vedea, maĭ tîrziŭ, dacă Cuza se gîndea a călca această făgăduință și a întemeia dinastia Cuza în Romînia noŭ constituită, după cum i se bănuește de uniĭ. Vezĭ bună oară d. Dim. A. Sturza în introducerea la *30 de anĭ de domnie aĭ Regeluĭ Carol*, Bucureștĭ, 1897, p. XIII. și XIV.

maĭ marĭ. Napoleon feliciteazâ pe Romînĭ pentru înțâleapta cale pe care aŭ apucat și asigurâ pe Alexandri de tot sprijinul și bunâ voința luĭ; dârueşte tinereĭ oştirĭ romîne 10,000 de puştĭ și douâ bateriĭ de tunurĭ; fâgâdueşte sprijinul pentru realizarea unuĭ împrumut de 12,000,000 de francĭ, precum și învoirea de a primi cîțĭ-va ofițerĭ romînĭ în şcoalele din St.-Cyr și Metz, ba chiar autorizarea de a înființa o decorație romăneascâ; priimeşte în sfîrșit stabilirea uneĭ agențiĭ oficioase a Principatelor-Unite la Paris.[63] Alexandri, încurajat prin aceste semne neîndoelnice de bunâ voința, îndrâzneşte a încerca pe împâratul asupra proclamâreĭ unireĭ desâvîrșite. Napoleon însâ îĭ spune câ aceasta nu ar fi înțâlept; câcĭ ar fi o lovire fâțișâ în Convenție, pe cînd alegerea îndoitâ a fost numaĭ folosirea de o stipulație nehotârîtâ; sfâtueşte dar ca Romîniĭ sâ nu facâ acest pas, ci sâ caute a se recomanda Europeĭ, prin înțâlepciunea reformelor din lâuntru, precum s'aŭ recomandat prin patriotismul de care aŭ dat dovadâ. „Pregâtiți-vâ, sfîrșeşte împêratul, nu a silui evenementele, ci a vâ folosi de cursul lor“.[64]

Dintre celelalte şese puterĭ, treĭ eraŭ bine voitoare Romînilor și treĭ protivnice.

Cele bine voitoare eraŭ Prusia, Sardinia și Rusia; cele douâ dintâĭ din motive particulare, ele însile umblînd dupâ unire și rotunzirea teritoriilor lor. Rusia, din cauza dorințeĭ eĭ, pe de o parte de a slâbi pe Turcĭ, întârind pe Romînĭ; apoĭ spre a lovi în

63). In copia uneĭ scrisorĭ nesubsemnate (*Hîrtiile Rossetti*) cetim: „ce projet d'une agence permanente à Paris n'a été présenté aux deux assemblées qu'à la suite de la promesse que Sa Majesté a bien voulu transmettre à son altesse par l'intermédiaire de M. V. Alexandri, envoyé l'année passée en mission“. (Scrisoarea este din 1860).

64. *Extras din Istoria misiilor mele politice. Napoleon III; treĭ audiențe la palatul Tuileriilor*, de V. Alexandri. *Convorbirĭ Literare*, XII, 1878, p. 41. Comp. *Bamberger* (l. c. maĭ sus nota 23) p. 324.

Austria, nerecunoscătoarea eĭ duşmană ; în sfîrşit tinzînd a spori înrîurirea eĭ în ţările romîne, prin sprijinirea uneĭ dorinţĭ manifestate de toţĭ Romîniĭ.[65]

Puterile protivnice alegereĭ îndoite eraŭ acele ce combătuse şi manifestarea dorinţeĭ de unire în divanurile ad-hoc: Turcia, Austria şi Anglia.

Aceasta din urmă însă lăsase mult din îndărătnicia cu care combătuse ideea unireĭ şi se pleca pe calea de a se ajunge în politică cu Franţia, din cauza intereselor ce o legaŭ pe atuncea strîns de această ţară. Anume Anglia fusese slăbită prin primejdioasa răscoală a Cipailor din India, răscoală ce se sfîrşise tocmaĭ pe cînd Alexandru Cuza se alegea în ămbele ţărĭ romîne (Ianuarie 1859). Se maĭ afla Anglia aliată cu Franţia în răsboiul cu China, răsboiŭ care luase sfîrşit prin tratatul de la Tien-Tsin din 1858; dar nu fusese pe deplin limpezit, din pricina opuuereĭ Chinejilor la ratificarea acestuĭ tratat, ceea ce făcea să se prevadă reînceperea războiuluĭ (lucru ce se şi întîmplă în 1860).[66] In asemenea împrejurărĭ, înţălegem cum de Anglia părăsia prea strînsa eĭ legătură cu Austria şi cu Turcia, în chestiunea Principatelor, şi se apropia de politica franceză.

Aceste împrejurărĭ explică, cum de Alexandri izbuteşte în destul de uşor a convinge pe lordul Malmesbury, despre dreptatea cauzeĭ Romînilor. Ministrul englez începuse prin a primi foarte rece pe trimisul domnuluĭ romîn; îĭ repetă de maĭ multe orĭ, că scrisoarea pe care i-o adusese, o primeşte numaĭ ca venită de la colonelul Cuza, întru cît însuşirea luĭ de domn al Principatelor-Unite nu era încă recunoscută ; mustră apoĭ în destul de aspru pe Alexandri, pentru cele întîmplate în Principate; pentru

65. Em. Kretzulesco, *La Roumanie*, Paris, 1859, p. 42.
66. Lavisse et Rambaud, *Histoire générale*, XI, p. 651 şi 678.

lovitura dată, prin îndoita alegere, integrităţeĭ împărăţieĭ otomane, încheind că Anglia nu e dispusă a recunoaşte pe Cuza de domn al ambelor provinciĭ. Alexandri însă apără cu multă ghibăcie interesele Romînilor, arătînd cum la 1821, 1828 şi la 1848 tot-deauna Romîniĭ ţinuse cu Turciĭ şi nu cu Ruşiĭ; apoĭ el atinge interesele materiale ale Anglieĭ, amintind că, în timpul foameteĭ din Irlanda, Anglia se ajutase foarte mult cu grînele romîne; în sfîrşit că alegerea îndoită era neapărată prosperităţeĭ poporuluĭ romîn şi neoprită de Convenţia de Paris. In vorbele preschimbate în urmă, ministrul englez se arătâ din ce în ce maĭ blînd şi maĭ bine voitor, şi cînd Alexandri se sculâ pentru a-şĭ lua ziua bună, Malmesbury îĭ spuse că de acum înainte nu va maĭ numi pe Cuza de cît principele Cuza; de unde se vede, că ţinuta atît de aprigă de la început a ministruluĭ englez, era calculată numaĭ pentru a face efect.[67]

Anglia deci nu opuse o împotrivire serioază la recunoaşterea îndoiteĭ alegerĭ a luĭ Alexandru Cuza.

Din potrivă, Turcia şi cu Austria eraŭ duşmanile statornice ale Romînilor şi nu puteaŭ primi, din cauze mult maĭ adîncĭ, întărirea acestuĭ popor şi consolidarea statuluĭ săŭ. Aceste două imperiĭ eraŭ protivnicele fireştĭ ale orĭ căreĭ desvoltărĭ şi întărirĭ naţionale ale poporuluĭ romîn, de oare ce eraŭ alcătuite din o mulţime împestriţată de popoare, peste care nu puteaŭ domni de cît atuncĭ, cînd viaţa lor naţională ar fi fost înăbuşită. Ele eraŭ decĭ de la sine aliate, întru a se împrotivi dorinţeĭ Romînilor, de a trăi o viaţă maĭ liberă şi maĭ vrednică de oamenĭ.[68]

Turcia se temea, că întărirea poporuluĭ romîn să nu-l ducă la desfacerea luĭ de împărăţia otomană; iar

67. *Extract din istoria misiilor mele politice. Misia mea la Londra,* de V. Alexandri, *Convorbirĭ Literare,* XII, 1878, p. 85.
68. *Austria în Principatele Dunărene,* Bucureştĭ 1859, p. 6.

Austria că întremarea luĭ să nu devină un centru de atragere pentru Romînii din Transilvania[69], pe lîngă că această întremare ar fi stinghirit exploatarea economică, proiectată pe o largă scară de Austria, în Principatele dunărene.

Dar nicĭ Turcia, nicĭ Austria, nu puteaŭ întreprinde nimic alt ceva de cît protestărĭ contra alegereĭ domnitoruluĭ comun. Austria era pe puntul de a intra în războiŭ cu Franția, din cauza chestiuneĭ italiene; iar Turcia izolată nu putea îndrăzni nimic.

O veche simpatie de rasă unia pe Napoleon cu Italienii. Ceea ce însă îl hotărî să intervină în favoarea lor și în contra regimuluĭ asupritor austriac, fură atentatele necontenite, pe care patrioțiĭ italienĭ le îndreptaŭ în contra lui, maĭ ales acel al luĭ Orsini. In înțelegerea luĭ Napoleon cu Cavour la Plombières (30 Iuliŭ 1858), se stabilise bazele cooperăreĭ Franțieĭ la eliberarea Italieĭ de Austriacĭ. Napoleon să ajute Italienilor la cucerirea Lombardieĭ și a Venețieĭ, iar Italieniĭ să cedeze Franțieĭ Savoia și poate și comitatul Niseĭ. Napoleon, pentru a izbuti maĭ ușor, voia să încurce în acelaș timp pe Austria și în Orient; dar pentru aceasta trebuia slăbită și Turcia, pe care cu toate aceste, cu cîțiva anĭ înainte, Franția o apărase. Napoleon susține decĭ și în Peninsula Balcanilor principiul săŭ favorit, acel al naționalităților, încurajînd pe Muntenegrenĭ în rascoala lor contra Turcilor, pe care eĭ îĭ bat la Grahovo (13 Maĭ 1858). Chestiunea nouelor hotare ale Muntenegruluĭ se limpezește după placul cabinetelor din Paris și Petersburg, spre marea desplăcere a celuĭ din Viena.

69. De aceea în tot timpul domnieĭ sale, Alexandru Ioan I este statornic dușmănit de Austria. *L'Opinion nationale* spune în 2 Fevruarie 1865, ceea ce se poate aplica la întreaga domnie a luĭ Alexandru Ioan I, că: „l'Autriche a tout intérêt a soustraire les Roumains de Transylvanie qui ne passent jamais la frontière sans dire je *vais au pays* —à la contagion et à l'exemple".

Tot pe atuncea Franţia şi Rusia susţin pe Miloş Obrenovicĭ la tronul Serbieĭ, şi Scupcina sileşte pe partizanul Austrieĭ, Karagheorghevicĭ, să abdice (24 Decemvrie 1858) iar Miloş este ales. Austria vra să intervină cu armele; dar este oprită de Franţia şi de Rusia, în virtutea tratatuluĭ de Paris.

Alegerea luĭ Miloş, este ratificată de Sultanul în 12 Ianuarie 1859. Cîteva zile după aceea, Cuza este ales şi în Muntenia (24 Ianuarie). Politica austriacă este ţinută în şah pe Dunăre, şi Orientul se umplea de ameninţare pentru curtea vieneză, tocmaĭ în momentul cînd cauza italiană trebuia s'o nevoiască a întoarce către Occident toată luarea eĭ aminte şi toate ale eĭ puterĭ".[70]

Napoleon avea decĭ interes a sprijini planul Romînilor, nu numaĭ din principiŭ, ca partizan al naţionalităţilor, ci încă şi pentru a încurca pe Austria. De aceea în cuvîntarea de deschidere a corpurilor legiuitoare din 8 Fevr. (27 Ian.) 1859, reflectînd asupra celor petrecute în alcătuirea Convenţieĭ de Paris, Napoleon spune, că „guvernul vienez şi al meŭ, o zic cu părere de răŭ, s'aŭ găsit în desacord asupra chestiilor principale, şi a trebuit un spirit de împăciuire, spre a se ajunge la deslegarea lor. Ast-feliu spre exemplu, nu s'a putut sfîrşi reconstituirea Principatelor romîne, fără numeroase greutăţĭ care aŭ mărginit mult deplina satisfacere a legiuitelor lor dorinţĭ, şi dacă ne-ar întreba cine-va, ce interes are Franţia în acele ţinuturĭ îndepărtate, udate de Dunărea, aş răspunde, că interesul Franţieĭ este pretutindene, unde e vorba de a susţinea o cauză dreaptă şi civilizatoare".[71]

70. Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, Paris II, 1891, p. 183. Comp. Lavisse et Rambaud, *Histoire générale* XI, p. 267 şi 518.
71. *Moniteur Universel*, 8 Février 1859.

Pentru susţinerea Romînilor era să lucreze mult şi Rusia care se afla în armonie de vederi cu Franţia. Rusia concentrase trupe numeroase la hotarele Galiţiei, şi ziarele ruseşti atacaŭ cu violenţă politica austriacă. *Gazeta de Augsburg* spunea că „lovirile suferite de Austria în chestia Serbiei şi a Principatelor sunt pricinuite mai mult prin înriurirea Rusiei decît prin acea a Franţiei“.[72] Ziarele austriace care, la început, nu conţineaŭ nicĭ un cuvînt asupra alegereĭ domnitoruluĭ romîn, venind la ordinea zileĭ adunarea uneĭ conferinţĭ la Paris, spre a se rosti asupra acesteĭ alegerĭ, încep a da glas. In *Oesterreichische Zeitung*, o corespondenţă din Paris arată că: „guvernul francez este hotărît a apăra cu toată energia alegerea luĭ Cuza şi prin urmare desăvărşita unire. Rusia este fireşte de aceeaşi părere, fiind că Principatele ca şi Serbia aŭ să ajungă Piemontul eĭ. Orĭ şi cum aceastâ chestiune cuprinde mugurul unor marĭ evenemente“.[73]

Aceste marĭ evenemente nu puteaŭ nicĭ într'un caz să fie o intervenire armată în Principate. Intr'adevăr cum spune prea bine Ioan Alexandri, agentul Principatelor-Unite la Paris: „Dacă s'ar anula alegerea luĭ Cuza şi s'ar ordona o alta, adunarea munteană ar realege pe acelaş domn, şi dacă s'ar convoca alte adunărĭ, aceste ar susţinea încă cu maĭ mare putere principiul domnitoruluĭ comun, ne maĭ fiind ele acuma sub presiunea caimacamilor. Dacă ar fi să se impună domnul de vre-o putere, s'ar calca încă maĭ mult Convenţia, de cum a calcat'o Romînii“.[74] Apoĭ este de observat că o asemene impunere nu s'ar fi putut face de cît manu militari, şi o execuţie militară, conform Convenţieĭ, nu era învoită de cît din

72. *Gazeta de Augsburg* reprodusă de *Romînul*, 7 Februarie 1859.
73. Reprodusă de *Romînul*, 10 Fevruarie 1859.
74. Memoriul luĭ Ioan Alexandri din 4 (16) Fevruarie 1859 reprodus de A. Papadopol-Calimah, *Scrierĭ diverse*, (manuscript în Acade-

comunul consimțimînt al tuturor puterilor, consimțimînt absolut cu neputință de obținut, în starea de atuncĭ a politiceĭ europene. Cît despre o intervenire năprasnică a Austrieĭ, ea era înlăturată, din cauza relațiilor eĭ cu Franția în chestia italiană. Turcia nu putea nicĭ ea interveni, din cauza Rusieĭ care avea mînele libere, de cînd Austria se înduşmănise cu Franția.

Prin urmare confirmarea alegereĭ luĭ Cuza era asigurată, şi aceasta se şi prevedea cu destulă pătrundere de organele romăneştĭ ale timpuluĭ: *Romînul*, *Steaua Dunăreĭ*, etc.

Cum se auzise în Constantinopole despre îndoita alegere a luĭ Alexandru Cuza, Poarta trimisese puterilor garante un memorandum care sfîrşia, „arătînd primejdia ce ar izvori pentru Europa, dacă puterile nu ar mănținea hotăririle lor. Consecvența stăreĭ actuale de lucrurĭ va fi chemarea ambelor adunărĭ la Focşanĭ, întocmirea unuĭ guvern central unionist în Bucureştĭ şi desăvărşita înființare a unireĭ. Agitarea şi anarhia aŭ ajuns la un grad aşa de înalt, încît dacă Europa nu va mijloci pentru restabilirea ordineĭ, peste puțin va izbucni un războiŭ civil, al căruia tristă urmare va fi dărăpănarea nu numaĭ a acestor țărĭ ci a staturilor vecine".[75]

Puterile hotărîră convocarea uneĭ conferințĭ, spre a cerceta îndoita alegere. Austria pănă într'atîta duşmănia alegerea luĭ Cuza, încît prin ziarele eĭ, mergea pănă a susținea o politică, pe care o crezuse cînd-

mia romînă), p. 10 şi urm. *L'Autriche et le prince roumain* Paris, 1859, p. 24 aduce aceleaşĭ argumente: „Mais les deux assemblées ne consentant pas a se déjuger et nommant de nouveau le même prince, casserait-on les assemblées? Et si le corps électoral acclamait les mêmes députés, casserait-on le corps électoral? Il faudrait donc gouverner le pays dictatorialement! Mais qui aurait la dictature? Un pacha turc ou un Feldmaréchal autrichien?".

75. *Romînul*, 9 Aprilie 1859. Comp. Interpelarea lorduluĭ Fitz-Gerald în camera engleză, reprodusă de *Romînul*, 3 Martie 1859.

va mai primejdioasă încă intereselor sale: înălțarea unui principe strain pe tronul Principatelor-Unite.[76] Pornirile dușmănești ale puterilor protivnice unireĭ eraŭ însă alimentate și de intrigile din țările romîne. Negri spune în o scrisoare din 14/26 Martie 1859 către domnitor, că „intriganțiĭ și ambițioșiĭ, maĭ ales din Muntenia, s'aŭ pus în campanie, spre a împiedeca izbutirea îndoiteĭ alegerĭ".[77] Se răcise în curînd entuziasmul momentan ce cuprinsese pe fruntașiĭ Țăreĭ Romănești, în ziua de 24 Ianuarie.

Pe cînd însă presa vieneză, notele turcești și intrigile din lăuntru combăteaŭ astfeliŭ alegerea luĭ Cuza de domn comun al ambelor țărĭ romîne, în camera engleză, deputatul Roebuck o sprijinea și încuraja, spunînd că el iea o mare parte la speranțele Romînilor și așteaptă ca eĭ, în loc de a fi sclaviĭ diplomațieĭ europene, vor pastra propria lor demnitate și vor asigura neatîrnarea lor, fără concursul nimăruĭ".[78]

Turcia însă maĭ întrebuința și alte mijloace, potrivite cu firea eĭ, pentru a scăpa de amenințătoarea unire, personificată acuma în alesul Romînilor. Ea pregătea doue tabere, una la Varna și alta la Șumla, care deo camdată trebuiaŭ să slujască numaĭ pentru manevre, dar care la vreme de nevoie puteaŭ să dobîndească și altă menire.[79] Cu întocmirea acestor tabere pare a sta în legătură un complot descoperit în Bucureștĭ în ziua de 30 Martie, complot ce tin-

76. *Oesterrichische Zeitung* spunea bună-oară: „s'ar pregăti în diplomație proiectul de a se rîdica un prinț străin pe tronul Romănieĭ, spre a se împăciui pe unioniștĭ. Ast-feliŭ se speră a se scăpa de alegerea nelegală a luĭ Cuza". Reprodusă de *Romînul*, 21 Fevruar 1859.

77. Scrisoare originală în *Hîrtiile Rossetti*. Reprodusă în *Arhiva* XII, 1901, p. 66.

78. Reprodus de *Romînul*, 3 Martie 1859.

79. *Romînul*, 17 Martie 1859. Despre trimiterea de trupe turceștĭ către acele două punte, vorbesc maĭ multe acte ale timpuluĭ. Vezĭ scrisoarea luĭ *Negri c. domnitor* din 14/26 citată maĭ sus nota 77. Altă scrisoare din 14/26 Aprilie (*Hîrtiile Rossetti. Arhiva*, cit. p. 67). O a

dea la răpirea vieţeĭ domnitoruluĭ, prin o maşină infernală.[80] Din instrucţia făcută, reiesă că toţĭ ceĭ ce luase parte la acel complot eraŭ străinĭ, veniţĭ maĭ ales de peste Dunărea, uniĭ din eĭ originarĭ din Austria. Făptaşiĭ sunt daţĭ judecăţeĭ, dovediţĭ si osîndiţĭ la pedepse destul de grele.[81] Ceziaпu, deputat din adunarea munteană, ce fusese întrebuinţat de poliţie ca instrument pentru descoperirea fapteĭ şi după aceea implicat şi el în complot, „arată că un croitor care ar umbla în aceste treburĭ, îĭ spusese că alegerea luĭ Cuza este neplăcută Austrieĭ şi Turcieĭ şi că chiar boierilor nu poate fi pe plac, şi maĭ cu samă principilor Ştirbeiŭ şi Brancovanu, şi că se hotarîse de aceea omorîrea luĭ Cuza. Evreul Şain spune la rîndul luĭ că Ceziaпu îĭ spusese că comerţul merge răŭ de tot, şi aceasta numaĭ din pricina alegereĭ luĭ Cuza ; că acel ce s'ar găsi să-l curăţe de pe drum ar face un mare bine ţăreĭ". Aceste arătărĭ caracterizază în destul de limpede ţinta urmărită de complot.[82]

Conferenţa se întruni în ziua de 17 Apr. (26 Mart) 1859 în Paris. Musurus-Bei, reprezentantul Turcieĭ, ambasador din Londra, protestează contra îndoiteĭ alegerĭ a luĭ Cuza şi cere aplicarea dispoziţiilor tratatuluĭ de Paris. In şedinţa din 19 Aprilie, de Hübner reprezentantul Austrieĭ se uneşte cu propunerea Porţeĭ şi cere ca conferenţa să iee măsurile de siluire în contra in-

treia scrisoare din 11/23 Maĭ (*Ibidem. Arhiva* p. 69), spune: „Toutes les fois que nous avons exprimé quelques craintes là dessus aux ambassadeurs de France et d'Angleterre, ils nous ont toujours dit et formellement assuré, que dans aucun autre cas ces troupes n'entreraient chez nous, si ce n'est lorsqu'une autre puissance y entrerait. Nous croyons qu'il faut néanmoins avoir cette éventualité en vue et penser dès à présent ce qu'il serait utile de faire, au cas où elle serait mise à exécution".

80. Depeşa luĭ Golescu din Paris din 2 (14) Aprilie. *Romînul* 4 Aprilie 1859.

81. Asupra complotuluĭ, vezĭ *Steaua Dunăreĭ* 22 Iunie ; *Naţionalul* 31 Martie şi 14 Iunie 1859. Sentinţa publicată în *Naţionalul*, 16 August 1859.

82. Depunerea luĭ Ceziaпu, în suplementul la *Naţionalul* No. 53. A luĭ Şain, în *Anunţiatorul romîn*, 15 Ianuarie 1859.

călcăreĭ voinţeĭ europene din partea Romînilor. Celelalte cincĭ puterĭ însă, după o prealabilă înţalegere, hotăresc că: „de şi alegerea nu este conformă cu înţalesul Convenţieĭ, totuşĭ pentru astă dată, şi în chip excepţional, să se numească Cuza de domn al ambelor ţărĭ, pe cît timp va trăi el". In zadar ambasadorul Turcieĭ caută să arăte, că o astfeliŭ de recunoaştere, numaĭ pentru viaţa luĭ Cuza, ar expune ţările romîne la complicărĭ, neaparata urmare a uneĭ ocîrmuirĭ concentrate în o singură mînă. Cele cincĭ puterĭ răspund Turcieĭ că, dacă se va primi propunerea lor, se va hotărî tot odată ca orĭ-ce nouă lovitură în dispoziţiile Convenţieĭ, dacă nu ar fi revocată îndată de Gospodar, ar da cazul ca puterile să se înţaleagă asupra mijloacelor de constrîngere ce ar fi de întrebuinţat.

Răsboiul între Franţia şi Austria izbucnind însă curînd după aceea (29 Aprilie 1859), Turcia stă în aşteptare, spre a vedea pe partea cuĭ se va pleca izbînda, şi a lua o hotărîre în consecvenţă. Franţia eşind învingătoare (Pacea de la Villafrança, 11 Iulie 1859), Turcia şi Austria sunt nevoite, prin protocolul din 24 Septembrie 1859 a recunoaşte îndoita alegere a luĭ Alexandru Cuza ca domn al Principatelor-Unite pe timpul vieţeĭ luĭ, şi cu îndatorirea ca el să nu maĭ aducă o nouă atingere Convenţieĭ de Paris.[83]

83. Bamberger l. c., p. 325. Protocolul în *Archives diplomatiques*, 1866, Paris, p. 161.

CAP. III

PRIMUL AN DE DOMNIE AL LUI ALEXANDRU IOAN I.

Ministerele Vasile Sturza și I. Filipescu. Domnitorul, de o cam dată numaĭ al Moldoveĭ, pășĭ îndată după alegere, la alcătuirea unuĭ minister. Se zvoni întâĭ, că el era să fie compus, sub preșidenția luĭ Anastasie Panu, din C. Hurmuzache, A. Cantacuzino, Leon Sturza, Leon Ghica și generalul Milicescu; dar această întocmire nu izbuti, și ministerul se constitui, sub celalalt fost caimacan naționalist, V. Sturza ca președinte, din Manolache Costache Epureanu, V. Alexandri, C. Rolla, D. Miclescu și generalul Milicescu.[1] Asupra pricineĭ neizbutireĭ înjghebăriĭ ministeruluĭ sub Panu, nicĭ un izvor contimpuran nu ne dă deslușirĭ. Se pretinde însă de unele din fețele timpuluĭ aceluia, că „Panu ar fi refuzat a constitui primul minister al luĭ Vodă Cuza, fiind că domnitorul nu ar fi primit părerea luĭ Panu, de a pleca îndată cu *guvern și armată* spre Bucureștĭ; că exploatatoriĭ situațiunilor politice spuneaŭ luĭ Vodă Cuza: ce-ĭ în mînă nu-ĭ minciună; domnia Moldoveĭ o aĭ; să nu o pierzĭ înecînd-o în apele Buzeuluĭ. Cuza

---

1. *Steaua Dunăreĭ*, 12 Ianuarie 1859.

înlăturind programul de acţiune al luĭ Panu, organizat pănă în cele maĭ micĭ amănunţimĭ, Panu refuză de a forma primul cabinet al "noueĭ domniĭ". [2] Tot pe atuncĭ se făcuse domnitoruluĭ aproape aceiaşĭ propunere de către principele Grigore Sturza, după cum se vede aceasta din scrisoarea luĭ, publicată în *Steaua Dunăreĭ*, prin care îĭ făgădueşte sprijinul săŭ ca să fie ales şi în Muntenia. [3] Dacă domnitorul refuză ambele propunerĭ, el o făcu maĭ întăĭ din cauza poveţeĭ luĭ V. Alexandri care îl oprise, din îndemnul luĭ Napoleon al III-le, nu cumva să îndrăznească a maĭ face vre un pas în afară de Convenţie. Apoĭ era prea firesc lucru a cugeta, că partizaniĭ foştilor domnĭ, caimacamiĭ din Muntenia, din care unul se aştepta chiar să fie ales el, nu ar fi lăsat aşa fără nicĭ o împrotivire încălcarea Munteniei cu armele, din partea Moldoveĭ, şi că trebuia numaĭ de cît să se verse sînge, ceea ce ar fi putut aduce o intervenire armată chiar din partea Turcieĭ singură, de oare ce ea nu putea fi îndatorită a respecta Convenţia cea siluită de Romînĭ. Domnul, prin mintea căruia aŭ trebuit să treacă asemenea ideĭ, nu putea să compromită, prin un demers ca acel ce se spuuea că i l'ar fi pretins Panu, nu numaĭ unirea, dar existenţa chiar a ţărilor romîne.

Rezultatul pe care Panu voia să-l aducă pe calea

2. Dimitrie A. Sturza în Prefaţa la *30 de anĭ de domnie aĭ Regeluĭ Carol*, p. XIII. Cam acelaş lucru este susţinut şi de d. I. C. Brătianu, cînd spune, în şedinţa din 11 Fevruarie 1863 (*Mon. of.* num. 62, 1863, supl.) „Domnilor, sunt încredinţat că pricina pentru care nu aţĭ venit la Bucureştĭ cu batalionul acela, a fost că şi d-voastră şi noĭ am fost prea prudenţĭ.“ Nu trebue să uităm apoĭ că Panu susţinuse a se înscrie de candidat la domnie şi principele Grigore Sturza, după ce subsemnase procesul verbal de la Elefant, şi că decĭ domnitorul era în drept a-ĭ bănui intenţiunile, dacă în adevăr o astfeliŭ de propunere i s'a făcut din partea luĭ. Maĭ sus p. 36—37.
3. Maĭ sus, p. 45, nota 30.

silniciei, fu realizat prin puterea împrejurărilor, și Cuza fu ales domn și în Muntenia.

Indată ce luă frînele ocîrmuireĭ și ale acesteĭ țărĭ, domnul numi un minister alcătuit, sub preșidenția luĭ I. Filipescu din partidul boieresc, și care fu alcătuit din Barbu Catargiu, I. Cantacuzino, Gr. Filipescu, și generalul Vlădoianu din acelaș partid, către care se adăogeaŭ N. Golescu (min. de interne) și D. Brătianu (de externe)[4] din partidul progresist, ba chiar dintre ceĭ maĭ înfocațĭ oamenĭ aĭ săĭ ce jucase un rol în revoluția din 1848. In Moldova, ministerul număra exclusiv numaĭ oamenĭ din partidul progresist. Dacă domnul procedase altfeliŭ în Țara Romănească și alcătuise un minister de fuziune din ambele partizĭ, el făcu aceasta, fiind că într'o țară nouă, nu voia să se dee drept reprezentantul numaĭ al uneia din cele două partizĭ, și tindea să păstreze o poziție neutră acuma chiar la început.[5]

Cea întăĭ măsură a nouluĭ domn fu de a cere de la țările luĭ, cîte un ajutor bănesc, și anume în Moldova o dare de 5,000,000 de leĭ, iar în Muntenia care era maĭ mare, un împrumut de 8,000,000 ce trebuia să fie acoperit în țară. Această d'întăĭ chemare a domnuluĭ întîlni în ambele adunărĭ un feliŭ de împotrivire, care de și nu părea îndreptată contra capuluĭ statuluĭ, nu-l atinse maĭ puțin, pricinuind răsturnarea ambelor sale ministeriĭ.

In Moldova darea fu cerută de domnitor, printr'un

4. *Monit. of. al țăreĭ Rom.*, 26 Ianuar 1859.

5. Că aceasta a fost cugetarea domnitoruluĭ, de a împăca partizele prin interesul țăreĭ, o spune Manolache Costache în ședința din 6 Fevr. 1863, *Mon. of.* 3 Mart 1863, supl.: „Guvernul a vroit să disparà aceste tabere, căcĭ cel întăĭ minister, după 24 Ianuarie, a fost un minister ce a avut misiunea a face încercare să se înfrățască Romîniĭ și în care a figurat bărbațĭ ca Barbu Catargiu și Dimitrie Brătianu; vedețĭ dar că domnitorul însușĭ, la venirea sa în Țara Romănească, a avut cea întăĭ țintă, ca să desfacă taberile și să fie înfrățire".

ofis al său din 30 Ianuarie 1859, care motiva nevoia, „pe starea cea ră în care s'ar afla casa statuluĭ și pe mijloacele trebuitoare pentru noua organizare“.[6] Darea trebuia să fie impusă pe proprietatea fonciară, spre a coborî în acest chip condiția foștilor privilegiați către acea a țaranilor. Ministrul de finanțe Gr Balș îndreptăția, prin cuvintele următoare, această dare nouă și până atuncĭ neauzită în Moldova: „Dacă se face o împrotivire a se impune o dare pe proprietate, cu ce drept se urmează a se lua darea de la locuitoriĭ țaranĭ, cînd art. 46 din Convenție rostește egalitatea înaintea darilor“?[7] La desbaterea asupra acestuĭ proiect, se pun înainte motive naționale, nevoia de a se realiza unirea, de a se merge la Focșanĭ, precum propusese Cogălniceanu în răspunsul la mesajul domnitoruluĭ, și maĭ mulțĭ oratorĭ declară, că s'ar opune la această dare, dacă ar fi să se acopere cu ea deficitul. Principele Grigorie Sturza care iea cel din urmă cuvîntul, aprobă cererea ocîrmuireĭ, „dacă este a se îndeplini cu ea, votul din 24 Ianuarie.“ Darea decĭ păruse a fi votată în scopul de a sluji la apărarea țăreĭ, la îndeplinirea țintelor naționale, și nu pentru a intra în cheltuielele ordinare ale țăreĭ. In această cugetare păruse a se întîlui și dreapta și stînga din adunarea Moldoveĭ. Maĭ mulțĭ însă din membriĭ drepteĭ, între alțiĭ Cazimir, voise să înlăture darea și să o înlocuiască cu un împrumul, până la așazarea nouluĭ sistem de impozite. La vot însă propunerea de împrumut căzu, și în urma acesteĭ răspingerĭ, propunerea de dare, făcută de minister, trebui să întrunească unanimitatea voturilor, spre a nu da aparența uneĭ împrotivirĭ la cererea domnitoruluĭ, făcută în scopurĭ patriotice.

6. *Monit. of. al Mold.*, 12 Febr. 1859.
7. *Ibid.*

Se vede însă că majoritatea adunăreĭ se căi în curînd de repejunea cu care lucrase, primind fără nicĭ o pregătire, o lovitură atît de puternică în starea sa de maĭ înainte. De aceea nu nu ne vom mira de împrejurările cărora dă naştere aceeaşĭ chestiune a dăreĭ, readusă pe tapet în adunare, abia o lună de zile după unanima eĭ încuviinţare.

Anume art. 37 din Convenţie glăsuia, că legile de interes particular fie căreĭ ţărĭ să fie supuse comisieĭ centrale, spre a se cerceta, dacă nu cumva contravin organizăreĭ comune a Principatelor-Unite. La epoca însă cînd se votâ legea pentru rîdicarea dăreĭ (30 Ianuarie 1859), comisia centrală încă nu era înfiinţată. Ocîrmuirea însă, avînd mare nevoie de banĭ, şi voind să pună legea în lucrare, fără a aştepta constituirea ziseĭ comisiĭ, obţinu de la domn decretul de sancţionare şi promulgâ legea în numărul 33 al Monitoruluĭ, din 24 Februarie 1859. Pentru a acoperi însă lipsa cooperăreĭ comisieĭ centrale la întocmirea aceleĭ legĭ, ea fiind publicată într'un text mult maĭ desvoltat de cît acel propus adunăreĭ şi votat de ea, se prevedea în el un articol, care spunea, că „de o cam dată legea se va executa provizoriŭ şi că va fi supusă comisieĭ centrale, după a eĭ constituire (§ 14 art. II)“.[8] Ne poate părea straniе această procedare de a se promulga o lege într'un alt text de cît acel votat de adunare; dar viaţa parlamentară era abia la răsăritul eĭ, şi nu trebue să o mustrăm pentru o lipsă de cunoştinţă în mişcarea tuturor roţilor eĭ. Textul maĭ pe larg avea caracterul unuĭ regulament cuprins în lege, şi se întîmplă une-orĭ ca regulamentele, nu numaĭ să desvolte, ci chiar să modifice înţălesul legilor.

8. Să se asămăluiască ambele texte în *Monit. of. al Mold.*: 22 Febr. şi 24 Febr. 1859.

Cu saŭ fără acel adaos, se năştea însă întrebarea, dacă legea putuse fi sancţionată şi promulgată înainte de a trece prin comisia centrală? Legea fusese votată în scopul realizăreĭ unireĭ, prin întrunirea la Focşanĭ a adunărilor ţărilor surorĭ, scop ce el însuşĭ lovea în Convenţia de Paris. Prin urmare nu se cuvinea a se face mare caz de nerespectarea uneĭ dispoziţiĭ din Convenţie, cînd legea însăşĭ era menită a calca acel act. Apoĭ ce înţăles avuse urgenţa şi votarea pripită a legeĭ, dacă era să se aştepte constituirea şi funcţionarea comisieĭ centrale, o zabavă nedeterminată? In sfîrşit nu era maĭ mult ca sigur, că comisia centrală, organul unireĭ, eşită din adunările ce votase în unanimitate această dorinţă,—limanul de scăpare al poporuluĭ romîn, —prin îndoita alegere, nu putea să se opună la procurarea mijloacelor trebuitoare, spre realizarea ţinteĭ mîntuitoare, şi că ar fi încuvinţat legea aplicată în mod provizoriŭ?

Cu toate că aceste argumente se înfăţoşaŭ în chip firesc tuturor minţilor nepărtinitoare, găsim pe Ioan Cantacuzino formulînd, în o şedinţă din luna Aprilie, o moţiune de blam contra ministeruluĭ care ar fi călcat Convenţia, promulgînd legea de dare, înainte de a fi trecut prin comisia centrală. Acest motiv curat de formă nu putea fi cel adevărat, şi ziarele progresiste ale timpuluĭ susţin, că „moţiunea de blam nu era de cît o revocare din partea boierilor a dăreĭ de 5,000,000 asupra proprietăţeĭ,[9] dare ce trebuia să tragă o dîră atît de adîncă în starea claseĭ privilegiate; că acea moţiune era un mijloc de a

9. *Steaua Dunareĭ*, 4 şi 11 Maĭ 1859. G. Costache Epureanu, criticînd maĭ tîrziŭ disolvarea adunăreĭ moldovene, spune că nu s'a aratat adevăratele motive ale aceşteĭ măsurĭ; nu s'a spus bună oară că „votase 5,000,000 impozit fonciar ca o consacrare a art. 46 din Convenţie şi în urmă l'a desvotat". *Steaua Dunareĭ*, 9 Fevruarie 1860.

lua cu o mînă ceea ce dăduse cu cealaltă, și aceasta pe o cale legală, acea a respectăreĭ constituțieĭ hărăzite țărilor romîne, prin Convenția de Paris.

Moțiunea de blam este însă sprijinită de însușĭ partidul naționalist contra oamenilor săĭ, și Cogălniceanu, unul din fruntașiĭ aceluĭ partid, pune umărul la răsturnarea luĭ Vasile Sturza, fostul caimacam naționalist, căruia cu puțin timp maĭ înainte tot el făcuse a se vota un act de recunoștință din partea adunăreĭ, că a bine meritat de patrie.[10] Cogălniceanu ataca ministeriul, nu pe temeiul neconstituționalitățeĭ legeĭ de dare, ci pe acel că el nu dăduse dovezĭ de purtare într'adevăr națională; că nu luase nicĭ o măsură, pentru a asigura votul din 24 Ianuarie, învinuindu-l că „ar fi trecut venitul aceleĭ dărĭ la cheltuelele ordinare ale statuluĭ“.[11] Invinuirea era în orĭ ce caz prematură, întru cît nu se încasase din darea plănuită nicĭ un singur ban. Nu e vorba la vot, Cogălniceanu se abține; dar Panu, pe care l-am văzut maĭ sus sprijinind înscrierea principeluĭ Gr. Sturza printre candidațiĭ la domnie, pe cît și alțiĭ din partidul stîngeĭ, votează moțiunea luĭ Cantacuzino,[12] care moțiune primindu-se de adunare, ministerul Vasile Sturza îșĭ dă demisia în 8 Martie 1859.

Vom avea prilejul de a întîlni maĭ adese orĭ asemene împrieteniri de voturĭ între membriĭ partizelor opuse. Alăturea cu alte împrejurărĭ precum susținerea înscriereĭ principeluĭ Grigore Sturza între deputațĭ, apoĭ între candidațiĭ la domnie, apoĭ schimbarea de text în legea promulgată, ea ne va arăta, că viața parlamentara era încă la răsăritul eĭ; că nu

---

10. *Monit. of. al Moldoveĭ,* 1 Fevruarie 1859.

11. Ședința din 30 Aprilie, *Ibidem,* 6 Maĭ 1859. O bună analiză a întregeĭ chestiunĭ în *Steaua Dunăreĭ,* 6 Martie 1859.

12. Desbaterile asupra moțiuneĭ de descuviințare în *Monit. of. al Mold.,* 9 și 11 Martie 1859.

se întîlnia o cunoştinţă deplină a regulelor eĭ; iar pe de altă parte, că luptele de partid, cu toată natura arzătoare a chestiunilor pipăite, nu aveaŭ încă acel caracter de înverşunare care nu maĭ caută nicĭ dreptate, nicĭ adevăr, nicĭ formă, nicĭ fond, ci numaĭ interesul grupăreĭ sprijinite; că era încă loc pentru înalţarea minţeĭ deasupra interesuluĭ momentan, cătîndu-se numaĭ la acel superior al ideilor atinse; că era încă o doză de idealismu în începătornicele lupte parlamentare, pe care timpurile de maĭ tîrziŭ trebuiaŭ să o înlocuiască desăvîrşit cu precumpenirea intereselor de partid, dacă nu chiar individuale.

In Ţara Romănească, de şi lucrurile luară o altă decurgere, se ajunse la acelaşĭ rezultat: răsturnarea ministeruluĭ. Adunarea din Ţara Romănească era compusă din maĭ multe elemente protivnice noueĭ stărĭ de lucrurĭ, decît adunarea moldovenească. Majoritatea vedea cu ochĭ foarte răĭ, alăturea cu partizaniĭ eĭ devotaţĭ, Ioan şi Grigore Filipescu şi Barbu Catargiu, naţionaliştĭ şi progresiştĭ înfocaţĭ ca N. Golescu şi D. Brăteanu. Oficiul domnesc din 21 Februarie motiva nevoia împrumutuluĭ de 8,000,000 de leĭ vechĭ într'un chip cam deosebit de cum se făcuse pentru darea din Moldova; anume, pe lîngă deficitul însămnator, încă şi pe aceea că, în împrejurările de faţă, guvernul ar trebui să aibă la dispoziţie mijloace, spre a întimpina neprevăzute cheltuelĭ.[13] Se accentuaŭ decĭ în destul de limpede, chiar de la început de cătră guvern, scopurile naţionale care în Moldova nu răsărise, decît din desbaterile adunăreĭ.

Aceiaşĭ lipsă de unitate în viderile partizilor se regăseşte şi în Ţara Romănească, de oare-ce la desbaterea asupra urgenţeĭ, maĭ mulţĭ din membriĭ drep-

13. *Monitorul oficial al Ţăreĭ Romăneştĭ*, 12 Martie 1859.

teĭ se rostesc în contra, cerînd comunicarea proiectuluĭ, pe cînd principele Dim. Ghica ce aparţinea aceleiaşĭ grupărĭ, se lupta pentru primirea urgenţeĭ. Cînd veni proiectul însuşĭ la vot, se formulară treĭ propunerĭ : 1) Una de încuviinţare fără nicĭ o condiţie. 2) Ca să se dee creditul, văzîndu-se explicaţiunele date de *majoritatea* ministeruluĭ. 3) Ca să se dee creditul, ca un semn de încredere în domnitor şi de dragostea de care adunarea e pătrunsă pentru alesul eĭ; dar că întrebuinţarea luĭ să se facă de alt minister, acel în fiinţă ne bucurîndu-se de încrederea adunăreĭ. Intăia propunere pornia de la partidul stîngeĭ, unit cu cîţĭ-va din aceĭ aĭ drepteĭ; a doua şi a treia de la deosebite frînturĭ ale acestuĭ din urmă. Şi aice decĭ se întîlneşte aceeaşĭ desbinare în părerĭ.

La vot trece propunerea întăĭ, însă bine înţăles, numaĭ cu majoritate, şi anume cu 28 de glasurĭ pentru şi 19 contra. Adunarea găseşte de cuviinţă a explica domnitoruluĭ acele 19 bile negre, „acele 19 pete pe pagina cea maĭ frumoasă a istorieĭ de astă-zĭ a naţieĭ noastre", cum le numia principele Dim. Ghica. In desbaterea asupra acesteĭ adrese, se lămureşte însă şi maĭ bine poziţia ministeruluĭ faţă cu adunarea. Anume, principele Ghica susţine că o asemene adresă trebue numaĭ de cît trimisă, „pentru ca domnitorul să cunoască neliniştea ce domneşte în ţară, cînd se văd la cîrma administraţieĭ interioare aceĭ oamenĭ care, la 1848, aŭ prejudecat chestia proprietăţeĭ ce în curînd are să vină în desbaterile adunăreĭ; oamenĭ ce nu maĭ pot avea un vot liber, fiind legaţĭ prin antecedentele lor".[14] Principele Ghica decĭ ţin-

14. *Monitorul oficial al Ţăreĭ Rom.*, 27 Martie 1859. Tot principele Ghica întăreşte maĭ tîrziŭ aceste cuvinte, cînd în şedinţa de la 27 Iunie 1859 (*Ibidem*, 12 Septemvrie 1859), spune că: „înainte de a răsturna ministeriul Filipescu, fusese la ministrul de interne (N. Golescu), rugîndu-l să pună un capăt propagandeĭ prin sate; dar în loc de a-l asculta, răul a mers tot crescînd".

tea oamenii din 48, în vorbele sale. D. Brăteanu maĭ era apoĭ învinuit de deslănţuirea prea mare a necuviinţilor preseĭ.

In propunerea pentru adresa explicativă a celor 19 bile negre, formulată de Gh. Lenş, se spunea între altele, pe faţă, că „politica din lăuntru a ministeruluĭ a împiedecat singură votul unanim al adunăreĭ".[15]

Chestiunea se complică, din pricina crizeĭ comerciale şi agricole foarte ascuţită, care îngreuie mult situaţiunea. Ceĭ maĭ mulţĭ neguţitorĭ eraŭ în ajunul de a înceta plăţile. Partidul drepteĭ se folosi de aceasta împrejurare, spre a atribui primejdia economică noueĭ stărĭ de lucrurĭ şi nesiguranţeĭ pricinuite prin schimbarea stăreĭ obşteştĭ care ar fi adus retragerea creditului din partea pieţelor străine şi îngreuierea tuturor operaţiilor. Maĭ ales se accentua împrejurarea că oamenii noĭ susţineaŭ în toate părţile că Regulamentul Organic s'ar fi desfiinţat, şi această părere trebuia să aducă anarhia, în lipsa uneĭ legĭ de ocîrmuire. Lucru straniu, teza aceasta care tindea tocmaĭ a discredita spiritul de reforme îndrumat de Convenţia de Paris, era sprijinită în adunare de *ministrul finanţelor* Barbu Catargiu,[16] pe cînd membriĭ partiduluĭ naţional, deputaţiĭ V. Boerescu, I. Brăteanu şi publicistul, Winterhalter, îşĭ dădeaŭ toate silinţele, spre a distruge această legendă, susţinînd bună oară Winterhalter, că criza ar fi datorită disproporţieĭ dintre import şi export in 1858; iar Bră-

15. *Ibidem*. 18 Martie 1859.

16. Spre a judeca despre spiritul ce insufla asemene învinuirĭ, aducem părerea reprodusă şi maĭ sus (p.72), rostită de un individ implicat în complotul urzit contra vieţeĭ domnuluĭ, croitorul evreŭ *Şain* care declară că Cezianu i-ar fi spus că: „comerţul merge răŭ de tot, şi aceasta numaĭ din pricina alegereĭ luĭ Cuza; că acel ce s'ar găsi să-l curăţe de pe drum, ar face un mare bine ţăreĭ". *Anunţiatorul romîn*, 15 Iulie 1859. E destul de neaşteptat ca ministerul de finanţe să judece lucrurile în fond, în acelaş feliŭ, cu aceĭ ce unelteaŭ să curăţe pe domnitor din drum.

teanu punînd-o în sama taxeĭ pe export care ar împiedeca cumpărarea productelor țăreĭ în străinătate. El susținea că „criza este de natură curat economică; că ea s'ar fi putut întîmpla și sub regimurile cele maĭ statornice, și că împrejurările politice nu aŭ contribuit în nimic la a eĭ manifestare“.[17] Martian o atribuia prea mareĭ sporirĭ a cîștiurilor moșiilor.[18]

Pentru a se preîntimpina nenorocirea ce amenința comerțul, se propune un împrumut de 200,000 de galbenĭ, cu care să se vină în ajutorul comercianților. Caracteristic, pentru lipsa închegăreĭ partidelor și în chestiile economice, ca și în cele politice, este iarășĭ că și aicĭ se reproduce o desbinare a voturilor. Pe cînd doĭ naționaliștĭ I. Brăteanu și N. Golescu combat propunerea, alt naționalist V. Boerescu o sprijine, alăturea cu ministrul care o făcuse, Barbu Catargiu.[19]

Argumentele aduse de Catargiu întru susținerea propunereĭ luĭ, de a se veni în ajutorul comerțuluĭ, zdruncinat prin nesiguranța lucrurilor, părere ce corespundea așa de bine cu simțimintele ascunse ale majorităţeĭ, arată într'un chip învederat, alăturea cu propunerea formulată de Lenș, că această majoritate nu voia să scape de întreg ministerul care înota în apele eĭ, ci numaĭ de aceĭ doĭ miniștri naționaliștĭ care fusese introdușĭ de domnitor, în ministerul provizor al Țăreĭ Romăneștĭ, în momentul cînd luase frînele ocîrmuireĭ.

Dar pentru a-șĭ ajunge ținta, majoritatea trebuia să răstoarne întregul minister, și propunerea luĭ Lenș

17. Winterhalter în *Romînul*, 7 Martie 1859. Brăteanu în ședința din 10 Martie. *Monitorul oficial al Țăreĭ Rom.*, 11 Martie și 4 Aprilie 1859.

18. *Analele economice*, No. 1, 1860, p. 7.

19. Ședința din 13 Martie. *Monitorul oficial al Țăreĭ Rom.*, 10 Aprilie 1859.

pentru adresa explicativă trecînd, ministerul îşĭ dă demisia în 27 Martie 1859.[20]

Iată unde eşise încercarea domnitoruluĭ de a împăca partizele muntene; de a juca rolul omuluĭ nepărtinitor, în ţara străină ce-l alesese de cap al eĭ. Politica de fusiune, încercată de Alexandru Ioan I în Muntenia, fusese o zadarnică silinţă. *Romînul* analizază astfeliŭ această politică: „Ministeriul este compus din două elemente extreme, ca şi camera: de o parte dl. Barbu Catargiu şi cu aĭ săĭ; de alta dl. N. Golescu şi cu aĭ săĭ. Ce fusiune se poate încăpea între Golescu şi Catargiu? Ce înfrăţire de ideĭ, ce unitate de acţiune poate rezulta din deliberaţiile unuĭ minister compus din elemente aşa de eterogene? Ministerul de fusiune n'a putut produce de cît o administraţiune de fusiune. Ministerul din lăuntru a numit ca prefecţĭ oamenĭ tinerĭ, luaţĭ dintre aceĭ aĭ partiduluĭ naţional. Aceste numirĭ nu aŭ putut însă de cît desplăcea coleguluĭ săŭ de la finanţe care aŭ numit îndată sameşiĭ saŭ secretariĭ de la judeţe, din legiunea reacţionarilor celor maĭ declaraţĭ. Aşa dar,

---

20. *Naţionalul*, 5 Martie 1859, spune că, „adresa către domn voia să cuprindă un vot de neîncredere pentru ministrul de interne şi acel de externe“. *Ziua*, 3 Martie 1859, spune că, „între miniştri, sunt doĭ oamenĭ din 1848 care se vede că aŭ păr de lup şi tot ameninţă ţara cu comunismu şi răsturnărĭ imaginare“. Dimitrie Brăteanu alergase la Iaşĭ, cerînd domnuluĭ să disolve adunarea. *Place c. Walewsky* 17 (5) Martie 1859. (*Acte* p. 303) spune: „le prince a répondu que jamais il ne consentirait à une dissolution, et que d'ailleurs il serait même monstrueux de sa part, de débuter par tuer l'assemblée, sa mère, qui l'avait enfanté lui-même, peu de jours auparavant“. Că nu tot ministerul se simţia atins prin votul adunăreĭ, se vede, dacă comparăm cele doue scrisorĭ trimise de doĭ miniştri în aceeaşĭ zi domnitoruluĭ, la Iaşĭ, asupra rezultatuluĭ votuluĭ privitor la împrumut. Acea a luĭ Barbu Catargiu spune că: „s'il y a eu un nombre de voix qui ont empéché que le vote fut unanime, la cause en a été un simple malentendu, que l'assemblée s'est empressé d'expliquer le lendemain“; iar D. Brăteanu arată că: „ierĭ s'a adoptat o propunere subscrisă de 25 de membri care este o scuză pentru ceĭ 19 votanţĭ în contra credituluĭ şi o blamă pentru minister“. Scrisorĭ din 1 Martie 1859, *Hîrtiile Rossetti*, reproduse în *Arhiva* din Iaşĭ, XII, 1901, p. 176—177.

și în administrație, dualismu, antagonismu, lupte și prin urmare lipsă de unitate, paralizie și inerție. Unul zice *ceala*; cealalt zice *hoisa*; așa în cameră, așa în minister, așa în administrație".[21] Ziarul *Dîmbovița* ce se afla sub redacția luĭ Dimitrie Bolintineanu, comentînd votul de blam dat ministeruluĭ Filipescu-Golescu, pentru a putea înlătura oamenii de la 1848, iea aminte, că „cele ce s'aŭ cerut la 1848, prin proclamație, s'aŭ acordat în anul 1858 de șepte marĭ puterĭ. Acum vine întrebarea: primim, orĭ nu Convenția? Dacă primim ideile, nu putem să îmbrîncim persoanele. Astă-zĭ acele principiĭ sunt legale; nu videm pentru ce persoanele nu ar fi legale. Cînd îmbrîncim persoanele de la 1848, nu facem de cît să îmbrîncim ideile din Convenție".[22]

Ministerul moldovenesc căzuse din pricină că îndrăznise să propună o dare pe proprietatea fonciară, susținînd că altfeliu cu ce drept s'ar lua dărĭ de la țăranĭ? iar ministerul din Muntenia fiind că (ministrul săŭ de interne) ar fi încurajat revolte țăraneștĭ în scopul de a face să izbîndească ideile din 1848 asupra chestiuneĭ rurale. Ambele ministeriĭ, lăsind la o parte amănunțimele, căzuse, *fiind-că, în totul saŭ în parte, se arătase favoritoare elementuluĭ țărănesc.* Și că aceasta era cauza maĭ adîncă a desbinăreĭ partizilor ne-o spune chiar un membru al drepteĭ, cînd în o broșură din 1866, reflectînd asupra stăreĭ de maĭ înainte, arată, că „termeniĭ de partid liberal și de partid național eraŭ un abuz de limbagiu. *Chestia rurală* provocase desbinarea în adunare".[23]

21. *Romînul*, 10 Martie 1859, suplement.
22. *Dîmbovița* din 8 Martie 1859.
23. *La vérité sur la Roumanie*, La Haye 1864, p. 8. Că un membru al drepteĭ scrisese broșura, se vede de pe următorul loc: „peuple éminemment agricole, avide d'ordre et de paix, étranger a tout préjugé de race, exempt de tout fanatisme, ne connaissant ni privilège,

Era prea firească această ținută a adunărilor, față cu reformele impuse de Convenție și cerute de partidul național. Căcĭ din cine se alcătuiaŭ aceste adunărĭ? Acea din Moldova era rostirea voințeĭ a 1724 de alegătorĭ, din aproape 2.000,000 de suflete, care alegătorĭ reprezentaŭ numaĭ clasa avută a societățeĭ; cea din Țara Româneascā era trimisă numaĭ de 2072 de alegātorĭ, din 2,500,000 de suflete. Bine înțales, că deputațiĭ eraŭ și eĭ numaĭ reprezentanțĭ aĭ mareĭ proprietățĭ. Este de luat aminte, că Convenția de Paris era încă maĭ restrînsă, în fixarea dreptuluĭ de vot, decît Regulamentul Organic. Nepuțînd lua cenzul ca condiție de drept electoral, de oare-ce boieriĭ nu plăteaŭ dărĭ, trebuise să iee de normă venitul, pe cînd Regulamentul Organic, primind și pe aceĭ cu pitace de boierie, întindea dreptul de vot și la ceĭ fără avere și fără venit.[24] *Tribuna* caracterizază astfeliu procedarea europeană: „Convenția pe de o parte șterge privilegiul, iar pe de alta însărcinează pe privilegiațĭ cu facerea nouelor legi de egalitate“.[25] Totușĭ este o exagerare, în sprijinirea ziarelor timpuluĭ, că „nefiind reprezentată în adunărĭ de cît o singură clasă, nu ar fi în ele o luptă de principiĭ, ci numaĭ una de persoane“.[26] Era și o luptă de principiĭ; căcĭ, de și adunările eraŭ recrutate din o singură clasă, această

ni orgoeil de caste“. (p. 1) Cum s'a putut scrie asemene falșă caracteristică, e aproape de neînțăles. In țările romîne, nu fusese cunoscute privilegiile și mîndria de castă ?!!

24. *Tribuna* 10 Maĭ 1859. *Monitorul Oficial al Țăreĭ Româneștĭ*, 21 Februarie 1860. Pe 1860, numărul alegătorilor sporise în Muntenia cu 372 de inșĭ. Comp. *Naționalul*, 26 Decemvrie 1859.

25. *Tribuna* 18 Iunie 1859. Un boier progresist, Em. Krețulescu. *La Roumanie* en 1859, Paris, 1859, p. 59, judecă tot astfeliu legea electorală a Convențieĭ: „La Convention organise plus solidement l'aristocratie foncière, dans un pays qui doit tous ces malheurs à la constitution féodale de la propriété. Cette loi livre le sort du pays à une poignée d'hommes, que l'esprit de caste, les intrigues de l'étranger, l'ambition et l'ignorance peuvent rendre un jour infidèle à son mandat, et cela suffit pour la condamner“.

26. *Steaua Dunăreĭ*, 12 Maĭ 1859.

clasă era ea însăşĭ împarţită, tocmaĭ pe temeiul principiilor, în două tabere deosebite, vrăjmaşe una alteia, şi reprezentînd, prin ideile ce susţineaŭ, interesele a două clase deosebite, încît în realitate adunările aveaŭ acelaşĭ caracter, ca şi cînd ar fi fost recrutate din aceste două clase însăşĭ. Poporul de jos, de şi nereprezentat direct, avea în sinul adunărilor o falangă de oamenĭ, înfocaţĭ, convinşĭ şi elocvenţĭ, care apăraŭ cu atît maĭ bine interesele sale, cu cît o făceaŭ numaĭ din convingere ideală, şi fără nicĭ un interes personal, ba chiar împrotiva acestuia. Bine înţales, apărătoriĭ principiilor noue, fiind excepţia între boierĭ, eĭ eraŭ în minoritate în adunare. *Romînul* caracterizază astfeliu viaţa politică a acelui timp: „în ţară la noĭ, nu ar fi decît două partide: Trecutul şi prezentul (saŭ maĭ bine zis viitorul); cel d'intăi ar vra să ne ducă înapoĭ la cele ştiute; celalalt vroeşte a merge fară preget şi fară şovăire pe tărîmul naţional şi legal, conform Convenţieĭ din 19 August“.[27] Şi dacă este ceva exagerare în a se susţinea că partidul trecutuluĭ doria reîntoarcerea luĭ înapoĭ, lucru ce tocmaĭ devenise cu neputinţă, prin Convenţia de Paris, cel puţin el voia să împiedece cît maĭ mult grăbirea reformelor şi să le reducă la cît maĭ puţin se putea.

Ministerele luĭ Ioan Ghica şi Const. Creţulescu. Ministerul moldovenesc căzuse în ziua de 8 Mart, iar acel muntenesc în 27 al aceleiaşĭ lunĭ. Ele fusese înlocuite, acel din Moldova prin Ioan Ghica

27. *Romînul,* 4 Aprilie 1859. *Naţionalul* adaoge maĭ tîrziŭ (18 August 1860) către aceasta caracteristică a vieţeĭ partidelor din ţările romîne, încă luarea aminte că: „partid individual care să se fondeze pe un singur om, la noĭ nu există încă. Sunt barbaţĭ stimaţĭ în societate, aĭ căror capacitate nu este contestată; dar nu avem până acum nicĭ unul, al căruia prestigiu să fie aşa de mare, încît numele săŭ singur să poată servi de drapel“.

ca preşedinte; cu C. Hurmuzachi, Eug. Alcaz, Lud. Steege şi D. A. Sturza; V. Alexandri păstrînd portofoliul externelor; acel din Muntenia prin Const. Creţulescu ca preşedinte, cu N. Creţulescu, Ioan Cantacuzino, Sc. Fălcoianu şi C. Steriadi ad-interim la finanţe.[28]

Lucru vrednic de însămnat pentru propăşirea ideeĭ unireĭ, este faptul că domnitorul însărcinează pe un Muntean cu alcătuirea ministeruluĭ moldovenesc. Cu toate că Ioan Ghica maĭ slujise în Moldova ca profesor la Academia mihaileană în 1841 [29], şi că Regulamentul Organic prevedea prin articolul 427, că „Romîniĭ se vor împărtăşi în Moldova de aceleaşĭ drepturĭ pe cît şi Moldoveniĭ în Ţara Romănească", pasul domnitoruluĭ nu era maĭ puţin însămnator, întru cît era făcut în scopul anumit de a răstrînge legăturile de înfrăţire.

Tot pe atuncĭ, ivindu-se o vacanţă în scaunul deputatuluĭ de Bacăŭ, se pune la el candidatura tot a unuĭ Muntean, A. Golescu care şi este ales. Era cel întăĭ Muntean ales într'o adunare moldovenească, şi însămnătatea faptuluĭ se oglindi în cuvîntările înflăcărate, rostite în adunare pentru sărbătorirea luĭ.[30] Maĭ tîrziŭ Muntenia vra să întoarcă politeţa, propunînd la Buzăŭ candidatura luĭ Grigore Cuza, unchiul domnitoruluĭ care însă nu poate primi, fiind bolnav.

Programul nouluĭ minister moldovenesc, Ioan Ghica, era conform cu proclamaţia domnească. El făgăduia maĭ cu deosebire, „cea maĭ curîndă înfiinţare a reformelor, legiuirilor şi aşăzămintelor potrivite cu Convenţia".[31]

---

28. *Monitorul oficial al Moldoveĭ*, 9 Martie 1859; *Monitorul ofic. al Ţăreĭ Rom.*, 30 Martie 1859.
29. A. D. Xenopol, *Istoria Romînilor din Dacia Traiană*, VI, p. 276.
30. *Monitorul oficial al Moldoveĭ*, 7 Martie 1859. *Patria*, 9 Martie 1859.
31. *Monitorul oficial al Moldoveĭ*, 11 Martie 1859.

Un mesaj al domnitoruluĭ cerînd să se proceadă la constituirea comisieĭ centrale, adunarea alege pe lîngă alţĭ doĭ membri, pe L. Catargiu şi pe M. Cogalniceanu, cunoscuţĭ tocmaĭ ca polii opuşĭ în toate ideile lor, şi maĭ ales în deslegarea chestiuneĭ ţărăneştĭ ce trebuia să vină în desbaterea comisieĭ. De ce principiu fusese călăuzită adunarea, cînd alesese persoane cu părerĭ aşa de diametral opuse? Noĭ credem că de nicĭ unul, oglindindu-se şi aicĭ lipsa acea de unitate de acţiune în purtarea partizilor politice, pe care am avut prilejul a o însămna de maĭ multe orĭ până aice. Adunarea se închina de astă dată înaintea merituluĭ şi a capacităţeĭ, fără a se uita la urmările uneĭ atarĭ alegerĭ, pentru interesele ce apăra. Dar cum s'a spus, oameniĭ pe atuncĭ uitaŭ une-orĭ că sunt apărătoriĭ intereselor şi se plecaŭ înaintea ideilor.

Ministerul Ioan Ghica se ţine de făgăduinţa dată, de a îndruma reformele în sensul aplicăreĭ Convenţieĭ şi procedează maĭ ales cu multă energie în apărarea în afară a drepturilor de autonomie recunoscute Moldoveĭ prin acel act al puterilor.

Aşa se desfiinţază dispoziţia luĭ Vogoride de a se aplica, în Moldova, convenţia telegrafică încheiată de Turcia cu Austria, şi se restatorniceşte acea intervenită deadreptul între Moldova şi Austria în 11 Octomvrie 1855.[32] Agenţiĭ austriacĭ din Moldova refuzaŭ apoĭ de a primi hîrtiile autorităţilor care purtaŭ eticheta „Principatele-Unite", cu toate că acest titlu fusese recunoscut ţărilor romîne de către însăşĭ Convenţia de Paris, miuisterul dispune ca, la caz de asemene refuz, chemările să se facă prin foile publice, după care să se proceadă la tratarea pricinelor, în

32. Incheierea consiliuluĭ de miniştri, încuviinţată de domnitor în 7 Aprilie. *Monitorul oficial al Moldoveĭ*, 28 Aprilie 1859.

neființa părților, potrivit legilor.[33] Ministerul maĭ protestează contra actuluĭ de navigație pe Dunărea încheiet la Viena în 1857, fără participarea Moldoveĭ.[34] El pune apoĭ sechestrul pe veniturile mănăstirilor închinate, spre a trage subvenția cea oprită, prin o carte vizirială.

Autoritatea în lăuntrul țăriĭ se întăreşte față cu abuzurile cleruluĭ, punîndu-se un capăt hirotoniilor protivnice canoanelor.[35]

Se urmează înainte cu închegarea tot maĭ puternică a principiuluĭ unireĭ: întăĭ prin instituirea uneĭ comisiĭ care să întroloace uniformele ambelor oştirĭ romîne;[36] al doilea, se hotăreşte ca garnizoana din Iaşĭ să fie alcătuită din oştire muntenească şi cea din Bucureştĭ din oştire moldovenească. Cu acest prilej, la trecerea batalionuluĭ I din regimentul al III-le muntean, prin Bîrlad şi Vasluĭ, poporul îĭ face o primire călduroasă. In Iaşĭ este întîmpinat de eleviĭ seminaruluĭ de la Socola, şi archiereul Neofit Scriban îĭ urează fericită sosire, prin o frumoasă şi patriotică cuvîntare.[37] In sfîrşit ministerul Ioan Ghica îşĭ face un nume bun şi printre răzăşĭ, dîndu le sprijin în procesele ce le aveaŭ cu deosebite fețe marĭ: (răzăşiĭ de Năueştĭ cu banul An. Ioan, ceĭ de Mastacăn cu Iancu Eni; ceĭ de Matca cu Macri).[38]

---

33. *Monitorul oficial al Moldoveĭ*, 24 Martie 1859. Acelaş fapt se întîmplă şi în Țara Romănească, unde consulul austriac taie chiar cu creionul roş titlul de pe o adresă a curțeĭ apelative din Bucureştĭ, *Steaua Dunareĭ*, 8 Maĭ 1859. Comp. *Monitorul oficial al Țareĭ Rom.*, 22 Aprilie 1859, *Naționalul*, 7 Maĭ 1859 şi *Anunțiatorul romîn*, 6 Maĭ 1859.

34. Vezĭ protestarea energică şi foarte bine argumentată a luĭ Lud. Steege, ministru ad-interim la afacerile străine, în *Chestiunea Dunareĭ, acte şi documente*, Bucureştĭ 1883, p. 347.

35. Vezĭ adresa c. mitropolit. *Mon. of. al Mold.*, 3 Apr. 1859.

36. *Patria*, 30 Martie 1859.

37. *Patria*, 26 Apr. *Monit. of. al Țăreĭ Rom.*, 1 Maĭ. *Romînul*, 28 Aprilie 1859.

38. *Steaua Dunareĭ*, 27 April 1859.

Ministerul Ioan Ghica se retrage însă puțin timp după a luĭ alcătuire, anume după 50 de zile de funcționare, în 27 Aprilie 1859. Motivul retragereĭ luĭ, care era necunoscut organelor timpuluĭ, este următorul: In ziua de 24 Martie, 16 zile după intrarea ministeruluĭ Ioan Ghica în trebĭ, Cogălniceanu propune moțiunea luĭ pentru neretribuirea cu lefĭ fixe a comisieĭ centrale, în care moțiune revine iarășĭ asupra dorințeĭ Romînilor de a vedea realizată dorința divanurilor ad-hoc, unirea desăvîrșită sub un principe străin. Ministerul moldovenesc primește propunerea care se votează cu o mare majoritate. Domnul se simte jignit de această împrejurare. El spune în un ordin către consiliul miniștrilor:

„Aŭ venit vremea să ne exprimăm asupra grăbiteĭ adeziĭ a ministeriuluĭ, fără discuție, ce a provocat votul majorităţeĭ adunăreĭ la amendamentul d-luĭ Cogălniceanu și, că profesia noastră de credință, desăvîrșita unire a Principatelor sub un prinț străin, este una din cele maĭ viĭ dorințĭ a noastră, privind-o ca o tarie mîntuitoare țărilor surorĭ. Am cerut noĭ în vreme acest bine de la puterile garante, precum am comunicat știință și adunăreĭ, și nu ne vom opri a o cere la tot prilejul ce se va face favorabil. Cererea de către noĭ a îndepliniriĭ aceșteĭ dorințĭ nĭ se pare a fi o adevărată putere morală ce devine legitimă. Din partea adunăreĭ însă, cînd ea trebue să fie pe tărîmul constituțional, cînd are un domn din sînul eĭ și ales cu unanimitate de ambele țărĭ surorĭ, ar părea a fi o doleanță în potriva chiar a domnuluĭ și o imprudență pe care vrăjmașiĭ nu ar lipsi a o reprezenta ca un rebelion în potriva tuturor puterilor garante. Este oare prudentă o asemenea urmare, acum în mijlocul conferențelor, și avem cu ce preface această cerere în factum care

ar trebui sprijinită prin putere, dacă s-ar refuza?“ [39]

Această dojană adresată ministeruluĭ îl face să se retragă. Organele timpuluĭ, necunoscînd împrejurările, atribuiaŭ căderea ministeriuluĭ Ioan Ghica tot intrigilor camereĭ,[40] şi de aceea încă de pe atuncĭ, văzîndu-se nestabilitatea guvernuluĭ din pricina camereĭ, se naşte, în mintea maĭ multor bărbaţĭ de ordine ideea uneĭ loviturĭ de stat.[41] Bolintineanu ne spune asupra acesteĭ împrejurărĭ, că „această stare de lucrurĭ care nu permitea unuĭ minister să trăiască, dacă nu era din casta cea nouă, fiind o piedică chiar la desvoltarea generală a naţieĭ, se născu în opinie ideea uneĭ loviturĭ de stat, idee ce se respîndi în jurul tronuluĭ“.[42] Dar ea se urcase chiar la el. Tot Bolintineanu ne spune că, „de cîte orĭ domnul mergea la Iaşĭ şi se întorcea la Bucureştĭ, revenia cu alte simţiminte maĭ puţin liberale. Odată el spuse chiar: „eŭ nu maĭ sunt tot acela; acum cu-

---

39. Din 2 April 1859 (Hîrtiile Rossetti, reprodusă în *Arhiva* din Iaşĭ XII, 1900, p. 72). Vezĭ o scrisoare a luĭ *Docan* c. *Domnitor* din 28 Martie 1859, în care i spune că „la proposition de Cogalnitschano n'est rien moins qu'une déclaration de déchéance du Prince“. *Arhiva*, XII, p. 179. O altă scrisoare a aceluiaşĭ, fără dată însă cu puţin posterioară şedinţeĭ din 24 Martie, cu amendamentul luĭ Cogalniceanu, spune: „on a essayé ces jours-ci de faire une majorité qui décréterait que la commission intérimaire doit reprendre les rènes du gouvernement, jusqu'à ce que l'investiture qui disait-on est contre balancée soit secondée; la nouvelle de l'ouverture des conférences a déjoué tous ces projets.“ Victor *Place* c. *Walewsky* 12 Maĭ (30 April) 1859. (*Acte* cit. p. 314): „La persistance de l'assemblée à demander l'union sous un prince étranger, lui a donc paru comme une sorte de sommation réitérée à tenir parole, et il n'a pu pardonner au ministère son adhésion, surtout au point de vue du prince étranger. Le prince Couza s'est promptement habitué au pouvoir et, malgré les promesses de patriotisme et de dévouement dont il a été prodigue à son début, il lui serait très pénible de l'abandonner. J'avais eu, dès le 26 Janvier, en rendant compte de son élection, une sorte de pressentiment de cette marche que suivrait son esprit.“ Comp. maĭ sus p. 62.

40. *Steaua Dun.*, 27 Aprilie şi 4 Maĭ 1859.

41. Anghel Dimitrescu, *Discursurile luĭ Barbu Catargiŭ*, Bucureştĭ 1886, p. LII.

42. Bolintineanu, *Viaţa luĭ Cuza-Vodă*, p. 48.

nosc pe Romînĭ; n'am fost om de stat; voĭ fi". [43] „Ideea lovitureĭ de stat se născu la retragerea ministeriuluĭ luĭ Ioan Ghica". [44]

In 28 Aprilie se constitue al treilea minister moldovenesc sub Emanoil Costache Epureanu ca președinte, cu Lascar Catargiu, Teriachiu, P. Donicĭ, păstrîndu-se generalul Milicescu la răsboiŭ și V. Alexandri la externe. [45] De și alcătuit din naționaliștĭ, ministerul se apleca spre dreapta; aceasta însă nu însamnă că se schimba coloarea politică a guvernuluĭ. Era maĭ mult o schimbare de persoane de cît una de principiĭ, și nicĭ nu putea să fie altfeliŭ, fiind date normele politice ce călăuzeaŭ pe domnitor. *Curierul Principatelor-Unite*, organul oficios al guvernuluĭ, explică această schimbare a oamenilor ce veneaŭ la guvern, și pentru ce domnul nu se aruncă în brațele uneia din cele doua partizĭ maĭ bine desemnate ale țăreĭ: „Sunt în țara noastră două tabere de oamenĭ, aceĭ aĭ trecutuluĭ carĭ reprezintă sistemul vechiŭ de ocîrmuire, și alțiĭ, oameniĭ progresuluĭ, reprezintînd ideĭ de libertate, progres și demnitate națională. Dacă ceĭ d'intăĭ, prin stăruitoarea lor legătură cu tot ce a fost până acum, nu pot da garanțiĭ pentru starea prezentă, ceĭ de al doile, prin o sistematică dispoziție de a nu ținea în samă împrejurările politice în care se găsesc țările noastre, devin cu totul imposibilĭ. Ambele tabere fac cu neputință o adevărată aplicație a sistemeĭ constituționale". [46] Domnul se feria decĭ de ambele partizĭ extreme, atît de dreapta cît și de stînga, și căută să-șĭ alcătuiască ministerul din progresiștĭ mode-

43. *Ibidem*, p. 40.
44. *Ibidem*, p. 48.
45. *Mon. of. al Mold.*, 28 Aprilie 1859. Generalul Milicescu este înlocuit, la 27 Maĭ cu generalul Adrian. *Ibid.* 30 Maĭ 1859.
46. *Curierul Principatelor Unite*, 28 Maĭ 1859.

ratĭ cari împărtăşiaŭ maĭ mult saŭ maĭ puţin ideile luĭ.[47] Ministerele nefiind însă luate din majoritatea camerilor, duceaŭ o viaţă efemeră, expusă la bunul plac al majorităţilor. Aşa înţălegea Alexandru Ioan I să-şĭ îndeplinească făgăduinţa dată la urcarea luĭ pe tron de a fi domn constituţional. Numaĭ pentru ministrul de externe, V. Alexandri, domnul făcea o excepţie şi-l menţinea într'una, cu atîta maĭ mult că el nicĭ nu era în ţară, ci colinda pe la curţile europeene, pentru a apăra interesele Romînilor. Dar în adunare însuşĭ nu eraŭ majorităţĭ bine definite. *Steaua Dunăreĭ* spune despre cea din Moldova: „Formatu-s'a în sînul adunăreĭ în curgere de 4 lunĭ, o majoritate, fie liberală, fie reacţionară chiar, care să lucreze anumit după un ţel fix, fie orĭ care, numaĭ să fie unul? Nu a fost majoritate ci numaĭ fracţiunĭ".[48] Aceiaşĭ observaţie o face ministrul cultelor din Ţara Romanească asupra adunăreĭ de acolo, vorbind de cea din 1859: „Preocuparea dominantă e să se raporte la persoane şi nu la principiĭ; în ea nu exista nicĭ o busolă şi de aceea uniĭ din dreapta votaŭ contra altora din aceeaşĭ parte, şi nu s'a văzut ca să aleagă o adevărată opinie liberală; nu era o majoritate."[49]

In Muntenia imediat după constituirea ministerului Creţulescu, în 29 Martie 1859, se descopere com-

47. Aceasta ne pare a fi adevărata ţintă a domnitoruluĭ şi nu atîta combaterea partizilor una prin alta, aşa numitul sistem de bascula, atribuit domnitoruluĭ de opoziţia timpuluĭ, şi care invinuire este reprodusă şi de N. Suţu şi *Mémoires* (maĭ sus p. 24 nota 21) p. 368: „Le système adopté par le prince consistait à se servir également des partis contraires, pour les opposer l'un à l'autre et pour s'appuyer indistinctement, du côté où la balance signalait un défaut de poids." Comp. *Monit. of. al Mold.*, 5 Fevr. 1859.

48. *Steaua Dun.*, 17 Maĭ 1859.

49. Şedinţa de 24 Martie 1860. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 15 Aprilie 1860 suplement. Vezĭ maĭ sus p. 32, 36, 80, 81, 84, 90, exemplele aduse pentru lipsa închegăreĭ partizilor.

plotul cel cu mașina infernală.[50] Această descoperire răspîndește o spaimă și o indignare în sînul întregeĭ poporațiĭ, dovadă cît de iubită era pe atuncĭ, persoana domnitoruluĭ.[51] Ținîndu-se un Te-Deum pentru apărarea zilelor luĭ, staŭ față la el consuliĭ Rusieĭ, Franțieĭ, Prusieĭ, Grecieĭ, Olandeĭ și Belgieĭ, care „spontan aŭ asistat la această serbare“;[52] numaĭ acel al Austrieĭ, nu. Intre alte felicitărĭ primite de domnitor de la deosebitele corpurĭ constituite ale statuluĭ și de la persoane private, corpul ofițeresc al oștireĭ muntene trimite domnitoruluĭ o adresă, în care îĭ arată, că „armia a fost cea d'întăĭ care și-a arătat devotamentul săŭ către domn, pe care l'a sigilat cu jurămîntul fidelitățeĭ și al onoareĭ, și-l felicitează pentru scăparea sa nevătămată, înoindu-ĭ jurămîntul de credință și de onoare“.[53]

In 13 Aprilie domnitorul, întemeindu-se pe votul adunăreĭ din 27 Februarie, care încuviințase, cum am văzut, cu majoritate, împrumutul de 8.000.000 de leĭ, face o chemare către țară, spre a se acoperi acest împrumut prin o subscriere națională la nevoile țăreĭ.[54]

Ne întrebăm, cum a putut ministerul și domnul să pună în lucrare legea de împrumut, în baza numaĭ a votuluĭ adunăreĭ, și fără a fi trecut prin comisia centrală, care nicĭ la această dată nu era încă înființată, cînd abia cu o lună în urmă, la 6 Martie, ministerul Moldoveĭ primise un vot de blam din partea adunăreĭ aceleĭ țărĭ, pentru calcarea aceleiașĭ formalitățĭ. Nu e vorbă, din cauza neîndămănăreĭ comunicațiilor, nu se prea știea bine în Muntenia

50. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 2 Aprilie 1859. Maĭ sus p. 71—72.
51. *Romînul*, 5 Apr. 1859.
52. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 3 Apr. 1859.
53. *Ibid.*, 6 Apr. 1859.
54. Chemarea foarte frumos și patriotic alcătuită, publicată în *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 17 Apr. 1859.

cele ce se făceaŭ în Moldova și vice-versa. Așa, *Romînul*, în revista sa politică din 9 Aprilie, spune: „că ministerul trecut din Moldova căzuse la 6 Martie, fiind că *n'a pus în lucrare* votul adunăreĭ din 28 Ianuarie, prin care s'a încuviințat un credit de 5.000.000 de leĭ, în scop de a pregăti armarea și a întruni adunările la Focșanĭ". Votul de blam fusese însă dat tocmaĭ fiind că acel credit fusese *pus în lucrare*, fără a trece prin comisia centrală. Dacă această susținere greșită a *Romînuluĭ* poate să ne dee o idee, despre modul cum se strămutaŭ pe atuncĭ veștile de la o țară la alta, și decĭ să ne arate cît de greŭ era, în asemenea condițiunĭ, a se închega unirea și contopirea ambelor țărĭ în o comună cugetare, ea nu poate explica cum organele statuluĭ care știuse cum lucrurile se petrecuse în Moldova, înfruntaŭ încă odată primejdia în Muntenia. Se vede limpede, că ele nu se temeaŭ de a întîlni și în adunarea munteană aceeașĭ impotrivire; și lucrul se explică, dacă luăm în privire, că acea din Moldova nu răsturnase ministerul, din cauza călcăreĭ dispozițieĭ art. 37 al Convențieĭ, ce nicĭ nu putea fi încă aplicat, nefiind comisia centrală încă constituită, ci din pricina că o încurcase în o înfundătură, din care nu putuse eși de cît votînd o dare uricioasă pe proprietatea fonciară, prima știrbire în privilegiile claseĭ din care eșia, pe cînd în adunarea munteană era vorba de un împrumut care era să fie acoperit din dările existente, fără a se atinge întru nimic feliul lor. De aceea și vedem că al treilea minister moldovenesc, acel al luĭ Manolache Costache Epureanu, înfățoșază în 30 Aprilie un proiect pentru un credit de 8.000.000 în adunarea moldovană, care credit însă trebuia să fie acoperit *prin un împrumut* ca și acel din Muntenia. Nevoia acestuĭ credit era încă maĭ viŭ accentuată de cît al ce-

luĭ cerut de la adunarea munleană, anume pe faptul, că „budgetul nu s'ar putea întocmi în grabă, fiind de nevoie a se reforma așăzarea dărilor; iar pe de alta, că este trebuință a se organiza armia și a se întruni milițiile principatelor amînduror în un cîmp de manevre, potrivit art. 43 din Convenție“.[55] Noul credit se votează, după o cuvîntare foarte călduroasă a principeluĭ Grigore M. Sturza care felicită pe domn pentru întărirea armateĭ. Principele amintește că împărtășirea Piemontuluĭ la războiul Crimeeĭ aŭ adus rolul săŭ cel însemnat în chestiunea unireĭ Italieĭ, și se întreabă, dacă și Romîniĭ ar fi dat ajutor în acel războiŭ care-ĭ privea mult maĭ de aproape de cît pe Italienĭ, oare cauza lor națională nu dobîndea de atuncĭ vîrtutea care îĭ lipsește pănă astăzĭ; nu s'ar fi luat în serioasă considerație dorințele divanurilor ad-hoc? El arată apoĭ, că vremile nu sunt maĭ grele astă-zĭ, de cît cu patru veacurĭ înainte, cînd Romîniĭ eraŭ sfășiațĭ prin lupte pentru domnie, pe cînd astăzĭ ambele principate aŭ proclamat cu entuziasm unirea lor prin alegerea unuĭ singur domn. Nimic nu ne poate scuti de a organiza puterea armată, pentru apărarea țăreĭ noastre și pentru susținerea demnitățeĭ naționale. De aceea, se întreabă oratorul, aŭ degenerat urmașiĭ acelora care combăteaŭ cu atîta glorie, sub Ștefan cel Mare saŭ sub Mihaĭ Viteazul? Nu, respunde el, poporul nu a degenerat, însă din nenorocire el doarme, de cînd ocîrmuirile vitrige aŭ înlocuit pe eroiĭ noștri naționalĭ. Să-l deșteptăm din somnul acel greŭ, să-ĭ dăm pilda patriotismuluĭ, să-l conducem la fapte marĭ, și atuncea poporul romîn va dovedi, că este tot acela care, cu cîte-va veacurĭ maĭ înainte, a biruit la Racova și la Călugărenĭ.“ [56] Proiectul de împrumut

55. *Monit. of. al Mold.*, 5 Maĭ 1859.
56. *Ibid.*

se votează aproape în unanimitate, şi el nu maĭ este trimis comisiuneĭ centrale care se constitue şi începe a funcţiona de la 10 Maĭ înainte, fără ca nimine din adunare să maĭ facă guvernuluĭ o imputare din această *călcare* a convenţieĭ.

Rezultă deci în chip invederat, că opoziţia din adunarea moldovenească fusese îndreptată, nu în contra lipseĭ formale a legeĭ de impozit, ci în contra impozituluĭ însuşĭ pe proprietatea fonciară singură, şi că răsturnarea ministeruluĭ luĭ Vasile Sturza fusese datorită acesteĭ măsurĭ, menite a egaliza, prin anticipare şi prea timpuriŭ, condiţia claselor poporuluĭ în privinţa dărilor.

Cuvîntarea elocventă a principeluĭ Sturza desvălea încă un colţ noŭ al cugetăriĭ claselor conducătoare, scopul de a apara la nevoie, cu armele în mînĭ, rezultatele dobîndite pănă atuncĭ în redeşteptarea vieţeĭ naţionale.

Pe lîngă această măsură a înfiinţăreĭ lagăruluĭ se maĭ făcuse, pentru întărirea armateĭ, următoarele: se adusese instructorĭ francezĭ, învoiţĭ de Napoleon, încă de pe cînd dăruise armele şi se organizase statul major. [57] Lagărul de la Ploieştĭ este interpretat în chipurĭ deosebite. Place, consulul francez din Iaşĭ, vede în el „un mijloc al domnitoruluĭ de a zdrobi tot ce s'ar împotrivi planurilor sale de dictatură. In zadar principele caută a-şĭ ascunde cugetarea; sunt încredinţat că a lăsat să fie pătruns şi că aceste sunt visurile de care se leagănă". [58] Atuncĭ pentru prima oară, se ivise cum am văzut, zvonurile despre scopurile dictatoriale ale domnuluĭ. Dar aceste eraŭ maĭ mult vorbe: scopul lagăruluĭ era altul.

Este maĭ întâĭ invederat că tabăra de la Ploieştĭ

57. *Steaua Dun.*, 25 Noemv. 1859.
58. *Place* c. *Walewsky* 9 Iunie (28 Maĭ) 1859, *Acte*, IX, p. 32.

nu se întocmise numaĭ spre a se înfiinţa o măsură ordinară prevăzută de Convenţie, căcĭ atuncĭ ce zor era de a se face un grabnic împrumut, fără a se aştepta votarea budgetuluĭ anual? Scopul înfiinţăreĭ lagăruluĭ era şi el în legătură cu războiul dintre Franţia şi Austria care fusese declarat la $^{16}/_{29}$ Aprilie 1859, iar decretul pentru întocmirea tabereĭ se dă în $^{14}/_{26}$ Aprilie.[59] O broşură asupra războiuluĭ scrisă de un Francez, puţin timp după a luĭ început, spunea: „doar nu pentru a ajuta pe Austria se rîdică poporul romîn şi se îndreaptă către lagărul cel straşnic (formidable) din Ploieştĭ.[60] Gîndul autoruluĭ este că poporul romănesc se rîdică pentru Franţia, şi este posibil ca Napoleon să fi cerut luĭ Alexandri această măsură, în schimb pentru sprijinul dat, cauză pentru care poetul diplomat şi spune, că nu poate destăinui toate amărunţimile misiuneĭ sale din Paris.[61] Apoĭ A. Papadopol-Calimah, om iniţiat în secretele politiceĭ exterioare a domnitoruluĭ, spune că tabăra de la Ploieştĭ era menită a nelinişti pe Austria şi a o sili să ţină o armată în Transilvania, spre a înlesni astfeliŭ luĭ Napoleon războiul contra împărăţieĭ Habsburgilor.[62] In acelaş timp apoĭ (Iunie 1859), Kossuth pleacă în Italia, unde se ducea spre a organiza o legiune maghiară; iar unul din emisariĭ săĭ încheiese cu principele Cuza, căruia îĭ promitea Bucovina, o convenţie, în puterea căreia Principatele-Unite ar fi devenit o minunată bază de operaţiĭ, spre a lovi Un-

59. Incă în 20 Aprilie nu se ştiea ceva sigur asupra acestuĭ lucru în Moldova. *Steaua Dunareĭ*, 20 Aprilie 1859, spune că „se vorbeşte că M. S. Domnul ar fi concentrat oştirile la Ploeştĭ“; încă o dovadă, despre modul cum se făcea comunicaţiile în acel timp. Vezĭ maĭ sus p. 97.

60. *La guerre d'Italie* par Charles Adam. Paris, 1859. p. 198.

61. Vezĭ *Convorbirĭ Literare* citate maĭ sus p. 64, nota 64.

62. *Amintirĭ*, p. 263. *Place c. Walensky* 9 Maĭ (21 Aprilie) 1859, nu ştiea despre această îmboldire a Franţieĭ, nimic. „Ce camp dont je ne comprends pas encore le but ni l'utilité“. (*Acte*. IX. p. 321).

garia pe din dos, şi el însuşĭ începuse cu Mihail O-brenovicĭ fiul luĭ Miloş, tratarĭ, avînd de scop o înţalegere de acelaş fel cu Serbia".[63] Tot pe atuncĭ (Maĭ 1859), de sigur tot după inspiraţia luĭ Napoleon, se încheia, între generalul ungur Klapka şi reprezentantul romîn Alexandri, convenţiile cele două, prin care guvernul romîn se îndatoria a da, patrioţilor ungurĭ, voia de a întocmi depozite de arme în ţările romîne, arme ce ar fi date de Franceji Ungurilor, peste cele 10,000 de puştĭ trimise oştireĭ romîne. Ungurii făgăduesc conlucrarea lor la ocuparea Bucovineĭ de către Romînĭ; iar pentru a împaca pe Romîniĭ din Ardeal, Ungurii le promit concesiunile cele maĭ largĭ, anume: „ca limba oficială să fie stabilită în comitate, după o înţelegere comună; iar unirea Transilvanieĭ cu Ungaria să fie proclamată, numaĭ după votarea eĭ de dieta naţională din Ardeal; dacă însă dieta ar cere autonomia, Ungurii să nu se o-pună".[64]

In afară însă de această ţintă politică, tabăra de la Ploieştĭ maĭ produse şi alte efecte laturalnice. Ea ridică moralul poporuluĭ şi deşteptă în el încrederea în sine. Aşa *Steaua Dunăreĭ* scrie: „Ni se spune că investitura ni se dă; iarăşĭ cum va pofti; răspundem, să facem maĭ răpede ţabăra de la Ploieştĭ".[65] *Dîmboviţa* adaoge: „Fiţĭ încredinţaţĭ, că nu vom ajunge la ţalul de fericire, libertate şi mărire, pe cît timp nu vom putea sprijini cu arma în mînă dorinţele ce exprimăm",[66] iar *Tribuna* gîndeşte că: „de nu vom avea curajul a ne bate într'o zi pentru noĭ şi pămîntul nostru, vom fi siliţĭ maĭ

63. Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, Paris II, 1891, p. 195.
64. Ludovic Kossuth, *Schriften aus der Emigration.*, II, p. 232. Reprodus locul şi de T. Codrescu în *Uricarul* XIII, p. 319.
65. *Steaua Dunareĭ*, 20 Maĭ 1859.
66. *Dîmboviţa*, 5 Maĭ 1859.

tîrziŭ a ne bate pentru străinĭ, în folosul străin și să murim pe pămînt străin“.[67] Bolintineanu scrie: „Tabăra de la Ploieștĭ fu de o mare utilitate, pentru redeșteptarea spirituluĭ militar, adormit pănă atuncĭ pe patul de trandafirĭ ce-ĭ așternuse guvernul de sibarițĭ aĭ trecutuluĭ. Oștenii, văzîndu-se adunațĭ pentru prima oară mulțĭ, începură a se recunoaște și a-șĭ da valoarea lor ostășască. Poporul romîn vedea cu bucurie pe aĭ săĭ sub arme, adunațĭ și pe picior de luptă. O tabără romînă el nu maĭ văzuse de la tabăra luĭ Tudor Vladimirescu. Asupra acestor tabere, pe stindard, pe arme, pe vîrfurile coifurilor planaŭ cugetările de vitejie și de putere care, ca niște păserĭ cereștĭ, în tot timpul cădereĭ și a robieĭ Romînilor, nu voise a se coborî pe pămînt, unde nu maĭ străluciaŭ de cît baionetele și decorațiile străine“.[68]

Comisia centrală și desbaterea constituțieĭ. Cu înființarea comisieĭ centrale din Focșani, se adaoge, o nouă roată la carul constituțieĭ romîne care, în loc de a merge maĭ bine prin acest adaos, nu face de cît a o încurca în a eĭ funcționare. Era, cum se spune în zicătoarea poporană, o adevărată a cincea roată la căruță. Cu toate aceste, sunt interesante de studiat lucrările acestuĭ noŭ așăzămînt, în ceea ce privește raporturile luĭ cu celelalte corpurĭ constituite ale statuluĭ, și maĭ ales cu persoana domnitoruluĭ.

Comisia centrală, a căreia ședințĭ se deschid în

67. *Tribuna*, 6 și 7 Iunie 1859.

68. *Viața luĭ Cuza-Vodă*, p. 36. Domnitorul ordonase să se încorporeze și grănicerii în tabăra de la Ploieștĭ. Ceĭ din Focșanĭ se revoltă. Se bănuia Rusia de amestec în această mișcare. *Walewsky* arată luĭ *Place* că domnul nu trebuia să provoace asemene fapte; dar nu desaprobă, cum făcea Place, lagărul însuș, de oare ce el știea cum staŭ lucrurile. *Walewsky c. Place* 13 (1 Ianuar 1859). *Acte*, II, p. 328. Asupra revolteĭ grănicerilor, maĭ multe documente în *Hîrtiile Rossetti*, publicate în *Arhiva* din Iașĭ, XII, 1901, p. 173.

ziua de 10 Maĭ 1859, avea după Convenţie, rolul de a pregăti legile de interes comun ambelor principate şi de cercetat acele de interes special, spre a vedea, dacă ele nu contravin dispoziţiunilor constitutive ale noueĭ organizărĭ. Acea comisie era alcătuită din 16 membri 8 Moldovenĭ şi 8 Muntenĭ, jumătate numiţĭ de domn, jumătate aleşĭ de adunărĭ. Fiind numărul lor păreche, votul preşedintelui era precumpenitor.

Mesajul de deschidere al lucrărilor comisiuneĭ, îĭ punea în videre însămnătatea roluluĭ eĭ, în unificarea legilor ambelor ţărĭ surorĭ.[69]

Comisia centrală răsfrîngea, în sinul eĭ, partizile politice care împărţiaŭ ţarile romîne în două tabere deosebite: partida trecutuluĭ numită în polemica ziaristică a timpuluĭ şi partida regulamentuluĭ (organic), a statuluĭ quo, saŭ reacţionara, şi partida viitoruluĭ: naţionaliştĭ, liberalĭ saŭ progresiştĭ. In desbaterile parlamentare eraŭ denumite cu terminiĭ de *dreapta şi stînga.*

Precum în adunărĭ, aşa şi în comisia centrală, predomina elementul drepteĭ, ceea ce se vede bună oară din refuzul luĭ Cogălniceanu de a lua parte în comisia de răspuns la mesaj, refuz motivat pe aceea, că „proiectul de răspuns trebuind să fie făcut în simţul majorităţeĭ, el nu socoate a face parte din ea".[70] Acelaş lucru reiesă la alegerea preşedintelui, Radu Rossetti, ales cu 8 voturĭ contra candidatuluĭ progresist St. Golescu care are numaĭ 7. Organele timpuluĭ

69. *Monit. of. al Ţăreĭ Rom.*, 11 Maĭ 1859. Membriĭ comisieĭ eraŭ, pentru Moldova, P. Rossetti. Gr. M. Sturza, Radu Rossetti, Grigoriu (Văsescu), Cogălniceanu, Malinescu, Steege şi I. Sturza; iar pentru Muntenia: Arghiropol, Brăiloiu, Filipescu, Florescu, Golescu, Tell, Arsachi şi Predescu.

70. *Protocolul com. centrale,* No. 9, 26 Maĭ, în *Steaua Dun.* 10 Aug. 1859. Neposedînd o culegere complectă a protocoalelor, citez până la 8 Iulie după reproducerea lor în St. Dun.; de acolo înainte, după colecţia protocoalelor însuşĭ.

considera comisia centrală ca un „așăzămînt conservator în chestinnĭ sociale“ ; iar unul din ele chiar întrebuințază o caracteristică maĭ ascuțită, anume că „această comisie, ca și adunările, ar fi compusă din elemente reacționare“.[71] Cum am observat-o și maĭ sus, nu se poate susținea că partidul drepteĭ tindea la mănținerea stăreĭ trecute, cu privilegiile și apucăturile eĭ, de oare ce lucrul era peste putință fața cu Convenția de Paris: dar el se silea a întîrzia pe cît se putea maĭ mult momentul cînd trebuia să pună el însușĭ toporul la piciorul arboreluĭ secular, din roadele căreia trăise atîta timp, și pe de altă parte maĭ doria ca reformele să fie cît maĭ dulcĭ cu putință. Nu era de cît prea firesc lucru ca să caute a apăra, cum și pe cît putea, poziția în care se afla, maĭ ales cînd conducerea trebilor îĭ era dată pe mînă.

Un semn al acesteĭ năzuințĭ se vede, în răspingerea reformeĭ legeĭ electorale (propusă de partidul stîngeĭ), pe motivul sprijinit de principele Grigore Sturza, anume că „adunările fiind alese pe 7 anĭ, ar fi destul timp pentru a se gîudi la reformă, și că dacă această reformă s'ar face acuma, s'ar da prilej guvernuluĭ de a disolva adunările și a-șĭ constitui, în nouele adunărĭ, majoritățĭ după placul săŭ“.[72] Și majoritatea comisieĭ centrale, răspingînd proiectul, arată că-șĭ însușește atare argumente. Nu se uita însă la absurditatea legeĭ electorale, întocmită de Convenția de Paris, fără cunoștința împrejurărilor, lege care restrîngea dreptul de vot numaĭ la posesoriĭ a-

---

71. *St. Dun.*, 18 și 30 Maĭ 1859. *Naționalul* citat de *Stea. Dîmbovița* spune și ea, că „majoritatea comisieĭ centrale este compusă din oamenĭ aĭ trecutuluĭ“, și articolul în care se afla această rostire este reprodus, cu mare aprobare, de *Curierul Princ.-Unite*, organul guvernuluĭ, 21 Iunie 1859.

72. Ședința com. centrale din 2 Iunie. *Protocolul XI, Steaua Dun.*, 14 Aug. 1859.

verilor marĭ, excludînd cu totul orĭ ce capacitate necăptuşită cu avere; că eraŭ colegiĭ electorale compusă din doĭ saŭ treĭ alegătorĭ şi că acel al proprietăţeĭ maĭ marĭ din Ismail nu avea de cît *unul* singur.[73] A se mănţinea asemene stare de lucrurĭ încă 7 anĭ, înainte de a se reforma, nu însamna altă ceva de cît, că partidul trecutuluĭ nu voia să întindă dreptul de alegere, spre a nu scapa din mînă conducerea trebilor, tocmaĭ în momentul cînd eraŭ să fie reformate aşăzămintele, dupa cu totul alte principiĭ, de cît acele ce predomnise până acuma în viaţa statelor romîne.

In şedinţa din 29 Maĭ a adunăreĭ Ţăreĭ Romăneştĭ, I. Brăteanu propune ca comisarul pentru comisia dunăreană, să fie un om special, şi în orĭ ce caz să nu fie boier. Creţulescu îl întreabă ironic, că ce înţălege el prin boier? „Boieriĭ, răspunde Brăteanu, sunt aceĭ pentru care lucrează alţiĭ“.[74] Boieriĭ, adecă partidul drepteĭ, doriaŭ tocmaĭ să mănţină, cît se poate maĭ mult timp, această preţioasă poziţie, ca alţiĭ să muncească, iar eĭ să trăiască; şi de aceea refuzaŭ eĭ a se atinge de legea electorală. Tot la această încheiere duce următoarea împrejurare. Se hotărîse a se face o catagrafie, spre a se şti pe ce temelie să se aştearnă noua întocmire a darilor. Boieriĭ daŭ pe un cap dosul la înscriere, spre a ascunde ştiinţele şi a zădărnici lucrarea. Asupra acestuĭ fapt, avem nu numaĭ arătările ziarelor timpuluĭ, ci însuşĭ

73. Constatat în chip oficial în *Monit. of. al Mold.*, 16 Martie 1860. „La districtul Ismail se observă că colegiul proprietarilor primarĭ este compus *din uni singur delegat*; prin urmare nicĭ o formă de biuroŭ n'a urmat. Alesul Costin Vărnav prezentase certificatul operaţiunilor electorale care spunea, că „Dl. Costin Vărnav s'a ales deputat al colegiuluĭ alegătorilor primarĭ diu distr. Ismail *cu majoritate de 1 vot*“, Cogălniceanu observâ că „videm pe dl. Vladimir Stoica subscris ca preşedinte colegiuluĭ, subscris ca secretar, şi tot d-sa formează majoritatea de un vot, saŭ unanimitatea“. Comp. *Ibid.*, 24 Martie 1860.

74. V-zĭ *Tribuna*, 21 Iunie.

acea oficială a comisieĭ din Iașĭ care se jaluește, că „nu poate lucra, din pricină că proprietariĭ și chirigiiĭ lipsiaŭ de acasă, saŭ cînd eraŭ, pretextaŭ că staŭ la masă, saŭ dorm după prînz. Delegatul guvernuluĭ e nevoit să-ĭ someze să aștepte comisia“.[75] Cît de puțin se gîndeaŭ boieriĭ a se supune noueĭ orînduelĭ a lucrurilor, ne o arată însușĭ președintele comisieĭ centrale, Radu Rossetti, omul însărcinat a conduce corpul acela ce era menit tocmaĭ să transforme sistemul vechiŭ, în acel noŭ de viața civilizată. Acest înalt dregător al statuluĭ declară, prin ziare, sub însușĭ a luĭ subsemnătură, „că la cel d'întăĭ abuz de putere, din partea unuĭ agent al guvernuluĭ, va aplica legea talionuluĭ“,[76] adecă va răspunde, pe calea violențeĭ, la abaterile din partea agenților guvernuluĭ. Omul din guvern amenință pe guvern cu revoluția.

Cînd fură să se desbată bazele ce trebuiaŭ puse, spre a se întocmi noua constituție a Principatelor-Unite, principele Grigore Sturza, întemeindu-se pe art. 32 din Convenție care prevedea revizuirea Regulamentuluĭ Organic, susține că acest Regulament trebue luat de temelie, la întocmirea noueĭ constituțiĭ, lucru învederat peste putință, de oare-ce tocmaĭ partea constituțională a Regulamentuluĭ Organic fusese cu totul oborîtă prin Convenția de Paris și se proclamase principiĭ de organizare cu totul protivnice principiilor regulamentare. Aceasta o recunoaște chiar un alt membru al drepteĭ, Florescu, care spune, „că se miră cum de se confundă Regulamentul cu Constituțiunea. Partea Regulamentuluĭ Organic care putea intra în cadrul uneĭ constituțiĭ, se află desființată prin Con-

75. *St. Dun.*, 26 și 27 Aug. 1859.
76. *Tribuna*, 22 Oct. 1859.

venție".[77] Regulamentul cuprindea și o parte administrativă, și numaĭ la această parte țintea articolul din Convenție care vorbea de modificarea Regulamentuluĭ. Cînd decĭ maĭ mulțĭ din membriĭ drepteĭ din Comisiunea centrală, precum principele Grigore Sturza, Brăiloiu, voiaŭ să facă din Regulamentul Organic temelia noueĭ constituțiĭ, eĭ nu făceaŭ decît a se încleșta de formațiunile trecutuluĭ, așa de greŭ de părăsit pentru ceĭ ce se folosise din ele, și cînd ne aducem aminte despre cele ce se spusese, că domnul răspinsese regulamentul ce i se înfățoșase de mitropolit în ziua jurămîntuluĭ,[78] ne putem închipui ce efect a trebuit să facă în țară asemene propunere și în ce lumină a trebuit să pună ea pe membriĭ comisieĭ centrale.

Dar să cercetăm acuma altă împrejurare: purtarea drepteĭ fața cu alesul țăreĭ din 5 și 24 Ianuarie. Am văzut, că acea alegere fusese impusă, majorităților din adunările moldovene și muntene, de evenemente și că, după alegere, venindu-șĭ oameniĭ în fire, se făcuse uneltirĭ spre a se împiedeca a eĭ recunoaștere.[79] „Ambele partizĭ, trecutul și viitorul, se întoarseră iarășĭ către soarele ce eraŭ deprinse a adora și se găsiaŭ iarășĭ ca maĭ înainte spate la spate".[80] Această reacțiune psicologică explică purtarea drepteĭ din sinul comisieĭ centrale, fața cu domnitorul.

După lungĭ desbaterĭ asupra regulamentuluĭ lăuntric al lucrărilor, care țin aproape o lună de zile, se încep în ședința a 12-a din 4 Iunie, acele privitoare

77. Șed. din 8 Iunie. Protocolul XIV. *Steaua Dun.*, 7 Sept., 1859. Asupra caracteristiceĭ ambelor acestor părțĭ din Reg. Org.: partea administrativă și cea constituțională, vezĭ *Istoria Romînilor din Dacia Traiana*, VI, p. 96 și urm.
78. Maĭ sus, p. 55.
79. Maĭ sus, p. 71.
80. *Romînul*, 26 Martie. 1859.

la răspunsul la mesajul domnesc. Proiectul redactat de o comisie luată din majoritate, nu atinge prin nicĭ un cuvînt chestiunile multiple de reforme interne, de care domnul se ocupase în mesajul săŭ, și se mărgineşte exclusiv, în a aduce aminte domnitoruluĭ făgăduinţele date, cînd se suise pe tron, de a fi numaĭ o verigă care se lege trecutul de năzuinţele viitoruluĭ: unirea ţărilor romîne sub un principe străin. Apăsa proiectul asupra împrejurăreĭ, că electivitatea capuluĭ statuluĭ va expune neîncetat principatele la desmădulare; că numaĭ ereditatea va pune în frăŭ ambiţiunile rivale; că principele străin va lega aceste două ţărĭ maĭ aproape cu Europa. In temeiul acestor consideraţiunĭ, comisia „roagă pe Inălţimea Sa ca, fără a lăsa să se piardă momentele favorabile, să facă a se ajunge la scopul dorit“.[81]

Se încinge, asupra acestuĭ proiect de răspuns, o desbatere foarte vie care ţine maĭ multe şedinţĭ, şi în care minoritatea luptă din răsputerĭ, pentru răspingerea luĭ. Ludovic Steege iea aminte, că desele repeţirĭ ale dorinţeĭ principeluĭ străin, în faţa solemnelor declaraţiunĭ ale domnitoruluĭ, se pot asămălui cu indiscretele stăruinţĭ spre a se plăti o datorie, cînd datornicul o cunoaşte bine şi vrea s'o plătească, şi cînd cea maĭ simplă civilitate cere ca să se lese onestităţeĭ sale toată iniţiativa“. Grigoriu (Vasescu) găseşte, „puţină curtoazie, ca în cea d'întăĭ comunicare ce avem cu domnul, în cea d'întăĭ adresă ce-ĭ facem, să nu găsim alta a-ĭ spune de cît, că dorinţele noastre vor fi împlinite numaĭ atuncĭ cînd se va scoborî de pe tron, pentru a face loc unuĭ alt domn; că din abnegaţia plină de cel maĭ curat patriotismu al domnuluĭ, nu se cuvine comisia să-şĭ facă o armă de dis-

81. Proiectul în *Steaua Dun.*, 18 Aug., redactat de Radu Rossetti, C. Brăiloiu (raportor), Florescu, Chr. Tell şi Predescu.

credit înaintea țăreĭ, pentru însușĭ domnul eĭ; că este periculos de a se considera cumplita criză a îndoiteĭ alegerĭ, prin care am trecut, ca ceva provizoriŭ; că proiectul trebue respins, ca unul ce n'ar fi decît un act de ostilitate contra domnitoruluĭ". Mălinescu și Tell, ambiĭ membri aĭ partiduluĭ stîngeĭ, (cel din urmă și membru în comisiunea de răspuns) îngăimează în două ințălesurĭ deosebite: Mălinescu primește proiectul, însă este de părere a-ĭ se adăogi cîte-va cuvinte privitoare la reforme; Tell conchide că s'ar putea schimba verĭ care rostirĭ nepotrivite. Și aicĭ videm repețindu-se ceea ce am constatat de maĭ multe orĭ, anume că partidele încă nu eraŭ constituite pe temeiul principiilor, saŭ pe o comunitate de interese statornice, ci șovăiaŭ în coace și în colo.

Dintre membriĭ comisieĭ de redacțiune, Florescu și Brăiloiu raportorul, apără proiectul, spunînd că nu văd temeiul împutărilor, de a lovi în domnitor, ce se face lucrăreĭ lor, întru cît „domnul singur a declarat în toate actele sale, că voește a conduce pe poporul romîn la realizarea dorințelor sale: unirea sub un principe străin; că stăruințele comisieĭ centrale, pentru îndeplinirea acesteĭ făgăduințĭ, nu ar fi decît un sprijin maĭ mult ce i se adauga din partea eĭ, către puterile garante". Ludovig Steege răspunde însă, că „cererea unuĭ principe străin ar fi în contra Convențieĭ și că ar fi periculoasă a se face într'un moment, cînd puterile nu sunt ințelese nicĭ măcar asupra alegereĭ îndoite a domnuluĭ pămîntean". Principele Grigore Sturza întimpină că „tot așa de protivnic Convențieĭ este această îndoită alegere însășĭ"; cea întăĭ dată, cînd se punea în îndoială din partea unuĭ Romîn legalitatea alegereĭ domnitoruluĭ comun, fața cu rostirile Convențieĭ. Principele Sturza însă merge maĭ departe. El lămurește și maĭ limpede ințălesul pe care trebue să-l aibă răspunsul la mesaj

al comisieĭ centrale, anume că „domnul orĭ cît timp ar guverna, nu poate fi privit decît ca depozitarul demnităţeĭ domneştĭ şi că este chemat a stăpîni ţara noastră, pănă cînd Europa ne va da un principe străin“.

Spre a înţalege pe deplin senzul acestor desbaterĭ asupra chestiuneĭ principeluĭ străin, cu prilejul răspunsuluĭ la mesajul domnesc, trebue să le cercetăm şi în a doua lor ediţie care se face cu prilejul desbatereĭ unuĭ articol din constituţia votată de comisia centrală, pentru organizarea principatelor. Aceste desbaterĭ au loc ceva maĭ tîrziŭ, de la 31 Iulie înainte; dar ele sunt însufleţite de acelaş duh şi vădesc şi maĭ bine ţinta urmărită de aceĭ ce susţineaŭ şi acuma ideea unuĭ principe străin.

Situaţia faţă cu Europa era aceeaşĭ şi la această reînoire a desbaterilor, de oare ce, de şi conferenţa de Paris recunoscuse îndoita alegere, Poarta nu-ĭ trimisese încă firmanul de investitură, din cauză că, precum s'a aratat maĭ sus, Poarta aştepta, pentru a se hotărî să vadă cum va eşi războiul încins între Franţia şi Austria. Apoĭ în nicĭ un caz nu putea fi vorba de încuviinţarea unuĭ principe străin, de oare ce de abia se putuse obţinea şi cu mare greutate, ba nicĭ aceasta încă deplin, acea a principeluĭ indigen comun.

In constituţia proiectată de comisia centrală, art. 74 reproducea ideile rostite de principele Grigore Sturza la desbaterea răspunsuluĭ la mesaj; anume că: „îndată ce se va putea dobîndi un principe străin, puterea constituţională se va exercita de Măria Sa domnitorul Alexandru Ioan I în numele principeluĭ străin, pănă la instalarea acestuia“.[82]

Cogălniceanu în combaterea acestuĭ articol arată întăĭ cum el, de la începutul carıereĭ sale, încă în scri-

82. Proiectul de constituţie al comisieĭ centrale se află publicat ca anexă la *Protocolul* XXIV, şedinţa din 8 Iulie. Vezĭ culegerea protocoalelor com. centrale.

erea sa *Histoire de la Dacie*, publicată la Berlin în 1837, a fost pentru principele străin; cum aceeaşĭ idee a sprijinit-o în divanul ad-hoc; a repetat aceeaşĭ convingere, propunînd o moţiune cu acest înţăles, înainte de alegerea domnitoruluĭ actual. Şi astăzĭ e tot de aceeaşĭ părere; dar crede că rostirea eĭ, în constituţia ce are să fie lucrată de comisia centrală, nu este la locul eĭ. Cogălniceanu cere ca această comisie, înainte de a rosti un asemenea principiu care poate periclita totul, faţă cu situaţia exterioară a principatelor, să se grăbească a pregăti acele instituţiĭ sociale care să întărească naţiunea şi să-ĭ dea garanţiĭ care să intereseze la facerea şi la apărarea unireĭ pe toate clasele societăţeĭ. Venind apoĭ la principele Sturza, Cogălniceanu interpretează astfeliu articolul trecut în constituţie, după stăruinţele principeluĭ : „Mulţĭ cetind acel articol, ar putea zice ce el este scris, în cît să i se poată da simţul următor: *n'am putut să fiŭ eŭ domn ; eĭ bine să nu fiĭ nicĭ tu !*"

După o lungă desbatere, stînga izbuteşte atîta numaĭ, ca acel articol să fie strămutat, din corpul constituţieĭ, în anexele eĭ, şi aşa se votează actul de majoritatea membrilor comisiuneĭ centrale.[83]

Pentru a caracteriza şi maĭ bine poziţia principeluĭ Grigore Sturza faţă cu domnitorul şi simţimîntul ce-l împingea la susţinerea articoluluĭ pomenit, aducem încă faptul că, maĭ tîrziu, cînd cu prilejul votăreĭ uneĭ adrese către domnitor, în care se cenzura purtarea ministeruluĭ moldovan, propunîndu-se a se adăogi o frază, prin care să se spună, că „comisiunea

83. Vezĭ *Protocolul* XXXV, şedinţa din 31 Iulie 1859, Comp. *Protocolul* LV. Organul guvernamental, *Curierul Principatelor-Unite*, (5 24 Maĭ 1859) combătea şi el aceste principiĭ ale majorităţeĭ comisieĭ centrale. El spunea între altele, că, „dacă Romîniĭ cereaŭ în divanurile ad-hoc unirea cu un principe străin, făceaŭ aceasta maĭ ales pentru că credeam că anevoe ne vom înţălege asupra alegereĭ unuia dintre noĭ şi ne temeam ca aceasta să nu devie un măr de discordie".

face această mustrare, spre a nu pierde încrederea domnitoruluĭ", principele Sturza este în contra unuĭ asemene adaos, precum este şi în contra uneĭ adrese de felicitare, pe care comisia voia s'o trimită domnitoruluĭ de ziua luĭ, spunînd Sturza, că felicitările de către corpurile constituite nu se fac prin adrese.[84] (Comisia nu era însă în acelaş oraş cu domnitorul).

Dacă privim în ea însăşĭ propunerea comisiei centrale, de a privi constituirea desăvîrşită a ţărilor romîne numaĭ în unirea lor sub un principe străin, iar domnia alesuluĭ naţional numaĭ ca ceva provizoriu, —o asemenea propunere nu însămna altă ceva, decît o înfruntare a voinţeĭ Europeĭ, făcută tocmaĭ de autoritatea aceea a căreia scop era „custodia dispoziţiilor constitutive ale Convenţieĭ de Paris, întru cît tindea la răsturnarea ordineĭ politice consacrate de Europa".[85] „Votarea unuĭ articol ca acel de care e vorba, era o neiertată greşală; căcĭ cum vra comisia centrală ca domnitorul să'ĭ îndeplinească dorinţa, cînd această cerere fusese răspinsă de Convénţia de Paris, în puterea căreia lucra tocmaĭ comisia centrală"?[86] „Şi într'adevăr art. 33 din Convenţie prevede că comisia centrală este chemată a priveghea la intacta păstrare a dispoziţiilor constitutive ale nouĕĭ organizărĭ a principatelor. Cum putea ea atuncĭ să propună principele străin şi ereditar care nu fusese admis de Convenţie"?[87] Acelaş lucru îl susţinea şi Stefan Golescu, în comisia centrală, cînd spunea că „este foarte probabil că, lucrînd contra sfaturilor date de puterile bine-voitoare de a nu face nicĭ un pas contra Convenţieĭ, după alegerea îndoită, vom desface cu mînile noastre edificiul pe care l'am rădicat cu atîta greu-

84. *Protocolul* XXXVIII, din 5 August şi XLIV din 27 Aug. 1859.
85. *Tribuna*, 27 August 1859.
86. *Romînul*, 15 August 1859.
87. *Tribuna*, 3 Sept. 1859.

tate în ziua de 24 Ianuarie".[88] Ioan Brăteanu, în ședința din adunarea națională a Țărei Romănești, din 27 Iunie, adresîndu-se dreptei, întreaba: „cine a avut cugetul primejdios și vătămător, în împrejurările actuale, de a cere prinț străin și unirea absolută? Tot d-voastră și comisiunea centrală, în care dreapta este în majoritate".[89] Și însușĭ domnitorul împărtășia acest chip de a vedea. Răspunzînd în Focșanĭ la o felicitare pe care i-o făcea președintele comisieĭ centrale, cu prilejul trecereĭ domnitoruluĭ către tabăra de la Ploeștĭ, domnul îĭ răspunde: „Convenția să ne fie linia din care să nu eșim; a o calca *fără timp, ar fi o trădare de țară*".[90]

Că argumentele aceste eraŭ acele temeinice, se vede de pe modul cum sprijinitoriĭ francejĭ aĭ cauzeĭ romîne, maĭ ales neobositul St.-Marc Girardin, privea lucrurile în *Journal des Débats*: „Poarta combătea alegerea ca protivnică Convențieĭ din 19 August. Să ne înțălegem bine: Dar, există o unire care e protivnică Convențieĭ; aceea e marea și solemna unire ce propunea Franția încă de la conferințele din Viena, unirea sub un principe străin, unirea decretată și proclamată de întreaga Europă. Dacă camera romînă ar fi votat această unire, dacă tot odată ar fi numit vre un principe străin, atuncĭ Poarta Otomană ar fi fost în dreptul de a se plînge și de a reclama".[91]

Organele progresiste însă maĭ sprijineaŭ și argumentul adus de Cogălniceanu în această chestiune. *Steaua Dunăreĭ* cerea ca „comisia centrală să pregătească acele instituțiunĭ sociale care să facă unirea iubită tuturor claselor societățeĭ".[92] *Naționalul*, organul luĭ

88. *Protocolul* XXXV.
89. *Monitorul ofic. al Țăreĭ Rom*, 22 Sept. 1859.
90. *Ibidem*, 6 Iunie 1859.
91. *Journal des Débats*, 22 (10) Iunie 1859.
92, *Steaua Dun.*, 10 Decemvrie 1859.

Vasile Boerescu, de și aprobă răspunsul la mesaj, întru cît nu ar conținea decît o simplă dorință, se rîdică în contra articolului 34 din Constituție, „fiind ca aceasta ar fi o lege, și o lege trebue numai decît să fie executată. Dar fiind că o astfeliu de execuție este imposibilă astăzi, un asemenea vot ar contribui numai a paraliza guvernul actual, a-l discredita și a-ĭ răpi orĭ-ce energie, spre a lucra în simțul Convențieĭ și a aduce complicărĭ politice, desbinărĭ în țară, poate chiar invaziunĭ; că dacă membriĭ comisieĭ centrale doresc în adevăr unirea, nu trebue s-o compromită prin declarațiĭ neoportune. Aŭ destule mijloace spre a o prepara; spre a pune națiunea pe drumul ce duce spre unire. Dee-ne instituțiĭ liberale, asimileze cît maĭ mult legile ambelor principate; uniască cît maĭ mult vămile, poștile, monezile, telegrafele și chiar administrațiile, contopind cît maĭ mult institutele unuĭ principat într'ale celuilalt; facă în fine cît maĭ mult și maĭ intimă unirea de fapt, și apoĭ unirea de drept va veni de la sine, va veni pe nesimțite, fără sacrificiĭ și fără zguduelĭ“.[93]

Sub iuțirea momentană a minților provocată prin desbaterea asupra art. 34, nu trebue să ne mirăm dacă se naște zvonul că 150 de boierĭ ar fi cerut în scris de la Poarta ca să nu încuviințeze investitura domnitoruluĭ, zvon ce avu într'un moment îndestulă tărie, spre a aduce pe Cogălniceanu a propune, în comisia centrală, o lege care declara de trădător pe orĭ-cine ar chema o interveuire străină în daraverile țăreĭ. Nu e vorbă, maĭ mulțĭ boierĭ protestează contra uneĭ atarĭ învinuirĭ, pe care eĭ o titluesc de clevetitoare.[94]

Se înțăleg de asemene rostirile pornite ale organelor partiduluĭ progresist, bună oară ale *Steleĭ Du-*

93. *Naționalul*, 26 Iulie și 2 August 1859.

94. *Ibidem*, 2 și 23 August și 3 Septemvrie 1859. Am văzut că uneltirĭ în acest senz se făcuse de altfeliŭ. Maĭ sus, p. 71.

nărei care spune, că „boierii strigă unire și încă cu principe străin! Știm că toată lumea cunoaște, că d-le lor strigă unire, ca să o compromită și ca, împreună cu ei, să compromită și fapta din 5 și 24 Ianuarie. D-lor ar vrea cu toată inima a provoca confuzia, intervenire străină și apoi, în apă tulbure, după obiceiul vechiu, să păscuiască domnii, privilegii și altele".[95] *Naționalul* de asemene se întreabă: „cum se face oare, că astăzi cei mai vechi amici ai unirei complete și ai principelui străin, acei care aŭ fost cei mai ardenți apostoli ai acestei idei, care s'aŭ expus pentru dînsa, se opun astăzi la realizarea ei actuală, în vreme ce alții, amici foarte echivoci ai acestor principii, și care până la 24 Ianuarie conspiraŭ în contra lor și persecutaŭ pe adepții unirei, astăzi din contra aŭ devenit cei mai exaltați apostoli, cei mai radicali revoluționari. Cauza este că cei d'intâi nu vor să piardă unirea prezentă, grăbind realizarea unei uniri complete, în vreme ce cei de al doile vor o unire completă, spre a pierde și unirea prezentă".[96]

Toate aceste idei, reale saŭ închipuite, își făceaŭ drumul în clasa mai cultă a orașelor, (căci de sate nici putea să fie vorba, ca să aibă vre un răsunet în ele) și îndepărtaŭ tot mai mult pe partizanii propășirei, de elementele ce se țineaŭ de formațiunile trecutului. Poporul, în înțălesul mai îngust al cuvîntului (mărginindu-l la o parte din poporația orașelor) se îndepărta mereŭ din partidul dreptei și se alipia tot mai mult de progresiști și naționaliști și de supremul lor reprezentant, domnitorul țărei. De aceea și *Tribuna* exclama, cu prilejul chestiunei petiției celor 150 de boieri, că „sub numele de Romîni, se

95. *St. Dun.*, 2 Iunie 1859.
96. *Naționalul*, 26 Iulie 1859.

înţăleg adevăraţiĭ sprijinitorĭ aĭ tronuluĭ luĭ Alexandru Ioan I, ale căror braţe vor alerga la glasul său, întru susţinerea alesuluĭ ţăreĭ, şi a autonomieĭ";[97] iar *Steaua Dunăreĭ* zice: „Lucreze cum vor voi majorităţile adunărilor saŭ a comisieĭ centrale. Noĭ avem încredere în domnitorul nostru care, cu veto al săŭ, poate nimici toate creaţiunile lor. Ţara aşteaptă totul de la el, şi nu de la adunărĭ eşite din o clasă de privilegiaţĭ".[98] Aceste cuvinte sunt reproduse şi aprobate de *Curierul Principatelor-Unite.*[99] Ca un semn caracteristic al simţimintelor celor două clase, faţă cu domnitorul, să însămnăm împrejurarea, că în ziua de Sf. Alexandru, Tecuciul tot este iluminat, afară de casele cîtor-va marĭ proprietarĭ, boierĭ.[100]

Să fie oare toate aceste învinuirĭ adevărate? Se fi vrut dreapta ruperea unireĭ, reîntoarcerea stăreĭ vechĭ, reînfiinţarea privilegiilor? Şi să fi întrebuinţat ea manopera principeluĭ străin, spre a aduce intervenirĭ străine în ţară? Toate aceste sunt exagerărĭ, până la un punt îndreptăţite, prin încordarea lupteĭ. Ele trebue reduse la adevăratele lor proporţiĭ.

Maĭ întâĭ, se putea ca privilegiaţilor să le fi părut răŭ după starea lor de maĭ înainte, întru cît cum zice *Curierul Principatelor-unite*, organul guvernamental al timpuluĭ, „nu lesne se poate deslipi cineva de oare care poziţie excepţională ce crează unele interese într'un stat".[101] Cît că să fi voit reîntoarcerea eĭ, aceasta era absolut peste putinţă chiar de cugetat. Apoĭ unirea fusese votată tot de boierĭ în 1857 în divanul ad-hoc, şi ar fi fost curios ca acuma eĭ să o renege. Principele străin iarăşĭ îl do-

97. *Tribuna*, 30 Iulie 1859.
98. *St. Dun.*, 2 Iunie 1859.
99. *Curierul Princip.-Unite*, 18 Iunie 1859.
100. *St. Dun.*, 7 Sept. 1859.
101. *Curierul Princ.-Unite*, 28 Maĭ 1859.

riaŭ într'adevăr; dovadă că l'aŭ adus atuncĭ cînd aŭ putut să o facă, în 1866. Dar dacă aceste nu puteaŭ fi scopurile drepteĭ, la ce tindea punerea înainte, fără cale şi fără rost, a principeluĭ străin? Ea tindea a micşura pe domnul romîn, a nu-l încuraja să iee o prea mare închipuire de a luĭ putere, de oare ce dreapta începuse a gîci în cotro tindea activitatea luĭ. Domnitorul, eşit din rîndul boierimeĭ maĭ micĭ, nu avea destulă autoritate personală spre a se impune tuturor, şi dreapta doria să accentueze pe cît se putea neatîrnarea eĭ. Era în adevăr un domn romîn, altul decît *eĭ* (căcĭ fie care se crezuse demn de această menire); dar acest domn romîn trebuia să fie, după constituţia ţarilor romîne votată de comisia centrală, numaĭ un locoţiitor al domnuluĭ străin. Vechia competire: *pentru ce el şi nu eŭ* îşĭ schimbase formula, în acea rostită de Cogălniceanu, *dacă nu eŭ, nicĭ tu*; saŭ cel puţin dacă eştĭ, să fie numaĭ un caimacam.[102] Prin urmare şi purtarea să-ĭ fie potrivită cu poziţia! Să nu se arăte prea straşnic, căcĭ n'avea pentru ce. Ţara să rămînă tot în statu quo în care se afla, până la realizarea dorinţelor eĭ desăvîrşite, şi atuncĭ se va vedea ce se va chibzui. Iată puntul de videre al partiduluĭ boie-

102. Această băgare de samă a fost făcută de *Tribuna Romînă* într-un articol intitulat: „Conservatorul progresist“ din 17 Ian. 1860, în care spune: „In chestiunea domnuluĭ, conservatoriĭ vechĭ ne putînd să facă ca să se plinească vorba Romînilor: scoală tu să şed eŭ, aŭ venit la desperare de a zice, nicĭ tu, nicĭ eŭ, ci un domn străin“. *Les Principautés devant la conférence*, Paris, 1866, p. 25 arată că principele *D. Ghica* spunea unuĭ diplomat: „Comme il n'y a pas une de nos grandes familles de boyards en deçà comme au delà du Milcov, qui n'ait fourni un hospodar à l'une des deux provinces, pourquoi les rejetons de ces familles ne deviendraient ils pas hospodars à leur tour? Que l'on fasse choix de l'un d'entre eux—et il le faudra bien—tous les autres se retourneront à l'instant contre lui et travailleront à le détruire. Que si par aventure, le pouvoir venait à échoir à un homme nouveau, la position serait plus difficile encore, et je ne sache pas qu'un prince de génie qui pourrait s'en tirer; mais on n'en rencontre pas tous les jours à souhait“.

resc, şi pentru a-l susţinea, el închidea ochiĭ şi, orbit, nu vedea primejdia ce putea izvori pentru ţările romîne, din politica patronată de dînsul.

Domnitorul văzînd îndărătnicia adunăreĭ în cererea principeluĭ străin, scrie luĭ Napoleon III şi, după ce-ĭ relatează împrejurările, sfîrşeşte spunînd, că „fără interes personal, el e gata a părasi puterea saŭ a o apara cu energie, după cum Maiestatea Voastră crede că este maĭ potrivit, spre fericirea ţăreĭ mele". Tot atuncĭ trimite o altă scrisoare lorduluĭ Malmesburg, în care arată speranţa „că Anglia nu va voi, ca complicaţiile din Iaşĭ să devină armă în mînile partizilor şi un tărîm favorabil pentru intrigile ruseştĭ". Se înţălege că domnitorul a primit încurajare de împrotivire, din partea ambelor puterĭ.[103]

O altă desbatere însamnată urmată cu prilejul votăreĭ constituţieĭ, fu acea privitoare la viitoarea capitală a ţăreĭ unice, pentru care noua constituţie era croită. Ea avu loc în şedinţa din 1 Octomvrie a comisieĭ centrale, privitoare la art. 145 din constituţie care prevedea, că Bucureştiĭ aveaŭ a fi capitala Romănieĭ. Radu Rosseti, preşedintele comisieĭ centrale, combate acest articol, pe cuvînt, că ar fi prematur de a determina capitala, cînd unirea deplină nu este încă efectuată. Capitala Romănieĭ trebue să fie consecinţa unireĭ dobîndite, iar nu unirea consecinţeĭ capitaleĭ. Dîndu-şĭ apoĭ maĭ pe faţă ascunsele cugetărĭ, Rosseti se teme ca „între maĭ multe miĭ de familiĭ cărora art. 145 le ameninţă existenţa, cum s'ar putea conserva favorabilă ideea în numele căreia i se face această ameninţare"; că ar dori ca art. 145 să fie pur şi simplu eliminat, „pentru că tot ce am zice în acest obiect, fie pro fie contra, este

103. Copiile acestor scrisorĭ în *Hîrtiile Rossetti.*

neghină ră de desunire ce cade pe cîmpul sacru al unireĭ ce datorim să cultivăm". *Grigore Sturza* susţine Bucureştiĭ drept căpitală, oraş ce prin viaţa sa comercială, prin existenţa uneĭ burgheziĭ, prin centralizarea uneĭ poporaţiunĭ pămîntescĭ, prin poziţiunea sa geografică şi strategică, este menit a fi capitala Românieĭ, în vreme ce în Iaşĭ lipsesc toate aceste elemente". *Cogălniceanu*, dorind să îndulcească puţin lucrul, propune un amendament, din care dispare cuvîntul de capitală, anume că „reşedinţa obicînuită a domnuluĭ şi a marilor corpurĭ ale statuluĭ să fie oraşul Bucureştĭ" ; dar în susţinerea amendamentuluĭ, se vede că eliminarea cuvîntuluĭ adevărat fusese numaĭ cît o platonică mîngăere pentru capitala Moldoveĭ. Cogălniceanu sprijini propunerea luĭ, pe motivul că Bucureştiĭ sunt chiar de la sine, prin puterea împrejurărilor, desemnaţĭ de capitală a viitoareĭ ţărĭ unitare. Aicĭ s'a întocmit regulamentul organic ; aicĭ consuliĭ străinĭ şi-aŭ ales reşedinţa ; aicĭ s'a aşazat comisia internaţionala, cînd a fost să se privigheze alegerile divanurilor ad-hoc. „Bucureştiĭ sunt decĭ capul oraşelor romîneştĭ, sunt inima Românieĭ, fie administraţia lor unită, fie despărţită". Cogălniceanu arată apoi cum în 1828 Ioan Sandu Sturza fu surprins de Ruşĭ în Iaşĭ, şi susţine că, chiar în cazul cînd ar trebui ca Moldova să rămînă separată, încă Iaşiĭ nu ar maĭ putea fi capitala ţareĭ, ci ar trebui să fie strămutată la Roman. Argumentul de căpitenie al luĭ Cogălniceanu este însă, că Bucureştiĭ cuprind o poporaţie compactă românească, o clasă de mijloc bogată şi puternică care poate da naştere uneĭ opiniĭ publice, care poate controla un guvern, care în fine poate da un substrat intelectual vieţeĭ naţionale. Mălinescu adaogă la argumentul luĭ Cogălniceanu încă explicarea, că „Iaşiĭ

ar fi o comoară de Evreĭ la care comoară el nu ar ținea de loc“.

Argumentele eraŭ hotarîtoare. Nu este însă maĭ puțin însamuat a nu se întîlni în comisia centrală altă împrotivire, de cît acea acoperită și încunjurată a președintelui eĭ, precum nicĭ în organele timpuluĭ vre o protestare contra coborîreĭ Iașuluĭ. Toată clasa conducătoare a țăreĭ, singura ce avea rost, era gata să facă acest sacrificiŭ ideeĭ mîntuitoare, și fiind că răul era numaĭ în perspectiva viitoruluĭ, de care omul de rînd nu se prea îngrijește, păna nu-l vede cu ochiĭ și nu-l simte cu inima, de aceea se putea chiar desbate lucrul în public, fără ca pentru aceasta masa poporuluĭ din Moldova să se arăte maĭ îngrijită.

Primele Reforme. In timpul ce aceste desbaterĭ se urmaŭ în sinul comisieĭ centrale, ministerele din Iașĭ și Bucureștĭ urmaŭ înainte cu reformele în starea lucrurilor, începute de ministerele ce le precedase. Aceĭ din Bucureștĭ proceda prin legĭ, din care unele, precum întinderea recrutăreĭ la toate clasele societățeĭ, este supusă la cercetarea comisieĭ centrale; altele precum întinderea capitațieĭ și asupra claselor privilegiate,[104] este aplicată, fără a maĭ trece prin comisie, ceea ce face ca această instituție să arăte domnitoruluĭ că guvernul săŭ ar aplica *ad libitum* art. 37 din Convenție. Alte măsurĭ, precum înființarea unuĭ biuroŭ statistic (11 Iulie), [105] reforma sistemuluĭ numireĭ administratorilor (sub-prefecților), din alegere în numire directă, considerate fiind

104. Dispoziție din 30 Iunie luată de ministerul din finanțe C. Steriade, aprobată de domn. *Anunțiatorul Romîn* 4 Iulie. Ioan Brăteanu ceruse această măsură egalitară încă din 14 Maĭ la desbaterea budgetuluĭ; „să supunem pe toțĭ cetățeniĭ la dărĭ și să intrăm în Convenție“. *Monit. of. al Țăreĭ Rom.*, 25 Maĭ 1859.
105. *Patria*, 16 Iulie 1859.

ca acte de ocîrmuire și nu de legiuire, nu maĭ fură trimise în cercetarea comisieĭ centrale.[106]

Maĭ radical lucra ministerul moldovenesc. Bazîndu-se pe art. 47 din Convenție, care dispunea că „până se va procede la revizuirea legiuirilor existente, aceste vor fi mănținute numaĭ în dispozițiile care nu vor fi protivnice Convențieĭ de față", ministerul moldovenesc procedase la desființarea unor privilegiĭ, pe cale de simple ordonanțe domneștĭ. Așa, prin una din 30 Maĭ, se întinde îndatorirea lucrăreĭ la șosele asupra tuturor locuitorilor, decĭ și a claselor privilegiate, învoindu-se rescumpărarea îndatorireĭ, prin o taxă de 16 leĭ pe an.[102] O alta din 31 Maĭ desființază slujbașii volnicĭ aĭ boierilor, supunîndu-ĭ la dare, saŭ îndatorind pe aceĭ ce voiaŭ a-ĭ pastra, a răspunde darea lor către vistierie.[108] Se maĭ desființază nedreapta lege din 1853 prin care pensiunile se dădeaŭ numaĭ funcționarilor maĭ marĭ, de la 200 de leĭ pe lună în sus.[109] Cît de șovăitoare era însă aplicarea ideeĭ egalitățeĭ se vede de pe următoarea împrejurare: Colonelul Libobraticĭ este scos din oștire, pe temeiul uneĭ hotărîrĭ judecătoreștĭ, pe cînd maioriĭ Gurița, Fotino și Bincovicĭ sunt lovițĭ de aceeașĭ aspră măsură, numaĭ în urma uneĭ dispozițiĭ ministeriale.[110] Apoĭ forma privilegiuluĭ era așa de înrădăcinată în obiceiurĭ, în cît neconștiut se aplica chiar la cazurĭ noue. Se votase o recompensă pentru pompieriĭ rănițĭ la 1848 în Dealul Spi-

106. *Monit. of. al Țăreĭ Rom.*, 12 Sept. 1859. Respunsul ministeruluĭ la adresa de mustrare a comisieĭ. *Ibid.*, 2 Oct. 1859.

107. *Monit. of. al Mold.*, 4 Iunie 1859. Aceste dispozițiĭ aplicîndu-se și străinilor, consulul francez (*Place c. Secretarul de Stat* 2 Iulie (20 Iunie) 1859), protestează, în baza capitulațiilor, care opresc impunerea contribuțiilor personale pe capul străinilor (*Acte*, IX, p. 347).

108. *Ibid.*, 6 Iunie 1859.

109. *Anunțiatorul romîn*, 10 Octombrie 1859.

110. *Steaua Dun.*, 11 Noemvrie 1859.

reĭ; dar această recompensă luase forma privilegiuluĭ, scutindu-ĭ de capitație.[111]

Dacă fondul acestor dispozițiĭ trebuia să mulțămească partidul stîngeĭ, forma în care eraŭ luate nu-ĭ convenia de loc De aceea şi videm pe Cogălniceanu atacînd în comisia centrală ministerul moldovenesc, pentru apucarea căeĭ ordonanțelor, întru reformarea aşăzămintelor țăreĭ. Cel puțin, spunea Cogălniceanu, dacă ministerul este convins de legalitatea drumuluĭ apucat, de ce nu a avut curajul faptelor sale să fi mers pănă în capăt cu desființarea privilegiilor, pe cale de măsură administrativă? Pentru ce nu a aplicat bună oară, tot pe calea de ordonanțe, şi recrutarea la toate clasele; de ce n'a întins capitația asupra privilegiaților; de ce nu a desființat obligația țaranilor, de a apăra de lăcuste lanurile boiereştĭ? [112] Aceasta era însă numaĭ o formă oratorică. In fond partidul stîngeĭ era îngrijit de calea apucată de ministeriile moldovene, de a reforma țara pe calea ordonanțelor; căcĭ, după cum spunea *Steaua Dunăreĭ* „nu putea el suferi să se calce Convenția nicĭ chiar pentru bine; căcĭ ceea ce se face astăzĭ pentru bine, mîni se va putea face pentru răŭ“.[113] Tot din acest motiv se rîdică Cogălniceanu contra moduluĭ cum voiaŭ să se mulțămească pompieriĭ din 1848, pe calea privilegiuluĭ, cale pe care „doria să o vadă înmormîntată odată din viața poporuluĭ romîn“.[114] Şi cu toate aceste, cum se putea aplica altfeliŭ de cît prin ordonanțe Convenția de Paris care mănținea legile existente, nu maĭ întru cît nu eraŭ contra principiilor Convențieĭ?

111. *Protocolul XXXIV*, 30 Iulie.
112. *Protocolul XXIX*, 18 Iulie. Comp. *St. Dun.*, 15 Sept. 1859 şi *Tribuna*, 16 Iulie 1859.
113. *Steaua Dun.*, 3 Sept. 1859.
114. *Protocolul XXXIV*, 30 Iulie 1859.

Era să se aştepte facerea şi votarea legilor, cu complicata maşină guvernamentală a Convenţieĭ; era se aştepte facerea catagrafieĭ şi reînoirea sistemuluĭ impozitelor, spre a se stabili egalitatea înaintea dărilor? Dar se putea dispune provizor ca, de o cam dată, toţĭ cetăţeniĭ să fie supuşĭ la dările existente, la capitaţie, şi pentru aceasta nu era nevoie nicĭ de legĭ nicĭ de catagrafie; nu era doar vorba de a se înfiinţa dărĭ noue, ci numaĭ de a se întinde, pe cele existente asupra tuturor claselor societăţeĭ— un regulament administrativ era îndestulător. Cine aveaŭ interes de a cere îndeplinirea formelor? Partidul trecutuluĭ. „Privilegiul zicea că, maĭ înainte de toate, trebue păzite formele şi formele aduc amînărĭ, iar privilegiul în amînare caută o punte de scăpare."[115]

Dar să protesteze partidul propăşireĭ contra acesteĭ egalizărĭ a claselor, era tot un semn al neînţelegeriĭ depline a intereselor ce apăra. De aceea şi Cogălniceanu protestează îngăimat în contra reformeĭ pe calea ordonanţelor. Pe de o parte vedea că nu se poate face lucrul altfeliŭ; pe de alta se temea de urmărĭ.

Orĭ şi cum ar fi fost însă toate aceste măsurĭ, ele trebuiaŭ să pună pe gîndurĭ pe aceĭ deprinşĭ până acuma, cu regimul privilegiurilor. Ce minunat îşĭ bate joc Revizorul fără leafă al *Steleĭ Dunăreĭ*, de starea psicologică a celor lovițĭ în nişte deprinderĭ ce devenise pentru eĭ a doua fire! Anume Nicu Pavli întreprinzătorul îndestulăreĭ Iaşuluĭ cu carne, publică o înştiinţare prin care spune că va da părţĭ de carne maĭ bună (muşchiŭ, piept) în proporţie cu ceea ce *fie care* va cumpăra. Revizorul leagă de această neobicînuită vestire, următoarele cugetărĭ care, în forma lor glumeaţă, caracterizază o întreagă perioadă şi un întreg sistem de viaţă a poporuluĭ romîn: „Din

115. *Curierul Princip.-Unite*, 7 Iunie. Comp. 20 Aug. 1859.

vorbele dumisale întreprinzătoruluĭ, s'ar putea înțălege, că *fie-care* de acum înainte să mînînce carne pe paralele sale, neguțitor, meseriaș, popă, amploiat; într'un cuvînt s'ar declara că mulțimeĭ să nu i se maĭ dee numaĭ ciolane și fleică,[116] iar celor în putere mușchiŭ și pieptul cel gras, ci fie-căruia să se dea cu buu cu răŭ, pe baniĭ săĭ, o parte din zidirea cornorată lăsată de D-zeŭ. Se vede că: s'a întors mașina lumeĭ, s'a întors cu capu-n jos; toate merg din împrotivă, anapoda și pe dos. In adevăr toate merg spre peire; pretutindene revoluționarĭ și răsturnătorĭ rînduelelor apucate din vechime".[117]

Ocîrmuirile ambelor țărĭ maĭ ieaŭ apoĭ următoarele măsurĭ pentru a întări neatîrnarea lor de puterile străine: Apostoleanu directorul ministeruluĭ dreptățeĭ face un referat energic contra faptuluĭ, că consulul austriac înscrisese o ipotecă pe casa unuĭ supus austriac spre a garanta interesele unor minorĭ, iarășĭ supușĭ austriacĭ. Apostoleanu susținea că, după § 396 al condiceĭ civile, nemișcătoarele sunt supuse legilor țăreĭ. Ministerul maĭ protestează contra obiceiuluĭ de până atuncĭ, ca delictele comise de supușiĭ austriacĭ în Moldova, să fie judecate de tribunalele austriace din Bucovina, luînd măsurĭ ca lucrul să nu se maĭ petreacă.[118] *Ost deutsche Post* ameninţînd Moldova pentru aceste măsurĭ și spunînd, că nu e bine a supăra pe leŭ, *Steaua Dunăreĭ*, făcînd aluzie la bataea suferită chiar atuncĭ de Austriacĭ, răspunde că e probabil că articolul a fost scris înaintea bătălieĭ de la Montebello.[119] In 5 Iunie curtea

116. Fleică însamnă pe dialectul moldovan carne proastă; nu are înțălesul din Muntenia.
117. *Steaua Dun.*, 21 Ianuarie 1860.
118. *St. Dun.*, 27 Maĭ 1859.
119. *Ibid.*, 28 Maĭ 1859.

de apel din Iașĭ face o încheiere, prin care respinge asistența dragomanuluĭ austriac în camera de chibzuință, bazîndu-se pe art 327 din Regulamentul organic care prevedea, ca deliberările să se facă cu ușile închise și după retragerea părților și a apărătorilor lor. Dragomanul ne voind a părăsi sala, curtea suspendă judecarea procesuluĭ și cere deslegare de la minister care nu numaĭ că aprobă, dar chiar felicită pe judecătorĭ pentru măsura luată.[120] Ceva maĭ tîrziŭ, în Țara Romănească, directorul departamentuluĭ Justițieĭ, G. Crețeanu, oprește pe caprariĭ austriacĭ de a maĭ intra armațĭ în pretoriul Tribunalelor. Un caprar intimpinînd că a jurat împaratuluĭ să nu scoată sabia, Crețeanu îĭ răspunde, că jurămîntul săŭ poate să aibă tărie în țările împărăteștĭ, iar nu în a noastră. „Dacă s'ar fi ținut acest limbagiŭ și de guvernele trecute, observă *Naționalul*, de mult s'ar fi desființat acest abuz, ceea ce face a se vedea și maĭ mult adevărul: la legĭ noue, oamenĭ noĭ". Către sfîrșitul anuluĭ, comandirul de graniță de la Burdujenĭ, Musteață, respinge cu putere o încalcare de hotar din partea Austriacilor.[121] Aceste măsurĭ eraŭ cu atît maĭ însămnate, cu cît tocmaĭ pe atuncĭ, puterea aceea care ajutase maĭ mult la regenerarea și emanciparea noastră, Franția, cerea prin consulul săŭ Place, de la secretarul de Stat al Moldoveĭ stricta respectare a jurisdicțieĭ consulare, impusă de art. 8 din Convenție și, pentru ușurarea căreia, el nu primise nicĭ o instrucție de la guvernul săŭ. El cerea decĭ respectarea următoarelor drepturĭ ale străinilor: 1) neviolabilitatea do-

120. *Ibid.*, 12 Iunie 1859.

121. *Naționalul*, 27 Aug. 1859. *Steaua Dunăreĭ*, 10 Decemvrie 1859. In textul Naționaluluĭ, gazetă din Bucureștĭ, stă: la legĭ *noue*. Nu se întrodusese încă pe atuncĭ obiceiul, prin nimica îndreptățit, de a se pune acestuĭ adiectiv, la femeninul plural, terminația masculină, nu se zicea încă: *legĭ noĭ*.

miciliuluĭ, fără asistența consuluĭ; 2) neviolabilitatea persoaneĭ, afară de flagrant delict și, în acest caz chiar, cu prevenirea consulatuluĭ și predarea vinovatuluĭ; 3) necompetința autorităţeĭ locale de a se opri saŭ sechestra averea mobilă saŭ imobilă a străinilor; 4) necompetința de a'ĭ declara falițĭ saŭ de a le regula falimentele; 5) necompetința de a se amesteca în succesiunĭ saŭ tutele; 6) necompetința de a desnaționaliza pe copiiĭ minorĭ aĭ unuĭ străin mort; 7) dreptul străinuluĭ de a nu fi supus impozituluĭ personal; 8) citația către un străin să se facă prin consulul săŭ; 9) in materiĭ criminale anchetele să se facă fața cu consulul; 10) Consulatul să asiste la deliberările judecăților în care sunt implicațĭ străiniĭ; 11) dreptul consulatelor de a judeca eĭ pe supușiĭ lor; 12) necompetința autorităților locale de a reținea pașpoartele străinilor. Toțĭ consuliĭ se înțeleg a remite o notă identică guvernuluĭ moldovan în această chestiune. Ministerul răspunde consulilor că se miră de cererea lor, de a se aplica riguros capitulațiile, cînd tratatul și Convenția de Paris spun lămurit, că ele se vor aplica numaĭ întru cît nu vor jigni autonomia lăuntrică a Principatuluĭ.[122]

Dacă se schimbase poziția umilită pe care țările romîne o aveaŭ înainte fața cu Austria, nu maĭ puțin se ridicase ele și fața cu împărăția suzerană, cu Turcia. Maĭ mulțĭ Turcĭ din județul Suceava sunt pedepsițĭ cu închisoarea, pentru neorînduelele comise de eĭ. Apoĭ se iea măsura de a se face o catagrafie a tuturor Otomanilor și a se îndepărta peste granița toțĭ aceĭ aĭ căror pașport ar fi expirat.[123] In Calafat era un depozit de lemne turceștĭ, păzit de un

122. *Victor Place c. secretarul de stat al Moldoveĭ* $^{29}/_{17}$ Iunie 1859. *Acte* IX, p. 341. *Place c. Walewsky* $^{29}/_{17}$ Iunie 1859. *Ibid.*, p. 344. Răspunsul ministruluĭ *Donicĭ* 27 Iunie (4 Iulie) 1859, *Ibid.*; p. 350.
123. *Tribuna*, 20 Iunie 1859.

soldat turc. Ministerul de interne, în înţălegere cu acel de externe, dispune a se transporta acele lemne la Vidin.[124]

Ministerul apoĭ somează pe toţĭ dregătoriĭ telegrafo-postalĭ ca, saŭ să renunţe la protecţia străină, saŭ la postul ce ocupaŭ. Această măsură face pe mulţĭ străinĭ să doriască a obţinea naturalizarea, pe cînd maĭ înainte „lipsa de încredere în guvernele trecute abţinea pe străinĭ de la indigenat".[125] Nu trebue să ne mire de a găsi, faţă cu această dispoziţie, pe Cesar Librecht, străin, numit în postul cel însămnat de inspector general al poştelor şi telegrafelor din Moldova,[126] de oare ce maĭ mulţĭ străinĭ eraŭ pe atuncĭ însărcinaţĭ cu organizarea deosebitelor ramurĭ: Bonnet cu căile de comunicaţie, Dodun des Perrières cu închisorile, Du Coudray cu finanţele; apoĭ misiunea militară franceză. Chiar unele măsurĭ interne tot vădeaŭ aceeaşĭ tendinţă de a emancipa mersul trebilor de toate piedicele ce le stătuse până atuncĭ în cale. Astfeliŭ fu acea de a se lua administrarea averilor mănăstirilor chinoviĭ (pămîntene) Neamţul, Secul, Agapia, Varatecul, Adam şi Vorona de către ministerul cultelor,[127] precum şi alta maĭ gravă, prin care se atingea mănăstirile închinate: Anume mănăstirea Golia din Iaşĭ, închinată mănăstireĭ Vatopeduluĭ din muntele Athos, „avuse din timpurĭ immemoriale asupra-şĭ îndatorirea de a ţinea un ospiţiŭ pentru zmintiţiĭ la minte; dar nenorociţiĭ care se trimeteau spre vindecare aice eraŭ aşa de maltrataţĭ, prin ţinerea în butucĭ şi fiere, în cît unora aŭ fost de nevoie a li se tăia picioarele cangrenite din această cauză, iar alţiĭ prin asemene

124. *Steaua Dun.*, 2 *Sept.* 1859.
125. *Ibid.*, 15 Sept. şi 5 Oct. 1859.
126. Despre Librecht se va vorbi şi maĭ jos.
127. Decret din 1 Iunie 1859, *Monit. of. al Mold.*, 10 Iunie 1859

maltratații aŭ și murit în acel ospiț". Maĭ multe guverne anterioare încercase în deosebite rîndurĭ a aduce pe părințiĭ grecĭ din mănăstirea Golia la o purtare maĭ creștinească față cu sărmaniĭ bolnavĭ; dar toate silințele fusă zădarnice. Ministerul Epureanu ie o măsură radicală, anume înființază un spital regulat, de o cam dată numaĭ de 15 crivaturĭ, care să fie întreținut din veniturile monastireĭ.[128] Și în Muntenia se luase măsurĭ pentru înfrîngerea cerbicieĭ mănăstirilor închinate. Anume se dispusese a li se aplica hotărîrea divanuluĭ din 1855, de a da 1/3 din veniturile lor la nevoile statuluĭ, iar ceea ce s'ar fi cuvenit să răspundă pe aniĭ anteriorĭ să se amortizeze prin o repartiție asupra cîștiurilor. Egumeniĭ refuzînd, ministerul le notifică că „spre a supune pe cuvioșiile lor la legile țăreĭ, guvernul nu are trebuință de primirea saŭ recunoașterea măsureĭ de către dînșiĭ", și-ĭ amenință cu scoaterea afară din țară la caz de refuz.[129]

Se maĭ iea o măsură de unificare a programelor, la toate pansiouatele private, cu acele ale școalelor publice, amenințindu-se acele ce nu se vor supune cu închiderea lor. Aceste măsurĭ aduc o protestare violentă din partea directorilor ziselor pansionate, și intervenirea consulilor străinĭ. Dar măsura este totuș adusă la îndeplinire și pansionatele trebuiră să se supună. Și într'adevăr cum spune d. V. Alexandrescu (Ureche) în un articol din *Steaua Dunăreĭ*, că în acele pansionate, afară de cîteva noțiunĭ de limbă și literatură franceză, nu se învață maĭ nimic și maĭ ales nicĭ o cunoștință de istorie saŭ litera-

128. Incheierea ministeruluĭ trebilor străine publicată în *Monit. of. al Moldoveĭ*, 8 August 1859. Mănăstirile închinate, fiind privite ca averĭ străine cădeaŭ în competența acestuĭ minister. Comp. *Steaua Dunăreĭ*. 12 Aug. și *Patria*, 10 Aug. 1859.

129. *Monit. of. al Țăreĭ Rom.*, 25 Aprilie și 4 Maĭ 1859. Această ținută energică nu fu însă dusă până la sfîrșit.

tură națională. Un Romîn își poate face instrucțiunea ori unde, iar educațiunea, dacă și-o face în patrie, ea trebue a avea de scop ca să-l formeze romîn". In așăzămîntul scolar al luĭ Grigore Ghica se prevedea, prin art. 261, că „învățăturile pansionatelor vor fi conforme și asămănate cu acele ale scoalelor publice. Dar cum se putuse cere până acum ca străinii să respecteze legile țăreĭ? Acuma însă lucrul se face și legea devine lege pentru toți.[130]

Deasupra însă a tuturora acestor acte, menite a apăra autonomia țărilor romîne și a le pune inima la loc, înălțîndu-le vrednicia, se rîdică purtarea domnitoruluĭ, ceea ce se vădește tocmaĭ în partea cea maĭ delicată a daraverilor externe, raporturile cu Turciĭ. El începe prin a revoca pe Aristarchi din postul de agent al Munteniei pe lîngă Poarta Otomană, funcție pe care Grecul o păstrase și după ce colegul său, Fotiade, fusese revocat din acea de agent al Moldoveĭ, pe timpul căimăcămieĭ de treĭ.[131] Aristarchi refuză la început a se supune, spunînd că postul său atîrnă de puterile garante și că menținerea sau suprimarea luĭ ar sta în puterea conferențeĭ. Cînd însă i se taie leafa, atuncĭ înțălese că se trecuse vremile vechĭ.[132] După alegerea luĭ Cuza și în Muntenia, domnul trimise două deputățiĭ la Poartă, spre a cere confirmarea care, după Convenția de Paris, trebuia să se dee pănă într'o lună. Trecînd patru, fără ca Turciĭ să se poată hotărî la un răspuns, domnitorul ordonă deputățiilor să se întoarcă îndărăpt, spunîndu-le în ordinul de rechemare, că „nu rămîne decît

130. *V. A. Urechia*, Istoria școalelor III 1894, Bucureștĭ p. 170. Pe atuncĭ d-sa nu adăusese încă familia *Ureche*. Conf. *Steaua Dun.*, 25 August 1859.

131. *Istoria Romînilor din Dacia Traiana*, VI, p. 631.

132. Decret din 28 Ianuarie. *Monit. of. al Țăreĭ Rom.*, 6 Fevruarie 1859. Comp. *Naționalul*, 5 Fevruarie 1859.

a aștepta, de la buna voință neobosită a puterilor, soluțiunea ce v'ați dus s'o căutați acolo".[133]

Cînd, după pacea de Villafrança, Turcia văzind speranțele eĭ stînse, se hotărăște a trimite investitura, o face prin doue firmane. După cetirea celuĭ din Muntenia, la 20 Septemvrie 1859, domnitorul rostește cuvintele următoare: „Arătațĭ Maiestățeĭ Sale Sultanuluĭ omagiul celuĭ maĭ adînc al meŭ respect și asigurarea despre tot zelul meŭ pentru fericirea țăreĭ; asigurați-l de asemene pe M. S. că Romîniĭ știŭ a fi credincioșĭ tratatelor".[134]

Dacă inima Romînilor creștea la auzul acestor cuvinte, pe care eĭ poate nu crezuse nicĭ odată că le vor putea rosti cînd-va, cu cît maĭ mult trebuiaŭ eĭ să se înalțe, cînd vedeaŭ chiar cu ochiĭ manifestîndu-se în afară puterea ascunsă ce-ĭ insufleția acuma, întrupată în tabăra de la Ploeștĭ! Se concentrase aicĭ, în decursul luĭ Iulie, 10 batalioane de linie a 750 de oamenĭ, un batalion de grănicerĭ de 800 de oamenĭ, două de artilerie de 14 tunurĭ cu cîte 250 de oamenĭ, 6 escadroane de lăncierĭ cu 170 de călărĭ, 7 escadroane de dorobanțĭ de cîte 180 de oamenĭ, în totul vre-o 12,000 de ostașĭ. Pretutindene pe unde trupele treceaŭ, ele eraŭ sărbătorite, salutate cu înfocare, primite în gazdă cu bucurie, ospătate și dăruite cu îmbelșugare. Se vedea un popor întreg care renăștea spre încrederea în sine, la atingerea cu manifestarea othereĭ sale, armata ce o reprezenta.

Domnitorul însă, pe lîngă ținta politică ce urmărea, maĭ căuta, prin tabăra de la Ploeștĭ, „să pună în atingere armatele surorĭ, spre a le contopi în acelaș simțimînt de patriotismu și demnitate națională".[135]

133. *Patria*, 18 Iunie. Cauza întîrziereĭ, era cum s'a spus, așteptarea rezultatuluĭ războiuluĭ franco-austriac. Vezĭ maĭ sus, p. 73.
134. *Steaua Dun.*, 10 Octomvrie 1859.
135. *Patria*, 17 August 1859.

La inspecţia pe care domnitorul o face taberei, inainte de a se aşeza în mijlocul ei, el spune cuvintele: „Sunt mulţămit de d-voastră şi vă stă în mînă, ca într'o zi ţara noastră să vă poată datori mărirea".[136] Domnitorul apoi mai credea că prin oştirea adunată, la vreme de nevoie „să poată a se împotrivi unei năvăliri turceşti; căci Turcia deprinsă a fi tratată ca un copil răsfăţat, putea să-şi permită o cutezanţă care să fi ramas nepedepsită, dacă ar fi izbutit".[137] Pe lîngă această măsură, eminentă pentru închegarea legăturilor de unire, se mai fac încă următorii paşi în aceeaşi direcţie. Cesar Librecht este numit, pe lîngă inspectoratul poştelor şi al telegrafelor din Moldova, şi la acel din Muntenia, unificîndu-se astfeliu administraţia acestei însămnate ramuri din viaţa statului.[138] Se numeşte, în 31 Oct., Costache Negri, agentul Moldovei, gerant ad-interim şi al Ţărei Romăneşti la Constantinopole.[139] Această unificare, de o cam dată ascunsă sub însuşirea de ad-interim, a reprezentanţei Principatelor-Unite la Poartă într'o singură persoană, avea o mare însămnătate politică; era însă urmarea firească a unităţei domniei care nu mai putea fi reprezintată, faţă cu puterea supremă, prin doi agenţi deosebiţi. Municipalitatea din Bucureşti face o nouă pecete, în care se pune vulturul şi zimbrul.[140] Se propune în comisia centrală o lege pentru unificarea autorităţilor poliţieneşti şi municipale din ambii Focşani, cei moldoveneşti şi cei munte-

136. *Tribuna*, 6 August 1859.
137. St.-Marc Girardin în *Journal des Débats* 28 (16) Iulie 1859.
138. *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 1 Mai 1859. Comp. *Steaua Dun.*, 22 Mai 1859. Aceeaşi măsură era să fie aplicată şi inspectoratului şcoalelor.
139. *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 16 Noemvrie 1859. Prin scrisorile lui din 10 şi 14 Decemvrie 1859, Negri înştiinţază pe domnitor că îndoita lui numire a fost recunoscută de toate puterile şi numai Poarta mai face greutăţi. In 5 Ianuarie 1860, Negri arată că şi Poarta l'a recunoscut. *Corespondenţa lui C. Negri cu domnitorul* (copiile scrisorilor scrise de mîna lui Negri, în biblioteca Academiei romîne) p. 1, 4 şi 7.
140. *Steaua Dun.*, 2 Septembrie 1859.

neștĭ.[141] Ministerul din Iașĭ trimițînd o lege în desbaterea comisieĭ centrale, pe cînd domnul se afla în Bucureștĭ, arată că o trimite în numele domnuluĭ *care ar lipsi din țară*. Comisia centrală dispune a se pune la dosar comunicarea ministeruluĭ moldovenesc, întru cît „nu se poate spune că, atuncĭ cînd domnitorul se afla în Bucureștĭ, el ar lipsi din țară“.[142]

Orĭ cît ar fi fost de nemulțămite unele din organele timpuluĭ cu mersul trebilor, nu se poate tăgădui că poporul romîn urca mereŭ calea ce era să-l scoată din turma robilor și să-l așeze în rîndul popoarelor. Unitatea luĭ morală și administrativă făcea pașĭ tot maĭ hotărîțĭ; vrednicia națională se întărea pe fie ce zi; egalitatea se îndruma și ea cu destulă tărie și ajuta a preface starea antediluviană a societățeĭ romăneștĭ, în una maĭ conformă cu principiile civilizațieĭ.

Să vedem cum stăteaŭ lucrurile cu altă idee, îmbinată cu prefacerea stăreĭ poporuluĭ romîn, cu ideea de libertate, acea formă a viețeĭ ce este maĭ totdeauna înăbușită de toate ocîrmuirile, și anume să cercetăm această împrejurare la una din întrupările eĭ cele maĭ gingașe, la libertatea preseĭ.

Nu trebue să ne mirăm dacă aflăm, în această privire, țările romîne sub două regimurĭ deosebite: în Moldova o libertate foarte întinsă, iar în Țara Romănească sistemul avertisementelor. In Moldova, libertatea preseĭ fusesă întrodusă de principele Grigore Ghica și, după o scurtă înlăturare pe timpul căimăcămieĭ luĭ N. Vogoride, fusese reîntrodusă de căimăcămia de treĭ, și sub acest regim o aflase Cuza la a

141. *Protocolul* LXXIII. Proiectul de lege în *Protocolul* LXXVII.
142. *Protocolul* XLV.

luĭ întronare. In Ţara Românească presa nu dobîndise nicĭ odată libertatea. Nu e vorbă, Alex. Ioan I abrogase regimul aspru al preseĭ din Ţara Românească, a doua zi după prima luĭ sosire în Bucureştĭ, în 22 Fevruarie 1859, întroducîndu-se acolo provizoriŭ legea din Moldova.[143] De şi această stare era de a dreapta Milcovuluĭ numaĭ o îngăduială, totuşĭ gazetele luară în curînd şi aicĭ un avînt foarte mare care nu prea plăcea claseĭ conducătoare. Am văzut că unul din motivele răsturnăreĭ ministeruluĭ Filipescu-Golescu în ziua de 27 Martie, fusese şi licenţa cea prea mare a preseĭ, ocrotită de D. Brăteanu, ministrul de externe din acel minister.[144] In 27 Aprilie foile din Bucureştĭ sunt înştiinţate de ministerul Creţulescu „să aibă a-şĭ înfrîna tonul; la din contra ocîrmuirea va fi nevoită a lua măsurĭ".[145] Ministerul şi prezintă după aceea, adunăreĭ muntene, o lege asupra preseĭ, care este însă răspinsă de adunare, pe motivul, nu că adunarea ar descuviinţa-o, dar pe acela că fiind o lege de interes comun ambelor principate, iniţiativa eĭ trebue să plece de la comisia centrală. Lucru destul de straniu, domnitorul, salutat de adunarea muntenească, în ziua de 5 Iunie, răspunde că „e fericit că s'a răspins legea asupra preseĭ, *prezentată de ministerul săŭ;* că maĭ bine e ceva licenţă".[146] Şi maĭ straniŭ este însă faptul, că ministerul nu iea această

143. *Naţionalul*, 26 Februarie 1859. *St. Dun.*, 2 Martie 1859.
144. Maĭ sus p. 83.
145. *Monit. of. al Ţăreĭ Rom.*, 27 Aprilie 1859. Dar nicĭ în Iaşĭ rostirea cugetărilor nu era aşa de liberă, precum se părea. Ioan Ionescu este împiedecat, în anul 1859, de a urma maĭ departe cu ţinerea cursuluĭ săŭ de Economia politică, fiind că criticase în el maĭ multe măsurĭ luate de guvern. Inchiderea era bazată pe motivul că s'ar fi alunecat în politică. Urechia, *Istoria şcoalelor*, p. 169.
146. *Patria*, 18 Iunie 1859. Lucrul putînd părea neobicinuit, reproducem şi cele spuse de *Naţionalul*, 7 Iunie 1859, în darea de samă asupra primireĭ capuluĭ statuluĭ care „felicită camera pentru răspingerea proiectuluĭ de lege asupra preseĭ prezintat de ministerul săŭ". *Place c. Walewsky*, 30 (18) Iunie (*Acte*, IX, p. 347), observă cu acest

descuviințare formală a domnitoruluĭ drept un semn de disgrație și urmează înainte a rămînea în treburĭ, încă un simptom al lipseĭ de principiĭ în viața parlamentară a timpuluĭ aceluia, cel puțin în sensul cum este ea ințăleasă astă-zĭ. Tot pe atuncĭ, ministerul de interne din Moldova intentînd un proces de presă *Steleĭ Dunăreĭ*, pentru un articol împotriva comisieĭ centrale, renunță la acest proces, probabil după cererea domnitoruluĭ și de sigur nu fără a luĭ învoire. [147] Din aceste două acte se vede că domnitorul era pe atuncĭ partizan al libertățeĭ ba chiar al oare căreĭ licențe a preseĭ. Cu toate aceste, ocîrmuirea și cu domnitorul sunt nevoițĭ să expulzeze peste hotar pe Carini, redactorul (supus străin) al ziaruluĭ *Libertatea*, pentru un articol contra luĭ Napoleon și apoĭ pe unul Grossmann, de la ziarul german din Bucureștĭ, pentru un alt articol contra împăratuluĭ Austrieĭ.[148]

In curînd însă guvernul muntean găsi de cuviință a lovi și în foile romîne și anume în ziua de 24 Septemvrie declară, prin o măsură polițienească și fără judecată, de suspendate ziarele *Romînul* și *Nichipercea*. Aceste două organe atacase pe N. Crețulescu ministrul de interne, și anume *Romînul* prin pana principeluĭ Dimitrie Ghica, pentru o mașină de curățit lacul Cișmegiuluĭ, a luĭ Kinezu, pentru speculațiile casierilor cu baniĭ publicĭ și a luĭ Voinescu, pentru că fusese scos, după cum pretindea el, fără drept, din prefectura de Buzeŭ. Nichipercea își bătea joc de N. Krețulescu, cînd acesta luase asupra luĭ și ministerul de externe, retrăgîndu-se titularul. Ziarul umoristic zicea: „Toțĭ Romîniĭ adevărațĭ iubesc unirea saŭ cel

prilej: „Lorsqu'un Prince qui se dit constitutionnel, félicite publiquement la chambre d'avoir rejeté une loi, présentée par son ministère, on a le droit de se demander s'il n'est pas fou".

147. *Steaua Dun.*, 10 Iulie 1859.

148. *Naționalul*, 19 Iulie 1859.

puţin zic că o iubesc. Eĭ bine dar, pe acest principiu pe care eŭ unul îl ador, am îndrăzni, cu voia dumneavoastră, a propune şi unirea portofoliilor în mîna unuĭ singur ministru, şi aceasta din două puncte de vedere: întâĭ că am scăpa de nebuneasca convoatiză, de gelozie, de pizmă, de intrigă, de desacordurĭ, şi al doile, căcĭ e maĭ lesne a găsi un om capabil şi integru, decît şapte. Iar dacă ni s'ar cere candidatul nostru, fără linguşire o mărturisim, că am recomanda pe onorabilul doctor în medicină şi hirurgie, domnul N. K. (Neculaĭ Kreţulescu ministrul de interne) care promite două avantaje: unul politic şi altul ştiinţific. Dacă în cel d'întâĭ nu va reuşi, cum e probabil, suntem sigurĭ că vom trage un profit din cel de al doile, fiind anul foarte bolnăvicios".[149] N. Creţulescu ordonă suspendarea foilor ce uitase atît de mult respectul datorit ocîrmuireĭ.[150] Se face o suplică din partea *naţieĭ* către domnitor contra închidereĭ gazetelor,[151] şi o întrunire în sala Bossel, în ziua de 27 Septemvrie, care întrunire este însă spartă de poliţie, arestîndu-se cu acest prilej maĭ mulţĭ partizanĭ aĭ ideilor noue: C. A. Rossetti, M. Kinezu, G. Serurie, N. Oraşanu şi G. Valentineanu. Domnitorul, urmînd principiul constituţional, încuviinţază restrîngerea libertăţeĭ preseĭ, cerută de ministerul săŭ,[152] pe cînd tot pe atuncĭ gazetele din Moldova sunt scutite de port la poştă.[153] Ca un semn al legătureĭ ce unia partizile naţionale şi progresiste din ambele ţărĭ, Cogălniceanu se oferă a apara pe ceĭ închişĭ de la întrunirea din 28 Sept.[154]

---

149. *Nichipercea*, 2 Septemvrie 1859. Nouă ce suntem deprinşĭ cu alt-feliŭ de polemice, aceste cuvinte ni se par jucăriĭ. Oameniĭ timpuluĭ însă se simţeaŭ foarte atinşĭ prin asemenea necuviinţĭ.
150. *Monit. of. al Ţăreĭ Rom.*, 25 Septemvrie 1859.
151. *Steaua Dun.*, 10 Octomvrie 1859.
152. Decret din 2 Oct. *Mon. of.* al *Ţăreĭ Rom.*, 4 Oct. 1859.
153. *St. Dun.*, 28 Oct. 1859.
154. *Ibidem*, 14 Noemvrie 1859.

Curtea, cu toate că magistrații eĭ eraŭ amovibilĭ, achită pe ceĭ învinuițĭ, descuviințînd astfeliŭ fapta ministeruluĭ Crețulescu.[155]

Incă de la 1 Septemvrie izbucnise o criză ministerială în Bucureștĭ, prin retragerea ministruluĭ de externe Scarlat Fălcoianu, apoĭ a celuĭ de razboiŭ și în sfîrșit prin acea a președinteluĭ consiliuluĭ N. Crețulescu care înlocuise pe C. Crețulescu în președenție. In 11 Octomvrie se alcătuește un noŭ minister sub Ioan Ghica la interne și președinte, V. Alexandri la externe, C. Golescu la culte, G. Crețanu la justiție, Cornescu la războiŭ, Steriade la finanțe și Bălăceanu la control.[156]

Cauza cădereĭ ministeruluĭ Crețulescu fusese în primul loc spargerea întruniręĭ de la Bossel și arestarea provocatorilor eĭ; apoĭ neizbutirea împrumutuluĭ de 8,000,000 de leĭ, din care se subscrisese, pănă la căderea luĭ Crețulescu, abia 859,829;[157] însfîrșit nerealizarea aplicăreĭ măsureĭ, de a se îndatori mănăstirile închinate la răspunderea unuĭ sfert din veniturile lor către casa statuluĭ, măsură care trăgănîndu-se, fusese zădărnicită prin intervenirĭ politice, pe cînd în Moldova, unde se lucrase maĭ răpede, ea izbutise.

Disolvarea adunărilor. In ziua chiar a convocăreĭ adunărilor din Moldova și din Muntenia, după

155. *Monitorul of. al Țăreĭ Rom.*, 12 Oct. *Steaua Dun.*, 23 Noemvrie 1859. Instrucțiunea acestuĭ proces, cel întăĭ proces politic din țările romîne, a apărut și în o broșură: *Instrucția procesuluĭ întîmplat la 28 Septemvrie în sala Bossel*, Bucureștĭ 1859. Vezĭ și *Reforma* luĭ G. Valentineanu, 1 Noemvrie 1859.

156. *Monitorul* citat în nota precedentă.

157. *Ibidem*, 16 Septemvrie 1859. Numaĭ cît mult maĭ tîrziŭ ajunge această sumă la 3,073,645 de leĭ, maximul ce s'a putut obținea a se subscrie. (Raportul luĭ Steriade către domn. *Ibidem*, 27 Maĭ 1860). In ședința din 29 August 1860. (*Ibidem*, 16 Septemvrie 1860). C. Filipescu, cu prilejul unuĭ alt împrumut pentru arme, propune iar o subscriere națională. „Dacă acea de an n'a reușit, spunea el, a fost din pricină că nu era pentru arme“.

cetirea unuĭ foarte lung mesaj ce conţinea proiecte de reformă pentru reorganizarea ţărilor, ambele adunări sunt disolvate. Această măsură se luase aşa din senin, fără ca vr'un motiv actual să o fi îndreptăţit. Acel dat de ocîrmuire era, că adunările avuse menirea de a alege pe domn, iar nu de a organiza ţările; că ele fusese adunărĭ constituante şi nu legiuitoare.

Adevărata pricină a disolvăreĭ adunărilor fusese însă alta: Cît timp poziţia exterioară a domnitoruluĭ nu era asigurată, prin recunoaşterea îndoiteĭ alegerĭ de către puterile europene, el trebuia să sufere toate capriciile adunărilor care-l înălţase, prin voturile lor, pe scaunul Principatelor-Unite: de altfeliŭ domnitorul avea destule temeiurĭ de a fi nemulţămit de ţinuta lor: alcătuite în majoritate din partidul drepteĭ, dacă ele nu se împrotivise chiar făţiş reformelor, doriaŭ să meargă cît se poate de încet. Ministerele, de şi nu aşa de rostite în coloarea politică, încît să pună o desbinare între ele şi adunărĭ, nu izbutise, chiar cu această purtare împăciuitoare, să se mănţină la guvern.[158] Reforme se făcuse cîte-va; ele eraŭ însă neîndrăzneţe şi reţinute, temîndu-se oare cum de a apărea la lumina zileĭ. Pe de o parte răsturnarea ocîrmuirilor, pe de alta purtarea comisieĭ centrale în votarea Art. 34 al Constituţieĭ cînd cu cererea principeluĭ străin, indispusese pe domn în protiva acestuĭ feliŭ de reprezentare a poporuluĭ, precum îl indispusese şi respingerea propunereĭ de schimbare a legeĭ electorale.

De îndată ce fusese recunoscut de Poartă şi de puterile garante, domnitorul crezu că poate să se emancipeze de sub epitropia în care-l ţinuse până acuma adunările, din acăror vot el ajunsese domn. *Moni-*

158. Vioreanu în *Naţionalul*, 17 Septemvrie 1859.

torul oficial al Moldoveĭ lămureşte într'un articol de polemică cu *Steaua Dunăreĭ*, pentru ce adunările care, după părerea luĭ, nu eraŭ menite a înzăstra ţările cu legĭ, nu fusese disolvate până atuncĭ. „Factul îndoiteĭ alegerĭ încă nu era consacrat de Europa. Adăogîndu-se către aceasta, complicaţiile politiceĭ europene din anul trecut, nu ar fi fost iertat unuĭ guvern naţional, să lipsască ţara de reprezentanţiĭ săĭ, aĭ căror prezenţă putea să fie cerută de la un moment la altul".[159] Ba domnitorul simţind cît i se întărise poziţia, prin recunoaşterea alegereĭ sale, iea în mesajul de disolvare a adunărilor, un ton ameninţător, faţă cu „acele capete în care maĭ rămăsese oare care sperărĭ şi visurĭ personale care ar trebui să se stîngă, întru cît atît ţara cît şi Europa s'aŭ pronunţat în chestia politică a Principatelor".[160] Domnul putea cu atît maĭ mult să înalţe glasul, cu cît disolvarea adunărilor fusese aprobată de ambasadoriĭ puterilor din Constantinopol.[161]

Dacă însă puterile încuviinţaŭ acea măsură, opinia publică din ţară părea împărţită între două simţiminte tot atît de puternice: bucuria că lovise în partidul drepteĭ şi teama pentru acest act de o netăinuită autoritate. Aşa *Romînul*, de şi ceruse el însuşĭ disolvarea adunărilor, ca nereprezentînd năzuinţele ţărilor, susţinea că „disolvarea ar fi trebuit să se facă asupra unuĭ fapt, de oare-ce numaĭ atuncĭ apelul la ţară ar fi avut un înţăles, ea avînd a hotărî între puterea executivă şi majoritatea adunăreĭ". *Steaua Dunăreĭ* împărtăşeşte acelaş mod de a videa. Şi ea combătuse adunările, căcĭ dacă lucrurile mergeaŭ răŭ, nu era din pricina putereĭ executive, ci maĭ mult din acea a adunărilor.

159. *Mon. of. al Moldoveĭ*, 15 Fevruarie 1860.
160. *Ibidem*, 17 Decemvrie 1859.
161. *Negri* către *domnitor*, 14 Decemvrie 1859. *Corespondenţa* p. 4.

Numita foaie găsește o dureroasă priveliște în adunarea din Moldova. Cu toate aceste, este de părere că „disolvarea a produs în întreaga țară o adîncă și intinsă nemulțamire“. Un articol de polemică din Monitorul oficial atinge această contrazicere, iar *Dîmbovița* organ oficios, aprobă deadreptul disolvarea.[162]

Alt motiv, încă maĭ adînc, al disolvăreĭ adunărilor reiesă din următoarele împrejurărĭ:

Prin întărirea domnuluĭ în capul ambelor țărĭ romîne, se făcuse o însămnată strămutare în dispozițiile constituțieĭ cuprinse în Convenția de Paris. Comisiunea centrală care se arătase așa de puțin plecată domnitoruluĭ, nu maĭ avea însămnătatea ce i-ar fi revenit în ipoteza celor doĭ domnĭ. „Dacă această comisie ar fi fost să funcționeze sub doĭ domnĭ și așa zicînd între două cară guvernamentale, cărora le ar fi fost cîrmace comună, de bună samă că la nevoie ar fi putut sări din locul de onoare de lîngă amîndoĭ domniĭ ca să se pună în partea unuia numaĭ, să-ĭ dee strămutare și să meargă un car maĭ tare, tîrînd și pe celalalt după dînsul; însă acum, cînd pe capra carelor, legate între sine prin o osie comună, stă unul și acelaș domn, comisia centrală nu are loc de cît îndărăptul caruluĭ“.[163] Această foarte nimerită asămăluire caracterizază prea bine schim-

162. *Romînul*, 1—4 Ianuarie 1860, *Steaua Dunăreĭ*: cererea de disolvare 4 și 12 Maĭ 1859; critica disolvăreĭ, 9 și 15 Decemvrie 1859. *Monitorul oficial al Moldoveĭ*, 17 Decemvrie 1859; *Dîmbovița*, 6 Ianuarie 1860. Disolvarea adunărilor prilejise un articol violent în *Steaua Dun.*, 18 Ianuarie 1860, din partea d-luĭ Dim. A. Sturza, fost ministru, ceea ce i atrase două procese de presă, în care fu aparat de Cogălniceanu, dar condamnat la 2 lunĭ de închisoare în o mănăstire. Sentința se execută cu mare grăbire (*Monitorul of. al Mold.*, 21 Ian. 1860). În 20 Ianuarie, Sturza telegrafiază din Piatra: „Astă-zĭ merg în închisoare, de unde trimit salutare amicilor meĭ politicĭ“. (*Steaua Dun.*, 20 Ianuarie 1860).

163. *Tribuna*, 7 Sept. 1859.

barea de poziție a domnuluĭ față cu autoritatea aceea care singură maĭ înainte reprezenta unirea țărilor romîne. De cînd unirea se întrupase într-o singură persoană, acea însamnată și impunătoare a domnuluĭ comun, rolul comisieĭ centrale se întunecase cu totul. Aceste considerațiunĭ fac pe domnitor să răspingă, de și sub o formă îndulcită, lucrarea cea mai de samă a comisieĭ centrale, proiectul de constituție care propunea realizarea imediată a unireĭ de fapt, prin contopirea ocîrmuirilor și a adunărilor și prin înființarea uneĭ singure capitale în Bucureștĭ, pe lîngă că revenia la ideea unuĭ principe străin. Această propunere putea aduce țările romîne în greutățĭ exterioare; căcĭ dacă Europa, după stăruințele Franțieĭ, trecuse cu viderea călcarea Convențieĭ, prin îndoita alegere a aceluiaș domnitor, nu era înțălept acuma a o zădărî din noŭ, prin o nouă lovitură dată actuluĭ internațional, pe care se răzăma întreaga nouă clădire a vieţeĭ romăneștĭ. De aceea domnitorul, în răspunsul săŭ din 30 Noemvrie 1859, la adresa prin care comisia centrală îĭ comunică proiectul de constituție, spune că: „aplaudă din toată inima la simțirea națională ce v'aŭ inspirat în redacția acestuĭ act; însă orĭ cît de puternică ar fi dorința de a videa realizate aspirările politice ale țăreĭ, noĭ trebue înainte de toate să ne ferim de a compromite interesele sale de față, prin adoptarea de măsurĭ hazardate. Prin urmare voĭ lăsa întrebuințarea proiectuluĭ la un timp ce va fi maĭ favorabil. Pănă atuncĭ guvernul meŭ va lua din el, indicațiĭ prețioase pentru pregătirea legilor. Ceea ce voește Romăuia acum, este ca să ne ocupăm cu revizuirea codicilor, cu organizarea finanțelor, a justițieĭ și a tuturor ramurilor administrative, punîndu-le în armonie cu Convenția. Guvernul meŭ este gata a ajuta pe comisiunea centrală întru îndepli-

nirea datoriilor sale speciale care îĭ sunt hotărît arătate de Convenție, în planul general al reorganizărei noastre".[164] Cînd Alexandru Ioan I răspingea constituția votată de comisia centrală, el lucra în sensul vederilor politiceĭ europene, și ambasadoriĭ din Constantinopole spun luĭ Negri, că și constituția din Focșanĭ era protivnică Convențieĭ, și că bine a făcut domnul cînd nu a primit-o".[165]

Politica domnitoruluĭ era de a înainta cu prudență și de a nu juca totul pe o carte: el ținea decĭ în mare samă raporturile luĭ cu puterile garante. Comisia centrală și adunările compuse în majoritățile lor, din aceleașĭ elemente, îl împingeaŭ însă pe calea măsurilor îndrăznețe și pripite, pe care el, după feliul cugetăreĭ sale, nu le putea urma. Era pus decĭ în cumpănă: trebuia să țină samă, saŭ de voința reprezentațieĭ naționale, saŭ de acea a Europeĭ. El preferâ pe aceasta din urmă și de aceea disolvă adunările și decĭ și comisiea centrală, emanațiunea lor. Epureanu în ședința din 25 April 1860 spune, că „trebuia să ne ferim de un conflict ce ar fi izbucnit între guvern ce rămînea pe tărîmul Convențieĭ și comisiunea centrală ce s'ar fi mănținut pe acel al constituțieĭ votate de dînsa și care calca Convenția. Alt mijloc de a evita acest conflict nu era de cît disolvarea adunărilor",[166] și tot așa cugeta și domnitorul în o scrisoare către Negri în care îĭ spune: că „din tribuna camerilor elective și de pe jețurile comisiuneĭ centrale s'a făcut apel într'un chip maĭ mult saŭ maĭ puțin acoperit, cînd la năzuințele unioniste, lingușind pe uniĭ prin piedicile aruncate îndeplinireĭ reformelor constituționale și căutînd a îm-

164. Reprodus între altele de *Steaua Dunăreĭ*, 8 Dec. 1859.
165. *Negri* către *domnitor*, 14 Dec. 1859. *Corespondența* p. 4.
166. *Mon. of. al Mold.*, 7 Maĭ 1860.

pinge pe alţiĭ în exagerărĭ primejdioase saŭ ne la timpul lor, *pentru a ne pune în alternativa de a jigni saŭ Convenţia saŭ simţimîntul naţional. Proiectul de constituţie lucrat de comisiunea centrală este o dovadă despre aceasta.* Astfeliŭ am fost nevoit să disolv camerile care, urmînd mişcăreĭ naţionale, întrunise pe capul meŭ coroana ambelor principate“.[167]

Partidul drepteĭ simţi îndată că disolvarea adunărilor era o lovitură care-l ţintea. Văzind însă că trebuia să se supună putereĭ împrejurărilor şi să lupte cu armele cu care era atacat, înaintea unuĭ tribunal până atuncĭ necunoscut în ţările romîne, opinia publică, înfiinţază, cu începutul anuluĭ 1860, o foae în Bucureştĭ, care să reprezinte interesele şi modul săŭ de a videa în mersul trebilor. Foaea fu botezată *Conservatorul progresist*, căutînd, prin titlul săŭ, să se arăte ca reprezentînd ambele curente, a păstrăreĭ trecutuluĭ şi a îndrumăreĭ pe calea viitoruluĭ. *Romînul* salută apariţia acestuĭ ziar cu cuvintele: „iesă în sfîrşit, şi pentru întăia oară, şi partida cea veche în faţa naţiuneĭ, cu stindardul săŭ, şi recunoaşte astfel a eĭ suveranitate“.[168]

Alexandru Ioan I, la sfîrşitul anuluĭ săŭ întăĭ de domnie, iea o poziţie maĭ rostită faţă cu partidul drepteĭ, răspingînd proiectul săŭ de constituţie şi disolvînd adunările. Cu ministeriĭ alcătuite din partidul propăşireĭ moderate, precum era Ioan Ghica în Muntenia şi Em. Costache Epureanu în Moldova şi aşteptînd ca nouele alegerĭ să-ĭ dee adunărĭ maĭ

167. Memoriul *domnitoruluĭ* către *C. Negri* transmis agenţilor puterilor în 1 Maĭ 1861. *Archives diplomatiques* 1861, IV p. 263. Principele N. Suţu, în *Mémoires*, p. 379 spune despre domnitor: „Le prince était furieux contre la Constitution et m'assura qu'elle ne verrait jamais le jour“.

168. *Romînul*, 9 Ianuarie 1860.

mlădioase, el gîndea că a sosit în sfîrșit momentul ca stărpele lupte ce-ĭ paralizase orĭ ce mișcare pănă atuncĭ să înceteze; că timpul munceĭ rodnice sosise prin care el trebuia să spargă drumul larg și mare al propășireĭ, prin pădurea ințălenită a vechilor deprinderĭ.

Să urmărim domnia luĭ, în această nouă perioadă a evoluțieĭ sale.



CAP. IV

DE LA INTĂIA PĂNĂ LA A DOUA DISOLVARE

(6 Dec. 1859—29 Ian. 1861).

Adunările cele noue. Disolvîndu-se adunările din ambele țări, se procede la noue alegeri care daŭ un rezultat prea puțin deosebit de acel al adunărilor trecute. Organele timpuluĭ calculează în deosebite chipurĭ elementele din care nouele adunărĭ se alcătuiaŭ.[1] Un lucru era netăgăduit: nicĭ în aceste camere, guvernul nu putea să se sprijine pe o majoritate sigură. Adunările eraŭ, ca și cele disolvate, absolut neatîrnate de ministerele care preșidase ale lor alegerĭ, și era prea firesc lucru ca să fie așa, întru cît „colegiile electorale alesese pe aceiașĭ barbațĭ din adunările trecute".[2]

Această situație politică, creată prin o lege electorală de tot restrînsă, nemulțămia pe partidul progre-

---

1. *Romînul*, 24 Fevruarie 1860, socotește: 28 din dreapta, 22 din stînga și 17 guvernamentalĭ, pentru adunarea munteană. *Dîmbovița* citată de *St. Dun.*, 14 Martie 1860, alcătuește următorul tabloŭ comparativ al adunărilor muntene din 1859 și 1860:

1859—74 deputați,	21 ultraconserv.	23 conserv.	10 liberalĭ,	20 ultraliber.
1860—68 „	10 „	25 „	19 „	14 „

Vezi și *Naționalul*, 23 Martie 1860.

2. *Naționalul*, ale căruĭ cuvinte sunt reproduse, aprobîndu-le, de *Conservatorul progresist* 21 Iulie 1860. Comp. *Steaua Dun.*, 26 Octomvrie 1860.

sistă care se credea sigur a dobîndi majoritatea, de îndată ce s'ar fi lărgit ceva cercul electoral. Un glumeț îșĭ bate joc, cu mult spirit, de sistemul absurd de reprezentare al țăreĭ, răstrîns numaĭ la clasa cea maĭ bogată, ca-și cînd ea singură ar fi avut interese de apărat. El spune : „Interesîndu-mă a cunoaște maĭ de aproape numărul total al familiilor ce compun națiunea romînă, mă hotărîĭ a lua în mînă numărul 2 al *Steleĭ* și, reculegînd toate somele indivizilor cuprinșĭ în listele electorale publicate după Monitor, m-am convins că națiunea romînă în Moldova se constitue din numărul de 1300 de indivizĭ".[3] Grigore Cuza observă că : „a se spune că țara a fost atinsă, prin măsura disolvăreĭ adunăreĭ, este a exagera lucrurile, întru cît ea nu participă la viața publică ; că adunarea era maĭ mult reprezentanta uneĭ clase, decît acea a țăreĭ, și aceasta din urmă trebuia să fie cu atîta maĭ nepăsătoare de soarta adunăreĭ, cu cît până acuma nu s'a făcut maĭ nimic, în scopul îndeplinireĭ art. 46 din Convenție".[4] Dar nu numaĭ organele preseĭ și uniĭ deputațĭ eraŭ de părere a se lărgi dreptul electoral; însuș domnitorul împărtășia aceleașĭ părerĭ, după cum s'a văzut din înfățoșarea proiectuluĭ de reformă al legeĭ electorale trimis comisieĭ centrale și pe care ea îl răspinsese.[5]

De altă părere însă era majoritatea adunărilor însășĭ. Cînd fu vorba să se voteze proiectul pentru camerile de agricultură în Țara Romănească, adunarea

3. *St. Dun.*, 2 Martie 1860.
4. Ședința din 25 Aprilie 1860. *Mon. of. al Mold.*, 7 Maĭ 1860.
5. *St. Dun.*, 15 Fevruarie 1860, spune că domnitorul trecînd prin Buzăŭ spre Bucureștĭ, ar fi rostit către președintele Tribunaluluĭ cuvintele următoare : „domnule, științĭ că legea electorală este îndestul de restrînsă ; vă recomand să n'o maĭ restrîngețĭ, ci D-v. lărgițĭ cît vețĭ putea cercul alegătorilor, care cu cît vor fi maĭ mulțĭ, cu atît adevărul se va vedea maĭ bine. Nu răspingețĭ pe alegătorĭ, nu-ĭ șicanațĭ". Se vede cît de colo că eraŭ aceste vorbe puse de organul progresist în gura domnitoruluĭ care nu putea îndemna la călcarea legilor.

primi un amandament, după care numaĭ proprietariĭ cu venit fonciar de 1000 de leĭ să poată face parte din ele.[6] Nicĭ macar în daraverile economice nu voiaŭ mariĭ proprietarĭ să stee alăturea de ceĭ micĭ; dar însă în cele politice! Cu toate aceste adunarea moldovenească nu poate face altfeliŭ, decît a anula ridicula alegere a deputatuluĭ de Ismail de către un singur alegător, decretînd prin aceasta însuș acel colegiu de incapabil de a trimite un deputat și deci lipsind pe o parte din țară de reprezentantul eĭ legal în adunare—cea maĭ bună critică a legeĭ electorale.[7]

Și cu toate aceste, de astă dată, guvernul și maĭ ales acel din Moldova exercitase oare-care presiune asupra alegerilor, spre a face să-ĭ iasă candidațiĭ. Desvălirea acestor presiunĭ, de care eraŭ învinuițĭ maĭ ales doĭ miniștri, acel de externe Gr. Balș și acel de justiție D. Miclescu, spre a fi aleșĭ la Neamț și la Dorohoiŭ, aduce chiar căderea ministeruluĭ Epureanu. Legalitatea face și aici pe partidul progresist să dee mîna drepteĭ, și Cogălniceanu, făcînd să se primească o propunere de anchetă privitoare la modul cum se efectuase alegerea celor doĭ miniștri, eĭ își daŭ dimisia, împreună cu C. Rolla ministrul de interne ce se simți și el atins prin votul adunăreĭ. Această descomplectare a ministeruluĭ aduce curînd după aceea retragerea întreagă a cabinetuluĭ Epureanu, în 3 Aprilie 1860.[8] Este însămnător faptul că domnitorul trimite fostuluĭ săŭ ministru Gr. Balș, o scrisoare, în care îĭ mulțămește pentru eminentele slujbe și îĭ rostește părerea sa de răŭ pentru a luĭ retra-

6. Ședința din 11 Iunie 1860. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 20 Iulie 1860.
7. Ședință din 14 Martie 1860. *Mon. of. al Mold.*, 24 Martie 1860. Comp. *Steaua Dun.*, 14 Martie 1860.
8. *Steaua Dun.*, 11 și 14 Martie 1860. *Mon. oficial al Moldoveĭ*, 14, 23, 24 Martie; 6 Aprilie 1860. Comp. *Naționalul*, 31 Martie 1860. La Iașĭ guvernul combătuse candidatura doctoruluĭ G. Cuciureanu, sprijinind pe C. Negruzzi, directorul statisticeĭ. *St. Dun.*, 25 Februarie 1860.

gere. Domnitorul deci părea a nu recunoaşte verdictul adunăreĭ şi a aproba purtarea ministruluĭ în alegerĭ. Această scrisoare era cu atîta maĭ neaşteptată, cu cît în adunare se preschimbase grele vorbe între Cogălniceanu, sprijinitorul propunereĭ de anchetă, şi Gr. Balş, ministrul învinuit de apăsare în alegerĭ. Acesta trătase destăinuirile luĭ Cogălniceanu de infame calomniĭ; iar Cogălniceanu răspunsese, că dacă ancheta va dovedi arătările luĭ, atuncĭ Balş va trebui privit ca un ministru trădător.[9]

Actul domnitoruluĭ se înţalege însă, dacă luăm în privire, că el doria să întăriască în adunare elementul moderaţilor, al centruluĭ, singurul care după părerea luĭ, urma o politică înţaleaptă. De aceea în răspunsul domnitoruluĭ la deputaţia partiduluĭ drepteĭ din Ţara Romăneascä, primită de el în ziua de 3 Fevruarie 1860, el îĭ spunea : că „va rămînea tare în linia luĭ de conduită care constă în a opri pe aceia care ar voi să prăvăliască ţara într'o cale hazardoasă şi să facă să mearga înainte pe aceĭ care ar voi să împiedece cursul progresuluĭ, ţinînd ţara în vechea sa stare, saŭ cutezînd mereŭ a o face să mearga înapoĭ“.[10]

Această politică a domnitoruluĭ care nu se sprijinia pe nicĭ una din partidele cele maĭ rostite şi voia să constitue o nouă alcătuire moderată, expunea ministerele a avea „doĭ duşmanĭ în loc de unul“, cum iea aminte *Dîmboviţa*.[11] Politica domnitoruluĭ era însă firească; cacĭ cum spune Ulysse de Marsillac, în *La Voix de la Roumanie*: „Principele Cuza cînd

9. *St. Dun.*, 22 Martie 1860. Tot aicĭ se află şi scrisoarea domnitoruluĭ, reprodusă după Monitor.

10. *Steaua Dun.*, 15 Fevruarie 1860. De şi cuvintele domnitoruluĭ nu sunt luate din un izvor oficial, ele aŭ putut fi rostite, întru cît sunt aproape identice cu acele spuse de el la primirea din Iaşĭ, cu prilejul întoarcereĭ sale din Constantinopole. Vezĭ maĭ jos.

11. *Dîmboviţa*, 2 Aprilie 1860.

a venit la putere, s'a găsit în fața a două partide extreme, între care era tot atît de periculos de ales: Ideile vechilor boierĭ nu puteaŭ conveni tendințelor sale liberale; de altă parte era, în Muntenia, o fierbere ce trebuia liniștită. Oamenĭ aĭ căror bună credință nu putea fi bănuită, dar aĭ căror înțălepciune putea da loc la îndoială, voiaŭ să-l tîrască în niște întreprinderĭ care ar fi compromis viitorul națiuneĭ. El căută întăĭ înlăturarea primejdieĭ în o împăcare, dar nu izbuti și rămase tot în greaua poziție de maĭ înainte. Afară de răul nemulțămireĭ partidelor extreme, puterea executivă era expusă la o vecĭnică luptă cu acea legiuitoare. De aicĭ disolvările de adunărĭ și schimbările necontenite ale ministerelor".[12] Tot așa spune și Bolintineanu că „domnitorul nu se hotărî a merge nicĭ cu liberaliĭ, nicĭ cu boieriĭ, nicĭ nu avea o partidă a sa credincioasă și capabilă".[13]

Domnitorul căuta însă, pe cît se putea, a urma o politică împăciuitoare. Se folosește de aniversara zileĭ de 24 Ianuarie, pentru a închide în Țara Romănească procesul turburăreĭ din 28 Septemvrie și a revoca toate avertisementele făcute ziarelor; iar în Moldova, pentru a anula toate osîndirile pentru delicte de presă.[14]

De și domnul voia să fie omul timpuluĭ săŭ, să se țină de principiul rostit de el altă dată, că maĭ bine

12. *La Voix de la Roumanie*, 19 Octomvrie 1861.

13. *Viața luĭ Cuza Vodă*, p. 33.

14. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 25 Ianuarie 1860. *Romînul*, 7 și 8 Ian. 1860; *Mon. of. al Moldoveĭ*, 25 Ianuarie 1860. *Steaua Dun.*, 26 Ian. 1860. Cu cîte-va zile maĭ înainte domnitorul graciase pe Goncescu și pe Pascu pentru condemnările lor, în procesele de presă cu Cogălniceanu. *Trib. romîna*, 21 Ianuarie 1860. Anume Cogălniceanu care apăra pe D. Sturza, în procesul de presă intentat luĭ de guvern, făcuse el însușĭ proces de presă celor două fețe aratate maĭ sus, unul pentru o broșură, *A bas la masque*, din *Indépendance Belge*; altul pentru un articol defăimător din *Buciumul* (*St. Dun.*, 18 Ian. 1860). Opoziția avea decĭ două măsurĭ: putea fi ofensată, dar nu putea ofensa.

ceva licență în presă, de cît zugrumare;[15] de și el iertase toate delictele provenite din tipar, este nevoit mai tîrziŭ, fața cu tonul tot mai pornit al ziarelor, a restrînge frînele, și în cuvîntarea luĭ rostită în ziua de 19 Noemvrie 1860 în Bucureștĭ, spune miniștrilor, că „până se va face o legiuire asupra preseĭ, se pot sluji de ordonanța în ființă, spre a pune o stavilă la orĭ ce abuz al preseĭ".[16] Această încurajare și are de efect, curînd după aceea, suspendarea iarășĭ pe cale polițienească a ziarelor *Independența* și *Nichipercea*. în 30 Noemvrie 1860, ceea ce aduce o interpelare în adunare, din partea luĭ Rossetti, asupra aceste mășurĭ.[17]

Cu prilejul răsturnăreĭ ministeruluĭ Epureanu, se deslănțuiesc patimile politice într'un grad până atuncĭ neauzit în țările romîne. In afară de o scenă violentă dintre Balș și Cogălniceanu, adunarea însărcinînd o comisie compusă din C. Hurmuzaki, A. Panu și T. Balș, cu cercetarea dăreĭ de samă făcută de minister asupra activităței sale, raportul aceste comisiunĭ conchide la darea în judecată a ministeruluĭ, pe aceleașĭ motive pe care le adusese și cenzura comisieĭ centrale contra acestuĭ minister. Cogălniceanu însă izbutește a domoli pornirea și reduce lucrul numaĭ la descuviințarea faptelor ministeruluĭ, ca neconstituționale.[18]

Se vede că viața parlamentară se hrănea din ce în ce maĭ mult din urile și răsbunările personale, sporite la nemăsuratele, prin combaterea în alegere a deputaților care cu toate aceste izbutiaŭ.

Retrăgîndu-se ministerul Epureanu în ziua de 3 Aprilie 1860, domnitorul urmînd calea constituțio-

15. Maĭ sus, p. 133.
16. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 22 Noemvrie 1860.
17. *Ibid.*, 1 Decemvrie 1860. Comp. *Naționalul*, 11 Decem. 1860.
18. *Monitorul oficial al Moldoveĭ*, 30 Sept. 1860.

nală, însarcinează pe vice-preşedinţiĭ adunăreĭ, Hurmuzaki şi Mavrogheni, cu alcatuirea unuĭ cabinet. Dar eĭ nu se pot înţălege cu domnitorul asupra aplicăreĭ constituţieĭ care decreta unirea efectivă, lucru privit de domn ca absolut primejdios.[19] El se adresază atuncĭ la partidul drepteĭ şi caută să compună un minister sub St. Catargiu şi Lascar Cantacuzino; dar nicĭ eĭ nu se pot întîlni cu domnul în păreri, din pricină ca voiaŭ să ciuntească programul conţinut în mesajul din ajunul disolvăreĭ.[20] Văzînd domnitorul că nu se poate înţălege nicĭ cu dreapta, nicĭ de astă dată chiar cu centrul, se hotăreşte să se plece maĭ mult spre progresiştĭ, şi chiamă la preşidenţia consiliuluĭ pe Mihail Cogălniceanu.

De şi fruntaş al partideĭ progresiste, Cogălniceanu era foarte prudent şi ştiea să se plece împrejurărilor. El accentuase tot deauna nevoia de a se proceda, pentru efectuarea unireĭ, pe calea reformelor, spre a face unirea iubită şi bine primită de popor; se apropiese de domnitor, prin combaterea ideeĭ principeluĭ străin în comisia centrală şi, cu toate că votase şi el constituţia, cu unire efectivă, recunoscu îndată temeinicia întimpinărilor domnuluĭ contra acesteĭ prea timpuriĭ realizărĭ.

Cogălniceanu îşĭ compune ministerul, în ziua de 3 Maĭ 1860, din: Eug. Alcaz, M. Jora, Damaschin Bojinca, Gh. Adrian, Arhiereul Melhisedek şi D. Cozadini, şi în 5 a aceleiaşĭ lunĭ cabinetul citeşte programul săŭ adunăreĭ.[21]

Elementele cele noue din ţară aplaudează în una-

19. *St. Dun.*, 9 Aprilie 1860.
20. *Ibid.*, 26 Aprilie 1860.
21. *Mon. of. al Moldoveĭ*, 30 Aprilie 1860, adaos. Comp. *St. Dun.*, 3 Maĭ 1860. De la 3 Aprilie pănă la 3 Maĭ Epureanu gerase afacerile. Melhisedek trebue să se retragă, în urma uneĭ interpelărĭ a luĭ Grigore Cuza, unchiul domnitoruluĭ, ca unul ce fiind călugăr, nu putea îmbrăca dregătoriĭ lumeştĭ.

nimitate, la venirea acestuĭ minister în fruntea trebilor. *Steaua Dunăreĭ* spune: „că în venirea la cîrma statuluĭ a unuia din redactoriĭ săĭ, se vede testimoniul cel mai eclatant că sacrele principiĭ de libertate şi de dreptate aŭ încetat de a maĭ fi caua guvernelor din ţara sa“; [22] iar femeia patrioată Sofia Hrisoscoleu (născută Cocea) din Fălticenĭ, scriea înflăcărată, la vrîsta de 20 de anĭ: „bucură-te acum, o tu patrie nenorocită, căcĭ ranele tale în curînd vor fi vindecate de fiiĭ tăĭ ceĭ bunĭ“.[23] In programul săŭ, Cogălniceanu apasă maĭ cu deosebire asupra nevoieĭ a treĭ reforme de căpitenie: legea electorală, chestia ţărănimeĭ şi mănăstirile închinate.[24]

Ce se întîmplase, în acest răstimp, în ţara soră? Evenemente de acelaş feliŭ ca şi acele din Moldova, aduc răsturnarea cabinetuluĭ Ioan Ghica, tot din cauza încălcăreĭ libertăţilor parlamentare. Anume principele Gh. Ştirbeiŭ fusese arestat de prefectul de Dolj, în timpul alegerilor, sub cuvînt că ar fi fost rostit vorbe ocăritoare la adresa capuluĭ statuluĭ.

Dreapta făcînd răspunzător ministerul pentru abaterea prefectuluĭ, propune un vot de neîncredere în minister. Stînga se foloseşte de prilej şi generalizază votul, pentru toate nelegiuirile comise de minister.[25] In şedinţa din 30 Aprilie 1860, votul de blam este primit, unindu-se dreapta cu stînga în a luĭ susţinere.[26]

---

22. St. *Dun.*, *Ibid.*
23. *Romînul*, 26 Iunie 1860.
24. St. *Dun.*, 5 Maĭ 1860.
25. *Naţionalul*, 1 Maĭ 1860.
26. *Monit. of. al Ţăreĭ Rom.*, 6 Iunie 1869. Comp. *Naţionalul*. 5 Maĭ 1860. *Conservatorul progresist* 1 Iunie 1860 care însă se pierde în consideraţiunĭ de tot nehotărîte asupra pricineĭ cădereĭ ministeruluĭ. Această unire a stîngeĭ cu dreapta în interesul sprijiniriĭ legalităţeĭ saŭ a altor ideĭ marĭ, precum fusese unirea, era aspru criticată de *Malgouverné*, profesorul francez de la Academia din Iaşĭ. El spune într'o scrisoare către *A. Panu* din 10/22 Aug. 1860: „Votre

Se vede că domnitorul, văzînd că în Moldova a fost nevoit a se pleca spre progresiştiĭ ceĭ maĭ declaraţĭ; că în fruntea comisieĭ centrale era de asemenea un progresist, St. Golescu, cearcă şi în Muntenia de astă dată un minister compus din oamenii ceĭ maĭ înaintaţĭ în ideile lor.

In 28 Maĭ 1860, el alcătueşte ministerul muntean din N. Golescu ca preşedinte, cu V. Boerescu, D. Brăteanu, I. Brăteanu, C. A. Rossetti, I. I. Filipescu şi D. Vladoianu.[27] Adunarea însă răspunde la această constituire, prin alegerea luĭ Barbu Catargiu, cel maĭ de frunte din membriĭ drepteĭ, la vice-preşidenţia adunăreĭ.[28]

Ministerul ultra-liberal din Ţara Romînească avu însă o viaţă foarte scurtă—nicĭ 40 de zile,—de la 28 Maĭ pănă la 5 Iulie. El cade din următoarea împrejurare: Cesar Boliac fusese ales deputat. La validarea luĭ, se pune chestiunea moralităţeĭ luĭ, întru cît fusese învinuit de consulul austriac şi de un paşă turc, că ar fi substras nişte obiecte preţioase încredinţate luĭ de Ungurĭ: Cu prilejul desbaterilor pătimaşe asupra acesteĭ chestiunĭ, ministrul de culte C. A. Rossetti spune, că „preşedintele vra să pună la vot excluderea unuĭ deputat, acuzat pe bănuială *de către un guvern inimic al autonomieĭ şi naţionalităţeĭ noastre*". V. Boerescu ministrul de justiţie, auzînd cuvintele rostite de colegul săŭ şi prin care se ataca, de către un organ al guvernuluĭ, în

---

erreur à vous tous, hommes politiques, et principalement à vous, c'est de ne vouloir pas mettre la question sociale en premier ordre et de vous attacher presque exclusivement à la question politique. Vous avez fait la faute énorme de donner la main au parti ultra-conservateur, dans la but de le faire servir au triomphe du principe de l'union". (*Hîrtiile Rosetti*).

27. *Monit. of. al Ţăreĭ Rom.*, 30 Maĭ 1860. *Conserv. progr.* citat, arată frica cea mare ce cuprinsese *lumea*, (adecă pe foştiĭ privilegiaţĭ) la venirea la putere a oamenilor din 1848.

28. *Naţionalul*, 5 Iunie 1860.

plină adunare, una din puterile garante a existenţeĭ principatelor romîne (Austria), se răpede la tribună şi arată, că „d. Rossetti ar fi vorbit ca deputat şi nu ca ministru“. Abia se sfîrşise cu aceastǎ scenă şi alt ministru, I. Brăteanu „avînd parola“, cum se spunea pe atuncĭ, susţine că „internunţul Austrieĭ, vizirul şi ceĭ lalţĭ ambasadorĭ nu aŭ *nicĭ o autoritate în notele lor; pentru onoarea noastră nicĭ nu ar trebui citite*. Protestez de a se lua *notele turceştĭ ca acte într-o cauză ce înfierează drepturile romîne*“. Boerescu ministrul justiţieĭ, suindu-se iar la tribună, observă că „încă de la început, d. I. Brăteanu a spus că iea cuvîntul ca deputat, iar nu ca membru al guvernuluĭ. E adevărat că guvernul e absolut indiferent la această chestie; dar distincţia nu poate fi aşa de absolută, în cît să nu se confunde vorbele zise ca deputat cu cuvintele zise ca membru al guvernuluĭ. Astfeliu cuvintele d-luĭ Brăteanu contra Porţeĭ Otomane, nu numaĭ guvernul nu le iea asupră-şĭ, dar şi protestă în contra-le“.[29]

Domnitorul nu putea lăsa ca miniştriĭ luĭ să atace, de la tribuna adunăreĭ, puterile semnatare ale tratatuluĭ de Paris, şi se vede că el a cerut dimisia ministeruluĭ, de oare ce este dată chiar în acea zi. N. Golescu, întrebat în adunare asupra cauzeĭ retrageređ cabinetuluĭ, răspunde, că „nu ar exista o perfectă înţălegere între domn şi miniştri, relativ la întinderea responsabilităţeĭ ministeriale“.[30] Din aceste cuvinte se vede, că miniştriĭ ce atacase puterile garante, căutase să acopere purtarea lor cu responsa-

29. Şedinţa din 5 Iulie 1860. *Monit. of. al Ţăreĭ Rom.*, 4 şi 5 Aug. 1860. *Conserv. progr.*, 20 Iulie 1860, după obiceiul săŭ, se întinde în consideraţiunĭ abstracte asupra cădereĭ ministeruluĭ ultra-liberal şi declară chiar că „nu se va ocupa cu cauzele acesteĭ căderĭ. Ceea ce-l preocupa era aproape exclusiv chestia proprietăţeĭ şi improprietărirea ţăranilor. Vezĭ şi *Romînul* 5, 6 şi 7 Iulie 1860.

30. *Romînul*, 9 Iunie 1860.

bilitatea ministerială, spunînd că vorbele lor nu legaŭ nicĭ pe capul statuluĭ, nicĭ pe ţară; dar domnitorul era de altă părere; anume că aci nu era vorba de o chestiune internă, ci de una externă, în care nu maĭ răspundeaŭ miniştriĭ, ci domnul şi decĭ ţara. Această desbinare în părerĭ aduse retragerea cabinetuluĭ.

Noul minister se constitui sub M. Costache Epureanu, cu Costaforu, V. Boerescu, I. I. Filipescu, Adrian şi Gh. Vladoianu.[31] Şi acesta era tot un minister progresist, după cum este şi salutat de organul luĭ Boerescu care adaoge, că *„oare care dificultăţĭ personale* aŭ dat loc la disolvarea cabinetuluĭ d'întâĭ; dar principiul nu sufere nimic; maĭ mulţĭ membri aĭ cabinetuluĭ celuĭ vechiŭ (Boerescu, Filipescu, Vladoian, Adrian) fac parte şi din cel noŭ".[32] Observaţia Naţionaluluĭ ne arată că era maĭ mult o prefacere de cît o schimbare a ministeriuluĭ, desfăcîndu-se el numaĭ de elementele prea înaintate prin ideile lor. Sub cele două ministere progresiste, Cogălniceanu în Moldova şi Epureanu în Ţara Romănească, şi cu o comisie centrală compusă în majoritate din elemente de acelaş feliŭ, trebuia să se îndrumeze reformele de nevoe, pentru a scoate ţările romîne din starea lor cea veche, consfinţită prin Regulamentul Organic, şi a le împinge pe calea cea nouă, aşternută lor prin Convenţia de Paris. Adunările, sub presiunea acestor împrejurărĭ, cautaŭ şi ele a se da după curent, şi de aceea ministerele luĭ Cogălniceanu şi a luĭ Epureanu şi aŭ o dăinuire ceva maĭ lungă de cît cele ce le precedase, cu toate că Cogălniceanu, în scrisoarea luĭ de rămas bun de la redacţia *Steleĭ Dunăreĭ*, spunea în chip profetic, că

31. *Mon. of. al Ţereĭ Rom.*, 25 Iulie 1860.
32. *Naţionalul*, 14 Iulie 1860.

„în aceste grele timpurĭ de tranziție și de patimĭ, oamenii nu șed mult la putere“.[33]

In asemenea condițiunĭ se începe o maĭ spornică lucrare în sensul desvoltăreĭ poporuluĭ romîn și anume în cele 3 direcțiĭ în care și pănă acuma se îndrumase activitatea elementelor conducătoare: 1) pe calea susținereĭ vredniciei și autonomieĭ țărilor romîne; 2) pe acea a întărireĭ din ce în ce maĭ mult a legăturilor de înfrățire, și 3) pe acea a aplicăreĭ principiilor de egalitate, dreptate și libertate, prevăzute de Convenția de Paris.

Călătoria domnitoruluĭ la Constantinopole. Societatea romanească se transforma prin o lucrare, înceată dar necontenit propășitoare. In afară bîntuiaŭ frămîntările politice, încriminările mutuale, răsturnările și patimele viforoase a le lupteĭ de toate zilele. Țările romîne păreaŭ supuse la lovitura unor furtunĭ năprasnice; dar aceste, pe lîngă răul pe care-l făceaŭ, udaŭ pămîntul cu apă mănoasă care, pătrunzînd în lăuntrul luĭ, umezia păturile roditoare, din care era să răsară maĭ tîrziŭ un bogat săceriș.

In privirea puntuluĭ d'întăĭ, videm pe președintele M. Costache Epureanu spunînd, în expunerea situațieĭ financiare pe 1860, în adunare, că „Inalta Poartă, nețінînd samă de sincerile protestațiĭ ale Romînilor pentru tratatele lor, și privind dorințele noastre legitime cu un ochiŭ îndoielnic, dădu un rezultat nefast pentru prosperitatea țăreĭ, prin mănținerea căĭmăcămieĭ provizorie un timp atît de îndelungat“.[34]

Asemenea tînguire în protiva purtăreĭ Porțeĭ, nu fusese rostită niciĭ odată pănă atuncĭ, într-un chip

33. *St. Dun.*, 3 Maĭ 1860.
34. *Monit. of. al Mold.*, 27 Martie 1860, adaos. Și Epureanu ca ministru, atăca o putere garantă, însă modul cum o făcea era absolut altul de cît cum o făcuse Rossetti și Brăteanu. Maĭ sus p. 152—153.

oficial. Dar nu numaĭ față cu Turcia trebuia afirmată autonomia și libertatea țarilor romîne, ci față și cu celelalte puterĭ. Jurisdicția consulară maĭ ales ridica necontenit greutățĭ în mersul trebilor, și am vazut maĭ sus încercarea ministeriilor trecute de a rastrînge întinderea eĭ. Aceste încercărĭ adusese, probabil, după stăruințele Austrieĭ și ale Anglieĭ, nota colectivă a tuturor consulilor, între care chiar al Franțieĭ pentru mantinerea neatinsă a aceleĭ jurisdicții, notă despre care s'a vorbit maĭ sus. Guvernul însă își dădu în curînd samă despre falșa pozițiune în care se aflaŭ consulii puterilor straine, acreditațĭ în Principate, prin berate turceștĭ, și el începe a face demersurĭ, ca de acum înainte eĭ să fie trimișĭ de-adreptul în țările romîne.[35] Puterea care inaugurează recunoașterea acesteĭ dorințĭ și decĭ autonomia țarilor romîne și în raporturile internaționale, este Piemontul. Ca o măsură complinitoare a acesteĭ noue ere în viața politiceĭ exterioare a Principatelor, se înființază o agenție diplomatică la Paris și una la Turin.[36] Jurisdicția consulară pierzînd din însămnatatea ce o avea maĭ inainte, supușiĭ străinĭ se îngrămădesc tot maĭ mult, lepădîndu-se de protecțiile respective,[37] la cetățenia romînă.

Mare și neașteptată era această priveliște pentru ochiĭ Romînilor ce abia păreaŭ că pot suporta lumina

35. Monit. citat în nota prec. Comp. maĭ sus, p. 125.
36. *Naționalul*, 14 August 1860. Domnitorul trimisese, după 24 Ianuarie 1859 pe Alexandri la Paris, la Londra și la Turin; pe Ludovic Steege la Viena și Berlin, iar pe C. Negri la Constantinopole. Prima agenție statornică este însă acea din Paris înființată, la început, cu titlu de *Corespondant du gouvernement de Moldavie à Paris et à Londres*, și primul eĭ titular este Ioan Alexandri fratele poetuluĭ. De la 7 Sept. 1860 el iea titlul de *Agent des Principautés-Unies à Paris et à Londres*. La 11 Septemvre 1860, I. Alexandri capătă dreptul de a corespunde prin cifre cu domnitorul. A. Papadopol Calimah. *Amintirĭ*, p. 257 și 283. Vezĭ și maĭ sus, p. 64.
37. Maĭ fie-care număr al Monitoruluĭ Moldoveĭ și Țăreĭ Romăneștĭ conțin asemenea lepădărĭ.

orbitoare ce le lua de odată viderile. Cogălniceanu, ca ministru ad-interim la instrucție, putea cu drept cuvînt să spună, într'un răspuns luĭ Zaharia Columb, reprezentantul comitetuluĭ școlar, la împărțirea premiilor a anuluĭ 1860: „In adevăr, în aniĭ aceia cînd în cîte-va lunĭ am putut fi profesor de istoria românească, nu era lucru ușor și nepericulos de-a grăi adevărul, de a vorbi în favoarea libertățeĭ naționale și cetățeneștĭ. Cine ar fi crezut, că cu ochiĭ noștri vom privi, că însușĭ noĭ vom dobîndi aceea ce deabia cu cîțĭ-va anĭ maĭ înainte era un mare curaj de-a rosti, de a dori“![38]

Această înălțare a țărilor romîne în vaza lor, în însămnatatea lor, reiesă într'un chip într'adevăr strălucit, atuncĭ cînd domnitorul merge la Constantinopole, spre a se înfățoșa în persoana Sultanuluĭ. Era aceasta o datorie de îndeplinit, fața cu puterea de care atîrnaŭ și pe care congresul european ce le recunoscuse dreptul la existență, o mănținuse ca suzerană a Principatelor-Unite. Dar, de și Alexandru Ioan se ducea, ca vasal să facă un act de curtenire suzeranuluĭ săŭ, cît de deosebit se așternură relațiile de astă dată între sultan și domnul Principatelor! Orĭ ce urmă de înjosire care să amintească poziția precumpenitoare a împărățieĭ turceștĭ și acea închinată a capuluĭ țărilor romîne, dispăru; ba din protivă, Sultanul, prin măsurile ordonate de el și prin purtarea sa personală, căută să înalțe pe domnul acelor țărĭ, pe care predecesoriĭ săĭ eraŭ deprinșĭ a le strivi sub călcăiul lor.

Inainte ca domnitorul țărilor romîne să facă această călătorie, se întîmplase ca marele vizir să vină în orașele turceștĭ de lîngă Dunăre. Domnitorul trimise pe ministrul de externe, să complimenteze pe marele

38. *Mon. of. al Mold.*, 29 Iulie 1860.

vizir. Organele preseĭ turceştĭ arătaŭ părerea de răŭ, că domnitorul nu s'a dus în persoană, spre a se înţălege cu marele vizir asupra ceremonialuluĭ primireĭ sale în Constantinopole.[39] Nu numaĭ că Alexandru Ioan I ştiu să-şĭ păstreze vaza personală cu acest prilej, dar el luâ măsurile cele maĭ amănunte, pentru a asigura viziteĭ sale un cu totul alt caracter de cît îl avuse acele ale predecesorilor săĭ. C. Negri fixază programul împreună cu ambasadorul francez, şi Savfet-paşa asigură pe reprezentantul Principatelor-Unite, că principele va fi primit cu cele maĭ marĭ onorurĭ şi anume că va intra, nu pe poarta cea mică, ci prin acea a Sultanuluĭ; cere ca Cuza să primească numaĭ decît a fi găzduit la palatul Emirgian, ceea ce'l va pune pe picior egal cu principele Napoleon şi cu marele Duce Constantin. Fuad-paşa ce fusese cîştigat de domnitor, prin o scrisoare de condoleanţă, trimisă dregătoruluĭ turc, cu prilejul morţeĭ fiuluĭ săŭ, după sfatul dat de ambasadorul francez luĭ Negri, se jăluește chiar acestuia, că domnitorul ceruse de la adunare un credit de 1,000,000 de leĭ, spre a merge la Constantinopole, credit ce s'ar putea interpreta că ar sluji spre a face darurĭ.[40] Cît se schimbase lucrurile!

In 22 Septemvrie 1860, Alexandru Ioan I pleacă către Constantinopole din Galaţĭ. Era aşteptat aicĭ, de treĭ zile, de doĭ colonelĭ turcĭ, trimişĭ de Sultanul. Nu se trimisese grade maĭ înalte militare, numaĭ din cauză că şi Cuza nu fusese decît colonel în armata romînă.

Corveta de războiŭ *Beyrut*, din marina otomană, fu pusă la dispoziţia principeluĭ. Bolintineanu care a

---

39. Reprodus din *Le Levant*, ziar al Porţeĭ ce apărea în Bruxelles de *Deutscher Correspondent*, Bucureştĭ, 18 August 1860.

40. *Negri* către *Domnitor*, 14 Decemvrie 1859, 15 Fevr., 13 April 14 Maĭ, 16 şi 26 August 1860. *Corespondenţa*, p. 5, 17, 55, 30, 62 şi 67, Comp. Papadopol-Calimah, *Amintirĭ*, p. 288.

însoţit pe principe în călătoria luĭ, ne descrie primirea domnitoruluĭ romîn de către autorităţile turceştĭ, primire ce nu se deosebea aproape întru nimic de aceea a unuĭ suveran neatîrnat. La întrarea în Marea Neagră, cînd domnul se apropie cu barca de corvetă, ea se ilumină deodată sub flacările unuĭ foc bengalic, şi cînd o părăsi, în portul Constantinopoleĭ, coborîndu-se în caic, corveta salută prin o descărcare de tunurĭ. O gardă de soldaţĭ turcĭ prezentară arma la debarcarea domnuluĭ. El fu găzduit în palatul de la Emirgian. Hrana atît a domnuluĭ cît şi a întreguluĭ săŭ personal, se dădu pe socoteala Porţeĭ. Indată ce se aşăză în palat, domnitorul primi vizita ambasadorilor puterilor europene şi a ministruluĭ afacerilor străine ale Porţeĭ. La vizita făcută de Alexandru Ioan I Sultanuluĭ, acesta îl aştepta în picioare, în mijlocul salonuluĭ şi făcu cîţĭ-va paşĭ întru întimpinarea domnuluĭ care era îmbrăcat în uniforma românească. Domnul fiind puţin răcit şi tuşind de cîte-va orĭ, Sultanul se informă de sănătatea luĭ şi-ĭ arătă dorinţa de a-l vedea de maĭ multe orĭ, în timpul cît va sta la Constantinopole. La eşire, vizirul petrecu pe domn pănă la uşa serailiuluĭ. La vizita pe care domnul o înapoi ministruluĭ de externe, muzica turcească executâ ariĭ romăneştĭ. Sultanul trimise domnitoruluĭ o sabie de onoare împodobită cu pietre scumpe de o foarte mare valoare. Se dădu o reprezentaţie la teatrul de la palat, la care domnitorul asistă în lojă, alăturea cu Sultanul, şi aşa maĭ departe.[41]

Ce scop urmărise domnitorul în vizita luĭ? Se spu-

41. D. Bolintineanu. *Călătoria domnuluĭ Principatelor-Unite în Constantinopole,* 1860. Asupra moduluĭ cum fusese primiţĭ Al. Ghica şi M. Sturza, cu fesul pe cap şi sărutarea papuculuĭ şi cu mînile la piept, vezĭ Drăghicĭ *Istoria Moldoveĭ, pe 500 de anĭ,* II, p. 193. Pentru Grig. Ghica şi Ştirbeiŭ, *Albina Romaneasca,* 10 Iulie 1849. Vezĭ şi T. Codrescu. *Magazin istoric şi literar,* 1876. Comp. a mea *Istorie a Romînilor din Dacia Traiană,* V, p. 508.

nea prin ţară, în cercul acelora care nemulţămise pe domn, cu răsturnările ministeriale, că el avea de gînd să trateze, cu reprezentanţiĭ puterilor străine din capitala Turcieĭ, suprimarea Convenţieĭ şi înlocuirea eĭ cu dictatura.[42] Asemene zvonurĭ le am văzut că eraŭ răspîndite încă de maĭ înainte în ţările romîne. Dacă ele eraŭ de o cam dată neîntemeiate, scopul vizitei sale nu era acel al unuĭ simplu act de curtenire, cu toate că domnitorul şi încunjurimea luĭ căutase să-ĭ dee acest caracter. Aşa Bolintineanu credea că domnul nu putea să ceară unirea de la Turcĭ, fără a jărtfi autonomia ţărilor surorĭ. Insuş domnul, la reîntoarcerea luĭ, lămureşte lumeĭ adunate în saloanele palatuluĭ din Bucureştĭ, pentru ce se dusese la Constantinpole: „Nu am mers acolo, spune el, spre a căuta mijlocul de întărire din întru, căcĭ realizarea legitimelor dorinţĭ ale Romînilor atîrnă de eĭ înşişĭ. Aş socoti coborît neamul romănesc, dacă afară din ţară ar fi avut nevoia saŭ aş fi cătat mijloace de a ajunge la ţelul dorit. Mergerea la Constantinopole a fost o simplă vizită de curtoazie".[43] Arătările domnitoruluĭ nu sunt tocmaĭ exacte; dar el nu putea mărturisi lucrurile precum fusese într'adevăr. Anume el vroise întăĭ să pună o condiţie acesteĭ vizite, adecă primirea unireĭ desăvârşite de către Poartă şi revizuirea legeĭ electorale. Ambasadorul francez însă sfătueşte pe Negri, să determine pe principe a face vizita întăĭ şi după aceea să facă cererea de revizuire.[44] De aceea vom vedea că maĭ tîrziŭ tot de la Poarta şi de la puterĭ, principele va cere a se dobîndi aceste lucrurĭ, şi nicĭ că se putea altfeliŭ. Vorbele principeluĭ căutaŭ să acopere o cugetare pe care

42. *Steaua Dun.*, 31 August şi 3 Sept. 1860. *Naţionalul*, 22 Septemvrie 1860.
43. *Monit. of. al Ţăreĭ Rom.*, 18 Oct. 1860.
44. *Negri* c. *Cuza*, 9 Iulie 1860. *Corespondenţa*, p. 54.

o avuse, dar care din împrejurărĭ rămăsese de o cam dată nearătată. De altfeliŭ, această vizită avea o mare însămnătate, prin măgulitoarele distincțiĭ ale căror obiect fusese domnul și prin care el făcuse țărilor romîne o slujbă covîrșitoare, înălțîndu-le în propriĭ lor ochĭ și în aceĭ aĭ Europeĭ.

In curînd se văzu rezultatul bunelor relațiĭ închegate între Sultan și domnitorul Romînilor. Se obicĭnuia pănă atuncĭ, ca pașpoartele eliberate de cancelariile romîne pentru Turcia, în loc de a fi numaĭ vizate de autoritățile otomane, să fie preschimbate de ele în pașpoarte turceștĭ, pentru a se mănținea ideea încorporăreĭ Principatelor în împărăția otomană. C. Negri cerînd, după vizita domnitoruluĭ, suprimarea acestuĭ obiceiŭ, ministrul de externe al Turcieĭ încuviințază cererea reprezentantuluĭ romîn.[45]

Dacă însă domnitorul era rîvnitor a apăra vaza și demnitatea poporuluĭ săŭ, el era foarte băgător în samă a nu atinge prin nimic susceptibilitatea puterilor care subscrisese actul de renaștere al țărilor romîne.

Am văzut maĭ sus cum se expulzase din țară ceĭ doĭ ziariștĭ, italian și german, din care cel dintăĭ ponegrise pe Napoleon, cel de al doilea pe Francisc Iosif; de asemene cum domnul ceruse dimisia ministeruluĭ ce atacase, în adunare, pe Austria și pe Turcia.[46] Pe la Aprilie 1860, episcopiĭ catolicĭ primise ordin de la papa, a ceti în bisericile catolice o afurisenie contra regeluĭ Italieĭ. Guvernul luĭ Alexandru Ioan I oprește această cetire, de ambele părțĭ ale Milcovuluĭ, pe motivul, „că ar fi un rege garant și de un sînge cu noĭ“. Puțin timp după aceea, voind să se dee un banchet, pentru a se celebra unirea Italieĭ centrale cu Savoia, fapt neplăcut luĭ Napoleon, gu-

45. *Naționalul*, 23 Oct. 1860.
46. Maĭ sus, p. 134 și 153.

vernul vra să-l oprească prin poliție, și atuncĭ ideea banchetuluĭ este părăsită.[47] Către sfîrșitul anuluĭ 1860, doue corăbiĭ sarde vreŭ să descarce la Galațĭ maĭ multe lăzĭ cu arme, destinate pentru armarea uneĭ bande de Ungurĭ ce, în acelaș timp, se formase în ambele țărĭ, din adunarea emigranților. Cogălniceanu izbutește să-ĭ facă prin stăruințĭ a părăsi Moldova, și interpelat în adunare asupra aceșteĭ împrejurărĭ, răspunde, că a refuzat să-ĭ extradeze, spre a nu lovi în reputația de țară ospitalieră de care tot-deauna s'a bucurat Romănia ; dar pe de altă parte a căutat să-ĭ determine a părăsi țara noastră, spre a nu jigni întru nimica principiul neutralitățeĭ care trebue să fie sfînt pentru noĭ.[48] Părerea ministruluĭ reproducea cugetarea domnitoruluĭ care spusese, într'o cuvîntare rostită la 10 Decemvrie 1860: „Ungurii aŭ socotit că a venit momentul de a-șĭ dobîndi și eĭ naționalitatea lor, și că țara noastră ar putea servi de bază a operațiunilor lor. Suntem neutri și nu putem îngădui astfeliŭ de întreprinderĭ, sub nicĭ un pretext, căcĭ atuncĭ nu știm pentru ce alțiĭ ar respecta neutralitatea noastră". Adresîndu-se apoĭ către ministrul de războiŭ adaoge: „complectațĭ cadrele, îngrijițĭ de echipamente și, dacă este nevoie, trecețĭ chiar peste cifra budgetară. Astă-zĭ țara îșĭ are steagul eĭ, și Romîniĭ se vor strînge în jurul luĭ pentru a-l apăra".[49]

Dacă însă autoritatea domnitoruluĭ se întindea și

47. *Romînul,* 19 Aprilie 1860. Banchetul se plănuia a se da în Bucureștĭ. In Iașĭ nu fusese nicĭ o mișcare în această privire; căcĭ cum spune *Steaua Dunareĭ:* „jupîn Leib și jupîn Solomoniki nu prea simpatizază cu triumful Italienilor".

48. Ședința din 15 Decemvrie 1860. *Monit. of. al Mold.,* 19 Dec. 1860.

49. *Monit. of. al Țăreĭ Rom.,* 12 Decemvrie 1860. Această chestie a armelor ungureștĭ complicase chestia unireĭ (vezĭ maĭ jos). Indemnul domnitoruluĭ ca să se treacă peste cifra budgetară, cu tot avîntul săŭ patriotic, este neconstituțional și se poate adăogi la celelalte arătărĭ aduse maĭ sus despre practica acestuĭ regim.

se întăria în afară, şi în lăuntru era nevoe a o înălţa deasupra unei puteri care, de cînd cu emanciparea poporului romîn, începuse a lua apucături de neatîrnare, nepotrivite cu starea lucrurilor, precum şi cu întreaga istorie a ţărilor romîne—autoritatea bisericească, întrupată în persoana mitropolitului. Sofronie Miclescu, mitropolitul Moldovei, era unul din cei mai înverşunaţi protivnici ai noului ordin de lucruri şi ai domnului, reprezentantul său. Domnitorul se hotărî să dee capului bisericei o lecţiune care să-l înveţe—pe el şi pe toţi cei ce cugetaŭ ca dînsul—că, dacă mitropolitul este suveran în trebile bisericeşti, nu poate fi de cît ascultător şi supus în cele lumeşti. Pentru a lovi minţile, domnitorul alege ziua cea mare de primire, după întoarcerea sa din Constantinopole, cu care prilej el putea atinge şi alte abateri de domeniul moral, de îndreptat tocmai pe aceeaşi cale, a dărei lor în cunoştinţa obştească şi a mustrărei prin organul său cel autorizat.

El arată întăi, că vizita făcută sultanului, „a avut un deplin succes; că va atîrna numai de patriotismul şi de prudenţa şi concordia noastră, pentru ca în curînd aspiraţiile noastre cele mai fierbinţi să se realizeze. Pentru aceasta trebue însă ca guvern şi ţara să ne dăm mîna şi să ne ocupăm serios de îmbunătăţirea stărei lucrurilor din lăuntru, cu stîrpirea abuzurilor şi cu întemeierea legalităţei. Exemplul respectului către lege trebue să-l dee mai întăi acei ce sunt chemaţi a o aplica. Cu părere de rău însă trebue să mărturisesc, că am priimit mai multe tînguiri asupra unora din tribunalele ţărei. Chem cea mai mare luare aminte a d-voastră, d-le ministru al Justiţiei, asupra acestor abuzuri care trebue să dispară cît mai curînd. Vă invit mai cu deosebire să fiţi fără cruţare pentru judecătorii care aŭ calcat datorinţele lor. Curtea de confirmaţie dă asemene loc

la multe tînguirĭ. Mi se spune apoĭ că uniĭ membri aĭ curţilor nu se deosebesc prin o mare exactitate întru a-şĭ îndeplini îndatoririle lor, la oarele hotărîte. Am aflat că unele dăţĭ, preşedintele a fost chiar nevoit de a se duce pe a casă, spre a pofti pe judecătorĭ de a veni la curte, ca să complecteze sesiunea. Aceasta nu o voĭ maĭ tolera, de acum înainte. In fie care Duminică, deosebitele curţĭ şi tribunale îmĭ vor înfăţoşa raporturile lor despre pricinele cercetate, despre cele amînate, precum şi despre cauzele pentru care ele nu s'aŭ cercetat".

După aceste cuvinte, cu care nu prea eraŭ deprinşĭ magistraţiĭ moldovenĭ, întorcîndu-se către mitropolit, îl apostrofează într'un chip tot atît de energic pe cît şi de neaşteptat: „Prea sfinte Mitropolite! Ţara v'a încredinţat toiagul arhipăstoresc ca să o conduceţĭ pe calea morală şi a mîntuireĭ sufleteştĭ. Eŭ sunt convins că prea sfinţia voastră aveţĭ conştiinţa acestor marĭ şi frumoase datorinţĭ; dar sunteţĭ răŭ încunjurat şi răŭ sfătuit. De un timp încoace clerul înalt a părăsit cu totul misiunea sa; în loc de a fi cel întâĭ a da exemplul respectuluĭ către lege şi autoritate, el s'a pus în stare de revoltă. Nu vom maĭ tolera o asemene stare de lucrurĭ, jignitoare fericireĭ şi progresuluĭ ţăreĭ. Trebue ca în viitor capetele cele maĭ îndărătnice să se supună legeĭ. Am maĭ multe motive pentru a Vĕ adresa asemene cuvinte". Aice domnitorul aduce aminte mitropolituluĭ, cum s'a opus tot deauna încercărilor miniştrilor, de a introduce morala şi disciplina în mănăstirĭ, la care mitropolitul a răspuns prin cărţĭ de afurisenie care aŭ provocat revolte între călugărĭ; că guvernul pedepsind pe aceştĭ revoltanţĭ, mitropolitul a protestat; că guvernul a cerut destituirea stareţuluĭ de la Neamţ, găsit vinovat de maĭ multe încălcărĭ, în urma uneĭ anchete rînduite de minister

în unire cu mitropolitul; dar că acest din urmă refuzase destituirea; [50] că mitropolitul, în doĭ anĭ de a rîndul, se ferise a sărba ziua onomastică a domnitoruluĭ, ducîndu-se la țară în acel timp. „Ca simplu individ—spuse domnul—eŭ nu cer și nu am trebuința de rugăciunĭ de comandă și făcute fără voie; însă ca șef al statuluĭ, cer și pretind ca mitropolitul Moldoveĭ să se roage pentru domnul Romînilor". In sfîrșit maĭ mustră pe mitropolit pentru abuzul despărțeniilor, „în care toate legile, și cele dumnezeeștĭ și cele omeneștĭ, s'aŭ calcat în picioare de decasteria prea Sfinției Voastre". Intorcîndu-se apoĭ către Cogălniceanu și prefăcîndu-se a fi suparat pe el, îĭ spune: „de aceia domnule președinte al consiliuluĭ și ministru de culturĭ ad-interim, ne videm silit a vă arăta nemulțămirea noastră, pentru molătatea și indulgența cu care ațĭ răbdat starea de nesubordonare în care s'aŭ pus uniĭ din membriĭ cleruluĭ înalt; chiar de mîne vețĭ lua măsurile cele maĭ energice, pentru ca legea și autoritatea să fie respectate de toțĭ fără deosebire. Am respectat și voĭ respecta drepturile atît ale fie căruĭ cetățan cît și ale fie căreĭ puterĭ a statuluĭ; însă voĭ ști a face să se respecte și drepturile care sunt date domnuluĭ. Națiunea ne-a delegat suveranitatea eĭ, ca să facem fericirea a cincĭ milioane de Romînĭ, iar nu ca să ne oprim din această cale mîntuitoare, prin considerațiunĭ către cîțĭ-va rasvrătitorĭ saŭ ambițioșĭ care nu se pot împăca cu noul ordin de lucrurĭ. Suntem domnul Romînilor și prin urmare suntem datorĭ a ocîrmui astfeliŭ, ca fericirea întregeĭ națiĭ să nu maĭ fie sacrificată la cîțĭ-va nemulțămițĭ".

O urmare a acesteĭ cumplite filipice fu suspenda-

50. Intre altele, stareţul rupsese marca țăreĭ de pe frontonul școaleĭ din mănăstire. Cogălniceanu, în ședința din 31 Iunie 1860, *Monit. of. al Mold.*, 31 Oct. 1860.

rea mitropolitului, darea lui în judecată, pentru abuzurile comise și internarea lui la mănăstirea Slatina".[52]

Pe lîngă această plecare a capului bisericei sub puterea statului, se urmează înainte cu măsurile luate încă sub ministerele anterioare, secularizindu-se încă cîte-va schiturĭ și mănastirĭ, atît în Moldova cît și în Muntenia, pe motivul că „monahiĭ ce conțin sunt călugăriți contra canoanelor și aŭ o purtare abătută de la morală".[53] Apoĭ se centralizază, prin un decret din 19 Oct. 1860, veniturile tuturor mănăstirilor chinoviĭ, adecă pămîntene, în casa statuluĭ, și se ieaŭ încă și alte măsurĭ, pentru a se pune biserica sub autoritatea statuluĭ. Așa se reformă programul seminarelor, fără a se consulta autoritățile bisericeștĭ și se proiectează o lege pentru numirea episcopilor și a mitropoliților, pe care clerul o consideră ca necanonică, întru cît, în locul alegereĭ propriŭ zisă din partea cleruluĭ, se substituia numirea din partea domnitoruluĭ. Toate aceste măsurĭ treziră protestărĭ din partea organelor ecleziastice.[54]

In ce privește pe cel de al doile punt, răstrîngerea tot maĭ mult a legăturilor dintre țările surorĭ, amintim următoarele măsurĭ luate de guvernele ce se succedaŭ la cîrma lor:

Incă de la 1 Ianuarie 1860, prin o măsură admi-

52. *Ibid.*, 7 Noemvrie 1860.
53. *Ibid.*, 16 Aug. 1860. Comp. *Naționalul*, 29 Sept. 1860.
54. *Naționalul*, 27 Oct. 1860. Vezĭ protestele: Acele ale mitrop. Sofronie, din 10 Dec. 1860, din măn. Slatina, care califică actul guvernuluĭ, de a lua în administrație averile măn. chinoviĭ, de „act nelegal nedrept și nemoral", protest publicat în *Documente pentru istoria bisericească a națiuneĭ romîne* de arh. Varahiil Lateș, Ian. 1860; critica reformeĭ seminariilor, în *Clerul romîn fața de art. 46 din Convenție* de Neofit Scriban, Buzăŭ, 1860; și acea a proiectuluĭ de lege, de acelaș: *Nelegalitatea* și *defectuozitatile proiectuluĭ de lege pentru alegerea mitrop. și a episcop.*, Iașĭ, 1861. (Extras din ziarul *Trecutul* 4, 7 și 8).

nistrativă provizorie, se procede la unificarea vămilor care trebuiaŭ să nu maĭ fie date în arendă, ci căutate în regie. Administrația centrală era să fie în Bucureștĭ, cu o sucursală în Iașĭ, adeverindu-se și pe calea practică întăietatea capitaleĭ Țăreĭ Romăneștĭ, susținută în teorie de Cogălniceanu în comisia centrală.[55] Se iea apoĭ măsura ca autoritățile Moldoveĭ și ale Țăreĭ Romîneștĭ să corespundă direct, ca aparținînd uneia și aceleiașĭ țărĭ, și nu maĭ mult prin organul ministerilor afacerilor străine.[56] Alexandri și Panu punîndu-șĭ candidaturile de deputațĭ în Muntenia, unul la Buzeŭ și celalalt la Craiova, cad amîndoĭ. *Dîmbovița* regretă această cădere, arătînd că ar putea fi luată ca o manifestare contra țăreĭ surorĭ.[57] Maĭ tîrziŭ însă Cogălniceanu, punîndu-șĭ candidatura la Focșanĭ, unde era combătut de guvern, colegiul din Brăila îĭ propusese a fi candidatul săŭ, ceea ce Cogălniceanu refuză, dorind a rămînea deputatul Moldoveĭ.[58] Adunarea moldovenească întreabă pe cea muntenească, cum a procedat la alegerea membrilor comisieĭ centrale, și dacă a admis ca aceĭ membri să urmeze a face parte din adunare, saŭ dacă trebuia înlocuițĭ—aceasta spre a lucra ca și dînsa și a întări principiul unireĭ.[59] Măsurile de unificare administrativă se introduceaŭ însă maĭ ales în trebile militare, Convenția însășĭ prevăzînd contopirea ambelor corpurĭ de apărare ale țărilor romîne. Așa se unifică legile gradelor militare din ambele principate ; [60] se crează

55. Expunerea luĭ M. Costache, *Monit. of. al Mold.*, 31 Martie 1860. Comp. *Ibid.*, 4 Ian. 1860 și 23 Decemv. 1859.
56. Dispoziție din 1 Martie 1860, *Monit. of. al Țăreĭ Rom.*, 4 Martie 1860.
57. *Dîmbovița*, 24 Fevr. 1860.
58. *Steaua Dun.*, 1 Martie 1860.
59. *Monit. of. al Mold.*, 28 Martie 1860.
60. Decret din 30 Iunie 1760. *Ibid.*, 10 Aug. 1860.

o scoală militară comună; se promulgă proiectul de recrutare, întocmit de comisia centrală și votat de ambele adunări; [61] se unifică ministerul de războiŭ din ambele țări, de o cam dată sub forma, că ministrul de războiŭ din Țara Romănească să gereze și afacerile celuĭ din Moldova; maĭ tîrziŭ însă întocmindu-se un singur minister de războiŭ pentru ambele țărĭ, cu reședința în Bucureștĭ—iarășĭ o afirmare a acestuĭ oraș de capitală a Romănieĭ viitoare; [62] se unifică intendența, comanda și instrucția ambelor armate; ceea ce nu era de cît o urmare a administrațieĭ lor comune.[63] Rîdicarea și întărirea oștireĭ ambelor țărĭ era pe de o parte cel maĭ bun mijloc de a le asigura păstrarea drepturilor cîștigate, precum și speranța cea maĭ puternică a realizăreĭ dorințelor viitoare. De aceea, orĭ ce măsură în favoarea acestuĭ așăzămînt, făcea să propășască atît tendința către emancipare, cît și acea către unire. Se trimit cîțĭ-va ofițerĭ pe cîmpul de batae al Marocului; alțiĭ în scoalele militare din Metz și St.-Cyr; se înființază scoale ostășeștĭ la toate companiile, escadroanele și bateriile; se votează de adunarea munteană un credit de 5,000,000 de leĭ menit pentru cumpărare de arme; în sfîrșit se înființază un regiment de geniŭ.[64]

Dar cu cît se răstringeaŭ maĭ mult firele vieţeĭ comune, cu atîta se simția maĭ mult neputința de a se mănținea jumătatea de unire, încuviințată de Con-

61. Decret din 21 Iulie 1860. *Monit. of. al Mold.*, 2 Aug. 1860.
62. Decret din 26 Iulie 1860. *Ibid.*, 31 Aug. 1860. *Monit. of. al Țăreĭ Rom.*, Sept. 1860.
63. Decret din 30 Aug. 1860. *Mon. of. al Mold.*, 31 Aug. 1860.
64. *Naționalul*, 28 Febr.; *Monit. of. al Țăreĭ Rom.*, 24 Maĭ; *Mon. of. al Mold.*, 4 Iulie; *Monit. of. al Țăreĭ Rom.*, 16 Sept.; *Ibid.*, 11 Noemv. 1860. Șed. din 29 Aug. în *Monit. of. al Țăreĭ Rom.* citat. Toate aceste măsurĭ care tindeaŭ tot odată la îmbunătățirea și la unificarea oștireĭ, precum și altele maĭ mărunte, sunt cuprinse în *Monitorul oasteĭ* pe 1860; rezumate de generalul Florescu, în *Expunerea îmbunătățirilor în armată*, Bucureștĭ, 1861.

venția de Paris. Așa se știe, că vama între țările romîne fusese suprimată încă de pe vremile luĭ Bibescu, cel întăĭ pas făcut pe tărîmul real al unireĭ și unificăreĭ intereselor lor.[65] Printre legile financiare menite a spori mijloacele budgetare, se propusese în Muntenia și o taxă de 5 leĭ pe vadra de spirt. De și legea este promulgată în Muntenia, guvernul de aicĭ suspendă aplicarea eĭ, până la votarea aceleiașĭ legĭ și în Moldova, întru cît altfeliŭ spirtuoasele moldovene ar fi făcut o concurență ruinătoare celor din Muntenia.[66] Apoĭ mecanismul legislațieĭ era de o nespusă complicare și aducea multe trăgănărĭ. Legile de interes comun trebuiaŭ să fie propuse de comisia centrală, trimise apoĭ la ambele adunărĭ care, dacă le amendaŭ, trebuiaŭ să se întoarcă la comisia centrală; cele de interes special trebuiaŭ iar să fie propuse de guverne și să fie de asemenea cercetate de comisia centrală, poate amendate și reîntoarse la adunărĭ. Mijloacele de comunicație, fiind primitive și încete[67], se înțelege cîtă zăbavă trebuia să aducă o asemene organizare în mersul trebilor. Toate măsurile se încercară spre a se maĭ îndrepta răul. Așa, adunarea moldovenească votează trimiterea a doĭ delegațĭ în adunarea munteană, spre a asista la desbatere și a aplana dificultățile politice dintre ambele țărĭ, care delegațĭ să aibă vot în adunările unde eraŭ să fie trimișĭ. Această hotărîre însă nu este pusă în lucrare, văzindu-se că e nepractică. Adunarea munteană, la rîndul eĭ, cînd cu votarea legeĭ curțeĭ de casație, cere ca saŭ adunarea moldovenească să primiască amendamentele eĭ, saŭ vice-versa,[68] iar deputațiĭ moldovenĭ C.

65. *Ist. Romînilor din Dacia Traiană* VI, p. 181.
66. Decret p. suspendarea aplicăreĭ legeĭ din 1 Oct. 1860. Vezĭ *Naționalul*, 6 Oct. 1860.
67. Vezĭ maĭ sus, p. 97.
68. Ședința din 20 Iunie 1860. Depeșa adunăreĭ din Bucureștĭ către cea din Iașĭ în *Monit. of. al Mold.*, 27 Oct. 1860.

Gr. Ghica şi d-rul Gh. Cuciureanu propun ca, pentru votarea acestuĭ proiect, menit a crea un aşăzămînt comun, prevăzut de Convenţia de Paris, adunarea moldovenească să se strămute la Bucureştĭ, spre a lucra împreună cu acea din Ţara Romanească—altă îndrumare care arată tot Bucureştiĭ de capitală a statuluĭ unitar. Primul ministru, Cogălniceanu, se opune însă acesteĭ propunerĭ, „fiind că a se întruni adunările, ar fi a se face o lovitură de Stat şi, spre a o face, ar trebui să avem mijloacele necesare. Ocazia trebue prinsă de păr; dar ocazia aceasta nu are păr; trebue să ne silim a face să-ĭ crească părul, ca să avem de unde o apuca".[69] De aceeaşĭ părere este şi *Naţionalul* care iea aminte că: „a brusca unirea, este a o compromite".[70] Pe cît se putea însă, ambele guverne lucraŭ tot deauna în acelaş sens. Aşa se adoptă, în Moldova, regulele stabilite în Muntenia pentru naturalizare, spunîndu-se anume, că „guvernul Moldoveĭ a luat de regulă a lucra într'un chip identic cu acel din ţara soră".[71] Tot pe atuncĭ Aristide Pascal ce luase direcţia Naţionaluluĭ, pe cît timp Boerescu era ministru, cere unificarea legislaţieĭ civile a ambelor ţărĭ, prin adoptarea în Muntenia a coduluĭ Calimah, cu mult superior coduluĭ Caragea.[72] Apropiinduse a doua aniversare a îndoiteĭ alegerĭ a domnitoruluĭ, în Iaanuarie 1861, primul ministru al Moldoveĭ, Cogălniceanu, propune a nu se maĭ sărba ziua de 5 Ianuarie a alegereĭ din Moldova, „întru cît această zi ar fi fost absorbită de 24 Ianuarie şi, a se păstra ambele sărbărĭ, ar fi a se consacra un separatismu care din ce în ce maĭ mult trebue să dispară din legile,

69. Şed. din 28 Iunie 1860. *Mon. of. al Mold.*, 18 Noemvrie 1860.
70. *Naţionalul*, 23 Iunie 1860.
71. *Mon. of. al Mold.*, 16 Iulie 1860.
72. *Naţionalul*, 23 Oct. 1860.

din deprinderile şi chiar din analele noastre contimpurane".[73] Şi într'adevăr că această deosebire începuse a nu maĭ fi aşa de bătătoare la ochĭ. După căderea luĭ M. Costache Epureanu în Moldova, domnitorul îl însărciuiează cu formarea cabinetuluĭ muntean, cînd tot pe atuncea Cogălniceanu era preşedintele consiliuluĭ în Moldova, în cît în ambele ţărĭ, capul cabinetuluĭ era moldovan, fără ca această împrejurare nicĭ macar să fi fost bagată în samă de oameniĭ timpuluĭ. Dar M. Costache fusese numit ministru, fără a fi deputat. Colegiul Brăileĭ îşĭ face o onoare de a-l alege, lucru ce face pe ministru să rostiască, în adunarea din Bucureştĭ, cuvintele: „sunt acuma îndoit de mîndru, că pot să mă suiŭ aicĭ, ca făcînd parte din adunarea reprezentanţilor Ţăreĭ Romăneştĭ. Regret însă că sunt singurul. Vĕ promit a face totul prin putinţă, spre a ajunge a se realiza dorinţa tuturor".[74]

Dacă însă în privirea acestor două curente, acel spre emanciparea politică şi acel spre contopirea în o viaţă comună, se întîlnia în spiritele tuturora, aceeaşĭ neoprită pornire, nu stăteaŭ lucrurile tocmaĭ tot astfeliŭ în privirea celuĭ de al treile care tindea la prefacerea stăreĭ lăuntrice, la îndrumarea libertăţeĭ şi a egalităţeĭ, impusă de Convenţia de Paris. Aicĭ părerile se desbinaŭ adese orĭ, şi trebuiaŭ serioase opintelĭ, pentru a face ca legile întăĭ să fie primite, apoĭ pentru ca ele să treacă în realitatea lucrurilor.

Se propusese o lege pentru stărpirea lăcustelor. Rămăşiţĭ din vechiul spirit de neegalitate între boierĭ şi ţaranĭ apărură şi în acest proiect. La 10 ţaranĭ,

73. Referat c. domn, din 27 Decemv. 1860. *Mon. of. al Mold.*, 29 Dec. 1860, reprodus de *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 30 Dec. 1860.
74. *Ibid.*, 19 Ianuar 1860, adaos.

proprietarii cei mari eraŭ datori să dea numaĭ 2 oamenĭ din partea lor, de şi holdele boiereştĭ eraŭ mult maĭ întinse de cît acele ale ţăranilor. Comisia centrală modifică însă această lege, în sensul ca să se dee guvernuluĭ putere discreţionară, pentru stîrpirea acestuĭ flagel. Principele Gr. M. Sturza, făcînd oare care rezerve asupra creditului de încuviinţat guvernuluĭ întru aplicarea legeĭ, Cogălniceanu îĭ răspunde că: „dacă d-voastră voiţĭ să lăsaţĭ ţara maĭ curînd la discreţia lăcustelor, de cît la acea a ministeruluĭ, n'aveţĭ de cît să răspingeţĭ proiectul de lege“.[75]

Guvernul Moldoveĭ pentru a egaliza maĭ curînd condiţia locuitorilor înaintea dăreĭ, pune în aplicare darea de 5 milioane asupra proprietăţeĭ fonciare, dare votată de adunare, încă din 1859, şi care trecuse acuma prin comisia centrală. Incasarea acesteĭ dărĭ întîlneşte însă cele maĭ marĭ greutăţĭ. Pănă la 29 Octomvrie 1860, se încasase numaĭ trilunia întăĭ, în sumă de 1,791,812, cu toate că legea impunea să se încaseze întreaga sumă în 1860; dar contestările nesfîrşite asupra taxăreĭ şi cererile de reducere întîrziaŭ strîngerea banilor. Ministerul finanţelor tot schimba mereŭ alcătuirea comisiilor de verificare, spre a putea înlesni operaţiile; dar silinţele luĭ se zădărniciaŭ, faţă cu răua voinţă şi şicanele persoanelor impuse.[76] De aceea şi domnitorul, în mesajul săŭ de redeschidere a adunăreĭ din Moldova, din 4 Decemvrie 1860, spune că: „cea maĭ mare greutate a fost de a se iniţia ţara la un sistem de dărĭ, bazat pe egalitate, cînd pănă acuma sistemul era acel al privilegiilor şi al scutirilor“.[77]

75. *Mon. of. al Mold.*, 25 Oct.1860. Comp. *St. Dun.*, 24 April 1860.
76. *Monit. of. al Mold.*, 29 Oct., 9 Noembrie şi 14 Decembrie 1860. Până acolo se ajunse, că se mituiră comisariĭ, spre a scăpa de a fi înscrişĭ; constatat lucrul în chip oficial. *Ibid.*, 18 Ian. 1861.
77. *Ibid.*, 9 Decemvrie 1860.

Cînd fu să se voteze o lege definitivă de impozit fonciar, proiectul comisieĭ centrale care propunea 5% din venitul curat, fu redus de adunarea muntenească la $3^1/_2$ la %. Barbu Catargiu îșĭ dăduse chiar marĭ silințĭ, spre a împinge reducerea la 3%.[78] Cu prilejul acesteĭ desbaterĭ, partidul drepteĭ sprijinise chiar părerea că, fiind timpul înaintat și deputațiĭ grăbițĭ a se întoarce pe la casele lor, să se echilibreze budgetul provizoriŭ tot cu veniturile cele vechĭ, iar votarea legilor de impozite să se facă în sesiunea viitoare; cu alte cuvinte se căuta o amînare a acestor legĭ. Stînga însă, și maĭ ales I. Brăteanu, protesta cu energie contra uneĭ asemenea propunerĭ. El cerea, ca maĭ întâĭ să se proceadă la „regularea nouelor impozite; să se iasă din starea regulamentară, spre acea convențională, iar adunarea să stee zi și noapte la lucru, spre a vota legile de contribuțiĭ".[79] Comisia centrală lucrase cu mare hărnicie și trimise, una după alta, toate acele legĭ la ambele adunărĭ, și anume cea de 5 leĭ la vadra de spirt, acea de sporire a taxelor de timbru, acea asupra dăreĭ proprietăților de mînă moartă, acea a patentelor și acea a contribuțieĭ de podurĭ și șosele; iar adunarea nu se desparte, până ce toate legile nu sunt votate.[80]

Aplicarea legeĭ asupra patentelor dă loc, în Muntenia, chiar la o mișcare turburătoare, în Ploeștĭ și Craiova, unde neguțitoriĭ atacă primăria și prefectura, sunt răspinșĭ de armată și lasă maĭ mulțĭ rănițĭ și cîțĭ-va morțĭ pe stradele orașuluĭ. Tot pe atuncĭ se

---

78. Ședința din 2 Septemvrie 1860. *Monit. of. al Țăreĭ Rom.*, 24 Septemvrie 1860.

79. Ședința din 19 Iulie 1860. *Ibid.*, 14 August 1860.

80. Ședința din 3 și 7 Septemvrie 1860. *Ibid.*, 20 și 23 Sept. și 20 Octomvrie 1860. *Naționalul*, organul ministruluĭ Boerescu, 27 Noemvrie 1860, recunoaște că „în sesiunea trecută, adunarea a dat dovezĭ că știe a lăsa în izolare pasiunile și a lucra serios".

răscoală poporația din Bolgrad și Ismail, în Moldova, contra legeĭ recrutăreĭ, [81] încît în toate părțile, întroducerea principiuluĭ egalitățeĭ întîlnește împrotivirĭ, chiar și în păturile acele, în folosul cărora acest principiŭ fusese întrodus. Tot deauna se întîmplă nemulțămirĭ, cînd cată a se trece de la o stare de desordine la una orînduită, de oare-ce de desordine pot să se folosască chiar și aceĭ ce de obiceiŭ sufăr din cauza eĭ. Nu se poate tăgădui că sesiunea deschisă la începutul anuluĭ 1860 fusese rodnică în lucrărĭ și că răspunsese așteptăreĭ rostite de domnitor, în mesajul de deschidere: „că se va ocupa cu îmbunătățirile materiale și morale care să vindece răul unuĭ trecut jalnic și dureros". [82]

Pe lîngă aceste schimbărĭ în starea de lucrurĭ de pănă atuncĭ, se maĭ făcuse și pașĭ spre îndrumarea democratizăreĭ societățeĭ romîne. Prin un comunicat din 7 Maĭ 1860, Cogalniceanu oprește întrebuințarea titluluĭ de Excelență față cu miniștriĭ, și dă ordin ca aga să nu maĭ umble prin oraș întovărășit de un alaiŭ de jandarmĭ. Tot Cogalniceanu se consultă cu deputațiĭ ținutalĭ asupra numireĭ prefecților. Din această măsură, luată în sensul coborîreĭ atot puterniciеĭ ministeriale, se va desvolta cu timpul amestecul deputaților în administrațiile locale. [83]

Ministerul din Moldova caută însă se fie și nepărtinitor, chiar cu prețul convingerilor sale, numaĭ spre a mulțămi, pe cît se putea, pe toate partizile. Se propusese în adunarea moldovenească, ca să se dee foștilor caimacamĭ leafa cuvenită capuluĭ statuluĭ, pe cît timp eĭ slujise, și pentru care nu fusese remunerațĭ. Deputatul Grigoriu (Văsescu), unul din reprezentanțiĭ

81. *Ibid.*, 18 și 22 Noemvrie 1860. Comp. *Naționalul*, 17 Noemv. 1860.
82. Mesajul din 6 Martie 1860. *Monit. of. al Mold.*, 7 Martie 1860.
83. *St. Dun.*, 7 și 26 Maĭ 1860. Notăm începutul acesteĭ seriĭ, pentru aceĭ pe care i-ar interesa a eĭ urmărire.

partiduluĭ progresist, propune un amendament, ca să se dee o recompensă naţională şi anume acelor dintre caimacamĭ care bine meritase de patrie—adecă luĭ V. Sturza şi A. Panu, cu excluderea luĭ St. Catargiu. Cogălniceanu, cu toate că el fusese acela ce propusese moţiunea că V. Sturza şi A. Panu bine meritase de patrie, se opune la amendamentul luĭ Grigoriu, spunînd că: „istoria va hotărî care din caimacamĭ cum aŭ lucrat; dar că nu se cuvine ca parlamentul să facă personalităţĭ".[84] Cu toate aceste concesiunĭ făcute de guvern partiduluĭ drepteĭ, el tot nu era mulţămit şi, într'o desbatere asupra şcoalelor, Radu Rossetti zice, că „din cauză că şcoalele produc numaĭ jumătate de învăţaţĭ, de aceea ziua de ierĭ, orĭ cît de ră şi de amară a fost, tot este maĭ bună decît ziua de azĭ". Primul ministru îl puse îndată la loc, susţinut de M. Costache şi chiar şi de principele Gr. M. Sturza.

In deobşte acest din urmă era cel maĭ înaintat din partidul drepteĭ, şi adesa îl vedem apărînd cu căldură ideile progresiste, după cum am văzut că o face, cînd apără legea recrutăreĭ; tot aşa şi cu impozitul fonciar şi cu celelalte măsurĭ egalitare. In deobşte înăsprirea ce existase între el şi Cogălniceanu în comisia centrală, face loc unor simţiminte maĭ apropiate. Aşa videm pe Sturza complimentînd într'un rînd pe Cogălniceanu, că rămăsese şi ca ministru tot atît de liberal, precum fusese ca deputat. Altă dată propusese un amendament, pentru sporirea lefeĭ primuluĭ ministru (pe atuncĭ Cogălniceanu), cu 2000 de leĭ pe lună.[85]

---

84. Şedinţa din 23 Iunie 1860. *Mon. of. al Mold.*, 14 Noemvrie 1860.
85. Şedinţa din 19 Maĭ 1860. *Mon. of. al Mold.*, 8 Iunie 1860. Şed. din 11 Iunie 1860. *Ibid.*, 5 Septemvrie 1860.

Căderea ministeriuluĭ Cogălniceanu în Moldova. Dacă însă lucrurile păreau că se maĭ împacă şi că ambele partizĭ eraŭ să-şĭ dee mîna la întocmirea noueĭ organizărĭ a ţarilor romîne, în adîncul conştiinţelor şi de desubtul acestor aparenţĭ liniştite, clocea teama nespusă a partiduluĭ trecutuluĭ, pentru reforma stăreĭ ţăranilor. El se înfiora de un atac aşteptat în contra proprietăţeĭ. Toată polemica ziarelor timpuluĭ : *Conservatorul progresist* pe de o parte, de alta ziarele liberale: *Steaua Dunăreĭ*, *Romînul*, *Naţionalul*, *Dîmboviţa*, *Reforma*, *Tribuna*, aduc necontenit pe tapet această chestiune, cu toate că ea nu era încă venită la ordinea zileĭ. Chiar în adunărĭ, une-orĭ ea străbătea, ca din senin şi fără a fi motivată, ca o stafie şi o spărietoare cumplită ce neliniştea pe foştiĭ privilegiaţĭ care şi de aceea se purtaŭ, cînd mîndri şi neînduplecaţĭ, cînd dămoĭ şi împăciuitorĭ, sperînd, pe o cale saŭ pe alta, se amîne cît se poate maĭ departe ameninţarea de a fi despoieţĭ de proprietăţile lor! Aicĭ era pricina adevarată care desbina partizele ; aicĭ era să se dee lupta hotărîtoare.

Unul din efectele cele maĭ apropiate ale acesteĭ stărĭ a spiritelor, fu căderea ministeriuluĭ Cogălniceanu, pe care cu toate aceste l'am văzut destul de bine primit şi trăind în armonie la început cu adunarea, căreia i şi făcea toate concesiile cu putinţă.

Cogălniceanu însă era un partizan hotărît al îmbunătăţireĭ soarteĭ ţăranilor şi, prin maĭ multe circulărĭ, el căuta să însufle deosebiţilor dregătorĭ o purtare omenoasă şi ţărmurită de legĭ şi faţă cu acest element pănă atuncĭ atît de horopsit. Aşa, prin o circulară din 18 Noemvrie, după ce Cogălniceanu cere de la prefecţĭ ca să continească cu bătăile date ţăranilor, adaoge, că „a venit timpul ca şi ţăranul să fie considerat ca cetăţan; ca şi el să fie apărat în

persoana, în cinstea și în averea luĭ; că trebue să se iee măsurĭ pentru a liniști pe țăranĭ care, în multe locurĭ, ar fi intețițĭ în contra ocîrmuireĭ, și a-ĭ face să aibă încredere în viitor".[86] Prin această circulară, Cogălniceanu dădea pe față simpatiile sale pentru clasa țărănească. Și tocmaĭ acest ministru era să reprezinte guvernul, în timp cînd adunarea era să desbată proiectul de lege rurală, alcătuit de comisia centrală și trimis ambelor adunărĭ, din Iașĭ și din Bucureștĭ.[87] Se înțalege decĭ interesul partiduluĭ drepteĭ, de a scapa de acest minister, periculos intereselor sale de proprietate. Loviturile contra luĭ Cogălniceanu le începe Radu Rossetti, protivnicul săŭ din 1859, din comisia centrală. In ședința din 17 Decemvrie 1860, Rossetti interpelează pe primul ministru asupra procurăreĭ postavuluĭ armateĭ, pe care Cogălniceanu o avuse ca intreprinzător, înainte de a întra în minister, încă de pe timpul căimăcămieĭ. Organul satiric *Nichipercea* făcuse mult haz pe socoteala luĭ Cogălniceanu, rîzind de „patriotismul luĭ cu cotul". Principele Grigore Sturza apără pe Cogălniceanu, aratînd, că un mare fabricant nu poate fi oprit de a ajunge ministru, și că întru cît ministrul declară că s'a lepadat de concesie, îndată ce a întrat în minister, nu i se maĭ poate face nicĭ o imputare. Asupra acesteĭ d'întăĭ loviturĭ, adunarea trece curat la ordinea zileĭ.[88] Al doilea atac contra luĭ Cogălniceanu aduce însă căderea luĭ. Anume venind înaintea adunăreĭ chestiunea suspendăreĭ și arestăreĭ mitropolituluĭ Miclescu, adunarea numește o comisie pentru cercetarea împrejurăreĭ, care comisie depune în 17 Ianuarie 1861 raportul făcut de Las-

86. *Mon. of. al Mold.*, 22 Noemvrie 1860.
87. Prin mesajul către adunarea din Bucureștĭ din 28 Noemvrie 1860, domnitorul anunța și prezentarea legeĭ rurale. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 3 Decemvrie 1860.

car Catargiu care—intemeindu-se pe faptul că „alesul țăreĭ la chiriarhia bisericeĭ, cu acelașĭ mod ca și domnitorul, nu poate fi nicĭ odată amestecat cu funcționariĭ statuluĭ numițĭ de către domnitor, funcționarĭ ce singurĭ pot fi revocabilĭ saŭ suspendibilĭ; că apoĭ canoanele bisericeĭ recunosc în persoana chiriarhuluĭ puterea exclusivă, spre manținerea disciplineĭ în cler; că mitropolitul care este după lege îndatoritul apărător al driturilor bisericeĭ, aceĭ care s'aŭ sustras de la nemijlocita luĭ autoritate, după canoane, sunt călcătorĭ de legĭ"—sprijine concluzia dăreĭ în judecată a ministeruluĭ Cogălniceanu, pe motivul călcăreĭ articoluluĭ 45 din Convenție.[89]

După cum se vede, comisia se punea pe tărîmul egalităţeĭ de putere între capul bisericeĭ și capul statuluĭ; cu alte cuvinte, că biserica ar alcătui un stat în stat. Ea nu împărtășia părerea domnitoruluĭ și a ministruluĭ saŭ, că mitropolitul este în realitate un slujbaș al statuluĭ care nu se poate opune autorităţeĭ civile, în pricinele atingătoare de căderile eĭ. Și este de observat, că teoria comisieĭ era un lucru noŭ, chiar în tradițiile statuluĭ romîn, de oare ce în tot deauna mitropoliţiĭ țărilor romîne cedase pasul și recunoscuse autoritatea domnească.[90] In urma acestuĭ raport ministerul Cogălniceanu îșĭ dă dimisia, în ziua chiar a depunereĭ luĭ, 17 Ianuarie 1861.[91] Tot acesteĭ împrejurărĭ atribue organul conservator, *Unirea*, faptul cădereĭ luĭ Cogălniceanu, cînd zice că: „e cel din urmă minister

88. Ședința din 17 Decemvrie 1860. Proces-Verbal al adunăreĭ deputaţilor Moldovenĭ, No. VII. Comp. *Viitorul* care atacă pe Cogălniceanu pe aceeașĭ temă, 18 Ianuarie 1861.
89. Raportul din 17 Ianuarie 1861 nu se vede nicăirĭ reprodus în desbaterile adunăreĭ. El este publicat în *Viitorul*, 21 Ianuarie 1861.
90. Asupra poziţieĭ inferioare a mitropolituluĭ față cu domnul, în vremile maĭ vechĭ, vezĭ *Istoria Romînilor din Dacia traiană*, III, p. 661.
91. *Mon. of. al Mold.*, 18 Ianuarie 1861.

ce a făcut sacrilegiul de a subsemna o hîrtie de exil şi de moarte politică unuĭ mitropolit şi preşedinte al adunăreĭ, fără a mijloci maĭ întăĭ o sentinţă judecătorească".[92]

Este însă curios că această învinuire nu se desbate maĭ departe în adunare şi că, în toată daraverea privitoare la ministerul Cogălniceanu, ea nu apare nicăierĭ, nicĭ în acuzare, nicĭ în apărare.

Tot aşa de nelămurită rămăsese însă şi pricina surgunireĭ mitropolituluĭ. Nu e vorbă, în afară de învinuirile aduse mitropolituluĭ de însuşĭ domnul, cînd cu publica luĭ împroşcare,[93] Cogălniceanu adăogia că mitropolitul se făcuse vinovat de trădare, stăruind la Rusia pentru un principe străin pravoslavnic.[94] Dar, de şi Cogălniceanu pretindea, că posedă dovezile acesteĭ trădărĭ, el nu le-a dat pe faţă. De aceea şi ziarul *Romînul* întreabă : „Pentru ce ministerul n'a publicat dovezile trădăreĭ mitropolituluĭ? Dacă nu le a publicat, pentru ce cînd s'a deschis adunarea, n'a mers inaintea eĭ, să-ĭ expue toate faptele şi să depue toate dovezile pe biuroul eĭ? Pentru ce n'a făcut-o, cel puţin, cînd s'a depus în adunare o propunere contra luĭ? Dacă nu a făcut-o ministerul atuncĭ, pentru ce nu a făcut-o, cînd s'a cetit în cameră raportul comisiuneĭ care a pus pe minister în acuzare"?[95]

Noĭ credem că învinuirea de trădare, de conspiraţie cu puterile străine din partea mitropolituluĭ, nu era întemeiată, cu toate afirmările luĭ Cogălniceanu. Adevarata cauză pentru care Cogălniceanu a dărămat pe mitropolit, după cum însuşĭ o mărturi-

92. *Unirea*, 18 Martie 1861.
93. Maĭ sus, p. 164.
94. Aceasta le spune Cogălniceanu tocmaĭ în şedinţa din 20 Ianuarie 1865. *Mon. of.*, 23 Fevruarie 1865.
95. *Romînul*, 30 şi 31 Ianuarie 1861.

seşte, în o scrisoare publicată în ziarul *Trecutul*, este că: „domnul ţăreĭ este o fiinţă maĭ presus de toţĭ cetăţeniĭ. Nimăruĭ nu este iertat a se pune faţă în faţă cu dînsul. Aceasta însă s'a încercat a face mitropolitul, ca un alt ales al naţieĭ; de aceea l'am dat jos“.[96]

Pentru a da însă o arătare de legalitate răsturnăreĭ ministeruluĭ Cogălniceanu, adunarea găseşte de cuviinţă, să adaugă încă alte invinuirĭ, pe care se vede că ea punea maĭ mult temeiŭ, de cît pe surgunirea mitropolituluĭ. Altfeliŭ nu se poate explica, cum de această ultimă învinuire ce părea atît de grea, rămîne la o parte din actul de acuzare formulat de Radu Rossetti, în proiectul de răspuns la adresa tronuluĭ. Acel ce se însărcinâ cu desvoltarea din viŭ graiŭ a vinelor puse în socoteala luĭ Cogălniceanu, fu Grigorie Balş, ministrul de altă dată care fusese aşa de răŭ acuzat de Cogălniceanu, în anul trecut, cînd cu ingerinţele în alegerĭ.[97]

Cogălniceanu pus în nevoie de a se apara, o face în decursul a treĭ şedinţĭ,[98] şi analiza acestor desbaterĭ furtunoase poate să ne lămurească asupra stăreĭ daraverilor politice din acel timp.

Cea d'intăiŭ învinuire adusă luĭ Cogălniceanu, era că ar fi supus pe proprietarĭ la contribuţia pentru cutia sătească, cu toate că adunarea votase numaĭ supunerea lor la darea biruluĭ obştesc, impunînd astfeliŭ o dare nevotată de adunare şi decĭ călcînd Convenţia. La aceasta Cogălniceanu răspunde, că proprietariĭ fac parte din comună; că cheltuelele cutieĭ săteştĭ, care slujesc la facerea podurilor, plata Monitoruluĭ, plata vorniculuĭ şi a secretaruluĭ se făceaŭ

96. *Trecutul*, 4 Fevruarie 1861.
97. Maĭ sus, p. 146.
98. Şedinţele din 15, 16 şi 19 Fevruarie 1861 în *Procesele verbale ale adunăreĭ Moldoveĭ*, No. XXI, XXII şi XXIII.

maĭ mult în interesul proprietaruluĭ; în sfîrşit că darea către cutia sătească este numaĭ o zecime adiţională la contribuţia personală.

Al doilea punt de acuzare era, că ministerul ar fi ameninţat cu nerecunoaşterea cununieĭ celor ce ar trage sorţi, uzurpînd astfeliŭ drepturile bisericeĭ. Cogăluiceanu răspunde, că el dispusese, ca aceĭ tinerĭ ce se vor căsatori, fără a fi tras sorţiĭ, nu vor putea opune faptul insurătoreĭ, ca o dispensă de armată. Dacă s'ar urma astfeliŭ, nicĭ un Evreŭ nu ar fi supus slujbeĭ militare.

Al treilea: că nu s'ar fi impus moşiile mănăstirilor neînchinate la plata contribuţieĭ fonciare, violîndu-se egalitatea înaintea legeĭ şi creîndu-se privilegiĭ. Cogălniceanu întimpină, că moşiile acestor mănăstirĭ fiind sub administraţia ministeruluĭ cultelor, ar fi însămnat a lua din un buzunar şi a pune în celalalt.

Al patrulea: că s'ar fi înfiinţat câte o închisoare în fie ce sat, făcută de oamenĭ pe calea beiliculuĭ, prin propria lor muncă. Cogălniceanu arată că, desfiinţîndu-se bataia, ea trebuia înlocuită prin un mod de înfrînare a delictelor.

Al cincelea: că nu ar fi publicat listele tuturor celor supuşĭ la contribuţie, înainte de a procede la încasărĭ, violîndu-se legea. Cogălniceanu răspunde, că legea era peşte putinţă de aplicat, de oare ce prevedea că încăsările să se facă chiar în acel an, şi nicĭ un tipograf nu se obliga a da urieşele liste, ale tuturor contribuabililor din ţară, înainte de 6 lunĭ.

Al şaselea: că a înfiinţat fără lege judeţele săteştĭ. Ministrul iea aminte că, dacă a făcut-o aceasta, a fost pentru a scăpa odată pe ţăran de judecata proprietaruluĭ, adesa orĭ parte şi judecător tot odată.

Al şeptelea: că a calcat în picioare libertatea individuală, arestînd şi dînd în judecată pe preşedintele

municipalităţeĭ din Iaşĭ, Balica. „Dar am făcut-o, răspunde Cogălniceanu, fiind că a fost necuviincios faţă cu ministrul ţăreĭ luĭ. Dar de ce nu protestaţĭ oare contra zilnicelor încălcărĭ ale libertăţeĭ individuale a ţăranilor, zilnic încălcate nu numaĭ de subprefect şi de jandarmĭ, dar şi de gospodariĭ moşiilor, de vechilĭ, de vatajĭ şi de feciorii boiereştĭ. Dacă merit un blam, este că n'am întrebuinţat toată energia, pentru ca articolul 46 din Convenţie să devină un adevăr, nu numaĭ pentru ceĭ tarĭ ci şi pentru ceĭ slabĭ".

Toate aceste învinuirĭ pe nimic întemeiete şi la care Cogălniceanu răspunse cu izbîndă, avură doar de rezultat de a pune maĭ bine în lumină, prin răspunsurile date de el la ultimile două punte, măsurile luate de dînsul în favoarea ţăranilor, care măsurĭ constituiaŭ ultima şi cea maĭ de căpitenie a luĭ vină, celelalte fiind aşternute numaĭ spre a sluji acesteĭ din urmă ca fund de tabloŭ. Aceasta suna, că ar fi făcut maĭ multe circulărĭ provocatoare pentru ţăranĭ. Radu Rossetti formula astfeliŭ acest cap de acuzare: „Tot prin o circulară, o întreagă parte a locuitorilor pămînteni care poartă cu supunere toate sarcinile statuluĭ, s'a văzut denunţată la animadversia uneĭ alteia căreia, de către căzutul minister, nu se făgăduia, nicĭ maĭ mult, nicĭ maĭ puţin, de cît fericirea"; [99] iar Grigore Balş, în cuvîntarea luĭ, spunea: „Vă îndemn să bine voiţĭ a ceti circulara d-luĭ Cogălniceanu către prefecţĭ, din ziua de 18 Noemvrie, pe care circulară toată ţara a declarat-o de provocătoare, spre a vedea dacă viaţa şi proprietatea puteaŭ să fie ocrotite, sub ministerul domnieĭ sale, după asemenea provocărĭ". [100]

Iată ce răspunde ministrul la această gravă învi-

99. Opinia minorităţeĭ în *Procesul verbal* al şedinţeĭ din 4 Fevruarie 1861. No. XII, p. 202.
100. Şedinţa din 13 Fevruarie 1861, *Procesul verbal* No. XX, p. 259.

nuire: „Declar cu francheță că sunt pentru îmbunătățirea soarteĭ țăranilor; că în această îmbunătățire văd fundarea naționalitățeĭ romîne. Pănă cînd țăraniĭ nu vor fi cetățenĭ, noĭ nu vom avea nație. Dar domnilor! am voit să se creeze o așa stare de lucrurĭ, în cît cel de pe urmă țăran să aibă conștiința datoriilor și a drepturilor luĭ. Cît timp îl vom lasa în poziția în care se găsește, asuprit, bătut, tratat ca un dobitoc, nelegat către țară prin nimic, ce sprijin vom putea aștepta de la dînsul în oara pericoluluĭ? Este timpul, ca înaintea interesuluĭ privat, să gîndim la interesul cel obștesc; ca înainte de a ne ocupa de moșiile cele micĭ, să ne ocupăm de moșia cea mare, Romănia, cum făceaŭ părințiĭ noștri. Chestia Orientuluĭ este plină de nourĭ și de fulgere; trebue să ne ferim de trăsnetul ce ne amenință; însă cu ce să ne ferim? Socotim poate că și în viitor trebue să ne mărginim a primi pe cuceritoriĭ noștri cu capetele pe tipsie, și la ducerea lor să-ĭ întovărășim cu buchete de lăcrămioare? Socot că aceasta nu o maĭ vroim! Eĭ bine, aceasta va fi, în cîtă vreme țăraniĭ, greul poporuluĭ nu vor avea interese vitale, materiale, pentru a sări și a-și apara moșia în contra străinilor năvălitorĭ. 2000 de boierĭ nu fac o nație! Acesta e un adevăr ce nu se poate contesta. Am avut îndrăzneala, în circulările mele, a vorbi țăranilor de drepturile lor, de demnitatea lor de Romînĭ; le am vorbit de gloria strămoșilor lor, de timpurile luĭ Stefan cel Mare și ale luĭ Mihaĭ Viteazul, cînd și țăranul simția că are o patrie și alăturea cu boierul se bătea pentru apărarea eĭ“! [101]

Este învederat că această de pe urmă împrejurare, circulările luĭ Cogălniceanu pentru țăranĭ, aŭ adus a luĭ răsturnare, căcĭ toate celelalte învinuirĭ nu sunt nicĭ serioase nicĭ întemeiate.

---

101. Locul reprodus se află la p. 301 a desbaterilor.

De aceea, cu drept cuvînt, arată Cogălniceanu, că pricina răsturnărei luĭ stă în aceea, că: „a îndrăznit a face să atîrne fericirea Românieĭ de fericirea ţăranuluĭ. Nu actele noastre ministeriale, nu cuvîntările mele sunt vinovate, ci opiniile noastre în chestia socială. Frica cea maĭ mare a acuzatorilor meĭ este că, fiind ministru, în timpul ce are să se trateze chestia rurală, aş putea să mă slujesc de influenţa guvernuluĭ, pentru a pune în lucrare o presiune asupra deslegăreĭ acesteĭ chestiunĭ şi a face să prevaleze opiniile mele. De aice hotărîrea de a găsi de răŭ şi de a osîndi sistematic toate faptele ministeruluĭ, pentru a ne da jos, înainte de a veni chestia ţăranilor pe tapet“. Cogălniceanu aratase adevărul, pe care aceĭ ce-l răsturnară aveaŭ interes a-l ascunde, căcĭ nu le convenia să desvăliască, prea pe faţă, sentimentele ce-ĭ împingeaŭ la răsturnarea ministeruluĭ.

După apărarea luĭ Cogălniceanu, adunarea hotărăşte să despartă răspunsul la mesaj de acuzarea ministeruluĭ, şi însărcinează o comisie de şepte membri care să instruiască procesul luĭ.[102] Darea în judecată era tot atît de serioasă ca şi acuzarea; dar partidul dreptei îşĭ ajunsese ţinta: nu numaĭ că ministerul era înlăturat, ci încă şi prin lumina în care-l pusese, credea că l-a îndepartat din treburĭ poate pentru tot deauna. Ca şi cînd acest cuvînt ar putea fi rostit vre odată în politică!

---

102. Şedinţa din 17 Fevruarie 1861. *Proces verbal* No. XXII, p. 330.

CAP. V.

DE LA A DOUA DISOLVARE PÂNĂ LA UNIRE

(29 Ian.—11 Dec. 1861.)

A doua disolvare. Aceiaşĭ soartă, ca şi ministerul luĭ Cogalniceanu în Moldova, o avu acel al luĭ Epureanu în Muntenia. Şi acest din urmă fusese luat, tot după sistemul urmat de domnitor, de a nu-şi alege ministerele din majorităţile adunărilor, sistem caracteristic pentru domnia luĭ Cuza şi care a fost notat de maĭ multe orĭ de oamenii timpuluĭ. Aşa ziarul *Unirea* observă, că: „se compunea ministerul tot deauna în afară de majoritatea adunăreĭ". Principele Dim. Ghica spune, în şedinţa din 13 Maĭ 1861, că: „obiceiul la noĭ este de a nu se lua ministerul din majoritatea adunărilor"; iar principele Gr. M. Sturza arată, în şed. din 1 Fevr. 1861, că: „în zadar am căuta să aruncăm faptele miniştrilor ca imputare conservatorilor orĭ proprietarilor; căcĭ eĭ nu pot avea solidaritatea actelor unuĭ minister, pe cîtă vreme ministerele la noĭ n'aŭ fost, ca în statele constituţionale, sprijinite pe o majoritate parlamentară".[1] Neînţalegerile între minister şi adunare în Muntenia izbucniră maĭ ales de la chestiunea răscoaleĭ din

1. *Unirea,* 21 Fevr. 1861, *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.,* 20 Maĭ 1861.

Craiova. Se bănuia ministerulul, că aplicase legea patentelor, înainte de a fi fost votată de ambele adunărĭ, ca lege de interes comun; că tot așa se făcuse cu legea scăzămîntuluĭ arendașilor și că, fără motiv, se procedase cu atîta asprime la înăbușirea mișcăreĭ din Craiova, de oare ce, după cum se vedea din hotărîrea Curțiĭ de apel — care cu majoritate de 5 glasurĭ contra 4 achitase pe ceĭ maĭ mulțĭ din preveniți și numaĭ pe cîți-va iĭ condamnase la ușoare pedepse — „nu fusese acolo un spirit de răscoală, ci numaĭ o izbucnire de nemulțămire contra prefectuluĭ Gr. Marghiloman"; că deci trebuia, ca aceĭ ce aŭ atras macar un minut bănuiala că ar fi existat un asemene spirit să-șĭ iee cuvenita pedeapsă. Epureanu, în loc de a da satisfacere camereĭ, destituind pe prefect, îl numește judecător la curtea din Bucureștĭ.[2] Adunarea ceruse întăĭ rînduirea uneĭ anchete care să vadă cum s'a petrecut lucrurile. Ministerul însă declarase, că nu primește asemene numire, neprevăzută în Convenția de Paris. Atuncĭ adunarea cere dosarul răscoaleĭ. Ministerul refuză a-l da, întimpinînd că afacerea trecînd înaintea înalteĭ curțĭ care judeca pe atuncĭ ca al treile grad de jurisdicție în fond, cauza ar fi încă pendentă înaintea justițieĭ și parlamentul nu ar putea să se amestece în trebile judecătoreștĭ. Adunarea supărată pentru refuzul ministeruluĭ de a se supune controluluĭ eĭ, introduce, în răspunsul la mesajul de deschidere, un paragraf în care blamează purtarea ministeriuluĭ, în chestiunea turburărilor craiovene, care paragraf este votat cu o mare majoritate de 42 din 62, compusă din stînga și dreapta întrunite.[3] Ministerul răspunde a-

2. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 1 Fevr. 1861. *Viitorul*, 25 Ian. 1861.
3. Desbaterile ședințeĭ din 28 Ian. 1861 în suplimentul *Monit.* citat și nota prec. Comp. *Romînul*, 19 Ian. 1861 și *Unirea*, 25 Fevr. și 7 Martie 1861.

cestuĭ vot de neîncredere, prin o măsură foarte gravă: disolvarea adunăreĭ, pe motivul că ea s'ar fi amestecat în atribuțiile judecătoreștĭ, calificînd faptul de la Craiova, înainte de a se fi dat asupra luĭ hotărîrea definitivă. Disolvarea se face în ziua de 29 Ianuarie 1861.[4] Domnitorul voia să îndreptățască pasul săŭ, arătînd Porțiĭ depășirea adunăreĭ peste atribuțiile eĭ. Prin o scapare din vedere, domnitorul uitase pentru un moment rolul pe care-l jucase până acum, de apărător al autonomieĭ și vredniciei țăreĭ. Agentul săŭ din Constantinopol, C. Negri, se însărcinează a i-l reaminti. El îĭ scrie, că: „ceea ce este în propriile sale atribuțiunĭ nu ar trebui să fie supuse aprețuireĭ și desbatereĭ altora".[5] Este curios, că domnitorul care se mîndrea atîta și cu drept cuvînt de spiritul săŭ de neatîrnare fața cu Poarta, să nu fi văzut singur acest lucru; dar cu cît va deveni maĭ ascuțită lupta din lăuntru, cu atîta domnitorul va căuta maĭ mult sprijin în autoritatea suzerană și se va îndepărta de primul săŭ avînt. Disolvarea bine înțeles că, zădărind ambiția, supără foarte adînc pe membriĭ care votase blamul și eĭ îșĭ puseră toate puterile, spre a fi realeșĭ în noua adunare. In zădar se silise ministerul Epureanu, pe de o parte prin presiunĭ electorale, pe de alta prin graciarea luĭ Orașanu și Valentineanu de osînda ce o făceaŭ pentru delicte de presă,[6] a schimba majoritatea. Ea revine încă maĭ compactă de cît înainte și, în 16 Aprilie 1860, cea întăĭ măsură a noueĭ adunărĭ fu darea în judecată a ministeruluĭ Epureanu. Măsura se votează cu 35 de glasurĭ contra numaĭ a 15, ceea ce arată, că partidul guvernamental, scă-

---

4. Raportul către domnitor, publicat între alte ziare și de *Romînul*, 1 Fevr. 1861.
5. *Negri C. Cuza*, 5 August 1861. *Corespondența* citată, p. 160.
6. Graciațĭ în 4 Aprilie 1861, *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 10 Aprilie 1861.

zuse încă din ceea ce fusese şi că opoziţia sporise. Şi nicĭ că se putea altfeliŭ, de oare ce cum spune *Trecutul* „aceeaşĭ o mie, două de oamenĭ care aŭ scos din urnă pe deputaţiĭ cu care guvernul nu se împăca, vor trimite, de nu tot pe aceiaşĭ deputaţĭ, cel puţin unia şi maĭ puţin liberalĭ“. Dar ministerul şi disolvase adunarea, numaĭ spre a se răsbuna pe ea.[7] In 17 Aprilie ministerul îşĭ dă dimisia.[8]

Atît ziarele liberale cît şi cele conservatoare criticaŭ disolvarea aceasta de a doua a adunăreĭ, şi în cercurile conducătoare ale ţăreĭ această măsură fu în deobşte răŭ privită. Este de observat apoĭ, ca disolvarea fiind o prerogativă a domnuluĭ, opoziţia trecu de astă dată încă maĭ mult peste capetele miniştrilor, spre a atinge persoana domnitoruluĭ. In comisia centrală, patru membri: Brăiloiŭ, Teodor Brăteanu, I. Cantacuzin şi Arsachi propuseră o moţiune de neîncuviinţare a disolvăreĭ; moţiunea este însă răspinsă de majoritatea comisieĭ.[9]

In timpul ce adunarea munteană era disolvată şi se făceaŭ alegerĭ pentru acea care trebuia s'o înlocuiască, adunarea din Moldova votase, în 27 Martie 1861, o propunere ca, pentru desbaterea chestiuneĭ rurale, să se întrunească ambele adunărĭ în Bucureştĭ. Era iarăşĭ un mijloc piezîş, de a realiza unirea efectivă a ţărilor romîne, mijloc încercat încă odată fără izbîndă, cînd cu votarea legeĭ curţeĭ de casaţie.[10] Cînd se întruneşte adunarea munteană ea

7. *Trecutul*, sub Redacţia luĭ Ioan Strat şi Gh. Mărzescu, 4 Febr., 1861.

8. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 20 Aprilie şi 2 Maĭ 1861. *Unirea* 4 April 1861. Ministerul Epureanu este judecat de Curtea de casaţie în 20 Iunie 1862 şi este achitat. *Mon. of.*, 29 Sept. 1862.

9. *Unirea*, 21 Fevr. şi 4 Martie 1861. *Romînul*, 24 Fevr. 1861 (articol de Dimitrie Brăteanu).

10. Maĭ sus p. 170. Vezĭ două depeşĭ din Iaşĭ în *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 31 Martie şi 1 Aprilie 1861.

se ocupă, odată cu darea în judecată a cabinetului Epureanu, și de propunerea adunăreĭ moldovene. Cind adunarea moldovenească înmînase domnitoruluĭ adresa eĭ, cuprinzătoare a acestuĭ vot, el răspunsese: „Simt toată seriozitatea pasuluĭ ce ațĭ făcut. De și vĕ pot asigura de buna voință a Inalteĭ Porțĭ și a puterilor garante, totușĭ nu este de tăgăduit că avem nevoie de multă prudență și înțalepciune pe lîngă patriotismu“.[11] Cînd propunerea vine în adunarea munteană, ea este votată în unanimitate. Și miniștriĭ votează pentru.[12]

Dacă domnitorul nu s'a opus de astă dată atît de categoric la rostirea dorințeĭ de a se întruni camerile, ba chiar a îngăduit acest vot prin miniștriĭ săĭ, în deosebire de cum se purtase cînd cu legea curțeĭ de casație, aceasta o făcuse pentru că, după cum vom vedea la analiza politiceĭ externe privitoare la chestiunea unireĭ, pe atuncĭ negociările care se urmăreaŭ în Constantinopole, păreaŭ a conduce la o deslegare favorabilă a acesteĭ chestiunĭ, și părerea obștească era că unirea desăvîrșită a Moldoveĭ cu Muntenia va fi încuviințată de puterĭ. Această părere îșĭ făcuse drumul prin cugete, din următoarele împrejurărĭ: Primul ministru al Moldoveĭ, A. Panu, în depeșa trimisă coleguluĭ săŭ din Bucureștĭ, în 27 Martie 1861, spune, că: „atuncĭ cînd a avut onoarea a fi chemat de către Inălțimea Sa, pentru a forma cabinetul, ar fi aflat negociărĭ întinse pentru unire și a văzut atuncĭ o persistență, o convicțiune din partea Inălțimeĭ Sale, ca să vadă realizîndu-se maĭ în grabă acest mare act național. Unirea mi-a zis Inălțimea Sa, este credința mea politică; ea este ținta de mîntuire a națiuneĭ romîne, la care părin-

11. *Mon. of. al Mold.*, 3 Aprilie 1861 (ședința din 27 Martie 1861).
12. Ședința din 14 Aprilie. *Mon. of. al Țareĭ Rom.*, 2 Maĭ 1861, suplement.

ţiĭ noştri aŭ căutat a ajunge şi la care sper că vom putea ajunge. Eŭ trebue să fac unirea; căcĭ sunt dator către naţia care m'a ales şi către istoria către care trebue să am o responsabilitate".[13] De aceea şi Panu primise ministerul în Moldova, spunînd anumit, că dacă nu va reuşi a realiza acest vis a Romînilor, îşĭ va da dimisia.[14]

Această credinţă în apropiata realizare a unireĭ era cu atît maĭ firească de a fi întîlnită în ţările romîne, cu cît şi ziarele străine o întăreaŭ. Aşa *Le Constitutionnel* din Paris saluta cu plăcere „prefacerea operată în intenţiile guvernuluĭ otoman care prefacere ar constitui un progres însamnat, în calea arătată oare cînd Turcieĭ de puterile occidentale. Acest prim pas, aşa de cu francheţă făcut, este de bun augur; el va ajuta poate a repara nişte greşelĭ, pe care guvernul turc începuse acum a le expia"; iar pe de altă parte *Wanderer* din Viena vestia acelaş evenement, însoţindu-l, conform politiceĭ austriace, cu următoarele comentarii: „Afară de aceasta, va fi de un mare interes a observa purtarea Principatelor dunărene, acuma desăvîrşit unite, fiind că pentru principele Cuza nu maĭ poate exista nicĭ o raţiune a ascunde maĭ mult timp adevăratele luĭ intenţiunĭ." *Le Courrier d'Orient* din Constantinopole dădea ca pozitive următoarele ştirĭ, anume că Poarta primise unirea ministeriilor şi a camerilor, o lege nouă electorală prezentată de guvernul Principatelor unite şi

13. Depeşa în *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 28 Martie 1861.
14. *Unirea*, 7 Martie 1861. Cu prilejul acestor vorbe de *vis* al Romînilor, aplicat unireĭ, *Trecutul*, 18 Martie 1861, glumeşte cu spirit; „cum că noĭ Romîniĭ ne găsim într'un somn adînc, aceasta e maĭ mult de cît sigur. Şi în adevăr, după legile natureĭ, visul nu se produce de cît cînd doarme cineva şi d. Panu, la intrarea sa în minister a spus că unirea este visul Romînilor. Romîniĭ decĭ dorm şi visază la unire".

strămutarea comisieĭ centrale şi a curţeĭ de casaţie la Bucureştĭ.[15]

In urma tuturor acestor ştirĭ, nu trebue să ne mirăm, dacă vedem un ziar din Iaşĭ scriind, că „întrunirea adunărilor pentru a delibera în comun legea rurală, şi a perdut importanţa, după ce ştim că unirea deplină a ministeriilor şi a adunărilor ni s'a acordat de la Constantinopole; că M. S. Sultanul a adresat o iradea către I. S. domnul, prin care octroiază ţăreĭ cererile făcute într'un memorandum prezentat aicĭ din vara trecută; că un mesajer turc se aşteaptă poimînĭ în Bucureştĭ, şi că în sfîrşit domnul Panu este chemat de M. S. a se afla acolo în capitala Românieĭ".[16]

Şi într'adevăr că Panu, Mavrogheni şi D. Sturza fusese chemaţĭ în Bucureştĭ, şi această chemare se pusese în legătură cu alcătuirea primuluĭ minister unionist, ceea ce făcuse că Panu să fie atît de sărbătorit în Bucureştĭ.[17]

Cu toate aceste aparenţe atît de favorabile, lucrurile ieaŭ o altă întorsătură în Constautinopole şi recunoaşterea unireĭ este amînată. Domnitorul se vede nevoit a recurge iarăşĭ la constituirea unuĭ minister deosebit pentru Muntenia. De astă dată ministerul este luat, prin excepţiune, din majoritatea adunăreĭ şi alcătuit sub preşidenţia luĭ Barbu Catargiu, din: C. Brăiloiu, principele Dimitrie Ghica, Ioan Cantacuzino, Apostol Arsache şi Constantin Filipescu. Ministerul intră în lucrărĭ în ziua de 30 Aprilie 1861.[10]
Lucru la care lumea nu se prea aştepta, este că pri-

15. Citate după reproducerea lor în *Romînul*, 16, 17, 18 şi 23 Aprilie 1861.
16. *Tribuna romîna*, 20 Aprilie 1861.
17. *Mon. of. al Mold.*, 5 Maĭ 1861. *Viitorul*, 29 Aprilie 1861.
18. *Monit. of. al Ţăreĭ Rom.*, 1 Maĭ 1861. *Unirea*, 2 Maĭ 1861.

mul act al ministeruluĭ partiduluĭ drepteĭ, să fie revocarea ordonanțeĭ asupra preseĭ, „rămînînd ea liberă sub paza numaĭ a legilor țăreĭ".[19] Măsura era un mijloc de a cîștiga pe stînga în favoarea ministeruluĭ, ca una ce lucrase împreună cu dreapta la rasturnarea luĭ Epureanu. Ministrul Mălinescu, din cabinetul de maĭ tîrziŭ al luĭ Golescu, bănuește această măsură de nesinceră, ca una ce era în contra principiilor partiduluĭ ce o luase.[20]

Ministerul Catargiu are încă o foarte scurtă durată, numaĭ 12 zile, de oare ce în 11 Maĭ el își dăduse acum dimisia, semn caracteristic pentru relațiile drepteĭ cu domnitorul. Și maĭ caracteristică este însă, că demisia ministeriuluĭ este de astă dată motivată și anume pe faptul, că domnitorul refuzase: 1) schimbarea membrilor comisieĭ centrale numițĭ de el; 2) schimbarea prefectuluĭ poliției capitaleĭ; 3) schimbarea cîtorva prefecțĭ; 4) desființarea înalteĭ curțĭ și înființarea curțeĭ de casație; 5) imediata punere în desbatere a chestieĭ rurale, 6) de asemene a legeĭ electorale. Din aceste punte, eraŭ maĭ de samă: 1, 5 și 6.

In privirea celuĭ d'întăĭ, Catargiu cerea revocarea din comisia centrală, a luĭ N. Golescu, Arghiropol, Anghelescu și Predescu, membri din partidul stîngeĭ, care luase apararea luĭ Epureanu contra învinuirilor ce i se adusese.[21] Chestiile celelalte două eraŭ într'o strînsă legătură, și domnitorul avea interes ca ele să nu fie rezolvite de un minister și o adunare conservatoare. De și încuviințarea unireĭ fusese amînată, tot se așteaptă din zi în zi a eĭ realizare, și domnitorul doria ca chestia rurală să fie luată în des-

19. Declarația luĭ B. Catargiu în ședința din 4 Maĭ în *Monit. of. al Țăreĭ Rom.*, 9 Maĭ 1861, suplement.
20. Sed. din 26 Iunie. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 30 Iunie 1861.
21. *Viitorul*, 20 Maĭ 1861.

batere de adunările întrunite. Dar domnitorul ar mai fi dorit un lucru, ca să se modifice și legea electorală. Greutatea însă era de cine să se facă această modificare? Stipulațiile electorale fusese anexate către Convenție, ca parte întregitoare, și puterile se arătaŭ mai ales foarte îngrijite tocmai asupra acestui punt. Așa Negri spune, într'o scrisoare către domnitor, că „puntul principal ce interesază conferența este modificarea legei electorale" și de aceea el cere domnului, să-i trimită proiectul, ca să se statueze de o dată asupra tuturor puntelor.[22] Prin memorandul trimis către puteri, la începutul lui 1861, domnul apăsa foarte mult asupra neajunsurilor legei electorale și, cu toate că nu cerea modificarea ei de către puteri, se putea interpreta această stăruință a lui prea amănunțită de a-i arata rălele, că o cerere indirectă de a se procede, odată cu încuviințarea unirei, și la schimbarea sistemului alegerilor, mai ales că, precum vom vedea, domnitorul era convins de neputința absolută ca legea electorală să fie serios reformată de adunările în ființă. De aceea și *Viitorul* imputa domnitorului că „ar fi cerut, prin memorandum către Poartă, reforma legei electorale".[23] Domnul avea însă dreptate de a crede așa ceva, de oare ce *Unirea*, organul dreptei califică de demagogic proiectul comisiei centrale care întindea dreptul de vot tuturor acelor ce plătiaŭ 48 de lei dare și nădăjduia, că un asemene proiect va fi răspins de ambele adunări. Acelaș ziar apoi spune, despre petiția din 11 Iunie din cîmpul Filaretului, care cerea lărgirea dreptului electoral, că

22. *Negri* c. *Cuza*, 3 Iunie 1861. *Corespondența*, p. 106 și 117. Domnitorul cere comisiei centrale pregătirea acestei legi. *Mon. of. al Mold.* 27 Maï 1861.

23. *Viitorul*, 11 Maï 1861. *Viitorul* este organul partidului dreptei; *Trecutul* al stîngei.

ar fi răsturnătoare a proprietăţeĭ.[24] Organele liberale din protivă sprijiniaŭ lărgirea dreptuluĭ de-vot. *Tribuna romînă* susţine, că „ţăraniĭ nu pot aştepta îmbunătăţirea soarteĭ lor de la boierĭ, ci numaĭ de la alesul şi iubitul Romînilor şi de la lăţirea bazeĭ electorale"; iar *Trecutul* adaoge, că „de şi ţăraniĭ nu aŭ cultura necesară, spre a putea desbate într'o adunare chestiĭ de stat, totuşĭ ar avea destul bun simţ ca să se opună, dacă nu prin discuţie, cel puţin prin vot, uneĭ legĭ făcute în interesul uneĭ singure clase.[25]

Orĭ cum ar fi fost lucrurile, treĭ întrebărĭ marĭ preocupaŭ ţările romîne la începutul anuluĭ 1861: unirea, legea electorală şi chestia rurală. Ca şi în vremile divanuluĭ ad-hoc, unirea era dorită de toată clasa conducătoare, fără deosebire de partid; iar chestia rurală era în strînsă legătură cu legea electorală şi, din pricina lor, pe faţă saŭ pe ascuns, se încingeaŭ luptele şi se desbina pătura superioară. Poziţia guvernuluĭ, în mijlocul acestor lupte, era foarte grea, şi guvernul era în realitate domnitorul care schimba ministerele după placul săŭ. Cu dreapta nu se putea împăca; cu stînga extremă iarăşĭ nu. Ar fi vrut să constitue un partid de centru, moderat, care să primească ideile sale în întregul lor, înaintate în ceea ce privea reformele lăuntrice, reţinute şi cumpătate în daraverile ce atingeaŭ exteriorul. Dar acest partid nu se putea improviza, şi de aice se explică acea schimbare atît de nestatornică a reprezentanţilor putereĭ esecutive. Poporul, bine înţăles, că era cu domnul, contra partiduluĭ drepteĭ, şi avem despre această ţinută a luĭ, o preţioasă şi convingătoare

24. *Unirea*, 13 Iunie şi 15 Iulie 1861. Autoriĭ acesteĭ petiţiĭ sunt daţĭ judecăţeĭ; achitaţi prin sentinţa din 1 Oct. 1861 pe motivul că eĭ nu ceruse alt ceva de cît lărgirea dreptuluĭ electoral. *Romînul*, 4 Oct. 1862.

25. *Trib. rom.*, 30 April 1861. *Trecutul*, 8 Iunie 1861.

mărturisire, în arătarea organuluĭ aceluĭ partid, *Unirea*, care spune, că „tribunele n'ar fi fost maĭ nicĭ odată favorabile luĭ Barbu Catargiu, (adăogînd) fiind că ar fi fost pline de oamenii coterieĭ".[26]

Retrăgîndu-se Barbu Catargiu, domnitorul însărcinează cu alcătuirea ministeruluĭ pe Stefan Golescu — o uriaşă săritură de la ultra-conservatorĭ la ultra-liberalĭ — care-şĭ compune cabinetul său din Arghiropol, Mălinescu, C. Bălcescu, Bolintineanu şi colonelul Semeşescu.[27] Noul minister se compunea tocma din barbaţiĭ pe care Barbu Catargiu voise să-ĭ elimineze din comisia centrală. Se putea decĭ prevedea în ce raporturĭ vor sta noiĭ miniştri cu adunarea ce sta sub influenţa luĭ Barbu Catargiu.

Cît de porniţĭ unul contra altuia, eraŭ B. Catargiu şi St. Golescu, se vede de pe aceea, că cel d'întăĭ refuză de a semna decretul de numire al nouluĭ minister;[28] refuz însă ce lovia şi în domnitor, punîndu-l în un impas constituţional.

Ministerul luĭ Golescu, tot în vederea apropiateĭ unirĭ, se dă numaĭ ca un minister de tranziţie şi de scurtă dăinuire.[29] Ceea ce însă supăra cu deosebire adunarea, în constituirea nouluĭ minister, era primirea luĭ Mălinescu şi a luĭ Bolintineanu în el, fiind eĭ priviţĭ de dreapta, ca „adversariĭ proprietăţeĭ şi aĭ

26. *Unirea*, 27 Maĭ 1861. Apoĭ, cum foarte bine observă, d. Anghel Dimitrescu: „ministerele urmaŭ unul după altul cu repeziciune (fără ca unul din ele se izbutiască a avea, în acelaş timp, încrederea domnuluĭ şi a parlamentuluĭ. Parlamentul era al drepteĭ, cu principiile căreia domnul nu se împăca. El inclina maĭ mult către stînga, însă nu către stînga extremă. Ministerul constituit de dînsul, în mod arbitrar, nu se bucura de încrederea adunăreĭ. Din acest cerc vicios domnul nu putea să iasă. In aceste frămîntărĭ se dărăpanaŭ puterile în o zadarnica luptă şi ţara rămînea maĭ mult pe loc, de cît să mearga înainte". *Discursurile luĭ Barbu Catargiu*, Bucureştĭ, 1886, p. LI.

27. *Monit. of. al Ţareĭ Rom.*, 15 Maĭ 1861.

28. *Unirea*, 20 Maĭ 1861.

29. *Monitorul* citat în nota 27.

ordineĭ sociale", și modul cum fusese privită chemarea luĭ la cîrmă se vede de pe aceea, că adunarea alege îndată pe Brăiloiu, Cantacuzino și Arsachi ca membri în comisia centrală, bărbațĭ ce făcuse parte din cabinetul trecut.[30] Barbu Catargiu vra însă să silească pe ministerul Golescu, să aducă îndată în desbaterea adunăreĭ chestia rurală, temîndu-se ca nu cum-va să modifice legea electorală, și de aceea propune, ca „orĭ-ce minister ce nu ar grăbi soluția chestieĭ rurale, înainte de închiderea adunăreĭ, să nu aibă încrederea eĭ. Propunerea este votată cu mare majoritate.[31] Ministerul neprimind această rezoluție și fiind și acuzat că a îngăduit subsemnarea petițieĭ din 11 Iunie, prin care se cerea lărgirea bazeĭ electorale și se blama adunarea actuală, capătă un vot de blam, în 24 Iunie, primit cu 32 de voturĭ contra 23.[32] După acest vot, ministerul nu se maĭ duce pe la adunare, nu-ĭ maĭ comunică nimic până la 10 Iulie, cînd expirînd terminul sesiuneĭ parlamentare, adunarea se închide. Această anomalie constituțională, ca un minister blamat să rămînă alăturea cu adunarea care-l descuviințase, a fost bagată în samă de ziarele timpuluĭ.[33] Dar lucrul era firesc, ministerele ne fiind luate din majoritatea adunăreĭ și ele fiind numaĭ ale domnuluĭ.

Ce se întîmplase, în acest răstimp, în Moldova? Ministerul Panu (cu Hurmuzake, Mavrogheni, Cuciureanu, Rolla și D. A. Sturza), al omuluĭ ce avea

30. *Unirea*, 16 Maĭ 1861.
31. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 27 Iunie 1861, suplement. *Unirea*, 21 Iunie 1861.
32. *Ibid.* Comp. *Romînul*, 3 și 4 Iulie 1861. Ministerul Golescu răspundea, în privirea subsemnăreĭ petițieĭ, că asemenea imputare este stranie din partea oamenilor unuĭ minister ce desființase ordonanța asupra preseĭ. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 30 Iunie 1861.
33. *Trecutul.* 1 Iulie 1861.

o reputaţie nebănuită, fusese primit chiar de adunare cu oare-care bună-voinţă, maĭ ales că primul săŭ act era pe placul eĭ. Anume hotăreşte chestiunea mitropolituluĭ, pretextul ce adusese răsturnarea luĭ Cogălniceanu, şi anume: mitropolitul demisionează; se stînge contra luĭ orĭ-ce urmărire; se dispune desfiinţarea proceselor-verbale ale adunăreĭ, referitoare la punerea luĭ sub judecată şi i se dă o pensie de 200 de galbenĭ pe lună.[34] Această blîndeţă faţă cu un om ce fusese învinuit de trădător către ţară, indispunea pe mulţĭ. Sofia Hrisoscoleu află explicarea revocăreĭ urmăreĭ mitropolituluĭ, în faptul că era înrudit cu primul ministru. „Deplîng, zice ea, această hotărîre a consiliuluĭ, pentru că ea se atribue d-luĭ Panu, ca unul ce este rudă cu învinovăţitul mitropolit. O deplîng, pentru că am fi dorit ca ilustrul membru al căimăcămieĭ de treĭ, la a doua sa ivire pe scena politică, să fi început prin vre un act demn de reputaţiunea sa, şi nu prin a cere scăparea unuĭ criminal de asprimea legilor".[35]

Interpelarea luĭ Lascar Catargiu. In curînd însă această daravere fu uitată, faţă cu zvonul de care am vorbit, despre apropiata realizare a unireĭ, zvon adus la crezare, maĭ ales prin chemarea luĭ Panu la Bucureştĭ.

Această veste, după uniĭ fiind îmbinată cu acea a uneĭ conferenţĭ ce trebuia să se ţină la Paris, spre a se da această încuviinţare, Lascar Catargiu cere în adunarea moldovenească, ca guvernul să comunice adunăreĭ, „dacă cu prilejul conferinţelor ce aveaŭ a se ţinea la Paris, luase măsurĭ a se încunoştiinţa din noŭ pe puterĭ, despre viile aşteptărĭ ale ţăreĭ de a

34. *Mon. of. al Mold.*, 21 Ianuarie 1861.
35. Articolul *Camera din Iaşĭ* de Sofia Hrisoscoleŭ în *Romînul*, 20 Aprilie 1861.

vedea realizate dorințele rostite de divanurile ad-hoc". Aceste știrĭ fiind telegrafiate la Bucureștĭ, Barbu Catargiu propune imediat ca se adreseze o mulțămire deputatuluĭ ce ridicase această chestiune; iar principele Știrbeiŭ repetă aceeașĭ întrebare în adunarea munteană. Bolintineanu răspunde luĭ Știrbeiŭ, că „în urma demersurilor și stăruințelor necurmate ale I. S. domnitoruluĭ, Poarta a încuviințat unirea deplină a ambelor Principate. Puterile se vor întruni în conferință, pentru a hotări această chestiune".[36] Răspunsul nu se potrivea însă cu întrebarea; căcĭ Catargiu și Știrbeiŭ înțălesese, *dacă se va face demersurĭ pentru principele străin*.

Domnitorul care singur cunoștea pe deplin starea negocierilor întru dobîndirea unireĭ, știea tot odată ce periculos era, pentru obținerea unuĭ rezultat favorabil, reînvierea chestiuneĭ principeluĭ străin. Trebuia decĭ căutat de înăbușit pe cît se putea atare manifestare, și din contra, să se arăte, că țara s'ar fi lepădat acuma de această năzuință și că era mulțămită cu unirea sub principele pămîntean pe care îl dobîndise. De aceea ocîrmuirea pe de o parte inserează în *Monitorul oficial al Țăreĭ Romăneștĭ* un comunicat, prin care spune, că „cele din urmă știrĭ ale agentuluĭ țăreĭ la Paris sunt că chestia principeluĭ străin este neadmisibilă; că nimene nu s'a gîndit la aceasta și că va fi opoziție la o asemene propunere orĭ de unde ar veni";[37] iar pe de alta nu ne vom mira, dacă vom vedea manifestîndu-se în Principate o mișcare pentru susținerea domnuluĭ băștinaș, mișcare a căreia legătură cu guvernul, ba poate chiar inspirare din partea luĭ nu se poate cu totul tăgădui. Dar maĭ este apoĭ de luat în bagare de samă

36. Chestiunea întreagă cu depeșa din Iașĭ în *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 20 Maĭ 1861 (Ședința adunăreĭ din 18 Maĭ).
37. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, Iulie 7 1861.

și ambiția domnitoruluĭ, care acum tocmaĭ, cînd era în ajunul de a izbuti, după silințĭ urieșe și o frămîntare atît de îndelungă, să realizeze unirea, nu putea fi dispus a se cobori de pe tron, pentru ca altul să se folosască de munca și de chinurile luĭ. Maĭ doria apoĭ ca prin unire să ajungă maĭ departe, la realizarea cîtor-va reforme marĭ, de care inima luĭ era alipită, și pentru acăror îndeplinire tocmaĭ unirea deschidea o luminoasă perspectivă.

De aceea videm, bună oară, că ziarul *Dîmbovița* care, sub direcția luĭ Bolintineanu, era și el organul oficios al guvernuluĭ, ba trecea chiar de subvenționat din partea luĭ, susține, că „să se convoace o singură adunare constituțională care să nu poată atinge unirea, dar care să decidă despre ereditatea în familia alesuluĭ de la 24 Ianuarie". *Viitorul*, ziarul dreptei, adaoge chiar, după reproducerea loculuĭ din Dîmbovița, părerea, că „ideea pare avea o origine mult maĭ înaltă de cît o slabă pană de publicist".[38] *La Voix de la Roumanie*, a luĭ Ulysse de Marsillac, iarășĭ un organ oficios al guvernuluĭ, după cum îl numea *Viitorul*, combate de asemenea ideea că „nu s'ar putea găsi o dinastie între Romînĭ".[39] Maĭ mult de cît atîta: se subscrisese două petițiunĭ din partea poporuluĭ, una pe cîmpia de la Filaret în Bucureștĭ, alta, tot în cuprinsul celeĭ din Bucureștĭ, pe cîmpia de la Frumoasa, la Iașĭ, prin care petițiĭ se cerea răspingerea domnuluĭ străin și constituirea statuluĭ unitar sub alesul din 5 și 24 Ianuarie, cu o reprezentare adevarat națională, prin lărgirea dreptuluĭ elec-

---

38. *Viitorul*, 13 Aprilie și 2 Maĭ 1861.

39. *La Voix de la Roumanie*, 25 Maĭ 1861: „Quoi, voilà une nation de cinq millions d'hommes et parmi elle, il ne se trouve pas un seul prince digne de la couronne? Quoi, taut d'intelligence et de patriotisme, répartis sur une race admirablement douée, ne suffiraient pas à créer une dynastie" ?

toral. O alta asemene petiţie circula prin ţinuturi.[40] Cînd se prezintă înaintea domnitorului deputaţia însărcinată a-ĭ inmîna petiţia subsemnată în 11 Iunie pe cîmpia Filaretuluĭ, domnitorul se preface a dojeni pe autoriĭ eĭ. El le spune, că „se miră de un asemene demers; că voiaŭ pe semne să se exercite o presiune; că asemene mişcarea ar putea fi calificată de revoluţionară; sfătueşte pe toată lumea să aştepte cu linişte şi încredere realizarea dorinţelor ţăreĭ, care în curînd nădăjdueşte că vor fi încununate cu succes; dar că nu va maĭ suferi asemene urmărĭ care, departe de a întări tronul ridicat de Romînĭ, îl slăbesc şi duc naţia la peire".[41] Oficial domnul era ţinut a reproba o asemene manifestare, maĭ ales că-l punea în poziţia de a avea aparenţa de a se apleca cu totul către liberalĭ, ceea ce nu era în interesul săŭ politic.

Este însă interesant de constatat, că nu numaĭ foile maĭ mult saŭ maĭ puţin în legătură cu guvernul şi petiţiile care putuse fi provocate de el, sprijiniaŭ ideea principeluĭ naţional, ci şi ziare neatîrnate, ba pănă la un punct chiar neprielnice ocîrmuireĭ, susţineaŭ aceeaşĭ părere. Aşa C. A. Rossetti, în *Romînul*, spune: „Noi dar facem apel la toată naţiunea, nu să se supună condiţiilor noastre, ci să le desbată în public şi să le lepede, subscriind în public petiţia ce circulă în ascuns pentru guvern străin, saŭ să le aprobe în public, subscriind petiţia noastră cătră alesul naţiuneĭ";[42] iar *Tribuna romînă* spune, că „fericeşte pe Romînĭ, că n'aŭ dobîndit unirea cu principe străin, mulţămind maĭ ales diplomaţieĭ engleze că nu a dat Romania de moştenire unuĭ principe străin".[43] Prin

40. *Ibid.*, 28 Iunie şi 1 Iulie 1861. Comp. *Romînul*, 8 Iulie 1861.
41. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 19 August 1861.
42. *Romînul*, 12—15 Iunie 1861. Circula anume şi o petiţie pentru principele străin, patronat de partidul drepteĭ.
43. *Tribuna romînă*, 4 Maĭ 1861.

urmare chiar, în afară de interesul politic momentan, de a nu se accentua într'un moment nepotrivit dorința după principele strain, chiar în afară de faptul că domnului îi era desplăcută o asemene dorință, în momentul tocmaî cînd era pe puntul de a realiza una din țintele domnieî luî, partidul stîngeî nu maî împărtășia cu aceeașî înfocare principiul domnuluî strain, saŭ cel puțin găsia, că acuma cererea luî nu era la timp.

Partidul drepteî din protivă care provocase această desbinare de păreri, prin interpelarea luî Lascar Catargiu, se întărta și se încorda cu atît maî mult, cu cît videa că în țară îșî făcea drum ideea domnieî pămîntene; aceasta ar fi însamnat așăzarea desăvârșită a familieî Cuza pe tronul țărilor romîne, poziție prea mîndră și prea frumoasă pentru a nu părea răŭ aproape fie-căruî membru din sinul aceluî partid, că nu o ocupase el, și-l făcea să-șî iasă din fire la ideea că *un Cuza* să o dobîndiască. Numaî o așa stare psicologică explică rostirile ziarelor conservatoare a le timpuluî și maî ales *tonul* acestor rostirî.

Așa *Viitorul* spune, că „întemeierea statuluî romîn nu se va putea face, decît cînd se vor realiza dorințele divanurilor ad-hoc. Domnul Panu care pentru mulțî în Romînia reprezintă principiul Unireî cu principe strain, nu va scăpa socotim prilejul ce ni se înfățișază“.[44] Acelaș organ exclama chiar : „ce este unirea, dacă se va face fără principe strain“? Apoî intrînd maî adînc în chestiune, caută, în cuvinte acoperite însă străvezii, înlocuind pretutindene termenul de domnitor prin acel de administrație, a arăta într'un lung articol, că „experiența ce am făcut-o de maî mult de doî anî, n'a făcut decît a ne convinge cu maî mare tărie, că singurul mijloc de a ne orga-

44. *Viitorul*, 29 Aprilie și 1 Maî 1861.

niza iute și puternic, este, de a înceta odată de a fi o poporație și a începe a deveni o nație. *Prințul Cuza* el însuș a arătat că este gata a se coborî de pe tron, spre a realiza deplin dorințele poporului". Observăm, pe lîngă intențiunea jignitoare a rostirei, și forma nerespectuoasă, dînd domnitorului țărei titlul de *prințul Cuza*, ca și cînd niște străini ar fi vorbit de el. Aiurea *Viitorul* adaogă, că „nu am putut opri a indica ideea unirei cu un prinț pămîntean ca o țintire personală a unei ambiții căreia îi lipsește pănă și umbra unui titlu, spre un asemene scop"; și încă într'un alt loc, amintind înălțarea lui Napoleon cel Mare, se întreabă: „care sunt titlurile de a se crea ereditatea pentru un domn pămîntean; unde e geniul, unde dovezile de ordin"? [45] Cu prilejul petiției de la Frumoasa, acelaș organ susține că „geloșii subscriitori ai acelor petiții cer mănținerea unei stări regretabile, în care ne aflăm de mai bine de doi ani". Cu alte cuvinte se punea în socoteala alesului țărilor frămîntările în care ele se obosise. „Că subscrierea acelor petiții nu este decît un act de servilism făcut puterei și că este o mare îndrăzneală de a nesocoti însuși făgăduințele alesului din 24 Ianuarie".[46] Apoi se mai întreabă *Viitorul* că ce drept are mulțimea de a face cereri ce sunt rezervate numai țărei legale? Cu prilejul acestei distincții de țară legală și țară nelegală, I. Morariu, întreabă, la rîndul său, în *Trecutul*: dacă țara legală, adecă cei vr-o 2000—3000 de proprietari mari, constituesc națiunea romînă; dacă puterile europene, cînd s'au ocupat de poporul romîn, aŭ avut în videre numai soarta acestui pumn de proprietari; dacă numai ei supoartă greutățile statului, cînd acești proprietari privilegiați nici nu pot

45. *Ibid.*, 13 Aprilie și 2 Mai 1861.
46. *Ibid.*, 28 Iunie 1861.

exista ca națiune, fără cele 5,000,000 pe care îĭ reprezintă fără voia lor"?[47]

Dară însă asemene manifestărĭ prin presă puteaŭ fi numaĭ supărăcioase, pentru conducerea, din partea domnitoruluĭ, a negocierilor privitoare la unire, altfeliŭ ar fi stat lucrurile, dacă reînoirea chestiuneĭ principeluĭ străin ar fi apucat a se face pe cale oficială, precum prin interpelare anunțată în adunarea Moldoveĭ. Prin o asemene manifestare, se putea compromite cu desăvîrșire chestia unireĭ, tocmaĭ în momentul, cînd ea părea maĭ aproape de a eĭ încuviințare. Ințelege orĭ cine, cît a trebuit să se cutremure domnitorul care, de doĭ anĭ acum trăia într'un vecĭnic neastîmpăr și o vecĭnică frămîntare, așteptînd deslegarea acesteĭ ținte care era singura îndreptățire a ocupăreĭ tronuluĭ de cătră el. De aceea să nu ne pară straniŭ modul cum adunările fură tratate de ministerile din Iașĭ și din Bucureștĭ. Panu anume oprește pe maĭ mulțĭ deputațĭ a complecta numărul regulamentar, încît nicĭ o ședință nu se maĭ poate ținea, pănă la 22 Maĭ, capătul sesiuneĭ.[48] Aceeașĭ tactică este urmată și la Bucureștĭ, de la votul de blam, dat ministeruluĭ Golescu, înainte (22 Iunie).

Interesul acestor fapte stă în aceea că opoziția trecea iarășĭ peste capetele miniștrilor pentru a lovi în persoana domnuluĭ. Cauza acestor pornirĭ este de aflat în darea pe față a așa numituluĭ Memorandum, trimis de Alexandru Ioan I agentuluĭ săŭ din Constantinopole, spre a-l înfățoșa Porțeĭ și ambasadorilor puterilor garante. Și în adevăr că acest act era fără îndoială de feliŭ a jîgni adînc pe foștiĭ privilegiațĭ.

47. *Trecutul*, 1 Iulie 1861.

48. *Viitorul*, 23 și 27 Maĭ 1861. *Unirea* 20 Iunie 1861 (corespondență din Iașĭ). Comp. *Procesul verbal* al adunăreĭ moldovene din zilele de 17, 18. 19, 20 și 22 Maĭ în *Culegerea proceselor verbale ale adunăreĭ Moldoveĭ pe* 1860—1861.

In el, Domnitorul arată întăi, cum el a știut a reținea puternica mișcare către unire, ce începuse cu alegerea luĭ, care mișcare voia să mears̆ă maĭ departe, amenințînd să complice războiul Italieĭ cu o serioasă conflagrație orientală. Această purtare a domnitoruluĭ, ținută de el în interesul Europeĭ, expunea guvernul luĭ la izbucnirea unor nemulțumirĭ lăuntrice, ceea ce era cu atîta maĭ răŭ, cu cît avînd a aplica principiile civilizatoare ale Convențieĭ și a desrădăcina abuzurile unuĭ trecut deplorabil,[49] avea nevoie de tot prestigiul, pe care numaĭ încrederea în alesul țărilor putea să i-l dee; apoĭ alegerea luĭ, lovind în ambițiile multor altora și recunoașterea eĭ întimpinînd greutățĭ la oare care puterĭ, chiar după dobîndirea învestitureĭ de la Poartă, tot rămăsese în țară mințĭ nemulțămite cu noua stare a lucrurilor. Pe lîngă aceste cauze de îngreuiere, se maĭ adăugia complicata mașină guvernamentală și faptul că Convenția, concentrînd reprezentația națională în mînile unuĭ mic număr de vechĭ priviligiațĭ, aceștia se folosiaŭ de nerealizarea unireĭ, spre a rîdica adese orĭ glasurĭ, personal interesate, îmbrăcate în mantia intereseluĭ obștesc. Dovadă a fost proiectul de constituție al comisieĭ centrale, pe care domnitorul a fost nevoit a-l respinge și apoĭ a disolva adunările care, cu toate aceste îl aleseseră pe el. Dreptul adunărilor de a pune în acuzare pe miniștri a devenit un izvor de abuzurĭ, la niște adunărĭ, ale cărora majoritățĭ se compuneaŭ din vechiĭ privilegiațĭ, regretînd trecutul și conduşĭ cu iscusință de niște năzuitorĭ la tron. Așa a fost atacată dispoziția luată de miniștriĭ luĭ, de a întinde legile de impozite la toate clasele societățeĭ de o cam dată prin ordonanțe, spu-

49. In reproducerea memoranduluĭ de ziarele partiduluĭ drepteĭ aceste cuvinte sunt subliniete și urmate de punte de exclamație.

nînd că se calcă Convenţia, impunîndu-se o dare, fără să fie votată de adunărĭ, cînd prin acele ordonanţe nu se făcea de cît a se înlătura privilegiul, de a nu plăti toţĭ locuitoriĭ dările existente, maĭ ales că complicata maşină guvernamentală trebuia să întîrzie foarte mult votarea nouelor legĭ. Cînd foştiĭ privilegiaţĭ nu puteaŭ face altfeliŭ, trăgănaŭ la nemărginire desbaterile; apoĭ răsturnaŭ minister peste minister, aşa că mersul propăşireĭ era împiedecat, prin repeţitele crize de guvernămînt. Se poate întreba, întru cît o aşa purtare a foştilor privilegiaţĭ le este ea folositoare, saŭ singurul lor scop este maĭ mult a-şĭ sătura patima lor uricioasă şi personală?[50] Apoĭ cum se poate spera o sinceră aplicare a art. 46 din Convenţie, cînd aceasta depărtează de reprezentaţia naţională, pe toţĭ aceĭ ce aveaŭ de aşteptat ceva de la reformele sociale impuse de ea, şi se încredinţază desbaterea organică a marilor principiĭ civilizătoare, chiar în mîna acelora pe care îĭ lipseşte de la avantajele excluzive de care s'aŭ bucurat până acum? Analizînd apoĭ legea electorală impusă de Convenţie, domnitorul arată neputinţa aplicăreĭ eĭ, din cauza prea răstrînsuluĭ număr de alegătorĭ şi citează maĭ ales cazul ridicol al colegiuluĭ din Ismail, compus din *un singur alegător* care alegîndu-se el singur, în colegiul direct ce el concentra în persoana sa, trimitea astfeliŭ el singur un deputat în adunarea generală.

După această analiză a elementelor guvernamentale pe care Convenţia le punea la îndămîna domnuluĭ, memorandul arată neputinţa în care se afla acest din urmă, de a conduce afacerile şi cere, ca

50. Tot aşa judecă şi principele N. Suţu (*Mémoires*, Vienne, 1899, p. 366): La lutte des partis dans l'arène des assemblées devait paralyser tout progrès, rendre stériles des sessions entières et faire perdre un temps précieux pour les intérêts publics."

leac al acesteĭ stărĭ de lucrurĭ, unirea ministeriilor şi a camerilor şi reforma legeĭ electorale". Dacă în puntul cel d'întâĭ, acel al unireĭ, urmează memorandul, foştiĭ privilegiaţĭ se arătaŭ a nu găsi un motiv de nemulţumire, eĭ nu puteaŭ de loc să încuviinţeze reforma sistemuluĭ electoral, maĭ ales că domnitorul rostia îndoiala, dacă această reformă ar putea fi îndeplinită de adunările romîne, de oare ce cu greŭ se putea aştepta ca reprezentanţiĭ actualĭ aĭ naţiuneĭ să împingă abnegaţia până acolo, încît să se sinucidă eĭ înşiĭ politiceşte, şi că decĭ nu ar fi mijloc a se aştepta reforma legeĭ electorale de la deputaţiĭ eşiţĭ din colegiile de astăzĭ. Este însă tot atît de greŭ putereĭ executive, a lucra cu un sistem electoral protivnic transformăreĭ sociale stipulate de Convenţia de Paris. In scopul decĭ de a arata faptele ce se petrec astăzĭ în principate, domnitorul însărcinează pe agentul săŭ să aducă la cunoştinţa puterilor garante cuprinderea memoranduluĭ".

Domnitorul nu prea ştiea el singur cum se proceadă, pentru a împăca două interese tot atît de marĭ : reforma legeĭ electorale şi apărarea autonomieĭ ţăreĭ. El era adînc convins că, a aştepta reforma legeĭ electorale de către adunările de foştĭ privilegiaţĭ, era ceva peste putinţă. A cere însă atare reformă de la puterĭ, era a lovi în autonomia ţăreĭ. Dar în deobştie autonomia era foarte greŭ de păstrat în această împrejurare; căcĭ chiar dacă s'ar fi modificat sistemul electoral de adunările ţărilor romîne, totuş el făcînd parte din Convenţie, modificarea trebuia să fie încuviinţată de puterĭ şi decĭ se lovia încă şi maĭ greŭ în autonomia ţărilor, inpunîndu-se un vot, dat de adunările ţăreĭ, în o daraveră absolut internă, la controlul areopaguluĭ european.[51]

51. Papadopol-Calimah, *Amintirĭ* (Manuscript în Acad. Romînă), p. 324.

Domnitorul, cumpenind toate aceste greutăți, revine ceva mai tîrziŭ asupra cugetărilor ce-l predomnise, cînd alcătuise memorandul și, într'o circulară către agenții săi din străinătate, el le cere să stăruiască numai pentru unire și să caute a convinge pe puteri că nu e de neaparată trebuință și reforma stipulațiilor electorale. El le spune anume, că „spera că elementul moldovenesc, va contribui a constitui cu deosebitele fracții din adunarea munteană, un partid liberal moderat, în jurul căruia vor veni să se grupeze sprijinitorii bunei rînduelĭ, ai propășirei și ai ocîrmuirei mele; că până nu va face principele această încercare, orĭ ce preschimbare a temeliei electorale este de prisos".[52]

Cu toate că memorandul nu conține nicĭ o aluzie la lovitura de stat, cu toate aceste, expunerea faptelor, de și tindea în primul loc la obținerea unireĭ, nu lăsa mai puțin să se întrevadă adînca nemulțămire a domnitoruluĭ cu starea de lucrurĭ din Principate, și putea deci fi interpretată și în înțalesul uneĭ intervenirĭ pentru schimbarea constituției și decĭ a uneĭ loviturĭ de stat, pentru care implicit părea a-și cere învoirea.[53]

---

52. Scrisoare nedatată în *hîrtiile Rossetti*. Că aceasta era adevarata interpretare a memoranduluĭ, se vede și din o altă circulară a domnitoruluĭ către agenții săĭ din străiuătate, in care el spune: „Mais je n'ai jamais eu la pensée de donner à la révision des stipulations électorales, la même importance qu'a l'Union. Moins encors ai-je pu songer à subordouner l'Union à une réforme de la loi électorale". (Copie fără dată, însă anterioară luĭ 11 Decemvrie 1861, în *hîrtiile Rssetti*).

53. Vezĭ și *Mémorial diplomatique*, 17 Ianuarie 1861, *Cestiunea Unireĭ la Constantinopole* de D. B. 1861, p. 1: „Revizuirea legeĭ electorale nu figura ca o cerere în acest memorand." Asupra redactăreĭ acestuĭ memorand, iată ce găsim în hîrtiile luĭ *Baligot de Beyne*, secretarul domnitoruluĭ: „Le projet de mémoire a été préparé dans le mois de Juin 1860, quatre mois avant le voyage de S. A. le Prince à Constantinopole. Depuis ce moments l'attitude des chambres legislatives s'est heureusement modifiée. (Se gîndește la perioada de lucrărĭ spornice ale adunărilor, din timpurile ministerilor luĭ Cogălniceanu și Epureanu. Maĭ sus, p. 173). Du reste, les parties essentielles du passage commun aux deux parlaments, à la loi électorale, méritent d'être conservés; les causes snbsistent; elles peuvent à l'occasion produire le même effet." (O notă a luĭ Baligot în *hîrtiile Rosetti*).

Acestuĭ memorand, Poarta răspunde de o cam dată prin o circulară a mareluĭ vizir, în care ea se arată dispusă a lua în bagare de samă cererile făcute prin el, și în care circulară dregătorul turc adaoge o nouă lovitură claseĭ conducătoare din țările române. Se spune anume în ea, că „dacă cu elementele conservatoare din care adunările se aflaŭ alcătuite, nu se poate întroduce, cu nicĭ un preț, liniștea și neinteresul, fără de care asemene instituțiĭ nu pot să aducă decît turburarea și letargia; dacă acest element ce este pretutindene în altă parte privit ca acel al ordineĭ și al conservațieĭ, pune în Moldo-România piedecĭ mersuluĭ afacerilor și îmbunătățireĭ stareĭ sociale a poporațiilor, oare ce se va întîmpla, cînd se vor deschide porțile adunărilor la un partid, al căruia principiĭ politice nu țind la nimic maĭ puțin, decît a răsturna tot ce este drept și a pune în locu-ĭ revoluția“? [54]

Noua agitare în chestia principeluĭ străin nu era decît un răspuns al drepteĭ la acest memorand. Domnitorul însă ce știea, că unirea cu principele străin, nu era cu putință de dobîndit și care, cum am văzut, nu era de loc dispus acuma chiar a-ĭ ceda locul, sprijinit pe partida înaintată care agita în favoarea uneĭ dinastiĭ romîne, era în largul luĭ pentru a combate pe protivniciĭ săĭ. Iată care ne pare a fi înțălesul adevărat al acestor însămnate frămîntărĭ. Cogălniceanu chiar mergea maĭ departe în înțălesul ce îl da mișcăreĭ foștilor privilegiațĭ. La întrebarea ce și-o punea:

---

54. Memorandul și Circulara publicate pentru întăia oară și cunoscute în țară, prin foaia *Unirea*; pe urmă în *Viitorul* din 6 și 8 Iulie 1861 și apoĭ în celelalte ziare. Data luĭ este după *Archives diplomatiques*, Paris, 1866 p. 78, acea de 19 April (1 Maĭ 1860; circulara luĭ Ali pașa este din 7 Decemvrie 1860. *Ibid.*, p. 188. O combatere a Memoranduluĭ, din partea separatistuluĭ Panaite Balș, comunicată de el, în 5 Maĭ 1861, ambasadoruluĭ englez Bulwer din Constantinopole, vezĭ în V. Cogălniceanu, *Actele de la 2 Maĭ*, Bucureștĭ 1894, p. 41.

oare pentru ce susţin cu aşa energie reprezentanţiĭ drepteĭ cererea unuĭ principe străin, el răspundea: Vechia partidă spunea: „Ţara a cerut în 1857 unirea cu principe străin ; nu se îndeplineşte această cerere. Altfeliŭ de unire însă nu voim. Preferim a ne întoarce la separatismu“.[55] Chiar de nu vor fi cugetat aşa susţinătoriĭ principeluĭ străin, stăruinţa pentru dobîndirea luĭ, cînd dreapta ştiea bine, că această cerere era răŭ văzută de puterile europene, putea duce la rezultatul temut de Cogălniceanu.

Orĭ prin cîte valmaşagurĭ trecuse însă chestia unireĭ, realizarea eĭ se apropia ; dar cu cît visul de altă dată tindea a se coborî în aevea lucrurilor, se videa tot maĭ mult adevărul cugetăreĭ rostită de Cogălniceanu, în cuvîntarea sa de apărare, că „dacă principiul se proclamă cu entuziasmu, rare orĭ el se păstrează, cînd vine oara de a-l pune în lucrare. Atuncĭ glasul interesuluĭ material stînge glasul entuziasmuluĭ“.[56] Lucrul se adeveri acuma în ce priveşte Moldova şi maĭ ales capitala eĭ Iaşiĭ. Acest oraş nu cugetase de loc la scăderile economice, pe care trebuia să le aducă realizarea unireĭ. Acum cînd începu a se vorbi de apropiata strămutare a capitaleĭ în Bucureştĭ, poporul din Iaşĭ se trezi pare că din o lungă aiurare şi măsură toată însămnătatea jărtfeĭ, făcută de el pentru patria comună. Maĭ multe glasurĭ se rîdicară, spre a opri ceea ce acum era peste putinţă de reţinut, şi, lucru curios, tot din partidul drepteĭ răsunaŭ acele glasurĭ, pe cînd stînga, hotărîtă a merge înainte pănă în capăt, nu se uita la ruinele pe care unirea trebuia să le îngrămădiască, spre a se înfăptui. Aşa ziarul drepteĭ *Viitorul,* spune că, „noĭ Moldo-

55. M. Cogălniceanu, *Proiectul de Constituţie elaborat de comisiunea centrală din 1859,* Vol. I Iaşĭ, 1866. Introducere.
56. Şedinţa din 15 Febr. 1861, Proces Verbal XXI, p. 271.

veniĭ pierdem material prin *anexarea* noastră către Valahia ; pierdem istoria noastră, corona noastră, capitala noastră. Se zice că se pregătește o suplică către camera din partea Ieșenilor, prin care se cere, ca curtea de casație să se instaleze la Iașĭ".[57] La această tînguire, iată cum răspunde ziarul *Tribuna romînă*, tot din Iașĭ și el, însă reprezentînd ideile liberale: „Unde este o istorie moldovenească separată; unde e coroana, unde e capitala? Istoria Moldoveĭ e una cu a Valahieĭ; corona e sfaramată bucățĭ în mînile străinilor ce aŭ rupt Bucovina și Basarabia de la sinul Moldoveĭ; iar capitala, acest oraș jidănesc, este maĭ mult decît se pare în mîna străinilor".[58] Dar că lucrul era așa și că Iașiĭ pierdeaŭ prin unire, o văd chiar comercianțiĭ din Bucureștĭ care, la banchetul dat luĭ Panu, cînd se credea că el venise în Bucureștĭ spre a forma ministerul unionist, spun în toastul rîdicat pentru a saluta pe ministrul moldovan, că „noĭ comercianțiĭ din Bucureștĭ cunoaștem cîte sacrificiĭ va costa deplina unire, pe frațiĭ noștri comercianțĭ de peste Milcov și pe toțĭ Romîniĭ de acolo de toate treptele. Te rugăm d-le Ministru a le spune, că ne vom sili a-ĭ face să găsască o compensare în frăția și amoarea noastră"[59], cuvinte fără îndoială de platonică mîngăiere.

Ceva maĭ tîrziŭ, maĭ mulțĭ unioniștĭ se duc la vechiul reprezentant al separatismuluĭ, N. Istrati, și-l roagă să le facă o suplică, prin care să se arate, că „de și unirea a fost tot deauna dorită de Moldovenĭ, însă aceasta a fost numaĭ unirea morală, iar nu și acea materială ; că eĭ aŭ cerut numaĭ unificarea legilor și a așăzămintelor, iar nu alipirea teritoriuluĭ lor către teritoriul Valahieĭ".[60] Cît-va timp după aceasta,

57. *Viitorul*, 29 aprilie 1861.
58. *Tribuna romînă*, 4 Maĭ 1861.
59. Reprodus toastul de *Viitorul*, 9 Maĭ 1861.
60. Scrisoarea din Iașĭ din 12 Maĭ 1861 publicată în ziarul *Unirea*, 30 Maĭ 1861.

găsim în *Viitorul* un articol întitulat *Bucureştiĭ capitală*, în care se spune, că: „de vrem unirea cu curăţenie numaĭ pentru ea, n'avem să căutam folos în parte; căcĭ de altfeliŭ n'ar maĭ fi unire ci anexare, lipire a uneĭ părţĭ la alta. Ferească Dumnezeŭ de una ca aceasta. Mintea Moldovanuluĭ cea de pe urmă s'ar putea trezi“![61] Tot pe atuncĭ C. Negruzzi scrie o broşură, în care susţine părerea, că „o unire adevărată şi nefăţarnică va fi numaĭ atuncĭ, cînd vom avea Galaţiĭ de capitală a ţăreĭ“.[62] Aicĭ nu maĭ era luptă pentru Iaşĭ ci numaĭ pornire contra Bucureştilor. In loc de căderea unuĭ oraş, se cerea căderea a doua.

Această nouă îndreptare a spiritelor dă naştere chiar unuĭ simţimînt de neprietenie, în unele straturĭ ale poporuluĭ moldovan, contra Munteniei. Anume, ministrul Epureanu, fiind dat în judecată în Ţara Românească, adunarea de aicĭ cere ca autorităţile moldovene să pună sechestrul pe averea luĭ, pentru că neîngrijise de a lua garanţiĭ ipotecare de la întreprinzătoriĭ ocnelor muntene. Autorităţile din Iaşĭ se opun la această cerere, pe motivul că ministrul de finanţe muntean trebuia să depună o garanţie, pentru obţinerea sechestrului. Maĭ caracteristic este încă alegerea luĭ Epureanu ca deputat, de către colegiul marilor proprietarĭ din Bîrlad, cu toate că el era pus sub judecată în Muntenia.[63]

Ministerul Golescu, de şi adunarea se închisese, totuşĭ întru cît capatase un vot de blam şi nu putea sta la cîrmă cu acea desaprobare, se retrage, şi domnitorul iarăşĭ recurge la partidul dreptei, pentru a-şĭ întocmi un minister care se alcatueşte, în ziua de 19 Iulie 1861, din principele Dim. Ghica ca preşedinte,

61. *Viitorul*, 19 Iunie 1861.
62. Despre *Kapitalia Românieĭ*, de K. N....zzi. Iaşĭ, 1861, p. 3.
63. *Unirea*, 27 Noemv. 1861.

I. Cantacuzino, A. Plaghino, Sc. Falcoianu, A. Arsachi și Gr. Valeanu.[64]

In Moldova ministerul Panu nu se retrage din cauza neizbutireĭ de a realiza unirea, cum spusese cînd intrase la putere, ci din alte împrejurărĭ. Anume un Arnăut, Popa Constantin, maior în armata rusască, venise în Iașĭ pentru o pricină a luĭ și ceruse de la ministrul justițieĭ, Rolla, să-ĭ aducă niște acte de la un tribunal de județ. Avînd Rusul o purtare puțin cuviincioasă, în audiența ce o ceruse la ministru, acesta îl dădu afară. Popa Constantin provocâ pe Rolla la duel; iar Consiliul miniștrilor dispuse darea luĭ afară din țară. Cînd fu să se execute hotărîrea, Popa Constantin se opuse cu putere, împușcâ un ofițer și un soldat, și numaĭ, după o luptă înverșunată, fu rînit și prins. Domnul care era în Bucureștĭ, simți îndată greaua poziție în care-l pusese afacerea luĭ Popa Costea. Pe de o parte se temea de a nu-șĭ îndușmăni pe Rusia, tocmaĭ în momentul cînd avea maĭ mare nevoie de sprijinul eĭ, în chestia unireĭ; pe de alta, avea de apărat onoarea țareĭ. El scapă din încurcătură, ordonînd președinteluĭ divanuluĭ, ca în 24 de oare Popa Costea să fie judecat și condamnat la moarte, ceea ce se și face; iar după aceea domnul îl graciază. Cînd primi vizita consuluļuĭ, totul era sfîrșit. Ministrul Panu însă îșĭ dădu dimisia.[65]

Ministerul noŭ se constitue în Moldova, în ziua de 5 Oct. 1861, luat fiind tot din rîndurile drepteĭ, și anume din principele Moruzi ca președinte cu I. N. Cantacuzino, principele A. A. Cantacuzino, L. Ghica, C. N. Suțu și principele I. Ghica.[66]

---

64. *Monit. of. al Țareĭ Rom.*, 21 Iulie 1861.
65. *Tribuna romînă*, 17, 24 și 28 Sept. 1861.
66. *Monit. of. al Mold.*, 5 Oct. 1861.

Aceste două ministere, D. Ghica în Muntenia și Moruzi în Moldova, conduc trebile până la realizarea unireĭ desăvîrșite, în 11 Decemvrie 1861.

Unirea. Inainte de a păși la expunerea acestuĭ fapt, trebue să ne întoarcem puțin îndărăpt, pentru a videa, cum îndeplinirea luĭ s'a desfășurat în ascuns, între diplomațiĭ puterilor Europeĭ, de la hotărîrea cărora atîrna, la urma urmelor, soarta țărilor romîne.

Am văzut maĭ sus, cum Napoleon sfătuise pe Alexandri, ca Romîniĭ să nu cerce a da o nouă lovitură Convențieĭ de Paris. Prin urmare cererea unireĭ desăvărșite, adecă acea a adunărilor, a ministerelor și strămutarea capitaleĭ la Bucureștĭ, nu era bine văzută de puterĭ, cu toate argumentele foarte reale ale neputințeĭ conducereĭ trebilor, cu sistemul de organizare al Convențieĭ de Paris.

Trebuia decĭ lucrat cu mare ghibăcie, pentru a se putea dobîndi învoirea la un act, în contra căruia se opuneaŭ, din nevoĭ politice, chiar puterile care favorizaŭ desvoltarea poporuluĭ romîn.

Toată greutatea acțiuneĭ trebuia concentrată în Constantinopole, de oare ce tot Poarta era puterea care trebuia să rostiască cuvîntul hotărîtor, maĭ ales față cu principiul integrităţeĭ împărăției otomane, proclamat de tratatul de Paris și sprijinit de puterĭ, ca o nevoie neînlăturată a politiceĭ europene. Asupra luĭ Constantin Negri, reprezentantul Principatelor în capitala Turcieĭ, cădea decĭ sarcina cea grea, de a sluji de organ domnitoruluĭ, pentru realizarea acestuĭ punt din programul ce-șĭ propusese. Prin urmare, videm confirmată părerea rostită de noĭ maĭ sus, că numaĭ *prin Constantinopole se putea ajunge la unire, și că* atuncĭ cînd domnitorul spusese, că nu se cuvinea să caute realizarea dorințeĭ Romînilor aiurea decît în țară, și că Sultanuluĭ îĭ făcuse numaĭ o vizită de curtoa-

zie, el rostise numaĭ o frază sunătoare care căuta să acopere neizbînda primeĭ sale încercărĭ.[66]

Chestiunea unireĭ se pune într'un chip maĭ rostit de la trimiterea memoranduluĭ. Se adauge la 6 Ianuarie 1861 o notă către Negri, cu însărcinarea de a o comunica Porțeĭ. In ea domnul se plînge, că „de şi pusese la mijloc răspunderea sa personală, prin acte ce nu eraŭ tot-deauna simpatice țăreĭ, dar prin care el căuta a-şĭ atrage buna voință a puterilor, cu toate aceste tot este mereŭ bănuit“,[67] dînd a ințalege astfeliŭ, că de acum înainte, el va lua sfat maĭ mult de la interesele țăreĭ, de cît de la cele europene. Negri comenta această notă în sensul, că țara cere unirea şi că ocîrmuirea eĭ devine cu neputința, dacă nu i se încuviințază această dorință. Poarta răspunde luĭ Negri care comunică răspunsul domnitoruluĭ, că ea „ar fi dispusă a recunoaşte această cerere, în măsura putincioasă“, ceea ce Negri ințalege că ar tinde la o mărginire a unireĭ numaĭ pe timpul cît va trăi Alexandru Ioan I, precum recunoscuse şi îndoita luĭ domnie. Lavalette, ambasadorul Franțieĭ, întăreşte luĭ Negri adevărul presupunereĭ luĭ, spunîndu-ĭ, că „ar fi de altfeliŭ greutățĭ nerăsturnabile, şi că maĭ bine ar fi a avea o unire sub aceste condițiĭ, decît de loc; că el crede chiar, că această răstrîngere ar avea puțină însămnătate, pentru că odată unirea dobîndită, nu cred că ea ar maĭ putea înceta de a exista, cu toate răstrîngerile Porțeĭ; şi apoĭ, adaugă marchizul, trebue să se dee Porțeĭ măcar această mîngîiere, despre a-

66. O circulară a luĭ *Thouvenel* diu 19 Maĭ (1 Aprilie 1861, *Archives diplomatiques*, Paris, 1866, p. 190) spune că: „lorsque le prince Couza, avait été à Constantinople, au mois d'Octobre passé, il avait attiré l'attention de la Porte sur les obstacles qui surgissaient pour lui, de la nécessité dans laquelle il se trouvait, de traiter avec deux chambres et deux ministères. La Porte ne lui fit pas immédiatement connaitre ses intentions. Comp. maĭ sus, p. 160.

67. Nota *domnitoruluĭ* din 6 Ianuarie 1861 în *Archives diplomatiques* Paris, 1866, p. 17?—174.

căreia zădărnicie Turcii sunt mai bine convinşi decît noi".[68] Greutatea neînvinsă, de care vorbia reprezentautul Franţiei, era teama Porţei că, dacă se înfrîngea Convenţia de Paris în acest punt, să nu se întindă apoi răsturnarea la întreg tratatul din 1856, pe care se întemeia existenţa Turciei, şi această teamă era cu atîta mai firească, cu cît ea vedea pe Franţia apropiindu-se de Rusia. Apoi se mai temea Turcia, ca unirea să nu atragă după dînsa pe principele străin. Această din urmă teamă era inspirată Turcilor, de însuş organele politicei ruseşti, de oare-ce *Le Journal de St. Pétersbourg*, din 11/23 Iunie 1861, scriea, că „este inviderat, că pentru Moldo-Valachia, unirea de fapt nu este decît o treaptă în scara propăşitoare care-şi are puntul de purcedere în îndoita alegere a principelui Cuza şi a căreia termin mai îndepărtat este chemarea unui principe străin".[69]

Adaoge însă reprezentantul domnitorului romîn, pe lîngă această veste cam deprimătoare, şi o rază de speranţă: anume Turcia ceruse un împrumut, şi Franţia putea să-i impună unirea, ca preţ al realizărei lui.[70] Poarta însă mai era jignită şi de tonul prea mîndru al comunicărilor domnitorului, ton cu care nu era de loc deprinsă.[71] Se mai ivise apoi tocmai atunci şi chestia corăbiilor cu arme sarde care căutase a fi debarcate la Galaţi, pe cînd două cete de Unguri trecuse Carpaţii; inviderat o mişcare contra Austriei, în care mişcare puterile, şi mai ales Turcia, amestecaŭ pe România. Trebui mult să lupte Negri şi domnitorul, spre a înlătura acest prepus neîndrep-

68. *Negri c. domnitor*, 2 Fevruarie şi 2 Aprilie 1861. *Corespondenţa* p. 75 şi 103.
69. *Le journal de St.-Pétersbourg*, 11 (23) Iunie 1861. Comp. *Annuaire diplomatique de l'Empire de Russie*, St.-Pétersbourg, 1862, p. 162.
70. *Negri c. domnitor*, 2 Fevruarie şi 2 Martie 1861. *Corespondenţa*, p. 83 şi 87.
71. *Negri c. domnitor*, 2 Fevruarie, citat.

tățit de pe capul țăreĭ.[72] Negri, la observarea ambasadoruluĭ austriac, că guvernul luĭ Cuza ar tolera comitete revoluționare în Galațĭ și a se debarca arme pe teritoriul Principatelor, se folosește cu mare ghibăcie, pentru a pune în cauză jurisdicția consulară, spunînd, că ce poate face guvernul care se lovește pretutindene de protecția de care se bucurau supușiĭ străinĭ, de care el nu s'ar putea atinge.[73] Austria se arătâ atuncĭ destul de binevoitoare, propunînd să se numească o comisie care să studieze modul cum ar putea fi înlăturate greutățile, neascunzînd însă teama că, dacă s'ar încuviința această ușurare Principatelor, ar trebui a se face acelaș lucru și Turcieĭ, ceea ce nu convenia puterilor, din cauza înapoiereĭ stăreĭ în care se afla împărăția otomană.[74] Pănă și chestia evreiască pusese piedică unuĭ sprijin maĭ înfocat din partea puterilor partizane unireĭ. Ambasadorul Franțieĭ observă luĭ Negri, că „măsurile contra Evreilor din țară trezesc protestările preseĭ europene care acuză pe Romînĭ de intoleranță“.[75] Și cu toate aceste, chiar atuncĭ, în Moldova, se luase măsura de a se învoi Evreilor ținerea de școlĭ confesionale, pe temeiul tocmaĭ al principiuluĭ toleranțeĭ proclamat de Convenția de Paris.[76]

Poarta propune, ca mijloc de a tăia toate greutățile, o măsură care tocmaĭ trebuia să le sporiască maĭ mult, afirmînd încă maĭ puternic autoritatea eĭ asupra Principatelor: anume trimiterea unuĭ comisar turc care să se încredințeze, dacă într'adevăr popo-

72. *Negri c. domnitor*, 2 Fevruarie citat. Coresp. p. 80: „Chestia unireĭ a fost foarte mult împiedecată de acea a armelor“. Vezĭ și o scrisoare a *domnitoruluĭ c. Negri*, din 6 Ian. 1861, publicată în *Constituționalul*, din 13 Fevruarie 1861, și maĭ sus, p. 162.
73. *Negri c. domnitor*, 18 Octomvrie 1860. *Corespondența*, p. 70.
74. *Negri c. domnitor*, 18 Martie și 14 Maĭ 1861. *Coresp.*, p. 19 și 34.
75. *Negri c. domnitor*, 2 Oct. 1861. *Ibidem*, p. 128.
76. *Monit. of. al Mold.*, 22 Noemvrie 1861.

rul vroia unirea desăvarşită. Poarta căuta să motiveze acest demers, tot în feliul acela pseudo-liberal, pe care-l întrebuinţase şi Austria, cînd ceru la 1857 convocarea divanurilor ad-hoc, pentru a afla dorinţele poporaţiilor romîne, spunînd, că nu ar fi demn pentru puterĭ a reforma opera lor, fără cererea poporuluĭ. Negri întimpină, că lucrul nu s'ar putea face decît cu consimţimîntul puterilor; căcĭ în Convenţie nu ar exista nicĭ un articol care să încuviinţeze o asemene măsură.[77] Dar Negri merge maĭ departe în ţinuta luĭ energică şi hotărîtă: anume răspîndeşte pretutindene vorba, însă pentru a nu lega ţara, numaĭ ca părere personală a luĭ, că principele n-ar putea face altfeliŭ decît a proclama unirea, în cazul cînd ea nu ar fi încuviinţată; căcĭ nu ar fi alt mijloc de a ocîrmui şi de a mănţinea liniştea. Această declaraţie o repetă maĭ ales faţă cu ambasadorul Angliei, Bulwer, spunîndu-ĭ că Poarta ar face bine să se decidă în privirea unireĭ; căcĭ dacă nu, principele s'ar vedea nevoit, faţă cu încordarea spiritelor, a trece peste consimţimîntul eĭ. Marchizul de Lavalette, combătea pe de altă parte trimiterea unuĭ comisar care nu ar face decît a aduna în jurul luĭ pe toţĭ nemulţămiţiĭ din ţară şi a îngreuiea încă şi maĭ mult poziţia domnitoruluĭ. Dar marchizul maĭ atrăgea luarea aminte a Porţeĭ, asupra împrejurăreĭ, că comisarul otoman ar putea să-şĭ atragă demonstraţiĭ neplăcute din partea poporaţieĭ. Negri adăogînd luĭ Lavalette, că întîrzierea învoireĭ unireĭ ar putea arunca Principatele în o cale plină de întîmplărĭ şi de neplăcerĭ pentru Turcia — cu alte cuvinte ameninţa cu revoluţia,— ministrul Franţieĭ iea pe Negri cu el la Ali-paşa, pentru ca să-ĭ repete aceste cuvinte.[78]

77. *Negri c. domnitor*, 8, 12 şi 18 Martie 1861. *Ibidem*, p. 87, 92 şi 96.
78. *Negri c. domnitor*, 12 şi 18 Martie 1861. *Ibidem*, p. 91 şi 96.

In urma tuturor acestor demersurĭ, Negri scrie domnitoruluĭ, că „are temeiŭ de a crede, că zdravenile sale declaraţiĭ, în ceea ce priveşte unirea, aŭ produs un efect priincios. Am deprins pe toată lumea de aicĭ cu ideea, că dacă sublima Poartă nu ar lua în curînd o hotărîre categorică, în privirea unireĭ, Inălţimea voastră, împins de nevoie, aţĭ proclama-o de la sine, nu maĭ tîrziŭ decît la deschiderea adunăreĭ. Adaoge că e sătul de trăgănările Porţeĭ şi că dacă se va pune înainte tot vecinicul eĭ principiu de a cîştiga timp, trebuie pripite lucrurile, pentru ca să vină la o deslegare. Ideeia trimitereĭ unuĭ comisar e cu totul părăsită". In cazul cînd unirea nu ar fi primită, Negri cerea să fie rechemat.[79]

Toate aceste împrejurărĭ fac pe guvern să creadă că unirea era să fie încuviinţată. De aceea şi Panu, în Moldova, intră în minister cu toată convingerea, că va pute aduce unirea la îndeplinire; iar în Muntenia, ministerul Epureanu votează, alăturea cu unanimitatea cameriĭ, primirea propunereĭ adunăreĭ moldovene, de a se întruni ambele corpurĭ legiuitoare, pentru deslegarea chestieĭ rurale.

Aşteptarea însă era zădarnică: Turciĭ se prefăcuse a primi cererile din memorandum, pentru a nu displăcea puterilor priincioase Romînilor; dar aplicaŭ acuma sistemul trăgănărilor, aşteptînd să iasă ceva din el. Negri văzînd că lucrul nu înaintează de loc, reîndoieşte silinţele. Comunicîndu-i-se ştirea despre votul privitor la întrunirea ambelor adunărĭ în chestia rurală, el explică ambasadorilor importanţa acesteĭ legĭ şi maĭ ales nevoia de a fi hotărîtă în acelaş sens

---

79. *Negri* c. *Cuza,* 24 Martie 1861. *Ibid.,* p. 98—100. Era vorba de adunarea convocată după disolvare, care adunare era să se deschidă la 10 Aprilie 1861. Zvonul despre energia desfăşurată de Negri, pătrunde şi în ziarele timpuluĭ. Vezĭ bună oară *Tribuna romînă,* 30 Aprilie 1861.

în ambele ţărî; astfeliŭ s'ar putea întîmpla desordinî periculoase, dacă într'o ţară ar fi hotărîtă într'un chip maî priincios decît în cealaltă; că maî la urmă el ar fi mulţămit dacă Poarta ar stărui în politica eî de trăgănare, căcî ar da prilej domnitoruluî de a proclama unirea de la sine. Ambasadoriî Franţieî, Anglieî şi Austrieî conjură pe Negri, să nu facă ceva pripit şi să maî aştepte, ca toate lucrurile să fie în regulă; iar Ali paşa roagă pe Negri, să conjure pe domnitor să maî aştepte puţin. Negri văzînd această stăruinţă a ambasadorilor, sfătueşte pe domn, să le facă pe plac.[80]

In curînd însă se naşte o nouă cauză de amînare, maî întăî din desbaterea loculuî, unde avea să se ţină conferenţa: Parisul saŭ Constantinopole; apoî după ce aceasta este limpezită, se iveşte o a doua, maî gravă: anume, la conferenţă trebuia să iee parte şi Sardinia, putere semnatară a tratatuluî de Paris; dar ea se prefăcuse în regatul Italieî; însă Prusia, Rusia şi Austria încă nu recunoscuse noul regat. Negri, văzînd, că acuma amînarea nu maî provinea de la Turcî, ci de la puterile europene însăşî, şi avînd cel maî mare interes ca Italia, atît de prietină tendinţeî Romînilor, să figureze în conferenţă, este de părere „de a fi cu mare prudenţă, până la descurcarea afacerilor italiene“.[81] Tocmaî atuncea însă zvonindu-se în ţară despre apropiata întrunire a conferenţeî, se începe agitaţia pentru principele străin de care s'a vorbit maî sus, lucru cu desăvîrşire neprimit de nicî o putere, nicî chiar de Franţia, după cum se vede aceasta din o depeşă a luî Alexan-

80. *Negri c. Cuza,* 2 April 1861. *Ibid.,* p. 101—103. Cf. 18 Iunie 1861 p. 122 · Ali paşa roagă pe Negri, „de prier, de supplier le prince, de maintenir l'ordre et de patienter encore un petit peu“.

81. *Negri c. Cuza,* 3 Iunie şi 8 Iulie 1861. *Ibid.,* p. 116 şi 126. Comp. *Viitorul,* 1—5 Iulie 1861.

dri, agentul Principatelor din Paris, către Negri, în care îi spune, că „ideea unuĭ principe străin este cu neputință“, și tot așa declară Lavalette luĭ Negri în Constantinopol, că „Franța este pentru unire, însă contra principeluĭ străin“.[82] In asemene împrejurărĭ înțelegem contra-manifestările pentru principele baștinaș, chiar în cazul cînd ele ar fi fost inspirate de guvern.

Intre aceste, venind luna luĭ Iulie, cu căldurile eĭ cele marĭ, toțĭ ambasadoriĭ plecaŭ în congediŭ pe întrecutele, și era invederat, că chestia unireĭ trebuia să sufere o nouă întîrziere, până pe la sfîrșitul luĭ Septemvrie.

Atuncĭ se întrunește conferența pregătitoare a ambasadorilor din Constantinopole, și Poarta care trebuia acuma să se rostiască, primește unirea, însă cu condițiĭ. Maĭ întâĭ, ea cerea, ca hotarele Principatelor să nu poată fi strămutate și să nu se sporiască armata.[83] Tot atuncĭ și ambasadorul austriac primește instrucțiunĭ, ca să ceară ca unirea să fie desființată la moartea luĭ Cuza, pe cînd cel de Franția este din protivă înștiințat, ca se rupă conferența, în cazul cînd asemenea cerere ar fi primită“.[84] Poarta maĭ cerea încă o ascuțire a stipulațiilor privitoare la ocuparea armată a țarilor romîne, în caz de turburărĭ. Conferența răspingînd această cerere, pe motivul că chestia fusese regulată de Convenție, representantul Turcieĭ cere, ca să refere lucrul la sfatul cel mare al imperiuluĭ, iarășĭ un mijloc de trăgănare. Negri, desperat de această prelungire, arată luĭ Ali pașa, că boieriĭ renunțase la privilegiile lor, numaĭ în viderea unireĭ și că, văzînd eĭ că nu se realizază, crează greutățĭ domnitoruluĭ, și tot așa fac și libe-

82. *Negri c. Cuza*, 18 Iunie și 2 Iulie 1861, *Ibid.*, p. 120—122.
83. *Negri c. Cuza*, 25 Sept. 1861. *Ibid.*, p. 126.
84. *Negri c. Cuza*, 2 Oct. 1861. *Ibid.*, p. 127.

raliĭ; că este cu neputinţă de mănţinut ordinea, maĭ ales acuma cînd conferenţa a pus unirea în perspectivă.[85]

In sfîrşit Poarta se hotăreşte a alcătui firmanul pentru unire care mănţinea următoarele 5 condiţiĭ: 1) unire numaĭ pe timpul vieţeĭ luĭ Cuza; 2) suspendarea comisieĭ centrale pe acest timp; 3) hotarele principatelor să rămînă neatinse; 4) să se înfiinţeze două consiliĭ provinciale, unul pentru Moldova şi altul pentru Muntenia; 5) unirea să înceteze la moartea luĭ Cuza, prevăzîndu-se dispoziţiĭ foarte amărunţite, asupra moduluĭ de procedare pentru a o desface.[86]

Numaĭ guvernatorul pentru Moldova fusese înlăturat; toate celelalte punte fusese menţinute, în această unire condiţională. In zădar protestase domnitorul contra acesteĭ răstrîngerĭ a unireĭ numaĭ pe timpul vieţeĭ luĭ. In o depeşă rămasă necunoscută şi destăinuită numaĭ de ziarul din Paris *Le Constitutionnel*, domnitorul spunea Porţeĭ: „Mărginind anumit durata unireĭ la acea a gospodaratuluĭ meŭ, înfăţoşînd această unire ca o necesitate supărătoare, decurgînd din îndoita mea alegere şi ca o concesiune esenţial excepţională şi trecătoare, pregătind chiar, în momentul ce ea ne este încuviinţată, tot ce trebue spre a o desfiinţa la sfîrşitul domnieĭ, al căreia termin

85. *Negri c. Cuza*, 18 şi 23 Oct. 1861. *Ibid.*, p. 66 şi 131. A. Papadopol Calimah în *Amintirile luĭ* (Manuscript la bibl. Academieĭ Romîne) p. 327, spune că Negri ar fi adresat un ultimatum luĭ Ali paşa în cuprinderea următoare: „Le prince Couza m'a chargé de déclarer respectueusement à V. A. que s'il n'obtient point aujourd'hui même, vu la force majeure de la chose, et par télépraphe, l'acquiescement de la Sublime Porte à l'Union, demain à Midi, il la proclamera à Bucarest". In *Scrierile sale diverse* (Manuscript la bibl. Acad.) p. 40, adaoge chiar că a doua zi, întrebîndu-l Ali paşa, cum staŭ lucrurile, Negri ar fi scos ciasornicul şi ar fi spus: „à l'heure qu'il est, l'Union a du être déjà proclamée". Corespondenţa luĭ Negri nu confirmă această versiune.

86. Firmanul reprodus în *Mon, of. al Ţăreĭ Rom.*, 3 Fevr. 1862 şi în *Archives diplomatiques*, Paris, 1866, p. 200.

ar putea fi grăbit de o mînă criminală, se osîndește guvernul meŭ și țara întreagă la tristul rol de a trăi de azĭ pe mîne, fără a putea întreprinde ceva definitiv și stătător, și se rîpește autoritatea ce izvorăște din credința în durata luĭ și, fără de care, nicĭ o ocîrmuire n'a putut vre odată să-șĭ îndeplinească menirea, și cu atît maĭ puțin reorganiza o societate, demoralizată prin lungĭ nenorocirĭ politice".[87]

De la reînceperea lucrărilor ambasadorilor, Septemvrie 1861, domnitorul se putea aștepta la o deslegare favorabilă a chestiuneĭ unireĭ. De aceea el și iea oare care măsurĭ, în vederea acesteĭ îndeplinirĭ. Ministerul muntean iea dispozițiĭ ca, prin înțălegere cu președintele consiliuluĭ din Moldova, în prevederea unireĭ definitive a Principatelor și spre înlăturarea oare căror piedecĭ la punerea eĭ în lucrare, să se numéscă o comisie mixtă, compusă din 8 membri Moldovenĭ și 8 Muntenĭ, care să proceadă, fără întîrziere, la unificarea legiuirilor și regulamentelor administrative.[88] Domnitorul, în răspunsul săŭ la felicitările aduse de generalul Golescu, președintele comisieĭ centrale, în ziua de 16 Oct. 1861, spune: „De la suirea mea pe tronul Romănieĭ, unirea a fost statornicul obiect al preocupațiunilor mele. Cunoașteți că Inalta Curte suzerană și puterile garante, ale căror generoase simpatiĭ sunt dovedite, se ocupă în momentul de față cu realizarea acesteĭ a noastre dorințĭ care singură poate consolida viitorul Principatelor".[89] Era chiar peste putință de a maĭ ocîrmui fără unire. Poporul o cerea, camerile de asemenea; apoĭ chestia rurală nu se putea hotărì deosebit și agitația în jurul eĭ devenia

87. *Le Constitutionnel*, 27/15 Noemvrie 1864.
88. *Mon. of. al Țareĭ Rom.*, 9 Sept. 1861.
89. *Mon. of. al Mold.*, 16 Oct. 1861.

periculoasă. Nicĭ un minister nu ar maĭ fi putut ținea piept curentuluĭ, și de această situație a trebuit să se convingă la sfîrșit și puterile și chiar Poarta, cînd a consimțit în sfîrșit la realizarea acesteĭ dorințĭ.[90]

In 25 Noemvrie, Teodor Calimaki, secretarul luĭ C. Negri, sosește la Galațĭ cu firmanul pentru unire. Să se observe că nu Negri singur aducea firmanul, ci secretarul luĭ, ceea ce face pe *Țăranul romîn* să spună, că „conduita D-luĭ Negri are însămnătatea eĭ, pentru că ne atinge pe toțĭ într'un chip foarte plăcut".[91]

In 3 Decemvrie domnitorul, în mesajul de deschidere al adunareĭ, spune, că „după 3 anĭ de silințĭ neîntrerupte, suntem de astă dată bine întemeiațĭ a crede, că unirea este în fine dobîndită pentru noĭ", și de aceea el declară, că a aderat la votul ambelor adunărĭ, de a desbate în comun proiectul de lege rurală.[92]

După cetirea mesajuluĭ în adunarea moldovenească, domnitorul adaoge, că „unirea e încheiată. Inalta Poartă și puterile garante aŭ aderat la unirea Principatelor. Ne vom duce deci în curînd la Bucureștĭ; iar cauza pentru care nu ne ducem astăzĭ, este că sunt de regulat maĭ multe chestiunĭ locale".[93]

Spre a liniști spiritele în privința firmanuluĭ care încuviința cum am văzut o unire condiționată de maĭ multe restringerĭ, domnitorul adaoga: „unirea va fi așa după cum o dorim noĭ", urmînd în aceasta principiuluĭ expus de Negri, în nota sa din 16 Noemvrie 1861 către ambasadorĭ, anume că „nu ne vom supune la nimic ce ne ar fi impus, și aceasta chiar în puterea art. 22 și 23 ale Tratatuluĭ de Paris și a

90. *Voix de la Roumanie,* 24 Oct. 1861.
91. *Unirea,* 1 Dec. 1861. *Țăranul romîn,* 3 Dec. 1861.
92. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.,* 4 Dec. 1861.
93. Mon. *of. al Mold.,* 4 Dec 1861.

art. 2 din Convenţie".[94] Este învederat, că domnitorul proclama unirea într'un chip maĭ larg, de cît o încuviinţa firmanul primit de puterĭ, şi că decĭ el făcea un pas îndestul de îndrăzneţ, trecînd iarăşĭ alăturea cu voinţa Europeĭ.[95]

In 11 Decemvrie Alexandru Ioan I dă o proclamaţie, arătînd în chip oficial îndeplinirea unireĭ: „Unirea este îndeplinită, zice el; naţionalitatea romînă este întemeiată. Acest fapt măreţ, dorit de generaţiile trecute, aclamat de corpurile legiuitoare, chiamat cu căldură de noĭ, s'a recunoscut de Inalta Poartă şi de puterile garante şi s'a înscris în datinele naţiunilor. Dumnezeul părinţilor noştri a fost cu ţara, a fost cu noĭ. El a întărit silinţele noastre, prin înţălepciunea poporuluĭ şi a condus naţiunea către un falnic viitor. *In zilele de 5 şi 24 Ianuarie aţĭ depus toată a voastră încredere în alesul naţiuneĭ, aţĭ întrunit speranţele voastre într'un singur domn; alesul vostru vă dă astăzĭ o singură Romănie*".[96]

Adunarea din bucureştĭ izbucneşte în o zgomotoasă bucurie la cetirea acesteĭ proclamaţiĭ. Adresa de răspuns la ea sfîrşeşte cu cuvintele: „Depunem la picioarele tronuluĭ omagiile noastre de recunoştinţă şi de devotament, şi vă urăm să vă înzilească Dumnezeŭ, pe acest tron care nu va maĭ putea fi zdrobit, de cît cu viaţa a cincĭ milioane Romînĭ";[97] şi însuşĭ Barbu Catargiu nu poate face altfeliŭ de cît

94. Reprodusă de *Ţăranul romîn*, 17 Decemvrie 1861.

95. De aceea *Văsescu* in desbaterea posterioară a răspunsuluĭ la mesaj din 1863 (şed. din 7 Fevruarie 1864 *Mon. of.*, supl.) spune: „dv. ştiţĭ în ce condiţiĭ, în ce stare ni s'a dat unirea de către străinĭ şi vă aduceţĭ aminte, în ce mod a proclamat-o Alexandru Ioan I de la această tribună". Vezĭ maĭ jos.

96. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 11 Dec. 1861. *Mon. of. al Mold.*, 12 Dec. 1861. Proclamaţia este publicată şi în *Archives diplomatiques*, 1866, II, p. 209.

97. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 15 Dec. 1861.

a rosti cuvintele: „Să trăiască domnitorul nostru *care singur, prin a sa stăruință*, ne a dat această zi atît de stralucita“.[98]

In adunarea moldovenească bucuria era îmbinată cu oare care neliniște. Cînd Panu rosti cuvintele: „ziua de astăzĭ este *cea de pe urmă* în care deputații moldovenĭ se adună și lucrează în adunarea Moldoveĭ“,[99] el zicea ramas bun la vechea viața politică a țăreĭ care se jarlfise pentru binele întreguluĭ neam. De aceea și răspunsul adunăreĭ moldovene la proclamația unireĭ nu se poate împiedeca a turbura notele de veselie, cu una de îngrijire, solicitînd de la domn „luarea aminte asupra necesităților de a regula provizoriŭ, până la întrunirea camerilor, neaparatele interese locale ale Moldoveĭ“.[100]

Adunările sunt prorogate în ambele țărĭ și li se dă întîlnire la Bucureștĭ, pentru ziua de 24 Ianuarie 1862, aniversarea primuluĭ pas prin care unirea, acum săvîrșită, se avîntase pe orizonul viețeĭ romîneștĭ.[101]

---

98. *Unirea*, 1—5 Dec. 1861.
99. *Procesul-verbal* al ședințeĭ din 12 Dec. 1861.
100. *Unirea*, 1—5 Dec. 1861.
101. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 15 Dec. 1861.

CAP. VI

DE LA UNIRE PÂNĂ LA SESIUNEA ORDINARĂ DIN 1862

(11 Decemvrie 1861—3 Decemvrie 1862).

Moldova și căderea Iașuluĭ. Unirea efectivă a țărilor romîne avîud a trece în domeniul faptelor, ar fi trebuit pe cît se putea cruțată Moldova și capitala eĭ, în aceste momente de grea cumpănă pentru ele. In loc de aceasta, prin o nechibzuință a ministruluĭ cultelor din Moldova, principele Alexandru Cantacuzino, mințele sunt turburate în Iașĭ într'un chip însămnător.

Anume ministrul luase măsura, de a se încredința direcția școaleĭ centrale de fete, până acuma ocupată de profesorul Verdeanu, uneĭ profesoare de franceză, d-na Gros, care era și străină. Consiliul școlar protestează la domn contra acesteĭ loviturĭ date inamovobilităței corpuluĭ didactic (4 Ianuarie 1861). Ministrul destitue pe treĭ profesorĭ din acel consiliŭ: Columb, Petrescu și Mărzescu. Eleviĭ interni din Academia Mihăileană se răscoală și refuză a întra în clase. Ministrul vine el însuș la Academie, insultă pe elevĭ cu cuvîntul de mojicĭ, imputîndu-le, că ar vra

să desființeze școalele. Vasile Gheorghian,[1] elev din clasa a V-a, urcîndu-se pe o masă, și adresîndu-se către ministru, îĭ spune: „Domnule Ministru, noĭ nu putem sa stricăm școalele; dar ce putem face, noĭ aceștĭ mojicĭ care stăm pe aceste băncĭ, este de a ruga pe Dumnezeŭ să trimită blăstăm asupra acelor care aŭ de gînd să strice școalele“. Și elevele din școala centrală protestează contra impunereĭ uneĭ directoare străine, și una din ele, Cornelia Boerescu, răspunde la mustrările noueĭ directoare: „Sunt fiică de Romîn și noĭ am supt lapte de Romîn de la mamele noastre“. Cetățeniĭ din Bucureștĭ trimit feteĭ un orologiu, cu inscripția cuvintelor eĭ.[2] La Academie, prefectul vra să aresteze pe Gheorghian. Eleviĭ se opun. Pentru a-ĭ liniști, sunt împroșcațĭ cu tulumbele; școalele răsvrătite sunt închise pentru cît-va timp, tocmaĭ în ajunul plecăreĭ adunăreĭ la Bucureștĭ.[3]

In asemene turburare a spiritelor, se începe seria de dispozițiĭ, menită a înlocui cele două capitale de până acuma, prin una singură.

Cea întâĭ măsură, pentru unificarea administrațieĭ ambelor țărĭ, fu instalarea unuĭ minister provizor pentru Moldova, după dimisia ambelor ministere din Iașĭ și din Bucureștĭ, până la înființarea unuĭ minister comun. Ministerul provizor fu alcătuit, sub preșidenția luĭ Iancu Cantacuzino, din Al. Cantacuzino și Leon Ghica, fostul președinte de consiliŭ—Al. C. Moruzi și ministrul lucrărilor publice D. A. Sturza avînd a merge la Bucureștĭ, în vederea întocmireĭ ministeriuluĭ unic.[4]

1. Avocat și barbat politic din Iașĭ, reposat de curînd, 1901. Cuvintele le-am reprodus după spusele luĭ Gheorghian însuș. In *Tribuna*, 17 Martie 1862, sunt redate cam alt-feliu, dar cu acelaș înțăles.

2. *Tribuna* citată.

3. *Tribuna romîna*, 11, 24 și 28 Ianuarie și 12 Fevruarie 1862. Comp. *Mon. of. al Mold.*, 15 Ianuarie 1862.

4. Decret din 4 Ianuarie 1862. *Mon. of. al Mold.*, 16 Ianuarie 1862.

După constituirea ministeruluĭ comun pentru Principatele-Unite, sub preşidenţia luĭ Barbu Catargiu, acel provizor din Iaşĭ este desfiinţat, şi se păstrează numaĭ directoriĭ de departamente, deosebiţĭ pentru Moldova, spre a nu se aduce de odată perturbărĭ în afacerĭ.[5]

Directoriĭ de departamente din Moldova purtaŭ titlul de *director ministeruluĭ (din lăuntru, de justiţie &) pentru departamentul Moldoveĭ.*[6] Preşedintele consiliuluĭ, Barbu Catargiu, explică, în şedinţa din 14 Fevruarie, pentru ce a fost nevoit să urmeze astfeliŭ, „neputînd, spune el, strămuta aşa de repede toate cancelariele Moldoveĭ la Bucureştĭ, sprea a nu aduce o prea mare desordine în lucrărĭ şi a nu face să strige Moldova, că unirea a fost pentru ea o prăpastie“.[7] In curînd însă se începu această strămutare a cancelariilor. Maĭ întăĭ, se face acea a arhivelor care sunt concentrate în Bucureştĭ, rămînînd în Iaşĭ numaĭ o sucursală a acestor depozite, sub ordinele capuluĭ arhivelor statuluĭ din Bucureştĭ.[8] Le desfiinţază apoĭ casa ministeriuluĭ cultelor din Iaşĭ şi se centralizază veniturile mănăstirilor la vistieria din Bucureştĭ.[9] In 17 Aprilie încetează directoratul afacerilor străine al Moldoveĭ, şi lucrările ce trebuiaŭ să rămînă în Iaşĭ, precum eliberarea paşpoartelor, trec la prefectura Poliţieĭ.[10] Prin legea din 15 Iunie, se desfiinţază curtea de întăritură din Iaşĭ, înlocuind-o cu Tribunalul Iaşĭ Secţia a III-a.[11] La 31 Iulie se maĭ des-

5. Jurnal din 26 Ianuarie 1862. *Mon. of. al Principatelor-Unite* 31 Ianuarie 1862. *Monit. of. al Mold.*, 7 Fevruarie 1862. *Tribuna romîna*, 12 Fevruarie 1862.
6. Jurnal din 1 Fevruarie. *Monit. of. al Mold.*, 1 Fevruarie 1862.
7. *Mon. of.*, 20 Fevruarie 1862, suplement.
8. *Mon. of.*, 26 Martie 1862. Cel întăĭ cap al arhivelor centrale e Grigore Bengescu.
9. Decret din 22 Martie 1862. *Mon. of. partea Mold.*, 29 Martie 1862.
10. *Foaia publicaţiilor oficiale*, 17 Aprilie 1862.
11. *Ibid.*, 30 Iulie 1862.

ființază directoratul ministeruluĭ de interne. [12] De asemene se centralizază administrația poștelor, suprimîndu-se acea din Iașĭ. [13] Tot atuncĭ se suprimă școala militară din Iașĭ, contopindu-se cu acea din Bucureștĭ. Cu toate aceste, Cogălniceanu ceruse, cînd cu desbaterea privitoare la scandalul școalelor din Iașĭ, ca să se înființeze aicĭ cît maĭ multe școale. „Aicĭ, zicea el, poporația este maĭ mult străină și orașul se află la ½ de oară de parte de Prut și este decĭ o datorie națională a susținea școalele în Iașĭ. Nu voim centralizarea și în învățămîntul public“. [14] In 3 August se desființază ultimul directorat ce maĭ rămăsese în Iașĭ, acel al ministeriuluĭ justițieĭ. [15] La 4 August, se centralizază oficiul statistic în Bucureștĭ, [16] și la 18 Septemvrie se desființază direcția sanitară din Iașĭ și se instituе consiliul sanitar superior din Bucureștĭ. [17]

Paralel cu această treptată desființare a centrelor de serviciĭ din Moldova, merge și ștergera deosebireĭ formale, în care se manifesta până atuncĭ separata eĭ existență. Monitorul oficial al Moldoveĭ poartă acest titlu până la 9 Fevruarie 1862; de acolo înainte se schimbă în *Monitorul oficial partea Moldoveĭ*; apoĭ se preface în o simplă *Foaie de publicațiunĭ oficiale*. Până la 31 Iulie, această foae oficială publică dispozițiile directoratelor moldoveneștĭ, încetînd la acea dată, odată cu ultimul directorat, și asemene publicațiĭ.

Vechiul titlu de capitală, maĭ este dat Iașuluĭ in cîte-va acte, chiar după 24 Ianuarie 1862, cînd de

12. Decret din 19 Iulie, care fixază această desființare pentru 31 a aceleĭ lunĭ. *Ibidem*, 19 Iulie 1862.
13. *Ibid.*, 31 Iulie 1862.
14. Ședința din 19 Martie. *Mon. of. al Principatelor Unite*, 22 Iunie, suplement.
15. Jurnalul consiliuluĭ de miniștri. *Mon., of*, 3 August 1862.
16. *Ibid.*, 4 August 1862.
17. *Ibid.*, 18 Septemvrie 1862.

drept încetase de a maĭ fi capitală. Aşa în un tabloŭ statistic de născuţĭ şi morţĭ, se trec aceĭ din Iaşĭ sub rubrica de *Capitala Iaşĭ*, în ziua de 3 Fevruarie; programul examenuluĭ de iarnă este tipărit în frunte, cu titlul de examenul *din Capitala Iaşĭ*, în 6 Fevruarie; budgetul cheltuelelor spitaluluĭ izraelit se arată iar ca *din Capitala Iaşĭ*, în ziua de 7 Fevruarie.[18] Dar lista alegătorilor Moldoveĭ, publicată în numărul din 24 Martie al Foaeĭ publicaţiunilor oficiale, nu maĭ conţine, ca suprascripţie a rubriceĭ Iaşuluĭ, decît *oraşul Iaşĭ*; apoĭ examenul de vară pentru partea de dincoace de Milcov se publică iarăşĭ, la 16 Iunie, sub indicaţia de *oraşul Iaşĭ.*[19]

Pentru a se despăgubi Iaşul de căderea luĭ de la rangul de capitală la simplu oraş de provincie, urmare neaparată a înfiinţăreĭ unireĭ, se ivi ideea de a se aşaza în el curtea de casaţie. Deputatul de Dorohoiŭ, P. Cazimir, propune, în şedinţa din 18 Fevruarie, instalarea înalteĭ curţĭ în Iaşĭ, până la înfiinţarea căilor ferate, propunere repetată de deputatul Văsescu, în şedinţa din 9 Martie. Această propunere însă, combătută de însuşĭ fruntaşiĭ deputaţilor moldovenĭ, Cogălniceanu şi Panu, cade, întrunind numaĭ 36 de bile pentru, contra 52.[20] Cu prilejul acesteĭ chestiunĭ se făcuse în Iaşĭ oare-care mişcare, provocată de separatiştĭ. N. Istrate, A. Cerne preşedintele municipalităţeĭ şi I. Corjescu, P. Cornescu, C. Corjescu, P. Cristea, D. Lazărescu şi Baldovicĭ membriĭ eĭ, trimit o depeşă luĭ P. Cazimir, prin care îl încurajază a susţinea propunerea luĭ. Por-

18. *Monit. of. al Mold.*, 3, 6 şi 7 Fevruarie 1862.

19. *Mon. of. partea Mold.*, 24 Marţie 1862. *Foaea publicaţiunelor oficiale*, 10 Iunie 1862.

20. Şedinţa din 16 Martie. *Mon. of.*, No. 65, 1862 suplement. Comp. *Tribuna romîna*, 27 Fevruarie 1862. Prin urmare nu este exact că s'ar fi făgăduit Iaşuluĭ strămutarea Curţeĭ de casaţie şi că făgăduinţa nu s'ar fi îndeplinit.

tretele luĭ Cogalniceanu şi Panu sunt arse, şi li se trimite o depeşă, în care li se spune, că „întru cît aŭ tradat cauza Iaşuluĭ, Ieşeniĭ nicĭ odată nu-i vor maĭ alege ca deputaţĭ". O petiţie este alcătuită de C. Rolla, înfocatul unionist de altă dată şi este trimisa spre subsemnare în Iaşĭ şi în judeţe.[21] Generalul Balş pune casa luĭ la dispoziţie pentru subsemnarea petiţieĭ. O scrisoare din Iaşĭ, din Septemvrie, arată, că „nu este de negat că guvernele care s'aŭ succes de la 24 Ianuarie, aŭ făcut cu ştiinţă saŭ pe neşliutele, numaĭ fapte de acele care puteaŭ fi exploatate de reacţiune contra unireĭ. Loviturile date foasteĭ capitale a Moldoveĭ sunt grele şi profunde. I s'a redus la nula, cînd nu i s-a închis chiar cu totul, calea de progresare. Scoalele staŭ tot în tristele condiţiĭ de maĭ înainte. Cu strămutarea scoaleĭ militare la Bucureştĭ, s'a obrintit şi maĭ răŭ buba. Părinţiĭ nemulţămiţĭ, profesoriĭ lăsaţĭ pe pavea, în timpul cînd se grămădeaŭ toate nevoile ierneĭ. Brutariĭ, măcelariĭ, băcaniĭ loviţĭ în micile lor interese; toţĭ strigă. Ce ştie pietrarul, tîmplarul, din ce cauză e silit să moară de foame, lipsit fiind de lucru? De-alde autoriĭ petiţieĭ le spun că unirea e de vină, şi eĭ strigâ: jos Unirea".[22] Ceva maĭ tîrziŭ ideile separatiste îşĭ fac drumul şi în presa străină. Ziarul parizian *La France*, întemeiat anume pentru a combate unirea Italieĭ, trebuia să fie protivnic şi unireĭ Romînilor. El devine organul rostirilor separatiştilor din Iaşĭ şi publică o adresă a unuĭ număr de ale-

21. *Domnitorul* în o scrisoare c. *Docan* cumnatul luĭ Rolla, dojăneşte purtarea acestuia. Rolla trimite domnitoruluĭ o depeşa de scuză. (*Hîrtiile Rossetti*.

22. *Romînul*, 28 Sept. 1862. Şi principele N. Suţu (*Mémoires*, p. 376) spune: „La Moldavie entière souffrait de cet abandon, dans lequel elle a été laissée, par suite d'une union qui en réalité n'a été qu'une annexion et un anéantissement de son entité, faute de précautions pour lui rendre ce sacrifice moins pénible".

gătorĭ moldovenĭ către deputaţiĭ lor din cameră, în care adresă, după ce se expune starea cea ră a ţăreĭ în toate privirile, încheie: „unirea este serios compromisă; nimene nu o va putea tăgădui; şi în adevăr este aceasta o unire? Oare prin unire am înţăles noĭ, şi cu noĭ toţĭ unioniştiĭ ceĭ maĭ înfocaţĭ, o centralizare a administraţieĭ statuluĭ; centralizare care atrage totul la ea, răpind fie căreĭ autorităţĭ a ţăreĭ orĭ ce neatîrnare, orĭ ce iniţiativă? Saŭ se poate numi unire această absorbire a puterilor care răstrînge şi înghite, pănă şi stabilimentele de instrucţie şi de utilitate publică şi le duce cu dînsa la Bucureştĭ"? [23] Această adresă de plîngere şi de doleanţă, cum o numeşte alt organ francez, *Le Constitutionnel*, face un mare efect în presa străină. Acest din urmă ziar spune, că „trebue să fie o mare turburare în minţĭ, o suferinţă extremă în afacerile publice şi private, pentru ca să se găsască Romînĭ gata de a uita, că unirea celor două provinciĭ a fost dorinţa lor cea maĭ scumpă şi trebue să rămînă temelia cea maĭ trainică a viitoruluĭ lor". [24] *Le Pays* adaoge, că acest document nu confirmă de cît prea mult ceea ce am aflat, prin scrisorile noastre particulare, despre starea de nelinişte a spiritelor şĭ asupra gravităţiĭ situaţiuneĭ în Principate". [25] Alte ziare, precum *Le Siècle*, combat asemene părerĭ pesimiste, observînd, că „unirea celor două principate nu s'a putut face fără jărtfe, nedespărţite de toate prefacerile de acest feliŭ. Capitala Moldoveĭ a trebuit ea singură să subscrie la o cădere, poate fără leac, şi multe interese din provincie vor trebui să sufere şi vor maĭ suferi, din această revoluţie care aiurea ar fi produs nenorocirĭ. Atîtea suferinţĭ ar fi ajuns

23. *La France*, 23 Oct. 1862.
24. *Le Constitutionnel*, 25 Oct. 1862.
25. *Le Pays*, 25 Oct. 1862.

pretutindene aiurea, pentru izbucnirea uneĭ nemulțămirĭ care ar fi putut să fie ușor exploatată de partizĭ, dacă deasupra uneĭ crize politice neînlăturate și a unor încurcăturĭ materiale neatîrnate de orĭ ce voință omenească, speranța unuĭ rodnic viitor nu ar fi mântinut la Romînĭ patriotismul, de care aŭ dat atîtea dovezĭ. De această stîncă a venit să se zdrobiască încercarea regretabilă, din care o parte din presa franceză a încercat se facă un rechizitoriŭ contra domnieĭ principeluĭ Alexandru".[26]

Mișcarea separatistă era sprijinită maĭ ales de două elemente din poporația Iașuluĭ: Femeile și Evreiĭ. Pentru femeĭ lucrul se explică, prin decăderea străluciriĭ orașuluĭ; cît despre Evreĭ, *Romînul* explică purtarea lor, prin faptul că, strămutîndu-se capitala, eĭ nu maĭ puteaŭ face „treburĭ".[27]

Cogălniceanu, pe care l'am văzut maĭ sus înlăturînd cuvîntul de capitală pentru Bucureștĭ, spre a nu jigni și în formă poziția Iașuluĭ, se silește acuma a-ĭ da o compensare pentru lovitura suferită de el prin unire, propunînd în ședința din 19 Martie următoarele îmbunătățirĭ pentru foasta capitală a Moldoveĭ: 1) consolidarea Universitățeĭ, 2) antrepozite, 3) reducerea impozituluĭ fonciar la jumatate, 4) zidirea catedraleĭ și a cazarmeĭ, 5) șosele în județ, 6) facerea Prutuluĭ navigabil până la Unghenĭ și 7) o cale ferată care să lege Iașul cu Bucureștiĭ.[28] Nu-

26. *Le Siècle*, 31 Oct. 1862.

27. *Romînul*, 28 Martie 1862. Comp. *Intrigues de la Russie en Roumanie*, Paris, 1862, p. 3: „Certains riches Israélites de Jassy, lésés momentanément dans leurs intérêts par l'union et par la translation de la capitale à Bucarest, s'étaient faits les instruments de la séparation".

28. *Mon. of.* No. 68. 1862 suplement. Observam că mijlocul de căpitenie, pentru mânținerea Iașuluĭ, era în mintea luĭ Cogălniceanu, întărirea școalelor luĭ. (Cităm une orĭ Monitorul cu numărul, în loc de dată; aceasta din cauză, că culegerea folosită de noĭ avea data une orĭ strepusă, și nu se putea ceti).

maĭ unele din aceste înbunătățirĭ și aceasta numaĭ până la un punt, puteaŭ să precumpeniască căderea, pe povîrnișul căreia Iașul apucase de la strămutarea capitaleĭ. Adunarea însă, cînd răspinge strămutarea Curțeĭ de casație, nu votează nicĭ măcar mîngîierile propuse de Cogălniceanu.[29] Și gazetele din Bucureștĭ precum *Romînul*, cer pentru Iașĭ, drept compensare, îmbunătățirĭ administrative, de care însă toată țara, și nu numaĭ Iașul, avea nevoie. Tot așa și *Țăranul romîn* susține, că „răspingîndu-se așăzarea curțeĭ de casație în Iașĭ, adunarea a rămas îndatorită a-ĭ da cît maĭ neintîrziat, instituțiunĭ și înlesnirĭ care să satisfacă în adevăr jignitele luĭ interese și pagubele ce a suferit, în urma strămutăreĭ capitateĭ în Bucureștĭ".[30]

Insușĭ domnitorul recunoaște nevoia de a se da Iașuluĭ o compensare pentru lovitura primită. La înaugurarea scoaleĭ militare din Bucureștĭ, el spune: „Aŭ mijlocit serioase rezoane pentru fuzia scoalelor militare din Iașĭ și din Bucureștĭ, și sunt preocupat de jărtfa impusă vecheĭ capitale a Moldoveĭ, prin centralizarea serviciilor publice în Bucureștĭ. Nu voĭ cruța nimic, spre a rîdica, precum merită, orașul Iașĭ care a fost leagănul unireĭ".[31]

Paralel însă cu această cădere a Iașuluĭ care trebuia numaĭ de cît să sîngereze pe altarul unireĭ, se ieŭ maĭ multe măsurĭ pentru întărirea contopireĭ țărilor romîne: In 14 Fevruarie se desființază, prin o lege, comisia centrală, lovindu-se iarășĭ în firmanul ce autoriza unirea și care declara comisia centrală numaĭ de suspendată.[32] Se suprimă taxa de exportație

29. *Romînul*, 16 Martie 1862.
30. *Ibidem*, 10—11 Martie 1862. *Țăranul romîn*, 18 Martie 1862.
31. *Mon. of.*, 22 Sept. 1862.
32. *Mon. of. partea Moldoveĭ*, 5 Martie 1862.

şi de la vămile Moldoveĭ.[33] Legea de contribuţiĭ pentru podurĭ şi şoşele, de 12 leĭ de cap, se întinde şi în Moldova, desfiinţîndu-se darea de 14 leĭ ce exista aicĭ.[34] De asemene se aplica, la nordul Milcovuluĭ, legea procurorilor[35]. Se aplică şi în Muntenia sistemul de exploatare în regie al poştelor, întrodus maĭ înainte în Moldova.[36] Se unifică contribuţia fonciară de ambele părţi ale Milcovuluĭ.[37] Se întinde taxa de 10 °/o asupra proprietăţilor de mînă moartă şi în Moldova.[38] Se unifica cele două municipalităţĭ din oraşul Focşanĭ.[39] Se unifică sistemul penitenciar, întrodus până atuncĭ numaĭ în Moldova.[40]

Cogălniceanu cerînd însă ca, între alte măsurĭ menite a întări unirea—precum unificarea colorilor şi a drapeluluĭ, contopirea monitoarelor, înlăturarea graniţelor—să se înlocuiască şi titlul de Principatele-Unite, prin acel de *Romănia*, ministerul nu îndrăzneşte să meargă atît de departe, *maĭ ales* în ceea priveşte noul titlu al ţăreĭ. El combate decĭ propunerea luĭ Cogălniceanu care, pusă la vot, cade.[41]

Omorul luĭ Barbu Catargiu. Pe cînd în Iaşĭ se pregătia substratul pentru răcirea vechiuluĭ entuziasm, în Bucureştĭ cugetele eraŭ împărţite între două plecărĭ: de oparte mulţămirea pentru sosirea deputaţilor moldovenĭ ce umplea inimele de bucurie, văzîndu-se în sfîrşit întrată în realitatea faptelor, strămutarea capitaleĭ în Bucureştĭ şi decĭ sporirea şi îmbogăţirea vieţeĭ luĭ economice; pe de altă

33. Lege din 12 Fevruarie. *Ibidem*, 14 Martie 1862.
34. Lege din 30 Martie. *Ibidem*, 18 Aprilie 1862.
35. Decret din 26 Martie. *Ibidem*, 5 Aprilie 1862.
36. Decret din 27 Aprilie. *Ibidem*, 16 Maĭ 1862.
37. Lege din 30 Martie. *Ibidem*, 5 Maĭ 1862.
38. Legea din 28 Martie. *Ibidem*. 21 Iunie 1862.
39. Jurnalul cons. de miniştri. *Ibidem*, 14 Iulie 1862.
40. Decret din 31 Aug. *Ibidem*, 31 August 1862.
41. Şedinţa din 20 Martie. *Mon. of.*, No. 72, 1862, supl.

îngrijirea ce le însufla constituirea ministeruluĭ unionist, pe care domnitorul, pentru a nu arunca, prin o lupta nouă parlamentară, un văl asupra măreţuluĭ act săvîrşit, îl alcătuise din personaje luate din majoritatea adunăreĭ: Barbu Catargiu ca preşedinte, principele Moruzi, C. Brăiloiu, I. Ghica, Apostol Arsachi şi G. Balş. Această alcătuire nemulţămise într'un înalt grad partidul stîngeĭ şi pe poporul ce ţinea cu el.[42] In ziua de 24 Ianuarie, aniversarea îndoiteĭ alegerĭ şi ziua aceea de mare serbare naţională în care trebuia să se celebreze realizarea unireĭ, Valentineanu, redactorul *Reformeĭ*, scoate ziarul săŭ cu foaia în alb, conţinînd numaĭ următoarele cuvinte: „România e lovită de moarte; ne am întors înapoĭ pe timpul domnuluĭ Tudor. Fanarioţiĭ sunt la putere. Eŭ îmĭ sfarîm pana astăzĭ".[43]

In cuvîntarea de deschidere a adunăreĭ, în ziua de 24 Ianuarie, domnul spune: „O viaţă nouă se deschide astăzĭ pentru *România.*[44] Guvernul meŭ este însărcinat a vă depune actul[45], prin care s'a stornicit modificările la Convenţia de Paris. Eŭ însă, credincios misiuneĭ ce mi-aţĭ dat şi, cunoscînd dorinţa statornică a Romînilor de a rămînea uniţĭ, am proclamat înaintea d-voastră cît şi înaintea ţăreĭ unirea definitivă a Principatelor. V'am zis, că ea va fi precum România o va dori şi simţi. Nu mă îndoiesc că nicĭ Inalta Poartă, nicĭ puterile garante, nu vor cugeta a desfiinţa în viitor unirea ce aŭ recunoscut-o atît de ne-

42. *Mon. of.*, 22 Ianuarie 1862. *Tribuna romînă*, 10 Martie 1862.
43. *Reforma*, 24 Ianuarie 1862.
44. Acest nume fusese dat de maĭ multe orĭ până acuma Principatelor-Unite, chiar în acte oficiale interne. Nu maĭ puţin îl întrebuinţaŭ şi străiniĭ. Ca o curiozitate, cităm o scrisoare din 1862 a luĭ Victor Hugo, către un cunoscut al săŭ din Bucureştĭ, care poartă pe adresă numele de *Roumanie.* Vezĭ La *Voix de la Roumanie*, 3 Ianuarie 1862.
45. Aşa se înlocuia uriciosul nume de *firman.*

cesară pentru fericirea Principatelor".[46] Era învederat că domnitorul punea *actul* la o parte şi proclama unirea altfeliu de de cum o concedase conferenţa din Constantinopole, şi de aceea se şi ivi zvonul, că consulii puterilor ar fi protestat contra moduluĭ cum se proclamase unirea, zvon pe care guvernul cauta să-l desmintă.[47]

Cînd domnitorul eşi din adunare după cetirea mesajuluĭ, el fu aclamat cu cea maĭ mare înfocare. Miniştriĭ luĭ însă nu se bucurară de o primire aşa de entuziastă.[48] In curînd trebuia să se manifesteze, într'un chip, maĭ rostit îndepărtarea firească ce exista între partidul drepteĭ şi acel al poporuluĭ. Anume ţăraniĭ auzind de mult vorbindu-se de unire, de îmbunătăţirea soarteĭ lor, de dare de pămînt, de buna-voinţa domnitoruluĭ pentru eĭ şi de opunerea boierilor, amestecase toate aceste în capul lor, lipsit de concepţia limpede a lucrurilor şi, cînd auziră că domnitorul vine în Bucureştĭ să proclame unirea crezură că a venit momentul ca să fie maĭ fericiţĭ. Nişte ţaranĭ din judeţul Buzeuluĭ, sub conducerea unuia Niţă Mălăieru, porniră către Bucureştĭ, spunînd că vrau să iee capul *grangorilor* ce nu ţin cu ţara. Mişcarea nu era decĭ, cum se sileaŭ să o arate organele liberale, o simplă manifestare în favoarea unireĭ, care nicĭ nu putea interesa pe ţaranĭ ca act politic în sine, ci numaĭ ca fiind în legatură cu îmbunătăţirea stăreĭ lor. Aveaŭ decĭ dreptate boieriĭ şi ministerul lor, de a fi îngrijiţĭ de această mişcare şi de a lua măsurĭ, ca ţaraniĭ să fie opriţĭ în drumul lor. Suprefectul însă ce voia să li se împotrivească, este bătut; ţaraniĭ jăfuesc maĭ multe proprietăţĭ, procurîndu-şĭ maĭ ales

46. *Mon. of.*, 25 Ianuarie 1862.
47. *Mon. of.*, 11 Ianuarie 1862. Comp. *Monit. of. al Ţăreĭ Romăneştĭ*, 20 Decemvrie 1861.
48. Scrisoare din Bucureştĭ, în *Tribuna romînă*, 6 Fevr. 1862.

arme, cu care apoĭ vor să plece spre Bucureştĭ. Se întrebuinţază atuncĭ armata care îĭ astîmpără. Procurorul Deşliu, trimis în ancheta, este de părere, că ţaranil se resculase, spre a răsturna noul ordin de lucrurĭ, în viderea împrejurărilor.[49] Barbu Catargiu, interpelat în adunare asupra arestăreĭ a maĭ bine de 200 de ţaranĭ şi asupra trăgănăreĭ instrucţieĭ, răspunde, că „rascoala ar fi putut da ţăreĭ o lovitură ce ar fi cufundat-o în prăpastia nenorocilor, din care nicĭ strănepoţiĭ noştri nu ar fi putut'o scoate".[50] Şi în această pornire a ţăranilor, se pot vedea tot urmele încordăreĭ ce existaŭ între clasa conducătoare şi poporul de jos, marele nour care domină întreg orizonul acesteĭ epoce de fierbere şi de prefacerĭ. Că chestiunea era supărătoare pentru partidul drepteĭ, se vede de pe modul cum fură conduse desbaterile camereĭ, cu prilejul interpelăreĭ luĭ I. C. Brătianu. Abia anunţase el interpelarea, şi primul ministru îĭ şi răspunde, fără a-l lăsa macar să şi-o desvolte; iar după cuvîntarea preşedinteluĭ cabinetuluĭ, desbaterea se închide şi se trece la ordinea zileĭ.[51]

De odată cu deschiderea camereĭ unice, se începe în Bucureştĭ o agitaţie pentru lărgirea dreptuluĭ de vot şi alcătuirea uneĭ adunărĭ care să reprezinte toate clasele societăţeĭ. *Tribuna romînă*, cere ca întăiul act al adunăreĭ să fie votarea uneĭ legĭ electorale nouă, care să dee reprezentarea ţăreĭ întregĭ, şi acea nouă adunare să proceadă la reforme.[52] In răspunsul la mesaj, adunarea spunea că este organul credincios a 5,000,000 de Romînĭ, cînd ea vine se felicite pe domnitor pentru îndeplinirea mareluĭ act al

49. Rechizitorul precuroruluĭ în *Romînul*, 22 Sept. 1862.
50. Şedinţa din 21 Fevruarie. *Mon. of.*, No. 47, 1862, Supl.
51. Şedinţa din 21 Fevruarie *Mon. of.*, No. 47 citat. Comp. *Romînul*, 22 Fevruarie 1862.
52. *Tribuna romînă*, 28 Ianuarie 1862.

unireĭ. *Ţăranul romîn* se, întreaba „cum îşĭ iea ea acest rol, cînd nu reprezintă de cît 5000 de proprietarĭ marĭ"?[53] Maĭ gravă fu lovitura dată adunăreĭ, de către boierul Scarlat Miclescu care-şĭ dădu dimisia din ea, pentru că înţălegea ca legea rurală şi toate legile de organizare să fie votate de o adevărată reprezentare a poporuluĭ, în care să între şi burghejiĭ, profesiile liberale şi ţăraniĭ".[54]

Nicĭ adunarea însă nicĭ ministerul eşit de astă dată din sinul eĭ, nu se uitaŭ la asemene loviturĭ. Impreună se apucă de organizat ţara, după ideile partiduluĭ drepteĭ, votînd maĭ multe legĭ prezentate de minister, precum legea vînzăreĭ săreĭ, acea de urmărire, drumul de fier din Moldova, continuarea strîngereĭ veniturilor după starea lucrurilor, întru cît o lege budgetară comună nu se putea înjgheba aşa în grabă. In şedinţa din 23 Martie se votează o lege nouă de presă, modificîndu-se în sens restrictiv legea de presă din Moldova şi aplicîndu-se acuma asupra întregeĭ ţărĭ. In zădar cerură deputaţiĭ liberalĭ ca legea de presă să fie îmbinată cu acea a juriuluĭ şi ca să se amîne votarea ei, până la prezentarea acestuĭ corolar neapărat. Legea fu votată, după cum o înfăţoşase ministerul, iar ziarul *Romînul* iesă în doliŭ, în ziua cînd reproduce desbaterile.[55]

Cu toate aceste, să nu se creadă, că adunarea primia orbeşte toate proiectele ministeriuluĭ. Ea vota numaĭ ce-ĭ convenia şi răspingea, chiar de la omul eĭ de încredere, legile ce i se păreaŭ că nu răspund pe deplin intereselor claseĭ ce reprezinta. Aşa ea refuză de a cerceta un proiect de lege, asupra împărţireĭ Romănieĭ în căpitanate, temîndu-se a nu crea centre

53. *Taranul romîn*, 11 Fevruarie 1862.
54. Şedinţa din 9 Martie *Mon. of.*, No. 59. 1862 Supl. *Tribuna romînă*, 17 Martie 1862.
55. *Romînul*, 25 Martie 1862.

prea marĭ administrative, care să poată face greutate guvernuluĭ central; grijă inspirată maĭ ales de starea Moldoveĭ.[56]

Tot în această sesiune, vine în desbatere proiectul de lege rurală, cel pregătit de comisia centrală încă din 1860. Desbaterile se încep în ziua de 25 Maĭ 1862, cu o cuvîntare a luĭ Cogălniceanu care atacă proiectul, pe cuvîntul că nu revizueşte legiuirile existente între proprietarĭ şi ţăranĭ, ci suprimă pur şi simplu orĭ ce legiuire, lăsînd pe ţăran liber pe braţele luĭ, iar pe proprietar pe moşia luĭ. [57] Maĭ mulţĭ oratorĭ din majoritatea adunăreĭ, combat pe Cogălniceanu care e susţinut numaĭ de Grigore Cuza. Intre alţiĭ rosteşte preşedintele consiliuluĭ, în ziua de 29 Maĭ, cuvîntarea aceea care a făcut atît de mare efect asupra contimpuranilor, încît mult timp îşĭ aducea încă aminte lumea, de calificarea discursuluĭ luĭ Cogălniceanu, din partea luĭ Catargiu, de „himeră cu corpul de aspidă, capul o porumbiţă şi coada de şopîrlă măglisitoare". In această cuvîntare, de altfeliŭ îndestul de scurtă, pentru însamnatul subiect cu care se îndeletnicia, Catargiu combate împroprietărirea locuitorilor şi susţine liberale învoielĭ.[58] Desbaterile se urmează înainte, fără ca Barbu Catargiu să maĭ intervină în ele, pănă la 8 Iuniu, cînd se întîmplă un incident.

Anume partidul liberal hotărîse se ţină o întrunire publică pe cîmpia libertăţeĭ, spre a celebra aniversarea zileĭ de 11 Maĭ, amintire a revoluţieĭ din 1848. Deputatul C. Filipescu face ministeriuluĭ o interpelare în privirea aceleĭ sărbărĭ, maĭ ales că ea fusese încunoştiinţată prefectuluĭ de poliţie într'un chip neobicinuit, nu prin o petiţiune, ci prin o adresă

56. *Romînnl,* 18 şi 19 Maĭ, şi 28 Iunie 1862.
57. *Mon. of.,* Nr. 100, 1862, Supl.
58. *Ibidem,* Nr. 108, 1862.

din partea comitetuluĭ eĭ, ca și cînd ar fi fost acest comitet o autoritate constituită. Barbu Catargiu, adus a se rosti asupra aceleĭ sărbărĭ, o atacă într'un chip foarte violent, maĭ ales că unul din subscriitoriĭ adreseĭ, C. Arion, susținea că demersul comitetuluĭ era în deplină legalitate. Barbu Catargiu, în cuvîntarea luĭ, spunea, că „trandafiriĭ din buchetele cu care se pregătiaŭ să sarbeze ziua de 11 Iunie, eraŭ tot aceĭ cu care voiaŭ să celebreze ziua de 24 Ianuarie, și care se pot vedea la Văcăreștĭ: topoare, cuțite, ciomege și chiar puștĭ, și de pe aceasta se vede ce caracter inocent ar avea acea sărbare". El sfîrșește energica luĭ cuvîntare cu cuvintele: „Pacea, domnilor, pacea e odihna și liniștea țăreĭ, și voĭ prefera a fi zdrobit, de cît a îngădui slăbirea liniștei; voĭ prefera moartea, înainte de a calca saŭ a lăsa să se calce vre una din instituțiunile țăreĭ".[59] Nu știea Catargiu, în momentul cînd rostia aceste cuvinte, că moartea îl aștepta la ușă.

In adevăr la sfîrșitul ședințeĭ, eșind din adunare, spre a se duce acasă, și fiind luat în trăsură de prefectul de poliție, N. Bibescu, Barbu Catargiu fu ucis de o lovitură de pistol, cînd trecea pe sub poarta Mitropolieĭ.

Cine a fost omorîtorul, nu s'a știut nicĭ odată, saŭ, dacă s'a știut, s'a tăinuit. Că versiunea de a doua e maĭ de crezut, reiesă din următorul dialog, preschimbat între I. Brăteanu și Cogălniceanu, în ședința din 11 Octomvrie 1866, în care Brăteanu spune luĭ Cogălniceanu, că: „Barbu Catargiu n'a fost omorît de un Romîn; d. Cogălniceanu trebuia să știe aceasta". Cogălniceanu răspunde că nu știe. Brătianu adaoge, că: „trăiește o persoană care știe și care-țĭ va putea-o spune". Dacă n'a fost un Romîn, ci un străin,

59. Ședința din 8 Iunie. *Mon. of.*, No. 124, 1862.

este invederat, că n'a comis fapta din propria luĭ îmboldire, şi că a trebuit să fie năimit de cineva. E vorba acuma de cine a putut fi el năimit, şi numaĭ acest punt interesază istoria, în deosebire de acel penal juridic care trebuia se tindă la descoperirea făptaşuluĭ. Din care sfere ale societăţeĭ bucureştene a putut pleca acest omor? Este invederat că, în lipsa de dovezĭ, suntem aduşĭ a face numaĭ ipoteze.

S'a creat o legendă, că omorul luĭ Barbu Catargiu s'a făcut din pricina opunereĭ luĭ la legea rurală; ba s'a mers maĭ departe: s'a pus în legătură omorul capuluĭ partideĭ drepteĭ cu împroprietărirea locuitorilor din 1864, şi s'a aruncat bănuiala asupra luĭ Cogălniceanu şi asupra inspiratoruluĭ său, domnitorul ţăreĭ.

Maĭ întăĭ omorul luĭ Catargiu s'a făcut *cu doĭ anĭ* înaintea împroprietărireĭ efective a ţaranilor, şi în timpul primeĭ desbaterĭ a legeĭ rurale, cea din 1862. Dar de şi în această desbatere, Barbu Catargiu se declarase în contra împroprietărireĭ, el o făcuse în un singur discurs, rostit în ziua de 29 Maĭ, cu 10 zile, înaintea atentatuluĭ. Intervenirea capuluĭ drepteĭ în aceste desbaterĭ nu este aşa de însămnată, şi cu mult maĭ multă înverşunare sunt combătute principiile liberale, în hotărîrea chestiuneĭ ţărăneştĭ, de alţĭ membri aĭ aceluĭ partid, precum: principiĭ Gr. M. Sturza, Dimitrie Ghica, Radu Rossetti şi Kneazul A. Moruzi, pe lîngă care împărtăşirea luĭ Catargiu la desbaterĭ pare în destul de restrînsă, cu tot discursul său frumos şi înflorit, ca toate cuvîntările luĭ. Şi apoĭ, la 8 Maĭ, cînd să întîmplă omorul, legea încă nu fusese votată, încît să se poată spune, că se răzbuna o faptă îndeplinită. Ea se votează tocmaĭ în 11 Iunie, după săvîrşirea omoruluĭ, fiind primit proiectul co-

misieĭ centrale cu 62 de bile albe contra 35 negre.[60] Credem decĭ că, dacă desbaterile legeĭ rurale pot întra şi ele în numărul motivelor ce aŭ împins mîna la făptuirea crimeĭ, nu sunt ele acel hotărîtor, cu toate că această părere îşĭ găsi răsunetul pănă în ziarele străine.[61]

Am văzut însă, că în ziua de 8 Iunie venise în desbaterĭ o altă chestiune care, de şi maĭ puţin însamnată de cît acea rurală, avea un caracter mult maĭ arzător şi maĭ ascuţit, anume oprirea sărbăreĭ de la 11 Iunie. Am maĭ văzut apoĭ cu cîtă energie combătuse Barbu Catargiu acea sărbare şi se rostise pentru a eĭ împiedecare. La 12 oare fusese anunţată interpelarea; la 2½ fusese desvoltată şi la 5¾ Catargiu era împuşcat.[62] Nu credem a greşi, atribuind motivul hotăritor al fapteĭ, arătăreĭ energice a intenţiuneĭ luĭ Catargiu de a opri cu orĭ ce preţ sărbarea proiectată. Şi nu trebuia mult, pentru ca elementele maĭ vioae, maĭ nereţinute dintre protivnicii drepteĭ să recurgă la acest mijloc, spre a curăţi de pe faţa pămîntuluĭ pe omul acela care, prin ideile sale susţinute de un caracter neînduplecat şi de o vorbire ademenitoare, se arăta ca cel maĭ primejdios protivnic al mişcăreĭ liberale.[63] Se ştie apoĭ,

60. *Mon. of.*, No. 129, 1862, supl.
61. *Daily News*, 10 Martie 1863. atribue omorul luĭ Barbu Catargiu, friceĭ ca nu cumva să treacă proiectul de lege rurală: „The rumour that such a law was about to pass, howewer produced its effect, and M. Catardji was shat in his carriage by an unknown hand, whilst he was quitting the chamber".
62. Principele Dimitrie Ghica în şed. din 9 Iunie 1862, *Mon. of.*, No. 121, 1862, supl.
63. Cogălniceanu, protivnicul cel maĭ hotărît al luĭ Barbu Catargiu, spune despre el, în şedinţa din 1 Martie 1862, (*Mon. of.*, No. 57, 1862, supl.) „Mă adresez dar către preşedintele consiliuluĭ care, să fie bine încredinţat, că păstrez pentru d-sa o admirare adîncă, nu numaĭ pentru elocinţa, dar maĭ ales pentru independenţa caracteruluĭ d-sale". Caracteristica luĭ Barbu Catargiu este destul de bine dată de Armand Lévy, în ziarul parizian *l'Opinion nationale*, 26 Iunie 1862: „La question qui le passionnait le plus, était celle de la propriété. C'est lui

că domnitorul reproba şi el apucăturile prea pornite ale extremeĭ stîngĭ, în cît în ipoteza în care ne am pus, a omoruluĭ luĭ Catargiu din cauza proprireĭ serbăreĭ din 11 Iunie, o participare a domnitoruluĭ nicĭ nu poate fi gîndită. Tot atît de puţin poate fi vorba însă de aceea a luĭ Cogălniceanu care nu era în guvern pe atuncĭ şi combătuse, numaĭ ca deputat, proiectul de lege al comisieĭ centrale.[64]

Prin urmare, dacă nu se poate pune omorul luĭ Barbu Catargiu în sama partiduluĭ stîngeĭ, în sensul că fruntaşiĭ luĭ l'ar fi pus la cale, nu se poate tăgădui acestuĭ omor caracterul uneĭ fapte politice care decĭ nu a putut pleca de cît din rîndurile protivnicilor drepteĭ. Organele timpuluĭ, atît interne cît şi externe, atribue acest omor pasiunilor politice. In primul loc scrisoarea domnitoruluĭ către văduva reposatuluĭ, spune, că „regretă pe omul de stat eminent ce a murit în serviciul ţăreĭ, martir al convingerilor sale şi pentru apărarea principiuluĭ ordineĭ“,[65] cuvinte care şi ele îndreaptă gîndirea tot

qui, il y a plusieurs années, avait prononcé le mot: „le paysan est notre capital à tous“. En Septembre 1848, il applaudit au retour des Russes. Il n'était pas sans voir les dangers de l'occupation étrangère; mais la haine de l'esprit révolutionnaire dominait en lui tout autre sentiment. Il n'était rien moins que populaire; sa parole, raide et même quelque peu provocatrice, lui avait fait bien des ennemis“.

64. Instrucţia adunase bănuielĭ asupra unuĭ Ungur *Bogathy Gyorgy* (vezĭ dosarul la ministerul justiţieĭ No. 1037, 1862). Vinovat saŭ nu, acest om era arătat ca autor al crimeĭ. O broşură *Note sur les Principautés-Unies de Moldavie et de Valachie*, Paris 1864, p. 13, spune: „On avait à s'étonner qu'un certain Bogati, étranger que l'opinion publique accusait, à tort ou à raison, du meurtre, au lieu d'être soumis à une instruction judiciaire, fut nommé inspecteur général de sylviculture en Moldavie, aux appointements de 2000 piastres par mois“. Un glumeţ făcu atuncĭ jocul de cuvinte: „Bogati a ajuns bogat“. Am cercetat toate decretele din *Mon of.*, de la 8 Iunie 1862, până în Decemvrie 1864 şi nu am găsit nicăire pe Bogati numit în vre o funcţie; am cercetat apoĭ arhivele ministeruluĭ domeniilor, privitoare la corespondenţa pentru pădurĭ şi nu am găsit nicăirĭ numele luĭ Bogati. Arătarea broşureĭ *Notes* este, saŭ o iscoadă, saŭ reproducerea unuĭ zvon netemeinic.

65. Scrisoarea din 10 Iunie. *Mon. of.*, 12 Iunie 1862.

catră oprirea aniversăriĭ luĭ 1848. „Din foile străine cităm *Le Constitutionnel* care, comentînd scrisoarea, spune: „vedețĭ, prin această din urmă frază, că, atribuind omorul luĭ Catargiu celor maĭ detestabile pasiunĭ politice, opinia publică nu s'a înșalat“.[66] Singur *Romînul* organul partiduluĭ, din sinul căruia pornise lovitura, se silește a dovedi că omorul luĭ Barbu Catargiu nu avea un caracter politic, ci era izbucnirea uneĭ răzbunărĭ private.[67]

Omorul luĭ Barbu Catargiu este un simtom al încordăreĭ ce exista între partidul drepteĭ și acel al poporuluĭ. El maĭ arată, că și în straturile maĭ adîncĭ ale acestuia începuse a se înfiripa urme de viață politică, manifestate de o cam dată, prin faptul brutal al uneĭ crime, dar care nu dovedește maĭ puțin, că conștiința amorțită până atuncĭ începuse a se deștepta.

In primul moment de spaimă și de confuzie, camera oferă guvernuluĭ puterĭ discreționare pe 6 lunĭ, spre a putea face urmăririle trebuitoare. Domnitorul însă refuză a le primi. Maĭ tîrziŭ, cînd se va aminti drepteĭ acest fapt, ea va susținea că oferise aceste puterĭ excepționale ministeruluĭ eĭ; dar cum observă *Le Constitutionnel*: „Nu era oare imprudent a se delega astfeliŭ de puterĭ, *pentru un timp determinat*, cînd nu se putea ști, dacă ministerul va rămînea până atuncĭ“?[68]

După votarea legeĭ rurale, în ziua de 11 Iunie, sesiunea ordinară se închide, în ziua de 23 a aceleiașĭ lunĭ. Din mesajul de închidere, se putea vedea, că domnitorul nu va sancționa legea rurală votată de adunare, de oare-ce, după ce deplînge în el moartea luĭ Barbu Catargiu, arată părerĭ de răŭ pentru

66. *Le Constitutionnel*, 3 Iulie 1862.
67. *Romînul*, în lungul seŭ articol: *Asasinatul politic* a luĭ C. A. Rossetti, 23 Aug. 1862, Comp. 9 Iunie 1862.
68. *Le Constitutionnel*, 24 Iulie 1862.

nevotarea maĭ multor legĭ, maĭ ales acea a consiliilor județene și comunale care ar fi avut de țintă a face putincioasă aplicarea legeĭ rurale.

Ministerul drepteĭ însă, descompus prin moartea președinteluĭ săŭ, nu se maĭ poate reconstitui, din cauză că dreapta refuză a maĭ participa la guvern,[69] și se constitue un minister noŭ sub N. Crețulescu, compus din: Dim. Cornea, T. Ghica, G. Crețanu, I. Gr. Ghica, A. Florescu și M. St. Catargiu.[70]

Chestiunea armelor sîrbeștĭ. Odată cu deschiderea cămereĭ din 1862–1863, se petrece o împrejurare care aduce iar în desbatere chestiunea autonomieĭ Principatelor-Unite și care, după maĭ multe peripețiĭ ce păreaŭ amenințătoare, se sfîrșește iarășĭ cu o izbîndă diplomatică a domnitoruluĭ.

Anume în a doua jumătate a luneĭ Noemvrie 1862, consulul austriac Eder și acel englez Green află că un transport de arme s'ar face prin Romănia către Serbia. Eĭ bănuind, în un asemene fapt, o uneltire rusască contra existențeĭ împărățieĭ otomane, la care uneltire guvernul romîn ar da concursul săŭ, cer imediat de la el oprirea transportăreĭ și sechestrarea armelor. La aceasta cerere se asociază și delegatul turc la comisia dunăreană, Omer Ferzi pașa, ce nu avea nicĭ un rol diplomatic și care prin o notă puțin curtenitoare, jignește pe domnitor. Totuș acesta pune sechestrul cerut. Dar un neguțitor din Serbia arătîndu-se ca destinatorul armelor și, intervenind apoĭ agentul Serbieĭ, precum și principele aceleĭ țărĭ Miloș Obrenovicĭ care spune în o depeșă către domnitor, că armele eraŭ destinate pentru armarea milițiilor sale,

69. Cogălniceanu în Ședința din 15 Ianuarie 1863. *Mon. of.*, No. 22, 1863. supl.: „după uciderea luĭ Barbu Catargiu, majoritatea n'a vrut să maĭ iee ministerul".

70. *Mon. of.*, 25 Iunie 1862. Mesajul *Ibid.*, 26 Iunie 1862.

sechestrul este rîdicat și transportul își urmează înainte drumul. O strașnică mișcare se face în diplomație, la auzul acestor fapte. Agentul Angliei, acel al Austriei, către care se unesc acei ai Franției și Prusiei, își daŭ întîlnire la palat, fără a cere audiență, spre a dobîndi un respuns categoric. Principele le observă neregularitatea demersului și le respunde, că mănține măsura luată. Peste două oare agenții trimit domnitorului o notă colectivă (10 Decemvrie), prin care cer, ca el să oprească transportul până în 24 de oare. Principele le răspunde că aŭ însărcinat pe agentul din Constantinopole să desbată chestiunea cu ambasadorii puterilor, și până nu va afla rezultatul acestui demers, nu poate să le dee nici un răspuns. [71]

Presa engleză mai ales se arăta foarte mișcată de purtarea Romăniei și răspîndea veștile cele mai îngrijitoare. *Morning Post* acuza pe față pe Rusia, de a fi trimis într'un chip fraudulos, făcîndu-le să treacă drept șine de drum de fier, arme din arsenalul de la Tula. Adăogea că Poarta, în unire cu Anglia și Austria, somaŭ pe principele Cuza și pe principele Miloș să predee armele. Ziarul lordului Palmerston mergea chiar mai departe, declarînd că, în virtutea tratatului de la Ackermann și al celui de la Adrianopole, suzeranul poate să depună pe vasalul, dovedit de a-i fi dușman în ascuns, și că Poarta va trimite o comisie în Principatele-Unite, spre a cere de la domnitorul lor predarea armelor și îndeplinirea jurământului de credință, ca vasal al Sultanului. [72] Se mai amintia protocolul din 6 Septemvrie 1859, încheiet la

71. Expunerea împrejurărilor este făcută, după versiunele concordante ale ziarelor: *Le Courrier du Dimanche*, 4 Ianuarie 1863 (23 Decemvrie 1862). *LEsprit public* 23 (11) Ianuarie 1863 și *Le Siècle* 23 (11) Ianuarie, 1863.

72. Articole din *Morning Post*, reproduse de *L'Opinion Nationale* 17 (5) Ianuarie și *Le Courrièr du Dimanche*, 18 (6) Ianuarie 1863.

Paris, cu recunoașterea îndoiteĭ alegerĭ a luĭ Alexandru Cuza, prin care se spunea, că „în cazul uneĭ noue încălcărĭ a Convențieĭ, Sublima Poartă, după ce va face demersurile trebuincioase pe lîngă administrația gospodarilor, va duce această împrejurare la cunoștința reprezentanților puterilor garante din Constantinopole și, îndată ce faptul încălcăreĭ va fi constatat prin împreună înțălegere, curtea suzerană va trimite în Principate un comisar ad-hoc, însărcinat de a cere ca măsura ce a dat loc aceluĭ incident să fie retrasă. Comisarul sublimeĭ Porțĭ va fi întovărășit de delegațiĭ reprezentanților din Constantinopole, cu care va proceda împreună“.[73] Se amenința decĭ iarășĭ cu intervenirea în Principate.

Numaĭ ziarele luaŭ însă un ton așa de rostit. Diplomația, chiar cea engleză, era maĭ moderată, de și ea tindea tot la o umilire a domnitoruluĭ, măcar pentru a răzbuna transportul armelor ce acuma trecuse Dunărea și nu maĭ putea fi împiedicat—iarășĭ fapt îndeplinit.[74] Ambasadorul englez din Constantinopole trimite domnitoruluĭ Românieĭ o scrisoare *prietenească,* în 21 Ianuarie 1863, prin care îĭ cere lămurirĭ asupra armelor destinate Serbieĭ, și dacă acele arme au trecut pe față saŭ pe ascuns; dacă e adevărat că trupele ce le escortaŭ aveaŭ ordin să tragă în Turcĭ, în cazul cînd eĭ s'ar fi opus. Ambasadorul maĭ roagă pe principe, să trimită Porțeĭ o scrisoare *lămuritoare.* Cu alte cuvinte sir Bulwer cerea domnitoruluĭ să facă scuze Porțeĭ pentru purtarea luĭ. Domnitorul răspunde însă ambasadoruluĭ, în 30 Ianuarie 1863, că „el nu se poate mira în destul, cum de ziarele engleze cer măsurĭ de constrîngere contra

73. Vezĭ d. e. *La Patrie,* 20 (8) Ianuarie 1863.
74. *Ibidem,* 23/11 Ianuarie 1863: „On ne s'expliquerait pas d'ailleurs, du moment que les armes sont arrivées en Serbie, comment ce commissaire pourrait requérir le gouvernement roumain, de rapporter une mesure, dont il ne dépend plus de lui de modifier les effets“.

guvernuluĭ luĭ; că el a însărcinat pe Negri să lămurească lucrul; că o scrisoare către Poartă este în afară de chipul obicinuit al relaţiilor sale cu guvernul otoman; că de şi el s'a supus la un blam public in sinul adunăreĭ, ministeriul otoman găsi o plăcere în a răcĭ relaţiunile noastre; că la începutul afacereĭ armelor, comisarul turc din comisia dunăreană ce nu avea nicĭ un caracter diplomatic, şi-a permis să-ĭ trimită prin telegraf o comunicare ofensătoare; apoĭ ministrul însuşĭ al afacerilor străine a remis luĭ Negri o notă, aşa de surprinzătoare prin fond şi prin formă, că agentul a refuzat a i-o comunica. Nota s-a trimis atuncĭ direct. De aceea decĭ, refuză scrisoarea cerută de Bulwer. Aceasta nu ar fi cu putinţă, decît cu condiţia unuĭ respect al convenienţilor, de care ceĭ maĭ mulţĭ din dregătoriĭ otomanĭ par a voi să se abţină de tot, faţă cu principele domnitor al Principatelor-Unite".[75]

Argumentul juridic învocat de domnitor, pentru a-şĭ apăra purtarea, era, că „nu putea admite, că o marfă cumparată în timp de pace, de către o ţară în stare de pace, de la o putere iar în pace cu Poarta, să poată fi privită ca contrabandă de războiŭ. Serbia cît şi Principatele-Unite sunt apoĭ neatîrnate de Poartă pentru tot ce priveşte ocîrmuirea lor internă".[76] Se vede că puterile protivnice principeluĭ se convinseră la sfîrşit, că ar fi fost maĭ nepolitic de a împinge lucrurile la extrem şi apoĭ maĭ ales, faţă cu marele zeu al politiceĭ—făptul îndeplinit—ele găsiră de cuviinţă a-şĭ astîmpăra prea înfocatele porniri. Ziarul *La Patrie*, relatează astfeliŭ sfîrşitul acesteĭ neînţelegerĭ: „Conferenţa reprezentanţilor puterilor semnatare ale tra-

75. A. Papadopol-Calimah, *Amintirĭ*, p. 351—356.
76. O corespondenţă din Bucureştĭ publicată în *L'Esprit public*, 23/11 Ianuarie 1863. Comp. un bun rezumat al chestiuneĭ armelor în La *Voix de la Roumanie* din Bucureştĭ 3/15 Ianuarie 1863.

tatuluĭ de Paris, întrunite la Constantinopole, spre a cerceta chestiunile destul de grave care le rîdicase transitul armelor destinate Serbieĭ, prin Principatele-Unite, nu s'a arătat dispusă a vedea în acest fapt o călcare a Convenţieĭ din 19 August, şi a rostit părerea, că nu ar fi cazul de a se aplica stipulaţiile protocoluluĭ din 6 Septemvrie 1859. Conferenţa s'a mărginit a cere principeluĭ explicărĭ asupra trecutuluĭ şi garanţiĭ pentru viitor".[77]

---

76. *La Patrie*, 2 Fevruarie (21 Ianuarie) 1863. *Le Courrier du Dimanche* din 4 Ianuarie 1863, comentează în chipul următor purtarea principeluĭ în această daravere: „Quelle que soit l'issue des négociations pendantes, il nous sera permis de rendre justice a l'attitude du prince Alexandre Jean, lequel en présence du langage presque comminatoire de quelquesuns des représentants étrangers, s'est montré constamment à la hauteur de sa position et n'a cessé d'allier à un sentiment très vif de la dignité de son pays, un remarquable esprit de sagesse et de modération".

CAP. VII

DE LA SESIUNEA DIN 1862 PĂNĂ LA AL DOILE MINISTER COGALNICEANU.

(3 Dec. 1862—12 Oct. 1863.)

Sesiunea furtunoasă. Adunarea, convocată în sesiune extraordinară, la 1● Noemvrie 1862, pentru a se ocupa cu votarea budgetelor, nu putuse îndeplini această îndatorire, în scurtul timp ce o despărţia de începerea sesiuneĭ ordinare, 3 Decemvrie, din pricină, întăĭ, că ea nu se complectase din cele d'întăĭ zile; apoĭ din aceea că ministerul, înfăţoşînd unele budgete nespecificate în cheltuielĭ, adunarea ceruse amărunţirea lor. Pănă să se readucă budgetele, în forma cerută de adunare, se întrase adînc în sesiunea ordinară; dar nicĭ atuncĭ budgetele nu putură fi votate, din alte împrejurărĭ, pe care le vom raporta în curînd.

In afară însă de budgete, ministerul Creţulescu, reînoind şi acuma spornica activitate care tot deauna caracteriza venirea luĭ la putere, înfăţoşase maĭ multe proiecte de legĭ, precum acel al impozituluĭ pe sare, al concesiuneĭ minelor de sare, al unificăreĭ contribuţieĭ personale, al pensiilor, al consiliilor generale,

al organizăreĭ potereĭ armate, al organizăreĭ ministerului public, al recrutăreĭ, al atrupamentelor și adunărilor turburătoare, al constrîngereĭ corporale, al consiliuluĭ de stat, al actelor stăreĭ civile, al desființăreĭ magaziilor de rezervă, al sistemuluĭ metric, al curțeĭ de conturĭ, al camerilor de comerț, al expropriereĭ pentru utilitatea publică și altele încă. Cîteva din aceste proiecte se votează chiar de la începutul sesiuneĭ, iar cînd vin budgetele la rînd, comisiunea adunăreĭ trece la veniturĭ cifra de 20,000,000 de leĭ de la mănăstirile închinate. Ministerul se opune, susținînd că s'ar prejudeca chestiunea care este în tratare diplomatică și asupra căreia țara încă nu ar fi stăpînă. I se răspunde, că această înscriere nu era de cît urmarea firească a dispozițieĭ luată de minister, după plîngerea unor patriarhĭ, de a se strînge veniturile mănăstirilor în casa statuluĭ. Ministerul răspunde că era un simplu depozit, pe cînd dacă sumele se înscrieaŭ între veniturĭ, se vor face cheltuelĭ asupra lor și se va dispune de ceva ce încă nu ne aparține. Atuncĭ Panu se scoală și rostește cuvintele: „Ne zicețĭ că compromitem chestiunea; dar cine altul a compromis-o, de nu ministerul? Ațĭ așteptat să vă vină inițiativa de la patriarhĭ și de la chiriarhiĭ mănăstirilor, și cînd adunarea vine și face o chestiune națională și voește a vă subtrage de sub această înrîurire, reclamațĭ că se compromite chestiunea și viitorul. Viitorul este al Romănieĭ; viitorul este al nostru al tuturora, al țăreĭ întregĭ, și noĭ care suntem mandatariĭ eĭ, avem dreptul și datoria de a ne ocupa de dînsul și de a lua toate măsurile pentru a-l asigura“. Lascar Catargiu adaoge, în aplausele întregeĭ adunărĭ, că „pe lîngă înscrierea cifreĭ între veniturile țăreĭ, guvernul să înfățoșeze un proiect de lege pentru regularea definitivă a acesteĭ chestiunĭ“. Adunarea votează aproa-

pe în unanimitate și în mijlocul celuĭ maĭ mare entuziasmu, înscrierea venituluĭ averilor mănăstirilor închinate în budgetul țăreĭ.[1]

Acest vot, dat contra păreređ ministeruluĭ, fu cea d'intâĭ notă discordantă între guvern, reprezentat prin Neculaĭ Crețulescu, și adunare. A doua fu, cînd camera propune a se numi o comisie care să privigheze modul de întrebuințare al unuĭ credit de 150 miĭ de leĭ, încuviințat de ea ; a treia și mult maĭ gravă, răsună atuncea, cînd ministerul, in expunerea de motive a budgetuluĭ pe 1863, declară, că „finanțele țăreĭ se află în o mare desordine“.[2] Declarația provoacă un atac violent contra ministeruluĭ care răspunde, că ceĭ maĭ mulțĭ din ceĭ care-l atacă sunt autoriĭ destrăbălăreĭ finanțelor, de pe cînd eĭ aŭ fost miniștri. Desbaterea înverșunîndu-se, principele Știrbeiŭ mustră pe miniștriĭ, pentru că aŭ pus în gura domnuluĭ cuvintele: „In urma unuĭ trist eveneinent, am luat eŭ însumĭ cîrma guvernuluĭ“, adăogînd apoĭ că armata s'ar preumbla în jurul camereĭ. Ministrul de războiŭ întimpină, că cuvintele rostite de Măria Sa sunt în deplin acord cu Convenția care spune, că *domnul ocîrmuește țara împreună cu miniștriĭ săĭ;* iar la zvonurile raportate asupra armateĭ, ministrul de culte, Tell, răspunde prin afirmarea unor zvonurĭ mult maĭ grave: „Se zice că între deputațĭ se fac adunărĭ, care aŭ de scop să răstoarne starea de lucrurĭ; și zice că s'aŭ format programe; se zice că s'a compus chiar guvernul provizoriŭ, liste de proscripțiunĭ, se zic aceste. Domnul Știrbeiŭ a zis că se zice; tot astfeliŭ zic și eŭ“.[3]

1. Șed. din 22 Decemvrie 1862. *Mon. of.* No. 14, 1863, supl.
2. Expunere de motive. Șed. din 20 Noemvrie 1862.
3. Șed. din 15 și 18 Ian. 1863. *Mon. of.*, No. 22, 1863, supl. Chiar aceste prime atacurĭ sunt transmise la Paris, ca încercărĭ de răsturnare. Ziarul *L'Esprit public* 6 Fevruarie (25 Ian.) 1863 spune: „ce parti en est arrivé à entrainer l'assemblée qui ne se proposerait ni

Toate aceste eraŭ prevestirile uneĭ furtunĭ mult maĭ puternice ce era să se deslănţuiască, cu prilejul răspunsuluĭ la mesaj, care furtună trecînd de astă dată peste capetele miniştrilor, era să se îndrepte chiar asupra domnuluĭ, căutînd să desrădăcineze copacul ce nu-şĭ împlîntase de cîl proaspete rădăcinĭ în tronul Românieĭ.

Anume, la proiectul de răspuns la adresa tronuluĭ, redactat de o comisie aleasă de majoritatea adunăreĭ şi a căruia raportor era Barbu Belu, o minoritate însămnată de 32 de deputaţĭ, dintre căpiteniile adunăreĭ, propuse un amandament, saŭ maĭ bine zis un contra-proiect, care criticînd nu numaĭ actele ministeruluĭ de atuncĭ, ci toţĭ ceĭ patru anĭ de ocîrmuire aĭ domnitoruluĭ, sub aparenţa constituţională a uneĭ cenzurărĭ a administraţieĭ, trecea peste miniştri, spre a lovi în domnitor.

Iată în rezumat cuprinderea acestuĭ aşa numit amandament: Incepe prin o critică a purtăreĭ ministeruluĭ Creţulescu, despre care spune: „Nu numaĭ că de la deschiderea camereĭ până acuma nu ne a dat nicĭ o samă despre mersul afacerilor, dar înspăimîntează ţara, prin propria luĭ declaraţie, că finanţele sunt în cea maĭ mare desordine; apoĭ ne tăgădueşte, în două rîndurĭ şi în tonul cel maĭ ameninţător, cel maĭ neauzit în analele parlamentare, drepturile de căpitenie ale reprezentaţieĭ naţionale, şi merge până a o declara de vatră de conspiraţiune. Aceste împrejurărĭ ne împing a arăta Măriei Tale, în cea maĭ întreagă sinceritate şi cel maĭ absolut devotament, situaţiunea ţăreĭ".

Aicĭ amendamentul se întoarce cu critica situaţieĭ politice, de la alegerea chiar a domnitoruluĭ, cu pa-

plus ni moins que de proposer la déchéance du prince Couza, ce qui par contre obligerait le prince, de recourir au parti désespéré du coup d'Etat".

tru anĭ în urmă: arată întâĭ, cum Romînii aŭ dovedit lumeĭ, prin spontanele lor manifestărĭ, vitalitatea și destoinicia lor, ca corp politic și social; cum constrînșĭ de Europa a-șĭ mărgini năzuințele, ele izbucnise încă maĭ puternice cu votul de la 24 Ianuarie 1859; că după alegerea domnitoruluĭ, guvernul săŭ nu și-ar fi dat toate silințele, spre a înlesni opera de renaștere și de reconstituire; cum in sfîrșit, unirea fiind proclamată, se aștepta ca toate puterile publice să rivalizeze, pentru reedificarea și consolidarea statuluĭ romîn. „Vorbind de îndeplinirea uneia din cele maĭ marĭ dorințĭ ale națiuneĭ, noĭ ca reprezentanțĭ aĭ eĭ avem imperioasa datorie a nu lăsa să treacă această solemnă ocaziune, fără a declara, că de cîte orĭ se pronunță, în această adunare, cuvîntul de România una și nedespărțită, inimile noastre nu se pot opri de a reporta recunoștința lor eternă la picioarele tronuluĭ augustuluĭ suveran al Franțieĭ care a contribuit maĭ cu deosebire la constituirea statuluĭ romîn. Din nenorocire, nicĭ după unire, în curgere de un an, nu s'a făcut nicĭ un pas înainte; iar acum guvernul vine și cearcă a spulbera chiar bazele guvernămîntuluĭ constituțional, și reprezentațiunea națională se întreabă, cu spaimă și durere, care este cauza ce o paralizază și-ĭ mistue toate puterile, până a o face chiar să piardă încrederea ce avea întrînsa? Cauza este că *de patru anĭ*, guvernul Măriеĭ tale nu și-a aplicat puterile sale legale, spre a înlesni sincera funcționare a mecanismuluĭ constituțional. Concursul oamenilor n'a putut lipsi Măriеĭ Tale; căcĭ în șesesprezece ministeriĭ ce s'aŭ succes de patru anĭ, aŭ întrat toțĭ barbațiĭ care aŭ o valoare politică în țară, fără deosebire de opiniune politică, și toțĭ aŭ eșit de la putere, fără a lasa nimic în urmele lor, decît poate reputațiunea lor politică“.

Amendamentul apără apoĭ camera de imputările

ce i s'aŭ adus de uniĭ, că din pricina eĭ, trebile s'ar fi tramîntat pe loc. Prin urmare nu regimul constituţional ci nesincera luĭ aplicare era cauza suferinţelor. Aicĭ enumeră actele guvernuluĭ care aŭ paralizat activitatea camereĭ, între altele nesancţionarea legeĭ rurale şi răua administraţie a finanţelor.

„Măria Ta, sfîrşeşte acest rechizitor, a fost greŭ şi dureros pentru noĭ, să ne hotărîm a pune dinaintea M. T. şi a lumeĭ, desvălite în toată goliciunea lor, ranele ce bîntue naţiunea şi o fac să sufere amar; dar am crezut că este o datorie imperioasă pentru noĭ, s'aducem nevoile, păsurile şi suferinţele eĭ până la tronul alesuluĭ nostru, ca încredinţîndu-Te şi M. T. că răul este la culmea luĭ, să facĭ ca guvernul M. T. să iasă de pe drumul rătăcit şi vătămător intereselor ţăreĭ, pe care merge“.[4]

De o cam dată, combătîndu-se forma de amendament în care se îmbracase un contra-proiect de răspuns, pus la vot, luarea luĭ în consideraţie cade, prin paritate de voturĭ. Numindu-se o nouă comisie, de astă dată ea aduce, ca proiect al majorităţeĭ, o repetare a fostuluĭ amendament. Intrînd acest proiect de răspuns la adresa tronuluĭ în desbaterea camereĭ,

4. Subsemnaţiĭ: A. Panu, C. A. Rossetti, St. Golescu, G. B. Ştirbeiu, Bibescu Basarab Brancovanu, Gr. Argbiropol, A. Arion, A. Mavrocordat, Gr. C. Suţu, I. Cantacuzen, Al. C. Golescu, Gr. Busuioceanu, I. Petrescu, C. T. Grigorescu, A. Ursachi, G. Văleanu, P. Rossetti, N. C. Izvoranu, T. Olănescu, C. M. Brăiloiu, C. Culoglu, Gr. M. Sturza. I. Brăteaun, Dim. Ghica, C. Gr. Ghica, Cipariu, Nicolescu, N. Moscu, Gherman, I. Ghica, G. Cantacuzen, T. Brăteanu. Vezĭ *Mon. of.* 17 Ianuarie 1863. O corespondenţă din Galaţĭ din 18 (6) Fevruarie, cătră ziarul parizian *La Patrie* 2 Martie (21 Fevruarie) 1863, spune: „il va sans dire que M. Pano, le premièr des signataires, est, sans aucun doute, le rédacteur du fameux contre-projet“. Acelaş ziar adauge că: „l'opposition contre le prince ne se compose à peu près, que des boyards mécontents, soutenus par quelques journalistes exaltés“. L'*Esprit public*, 1 Maĭ 1863, adaugă: „Les accusations y sont accumulées avec un soin qui semble s'être plus inspiré d'une hostitité inexplicable contre le prince, que du souci du jugement, au moins sévère, que l'Europe aurait à prononcer contre nous, si les griefs d'une partie de nos représentants étaient justifiés“.

maĭ mulțĭ oratorĭ protivnicĭ luĭ, precum Costaforu, Manolache Costache, Boerescu, se întreabă, cum se poate, ca atacul în contra pretinseĭ conducerĭ la peire a țăreĭ, în tot decursul celor patru anĭ de la îndoita alegere în coace, să se facă tocmaĭ de acele persoane ce aŭ luat parte la cîrma eĭ în acest răstimp? „Cine sunt oare miniștriĭ ce s'aŭ succedat în aceștĭ anĭ? A. Panu, St. Golescu, I. Ghica, D. Ghica, A. Arsache, C. A. Rossetti, I. Brăteanu, Brăiloiu". — Văsescu conchide decĭ, că „toțĭ care ațĭ fost miniștri, declarați-vă de vinovațĭ și culegețĭ acum roada păcatelor d-voastre; plecațĭ capul sub greutatea lor". Boerescu, făcînd socoteala timpuluĭ cît aŭ cîrmuit deosebitele ministeriĭ, observa, că „e un lucru ciudat, ca în aceștĭ patru anĭ care fac 48 de lunĭ, după un calcul exact ce s'a făcut, 38 de lunĭ aŭ guvernat aceĭ care vin să se plîngă, și numaĭ 10 lunĭ ceĭlalțĭ".[5] Ministrul de războiŭ, generalul Florescu, trăgînd încheierea neaparată din premisile puse de înainte-vorbitoriĭ săĭ, arată, că „el nu vede în acest proiect decît persoana domnitoruluĭ; căcĭ dacă numaĭ miniștriĭ sunt în joc, atuncĭ întreb, care miniștri, ceĭ actualĭ saŭ aceĭ care aŭ subscris amendamentul"?[6]

Că nu era vorba de miniștri, ci de domnitor, se vede de pe imputarea, adusă în cursul desbaterilor, că domnitorul trimisese la Poartă memorandul cunoscut, ne contrasemnat de nicĭ un ministru, și principele Grigore M. Sturza cere darea în judecată a luĭ C. Negri, care a pus în lucrare un act al domnitoruluĭ, neînvestit cu această formalitate, prevăzută de Convenție; căcĭ s'ar invedera, prin asemene procedare, tendința de a se introduce guvernul personal.[7]

5. Ședința din 5 Fevruarie 1863. *Mon. of.*, No. 40, 41 și 42, 1863, suplement.
6. Ședința din 6 Fevruarie. *Mon. of.*, 46, 1863. Uniĭ oratorĭ urmează a numi proiectul tot amendament.
7. Ședința din 6 Fevruarie. *Ibid.*, No., 48, 1863.

Către această învinuire se mai adaoge fraza rostită de domnitor, ca răspuns la felicitările de 1 Ianuarie 1863, că „în urma tristului eveniment al omorului lui Barbu Catargiu, luînd însumi cîrma statului, am urmat cu luare aminte mersul trebilor publice“,[8] cu atît mai mult că aceste spuse a le domnitorului fusese repetate de el, mai pe larg, unei deputațiuni din Craiova: „Am bagat de samă, spusese domnitorul, că în țara noastră, toți se uită la domn, pentru toate lucrurile. De greșește vre-un subprefect, domnul este vinovat; de nu plouă, domnul este vinovat; într'un cuvînt, binele și răul sunt de o potrívă aruncate asupra domnitorului și numai asupra lui. Pentru acest cuvînt m'am hotărît, fără a atinge cîtuși de puțin legile și datinele de azi ale țărei, a mă ocupa, împreună cu miniștrii mei, de ocîrmuirea ei, într'un chip cu totul activ; pentru care vă rog pe toți, și ca domn și ca Romîn, ca de cîte ori veți avea vre-o nevoie, să veniți la mine; însă în toate plîngerile voastre să nu fiți povățuiți decît de spiritul de dreptate și de adevăr“.[9]

In contra unor ast-feliŭ de intențiuni, manifestate de domnitor, oratorii opoziției apăsaŭ asupra teoriei constituționale, după tipicul englez, a căreia principiu este, că regele domnește iar nu ocîrmuește; la care li se răspundea, din partea apărătorilor domnitorului, că după Convenție domnul ocîrmuește împreună cu miniștrii săi; iar în chestiunea ne contrasemnărei memorandului trimis puterilor, se răspundea, că adunarea din 1861 dăduse domnitorului mandat să efectueze unirea.[10] Ce e drept, în memorand, domnitorul

8. Mon. of., 2 Ianuarie 1863.

9. Citată de A. Panu în ședința din 5 Fevruarie. Mon. of., No. 44, 1863, suplement.

10. Cogălniceanu în ședința din 9 Fevruarie. Mon. of., No. 57, 1863. Brăteanu spune: „Noi am ales pe Alexandru Ioan I, domn al Romă-

nu se mulţămeşte numaĭ a dovedi puterilor nevoia neaparată a unireĭ, ci el atacă pe însăşĭ aceĭ care-l însărcinase cu efectuarea eĭ, atacurĭ pentru care domnitorul de sigur nu primise mandat.[11] Chestiunea constituţionalismuluĭ purtăreĭ domnitoruluĭ era cam încurcată şi nu se putea limpezi numaĭ la lumina principiilor teoretice.

Maĭ învinuia Gr. M. Sturza, bine înţăles tot pe domnitor, că schimba ministerele după anotimpurĭ; „că sunt ministere de iarnă cît ţine frigul, iar îndată ce înfrunzeşte codrul, vin altele de le înlocuesc; că apoĭ ministerele nu aŭ fost maĭ nicĭ odată luate din majoritatea adunăreĭ".[12] La aceasta răspunde Vernescu, că textul Convenţieĭ autoriză pe domn a-şĭ lua miniştriĭ şi în afară de adunare. Apoĭ, adaoge el: „La noĭ majorităţile camerilor, fiind tot deauna compuse din conservatorĭ, din oameniĭ trecutuluĭ, ele n'aŭ avut altă politică decît de a ne ţinea pe loc, de a opri reformele, de a împiedeca punerea în lucrare şi desvoltarea principiilor mîntuitoare cuprinse în Convenţie, şi din contra miniştriĭ care adese-orĭ s'aŭ luat din minoritate, adecă dintre aceĭ oamenĭ care iubesc instituţiile cele noue, şi-aŭ pus toate silinţele, aŭ făcut toate încercările posibile, ca să împingă majorităţile înainte".[13]

Oratoriĭ protivnicĭ guvernuluĭ adaog, că starpa frămîntare a adus starea pe loc a ţăreĭ, corupţia justiţieĭ şi a administraţieĭ, destrăbălarea în finanţe, înjosirea simţimîntuluĭ public, desorganizarea armateĭ şi alte multe rele. S'a văzut din analiza amendamentuluĭ, că opoziţia nu recunoştea principeluĭ nicĭ un

nieĭ; ba încă maĭ mult, i-am dat mandat să facă unirea, unire ce s'a făcut de Romăuia şi căreia n'avea de cît să-ĭ pună formula de cancelarie, de notariat". Şedinţa din 11 Fevruarie, *Mon. of.*, No. 61, 1863.

11. Vezĭ maĭ sus analiza memoranduluĭ, p. 204.
12. Şedinţa din 6 Fevruarie. *Mon. of.*, No. 48, 1863.
13. Şedinţa din 7 Fevruarie. *Mon. of.*, No. 49, 1863.

rol în efectuarea unireĭ, pentru care declara, că este recunoscătoare numaĭ împăratuluĭ Francezilor. La aceastâ din urmă parte, răspunde Cogalniceanu, că „maĭ întâĭ nu trebue sa facem un singur om solidar de tot răul ce este în țară, căcĭ atuncĭ recunoaștem că și binele nu ne poate veni decît tot de la el, și atuncĭ la ce maĭ avem instituțiile noastre? Domnitorul e om, nimic maĭ mult decît om; nu are pretențiunea de a fi un bărbat mare. Sămînța barbaților marĭ s'a perdut de la Stefan cel Mare și Mihaĭ Viteazul; acuma se cultivă sămînța gîndacilor de matasă, adaoge oratorul, stîrnind veselia adunăreĭ. Cît despre progresele realizate, privițĭ numaĭ la unire și spunețĭ, dacă în 1856, credeam noĭ că, în zilele noastre, sub ochiĭ noștri vom vedea unirea îndeplinită? Credeam noĭ că înainte de a ne albi părul, vom videa întrunite tronurile luĭ Stefan cel Mare și a luĭ Mihaĭ Viteazul? Credeam noĭ că, în patru anĭ, vom avea unirea și fără vărsare de sînge, fără pagubă, fără zdruncinare și noĭ, ceĭ despărțițĭ de veacurĭ, ne vom găsi întrunițĭ într'o singură adunare, Muntenĭ și Moldovenĭ, și ca deputațĭ a uneĭ singure națiunĭ, să hotărîm despre trebile uneĭ singure țărĭ, uneĭ singure patriĭ, Romania? Plecațĭ capetele, mulțumițĭ luĭ D-zeŭ, căcĭ la puține generațiĭ a fost dat să vază ce am văzut noĭ și să dobîndească ce am dobîndit noĭ; și în loc de a mulțami, d-voastră venițĭ acuma și facețĭ imputare aceluia ce a împlinit misiunea ce i-am dat, zicînd că el a calcat drepturile țăreĭ, a chemat intervenirea străinilor"! [14]

Dintre partizaniĭ proiectuluĭ de răspuns, A. Panu formulase maĭ cu tărie această învinuire, că domnul nu realizase unirea prin țară, ci recursese la învoirea străină. Panu chiar citise în adunare maĭ multe

14. Ședința din 9 Februarie. *Mon. of.*, No. 57, 1863.

scrisorĭ, trimise de el domnitoruluĭ, pe timpul cînd era ministru, în care scrisorĭ căuta să-ĭ dovediască cum că starea Europeĭ, era aşa, că domnul putea să realizeze unirea şi fără a eĭ învoire, îndemnîndu-l să facă acest pas. In una din aceste scrisorĭ, Panu intră în consideraţiunĭ filosofice asupra mersuluĭ trebilor europene, spunînd, că „se produce astăzĭ în politica Europeĭ o schimbare importantă, de un mare învăţămînt pentru popoarele în epitropie saŭ supuse. Acest fapt capital este micşurarea roluluĭ diplomaţieĭ. Iniţiativa transformărilor universale ce sunt pe calea de a se îndeplini, îĭ scapă, spre a trece în mînile naţiunilor, interesate a reclama drepturile lor de emancipare, şi sarcina diplomaţieĭ este astăzĭ răstrînsă în confirmarea, moralmente silită, a actelor frumoase şi spontane de independenţă ce se produc pretutindene, pot zice nepedepsit, sub protecţiunea a două principiĭ nouĕ, învierea naţionalităţilor şi neînterve-nirea".[15]

Acestor viderĭ, luate din lumea gîndurilor, A. Florescu răspunde, punîndu-se pe tărîmul faptelor reale şi susţinînd, că „recunoştinţa ţăreĭ trebue să fie repurtată întreagă către acela care ne a dat unirea, prin mijloace înţalepte şi prudente, şi care apoĭ singur ştiea, că nu-ĭ era permis să joace la loterie destinele şi existenţa patrieĭ sale".[16] Vernescu adaoge întrebarea: „Dacă este bine şi cuviincios, în adresa către tron, să facem mulţămirĭ străinilor; dar admiţind chiar aceasta, este cel puţin drept şi leal, ca să arătăm recunoştinţă numaĭ suveranuluĭ Franţieĭ, fără să adresăm un cuvînt de gratitudine domnuluĭ Românieĭ, alesuluĭ naţiuneĭ? Dar d-voastră ştiţĭ, sfîrşeşte Vernescu, în ce stare, sub ce condiţiĭ ni s'a dat unirea

15. Şedinţa din 5 Fevr., *Mon. of.* No. 43, 1863. Originalul francez al scrisoreĭ în *hîrtiile Rossetti.*
16. Şedinţa din 6 Fevr., *Mon. of.*, No. 47, 1863.

de către străinî, și vă aduceți aminte în ce mod a proclamat-o Alexandru Ioan I de la această tribună".[17]

La celelalte învinuirî, de ducere a țăreî la peire, răspund alțî oratorî, tăgăduind colorile prea negre în care se îmbracaŭ fapte reale, dar nu datorite domnieî actuale, ci moștenite din vremurî maî vechî. Manolache Costache raportîndu-se la finanțe, spune, că „pricina răuluî nu este atîta în indivizî, în ceî ce aŭ ocîrmuit țara, ci în împrejurările și greutățile din care abia de un an am eșit".[18] Din protiva A. Florescu se pune pe tărîmul personal și întreabă: „Ce am făcut noi toțî de la 1859, și cum am condus trebile țăreî până acuma, ca să o punem pe calea progresuluî și s'o facem să devină, cum a declarat împăratul Napoleon, un bulevard de asigurare pentru Occident? Dacă autoriî amandamentuluî nu voesc a o spune, voî spune-o eŭ. Ne am sfîșiat între noî prin lupte și intrigî de partid, și am sacrificat interesele cele maî vitale ale țăreî în setea răzbunărilor personale".[19] Ambele explicațiî pot fi contopite, căcî la urma urmelor, rivalitățile și setea de răsbunare între oamenî, nu era decît o urmare a împrejurărilor, împingîndu-î într'acolo, fără de voia lor, boldul puterilor istorice.

Cogălniceanu, adîncește încă explicația istorică a stăreî în care țara se afla. El spune: „Dacă în comentariile d-voastră, am admirat ceva, aŭ fost cuvintele principeluî Stirbeiŭ, că toțî suntem greșițî. Dar, așa este și, fiind așa, să iertăm greșiților noștrî, precum zice rugăciunea de toate zilele, rugăciunea dominicală. Aceasta este singura cale ce poate să ne ducă la un viitor fericit; dar să nu imputăm unuî singur om răul la care cu toțiî am contribuit; să

17. Ședința din 7 Fevr. *Mon. of.*, No. 49, 1863. Maî sus, p. 224.
18. Ședința din 6 Fevr. *Ibid.*, No. 44, 1863.
19. *Ibid. Ibid.*, No. 47, 1863.

nu facem din domnitorul nostru Christul Românieĭ şi să cerem răstignirea luĭ. Cum, socotițĭ domnilor, că din decadența cea mare, urmare neapărată a seculilor de urgie ce aŭ trecut peste capul nostru, că din nămolul de abuzurĭ şi de viciurĭ, sub care am fost cufundațĭ, vom putea, ca prin o vărguță magică, să ne transformăm şi să ne rîdicăm la perfecțiune? Că regimul nostru constituțional ce datează abia de ierĭ, va putea în cîțĭ-va anĭ, să ajungă la înălțimea parlamentuluĭ englez? Cum, d-voastră nu admitețĭ nicĭ de cît epoce de tranziție, anĭ de cercare? Ce, vroițĭ ca, deodată, din pruncĭ să ne facem oamenĭ marĭ? Dar oare civilizația aşa iute păşeşte? Nu, în lumea morală ca şi în lumea fizică, lucrurile nu merg aşa de grabnic. Fie care generațiune are misiunea sa; fie care nu poate pune decît o piatră la edificiul viitoruluĭ. Perfecțiunea ce o dorim, numaĭ generațiunile viitoare vor vedea-o şi se vor bucura de bunurile eĭ. Maĭ avem încă a trece prin multe cercărĭ, prin multe durerĭ. Fiĭ şi nepoțĭ aĭ domniilor regulamentare! Aducețĭ-vă aminte de umilințele ce aşteptaŭ pe părințiĭ voştrĭ, cînd mergeaŭ la Constantinopole pentru a lua investitura; eĭ îşĭ încovăiaŭ capul pănă la pămînt şi sărutaŭ pulberea de sub picioarele sultanuluĭ. Comparațĭ vizita şi primirea luĭ Alexandru Ioan I de la Poartă, cu primirea ce se făcea maĭ înainte domnilor noştrĭ, chiar şi acelor regulamentarĭ, şi apoĭ maĭ jăluițĭ-vă de prezent! Şi dacă domniĭ țăreĭ care aveaŭ în mînă sabia şi topuzul, căzuse într'un aseminea grad de înjosire, şi aceasta nu numaĭ înaintea Sultanuluĭ, dar chiar înaintea fie căruĭ paşă; dacă domnul era atît de înjosit, ce trebuiaŭ să fie boieriĭ, ce trebuĭaŭ să fie celelalte clase ale societățeĭ noastre? Şi cu un trecut de ierĭ atît de degradător, noĭ astăzĭ am voi să ne îmbrăcăm în mantia pairilor Mareĭ Britaniĭ? Libertatea şi consti-

tuția engleză, strănepoții noștri vor videa soarele lor; noi să ne mulțămim că le putem saluta zorile"! [20]

Coaliția monstruasă. Toate aceste învinuiri și apărări se învîrteaŭ în jurul stărei țărei, din care unii atribuiaŭ mizeriile, domnului, ceilalți împrejurărilor saŭ neînțelegerilor dintre conducători. Care era însă pricina adevarată a acestor imputări mutuale? Noi credem că ea izvoria din poziția domnitorului, fața cu majoritatea clasei conducătoare. Această poziție trebuia să-l pună în o neîmpacată dușmănie cu dînsa, din două motive: 1) Conducerea daravërilor interne din partea domnitorului nemulțămia atît pe dreapta cît și pe stînga extremă. 2) Persoana lui nu mai era acum așa de trebuitoare, de cînd se realizase unirea.

In privirea puntului d'întăi, amintim că purtarea politică a domnitorului căutase tot deauna a se ținea între cele două mari curente, în care eraŭ împărțite spiritele clasei conducătoare. Voia să mearga înainte; deci nu se putea da în apele dreptei; pe de altă parte însă nu voia să se lase rîpit de șivoiul prea iute, în care ar fi vrut să-l tîrască extrema stîngă. Am văzut cum întăiul minister al lui Barbu Catargiu trăise tot atît de puțin ca și acel al lui Golescu-Rosetti-Brăteanu și cum domnitorul se despărțise de amîndouă într'un chip cam pripit. Dacă el reveni la Catargiu, cu prilejul unirei, aceasta nu însămna că părăsise principiile sale fundamentale de conducere a țărei, prin oameni de progres însă moderați; prin un partid de centru care însă nu consta decît din cîte-va individualități, ale căror număr se silia în zădar a-l spori, une ori chiar prin ingerinți în alegeri.

20. Ședința din 9 Fevr. *Mon. of.*, No. 59, 1863.

Pentru ce însă domnul nu se putea înţălege cu partizele extreme? Cu dreapta nu, din cauza tendinţeĭ luĭ de a reforma legea electorală, tendinţă ce se dăduse pe faţă, maĭ ales prin memorandul către puterĭ, şi din acea a legeĭ rurale ce fusese votată de adunare, dar a căreia sancţiune domnul refuza să o dea, fiind legea absolut contrară părerilor luĭ. Domnul spusese aceasta pe faţă chiar, prin mesajul de disolvare al adunăreĭ din 1863. „Proiectul de lege rurală, votat de majoritatea adunăreĭ din 1862, nu l'am putut sancţiona, fiind că nu răspundea dorinţelor mele“.[21] Această purtare a domnitoruluĭ scosese din fire pe membriĭ drepteĭ, văzînd în ea un scop anumit, de a lovi în principiul proprietăţeĭ. Şi că lucrul era aşa, ne o dovedesc tot desbaterile răspunsuluĭ la adresă din anul 1863. Apostoleanu spune: „la noĭ partidele nu pot fi de cît sociale: partida progresistă şi cea staţionară. Cîmpul social este cîmpul de luptă parlamentară al Romînilor. Noĭ nu avem să luptăm pentru rezolvirea chestiunilor politice; dar avem să rezolvim chestiunĭ sociale, dintre care cea maĭ vitală este chestiunea rurală. Acuma întreb, în deslegarea acesteĭ chestiunĭ ce ne frămîntă, cine este cel interesat? Camera saŭ domnitorul? Eŭ zic şi afirm că partea interesată este camera. Mişcarea progresuluĭ în această privire reşede numaĭ în domnie, neinteresată în această luptă“.[22] Cogălniceanu revenind maĭ pe larg asupra lucruluĭ, zice: „Până nu se vor rezolva chestiunile sociale, în zădar vom striga că taberĭ nu aŭ existat înainte de 1859, şi vom atribui unuĭ om, politica de basculă. Aceasta e în natura lucrurilor, în cîtă vreme chestiunea proprietăţeĭ nu va fi hotărîtă, în

21. *Mon. of.*, 2 Noemvrie 1863.
22. Şed. din 8 Fevr. *Mon. of.*, No. 54, 1863.

cîtă vreme apărătorii proprietăţei absolute vor trata pe apărătorii improprietărirei ţăranilor, de himere cu capul de porumbiţă, cu trupul de aspidă şi cu coada de nu ştiŭ ce. Fiţi siguri, că ori care ar fi capul guvernului, totuşi vor exista în ţara noastră două tabere. Dovadă că chestiunea socială este cauza cea mare a discordiilor noastre, este propria corespondenţă a domnului Panu care alaltăieri v'aŭ mărturisit, că chestiunea socială adecă a împroprietărirei este în aceiaşi linie cu chestia naţională, adecă cu chestia unirei. Această din urmă chestie s'a deslegat; deslege-se şi cea d'intăi, şi atunci nu vom mai fi despărţiţi în doue tabere; nu vom mai avea a ne tîngui de sisteme de basculă". [23]

Chestiunea rurală era adevarata piedecă, de care trebuia să se sfarme toate încercările principelui, de a împăca spiritele şi de a restabili armonia în mersul statului zdruncinat. Ea determinase mai în totdeauna crizele cele mai mari, prin care trecuse până acuma domnia lui Alexandru Ioan I. In jurul ei gravita toată viaţa politică a acelui timp. [24]

In sfîrşit să nu uităm nici omorul lui Barbu Catargiu, săvîrşit ziua mare, fără să se fi putut găsi ucigaşul, împrejurare ce dădea loc la bănuială; aşa că unii mergeaŭ până a învinui pe capul statului de împărtăşire la acea faptă, după cum ne o spune Bolintineanu, în memoriile sale, că „opoziţia profită de această ucidere, ca se atribue, că nu fără ştirea tronului era făcută". [25] Ori cum ar fi stat lu-

---

23. Şed. din 9 Fevr. *Mon. of.*, No. 57, 1863.

24. Tot aşa judecă şi *Daily News* chestiunea, şi atribue refuzul adunărei din 1863 de a vota budgetul, refuzului principelui de a sancţiona legea rurală. In numărul ei din 15 Iulie 1863 ea spune: „The landed aristocracy in the Chamber presented such a solution of the land question that the Prince could not accept; and the aristocracy, in revenge, have made war up on the prince, by rejecting his bugets and snubbing him in every possible manner".

25. *Viaţa lui Cuza-Vodă*, p. 56.

crurile cu această bănuială, ea exista și explică deci și mai mult, pentru ce dreapta se scula în contra domnului.

Să venim acuma la extrema stînga, reprezentată în cameră prin puține, dar puternice individualități, între care eraŭ: Golescu, Rossetti și frații Brateanu. Lucru ce poate se va părea straniŭ, este că acest partid nu privia chestia rurală ca reforma esențială a timpului; ba chiar I. Brateanu se rostește într'un rînd cam ascuțit, în contra țăranilor, cînd spune: „Cînd ne făcea domnul Cogalniceanu și alții din Moldova imputarea, de ce nu discutăm chestia proprietăței, noi răspundeam că exista încă în ambele părți litigante prejudecăți; că chestiunea cere să fie discutată în toată liniștea, cu tot sîngele rece ce trebue; că trebue să așteptăm până ce vor videa proprietarii, că modul proprietăței de astăzi nu este cel mai profitabil pentru dînșii; să vadă că aŭ alte resurse mai bune decît acele ce le daŭ legile existente. Să începem, ziceam noi, cu alte reforme; cu moralizarea funcționarilor, cu garanțiile comerțului, cu institutele de credit. A intrat în capul țăranului ideea că toată cauza răului de care sufere țara, este proprietarul. Dacă bate piatra, dacă plouă broaște, cauza este, că proprietarii aŭ proprietăți. De aceea am zis capului statului, pe cînd eram la guvern, să nu atingem chestiunea proprietăței: să căutăm mai întăi a înfrăți spiritele, a lumina pe ambele părți; să facem întăi institutele necesare, și cînd vom rezolva legea proprietăței s'o rezolvăm astfeliŭ, în cît s'aducă regenerarea Romăniei, iar nu să punem în pericol existența noastră națională; căci un rasboiŭ civil este nefericirea cea mai mare“.[26]

26. Șed. din 11 Fevr. *Mon. of.*, No. 61, 1863.

Din această ţinută a membrilor extremeĭ stînge faţă cu chestiea rurală, se explica cum se face de Rossetti şi cu Brăteanu îşĭ dăduse dimisia din adunare, chiar în ajunul marilor desbaterĭ asupra legeĭ rurale în 1862. Orĭ care ar fi fost motivele aceleĭ demisiunĭ, ea nu ar fi fost dată, dacă ceĭ doĭ corifeĭ aĭ partiduluĭ radical din acele timpurĭ ar fi privit legea împroprietăririreĭ ca o parte esenţială din programul regenerăreĭ poporuluĭ romîn. Ba, după Bolintineanu, această reţinere a partiduluĭ stîngeĭ faţă cu chestiea rurală, provinea din împrejurarea că partidul liberal unit într'o idee cu boieriĭ asupra răsturnăreĭ domnitoruluĭ, şi voind a-ĭ cîştiga, nu maĭ apăra chestia rurală".[27]

Dar apoĭ ceea ce interesa maĭ mult pe membriĭ stîngeĭ, eraŭ chestiunile, maĭ mult formale, ale libertăţilor şi formelor constituţionale. Brăteanu, cînd atacă pe domnitor, în desbaterea răspunsuluĭ, nu-l ataca de cît pe această temă a constituţionalismuluĭ purtăreĭ luĭ: „domnul spune el, nu poate fi în acelaş timp o ficţiune şi un om; ca ficţiune este sacru, ca om, nu; dacă este domnitorul o persoană sacră, rîdicată deasupra tuturor valurilor, atuncĭ o asemene persoană nu administrează; iar dacă se amestecă în ocîrmuire, atuncĭ cer de la el răspunderea faptelor sale şi el nu maĭ poate fi neresponsabil".[28] Brăteanu imputa domnuluĭ că a părăsit calea constituţională, calea garanţiilor libertăţeĭ asigurate naţiuneĭ, prin Convenţia de Paris.

27. *Viaţa luĭ Cuza-Vodă*, p. 21. La aceeaşĭ părere duce un dialog urmat între Cogălniceanu şi Calimachi în şed. din 7 Decemvrie 1890. *Cog.* Liberal am fost, liberal sunt şi liberal voĭ muri.
Calimachi. Aĭ fost cu Cuza; n'aĭ fost cu Brăteanu.
Cog. Atuncĭ aveam la ordinea zileĭ legea rurală, şi....
Calimachi. Roşiĭ n'aŭ voit legea rurală.
Cog. Fă-mĭ onarea a nu mă maĭ întrerupe. *Discursul luĭ Cogălniceanu*, publicat şi a parte, Bucureştĭ, 1895, p. 38.
28. Şed. din 11 Fevr. *Mon. of.*, 61, 1863.

Să venim acuma la al doilea motiv al înverşunateĭ opoziţieĭ contra domnitoruluĭ, dorinţa de a-l înlătura, ca unul ce nŭ maĭ era trebuitor, după realizarea unireĭ.

Am văzut înţălesul ce se dâduse alegereĭ luĭ Alexandru Cuza, chiar la eĭ săvîrşire. El avea să pregătiască tărîmul pentru întemeierea uneĭ dinastiĭ străine. Nu numaĭ adunarea rostise această părere întru îndeplinirea dorinţelor divanuluĭ ad-hoc; însuşĭ domnitorul şi-o însuşise şi o întărise prin a luĭ declaraţie.[30] Domnia luĭ Alexandru Ioan I nu avea decĭ, cu toată recunoaşterea eĭ pe viaţă de către puterĭ, caracteruĭ statornicieĭ, ci era maĭ mult privită ca o stare de tranziţie, împrejurare care nu înceta de a o pune în o falşă poziţie, faţă cu aceia ce, sincerĭ saŭ nu, doriaŭ întronarea uneĭ dinastiĭ străine.

De aceea am văzut în repeţite rîndurĭ asalturĭ date contra domnieĭ naţionale, în numele domnuluĭ străin. Aşa cu prilejul votăreĭ constituţieĭ de comisia centrală; apoĭ la apropiata realizare a unireĭ, cînd Lascar Catargiu face interpelarea relativă la demersurile ce ar fi de luat tot odată, pentru dobîndirea principeluĭ străin, cînd atuncĭ agitaţia pentru şi contra acestuia iea un caracter maĭ ascuţit.[31] Acuma se redeschide focul pentru a treia oară, în mijlocul urilor şi deslănţuirilor patimilor din desbaterea asupra răspunsuluĭ la mesaj. Principele Grigore Sturza dă semnalul, după ce atacă regimul domnitoruluĭ, spunînd că „speră că va sosi oara fericită pentru naţiune, cînd vom dobîndi un principe străin, precum aŭ cerut-o divanurile ad-hoc". O voace protestînd cu „ferească D-zeŭ", contra doriuţeĭ luĭ Sturza, el îĭ răspunde: „In zadar se rîdică cîte o voace izolată, spre

30. Maĭ sus, p. 61.
31. Maĭ sus, p. 108 şi 197.

a protesta contra dorinţilor rostite în divanurile ad-hoc, contra voturilor tuturor corpurilor noastre legiuitoare, contra voinţeĭ ţăreĭ întregĭ. Domniile pămîntene sunt judecate şi osîndite de ţară“. Principele Bibescu Basarab Brancovanu întreabă apoĭ pe Boerescu, de ce consideră dorinţa manifestată de a avea un principe străin, ca o lovire în domnitor, cînd naţiunea întreagă doreşte dinastia străină. La aceste cuvinte se face un tumult în cameră, şi nu numaĭ o voace izolată, ci un mare număr protestează, că „naţiunea nu vrea principe străin“. Brancovanu răspunde însă, că „însuş domnitorul a luat îndatorirea de a lucra pentru principele străin şi el trebue să se ţină de acest angajament“, răspuns ce atrage o energică protestare din partea deputatuluĭ Gh. Radu. [32]

Cogălniceanu explică însă această revenire la principele străin, ca o dorinţă de răsturnare, pentru căpătuiala unuia saŭ altuia din aceĭ ce uneltiaŭ răsturnarea. El zice: „La noĭ, fie-care cetăţan ce are 35 de anĭ şi un venit de 3000 de galbenĭ, putînd aspira la domnie, suntem un stat într'adevăr republican. Singura anomalie este că, în ţara noastră, domnul în loc de a fi pe 5 anĭ, după cum se cerea la 1848, este ales pe viaţă. Ce vreme lungă! Dacă el ar fi fost ales pe 5 anĭ, fie-care pretendent şi ar fi putut zice în sine: să aştept 5 anĭ şi va veni şi rîndul meŭ, cum se urmează astă-zĭ în America, cu alegerea preşedinţilor de republică. Dar la noĭ domnia fiind pe viaţă şi viaţa unuĭ om fiind lungă, maĭ ales cînd domnul este tînăr, ambiţiunea noastră ar avea a răbda prea mult. Şi fiind că prin constituţie, prin mijloace legale, nu putem reduce terminul domnieĭ la 5 anĭ, apoĭ căutăm să-l răsturnăm, şi iată cum ajungem a purifica sistemul nostru republican. Dar dacă Europa nu ne

32. Şedinţa din 6 Fevruarie. *Monit. of.*, No. 47, 1863.

va da principele străin, ce va fi? Pretendenţi, fiţi siguri, se vor ivi şi în Iaşi şi în Bucureşti, şi în starea de astă-zi a lucrurilor, fiţi siguri că acei de la Iaşi vor găsi pe cine să aleagă domn. Aşa de la principele străin, ne vom găsi iar cu doi domni separatişti".[33]

Este uşor de înţăles, că domnul nu era să rămînă nepăsător la atîtea lovituri ce i se aduceaŭ de adunare. De aceea, nu ne vom mira de faptul, îndestul de neobicinuit în uzurile parlamentare, că prezentîndu-se înaintea luĭ delegaţia adunăreĭ, spre a-ĭ ceti răspunsul la mesaj, domnul opreşte a luĭ cetire, spunînd preşedinteluĭ deputaţieĭ, Lascar Catargiu, că nu e de trebuinţă să se maĭ ostenească, întru cît cunoaşte conţinutul şi să remită *hîrtia* primuluĭ ministru. Catargiu stăruind să dee cetire actuluĭ, domnul îĭ repetă vorbele şi adresa este înmînată preşedinteluĭ consiliuluĭ, fără a fi nicĭ deschisă.

In desbaterea adunăreĭ asupra acesteĭ împrejurărĭ, se rostise cuvinte foarte grele, precum acel de „necuviinţă" ce se raporta fără îndoială la capul statuluĭ, cu toate că după a luĭ rostire, se caută a se îndulci lucrul, spunîndu-se că miniştriĭ comisese acea necuviinţă,[34] miniştriĭ care nu avuse nicĭ un rol în scena petrecută între domn şi deputaţĭ.

33. Şedinţa din 9 Fevruarie. *Mon. of.*, 59, 1863. Tot aşa scrie şi *Reforma*, 7 Aprilie 1863: „Ministerul a hotărît să rămîie la postul săŭ apărînd situaţia. Dacă s'ar lasa un minister din coaliţie, inimiciĭ ţăreĭ vor sili pe Vodă să abdice. Abdicînd de voie saŭ de nevoie, ambiţiunea pretendenţilor, nemulţămirea Moldovenilor, rivalitatea puterilor garante va aduce războiul civil, invaziunea, separatismul". Iar Al. Papadopol-Calimach (*Amintirĭ* p. 402) spune, că „pretendenţiĭ la domnie nu pierise, din cauză, că unirea se făcuse, nu sub o dinastie, ci sub un om, şi la moartea luĭ Cuza, trebuia se revină pe tapet chestia unireĭ. Pretendenţii speraŭ, că Cuza se va îneca în oceanul de silinţĭ şi de reforme, de greutăţĭ, contra Turcieĭ şi a Convenţieĭ, provocate prin unire. Dar Cuza tot domnia; el începuse a deveni urît. De aicĭ coaliţie contra luĭ Cuza; 2 Maĭ era fatal".

34. Şedinţa din 22 Fevruarie. *Mon. of.*, 81, 1863.

Cu toate aceste relațiunĭ atît de încordate între domn și adunare, ea nu este disolvată, dar nicĭ ministerul nu se retrage, cu toate că adunarea îĭ dă un vot de blam și oprește pe cetățenĭ de a maĭ răspunde dările, nevotat fiind budgetul de adunare.[35] La 2 Mart însă expirînd sesiunea ordinară a adunăreĭ, ea este închisă, fără a se prelungi pentru votarea budgetuluĭ. Prin mesajul săŭ de închidere, domnul mustră cu asprime adunarea pentru votul eĭ, prin care provoacă poporul la neascultare, precum și pentru paralizarea tuturor lucrărilor și nevotarea nicĭ uneia din numeroasele legĭ prezentate pentru organizarea țăreĭ. „Aceste lupte prin care am trecut, să ne slujască la toțĭ de învățămînt. In trebile publice ca și în cele private, fie-care zi îșĭ are sarcina eĭ; progresul este opera timpuluĭ; agitațiunile nu pot decît a-ĭ împiedeca mersul, și mandatariĭ uneĭ națiunĭ, în discuția marilor interese ce le sunt încredințate, nu se pot depărta de moderația și răbdarea de care puterea executivă a avut ocazia a vă da atîtea probe“.[36]

Nu numaĭ însă la mustrărĭ se oprește guvernul și domnitorul. El și cu oameniĭ devotațĭ luĭ reluase iar ideea care fusese desmierdată de maĭ multe orĭ, a u-

35. C. A. Rossetti dă exemplul acesteĭ nesupunerĭ, refuzînd să plătească impozitul. El este sechestrat și vîndut. *Romînul* din 28 Maĭ 1863, conține în caractere groase anunciul vînzăreĭ. Un scaun al luĭ Rossetti, pe care el stătea la masa luĭ de lucru, se vinde cu suma de 10,500 de leĭ. 5000 de leĭ sunt subscrișĭ în favoarea Polonieĭ, iar restul este pastrat pentru plata amenzilor ziarelor ce vor maĭ fi osîndite pentru apărarea regimuluĭ constituțional. Vezĭ și *Le Siècle* din 21 Iunie 1863. Petru Grădișteanu, în *L'Esprit public* din 24 Iunie, arată că tocmaĭ faptul, că numaĭ pe icĭ pe colea cîte un individ asculta de vorbele camereĭ, de a refuza plata dărilor, dovedește neizbînda acesteĭ măsurĭ. „Lorsqu'une assemblée déclare violateur de la loi quiconque ordonnera ou poursuivra la levée des impôts non autorisés par elle, ce n'est pas ceux qui sont dans la légalité qu'il faudrait compter, mais ceux qui sont en dehors. Or, en dehors de la légalité se trouve la nation entière. Cela s'explique aisément. La majorité de la chambre roumaine est une *légalité illégitime*“.

36. Ședința din 2 Martie. *Mon. of.*, No. 95, 1863.

neĭ zdrobirĭ a acesteĭ înverşunate opozițiĭ, prin o măsură autoritară. Incă în 17 Fevruarie, C. Negri scrisese principeluĭ: „A. V. avînd dreptul, legalitatea şi puterea, nu vețĭ lăsa de sigur, să se producă anarhie şi desordine, prin faptul cîtor-va ambițioşĭ izolațĭ, fără nicĭ un răsunet în țară“.[37] N. Crețulescu, amărît până la inimă de priveliştea la care asistase, propune principeluĭ, după închiderea sesiuneĭ, o măsură maĭ radicală, pentru stîmpărarea fierbereĭ. Intr'un raport al luĭ, al căruia original s'a pastrat, şi care poartă data de 14 Maĭ 1863, el spune principeluĭ: „Experiența acestor 4 anĭ ne a dovedit că ceĭ cîțĭ-va oamenĭ care conduc desbaterile şi lucrările adunăreĭ, departe de a susținea şi a reprezenta adevăratele interese ale țăreĭ, nu s'aŭ slujit de mandatele lor, decît pentru a face din adunare arena patimilor celor maĭ nedemne şi a ambițiilor celor maĭ culpabile. Tendințele partideĭ lor, intrigile ambițioşilor, o propagandă sistematică de desordine pe față, prin gazete şi pe ascuns, prin agențĭ secrețĭ, frămîntă țara în toate colțurile. In fața uneĭ aşa de temerare, dar nu maĭ puțin adevărate stărĭ, nu rămîne decît un singur mijloc de scăpare, pe care ieŭ libertatea a-l supune la înalta aprețuire a Măriei Voastre, anume: să se suspendă adunarea un timp oare care şi să se iee cîrma guvernuluĭ de Măria Voastră; să se decreteze formarea unuĭ consiliŭ de stat, căruia fără zăbavă să se pună însărcinarea de a elabora, pe bazele aşăzate de Convenție, legile trebuitoare. Toate aceste legĭ să se sancționeze de Măria Voastră şi să se promulge spre a se pune îndată în executare. Maşina guvernamentală funcționînd ast-feliŭ în linişte un an, Măria Voastră să convoace, pe baza uneĭ noue legĭ electorale,

37. *Negri c. Cuza*, 17 Fevruarie 1863. *Corespondența*, p. 165.

adunarea".[38] Dacă asemenea sfaturĭ se dădeaŭ domnuluĭ în ascuns, ziarul *Buciumul* împingea pe faţă la lovitura de stat: „Fără vot universal, scrie el, nu poate fi mîntuire; dar acel vot să-l dee domnitorul şi nu camera oligarhică, pe care voim s-o rîsipim". Profesoriĭ Haşdeŭ şi Cobălcescu, tot pe atuncea susţineaŭ, în acelaş ziar, „dictatura pentru stabilirea votuluĭ universal, însă dictatura momentană".[39]

La explicarea luĭ Cogalniceanu care cauta să atribue agitaţia, competirilor ascunse pentru domnie, protivniciĭ răspundeaŭ, că „prin unirea liberalilor, Panu, Golescu, Rossetti, Brăteanu, se lua opoziţieĭ orĭ ce caracter de competire la tron şi se prefăcea în un ţipet al poporuluĭ".[40] Deşi liberaliĭ nu vînaŭ domnia, şi eĭ uneltiaŭ însă răsturnarea. Aceasta se vede din faptul, că puţin timp după închiderea camereĭ, se hotărăşte, ca *An. Panu* să mearga în misiune la curţile de Paris, Londra şi Viena, „spre a cerca, dacă la caz de vacanţă a gospodoratuluĭ şi a instituireĭ unuĭ guvern provizoriŭ, Principatele puteaŭ fi expuse uneĭ interveniri colective saŭ separate, şi dacă ele pot nădăjdui a dobîndi un principe străin".[41] Tot către acest timp, începutul sesiuneĭ din 1863, se ur-

38. Raportul luĭ Neculaĭ Creţulescu aflat în original în *hîrtiile Rossetti.* N. Creţulescu sfătuia pe domnitor la un act pe care acesta căuta să-l realizeze încă de maĭ înainte, după cum vom vedea maĭ jos. Nicĭ Cogălniceanu, cum se credea fără cuvînt, nicĭ Creţulescu nu sunt autoriĭ intelectualĭ aĭ lovitureĭ de stat. Această idee s'a născut, a crescut şi s'a copt în mintea domnitoruluĭ, sub apăsarea împrejurărilor.

39. *Buciumul,* 15 Aprilie 1863. Tot pe atuncĭ, spre a-şĭ întări poziţia, domnitorul iea el singur comanda armateĭ şi numeşte pe unul din ceĭ maĭ devotaţĭ aĭ săĭ partizanĭ, pe generalul Florescu, maior general. *Mon. of.,* 27 Maĭ 1863.

40. *L'International* din Paris, 1 Aprilie 1863. *Reforma* 7 Aprilie 1863.

41. Misiunea luĭ Panu e hotărîtă pe la August 1863. *Le Nord* o anunţă astfeliŭ în numărul săŭ din 3 Sept. 1863: „Deux députés du Parlement roumain, MM. Panu et Braucove (Brancovanu) ont été chargés d'aller plaider en France et auprès des autres gouvernements de l'Europe, la cause des députés moldo-valaques contre le prince Couza". Comp. *L'Esprit public* 4 Sept. 1863. Ambele ziare spun, că principele „s'est inscrit sur la liste de souscription qui devait procurer à M. Pano les

mează între Brăteanu şi Cogălniceanu, o convorbire, în care cel întâĭ spune celuĭ al doilea, că fruntaşiĭ partiduluĭ liberal aveaŭ mandat de la alegătoriĭ lor să detroneze pe Vodă Cuza. Această convorbire, destăinuită ceva maĭ tîrziŭ de organul luĭ C. D. Aricescu, *Buciumul*, nu este tăgăduită în principiŭ de Cogălniceanu.[42]

Extrema stîngă şi cu dreapta îşĭ dăduse mîna încă din 1863, pentru răsturnarea luĭ Alexandru Ioan I, şi această alianţă, de altfeliŭ în destul de nefirească între două partizĭ, cu păreri aşa de diametral opuse în toate chestiunile, a fost botezată: *coaliţia monstruoasă*. Cu ea va avea de luptat de acuma domnitorul, până la sfîrşitul domnieĭ, şi tot ea îl va răpune. Capul eĭ era Ioan Ghica fostul beiŭ de Samos; după părerea gazetelor engleze, el tindea la răsturnarea luĭ Vodă Cuza, poate chiar pentru a-l înlocui.[43]

---

frais de voyage, avec la somme de 3500 francs". Scopul misiuneĭ luĭ Panu, se vede din un brulion găsit în hîrtiile luĭ (*hîrtiile Rosetti*). Din motive necunoscute, Panu n'a plecat decît prin Martie 1864 (Vezĭ maĭ jos).

42. Iată o parte din această convorbire: *Brateanu*: avem mandat de la alegătoriĭ noştrĭ să detronăm pe Cuza Vodă; du-te de-ĭ aprinde lumînarea.

Cogăln.: Aş fi curioz să văd acel mandat.

B. Il veĭ vedea la cameră.

C. Şi pentru ce voiţĭ a-l răsturna?

B. Fiind că a înşălat speranţele Romînilor, fiind-că nu e la înălţimea misiuneĭ sale.

C. Vodă Cuza nu e Napoleon; dar e patriot. Niciĭ chiar boieriĭ n'ar avea cuvînt a se plînge de el care i-a menajat în destul; dar boieriĭ sunt inimiciĭ poporuluĭ, şi Vodă Cuza este alesul poporuluĭ care a pus în el speranţele sale.

B. Este alesul camereĭ care poate să-l răstoarne.

C. Mă îndoiesc; Vodă Cuza nu e Vodă Bibescu; suntem în 1863 nu în 1848 (Vezĭ *Buciumul* 8 Fevruarie 1864).

Ministrul Cogălniceanu, în comunicatul din *Mon. of.*, 13 Fevruarie 1864, confirmă indirect convorbirea, întîmpinînd de formă, că a fost „reprodusă într'un chip cu totul neexact".

43. *Daily News* 10 Martie 1863: „The united opposition in the Principalitees is headed by a very able man, being no other than Iohn Ghika, Lord Stratford de Redcliffi's old friend. His aim is evidently to dethrone Prince Conza at all risks, und possibly with the hope of filling the place himself".

Frămîntările țăreĭ și străinătatea. Ce răsunet avură, în țările straine și asupra guvernelor lor, frămîntările din România?

Incă de la primele lor manifestărĭ, desbaterile cele furtunoase încinse asupra răspunsuluĭ la discursul tronuluĭ, Poarta, apucînd cu plăcere prilejul de a interveni, atrage luarea aminte a puterilor asupra turburărilor ce se petreceaŭ în Principate. Ambasadoriĭ străiuĭ din Constantinopole trimit instrucțiunĭ consulilor lor din Bucureștĭ; însă pentru a nu slăbi autoritatea guvernuluĭ, îĭ însărcinează a căuta să împiedice orĭ ce atingere la drepturile capuluĭ statuluĭ și la constituție.[44] Domnitorul însă se grăbește a depeșa agentuluĭ săŭ din capitala împărățieĭ otomane, cerîndu-ĭ să se împrotivească la orĭ-ce intervenire diplomatică, întru cît agitația ar fi rămas închisă numaĭ în adunare, iar țara ar sta în cea maĭ deplină liniște. Maĭ adaoge, că un demers al puterilor orĭ cît de bine voitor, ar putea fi răŭ interpretat și da un sprijin moral releĭ voințĭ a adunăreĭ, decĭ favoriza desordinile și pune guvernul în nevoie de a le înăbuși cu puterea; că în acest caz, domnitorul declină de maĭ înainte responzabilitatea urmărilor ce ar putea să rezulte, fie în lăuntru fie în afară".[45]

Consuliĭ, dîndu-șĭ întîlnire la domnitor, îl sfătuesc să se împace, la care domnitorul le răspunde: „Cu cine să se împace? Opozițiunea a atacat pe împăratul Napoleon, spunînd că acolo unde un singur om conduce trebile, merge răŭ; a atacat apoĭ misiunea generaluluĭ Florescu, însărcinat de el a saluta pe îm-

---

44. Depeșa din $^{25}|_{13}$ Fevruarie, 1863 reprodusă de *Le Courrier du Dimanche* 22 Martie 1863: „Les représentants sont unanimes sur la necéssité de prévenir toute attaque contre la constitution et tout acte de l'assemblée qui pourrait compromettre les droits du prince".

45. Depeșa Domnitoruluĭ analizată în *Le Courrier du Dimanche* 7 Martie (23 Fevruarie) 1863. Depeșa domnitoruluĭ „aurait heureusement coïncidé avec la résolution des puissances". Comp. un articol al luĭ Jules Grenier din *Le Temps* (26 Fevr. 1863).

paratul Rusieĭ, pe lîngă că opoziția arată simpatiile eĭ pentru Polonĭ; contra Anglieĭ spune, că în chestiunea armelor de la Galațĭ, ambasadorul englez s'a făcut vinovat de tradare; contra Turcieĭ ce nu e reprezentată, opoziția atacă actul de curtenire făcut de principele față cu ea. Domnitorul arată apoĭ că nu țara este în protiva luĭ, ci camera; că dacă consuliĭ nu ar încuraja opoziția, prin demersurĭ ca acel neprecugetat ce-l făcuse acuma, ea ar reîntra de îndată în liniște".[46]

Se zice că domnitorul ar fi adaos la aceste cuvinte încă următoarele, ca răspuns la asigurările consulilor despre sprijinul lor: „Dacă va deveni necesar de a se lua o hotarîre, el avea intențiunea de a face un apel la poporul romîn, înainte de a cere sprijinul puterilor; dar că le este recunoscător pentru buna lor voință".[47] Aceste vorbe, adevarate sau nu, fiind reproduse de ziarele timpuluĭ, întăriră părerea că domnitorul medita o lovitură de stat, lucru ce în ascuns am văzut că se plănuia, de către domnitor și de încunjurimea luĭ. De și puterile se înțălesera asupra depeșeĭ trimise consulilor lor din Bucureștĭ, ele nu eraŭ pe deplin într'un gînd asupra ținuteĭ lor, față cu neînțelegerile dintre domnitorul și adunarea Romănieĭ. Așa ambasadorul englez din Constantinopole, spune tot pe atuncĭ luĭ C. Negri, că „ar fi bine a se trimite o comisie în Bucureștĭ, spre a se împăca lucrurile cu majoritatea adunăreĭ; că aŭ auzit, că

46. Scrisoare din 19 Fevruar (3 Martie) 1863 din Bucureștĭ c. *Negri* (*Hîrtiile Rossetti*). Intr'adevăr țara nu participa la mișcarea din adunare; acest fapt era constatat de toate ziarele străine ale timpuluĭ, ceea ce era însămnat pentru poziția principeluĭ față cu puterile. Așa *La Patrie* din 19/7 Aprilie 1863 spune: „N'est-il pas surprenant que l'on s'évertue à représenter les Principautés-Unies comme en proie à une agitation qui, du sein de l'assemblée, où elle s'est manifestée, ne s'est pas étendue dans le pays"? *L'Esprit public* 1 Mart (17 Fevr.) 1863: „il y a de l'agitation dans l'assemblée; tout autour d'elle est calme".

47. *La Patrie*, 22/10 Martie 1863.

domnitorul ar avea de gînd să cedeze tronul ducelui de Leucbtenberg (din casa rusască)". Negri îĭ răspunde, că „dacă principele Cuza, și țara ar trebui să treacă prin furcile caudine ale unuĭ principe străin, ceea ce ar fi maĭ bine de făcut, ar fi de a se lasa principiĭ la o parte și a se alege curat un general francez, care să ne învețe a ne apăra contra acelora ce se amestecă în trebile noastre, fără a avea dreptul". Ambasadorul maĭ adaoge apoĭ, că „guvernul săŭ fiind constituțional, Anglia nu va maĭ putea susținea pe principele Cuza, dacă el nu merge în înțălegere cu adunarea", la care Negri îĭ răspunde, că „de și principeluĭ i-ar părea răŭ după lipsa sprijinuluĭ Excelențeĭ sale, nu ar căuta decît a se susținea încă maĭ mult prin el însuș, avînd pentru aceasta țara care e obosită de toate intrigile de răsturnare și de ambițiile camereĭ".[48] Ceea ce indispusese maĭ ales pe ambasadorul englez, era zvonul despre cedarea tronuluĭ unuĭ principe rusesc, zvon de care se preocupaŭ mult gazetele engleze ale timpuluĭ.[49]

Franția din protivă iea pozițiunea maĭ mult pentru principele și în contra adunăreĭ. In *Moniteur Universel de l'Empire français* apare o notă, în care se spune, că „adunarea din Bucureștĭ a primil cu 58 de voturĭ contra 6, contra proiectul de adresă prezentat de opoziție; 50 de deputațĭ s'aŭ abținut

48. Papadopol-Calimah *Amintirĭ*, p. 343, confirmat prin scrisoarea luĭ *Negri* c. *Cuza* din 4 Martie 1863 relativă la convorbirea luĭ cu ambasadorul englez. *Corespondența* p. 168. Aluziunea luĭ Negri la un general francez se vede că aŭ deșteptat în ziare zvonul, că în România s'ar agita pentru întronarea principeluĭ Napoleon. Vezĭ l'*Esprit public* 6 Fevruar (25 Ianuar) 1863: „Nos correspondants nous assurent, qu'il se fait dans le pays roumain une propagande fantaisiste en faveur du prince Napoléon; d'un autre côté on met, profit cette mauvaise plaisanterie, en effrayant les Roumains, par la possibilité de la candidature du duc de Leuchtenberg, forme nouvelle du protectorat russe".

49. D. e. *Times* 6 April (25 Martie) 1863:) „With the obvious of introducing a foreing Prince, in the person of the Duke of Leuchtenberg".

de la vot, declarînd la tribună, că eĭ nu vor să iee parte la un vot care pusese în desbatere principele aĮes de ţara întreagă, drepturile, aşăzămintele, tratatele. In ochiĭ lor, această adresă conţine locurĭ care sunt în stare să pună în îndoială înţălepciunea Romînilor şi simţimîntele lor de recunoştinţă către puterile garante".[50] Şi pe Franceji îĭ indispunea mult reînoirea cerereĭ unuĭ principe străin. Aşa marchizul de Moustier, ambasadorul francez de pe lîngă Poartă, spune luĭ Negri, că „ideea unuĭ principe străin face maĭ mult răŭ de cît bine ţăreĭ voastre".[51]

De altfeliŭ purtarea camereĭ se interpreta pretutindene, în ziarele străine, ca o tendinţă de răsturnare a domnitoruluĭ. Aşa *l'Esprit public* spune, că acest partid a ajuns a lua înainte adunarea care nu şi-ar propune, nicĭ maĭ mult nicĭ maĭ puţin, decît detronarea principeluĭ Cuza, ceea ce va împinge pe acest din urmă a recurge la măsura desperată a uneĭ loviturĭ de stat".[52]

Aceste zvonurĭ de dictatură, purtate prin foile franceze încă din primele momente ale conflictuluĭ dintre domnitor şi adunare, trebuiaŭ să se întăriască din ce în ce şi să găsască până la un punt adeverirea lor în fapte.

Anume, puţin timp după închiderea adunăreĭ, domnitorul, prin intermediul luĭ Negri, face luĭ Fuad paşa o propunere în privirea dictatureĭ, el ne maĭ putînd ocîrmui cu Convenţia, şi comunică un memorand puterilor, în care susţine că nu poate administra ţara cu instituţiile actuale, cerînd drept condiţie prealabilă, dictatura pe 5 anĭ. Cabinetul de Paris trimite ambasadoruluĭ săŭ o notă, în care arată că nu poate admite lovitura de stat şi că dictatura pe 5 anĭ se

50. *Moniteur Officiel*, Bulletin 4 Mars (20 Fevr.) 1863.
51. *Negri c. Cuza*, 24 Fevruar 1863. Corespondenţa, p. 165.
52. *L'Epsrit public* din 6 Fevruar (25 Ian.) 1863.

răspinge, administrațiunea ne oferind sub nicĭ un raport vre o chezășie. Ministrul Drouin de Lhuys admitea să se facă oare care modificărĭ Convențieĭ în interesul poporațiilor romîne; dar aceasta în urma uneĭ hotărîrĭ a conferențeĭ ambasadorilor. Cabinetul francez doria însă, în chestiunea Principatelor, să se înțăleagă întâi cu cabinetul rusesc. Anglia, Austria și Prusia aderaŭ la principiul modificăreĭ Convențieĭ; dar răspingeaŭ dictatura, ca protivnică principiilor tratatuluĭ de Paris. Ambasadorul Angliei, Bulwer, propunea un tribunal de arbitri care să se compună din doĭ reprezentanțĭ aĭ poporațiilor ales prin al doile grad, de principĭ și fiiĭ principilor și de înalțĭ funcționarĭ. Acestuĭ tribunal se va înfățoșa orĭ ce contestare de drept public intern între guvern și adunare, și hotărîrile luĭ vor fi fără apel". [53]

Memorandul de care e vorba, și care nu trebue amestecat cu acel din 1861, fusese trimis de dom-

53. Aceste destăinuirĭ, asupra memoranduluĭ în chestia dictatureĭ, le dă *Memorial diplomatique*, tocmaĭ în 17 Ianuar 1864. *La France* însă pomenea de existența acestuĭ memorand, încă în numărul eĭ din 30 Martie 1863: „On assure que le prince Couza anrait adressé à la Porte, avec prière de le comnmniquer aux puissances, un *memorandum*, où il se fonde sur l'opposition violente qu'il a rencontrée dans l'assemblée, pour réclamer la dictature". *Mémorial diplomatique* dă deci greșit data aceluĭ memorandum, ca fiind 10 Maĭ 1863. Maĭ vezĭ și *Notes sur les Principautés-Unies de Moldavie et de Valachie*, Paris 1864 p. 8: „Après avoir reçu ce memorandum, le cabinet de Paris transmit à son ambassadeur à Constantinople une note, contenant l'inadmissibilité d'un coup d'Etat. La dictature pour 5 aus était également rejetée, l'administration de l'hospodar, dit la dépéche, n'offrant sous tous les rapports, aucune garantie, et la faute de cet état de choses incombant plutôt aux hommes qu'aux institntious". In o scrisoare a luĭ *Negri c. Cuza* din 5 Aug. 1863, (*Corespondența* p. 178 și 180) se spune: „ambasadorul Angliei mi-a spus, în grabă, și numaĭ ca părere particulară, că ar trebui saŭ o nouă constituție saŭ dictatura; iar acel al Franțieĭ, că nu ar fi de nevoie a se apăsa mîna prea mult timp la voĭ, pentru ca țara voastră, pusă pe calea ordineĭ și a legalităței adevărate, s'ar deprinde în curînd cu ea". Se vede că zvonurile de dictatură indispusese și spiritele maĭ indiferente din țară, de oare ce Rossetti, dat în judecată pentru un proces de presă, este achitat de curtea de apel din Bucureștĭ, în 11 Septemvrie 1863. *Convențiunea* 18 Sept. 1863.

nitor luĭ Negri, cum obicĭnuia el să facă în politica externă, fără știrea miniștrilor, și cînd Neculaĭ Crețulescu în 14 Maĭ 1863 îĭ așternu planul loviturei de stat, această măsură se cernea acuma de maĭ mult timp în cugetul domnitoruluĭ. *La France*, gazeta franceză de opozițiune contra împăratuluĭ și decĭ dușmană și principeluĭ romîn, dă la lumină chiar proiectul de înlocmire ce trebuia să se dee statuluĭ romîn, sub forma dictatorială, și cu toate că *Monitorul Oficial romîn*, prin un comunicat, desminte existența unuĭ atare act, gazetele franceze susțin cu energie ființa luĭ, spunînd, că „nu ințăleg că în Bucureștĭ să nu se știe, ceea ce se știe așa de bine în toate cancelariile Europeĭ, unde acest proiect a ajuns“.[54]

De și Franția sprijinia maĭ mult pe domnitor de cît puterile celelalte, totușĭ și ea era desiluzionată asupra așteptărilor ce le pusese în destoinicia Romanieĭ. O notă a guvernuluĭ francez către cel englez, din 15 Noemvrie 1863, spune, că: „situația în Principatele-Unite nu răspunde speranțelor ce se întemeiaŭ pe noua ordine constituită prin Convenția de Paris. Neînțălegerĭ grele aŭ izbucnit între domn și adunare, cînd unirea, și concursul tuturor ar fi fost neaparate, spre a organiza o țară, căreia Europa îĭ încredințase îngrijirea de a-șĭ pregăti ea însășĭ viitorul. De va fi trebuință de o intervenire, spre a se modifica constituția lor, guvernul imperial va fi plecat a se ințălege cu celelalte puterĭ, spre a în-

54. *La Nation*, 4 Decemvrie 1863. Proiectul publicat în numărul din 24 Noembrie 1863. *Le Pays*, 9 Decemvrie 1863, spune de asemene: „Nos propres informations, puisées à bonne source, confirment pleinement celles de *la Nation*. Le projet en question qui voudrait effacer toutes les dispositions libérales de la Convention signée à Paris en 1858 et établir une sorte d'autocratie au bénéfice de l'hospodar, ne rappelle que trop les tendances dictatoriales que, depuis un an, nous signalons dans la conduite du prince Couza“.

lesni reformele ale căror oportunitate ar fi recunoscută“.[55]

Ziarele franceze amintesc Romînilor că eĭ nu sunt deplinĭ stăpînĭ pe soarta lor. *La Nation* observă, că „România este în anarhie; este neapărat a se curma acea stare care amenință să deschidă o luptă sîngeroasă în desbaterea chestieĭ orientale“;[56] iar *Le Temps* adaoge, că „dacă în România continuă anarhia, atuncĭ Europa, care a vrut să apere pe Turcĭ prin un bulevard, văzînd în ea Belgia Orientuluĭ, s'a înșălat, se va căuta altă combinație, alipind această Belgie către unul din statele vecine“.[57]

Ca această amenințare nu era o simplă vorbă, ne o arată planurile ce se croise în această perioadă, cu cît-va timp maĭ înainte, și care poate nu eraŭ încă părăsite. Anume revoluția polonă, susținută silit de împăratul Napoleon, adusese iar pe tapet chestia reconstituireĭ aceleĭ țărĭ; ceea ce nu se putea face de cît dacă și Austria ceda Galiția. In schimb, se vorbea despre trecerea către monarhia habsburgică a Principatelor-Unite.[58] Un ziar francez bagă de samă, că „nu înțălege cum membriĭ uneĭ adunărĭ, atuncĭ cînd ziarele europene vorbesc de compensațiunĭ teritoriale, în care România ar alcătui partea de căpitenie, să se pună pe favorizat o opoziție strîmtă și sistematică, atît de păgubitoare intereselor celor maĭ inviderate ale țăreĭ“.[59]

---

55. *Le Livre Jaune de l'Empire français.* O depeșă din 15 Noemvrie 1863. Aceleașĭ cuvinte și în *Exposé présenté au corp législatif*, sesiunea din 1863, reprodus de *Romînul* 25 și 26 Noemvrie 1863.

56. *La Nation* din 24 Noemvrie 1863.

57. *Le Temps*, 28 Decemvrie 1863.

58. *Le Nord*, 26 Martie 1863: „Pour dédommager l'Autriche de l'abandon de la Gallicie, on lui donerait les Principautés-Unies. Pour ces causes, on ne saurait trop recommander aux Principautés la noncorde et l'union. Agir autrement, serait manquer de patriotisme“.

59. *L'International*, 7 April 1863. *Le Nord* din 8 April 1863.

Costangalia. In timp ce aceste daraverĭ turburate agitaŭ atît România cît și opinia publică europeană, se petrecuse și alte fapte cu urmărĭ însamnate asupra mersuluĭ trebilor în Principate. Anume ministerul Crețulescu urmase înainte cu răstrîngerea drepturilor călugărilor grecĭ, începute prin depunerea veniturilor mănăstirilor în casa statuluĭ. Așa el scoate limba greacă din bisericile închinate (18 Mart 1863); oprește pe avocațiĭ mănăstirilor a maĭ pleda fără asistența avocaților statuluĭ romîn (17 aprilie 1863), și așa maĭ departe, pășind tot cu maĭ mare energie pe calea secularizăreĭ, cu toată opoziția luĭ, maĭ mult de formă, la înscrierea venituluĭ averilor mănăstireștĭ între veniturile statuluĭ.[60]

Dacă însă aceste măsurĭ mergeaŭ către deslegarea chestieĭ mănăstirilor închinate într'un sens favorabil statuluĭ, altă împrejurare veni se complice mersul treburilor. Anume, în noaptea de 30 Iunie spre 1 Iulie, o trupă de 400 de Polonĭ desbarcă la Cahul, de pe o corabie sub pavilion englez, și înaintează pe teritorul romănesc. Ea mergea în Polonia în ajutorul revoluțieĭ.

In afară de violarea teritoriuluĭ romîn de o trupă armată, maĭ era și teama de a nu jigni pe Rusia, prin învoirea trecereĭ unuĭ asemene corp. Colonelul Milcovicĭ comandantul trupeĭ, dă o proclamațiune către locuitoriĭ Moldoveĭ, în care le arată că este nevoit a trece prin țara lor; căcĭ „care tribunal va osîndi pe un fiŭ, trecînd peste ogorul vecinuluĭ, pentru a-șĭ scapa mama din mîna ucigașilor“![61] Colonelul Călinescu, trimis după trupa polonă, pleacă în goana eĭ și o ajunge lîngă satul *Costangalia*, unde după o în-

60. Vezĭ amănunțimele maĭ jos, la expunerea chestieĭ mănăstirilor închinate. Cap. VIII.

61. Proclamațiunea reprodusă de *La Voix de la Roumanie*, din 11/23 Iulie 1863.

trevedere cu colonelul Milcovici care refuză predarea armelor, Calinescu ordonă atacul; dar din cauza superiorităţeĭ armelor Polonilor şi a uneĭ greşite comande în trupa romîna, Polonii scapă şi urmează drumul lor maĭ departe. Lupta însă făcuse jertfe pe ambele părţĭ; pe acea a Romînilor 18 morţĭ şi 35 de rîniţĭ, dintre care 3 ofiţerĭ. Oştirea romîna, luîndu-se din nou după Polonĭ, îĭ ajunge la satul Rînzeştĭ, unde eĭ sunt siliţí să se predee. Polonii sunt apoĭ foarte bine trataţĭ şi înapoiaţĭ peste graniţă în Turcia.[62]

Purtarea urmată de domnitor în această împrejurare îşĭ găseşte explicarea în cuvintele rostite de el însuş către căpitanul Zagrovsky care, în 1864, veni să reînoiască încercarea de învoire, a trecereĭ uneĭ trupe poloneze prin ţară. Domnitorul spune acestuia: „Am cea maĭ mare simpatie pentru cauza voastră, dar nu pot să-mĭ periclitez ţara pentru ea; dacă v'aş învoi să vă înarmaţĭ pe teritoriul meŭ, Ruşiĭ ar fi îndreptăţiţĭ a ne privi de duşmanĭ. Treceţĭ dacă puteţĭ, armele voastre prin micĭ încărcărĭ, oameniĭ voştriĭ prin micĭ mănunchiurĭ; dar nimic maĭ mult, nimic pe faţă".[63] Cam tot pe atuncĭ, un alt Polon, Mieroslavski, fugind din patria luĭ, se refugiase în România, unde voise se ţină nişte conferenţĭ în favoarea conaţionalilor săĭ. Guvernul romănesc, pentru a

62. Amănunţimele din actele oficiale. *Mon. of.*, din 4, 5 şi 6 Iulie şi 19 August 1863. In acest din urmă se află scrisoarea de mulţămire a luĭ Milcovski, cînd părăseşte ţara.

63. Scrisoarea luĭ *Baligot de Beyne*, c. *E. Tissot*, consulul francez din Iaşĭ, 17 (29) Ianuarie 1864 (*Hîrtiile Rossetti*). Se bănuia, că opoziţia înlesnise intrarea trupeĭ polone pe teritoriul romîn, înadins pentru a crea greutăţĭ domnitoruluĭ. Ministrul afacerilor străine de atuncĭ, depeşază luĭ Negri: „Des hommes appartenant aux partis extrêmes du pays ont été en relations avec ces étrangers". Papadopol-Calimah. *Amintirĭ*, p. 399. Faţă cu părtăşia *Romînuluĭ* (d. e. 5 Iulie 1863) pentru Polonĭ şi cu ura luĭ contra Rusieĭ, bănuiala nu pare a fi cu totul neîntemeiată.

nu atinge neutralitatea, pe care era ţinut să o respecte, îl opreşte.[64]

Măsurile luate de Alexandru Ioan I contra Polonilor, unite cu înlesnirea trecereĭ armelor către Sîrbĭ îl puseseă în prepus de plecare către Rusia, care prepus dădu chiar naştere vuetuluĭ de cedare a tronuluĭ către ducele de Leuchtenberg. Din aceste împrejurărĭ se va trage învinuirea domnitoruluĭ de rusofilismu care-ĭ va aduce chiar răcirea sprijinuluĭ Franţieĭ, ceva maĭ tîrziŭ. Aşa încă din Iunie 1863 *Gazeta de Colonia* spunea, că „puterile apusene nu sunt mulţămite de ţinuta principeluĭ Cuza faţă cu Rusia; căcĭ el lucrează întocmaĭ ca şi cum ar fi vasalul Rusieĭ".[65]

La 3 Decemvrie trebuie să se deschidă noua sesiune a adunăreĭ deputaţilor. Era învederat, că dacă domnul vroia să cerce a merge tot cu ea, nu putea mănţinea ministerul ce dusese cu adunarea o luptă atît de crîncenă. A disolva aduuarea şi a face un noŭ apel la ţară, ştiea bine că era de prisos, întru cît alegătoriĭ eraŭ să trimită din noŭ în adunare aceleaşĭ persoane. Domnitorul decĭ să hotărăşte să maĭ adaogă un minister la lista cea lungă a schimbărilor îndeplinite până atuncĭ, şi în 12 Octomvrie 1863 el cheamă din noŭ pe Cogălniceanu să compună ca-

64. *Opinion nationale,* 14 Iunie 1863.

65. Vezĭ *Le Constitutionnel* din 6 Iunie 1863 şi *La France* din 11 Iunie 1863. Gazetele franceze atacă pe întrecutele pe domnitor, pentru oprirea Polonilor. *La Patrie* din 10 Iulie 1863, bună oară, recunoaşte pe de o parte „que la situation politique des Principautés-Unies leur commande la neutralité"; dar pe de alta, observă „que l'origine du peuple moldo-valaque, ses luttes et ses espérances lui font un devoir de s'associer de coeur au mouvement national polonais et à la régénération des peuples voisins". *Les Débats* din 29 Iulie 1863 observă: „que le prince Couza n'a pas toujours deployé tant de vigilance à accomplir ses devoirs de neutre, quand il faisait passer les armes en Serbie". După o versiune dată de ziarul *Le Temps,* 5 August 1863, bandele ar fi avut de gînd să răscoale Moldova contra principeluĭ Cuza, după instigaţiile engleze. Tot aşa şi *L'Esprit public* din 12 August 1863.

binetul care fu alcătuit din persoane ce nu eraŭ în parlament, afară de primul ministru ce era deputat, și anume: colonelul Iacovache la răsboiŭ, Lud. Steege la finanțe, Papiŭ Ilarian la justiție, Rossetti Bălănescu la externe, D. Bolintineanu la culte și P. Orbescu la lucrări publice.[66]

Domnitorul, vroind însă să-şĭ întărească poziția în armată și în opinia publică, față cu noua convocare a parlamentuluĭ, întocmește o mare ceremonie militară, în care împarte steagurĭ noue oștireĭ si ține o cuvîntare plină de foc și de patriotismu; întreprinde apoĭ o călătorie prin țară, publicînd în Monitor dărĭ de samă amănunțite asupra entuziasmuluĭ cu care fusese primit pretutindene.[67] Tot acestuĭ sistem de a dovedi întinsa popularitate a domnieĭ, se datoresc mulțămirile cele nenumărate sosite din toate colțurile țăreĭ, pentru concesia drumurilor de fier și pentru banca de scont. Lucru curios, toate mulțămirile sunt redactate în acelaș feliŭ, de unde se vede că eraŭ niște formulare, trimise de guvern spre subsemnare prin provincii.[68]

Nu se poate tăgădui apoĭ cîte-va semne de nemulțămire cu măsurile luate de domn. *Romînul*, dat în judecată pentru apărarea cauzeĭ Polonilor, este achitat, iar unul Marin Drăghicĭ din Iașĭ, dat în judecată pentru refuz de a plăti impozitul, este și el achitat de curtea din Iașĭ.[69]

---

66. *Mon. of.*, 12 Octombrie 1863.
67. *Mon. of.*, 23 Septemvrie și 9 Octomvrie 1863.
68. Compară bună oară mulțămirea din Județul *Bacăuluĭ*, *Mon. of.*, 3 August și acea din *Rîmnicul Sarat*, 8 August și cu acea din *Ialomița*, 10 August 1863.
69. *La France*, 10 Octomvrie 1863 și *Le Constitutionnel*, 4 Octomvrie 1863.

CAP. VIII

AL DOILE MINISTER COGĂLNICEANU. SECULARIZAREA.

(12 Octomvrie—11 Decemvrie 1863).

Venirea luĭ Cogălniceanu la minister. Sub al doilea minister al luĭ Cogălniceanu, se petrec două din faptele cele maĭ însămnate ale întregeĭ domniĭ a luĭ Alexandru Ioan I: secularizarea averilor mănăstirilor închinate şi împroprietărirea ţăranilor, fapte care, alăturea cu unirea, cu tot viforul ce însoţi a lor îndeplinire, împinseră România pe calea propăşireĭ. Bunurile dobîndite prin aceste treĭ acte însămnate aŭ rămas pentru totdeauna în viaţa poporuluĭ romîn, şi ele aŭ alcătuit temelia trainică pe care s'a putut înalţa clădirea viitoare a statuluĭ săŭ.

Puţin timp după constituirea ministeruluĭ, se deschide adunarea, în 3 Noemvrie 1863. In mesaj, domnitorul arată că, pentru a înlătura neînţălegerile dintre guvern şi adunare, a numit un noŭ minister şi a convocat-o maĭ timpuriŭ, spre a se putea vota budgetele ; că echilibrul finanţelor este de mult timp zdruncinat, ceea ce ar proveni din pricina însămnateĭ datoriĭ moştenite de la guvernele trecute; nu maĭ puţin

din acea a maĭ multor creațiunĭ făcute în aniĭ din urmă, fără să li să fi găsit și mijloacele trebuitoare, pentru organizarea și întreținerea lor; că ministerul său va fi însărcinat a înfățoșa budgetele și a arăta chipul de a restabili cumpenirea în finanțe; că în afară de această însămnată daravere, guvernul va maĭ înfățoșa corpuluĭ legiuitor următoarele proiecte: legile rurală, militară, electorală, comunală, legea consiliilor generale, acea a instrucțieĭ publice, a garantăreĭ libertăților cetățeneștĭ, a neamovibilitățeĭ magistraților, a admisibilitățeĭ în funcțiile publice, a unificăreĭ codicilor de legĭ, a concesieĭ de căĭ ferate, și altele încă. Mesajul atrage deosebita luare aminte, a deputaților, asupra proiectuluĭ de lege rurală, a celuĭ de lege electorală și asupra aceluĭ privitor la îmbunătățirea stăreĭ orașuluĭ Iașĭ, „spre a putea răsplăti sacrificiile ce acest nobil oraș a făcut cauzeĭ naționale“. Intr'o caldă încheiere, domnitorul caută să atingă inimile deputaților, spunînd că pentru a ajunge scopul comun, „el ave nevoie de patriotismul tuturor. Eŭ vi-l cer în numele Romănieĭ; uitațĭ dar luptele și bănuelile trecute. Organizațĭ țara cu o oară maĭ înainte; întărițĭ-o prin desvoltarea nouelor noastre instituțiunĭ, pe calea păceĭ și a moderațiuneĭ, și atuncĭ fițĭ fără îngrijire și pentru existența noastră politică și pentru consolidarea libertăților publice. Părințiĭ meĭ și-aŭ vărsat sîngele pentru susținerea lor. Nu eŭ voĭ fi acela care le voĭ rîpi națiuneĭ mele, căcĭ atuncĭ a-șĭ lipsi legeĭ familieĭ mele; aș lipsi celuĭ întăiŭ titlu care a prezidat la alegerea mea de domn“.[1]

In profesia de credință cetită în adunare, în ziua de 5 Noemvrie, de primul ministru Cogalniceanu, el arată, că misiunea încredințată nouluĭ minister este de a întrebuința toate stăruințile, toate puterile, pen-

1. *Mon. of.*, 2 Noemvrie 1863.

tru a pune capăt nenorocitelor conflicte, ce există între adunare şi guvern. Ministrul apasă însă cu un ton deosebit, asupra declaraţieĭ, că „ministerul luînd deplina răspundere a actelor sale, nu va învoi cu nicĭ un preţ, ca această răspundere să se suie maĭ pre sus de capetele noastre“.[2]

Această declaraţie—care avea în orĭ ce caz aerul uneĭ ameninţărĭ—nu putea fi de tot pe placul adunăreĭ. Ministerul apoĭ maĭ jîgnise simţimintele partiduluĭ drepteĭ, prin aceea, că puţine zile după intrarea luĭ în trebĭ, făcuse o aspră mustrare consiliuluĭ municipal din Iaşĭ, pentru că publicase lista alegătorilor municipalĭ, după rangul lor de boierie. Ziarul drepteĭ *Convenţiunea*, critică măsura luată de minister contra consiliuluĭ din Iaşĭ, pe motivul că „titlurile de boierie, de şi nu maĭ aŭ o valoare politică, totuşĭ aŭ încă una socială“.[3]

In răspunsul la mesaj, adunarea spune că, „recunoaşterea legitimităţeĭ cererilor adunăreĭ, prin a eĭ convocare, o pusese în drept a aştepta, ca noul minister să fie luat din oameniĭ ce împărtăşiaŭ opiniile sale. Totuşĭ n'a intîmpinat nimic şi a primit ministeriul aşa cum a fost alcătuit; că însă de maĭ mult timp s'a răspîndit zgomotul, cu o persistenţă crescîndă, că regimul constituţional, este sorgintea tutuŕor rălelor la noĭ; că de va maĭ dăinui, România este pierdută, şi că numaĭ un guvern absolut o poate scapă“.[4]

Ministerul să opune la primirea acesteĭ adrese, făcînd chestie ministerială; propune însă să se amîie votarea adreseĭ, până ce adunarea va videa cum se ţine ministerul de făgăduinţa dată, de a lucra în con-

2. *Ibidem*, 222, 6 Noemvrie 1863.
3. *Ibidem*, 205, 16 Octomvrie 1863. *Convenţiunea*, 18 Octom. 1863. Lista alegătorilor, după titlurile lor de boierie, publicată în *Progresul* foaia publicaţiilor oficiale din Iaşĭ, 17 Septemvrie 1862.
4. *Monit. of.*, citat în nota precedentă.

formitate cu constituția. Adunarea primește această propunere.[5] In urma acesteĭ împăcărĭ așteptătoare, adunarea votează maĭ multe proiecte de legĭ, cînd de odată, fără a fi fost enumerat printre proiectele din mesaj, primul ministru aduce în ședința din 11 Decemvrie 1863, aniversara a doua a unireĭ, proiectul de lege, pentru ***secularizarea averilor mănăstirilor închinate.*** Este înviderat, și lucrul a fost bagat în samă de contimpuranĭ, că minișteriul vroia, prin această mare lovitură, să căștige simpatiile adunăreĭ.[6] Și într'adevăr, în o așa chestiune, nimene nu putea fi protivnic.[7] Adunarea se declară în permanență și iea legea în desbatere, fără a maĭ numi o comisiune pentru cercetarea eĭ, și după maĭ puțin de o oară, în care se rostesc cele maĭ înflăcarate cuvîntărĭ, legea este votată, în redacțiunea ce i-o dăduse guvernul, cu 97 de bile din 100, în aplausele cele maĭ zgomotoase ale camereĭ și ale tribunelor. Se numește o comisiune care să mulțumească domnuluĭ, pentru marele act național, pe care a dat puțință adunăreĭ a-l săvârși.

Istoricul chestiuneĭ mănăstirilor închinate. a) Până la Bibescu. Legea secularizăreĭ nu este o lege ca celelalte, introduse prin mesaj în desbaterile a-

5. N. Suțu *Mémoires* Vienne 1891 p. 391, spune că „La proposition d'ajonrner les débats de la réponse au message, proposition aussi logique qu'adroite. fut adoptée, au grand déplaisir des chefs de l'opposition qui voulaient précipiter le dénouement, mettre le gouvernement dans l'impossibilité de fonctionner et éventuellement prononcer la déchéance du prince".

6. *La vérité sur la question du couvents dédiés* par un Moldave, Paris, 1863, p. 8: „Que le gouvernement, en se flattant de recouvrir, par sa politique agressive contre les monastères dédiés, un peu de sa popularité qu'il a perdu, se trompe fort".

7. Principele Stirbeiŭ, unul din ceĭ maĭ vrajmașĭ protivnicĭ aĭ fostuluĭ guvern, recunoaște, că „acest proiect avuse prilejul a înlătura lupta dintre guvern și adunare, adăogînd însă, că pentru a face un pas înainte, trebuia unirea între aceste două corpurĭ ale Statuluĭ". Ședința din 13 Decemvrie 1863. *Monit. of.*, No. 29, 1864.

dunăreĭ. Ea curma, într'un chip îndrăzneț și prin un act de netăgăduită autoritate, o daravere seculară. Pentru a putea măsura toată a eĭ însămnatate, trebue să urmărim desfășurarea chestiuneĭ, până în momentul cînd ea fu hotărîtă prin tăierea noduluĭ.

Nu vom atinge de cît împrejurările care aŭ condus la redobîndirea averilor, ajunse în stapînirea călugărilor străinĭ, atingînd chestiunea închinăreĭ mănăstirilor pămîntene către acele din Răsărit, numaĭ întru cît va fi de nevoie, spre a înțălege măsura secularizăreĭ însuşĭ.[8]

Cea întâĭ mișcare de reacțiune contra înstrăinăreĭ mănăstirilor pământene, se face sub Alexandru Iliașĭ, în Muntenia, în anul 1628, cînd domnitorul oprește a se închina mănăstirea Sneagovul către mănăstirea Pantocrator din Sf. Munte, „pentru că am văzut, spune documentul, cum și alțĭ domnĭ, ceĭ ce aŭ fost înaintea noastră, că maĭ toate mănăstirile de aicĭ le aŭ pierdut și le aŭ supus și le aŭ închinat de a fi metoașe celor din Sf. Munte, și pentru că în destule sunt metoașele cu cîte aŭ înzăstrat domniĭ de maĭ înainte pe Sf. Munte și alte locurĭ dintre mănăstirile Ungro-Vlahieĭ“.[9]

Mateiŭ Basarab, prin un hrisov al săŭ din 1639, reiea din mînele călugărilor grecĭ, 21 de mănăstirĭ „care le aŭ închinat aceĭ domnĭ și vlădicĭ străinĭ, pentru mită și fără voia nimăluĭ și anume: Tismana, Cozia, Argeșul, Bistrița, Govora, Dealul, Glavaciocul, Sneagovul, Cotmana, Valea, Rîncăciovul, Mislea, Bolintinul, Cîmpulung, Căldărușaniĭ, Sadova,

---

8. Asupra chestiuneĭ închinăreĭ vezĭ *Istoria Romînilor din Dacia traiană*, II, p. 414, 467; III, p. 453—457; IV, p. 15 și urm.

9. Hrisov nepublicat, din *Colecția Academieĭ romîne*, Pachet XX, No. 273. Comp. *Istoria Romînilor din Dacia traiana*, III, p. 472 și II, p. 269, și *Memoriŭ asupra manastirilor închinate*, făcut de Ministeriul de Interne, citat, p. 79—80.

Arnota, Gura-Motruluĭ, Potocul, Nucetul şi Tingarul". Domnul însă lasă „supuse şi stătătoare călugărilor străinĭ acele mănăstirĭ, măcar domneştĭ, măcar boiereştĭ, care singurĭ ctitoriĭ lor le aŭ închinat şi le aŭ supus metoaşe." Măsura luată de Mateiŭ Basarab este însamnată din maĭ multe punte de videre: maĭ întăiŭ ea dovedeşte, cum călugăriĭ Grecĭ nu se sfieaŭ a uzurpa stăpânirea asupra unor mănăstirĭ, asupra cărora nimene nu le dăduse nicĭ un drept. Apoĭ ea arată, că domnul nu făcea de cît să îndrepte un abuz introdus fără de cale, şi nu avea în cuget să prigoniască pe Grecĭ, ceea ce întăreşte şi maĭ mult părerea că mănăstirile luate înapoĭ eraŭ într'adevăr uzurpate.[10]

Paul din Alep, secretarul patriarhuluĭ Macarie, aminteşte despre o improtivire la închinarea mănăstireĭ Caluĭ către locurile sfinte, improtivire ce se întîmplă pe la 1654, pe cînd el se afla în Muntenia. Paul spune anume, că clerul grecesc din această ţară stăruia, ca şi mănăstirea Caluĭ să se alipească către patriarhia de Antiohia, precum maĭ eraŭ şi altele; dar că, afară de egumen şi de cîţi-va călugărĭ, nu găsirăm maĭ pe nimene care să între în viderile noastre".[11]

Aceste apucăturĭ singuratice, de pe timpul cînd ţările romîne stăteaŭ încă sub domnitorĭ naţionalĭ, nu se maĭ reîmprospătează cît timp ele fură stăpînite de Fanarioţĭ, şi trebui încetarea domnieĭ acestora, pentru ca seria istorică ce era să conducă la eliberarea

10. Hrisovul luĭ Mateiŭ Basarab în Uricarul V, p. 317. Motivele politice ce îndemnară pe Mateiŭ Basarab la această măsură, vezĭ în *Istoria Romînilor din Dacia traiană*, IV, p. 8. Comp. III, p. 455.

11. *The travels of Macarius* translated from the arabic by Balfour, London 1836, II, p. 372 citat de Otmenedek (Al. Odobescu), *Etude sur le droits et obligations des monastères roumains dédiés aux Saints-Lieux* Bucarest, 1863, p. 10, note. Locul nu se află reprodus în traducerea românească a d-luĭ B. P. Hasdeu din *Arhiva istorică*.

moşiilor mănăstireştĭ din stăpînirea călugărior grecĭ, să reînvie, de astă dată pentru a ajunge la deplină izbîndă.

Inceputul acesteĭ seriĭ cade în anul 1821, cînd, după înăbuşirea revoluţieĭ greceştĭ, boieriĭ Moldoveĭ cer de la Sultanul, ca „să se milostivească, să asculte glasurile nevinovatuluĭ norod, să-ĭ bărăzască prin un vrednic de închinăciune hatişerif, pronomiile şi obiceiurile ce din vechĭ le aŭ avut care din vreme în vreme şi-aŭ pierdut maĭ de tot fiinţa lor, din întrebuinţările cele răle ale domnilor grecĭ ce aŭ fost orînduiţĭ oblăduitorĭ pămîntuluĭ". Printre cererile de îndreptare, găsim şi pe aceea, că „să se reîntoarcă moşiile mănăstirilor închinate ocîrmuireĭ pămînteştĭ, care să fie îndatorită a răspunde o sumă ca embatic către locurile sfinte".[12] Este cel întăiŭ glas scos de ţările romîne, pentru înlăturarea călugărilor grecĭ din sfintele locaşurĭ ale ţăreĭ, cel întăiŭ resunet aruncat de ideea secularizăreĭ, primul fapt însămnat al acesteĭ prea însămnate seriĭ istorice.

Ascultînd maĭ mult de interesele eĭ de cît de tînguirea boierilor, dar inspirîndu-se din ea, Poarta încuviinţază, pe lîngă restatornicirea domniilor pămîntene, şi alungarea călugărilor grecĭ din mănăstirĭ şi luarea acestora pe sama ocîrmuireĭ băştinaşe. In firmanul de rînduire a luĭ Ioniţă Sturza din 1822, Sultanul ordonă, între altele, ca „popiĭ grecĭ ce până acuma aŭ fost şăzînd pe la mănăstirile pămînteştĭ, din care se lucra felurite răle urmărĭ, toţĭ să se izgonească şi să se alunge, şi tot-odată temelia răutăţilor, şcoalele greceştĭ, să se desfiinţeze".[13]

12. Erbiceanu, *Istoria Mitropolieĭ Moldoveĭ*, p. 214. Altă formulare în *Uricarul* VI, p. 123. Nu-mĭ este cunoscut arzul (tînguirea) boierilor munteni. Insă în tînguirea boierilor, în frunte cu T. Balş, făcută către muhafizul Brăileĭ, se găseşte cererea reîntoarcereĭ mănăstirilor închinate. V. A. Ureche, *Documente relative la aniĭ 1820—1821*, *Memoriile Academieĭ romîne*, Seria II, Tom. X, p. 306.

13. *Uricarul* III, p. 232. Firmanul pentru Muntenia se afla la Ar-

In conformitate cu aceste dispoziţiĭ ale Porţeĭ, Sturza în Moldova şi Ghica în Muntenia, alungă de pretutindene pe călugăriĭ grecĭ, din mănăstirĭ care sunt reluate sub ocîrmuirea naţională, rînduindu-se un comitet de boierĭ în fie-care ţară, însărcinat a privighea reîntocmirea acaretelor şi plata datoriilor acestor mănăstirĭ, înămolite şi ruinate, prin administrarea destrăbălată a călugărilor grecĭ.[14] Comitetele rînduesc pretutindene egumenĭ pămîntenĭ în locul celor străinĭ. Veniturile încep a fi atribuite la nevoĭ obşteştĭ, precum bună oară, la una din mănăstirĭ, spre întreţinerea unuĭ spital de ciumaţĭ.[15]

Dacă Rusia lăsase să se loviască ast-feliŭ în biserica grecească, pe care era ţinută s'o apere, după chiar principiile politiceĭ sale, o făcuse fiind că împăratul Alexandru, legat prin tractatul Sf.-Alianţe, fusese nevoit, cu toate tainicele sale simpatiĭ, să descuviinţeze revoluţia grecească şi decĭ să primiască de o camdată toate urmările înăbuşireĭ eĭ prin Turcĭ. Apoĭ Rusia avea interes a se arăta, că nu se amesteca în trebile greceştĭ, pentru a cîştiga de la Turcĭ alte foloase, precum o îndreptare de granițĭ în Basarabia, cedarea către Rusia a maĭ multor puncte de pe litoralul Măreĭ-Negre, recunoaşterea privilegii-

hiva statuluĭ, citat în *Memoriile ministeruluĭ de Interne*, (maĭ sus nota 9), p. 140. In Muntenia, înainte de alungarea călugărilor, divanul ceruse, prin o anafora, să fie supuse toate mănăstirile, închinate şi neînchinate, la darea veniturilor pe 2 anĭ, pentru a preîntîmpina greaua datorie ce apasa asupra ţăreĭ, în urma eterieĭ. Anaforaua din 6 Decemvrie 1822 în *Mémoire avec pièces justificatives présenté à la commission internationale pour les couvents dédiés*, par C. Negri, Constantinople, 1865, p. 66.

14. *Memoriu în cauza mănăstirilor închinate din Moldova*, reprodus în *Foiletonul Zimbruluĭ*, No. 41 şi 42 pe 1855 şi în *Uricar*, IV, p. 429.

15. Pentru rînduirea egumenilor pămîntenĭ în Muntenia, vezĭ firmanul Porţeĭ din 1826, *Uricarul* I (ediţia II), p. 165. Pentru Moldova vezĭ anaforaua şi hrisovul din acelaş an. *Ibidem*, p. 372. Asupra spitaluluĭ de ciumaţĭ, vezĭ *Insămnare a călătorieĭ mele*, Constantin Radovicĭ din Goleştĭ, Buda, 1829, p. 61.

lor Sirbilor, și maĭ ales prefacerea stipulațieĭ voluntare din 1802, pentru neschimbarea voivozilor romînĭ, decît la 7 anĭ, în una obligatorie, prin un tratat bilateral. Imparatul Neculaĭ care urmase lui Alexandru în 1825, izbutește a obținea aceste cererĭ de la Poartă, prin convenția de la Akerman din 1826.[16] In acea convenție nu se pomenește de Grecĭ, prin nicĭ un cuvînt. Indată însă după încheerea eĭ, împăratul Neculaĭ care nu era așa de strîns legat, ca tatăl săŭ, prin Sf.-Alianță, întinde iar asupra Grecilor aripa luĭ proteguitoare, și începutul îl face tocmaĭ, prin stăruințele puse la Turcĭ, de a înapoi Grecilor mănăstirile din țările romîne, ceea ce Turciĭ poroncesc domnilor prin două firmane, lămurind că eĭ aveaŭ să deie samă Grecilor de veniturile încasate în decursul anuluĭ 1827. Poarta, pentru a da o față acesteĭ revocărĭ silite a uneĭ măsurĭ luată de ea, pretextează că țările romîne nu răspunsese, fie care suma de 100,000 de leĭ, ce se îndatorise a da către locurile sfinte.[17]

„Cu toată lovitura dată intereselor țărilor prin o asemenea întoarcere a unuĭ fapt îndeplinit, domniĭ sunt nevoițĭ a se supune trufașilor Grecĭ ce veneaŭ acuma, furioșĭ pentru incercata lor deposedare, să se vîre încă maĭ adînc în inima mănăstirilor, din care primul vînt al reîntregireĭ vieţeĭ romaneștĭ păruse că voiește să-ĭ desrădăcineze".[18] Totușĭ mănăstirile fură îndatorite a spori suma, cu care ele contribuiaŭ la întreținerea școalelor, de la 5000 la 25.000 leĭ pe an.

Tot pe atuncĭ, în cel de pe urmă an de domnie al primuluĭ domn pămîntean și în ajunul răsboiuluĭ ce se sfărși prin pacea de Andrianopole, Gheorghe

---

16. Ch. Martens et Ferd. de Cussy, *Recueil manuel et pratique de traités, conventions et autres actes diplomatiques*, Leipzig 1846, III, pag. 33.
17. Firmanul în *Uricarul*, V, p. 20.
18. Comp. *Istoria Romînilor din Dacia traiană*, VI, p. 57.

Asachi aduce de la Viena un document găsit la un anticar, document emanat dela domnul Moldoveĭ Gheorghe Stefan, urmaşul luĭ Vasile Lupu, şi care constata că întemeetorul şcoaleĭ din Treĭ-Erarhĭ înzestrase această creaţiune cu treĭ moşiĭ: Răchiteniĭ, Tămăşaniĭ şi Juganiĭ din judeţul Romanuluĭ.[19] Epitropia şcoalelor, în care pe lîngă Asachi, maĭ eraŭ membri Constantin Mavrocordat, Mihaĭ Sturza şi mitropolitul Veniamin, văzînd că şcoalele dispăruse aproape cu desăvărşire din Moldova, cele greceştĭ ne maĭ fiind deschise, iar şcoala luĭ Asachĭ şi seminarul de la Socola ne maĭ fiinţînd, cere de la Ioniţă Sturza, întemeindu-se pe hrisovul descoperit, ca „în mănăstirea Treĭ-Erarhĭ, anume în casa şi pe aşăzămîntul învechit al fericituluĭ întru pomenire domnuluĭ Vasile Voivod, unde de cînd ne aducem aminte a urmat o şcoală obştească, să se statornicească în acea casă o şcoală normală şi o gimnazie, cătră care maĭ în urmă să se adaugă un curs de filosofie şi de pravile“.[20] De oare-ce moşiile nu puteaŭ fi redobîndite pentru şcoală, decît prin un proces cu călugăriĭ grecĭ, epitropia deschide pricina care se sfărşeşte tocmaĭ în anul 1846, în folosul şcoaleĭ.[21] La cel întăiŭ esamen la care sta faţă şi mitropolitul Veniamin, egumenul grec, ne respectînd superioritatea ierarhică, „intră în miezul adunăreĭ, spre a arunca afurisenia în contra aceşteĭ închipuite uzurpărĭ a drepturilor sale; dar zelul săŭ nechibzuit i atrase îndată o fulgerătoare apoplexie“.[22]

Dacă mănăstirile fusese înapoite călugărilor grecĭ,

---

19. *Uricarul,* III, p. 279. Hrisovul original al luĭ Vasile Lupu nu se maĭ găseşte; a fost tăinuit de călugăriĭ grecĭ.
20. Anaforaua în *Uricar,* III, p. 34.
21. Anaforaua din 1846. *Ibidem,* IX, p. 61. Cf. Asaki, *Chestia învăţătureĭ,* p. 84: „Referendarul (Asaki) s'a învestit cu plenipotenţă, spre a reclama prin canalul tribunalelor, punerea în lucrare a acestor dăinuirĭ“.
22. Asaki, *Ibidem.*

eĭ nu se maĭ putură bucura ca până atuncĭ de liniștita lor stăpînire; căcĭ Romînilor li se deschisese ochiĭ, și silințele lor vor spori de acuma din an în an, spre a relua urieșele avuțiĭ din mîna acelora, pe care eĭ îĭ credeaŭ, că fără drept le dețin.

Această tendință se arată chiar în anaforaua divanuluĭ care refereazā domnuluĭ asupra restituireĭ mănăstirilor în urma intervenireĭ rusești. Divanul anume cere impunerea unor condițiĭ la această restituire, anume: călugăriĭ să înfățoșeze în scurt timp adunăreĭ obștești, hrisoavele și documentele, spre a se urma întocmaĭ după ele; moșiile să se deie prin mezat, și contractele să fie făcute de egumenĭ, de epitropĭ și de boieriĭ inspectorĭ; pădurile să nu fie supuse tăiereĭ. Pe lîngă aceste, adauge anaforaua, fiind că maĭ toate zidirile sfințite se află în cea maĭ ticăloasă stare și fiind că mănăstirile sunt îngreuiete cu datoriĭ făcute de egumeniĭ grecĭ de maĭ înainte, să se întrebuințeze venitul a treĭ anĭ următorĭ la repararea saŭ clădirea din noŭ a zidirilor și la plata datoriilor; ca egumeniĭ să fie îndatorițĭ a păzi cu sfințenie așăzămintele de dăruire; ca regulele monahiceștĭ să se țină cu de a măruntul, după voința ctitorilor, și pentru aceasta egumeniĭ să fie necontenit sub privigherea de aproape a epitropilor și a boierilor inspectorĭ“.[23]

In April 1828, Rușiĭ ocupînd Principatele, rînduiesc o comisie compusă din cler și boierĭ pămînteni care să reguleze înapoierea mănăstirilor.[24]

---

23. Extras din anaforaua citată în Memoriul din Foiletonul Zimbruluĭ, reprodus și de *Uricarul*, IV, p. 432.

24. Mănăstirile nu fură îndată înapoite. Romîniĭ făceaŭ greutățĭ. In 1828 și 1829 se găsesc repetate ordine p. restituire care se îndeplinește tocmaĭ în 1830. Vezĭ treĭ acte, în *Memoriul ministeriuluĭ de externe*, Buc. 1863, p. 141. Greciĭ pretindeaŭ că eĭ fusese reintegrațĭ încă din 1828, C. Negri din contra susțiue, cu maĭ mult cuvînt, că restituirea nu se îndeplinise de cît după pacea de Adrianopole. *Réponse au Mémoire de l'arhimandrite Germanos*, Oct. 1865, Constantinople, p. 44.

Comisiunea cere de la ocîrmuirea rusască îndatorirea egumenilor la primirea condiţiilor fixate prin anafora. Dar turburările vremilor fac peste putinţă îndeplinirea acestei cererĭ. Egumeniĭ grecĭ reîntraţĭ în stăpînire, nu înfăţoşază documentele, nu repară clădirile, nu plătesc datoriile, şi urmează înainte cu exploatarea avuţiilor bisericeştĭ numaĭ în folosul lor personal saŭ al locaşurilor din jos.

Totuşĭ Rusia înţălese că trebuia să împace două interese ale eĭ, tot atît de marĭ: acela de a nu jigni biserica grecească şi acela de a nu-şĭ înstrăina poporaţia romînă ce intrase de la 1828 sub a eĭ directă proteguire, ba chiar sub a eĭ ocîrmuire. De aceea videm, că Regulamentele Organice din ambele ţărĭ primesc, în dispoziţiile lor, cererile de căpitenie făcute de boierĭ, prin anaforaua din 1828. Aşa Regulamentul Munteniei, la articolul 123, prevede, ca „mitropolia, episcopiile, şi toate mănăstirile închinate la cele străine, saŭ neînchinate, vor contribui la cheltuelile statuluĭ, pentru aşăzărĭ publice şi pentru facerĭ de bine, cu o a patra parte a veniturilor lor, din avuturile nemişcătoare ce vor avea. Articolul 174 lămureşte încă această dispoziţie, în înţălesul, că „primirea care se va face pe sama statuluĭ din a patra parte a veniturilor eparhiilor şi a mănăstirilor, nu desputerniceşte întru nimic dreptul nedăjniciei al proprietăţeĭ, pentru că ctitoriĭ lor, adevăraţiĭ proprietarĭ aĭ acesteĭ averĭ, nu le aŭ hărăzit la aceste eparhiĭ şi mănăstirĭ, de cît numaĭ sub introducerea condiţieĭ ajutătoare de seminariĭ, de scoale şi de alte aşăzăminte publice de bine-facere; care va se zică, aducîndu-se la cele dintăiŭ ale lor aşăzămînturĭ, se împlineşte dorinţa ctitorilor“.[25]

25. *Analele parlamentare ale Romanieĭ* I, 1890, p. 172. Mitropolitul şi episcopiĭ Munteniei căutase să apere poziţia mănăstirilor neînchinate, cerînd la votarea art. 67 „despre veniturile statuluĭ“, unde

Regulamentul Organic al Moldovei conține dispozițiĭ întru cît-va deosebite de acele cuprinse în Regulamentul muntean. El prevede, prin articolul 416, ca „o comisiune alcătuită din patru persoane bisericeștĭ și patru boierĭ, sub președința mitropolituluĭ să înscrie averile fie-căreĭ mănăstirĭ; să regularisască a lor ocîrmuire și să adeveriască totimea veniturilor asupra cărora se va lua *o parte ce este hotărîtă* (fără a se spune cît, ca la Muntenia), pentru ținerea așăzămînturilor de facere de bine, precum: seminariĭ, scoale publice și altele. Către aceastâ comisiune, să va adăugi, pentru mănăstirile închinate la părțile din jos, patru părințĭ vechilĭ acelor locurĭ, către care aceste mănăstirĭ sunt închinate, și în privința trebuințeĭ de a se desființa fără înterzicere abuzurile acum înrădăcinate și de a se regularisi ocîrmuirea averilor acestor mănăstirĭ, comisiunea aceasta va cerceta dieturile și acturile originale atîrnătoare de deosebitele dăruirĭ, precum și scoposurile și condițiile începătoare ale dăruitorilor, și cu ajutorul Curțeĭ proteguitoare, va închega proiecturĭ de îmbunătățire spre îndeplinirea lor“.[26]

Mănăstirile moldovene sunt și ele declarate prin articolul 79 ca scutite de dărĭ, adăugîndu-se și pentru ele aproape aceleașĭ cuvinte asupra condițiilor și scopuluĭ dăruitorilor. Kisseleff, ca în toate, așa și în această afacere, se arăta favoritor țărilor romîne. Prin un ordin către consiliu, administrativ din 11 Noemvrie 1833, el cere să se iee măsurĭ pentru

se prevede că acest sfert să intre în veniturile statuluĭ, ca întăĭ să se citeasca cuprinderea ctitoreştilor documenturĭ şi apoĭ să se hotărască participarea de a patra parte a veniturilor“. (*Ibidem*, p. 557). Pentru mănăstirile închinate care eraŭ maĭ toate îndatorite a da numaĭ prisosul de veniturĭ locurilor sfinte, cererea reprezentanților clerului muntean, constituia o apărare.

26. Această dispoziție e reprodusă în chip identic de art. 363 al Regulamentuluĭ muntean; deosebirea stă numaĭ în dispozițiile art. 123 şi 174 reproduse maĭ sus.

a se impiedeca egumenii greci de a arenda moşiile cu scăzămînt şi cu condiţia de a încasa cîştiul pe trei ani înainte, cum o făceaŭ, spre a înlătura legea care-ĭ oprea de a îngreuia mănăstirile cu datorii.[27]

Insamnată este împrejurarea ca Regulamentul Organic al ambelor ţări, făcut sub obladuirea, cu învoirea şi chiar cu impunerea Rusieĭ, prevede, însuş în clauzulele apărătoare ale drepturilor mănăstirilor, că averile le fusese dăruite cu *condiţia de a îndeplini scopurĭ de bine facere şi că de aceea ele sunt aparate de alte dărĭ, fiind că aŭ de suportat anumite sarcinĭ.* Neîndeplinirea acesteĭ îndatoririĭ a dăruireĭ moşiilor către mănăstirĭ va fi argumentul de căpitenie, pentru luarea lor pe sama statuluĭ romîn, şi este însămnat faptul că acest argument a fost consfinţit şi primit de maĭ înainte de puterea aceea care avea cel maĭ mare interes, în apararea comunităţilor religioase greceştĭ.

Kisseleff patronul Regulamentuluĭ Organic, avea toată dorinţa, ca dispoziţiile cuprinse în a luĭ legiuire să nu rămînă literă moartă. El voeşte deci să pună lucrurile la cale, prin o împăcare, şi cere patriarhilor din Constantinopole, Alexandria, Antiohia şi Sf. Munte, ca să trimită reprezentanţĭ care să se înţaleagă cu o comisie din ţară, compusă din secretarul de stat Barbu Ştirbeĭ şi generalul Mavros. Inţalegerea însă nu putu izbuti, din cauză că Grecii refuzaŭ orĭ ce condiţie şi se aparaŭ cu argumentul, că „mănăstirile sunt averĭ ale sfintelor locurĭ şi că numaĭ ele pot face cu acele averĭ orĭ ce vor vroi, ne avînd a da sama nimăruĭ; că nu cunosc alte îndatorirĭ, afară de acele care se ating de slujba dumnezeiască în biserica fie căreĭ mănăstirĭ“.[28] Pă-

27. Ordinul în *Memoriul* luĭ C. Negri, p. 89.
28. Raportul luĭ Mavros. şi Ştirbeiŭ din 27 Maĭ 1833, în Cesar Bolliac, *Mănăstirile închinate din România* Bucureştĭ, 1862, p. 37.

rerea reprezentanților romînĭ este tot atît de originală, pe cît și de întemeietă, anume: că „întru cît sfintele locurĭ nu voiesc să se supună dispozițiilor Regulamentuluĭ Organic, apoĭ ele să iee veniturile mănăstirilor ce le sunt închinate, după pravilele și obiceĭurile celor de maĭ înaintea Regulamentuluĭ Organic și să lese, pe sama statuluĭ, prisosul folosurilor ce aŭ izvorît pentru proprietățĭ din nouele întocmirĭ".[29] Și deosebirea era însămnată; de la 605 miĭ de leĭ, se urcase venitul moșiilor mănăstirilor închinate din Muntenia, de odată la 1,400,000 de leĭ.[30]

Cu toate aceste puternice întimpinărĭ, curtea rusască învoiește patriarhilor ca, în vederea reîntocmireĭ mănăstirilor, să fie scutițĭ pe 10 anĭ, de întreținerea așăzămintelor de bine facere și decĭ de orĭ ce ajutor către statul romîn, ceea ce lasă chestiunea mănăstirilor închinate, în pace aproape deplină până în 1843.[31]

Pe timpul luĭ Alexandru Ghica nu se face maĭ nicĭ un demers în afacerea mănăstirilor închinate, de și domnul a fost îmboldit spre aceasta, de maĭ multe orĭ de către obșteasca adunare. Așa prin ofisele eĭ din 3 Iulie 1837, 11 Iunie 1838, și 21 Dechemvrie 1839. In unul din ele, acel din 1838, adunarea arată, că „nu a rămas multă vreme a se împlini 10 anĭ de la înființarea Regulamentuluĭ (aceĭ 10 anĭ de scutire), cînd pot chiriarhiĭ mănăstirilor să socotească ca un drept, lăsarea în nelucrare

29. *Ibidem*, p. 40. Kisseleff văzînd că această comisie n'a eșit la nimic, rînduiește o a doua, maĭ mare, în care intră și consiliul de miniștri; dar nicĭ această comisie nu iesă la nicĭ un capăt. Și ea repetă argumentul celeĭ d'întăĭ. Vezĭ jurnalul din 7 Iunie 1833. *Ibidem*, p. 57.

30. *Raportul comisiuneĭ ecleziastice*, din 22 Fèvruarie 1834, *Ibidem*, p. 69.

31. *Memoar de prințul N.*, publicat în *Foiletonul Zimbruluĭ*, reprodus de *Uricarul*, IV, p. 434.

a drepturilor vechĭ și legiuite“.[32] In urma acestor repetate deșteptărĭ, Alexandru Ghica trimite consululuĭ rusesc, baronul de Ruckmann, o notă, în care arată, că „delegațiĭ sfintelor locașurĭ, neputîndu-se nicĭ odată înțălege cu comisiea numită de guvern, purtarea trebilor averilor ce aparțin mănăstirilor închinate rămîne încă în prada tuturor abuzurilor care aŭ predomnit în aceasta parte a administrațieĭ, și casele publice și de bine facere sunt astăzĭ lipsite de un ajutor, de care se bucurase în tot deauna. In anul 1836, aceste case aveaŭ de luat 430,873 de leĭ, sumă ce să află în buget în sarcina vistierieĭ, și aceste rămășițĭ de atuncĭ s'aŭ tot îngrămădit“. In o altă notă către Butenieff, Alexandru Ghica este încă maĭ limpede. El spune, că „egumeniĭ grecĭ, din depozitarĭ contabilĭ, s'aŭ rîdicat în proprietarĭ desăvîrșițĭ, astfeliŭ în cît căutarea averilor mănăstireștĭ rămîne tradată bunuluĭ lor plac și lăcomieĭ lor. De cînd li s'a admis terminul de 10 anĭ, pentru reîntocmirea mănăstirilor, eĭ refuză nu numaĭ de a se supune îndatoririlor ce le sunt impuse prin Regulamentul Organic, dar chiar de a indeplini pe cele vechĭ conținute în hrisoavele lor de intemeiere. Eĭ merg chiar maĭ departe, refuzînd intervenirea legiuită a ocîrmuireĭ în purtarea trebilor averilor mănăstireștĭ, și i tăgăduesc chiar dreptul de supraveghere care i este de atribuit prin arătările cele maĭ formale“.[33] Ghica să hotărise a face acest pas, maĭ mult pentru a se acoperi fața cu adunarea, de oare ce tocmaĭ pe atuncĭ începuse desbinarea între el și reprezentarea țăreĭ.[34] Observațiile luĭ Ghica rămîn însă

32. Bolliac, *Mănăstirile închinate*, p. 76. Oficiile la p. 72, 75 și 77.
33. Note du prince Ghica au baron de Ruckmann du 19 Juillet 1838 și Note du même à M. Boutenieff du 15 Novembre 1839, in *Mémoire avec pièces justificatives* par C. Negri, Constantinople, 1865, p. 94—96.
34. *Istoria Romînilor din Dacia traiană*, VI, p. 142.

ne bagate în samă; ba călugării greci fac un pas însămnat în încălcarea drepturilor țărei, instituind o epitropie a locașilor sfinte care să subtragă cu totul pe egumenii greci de la jurisdicția bisericească a țărei.[35]

b) **De la Bibescu până la Vodă Cuza.** In anul 1843, implinindu-se ceĭ zece anĭ de scutire, principele Gheorghe Bibescu deschide focul, prin o scrisoare către ministrul rusesc, comitele de Nesselrode, din 20 Maĭ 1843, în care spune, că „în chestiunea locurilor sfinte e vorba de a 5-a parte a moșiilor țăreĭ, cele maĭ frumoase și maĭ mănoase, de care comunitățile grecești caută să o desmoșteniască în folosul lor. Nu știm adauge principele, ceea ce vor deveni din întîmplare într'o zi aceste comunitățĭ. Cît despre legăturile ce unesc acest principat cu împărăția Rusieĭ, e maĭ mult de cît sigur, că timpul nu va face de cît să le răstrîngă, și s'ar putea întîmpla să se nască odată părerĭ de răŭ, pentru prea marea bună voință ce s'a arătat în această împrejurare către locurile sfinte“.[36] In un memoriŭ, adaus de Bibescu pe lîngă scrisoare, el întărește argumentul comisiuneĭ din 1833, că „acum după întroducerea Regulamentuluĭ Organic, ale căruia dispozițiĭ privitoare pe mănăstirĭ, călugăriĭ greciĭ nu voiesc să le recunoască, veniturile averilor lor s'aŭ împătrit, și că decĭ fără nicĭ un cuvînt, eĭ vraŭ să beneficieze de roadele uneĭ stărĭ de lucrurĭ, pe care nu voesc să o primiască“.[37]

35. Instrucțiile luĭ G. Bibescu către Aristarchi-Beĭ, *Domnia luĭ Bibescu. Corespondență și documente* 1843—1856 de principele G. Bibescu, Bucureștĭ, I, 1893, p. 132.
36. *Ibidem*, p. 88.
37. *Ibidem*, p. 89.

Cabinetul rusesc răspunde prin un alt memoriu în care el cearcă a împăca pretenţiile protivnice. Acest memoriu însă, în totul favorabil călugărilor, recunoaşte, că proprietăţile din Ţara Romănească sunt ale lor şi le dă dreptul de a trimite, în fie-care principat, cîte un exarh care să aibă suprema autoritate asupra mănăstirilor închinate.[38]

Bibescu răspunde acestuĭ memoriu, prin nişte observaţiĭ trimise comiteluĭ de Nesselrode, în 20 Septemvrie 1843, în care el arată, că „dacă s'ar tolera trimiterea de exarhĭ supraveghetorĭ grecĭ, s'ar ştirbi autoritatea domnuluĭ şi a mitropolituluĭ, spre marea daună a ordineĭ legale şi s'ar întroduce un stat grecesc în statul romănesc“. Principele, amărît de pretenţiile Grecilor şi de sprijinul pe care îl găseaŭ la Petersburg, sfîrşeşte memoriul seŭ cu cuvintele, că „chinoviile greceştĭ ar trebui să simtă, cît este de desgustător pentru ele şi pentru sfînta noastră religiune, ca mănăstirile consacrate la început pietăţeĭ şi bine-facereĭ, să nu maĭ fie de cît un obiect de precupeţie scandaloasă şi să înfăţoşeze numaĭ nişte triste singurătăţĭ, unde abia se maĭ găseşte cîte un servitor care să celebreze oficiul divin!“[39]

Greciĭ formulează pretenţiile lor care se prevideaŭ încă din memoriul rusesc, în chipul următor: 1) că eĭ consimt la arendarea prin licitaţie a moşiilor, însă numaĭ sub supravegherea consulilor ruseştĭ şi fără vre-un amestec al autorităţilor ţăreĭ ; 2) se îndatoresc a săvărşi reparaţiile pănă cel mult în terminul de 10 anĭ (altul decît acel ce se sfîrşise în 1843), sub controlul consulatuluĭ rusesc şi iarăşĭ fără supravegherea autorităţilor pămîntene; 3) oferiaŭ a da pe fie-care an 1,000,000 de leĭ statuluĭ romîn, cu con-

38. *Memoriul rusesc*, *Ibid.*, p. 93.
39. *Al doile memoriu* al luĭ Bibescu. *Ibid.*, p. 101—107.

diţie de a fi liberaţi de orî-ce alte îndatorirî întru intreţinerea stabilimentelor de bine-facere.[40] Grecii se credeaŭ, şi eraŭ până la un punt, ghibacî în propunerile lor: măguliaŭ pe Ruşî şi înlocuiaŭ un control serios al uneî părţî interesate, cu unul de formă al unuî al treilea care nu avea nicî un interes la efectuarea luî.

Principele Bibescu răspunde acestor pretenţiî, prin un noŭ memoriŭ din Aprilie 1844, în care, după ce revine asupra principiuluî susţinut în intimpinările luî de maî înainte, consimte a jărtfi chestia bănească şi a se mulţumi cu a patra parte din veniturile moşiilor, iar celelalte treî părţî să fie puse la dispoziţia sfintelor locurî, rămînînd ca ministeriul rusesc să reguleze întrebuinţarea lor, după cum va socoti de cuviinţă. „Până acuma, urmează principele, veniturile să urcă la 3,000,000 de leî, din care locurile sfinte, profită numaî de a patra parte, iar restul se rătăceşte de la destinaţia luî, prin tot feliul de mijloace. Adjudecaţia publică va urca veniturile la 5,000,000. Scoţînd a patra parte vor rămînea 3,750,000 de leî, de care se vor folosi sfintele locurî, fără a se maî absorbi sume însămnate în profitul personal şi imoral a o mulţime de indivizî lacomî, precum se urmează până azî“.[41]

Dacă însă Bibescu părăsia chestia bănească, el urmează înainte a susţinea drepturile ţăreî. Prin un alt memoriŭ, din 24 Decemvrie 1844, el cere, ca „să fie comunicate guvernuluî, condiţiile arendăreî, spre a le uniformiza pentru toate mănăstirile şi a pune un capăt jafurilor neruşinate ale arendaşilor

40. Depeşa luî *Nesselrode* către *Daschkoff* consul general al Rusieî la Bucureştî, 28 Decemvrie 1843, *Ibid.*, p. 113. Comp. un lung memoriŭ al călugărilor către curtea rusască din 3 Octomvrie 1843 în Bolliac, *Mănăstirile din România*, p. 173.

41. *Domnia luî Bibescu* (citată în nota 35) p. 120.

ce vin, sub falşul nume de egumenĭ, şi despoae fără teamă şi fără mustrare de cuget, mănăstirile precum şi pe ţăranĭ, locuitoriĭ lor care cu toate aceste nu le sunt robĭ. Despre scopurile călugărilor, ele se pot videa din protestul rîdicat de eĭ contra două măsurĭ luate de ocîrmuirea Moldoveĭ: emanciparea Ţiganilor şi apărarea pădurilor, măsurĭ care făceaŭ onoare civilizaţieĭ, dar pe care călugăriĭ, orbiţĭ de interesul lor personal, nu puteaŭ să le priceapă. Principele adauge, că în sufletul şi conştiinţa luĭ, consideră cauza Principatelor ca foarte dreaptă; că dorinţa secretă a inimeĭ luĭ, care ar scuti şi pe cabinetul imperial de încurcăturĭ, ar fi de a se determina sfintele locurĭ, să renunţe la orĭ-ce pretenţiĭ, dîndu-li-se odată pentru tot-deauna o sumă de cîte-va milioane. Dar spre a se ajunge aicĭ, ar trebui ca sfintele locurĭ să piardă maĭ întâiŭ orĭ-ce iluziune, că s'ar putea vre-o dată realiza scopurile lor, adecă să nu maĭ poată nădăjdui în protecţia împărătească".[42] Maĭ adauge principele, într'un alt raport, că „dacă ar fi să se limpezască numaĭ chestia bănească, s'ar putea ajunge la înţălegere; dar călugăriĭ grecĭ aŭ rîdicat pretenţiĭ noue. Voiesc să înfiinţeze un guvern eclezi-astic neatîrnat de guvernul romîn; să desparţă pămîntul şi pe ţăraniĭ romînĭ în două părţĭ, una atîrnată de guvern, ceealaltă de noua autoritate clericală, stare de lucrurĭ care va aduce neaparat miĭ de conflicte şi miĭ de complicaţiĭ nedescurcabile".[43]

Observăm că prin aceste acte, principele Bibescu formulează, pentru prima oară, ideea secularizăreĭ, adecă a înlăturăreĭ desăvîrşite a călugărilor grecĭ, în schimb pentru o sumă bănească, idee la care trebuia la sfîrşit să ajungă deslegarea acesteĭ încurcate chestiunĭ.

42. *Ibidem*, p. 122—126.
43. Scrisoarea luĭ *Bibescu* către *Nesselrode*, 13 Iulie 1844. *Ibid.*, p. 127

Ceea ce aduce însă pe călugărî la desperare contra luî Bibescu, este faptul că domnul, voind să impună arendaşilor (egumenilor) grecî, în contractele de arendare, oare care dispoziţiî ocrotitoare pentru ţăranî, iar egumeniî refuzînd acele condiţiî într'un mod sumeţ, principele dă pe doî din eî afară din ţară, [44] act de autoritate ce, pe de o parte, arăta că poporul romîn avea conştiinţa drepturilor sale; pe de alta însă, avu de efect a încorda şi maî mult relaţiile între locurile sfinte şi ţările romîne.

Bibescu, în acelaş timp, maî face şi alte acte autoritare faţă cu călugăriî grecî. Aşa el opreşte pe toţî egumeniî tuturor mănăstirilor, atît pămîntene cît şi închinate, a maî da locurî cu embatic, fără ştirea ocîrmuireî. In 1845 el iea o măsură maî radicală: desfiinţază epitropia sfîntuluî mormînt, „înţălegînd că acea epitropie ce voieşte să-şî însuşască drepturî împrotivitoare atît pravililor vechî cît şi drepturilor obläduireî, este una din acele abuzive înoirî care saŭ întrodus în ocîrmuirea mănăstirilor închinate în aceştî din urmă anî". In 1847, Bibescu propune, şi adunarea încuviinţază în unanimitate, legea pentru desrobirea Ţiganilor mitropolieî, episcopiilor şi tuturor mănăstirilor şi metoacelor de obştie, întinzînd bine înţăles măsura şi asupra mănăstirilor închinate, cu toate protestările ridicate de călugărî, cînd cu desrobirea din Moldova. [45]

Desbaterile cu curtea proteguitoare nu împiedecaŭ deci pe autorităţile ţărilor romîne, să facă să simtă călugăriî grecî, că nu eî eraŭ stăpînî în ţară. Aşa se va urma necontenit până la sfîrşitul acesteî chesti-

---

44. Instrucţiile luî *Bibescu* către *Aristarhi-beĭ* 1845. *Ibid.*, p. 133. Decretul de expulsare din 2 Fevruarie 1845. *Ibid.*, II, p. 158.

45. Legea pentru embaticurî 15 Maĭ 1843. *Ibidem*, II, p. 114; desfiinţarea epitropieî. *Ibidem*, II, p. 157; desrobirea Ţiganilor, 11 Fevruarie 1847, *Ibidem*, II, p. 293.

unĭ. Se va discuta mult; dar se va făptui și maĭ mult, și maĭ ales maĭ temeinic și se va cîștiga tărîm, pas cu pas, până la a eĭ desăvîrșită deslegare, tot în protiva voinței, cel puțin formale, a puterilor, ca și în chestia unireĭ. *Audaces fortuna juvat* a fost lozinca poporuluĭ romîn; însă îndrăzneală cu chibzuință.

In 1847, adunarea încurajată prin măsurile luate până atuncĭ, trimite domnuluĭ un raport în care, arătînd trista stare, în care se află mănăstirile închinate, cere, ca „prisosul veniturilor ce aŭ izvorit la toate proprietățile, precum și la ale mănăstirilor, din dispozițiile Regulamentuluĭ Organic, cu desvoltarea comerciuluĭ și întocmirea orînduelilor proprietăreștĭ, să se adune pe sama caseĭ centrale, ne fiind cu drept a se lăsa în răua întrebuințare acelor ce le cîrmuesc astăzĭ“. Domnul neîndrăznind să mearga atît de departe, răspunde, că „precum a stăruit până acuma, așa va face și de acolo înainte, așteptînd cu toată încrederea ce urmează să avem întru dreptatea uneĭ înalte chibzuirĭ“.[46]

Nicĭ ocîrmuirea Moldoveĭ nu stătuse în nelucrare. In 1843 i se comunică de către guvernul rusesc, că el a oferit sprijinul săŭ locurilor sfinte, cu următoarele condițiĭ: 1) să consimtă la arendarea moșiilor prin mezat de la 1852 înainte; 2) până atuncĭ să isprăviască reparațiile, dîndu-li-se un noŭ termen de 10 anĭ, în care rastimp să fie scutite de orĭ-ce contribuție către țară;[47] 3) să deie 2,000,000 de leĭ rubvenție pe an așăzămintelor de bine-facere. Curtea susască găsește, că aceasta este ultima concesie ce se poate face locurilor sfinte. Dacă ele nu ar primi propunerile până la Noemvrie 1843, i va părea răŭ,

46. Raportul adunăreĭ și răspunsul domnitoruluĭ. *Ibidem.*

47. Memoriul de la Buyuk-Dere 1843, în *Mémoire sur les couvents roumains*, Bucarest, 1863, p. 139. Cf. Bolliac l. c., p. 227.

că nu va putea maĭ mult să împiedice pe gospodar a aplica măsurile Regulamentuluĭ Organic.

Mihaĭ Sturza stărueşte tocmaĭ în aplicarea acelor dispoziţiĭ, cu atît maĭ mult că Greciĭ, neprimind propunerea rusască până la terminul fixat, el avea tot dreptul să ceară aplicarea sancţiuneĭ. Şi Sturza arată, ca şi autorităţile din Muntenia, că „deşi Regulamentul dispune sa se dee o parte din veniturile moşiilor mănăstirilor închinate aşăzămintelor de bine-facere, călugării Grecĭ, cu toate că se folosesc de toate sporirile provenite din îmbunătăţirea stăreĭ ţăreĭ, prin aplicarea Regulamentuluĭ, nu s'aŭ supus la sarcinile ce-ĭ privea. Această stare de lucrurĭ lovia cu atît maĭ mult în cugetul public, cu cît în 1844 se secularizase averile episcopiilor şi mănăstirilor pămîntene, lăsîndu-le o parte din veniturĭ, iar prisosul se vărsa în casa statuluĭ, pe cînd mănăstirile închinate s'ar afla în aceiaşĭ stare de destrăbălare ca şi maĭ înainte. Testamentele de dăinuire nu s'aŭ înfăţoşat; subvenţia legală tot nu s'a plătit; starea materială a mănăstirilor a ajuns îndestul de ticăloasă; imposesuirile de moşiĭ se urmaŭ tot prin contracte private; cea maĭ mare parte din egumenĭ sosiaŭ în Moldova, aducătorĭ de contracte de imposesuire care cuprindeaŭ cesia către eĭ a tuturor proprietăţilor, pe care apoĭ le subimposesuiaŭ în folosul lor. Ţinînd numaĭ la folosul bănesc, egumeniĭ lăsaŭ în părăsire interesele spirituale; pădurile eraŭ pustiete; zidirile cădeaŭ în ruină; avuţiile se îndosiaŭ la moartea egumenilor; iar mănăstirile se alegeaŭ numaĭ cu datoriĭ“.

In 1844 Sturza emancipează pe Ţiganiĭ mănăstireştĭ, cuprinzînd în măsura luĭ şi mănăstirile închinate. El maĭ opreşte taierea abuzivă a pădurilor mănăstireştĭ, fără deosebire. In 1845 departamentul averilor bisericeştĭ cere, prin o anafora întărită de domn, ca egumeniĭ mănăstirilor închinate să fie îm-

puterniciţĭ în a lor însuşire cu cărţĭ domneştĭ, slobozite prin departamentul averilor bisericeştĭ.[48]

In 1847 domnul impune mănăstirilor închinate o dare de 10,000 de galbenĭ, pentru apărarea de holeră. In 1848 se hotăreşte o măsură provizorie în Constantinopole, anume ca să se înceapă sistemul mezatuluĭ de la 1852 înainte, prin concursul autorităţilor locale, şi să se dee ambelor ţărĭ romîne cîte o subvenţie de 30,000 de galbenĭ. Sturza protestează contra aceste hotărîrĭ, spunînd că garanţia mezaturilor, desbinată de principiul părţeĭ proporţionale, ar jigni interesele ţăreĭ, întru cît prin mezat era să se urce necontenit venitul averilor, pe cînd subvenţia era să rămîie statornicită tot la 30,000 de galbenĭ.[49]

Revoluţia din 1848, rodul izbucnireĭ simţimîntuluĭ naţional, nu putu să nu atingă şi chestiunea mănăstirilor închinate. Atît *Proclamaţia de la Islaz* a luĭ Heliade Rădulescu cît şi *Dorinţele partideĭ naţionale din Moldova* ale luĭ Mihail Cogălniceanu, conţin între altele, în programul lor, şi secularizarea averilor mănăstireştĭ. Tot pe atuncĭ Costache Negri, în un banchet dat la Paris de emigraţĭ şi studenţĭ, în ziua de 27 Decemvrie 1848, vorbind într'un toast de mănăstirile închinate, exclamă: „dar bun este D-zeul părinţilor noştri! Veni-va odată ziua dreptăţeĭ, unde fie care va rămînea cu ale sale“.[50] Nu ştiea Costache Negri, cînd rostia această dorinţă, că

48. *Manualul administrativ*, II, p. 300.
49. Toate aceste ştirĭ asupra acţiuneĭ din Moldova sunt luate din *Foiletonul Zimbruluĭ* reprodus de *Uricarul*, IV, p. 440—443.
50. I. Heliade, *Mémoire sur le Régénération roumaine* Paris 1851 p. 68; M. Cogălniceanu *Dorinţele partideĭ naţionale din Moldova* Ian. 1848, Puntul 28; *Foaea societăţeĭ pentru literatura şi cultura romîna în Bucovina*, V, 1868, p. 144. Comp. Al. Papadopol Calimah, *Amintirĭ* (Manuscris în Academia romînă), p. 363.

el tocmaĭ era menit a pune maĭ ales umărul, întru mîntuirea poporuluĭ romîn de asuprirea călugărilor greci.

După încetarea tulburărilor războinice, sub domnia luĭ Barbu Știrbeiŭ și Grigorie Ghica, împlinindu-se din noŭ terminul de 10 anĭ, încuviințat de a doua oară călugărilor grecĭ, pentru aplicarea sistemuluĭ licitațieĭ și săvîrșirea reîntocmireĭ mănăstirilor, moșiile lor se arendează pentru întăia oară prin mezat public, în 1851 urcîndu-se în chip însămnat veniturile lor. Așa în Moldova se ridică venitul total, de la 90,000 la 173,000 de galbenĭ adecă aproape la îndoit,[51] și tot așa și în Muntenia.

In urma aceste ĭ urcărĭ, până la un punt neașteptată de însușĭ curtea rusască și adusă prin o măsură cerută cu atîta stăruință de țările romîne, cabinetul de Petersburg găsește de cuviință, de și tot sub o formă blîndă, de a stărui maĭ cu energie, ca locurile sfinte să primiască condițiile următoare care răspundeaŭ numaĭ în parte acelor cerute de ocîrmuirile romîne, anume: 1) arendarea moșiilor prin mezat; 2) reținerea unuĭ sfert în folosul așăzămintelor de bine facere și 3) alcătuirea uneĭ comisiunĭ însărcinate cu cercetarea tuturor neînțălegerilor dintre autoritățile romîne și locurile sfinte. Nota rusască atrage luarea aminte a călugărilor, asupra sporuluĭ însămnat de veniturĭ izvorit din aplicarea Regulamentuluĭ Organic, și cere ca eĭ să se supună și îndatoririlor impuse de acea legiuire—tot argumentul comisiuneĭ din 1833. Călugăriĭ grecĭ se temeaŭ maĭ ales de arendarea, sub privigherea autorităților pămînteștĭ, văzînd în această măsură o știrbire a

51. *Foiletonul Zimbruluĭ* citat. *Uricarul*, IV, p. 443.

dreptuluĭ lor de proprietate.[52] Şi eĭ s'ar fi supus condiţieĭ băneştĭ; dar voiaŭ să-şĭ păstreze *dreptul*, şi tocmaĭ acest drept de proprietate suprem şi necontrolabil îl tăgăduise de la început ţările romîne. In jurul chestieĭ de drept se învîrteaŭ deci desbaterile şi lupta.

Ştirbeiŭ şi Ghica urmează maĭ departe a sprijini interesele româneştĭ în afacerea mănăstirilor închinate, cu toate greutăţile prin care trec ţările lor. Aşa Ştirbeiŭ cere de la Poartă, atît direct prin o scrisoare către vizir, cît şi prin instrucţiunĭ către Aristarhi-beĭ, agentul grec al ţărilor romîne la Constantinopole, ca să se învoiască luarea celeĭ a patra parte din veniturile mănăstirilor închinate, starea desperată a finanţelor ţăreĭ cerînd numaĭ decît această împărtăşire a mănăstirilor închinate la greutăţile eĭ, cu atît maĭ mult că, de la 1828, mănăstirile închinate aŭ fost ca şi scutite de contribuţia ce o dădeaŭ maĭ înainte, cu toate că în urma reorganizăreĭ ţăreĭ, veniturile lor se înzecise; dar călugăriĭ trăgănînd necontenit tratările de punere la cale şi obţinînd termine de prelungire a îndatorireĭ de a contribui, se subtrăsese, prin această manoperă, de la orĭ ce feliŭ de îndatorire. Lucrul era cu atît maĭ nedrept, cu cît Regulamentul Organic previdea contribuirea lor cu o a patra parte din veniturĭ, şi dacă mănăstirile refuzaŭ a se supune acesteĭ dispoziţiĭ, era şi drept ca ele nicĭ să se folosască de sporul însămnat de veniturĭ ce isvorise pentru averile mănăstireştĭ din aplicarea Regulamentuluĭ Organic. Principele impunea luĭ Aristarhi, să nu primească cu nicĭ un preţ vre o sumă fixă de despăgubire, ci să mănţină cu tărie principiul proporţionalităţeĭ contribuţieĭ cu cifra

52. Copie d'une instruction du ministère impérial à M. Ozerow, 23 Mai 1862 in *Mémoire sur les couvents roumains*, Bucarest, 1863, p. 145.

veniturilor. Principile dă termin de două lunĭ, de la August 1855, pentru îndeplinirea de bună voe, a acesteĭ obligaţiĭ, ameninţînd la din contra cu execuţia. Totu-şĭ execuţia nu se face, şi mănăstirile rămîn tot în starea de maĭ înainte, îmbuibate de bunurĭ şi nesupuse la nicĭ o îndatorire.[53]

In Moldova, Grigorie Ghica, cu prilejul arendăreĭ prin mezat a moşiilor şi al sporuluĭ însămnat de veniturĭ, observă, prin un memoriŭ adresat Porţeĭ, că „de şi adjudecarea a îndoit venitul mănăstirilor, partea fiscului a rămas tot ca în vechime, precum şi starea personaluluĭ şi cea materială a bisericilor. Din toate foloasele ce a produs adjudecarea, rămîne numaĭ creşterea veniturilor în favoarea comunităţilor". Ghica cere decĭ, să se fixeze următoarele condiţiĭ locurilor sfinte: 1) egumeniĭ să se aleagă de către delegaţiĭ sfintelor locurĭ, în unire cu mitropolitul ţăreĭ şi cu capul departamentuluĭ bisericesc; 2) proprietăţile mănăstirilor se vor arenda prin licitaţie publică, de către guvernul local, în prezenţa delegaţilor locurilor sfinte; 3) o a patra parte din veniturile mănăstirilor se va lua de fiscul local pentru aşăzămintele de folos obştesc; altă a patra parte va sluji la plata servitorilor bisericeştĭ; iar jumătatea ce rămînea va fi în folosul comunităţilor.[54] Ghica trimite în Constantinopole pe Costache Negri şi pe Dimitrie Rallet, ca să sprijine şi oral drepturile Moldoveĭ.

---

53. Vezĭ o serie de acte de la 13 Iunie 1853 până la 14 Sept. 1856 în *Mémoire avec pièces justificatives* par C. Negri, Constantinople, 1865, p. 97—105. Tot Ştirbeiŭ protestează în 1851 contra titluluĭ de proprietarĭ ce-l ieŭ călugăriĭ, arătînd că eĭ nu pot nicĭ vinde nicĭ ipoteca imobilele, şi că prin urmare nu sunt proprietarĭ. Scrisoarea luĭ Ştirbeiŭ din $^{13}/_{25}$ Decemvrie 1851 în *Romînul* 23 Martie 1862. La acest argument, Greciĭ răspund, că nicĭ minoriĭ, nicĭ femeile măritate, nu pot vinde nicĭ ipoteca, fără ca să li se conteste proprietatea.

54. Un memoriŭ anonim de pe timpul luĭ Ghica în Bolliac l. c., p. 237.

In divanurile ad-hoc, chestia mănăstirilor închinate iea următorul demers. Prin firmanul hotarîtor al feliuluĭ alegereĭ membrilor acelor adunărĭ, se dispunea între altele, ca egumeniĭ mănăstirilor închinate să trimită şi eĭ doĭ deputaţĭ. Aceste mânăstirĭ refuză însă împărtăşirea lor la lucrările divanurilor, din pricină, că nu voiaŭ, prin prezenţa lor, să consfinţască nişte măsurĭ protivnice patronilor lor.[55] Dacă însă egumeniĭ se temeaŭ să iee parte la desbaterile unor adunărĭ, pe care le ştiaŭ protivnice pretenţiilor lor, aceste adunărĭ, însăşĭ, adică numaĭ divanul Moldoveĭ, de oare ce acel din Muntenia nu se ocupă de cît de cele patru punte,[56] nu se sfiiră de loc a rosti încă odată, cu autoritatea lor de reprezentante ale voinţeĭ întregeĭ ţărĭ, socotinţa lor în afacerea mănăstirilor închinate. Chestiunea vine pe tapet, cu prilejul propunerilor cleruluĭ care, la puntul 7, prevedeaŭ: ca „fondul clerical atît al episcopiilor, al mănăstirilor *fără deosebire* şi al schiturilor, cît şi al bisericilor de mir, să formeze o singură casă, supusă la controlul sinoduluĭ ca proprietar al bisericeĭ".[57] Asupra aceşteĭ propunerĭ, Cogălniceanu luînd cuvîntul arată maĭ lămurit, în cotro tindea rostirea cam acoperită a cleruluĭ. El spune, că „nu ne am împlini misia, dacă n'am zice că deslegarea aceşteĭ chestiĭ care odată trebue să se facă, este numaĭ de competenţa noastră. Cu toate strigătele, cu toate intrigele egumenilor grecĭ, cu toate înrîuririle străine, noĭ nicĭ odată nu vom suferi ca o hotarîre străină să ne exproprieze de a cincea parte din pă-

55. Răspunsul mănăstirilor închinate către mitropolit, din 28 Martie 1857 sub No. 231 citat de raportul comisieĭ de verificare a mandatelor din divanul ad-hoc al Moldoveĭ. Şedinţa din 3 Octomvrie. *Buletinul şedinţelor adunăreĭ ad-hoc a Moldoveĭ*, Ian. 1858, No. 2 din 7 Oct. 1857.
56. *Istoria Romînilor din Dacia traiană*, VI, p. 612.
57. *Buletinul şedinţelor div. ad-hoc* No. 23 supl. I din 23 Decemv.

mîntul nostru. Această chestie nu poate şi nu trebue a fi hotarîtă, de cît de viitorul guvernămînt, în deplina sa neatîrnare ca o chestie de naţionalitate şi de autonomie. Pămîntul pe care egumenii grecĭ îl reclamă ca proprietate a naţieĭ greceştĭ este pămînt romînesc, pămînt stropit cu sîngele strămoşilor noştri".[58] Propunerea luĭ Cogălniceanu este primită de Divan în unanimitate.[59]

Dorinţele Divanuluĭ ad-hoc fiind transmise comisiuneĭ din Bucureştĭ, aceasta se împarte în două tabere: de o parte, Austria, Franţia, Anglia, Prusia, şi Sardinia; de alta Rusia şi Turcia. Majoritatea era favorabilă părereĭ romăneştĭ; minoritatea susţinea locurile sfinte. In raportul săŭ către conferenţa din Paris, majoritatea comisieĭ „se crede autorizată a privi bunurile mănăstirilor închinate, ca nişte averĭ religioase ce aparţin ţăreĭ Moldo-Valahieĭ, menite maĭ ales a susţinea operile de bine facere din ţară şi a contribui cu prisosul lor la întreţinerea mânăstirilor locurilor sfinte".[60] Ea conchide la o împăcare pe temeiul uneĭ despăgubirĭ. Minoritatea comunică conferenţeĭ de Paris părerea sa, favorabilă Grecilor.

Congresul să ocupă de afacerea mănăstirilor închinate, în timpul desbatereĭ Convenţieĭ de Paris. In şedinţa din 30 Iulie 1858, conferenţa, luînd în desbatere această chestiune, după propunerea ambasadoruluĭ Rusieĭ, hotăreşte prin *protocolul XIII*, că „spre a da o deslegare dreaptă neînţalegereĭ ce există, în

58. *Ibidem.*
59. *Ibidem*, No. 24 din 24 Dec. 1857.
60. Rapport général de la commission internationale dans les Principautés, 1857. *Mémoire* de C. Negri, p. 106—111. Reproducem argumentele luĭ Negri, în capitolul IX, asupra *chestiuneĭ juridice.* Comp. *Memorial diplomatique* 17 Ian. 1864: „La commission européenne de 1857 s'était déjà occupé de cette anomalie dangereuse qui écoule l'argent du pays à l'étranger et ne sert qu'à favoriser les projets ambitieux de la Russie. Elle avait donc suggéré l'idée d'arranger la question, par l'offre d'une somme servie par l'Etat".

această privire, între guvernul Principatelor și clerul grecesc, părțile interesate sunt învitate a se ințalege între ele prin un compromis. In cazul cînd ele nu s'ar putea ințalege, în decursul unuĭ an, se va hotărî pe calea arbitrajuluĭ. In cazul cînd arbitriĭ nu ar parveni a se ințalege, eĭ vor alege un supra-arbitru, și dacă s'ar găsi în neputință de a conveni pentru alegerea aceluĭ supra-arbitru, el va fi numit de Sublima Poartă, în ințalegere cu puterile garante".[61] Terminul de un an trebuia să curgă de la o lună, după primirea investitureĭ de către domnul fie căreĭ țărĭ. Sub amenințarea acestuĭ protocol, găsește Alexandru Ioan I chestiunea locurilor sfinte, cînd se urcă în scaun, la 5 și 24 Ianuarie 1859.

c) Sub domnia luĭ Cuza.—De îndată ce reprezentantul nouluĭ domn, Costache Negri, ajunge în Constantinopole, el pe lîngă celelalte însamnate daraverĭ ce le avea de tratat, și în primul loc, recunoașterea îndoiteĭ alegerĭ, este adus a se ocupa și cu chestiunea mănăstirilor închinate. Cel întăiŭ care îl atrage în această cale, este principele Labanoff, ambasadorul Rusieĭ, care spune luĭ Negri, în repetite rîndurĭ, că ar videa maĭ cu plăcere o ințalegere între părțĭ, în chestiunea mănăstirilor închinate, de cît un arbitraj. Negri cere de la domnitor, ca să invite locurile sfinte a trimite delegațĭ în țară, spre a trata chestiunea[62]. Guvernul Principatelor pe de o parte învită pe comunitățile greceștĭ, a-șĭ trimite delegațĭ pentru compromis; pe de alta însă ministrul Cogălniceanu, redactează împreună cu Alexandru Pa-

---

61. Extrait du protocole XIII de la conférence tenue à Paris pour la réorganisation des Principautés danubiennes (Séance du 30 Juillet 1858) în *Recueil de documents diplomatiques concernant la question des monastéres grecs*. Juillet 1863, Paris, p. 7.
62. *Negri* către *domnitor*, 14 Decemvrie 1859. *Corespondența*, p. 6.

padopol-Calimah, o notă, pe care Costache Negri era însărcinat a o transmite Porţeĭ, însă numaĭ oral, şi în care se arata, că „prin Regulamentul Organic, cauza averilor mănăstireştĭ închinate se lăsa în cercetarea domnuluĭ şi a obşteşteĭ adunărĭ; iar în conferenţa de Viena din 1855, protocolul I din 15 Martie, se spune că scopul puterilor nu este de a jîgni Principatele, ci de a le îmbunăţi soarta, principiŭ cu care nu se poate împaca protocolul XIII".[63]

Această notă era primul pas de protestare contra amesteculuĭ Europeĭ în o daravere internă a Principatelor, amestec protivnic dreptuluĭ de autonomie, consfinţit prin tratatul şi Convenţia de Paris.

Patriarhiĭ se grăbesc a numi ca reprezentanţĭ aĭ lor, pe arhimandriţiĭ Atanasie şi Chirilă pentru Sf. Mormînt; pe arhimandritul Nilos pentru Muntele Atos, Muntele Sinai, patriarhatul din Alexandria şi mănăstirile din Rumelia, şi pe arhimandriţii Ieroteiŭ şi Serafim, pentru patriarhatul de Antiohia.[64]

Aceştĭ delegaţĭ sunt însă trimişĭ, treĭ în Iaşĭ şi treĭ în Bucureştĭ, călugăriĭ voind prin aceasta să măgulească pe puterile protivnice unireĭ,—arătînd că privesc Principatele ca două ţărĭ deosebite. Guvernul romîn numeşte însă numaĭ treĭ delegaţĭ: Lascar Rossetti din partea Moldoveĭ, Alexandru Golescu şi Constantin Bozianu pentru Muntenia, cu însărcinare de a desbate chestiunea în Bucureştĭ.[65] Hotărît însă de a se subtrage dispoziţiilor protocoluluĭ, guvernul face, ca delegaţiĭ săĭ să nu se întrunească la data fixată pentru începutul desbaterilor, doĭ din membri, Golescu şi Rossetti, plecînd în străinătate, spre o maĭ lă-

63. Papadopol-Calimah, *Amintirĭ*, p. 366.

64. Lettres du Patriarche en réponse aux notes de M. Negri, 10 Mai 1860. *Recueil de documents diplomatiques*, Paris, p. 10.

65. Ordonance du prince Couza, 20 Juin 1860 *Ibidem*, p. 11. Comp. *Steaua Dunăreĭ*, 31 Mai 1860.

murită arătare a refuzuluĭ țăreĭ de se supune protocoluluĭ.[66] De formă însă guvernul pune un noŭ termen de întrunire la 27 August. In acea zi Rossetti și Golescu îșĭ daŭ dimisia; maĭ apoĭ și Bozianu. Se numesc în loculĭ lor Melchisedec, Poenaru și Brezoianu; dar comisia nu se poate întruni din cauza boaleĭ luĭ Brezoianu.[67] Se prelungește decĭ terminul la 10 Septemvrie și apoĭ la 5 Octomvrie, așa că se ajunge la 12 Octomvrie 1860, terminul extrem încuviințat de protocol pentru compromis, fără să se fi făcut nimic. Delegațiĭ grecĭ, prin o notă către ministerul cultelor și prin alta maĭ amărunțită către reprezentanțiĭ puterilor garante, arată împrejurările provocate de guvernul Principatelor care a împiedecat întrunirea comisiuneĭ și protestează contra moduluĭ de procedare al ocîrmuireĭ româneștĭ.[68]

In răstimpul cît întrunirea comisiuneĭ se prelungia necontenit, guvernul Moldoveĭ și al Munteniеĭ, ieŭ maĭ multe măsurĭ care lovesc din ce în ce maĭ mult în poziția călugărilor. Așa întăiŭ, se modifică condițiile licitațieĭ care, după dispoziția din 1851, se țineaŭ în localul mănăstirilor, ca de acum înainte să se țină în pretoriul ministeriuluĭ cultelor, ceea ce dădea statuluĭ romîn o privighere și maĭ de aproape asupra acesteĭ operațiĭ.[69] In 21 Iulie 1860, consiliul miniștrilor din Muntenia, aplică provizoriŭ legea pădurilor din anul 1844 din Moldova, și în Muntenia, la toate mănăstirile.[70] In 8 August să iea măsura de

66. Note des délégués des Saints-Lieux aux agents des puissances garantes $^{15}/_{27}$ Juillet 1860. Note au ministre des cultes des même date. *Recueil* citat, p. 19—21.
67. Că Bozianu și Rossetti îșĭ dăduse dimisia înadins pentru a zădărnici întrunirea, o „spune Cogălniceanu în ședința din 22 Maĭ 1862. *Mon. of.*, Nr. 98, 1862.
68. Note des délégués au ministre des cultes, 13 Oct. 1860. Note aux agents de même date, *Recueil*, p. 26—36.
69. Adresa luĭ Cogălniceanu ministru al cultelor către egumenĭ. *Mon. of. al Mold.*, 27 Iunie 1860.
70. *Naționalul*, 11 Iulie 1860.

a se stîrpi abuzurile comise cu nebuniĭ, de călugăriĭ grecĭ, din mănăstirea Golia din Iașĭ, și se înființază un spital regulat pentru aceĭ nenorocițĭ, cu îndatorire pentru mănăstire de a-l întreținea pe sama eĭ[71]. Tot atuncĭ Cogălniceanu, spre a putea face ca chestia mânăstirească să se deslege în țară și prin țară, și a îndeparta orĭ ce amestec al străinilor, revine asupra dispozițieĭ luate în privirea arendăreĭ, și hotărește a ține această arendare numaĭ în chip provizoriŭ, prelungind contractele pe cîte un an.[72] In 3 Septemvrie 1860, se votează o lege în Muntenia, prin care proprietățile de mîna moartă *fără deosebire*, sunt supuse la o taxă de 10%, peste impozitul fonciar.[73] Mănăstirea închinată, Mărgineniĭ din Muntenia este prefăcută în închisoare. In Moldova se execută hotărîrea pentru cele treĭ moșiĭ ale scoaleĭ din Treĭ-Erarhĭ. Ministerul cultelor din Muntenia iea o măsură foarte jignitoare pentru călugăriĭ grecĭ, anume cere date statistice de la toate mănăstirile, cuprinzătoare de cîțĭ călugărĭ are fie care mânăstire, de ce nație sunt, ce meserie știŭ, ce venit are mănăstirea și de ce cheltuelĭ are ea trebuință.[74] Criza cea cumplită economică prin care trecea Muntenia, adusese nevoia unuĭ scăzămînt al arenzilor, care se aplică și moșiilor mânăstirilor închinate, spre marea mulțumire a arendașilor lor și nemulțumire a egumenilor grecĭ. In sfîrșit se hotărește înscrierea în budgetul statuluĭ, a uneĭ a patra părțĭ din veniturile mănăstirilor închinate, aplicîndu-se în sfîrșit dispoziția luată de divanul luĭ Stirbeiŭ încă din 1853, și anume îndatorindu-se a plăti și pentru timpul trecut de la acel an încoace. Călugăriĭ Grecĭ protestînd, mi-

71. *Patria*, 10 Aug. 1860: *Steaua Dunăreĭ*, 12 Aug. 1862.
72. *Romînul*, 4 Fevr. 1861.
73. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 23 Sept. 1860.
74. *Naționalul*, 6 Oct. 1860.

nistrul Neculaĭ Creţulescu îĭ amenință cu darea afară din ţară.[75]

Asemenea măsurĭ găsiaŭ cea maĭ mare încurajare, în straturile maĭ culte ale societăţeĭ ţărilor romîne. Aşa în 17 Iunie 1860, Grigoriŭ (Văsescu) interpelează pe Cogălniceanu, dacă e adevarat că egumeniĭ grecĭ împosesuesc moşiile prin zdelcĭ; că refuză a ţine licitaţiile în pretoriul ministeruluĭ; că refuză a primi condiţiile de arendare şi că s'aŭ plîns consulilor străinĭ: la care interpelare, Cogălniceanu, răspunzînd afirmativ, se produce în întreaga adunare o mişcare de îndignare ne maĭ pomenită.[76] Tot aşa organele timpuluĭ împingeaŭ mereŭ la măsurĭ în protiva călugărilor grecĭ; *Naţionalul*, din 3 Martie 1860, arată, că „egumeniĭ grecĭ nu pot avea un drept de proprietate asupra mânăstirilor, fiind că străiniĭ nu pot dobîndi proprietatea, chiar dacă le-ar fi fost dăruită după toate regulele. Teritoriul este fundamentul; fără el nu e stat. A se aliena teritoriul către străin, este a se desfiinţa statul şi a se da în stăpînirea străinuluĭ".[77] *Steaua Dunăreĭ* susţine de asemenea, că „Principatele-Unite fiind autonome, pot regula singure chestia mănăstirilor", şi aiurea, constatînd „fericitele rezultate pentru scoale ce aŭ izvorît din secularizarea veniturilor mânăstirilor chinoviĭ, adecă pămîntene, cere o radicală secularizare a veniturilor tuturor mânăstirilor, închinate şi neînchinate".[78]

Cu cît însă Romîniĭ, împingeaŭ spre luarea averilor din mînile Grecilor, cu atît maĭ mult aceştia se improtiviaŭ cu maĭ mare îndărătnicie. Ambasadoriĭ spun luĭ Negri, că sfintele locurĭ nu voesc să

75. *Mon. of. al Munt.*, 4 Maĭ 1860. Comp. *Anunţiatorul romîn*, No. 32, 1860; *Naţionalul* 7 Maĭ 1860, *Steaua Dunareĭ*, 15 Maĭ şi 23 Aug. 1860, *Romînul*, *Dîmboviţa*, etc.

76. *Mon. of. al Mold.*, 24 Oct. 1860.

77. *Naţionalul*, 7 Martie 1860.

78. *Steaua Dunareĭ*, 15 Maĭ şi 23 Aug. 1860.

primiască condiția îndatorireĭ arendașilor, de a întreținea scoalele și bisericile, legîndu-se ele la îndeplinirea acesteĭ condițiĭ. Negri răspunde ambasadorilor, că nicĭ odată guvernul săŭ nu va consimți la așa ceva.[79] Principele Labanoff, protestează de asemene la Negri, contra scopuluĭ ocîrmuireĭ româneștĭ, de a scădea câștiurile arendașilor moșiilor mănăstirilor închinate. Cu prilejul acesta, reprezentantul Românieĭ apără înaintea ambasadoruluĭ rusesc, cererea de a se îndatori mănăstirile închinate de a face scolĭ pe moșiĭ. Principele Labanoff, spune Negri, mă ascultâ cu luare aminte, și am crezut a înțalege că el îșĭ dădea samă launtrică despre dreptatea argumentelor mele; dar politica guvernuluĭ ce reprezintă va fi, după cum cred, neîmpacată în această chestiune. Negri se temea, ca ambasadoriĭ să nu ceară colectiv de la Poartă, stricta aplicare a protocoluluĭ din Paris; că dacă ne-am opune, cu toate simpatiile sale, ambasadorul englez a spus, că „s'ar videa nevoit a lucra în înțalegere cu colegiĭ seĭ; iar dacă nu vroim să respectăm protocolul, împotrivirea noastră ar putea avea grele urmărĭ; că maĭ ales găsia răŭ, că s'a prelungit contractele de arendă pe 5 anĭ, ceea ce ar lega pe mânăstirĭ“. Negri răspunde, că „nu ar fi bine ca ambasadoriĭ să intervină, în care caz supraexcitația poporuluĭ ar putea să aducă nenorocirĭ; că maĭ bine ar fi a se aștepta, el să scrie domnitoruluĭ, ca să modifice lucrul prin țară“. Negri se maĭ obligă a face să se reducă prelungirea la un an.[80] Dacă Negri însă căuta să rețină pe ambasadorĭ de la un pas protivnic țăreĭ, făcîndu-ĭ să întrevadă putința unuĭ măcel, pe de altă parte el să silea a convinge pe domnitor, că „ar fi bine a se provoca desbaterĭ cu dele-

79. *Negri* către *domnitor*, 4 Aug. 1860. *Corespondența*, p. 58.
80. *Negri* către *domnitor* 8 și 9 Iulie 1860, *Corespondența*, p. 44 și 56.

gațiĭ grecĭ și dacă, precum e sigur, nu se va ajunge la nicĭ o înțălegere, atuncĭ să se pledeze cauza inaintea arbitrilor, spre a arăta dreptatea cauzeĭ noastre, rezervînd bine înțăles guvernuluĭ nostru hotarirea, de oare ce era vorba de o treabă internă și de autonomie".[81]

Reprezentantul Romanieĭ, intimidat prin observațiile ambasadorilor, trebuia să țină acest limbagiu; dar dacă i s'ar fi urmat părerea, se putea întîmpla ca forma să prejudece fondul.[82]

Intr'adevăr neajungîndu-se la nicĭ un rezultat cu compromisul, trebuia conform protocoluluĭ XIII, să se recurgă la arbitraj. Chestiunea era cu atît maĭ gravă, cu cît, ca loc de desbatere, toate puterile fusese de părere a se alege Constantinopolea, „din cauza prezențeĭ tuturor patriarhilor în această capitală și ușurințeĭ pentru Sublima Poartă de a se sfătui, fără pierdere de timp, cu reprezentanțiĭ puterilor asupra numireĭ unuĭ supra-arbitru, în cazul cînd arbitriĭ nu s'ar putea înțălege";[83] ca și cînd nu ar fi fost de un tot așa de mare interes, a se cerceta chestia *la fața locului*, acolo unde eraŭ așăzate averile și unde se puteaŭ lua orĭ-ce informațiĭ; iar cît despre înțălegerea asupra arbitruluĭ suprem, ea se putea lua în Constantinopole, cu toate că judecata s'ar fi urmat în Bucureștĭ. Se vede decĭ, că alegerea capitaleĭ otomane, ca loc de desbatere, era o măsură luată în favoarea locurilor sfinte și în dauna țărilor romîne.

Guvernul romîn era însă hotărît a se opune, cu orĭ ce preț, atît arbitrajuluĭ, cît și pertractăreĭ luĭ în Constantinopole. Negri spune curat luĭ Lavalette, că „gu-

81. *Negri* către *domnitor* 8 Iulie 1860. *Ibidem*, p. 45.
82. „La forme emporte le fond" observă, cu prilejul tocmaĭ acesteĭ chestiĭ, broșura: *Quelques mots sur la sécularisation des biens conventuels en Roumanie* par un député. Paris, p. 37.
83. Dépêche *d'Ali pacha* au prince *Couza*, 13 (25) Décembre 1860. *Recueil de documents diplomatiques*, p. 37.

vernul săŭ se va videa nevoit a nu se supune. Nu este vorba de o chestie internaţională, ci *de pămîntul nostru*".[84] Mijlocul întrebuinţat de Romînĭ spre a zădărnici arbitrajul, era necontenita trăgănare cu numirea arbitrilor, cu toate că Poarta cerea necontenit îndeplinirea aceste̮ĭ măsurĭ. [85] Guvernul însă, pentru a găsi un noŭ mijloc de amînare, propune puterilor reluarea iarăşĭ a tratărilor pentru compromis, făcînd, pentru a îmbuna locurile sfinte, acestora concesiunea, ca arendarea moşiilor să se facă iarăşĭ în localuĭ mănăstirilor, şi nu maĭ mult în pretoriul ministeruluĭ. [86]

Puterile daŭ în laţul întins de domnitorul romîn şi fixază termenul nouĕĭ înţălegerĭ de bună voie, la sfîrşitul luneĭ Aprilie (stil noŭ) 1862. [87] Tocmaĭ în 14 Martie (stil vechiŭ) adică cu o lună înainte de sosirea termenuluĭ, domnitorul numeşte o comisie compusă din Melchisedec, Petrache Rossetti-Bălănescu, Grigorie Bengescu, Scarlat Fălcoianu, şi Costachi I. Filipescu. [88] In 26 Martie ministerul de culte invită locurile sfinte la trimiterea reprezentanţilor lor şi la 31 Martie aceiaşĭ învitare este transmisă de Negri patriarhilor. [89]

84. *Negri c. domnitor,* 18 Octomvre 1860. *Corespondenţa* p. 73.

85. *Dépèche d'Ali pacha* au prince *Couza* 25 Septembre 1861. *Recueil,* p. 39.

86. *Réponse des Saints-Lieux d'Orient au mémoire du gouvernement des Principautés-Unies sur les monastères grecs.* Octobre 1862, Paris, p. 28: „Au commencement de l'annèe 1862, le prince Couza fit lever tous les obstacles apportés en Moldavie en 1860 et 1861 au renouvellement des baux des terres. Il laissa affermer les biens par les Hégoumènes, conformement aux règles établies en 1851". Cf. Note du ministre des affaires étrangères de Moldavie aux agents des puissances garantes à Jassy, le 20 Novembre 1861. *Recueil,* p. 41.

87. Ofice d'Ali Pacha aux chefs des St.-Lieux 18/30 Janvier 1862. *Recueil,* p. 45.

88. Ordonance du prince Couza, 14 Mars 1862. *Ibid.,* p. 66. Publicată în *Mon. of. al Mold.,* 27 Martie 1862.

89. Note circulaire du ministre de cultes aux chefs des communautés grecques 26 Mars 1862. *Recueil,* p. 47. Note de M. Negri aux Patriarches 31 Mars 1862. *Ibid.,* p. 49.

Patriarhiĭ însă, văzind că guvernul romîn nu caută de cît să zădărnicească instituirea arbitrajuluĭ şi temîndu-se să nu fie iaraşĭ trăgănaţĭ ca în primul rînd, răspund, că „terminul trecereĭ la arbitri fiind foarte apropiat, anume la 18 April, eĭ nu maĭ aŭ timpul să trimită delegaţĭ noĭ“.[90] Ali-Paşa atrage luarea aminte a domnitoruluĭ „asupra drepteĭ cererĭ a comunităţilor greceştĭ, care cerere este în totul conformă cu mersul prescris de protocoalele conferenţeĭ din Paris, şi spune ca principele să-şĭ numiască arbitriĭ, pentru ca, împreună cu aceĭ aĭ locurilor sfinte, să hotărască daraverea, până în termenul prescris de 6 lunĭ.[91] Arbitriĭ însă tot nu sunt numiţĭ din partea Principatelor.

d). Secularizarea. Anul 1863 soseşte, aducînd cu el o nouă direcţiune în mersul acesteĭ complicate daraverĭ ; anume politica guvernuluĭ romîn din ceea ce era până atuncĭ maĭ mult de apărare de cît de atac, sporeşte pe această parte, indesînd mereŭ loviturile care trebuiaŭ să pregătiască pe acea din urmă şi hotărîtoare. Pentru a înţălege însă propăşirea guvernuluĭ pe tărîmul agresiv, trebue să reluăm lucrurile ceva maĭ de sus, spre a putea stabili cele două seriĭ paralele : acea suitoare a loviturilor romăneştĭ şi acea coborîtoare a putereĭ de împrotivire a Grecilor.

In Moldova înainte de unire, ţinuta e cam şovăitoare. Ministerul Moruzi, ultimul din Moldova, declară consulilor că e de părere a se supune protocoluluĭ, şi Bordeanu, secretarul luĭ Negri, în lipsa şefuluĭ seŭ, repetă această declaraţie ambasadorilor din Constantinopole. Purtarea luĭ Moruzi este însă desaprobată de adunarea unitară din Bucureştĭ care primeşte propunerea luĭ Panu în această privinţă.[92] In Muntenia,

90. Rèponse des Patriarches 10 Avril 1862. *Ibid.*, p. 50.
91. *Dépèche d'Ali Pacha* au prince *Couza. Ibid.*, p. 54.
92. Şedinţa din 25 Ianuarie 1862. *Desbaterile adunăreĭ.* Comp. Şedinţa din 22 Martie. *Mon. of.*, 1862

din contra, o circulară a ministeruluī justiţieī, tot anterioară unireī, ordonă tribunalelor a nu maī legaliza învoielī între egumeniī mănăstirilor închinate şi particularī, privitoare la cesiunī de pămînturī, de oare ce egumeniī sunt numaī administratorī aī averilor mănăstireştī. [93]

Cu unificarea guvernelor şi a adunărilor, ţara începe într'un glas a se opune tot maī răstit năpustireī călugărilor grecī. Arhimandritul Meletie este scos din administrarea veniturilor mănăstireī închinate Cotroceniī, şi *Romînul* întreabă cu acest prilej: „pentru ce nu a fost dat şi judecăţeī şi de ce nu s'a luat aceeaşī măsură cu toate mănăstirile"? [94] Arhimandritul Nilos, unul din delegaţiī grecī la tratările pentru compromis, decī călugăr fruntaş al locurilor sfinte, este de asemenea scos din egumenia mănăstireī Treī-Erarhī şi lăsat numaī cu acea a Floreştilor, pe temeiul opririeī canoanelor, ca un preot să aibă două bisericī, „ceea ce ar fi de neguţitorie". [95]

O împrejurare neaşteptată aduce lucrurile şi maī mult în apele romăneştī: anume un patriarh se jălueşte ocîrmuireī romîne, că maī mulţī egumenī ar arenda moşiile în ascuns, pricinuind pagube locurilor sfinte. Consiliul de miniştri, sub preşedenţia luī Neculaī Creţulescu, se foloseşte de prilej, pentru a dispune ca toate sumele provenite din arenzile moşiilor mănăstirilor închinate să fie adunate la vistierie. [96] Cînd fu să se desbată budgetul pe 1863, comisia budgetară înscrisă cifra de 20,000,000 provenite din arenzile moşiilor mănăstireştī între veniturile ţăreī, cu toată opunerea ministeruluī. [97]

93. *Mon. of. al Ţăreī Rom.*, 19 August 1861.
94. *Mon. of.*, 21 Fevruarie 1862. *Romînul*, 26 şi 27 Fevruarie 1862.
95. Decret din 5 Iulie 1862. *Mon. of.*, 19 Iulie 1862.
96. Jurnalul consiliuluī de miniştri, 13 Noemvrie 1862. *Mon. of.*, 22 Noemvrie 1862.
97. Maī sus, p. 252.

Pănă în 1863 se dăduse Grecilor loviturĭ maĭ mult pe ascuns, pe cînd în aparență se trata pentru compromis și arbitraj. In acest an scopul guvernuluĭ se dă pe față. Cel puțin loviturile date Grecilor devin atît de dese și atît de însămnătoare, încît nu maĭ lasă nicĭ o îndoială asupra țințeĭ urmărite: scoaterea călugărilor străinĭ din inima țăreĭ. Așa la 2 Ianuarie 1863, ministerul oprește exploatarea pădurilor mănăstirilor și dispune a nu se maĭ vinde decît în parchete, conform legeĭ pentru crutarea pădurilor.[98] Patriarhul Ierusalimuluĭ și ceilalțĭ demnitarĭ aĭ bisericeĭ greceștĭ aflînd despre însușirea veniturilor moșiilor mănăstireștĭ din partea statuluĭ, protestează la Poartă contra *secularizăreĭ* făcută de guvernul romîn asupra averilor mănăstireștĭ.[99] Poarta folosindu-se de acest protest, trimite o notă foarte energică în ziua de 1 (13) Ianuarie 1863, către reprezentanțiĭ puterilor garante, și acelaș limbagiu nu prea diplomatic îl ține Ali-Pașa către domnitor, în depeșa luĭ din aceiaș zi, în care el spune, că „niște telegrame sosite din Bucureștĭ la patriarhul grecesc aŭ adus la cunoștința guvernuluĭ împărătesc, că ministerul și adunarea Principatelor-Unite, aŭ de gînd a lua, în privirea mănăstirilor greceștĭ, niște măsurĭ silnice și arbitrare, care tind la confiscarea averilor acestor așăzăminte. Este surprinzător ca guvernul Altețeĭ-Voastre, să se apuce să hotărască de la sine o chestie care a fost obiectul conferenților de Paris. De aceea guvernul împărătesc protestează formal contra orĭ căruĭ act al Alteței-Voastre, care ar avea de efect o despoiere saŭ o însușire a veniturilor mănăstireștĭ și care act ar fi în afara hotarelor trase de conferența din Paris,

98. *Mon. of.*, 2 și 3 Ianuarie 1863.
99. *La France*, 10 Fevruarie 1863.

în ceea ce privește calea de apucat pentru deslegarea acestei daraveri".[100]

La această depeșă, guvernul romîn răspunde prin măsurĭ care loveaŭ ca o măciucă în capul Grecilor, fără a se uita la țipetele ce le scoteaŭ, tot maĭ zgomotoase și asurzitoare. Anume, în Martie se scoate cu desăvîrșire limba grecească din toate bisericile și mănăstirile închinate, tolerînd prin o favoare excepțională slujba grecească numaĭ în o singură biserică din Brăila, după rugămințele poporațiuneĭ greceștĭ din acest oraș. Ca o sancțiune a acestor dispozițiĭ, se destitue egumenul mănăstireĭ Vizanția din județul Putna, pentru contravenire ordonanțeĭ asupra limbeĭ.[101] In 17 Aprilie, se dispune ca avocațiĭ mănăstirilor greceștĭ, să nu maĭ poată pleda înaintea tribunalelor romîne, decît însoțițĭ de avocațiĭ statuluĭ.[102] In 3 Maĭ un jurnal al consiliuluĭ de miniștrĭ dispune, să se facă budgete de cheltuelĭ, pentru fiecare mănăstire închinată, întru cît s'a hotărît să se încaseze veniturile lor pe sama statuluĭ.[103] In 11 Maĭ, ministrul Tell ordonă, a nu se maĭ da pașpoarte e-

100. Note de la Sublime Porte aux puissances garantes, 1 (13) Janvier 1863. *Depèche D'Ali pacha* au prince *Couza.* 3 (15) Janvier 1863. *Recueil*, p. 57—60.

101. Decret din 18 Martie, *Mon. of.*, 21 Martie 1863. Destituirea, egumenuluĭ de Vizantia, *Ibid.*. 20 Aprilie și 24 Aprilie 1863. Unul *Damaschin*, avocat la curtea din Paris, protestează în *Journal des Débats*, 6 Maĭ 1863, spunînd: „La langue d'Homère, de Platon et de St. Jean Chrysostome n'a pas besoin d'être défendue!" Greciĭ credeaŭ că vorbeaŭ tot limba luĭ Omer și a luĭ Platon (??). *Alexandru Lahovary*, licențiat în drept, răspunde în acelaș ziar, 8 Maĭ 1863. Discuțiunea se urmează în numerile din 11 și 16 Maĭ, cînd Lahovary sfîrșește polemica, cu cuvintele: „Mr. Damaschino soutient que je suis étranger au Palais. C'est que je n'ai pas l'honneur comme lui, de faire partie du barreau français; il m'aurail fallu renoncer à ma nationalité. Ce sacrifice qui ne semble par avoir couté à son patriotisme, serait trop pénible pour le mien". Se prevestise oare cum lucrul, cînd la 24 Ian. 1862, cîntîndu-se în mitropolia din Bucureștĭ, la o strană, în limba grecească, *Romînul* (31 Ian. 1862) protestase.

102. *Mon. of.*, 17 Aprilie 1863.

103. Jurnalul consiliuluĭ de miniștrĭ din 3 Maĭ în *Mon. of.*, 3 Maĭ 1863.

gumenilor, până nu vor lăsa înlocuitori solvabili care să răspundă de odoare și de hrisoave. In 1 Iuniu se dispune, ca contractele de arendă ale mănăstirilor închinate să fie făcute de consiliul miniștrilor și subsemnate de ministrul cultelor.[104] In 7 Iunie se desființază din nou epitropia sfîntului Mormînt, care se reconstituise sub căimacămie.[105] In 18 Iunie, Odobescu, ministrul cultelor, pentru a înlătura subtragerile de odoare și documente, recurge la o măsură maĭ radicală, dispunînd a se pune prețioasele fie căreĭ mănăstirĭ sub paza autorităței civile saŭ a protopopilor, saŭ, unde lucrul nu ar fi cu putință, a se aduna aceste odoare în o mănăstire anumită, punîndu-se sub paza uneĭ străjĭ militare.[106] Curînd după aceea se dispune, ca toate documentele să fie concentrate la arhiva statuluĭ, și se însărcinează o comisiune compusă din Buzoianu, Stefan Greceanu și Hasdeu, care să le reguleze și să constate toate proprietățile și veniturile mănăstirilor.[107]

In acelaș timp destituirile plouaŭ pe egumeniĭ grecĭ. Așa egumenul Athanasie Ciril Văcăreșteanul, dîndu-se de epitropul sfîntuluĭ Mormînt și ațițînd la nesupunere și la neplata cîștiurilor, este destituit și dat judecățeĭ.[108] Arhimandritul Policarp, de la mănăstirea Mihaiŭ Vodă, este de asemene scos, pentru trimiterea de documente peste hotar. Arhimandritul Nil, care rămăsese cu mănăstirea Floreștiĭ, este destituit și de aici, din cauză că rămîne afară din țară, peste terminul congediuluĭ săŭ. Se maĭ daŭ afară arhimandritul Germanos de la mănăstirea Mărgineni, pentru că

104. *Mon. of.*, 1 Iunie 1863.
105. *Ibid.*, 3 Iunie 1863.
106. *Ibid.*, 25 Iunie 1863. Comp. 11 Maĭ 1863.
107. Decrete din 17 Iuliu și 7 Aug. *Mon. of.*, 25 Iuliu și 11 Aug. 1863.
108. Jurnalul consiliuluĭ de miniștri 8 Aprilie, *Mon. of.*, 10 Aprilie 1863.

trimesese documente în Grecia; apoĭ egumeniĭ de la mănăstirile Caşinul, Tazlăul, Frumuşica, Soveja, Sf. Sava, Galata, Barnovski, Nicoriţa, Cetăţuia, Bîrnova, Probota, Popăuţiĭ, Sf Ioan Gura-de-Aur, Bistriţa, Răchitoasa, Fîstîciĭ, Golia, Treĭ-Erarhĭ, Bărboiŭ şi Frumoasa, pentru motivul maĭ nedeterminat de nesupunere la ordinele guvernuluĭ.[109]

Se pusese toporul în pădurea sfintelor locurĭ şi se rărise foarte mult copaciĭ ce o alcătuiaŭ. In tot timpul cît se lucra în Romănia la distrugerea putereĭ Grecilor, acţiunea diplomatică romînă nu înceta nicĭ un minut, a lumina pe ambasadorĭ asupra drepturilor ţăreĭ în această daravere. In 7 Fevruar, Negri scrie domnitoruluĭ, că baronul de Prokesch-Osten, ambasadorul austriac, i-a facut observaţia, că de ce nu trimite guvernul un memoriŭ în cauza mănăstirilor, ca să se vadă drepturile Principatelor; că de altfeliŭ toate puterile ar fi favorabile Grecilor.[110] Nowicoff, ambasadorul Rusieĭ, spunînd luĭ Negri că Romănia s'ar pune în o falşă poziţie, dacă ar refuza a se supune protocoluluĭ XIII, ale căruia rezultate puteaŭ fi mult maĭ folositoare lor decît Grecilor, representantul Romînieĭ, îĭ răspunde, că „şi noĭ am avea, ca ortodoxĭ, acelaş drept la simpatia Rusieĭ, ca şi Greciĭ care voesc să ne despoae ţara.[111] Luĭ Ali-paşa care-ĭ ţinea acelaş graiŭ, Negri răspunde, că „nu poate răsturna tratatul de Paris, ce ne declară deplin autonomĭ pentru trebile noastre lăuntrice, şi că nu este nimic maĭ lăuntric decît pămîntul nostru care este în joc; că apoĭ guvernul otoman nu putea să nu ţină samă de opinia publică din ţara noastră; de votul unanim ce se dăduse de curînd în adunare, fără a se pune în cumpănă de a aduce iarăşĭ tur-

109. *Mon. of.*, 27 Iunie, 3 Iulie, 21 Aug., 19 Sept., şi 10 Oct. 1863.
110. *Negri c. Cuza* 7 Fevruarie 1863. *Corespondenţa*, p. 162.
111. *Negri c. Cuza* 17 Martie 1863, *Ibid.*, p. 170.

burărĭ noue".[112] Dupa ce Negri primeşte memoriul, el scrie domnitoruluĭ, că „trebue secularizat în toată puterea cuvîntuluĭ averile manăstireştĭ, tot aşa precum au fost ele secularizate pretutindene în Europa, unde ele eraŭ adevărate proprietățĭ ale bisericeĭ, şi nu o uzurpare şi o cîrcĭumărire ca la noĭ.[113] Negri văzînd că, în afară de Poartă, de ambasadoriĭ Rusieĭ şi a Anglieĭ, maĭ făcea greutățĭ şi acel al Austrieĭ, propune domnitoruluĭ, să trimită pe Steege la Viena, să caute a cîştiga pe Rechberg şi a schimba majoritatea puterilor pe partea Romînilor.[114]

Cu cît Romîniĭ înaintaŭ maĭ mult în răspingerea Grecilor, cu atîta şi eĭ protestaŭ maĭ tare; cu atîta şi puterile prietene Grecilor îndoiaŭ silințele, de a se opune măsurilor tot maĭ energice luate de Romînĭ; cu atît gazetele lor împroşcaŭ cu maĭ mare violență.

Rusia maĭ ales, de şi fusese îndatorită de guvernul Romănieĭ într'un chip însămnat în două rîndurĭ, în afacerea armelor destinate Serbieĭ şi în chestia cu oprirea trecereĭ Polonilor; cu toată această purtare a domnitoruluĭ Romănieĭ care-l pusese chiar în pericol de a întra în bănuială la Francejĭ, şi cu toate că Rusia nu prea avea mînile libere, de cînd izbucnise revoluția polonă, ba că chiar se vorbia, prin gazetele franceze, de un plănuit atac al Rusieĭ prin țările romîne,[115] ceea ce ar fi trebuit s-o împingă a nu-şĭ înduşmăni această țară—ea tot apăra cauza Grecilor cu o mare stăruință, cel puțin în aparență. Gorciakoff, într'o notă către ambasadorul rus din Paris, spune, că „cu toată dorința de a cruța

112. *Negri c. Cuza* 17 Martie 1863, *Corespondența* p. 170.
113. *Negri c. Cuza* 1 Iuniu 1863, *Ibid.*, p. 172.
114. *Negri c. Cuza* 5 Aug. 1863, *Ibid.*, p. 174.
115. *L'Esprit public* 26 Aug. 1863: „Il faut occuper les Principautés et attaquer la Russie par la Bessarabie".

guvernul luĭ Cuza şi a aduce o înţălegere generală asupra delicateĭ chestiunĭ a mănăstirilor închinate, nu este cu putinţă de a se lepăda de actul internaţional ce le slujeşte de chezăşie".[116] Maĭ tîrziŭ ceva, văzînd că măsurile de constrîngere ale Grecilor se tot îndesesc, Rusia trimite tuturor puterilor o protestare maĭ energică, în care arată, că „măsurile luate de principele Cuza contra moşiilor mănăstireştĭ constitue o despoiere necalificabilă, cerînd ca totul să fie pus iar în starea în care se afla pe timpul congresuluĭ de Paris".[117] Tot pe atuncĭ Anglia protesta maĭ ales, pe calea preseĭ, contra procedărilor guvernuluĭ romîn, ziarele eĭ ne cruţînd de loc epitetele aplicate acestor măsurĭ.[118]

Puterea care ne sprijinise era tot Franţia care „nu putea admite cererea de proprietate a comunităţilor greceştĭ din Orient, de oare ce o aşa pretenţie ar călca autonomia principatelor, şi deci nu poate fi vorba de cît de o despăgubire".

In Romania însa şi la curtea luĭ Alexandru Ioan I, se ştiea în ce stare încurcată se afla pe atuncĭ Europa; că revoluţia polonă ameninţa să se prefacă în un războiŭ universal, ameninţare ce paraliza de o cam dată o acţiune maĭ energică a Rusieĭ, de cît doar prin cuvinte şi protestărĭ scrise. Anglia pe de altă parte, era foarte îngrijită pentru chestiunea Sleswig-Holsteinuluĭ, pe care confederaţia germană hotărîse să le anexeze. Austria era tot maĭ răŭ asaltată de Ungurĭ, în cît chestiunea mănăstirilor închinate ce era la urma urmelor o *afacere de caracter*

---

116. Nota rusască din 28 August reprodusă de *Romînul,* 19 Noemvrie 1863.

117. Din 19 Septemvrie, reprodusă de *Romînul,* 10 Decemv. 1863.

118. Aşa *Galignani's Messager* din 14 Ian. 1864 spune: „This audacious spoliation by the Moldo-Valachian governement is the most deliberate und unholy sacrilege that has taken place in the East of Europa during our own days".

privat, nu putea să apară decît pe un plan maĭ îndepartat în preocupările politice ale Europeĭ.[119]

Dacă este acuma să ne dăm samă de interesele ce împingeaŭ pe puterile cele marĭ ale Europeĭ la o ținută saŭ alta, în cauza mănăstirilor închinate, atuncĭ politica unora din ele pare limpede și lămurită, pe cînd a celorlalte nu pare a avea temeiurĭ serioaze, ci era maĭ mult un fel de aiurare momentană, născută din ideĭ preconcepute, întărite prin rutină, și nu izvorite din o concepție a împrejurărilor, conformă cu interesele lor. Puterea care avea ținta sa maĭ bine definită era Rusia. Ea trebuia să fie protivnică pretinseĭ despoierĭ a călugărilor grecĭ, fiind că „nu putea rămînea nepăsătoare, văzînd cum se rîpește sectarilor eĭ din Turcia maĭ multe milioane care slujiaŭ a alimenta intrigile eĭ în acea împărăție, și aceasta încă, făcîndu-se în folosul unuĭ popor ce-șĭ întorcea tot maĭ mult simpatiile către Franția“.[120] Dar tocmaĭ, fiind că mănăstirile grecești reprezintaŭ un interes rusesc, ar fi fost firesc lucru, ca puterile celelalte, și anume Turcia, Anglia și cu Austria, să nu le dee sprijinul lor. Lucrul însă se întîmplă tocmaĭ din protivă.

Pentru a înțălege purtarea Turcieĭ, favorabilă călugărilor grecĭ, trebuie să ne amintim, că jăfuirea patriarhilor grecĭ era aproape singura rămășiță de îmbogățire nelicită ce maĭ supraviețuia în împără-

---

119. Așa giudeaŭ și ziarele timpuluĭ. *L'Esprit public* din 20 Ian. 1864, spune: „Le représentant de la France a refusé de s'unir aux protestations et a approuvé la conduite de l'Hospodar. Malgré le bruit qui s'est fait autour de cette affaire, ces protestations n'auront aucune suite, et la sécularisation des couvents restera un fait accompli, aiusi que nous l'avions dejà fait prévoir“.

120. *L'Opinion nationale*, 11 Fevr. 1864. *Le Monde*, 25 Fevr. 1864: „Il fallait à tout prix conserver, à la propagande schismatique et panslaviste, les ressources que les revenus des monastères lui assuraient“.

ția otomană, și că mănoșia acesteĭ jăfuirĭ atîrna de veniturile patriarhilor.[121]. Numaĭ din acest punt de vidcre, se poate înțălege purtarea Porțeĭ; căcĭ din acel al intereselor eĭ politice, însușĭ Turciĭ ișĭ dădeaŭ prea bine samă că lucraŭ în interesul celor maĭ strașnicĭ aĭ lor dușmanĭ; cînd susțineaŭ pe Grecĭ contra Romînilor. Așa un comisar turc din Șumla scrie luĭ Baligot de Beyne, secretarul principeluĭ, că secularizarea mănăstirilor greceștĭ este o lovitură de stat, adusă înriurireĭ ruseștĭ, din care trăiaŭ până acuma toțĭ agențiĭ, spioniĭ, misionariĭ și predicatoriĭ autocratuluĭ".[122] Anglia era cuprinsă de vechea eĭ idee, integritatea împărățieĭ otomane, și ea se temea să dee un prea mare avînt Romănieĭ. Austria iarășĭ era cuprinsă de aceeașĭ teamă, nu însă din cauza Turcieĭ, ci din propria eĭ poziție, față cu noua formațiune de stat de la gurile Dunăreĭ. Se temea, ca întărirea Romînilor din acest stat să nu devină un centru de atracțiune, pentru Romîniĭ din propria eĭ împărăție, despre care atracțiune se arătaŭ semne neîndoielnice.[123]

Puterile care ne sprijiniaŭ maĭ cu deadinsul eraŭ Italia, a căreia rol însă era îndestul de șters, ea însășĭ fiind un stat abia în formațiune. Apoĭ maĭ ales marea și puternica Franție care, pe atuncĭ, tot păstrase încă întăietatea eĭ în trebile europene. Și de aceea îmboldirea ce împinse pe domnitor și pe Cogălniceanu a face pasul hotărîtor, prin secularizarea averilor mănăstireștĭ, în ziua de 13 Decemvrie

121. *Le Monde*, 25 Fevr. 1864: „En Turquie la puissance se mesure à la richesse; toute diminution dans les revenus d'un patriarchat préjudicie au gouvernement et aussi aux ministres ou vizir qui, suivant un usage fort ancien, prelèvent sur chaque patriarche, à l'avènement de celui-ci, une somme considérable".

122. Scrisoare din 10 Martie 1864, *Hîrtiile Rossetti*.

123. Vezĭ maĭ jos, Cap. XIV, *Cultura*, § *Ideea unireĭ tuturor Romînilor*.

1863, fură cuvintele rostite de împăratul Napoleon în Expunerea situației imperiuluĭ, din Noemvrie 1863: „Guvernul împăratuluĭ și cele maĭ multe din celelalte cabinete semnatare ale tratatuluĭ de Paris, n'aŭ stat la gînd a recunoaște, că ar fi protivnic principiilor dreptuluĭ public european, de a îndatori pe guvernul Moldo-Romănieĭ a lăsa mănăstirile care alcătuiaŭ, în stare de mînă-moartă, o foarte mare parte din teritoriul lor, sub ocîrmuirea calugărilor străinĭ".[124] Vom vedea maĭ jos care împrejurărĭ siliră și pe celelale puterĭ, a primi părerea franceză asupra situațieĭ mănăstirilor închinate. De o cam dată averile lor fusese luate de Romînĭ, prin un act de autoritate, și contra voințeĭ formale a Europeĭ. Se repetase încă odată împrejurările ce însoțise chiar primiĭ pașĭ aĭ statuluĭ romîn, și așa era să fie dat acestuĭ stat a pășí înainte.

---

124. Exposé de la situation de l'Empire. Novembre 1863.

CAP. IX

SECULARIZAREA.—CHESTIA JURIDICĂ

Secularizarea averilor mănăstirilor închinate a luat, în desfășurarea eĭ, forma unuĭ proces, în care s'aŭ înfățoșat de o parte și de alta argumente juridice, înaintea tribunaluluĭ european al celor 7 puterĭ care luase asupră-le sarcina, de a protegui primiĭ pașĭ ce poporul romănesc îĭ făcea, în mersul cătră propășire. In acest proces însă predominaŭ elementele politice, raporturile de putere care trebuiaŭ să-ĭ schimbe natura, din o daraveră juridică în una politică. Pe acest din urmă tărîm însă neînțălegerile sunt hotărîte, la sfîrșit, prin ultima ratio rerum, adecă prin putere, și așa s'a întîmplat lucrul în această împrejurare, în care statul romănesc, fiind din împrejurărĭ maĭ tare decît călugăriĭ Grecĭ, a rostit el însușĭ hotărirea și a executat-o, luînd printr'un act de autoritate averile mănăstireștĭ din mînile străinilor.

In expunerea de pănă acuma ne-am abținut pe cît a fost cu putință, de a aprețui evenementele ale căror povestire a trecut prin a noastră pană.

Desfășurarea istorieĭ, înscrie în cîmpul științeĭ izbînda adevăruluĭ și în acel al arteĭ pe acea al frumosuluĭ. S'ar crede că și propășirea ideeĭ bineluĭ ar trebui să aducă tot maĭ deplina izbîndă a cauzelor drep-

te. Lucrul însă nu se întîmplă. Pe această din urmă pîrtie, propășirea e cea mai înceată și, dacă de mult încă adevărul a răpus eroarea, și o răpune pe fie-ce zi; de asemenea, dacă frumosul a învins urîtul și îl răstrînge pe fie-ce clipă, în cîmpul binelui, dreptatea e încă departe de a fi covîrșit nedreptatea. In lupta între elementele practice ale vieței, predomnește încă legea celui mai tare, iar propășirea s'a realizat aicî numai în domeniul teoriei; căci se recunoaște astă-zi că dreptul e jărtfit, pe cînd mai înainte se credea că nedreptatea e chiar dreptate. Pentru ca să pătrundă și în viața reală aceeași concepție, va trebui să mai curgă încă multă apă pe rîurî.

Cînd hotarîrea unei chestiunî istorice se face după principiul politic, adecă după precumpenirea puterei, atuncî cu toată izbînda dobîndită, conștiința rămîne neîmpăcată și neîmpăcată în vecî; căci simțul moral, pe care este hultuit acel juridic, nu amorțește nicî o-dată în sufletul omuluî. Dacă însă puterea a dat sprijinul eî uneî cauze drepte, atuncî se adaugă, pe lîngă izbînda materială, și liniștea măreață a minței, convinsă că a așternut acea izbîndă pe stînca de granit a dreptățeî. Observăm că nu ne îndepărtăm de principiul nostru de a nu aprețui evenementele, întru cît judecata juridică este nepersonală și reprezintă conștiința juridică a omenireî. Vom videa însă, că putem rosti cu mulțămire sufletească, judecata, că Romînii, luînd averile Grecilor, nu i-aŭ despoiat, ci aŭ reluat numaî cît ceea ce era al lor.

Ințălesul închinăreî. Expunerea lupteî încordate căreia dădu naștere chestiunea mănăstirilor închinate și a căreia peripețiî aŭ fost schițate în capitolul precedent, nu poate fi pe deplin ințăleasă, dacă nu se vor desvăli și temeiurile, pe care ambele părțî prigonitoare le învoacă, pentru a sprijini drepturile lor, în acest

mare și secular proces ce se desbătea înaintea areopagului european. Se înfățoșăm argumentele pro și contra, în această încurcată daravere, spre a vedea dacă statul romănesc avea pe partea luĭ și dreptul, saŭ dacă a pus în lucrare, cum sprijin protivnicii luĭ, numaĭ o îndrăzneață despoiere.

Se începem prin a cerceta înțălesul terminuluĭ de *închinare*, întrebuințat în documente, spre a însămna raportul de supunere al mănăstirilor băștinașe cătră acele străine. Grecii pretindeaŭ, că acest cuvînt este identic cu dăruire, și în traducerea franceză a documentelor înfățoșate puterilor prin memoriile lor, redaŭ terminul de închinare, prin cuvîntul *donation, donné*, în loc de *dédié, placé sous l'invocation*, ales de apărătoriĭ cauzeĭ romîne. Aceștia din protivă susțineaŭ, că închinarea însamnă numai cît punerea sub protecția spirituală, un soiŭ de suzeranitate religioasă, analoagă aceleĭ politice, sub care se aflaŭ țările romîne, fața cu împărăția otomană.[1]

Ințălesul termenuluĭ de închinare este foarte deosebit, după scopul fie căruia dăruitor, și nu i se poate determina senzul unic și preciz. E un termin din limbagiul religios aplicat la o daravere juridică și care, din această pricină, tocmaĭ trebuia să fie nehotărît și șovăitor.

Pentru unele documente s'ar părea că interpretarea, dată luĭ de Grecĭ, e maĭ apropiată și că însamnă într'adevăr dăruire. Așa hrisovul doamneĭ Safta, soția luĭ Gh. Stefan Voevod, care închină la 1663, sfîntuluĭ Mormînt mănăstirea Bistrița, din al căruia ctitor, Alexandru cel Bun, doamna pretindea că se coboară,

1. Discuția aceasta vezĭ în: *Réponse des St.-Lieux d'Orient*, Octobre 1863, Paris p. 53. *La vérité sur la question des couvents dédiés*, par un Moldave, Paris, 1863, p. 33. *Quelques mots sur la sécularisation des biens conventuels* par un député roumain, Paris 1864, p. 12. etc. Agathon Otmenedek (Alex. Odobescu), *Etude* citată maĭ sus, p. 11: „Une sorte de vassalité spirituelle".

spune, că „a închinat această mănastire, anume Bistrița, cu toate podoabele și toate veniturile eĭ, să *fie pomană vecînică* la mormîntul luĭ Hristos“.[2] Aproape tot așa se rostește și hrisovul luĭ Mateiŭ Basarab, cînd după ce reiea de la călugăriĭ grecĭ mănăstirile uzurpate, spune, că acele cu dreptul închinate lor, să fie ***supuse și stătătoare călugărilor străinĭ.*** Această rostire de „pomană vecinică“, „supusă și stătătoare“, pare a implica ideea de dăruire a proprietățeĭ, de oare-ce numaĭ proprietatea este un drept vecĭnic, toate celelalte fiind trecătoare.

Alte documente conțin din protivă indicarea anumită, că se *dăruește mănăstirilor greceștĭ cărora*

2. Uricarul V, p 240. Greciĭ maĭ aduc încă cîte-va documente, publicate în *Eclaircissements sur la question des monastères grecs situés dans les principautés danubiennes,* 1857. Anexele 3, 6, 12 și 14, care toate par a conținea danii lămurite. Așa acel al închinăreĭ monăstireĭ *Golia* de Irimia Movilă, 1606, care spune: „Les donations présentes avec leurs revenus seront inmuablement, d'aujourd'hui à jamais, propriété et droit du dit monastère, Vatopédie, pendant toute l'existence de le dernier“. (Anexa 12). Acel al mănăstireĭ *Răchitoasa* de Grig. Ghica, 1729: „Nous avons donné et confirmé au monastère Vatopédi, pour avoir ce monastère Rachitoasa *métoche et en toute obéissance* comme d'autres monastères y dédiés (Anexa 3). Acel al mănăstireĭ *Vizantia* Grig. Ghica, 1777: „Notre présent chrysobule reconnait au monastère Grégoire le droit d'avoir sous sa possession le couvent Vizantia et d'y nommer un égoumène, sans que nul autre se mèle dans son administration, vu que ce couvent est considéré d'aujourd'hui à jamais *annexe et propriété* du monastère Grégoire du Mont Athos“ (Anexa 14). Aceste două din urmă documente aŭ putut fi controlate, nu cu originale, ci numaĭ cu niște copiĭ, aflătoare la Arhiva Statuluĭ și care mi'aŭ fost comunicate de D. D. Onciul directorul aceleĭ arhive. Iată textele de pe care aŭ fost traduse: Documentul din 1729: „Dat-am și am întărit și de la domnia mea sfinteĭ mănăstiri Vatopedi, ca să fie această sfîntă mănăstire Răchitoasa *metoh și închinare sub toată ascultarea* ca și alte mănăstirĭ ce maĭ sunt închinate acolo“. Document din 1777: „Iată dar cu a noastră bună voință dat-am și domnia mea și am întărit, printr'acest al nostru domnesc hrisov, mănăstireĭ de la Svetagora *ca de astazĭ înainte și în vecĭ se aibă* pe mănăstirea Vizantia din ținutul Putneĭ *cu toate aleeĭ averĭ statatoare și mișcătoare* sub purtarea de grijă a părinților mănăstireĭ Grigoriu și, rînduind de acolo egumen, fără a se amesteca alțiĭ la Vizantia cît de puțin, să fie mănăstireĭ Grigoriu *metoh și dreaptă afierosire și hrisov de întăritura, neclintit și nestrămutat în vecĭ.* Cuvîntul *propriété* nu se află nicăirĭ în textele romîne. El este înlocuit prin terminul de *hrisov stătator în vecĭ.*

se închinaŭ acele băştinaşe, numaĭ prisosul veniturilor lor. Aşa un document din 1662 emanat de la întemeietorul mănăstireĭ Bursuciĭ, din Moldova, închinată la muntele Athos, spune anumit, că „sfinţiĭ părinţĭ aĭ Athosuluĭ nu vor trage nicĭ un venit timp de 8 anĭ, în timpul cărora mănăstirea se va întări; iar după acest răstimp, vor avea dreptul de a *lua, în proporţie, un folos în stare să ajute şi mănăstirea Esfigmenos* din Sf. Munte".[3] Un alt document din 1692, de la Constantin Brancovanu, prin care se închină schitul Stăneştiĭ patriarhatuluĭ de Alexandria, spune anume, că „acel ce va fi trimis din partea patriarhatuluĭ pentru a căuta de trebile mănăstireĭ, să aibă grijă de veniturile moşiilor şi satelor şi de Ţiganiĭ mănăstireştĭ, fără a-şĭ însuşi voia de a lua de la mănastire nicĭ cal, nicĭ boŭ, nicĭ oae, nicĭ vase de aramă, spre a le duce la marele patriarhat; dar numaĭ a aduna tot venitul din dijmele ţăranilor şi dările Ţiganilor, acel asupra vinuluĭ şi, punînd de o parte ceea ce ar crede că este trebuitor pentru *hrana şi întreţinerea călugărilor şi a slugilor ca de obiceiŭ, să trimită rămăşiţa Sf. patriarhat, spre a luĭ trebuinţă*".[4] De asemenea hrisovul de închinare al mănăstireĭ Cotroceni câtre muntele Athos, hărăzeşte *lavreĭ sfinte numaĭ ceea ce va prisosi peste trebuinţele mănăstireĭ*, şi după ce se vor face reparaţiile trebuitoare; iar *în aniĭ de lipsă, să se trimită maĭ puţin*".[5] In hrisovul de închinare al mănăstireĭ Văcăreştilor, dat de N. Mavrocordat, se prevede să fie

3 Cităm documentul după *Eclaircissements* publicaţie grecească precum pentru Greci am citat documentul Saftei, după o publicaţie românească. In starea de atuncĭ a publicăreĭ textelor, e cel maĭ bun mijloc de a garanta adevărul, de a cita documentele în favoarea uneĭ părţĭ, după textul publicat de cealaltă.

4. *Eclaircissement.* Anexa 8.

5. Citat după textul grecesc, publicat în *Réponse des Lieux Saints*, Octobre 1863, p. 40.

în tot deauna epitropi aĭ aceleĭ mănăstirĭ, vel logofătul, vel spătarul şi vel vistierul, care vor fi după vremurĭ, şi aceşiia să îngrijască de următoarele milĭ: 500 de talerĭ la săracil din Bucureştĭ; să mărite două fete de boierĭ; să se răscumpere robĭ; să se îmbrace săracĭ; să se hrănească ceĭ din puşcăriĭ. *Iar de s'ar întîmpla vre-un an neroditor, nu se va trimite nimic Sf. Mormînt; iar milele se vor face*".[6] Tot aşa şi hrisovul de închinare al mănăstireĭ Mărgineni către Muntele Sinai, dispune, ca „după împlinirea dăjdiilor de aicĭ şi cheltuelelor trebuincioase mănăstireĭ, ce va prisosi, să se trimită Sf. Sinai; că dacă ar fi vre un an de lipsă şi neîndestulat, *după venitul şi agonisala vremeĭ, să fie şi darea ajutoruluĭ munteluĭ Sinai*, ca să uu rămînă mănăstirea Mărgineni în lipsirea celor trebuincioase".[7]

Ambele interpretărĭ ale înţalesuluĭ cuvîntuluĭ de „închinare", acea a Grecilor şi acea a Romînilor, poate găsi un sprijin în documente, de şi este de observat că, în vechile hrisoave, dăruirea proprietăţeĭ se face totdeauna prin cuvintele: *uric stătător în vecĭ*, formulă ce nu se vede nicăirĭ în hărăzirea mănăstirilor.

Dar această hărăzire, orĭ cum ar fi fost cuprinsul eĭ, trece în cele maĭ multe cazurĭ, peste întinderea drepturilor ce putea să confere. Aşa fie care mănăstire primia darurĭ, nu numaĭ de la întemeietorul eĭ, ci şi de la alte persoane. Chiar cînd sunt mănăstirĭ domneştĭ, ele sunt adese orĭ înzestrate şi de boierĭ. Brezoianu tăgădueşte legalitatea celor maĭ multe închinărĭ, ca ne fiind făcute de toţĭ ctitoriĭ şi înzestratoriĭ mănăstireĭ, ci din partea altor persoane de-

6. Citat după textul grecesc publicat *Ibid.*, p. 43—46.
7. Textul publicat numaĭ în extracte traduse în franţuzeşte în *Réponse du St. Lieux*, p. 49, dar consumător cu reproducerea luĭ în *Memoriŭ asupra mănăstirilor romîne puse sub invocaţiunea locurilor sfinte*. Ministerul afacerilor straine, Bucureştĭ 1863. p. 5.

cît de aceĭ înzesrtătorĭ; căcĭ dacă uniĭ numaĭ din ctitorĭ închinase mănăstirea, această închinare nu putea avea valoare decît pentru averile date de eĭ, iar nu pentru acete date de alțiĭ.[8] In cazul însă cînd o persoană străină închina mănăstirea, ea dispunea de ceva ce nu era al eĭ.

Și este de observat, că acest argument capată o tărie maĭ mare, prin faptul că a fost adus în sens întors, pentru a sprijini drepturile locurilor sfinte: Anume N. Rossetti, cerînd prin judecată restituirea mănăstireĭ Mărgineniĭ, întemeiată de un străbun al săŭ, pe motivul că nu s'ar fi respectat condițiile de dăruire, i se opune din oficiŭ de către tribunal care iea apărarea Grecilor, că el nu ar putea reclama decît pentru partea luĭ de donator, nu și pentru averile dăruite de alțiĭ.[9] Apoĭ dacă un donator nu putea cere anularea donațiuneĭ, decît pentru partea sa, nicĭ călugăriĭ grecĭ nu puteaŭ deveni proprietarĭ necondiționalĭ, decît pentru părțile valabil dăruite. Celelalte trebuiaŭ să fie supuse condițiilor dăruireĭ.

Fraude. Adese orĭ frauda saŭ viclenia, întrebuințată spre a aduce, fie închinarea mănăstireĭ, fie sporirea avereĭ mănăstirilor acum închinate, pătează titlurile în virtutea cărora mănăstirile saŭ moșiile lor eraŭ stăpînite.

Există maĭ multe documente care dovedesc, într'un chip învederat, uneltirele piezișe puse în lucrare de călugăriĭ grecĭ, spre a-șĭ însuși averile pămîntene.

---

8. Vezĭ analiza actelor mănăstirilor Sărindariĭ, Bucovățul, sf. Ioan din Focșanĭ, Arhimandritul, în Ioan Brezoianu, *Mănăstirile zise închinate* și *călugăriĭ străinĭ*, Buc. 1861 p. 9. 10, 12 și 38. Așa bună oară mănăstirea Banu, întemeiată de Ianache Banul și îmbogățită de maĭ multe fețe cu maĭ multe moșiĭ, este închinată de N. Mavrocordat (cu ce drept?) mănăstireĭ Dusca din Tunis, prin hrisovul săŭ din 1728.

9. *Un nou proces saŭ soluția împedecateĭ chestiĭ a mănăstirilor din țară zise închinate*, Bucureștĭ 1861, p. 26.

Aşa hrisovul luĭ Mateiŭ Basarab, de maĭ multe orĭ citat până acum, iea înapoĭ de la călugăriĭ grecĭ, în 1639, 21 din cele maĭ frumoase mănăstirĭ ale ţăreĭ, motivînd astfeliŭ această măsură: „Că maĭ pe urmă, se întîmplă de statură mitropolițĭ şi domnitorĭ ţăreĭ, oamenĭ străinĭ nouă, nu cu legea sfîntă (adecă tot creştinĭ), ci cu neamul, cu limba şi cu năravurile cele rale, adecă Grecĭ care nu se ruşinară, nicĭ se temură a atinge năravul lor cel răŭ şi de sfintele mănăstirĭ domneştĭ ale ţăreĭ şi, spurcîndu-şĭ mînile lor cu orbitoarea mită, sub hicleană taină, începură a vinde şi a cîrcĭumări sfintele mănăstirĭ ale ţăreĭ şi lavrele domneştĭ, cele supuse metoaşe dajnice altor mănăstirĭ de pre în ţara grecească şi de la sfînta Gora, făcîndu-le hrisoave de închinăciune, fără de ştirea sfatuluĭ şi fără voia soboruluĭ, ca să le biruiască şi să le moştenească în veac“.[10] Cum s'a observat şi maĭ sus, Mateiŭ Basarab nu este duşman al Grecilor, de oare ce el recunoaşte dreptul călugărilor asupra mănăstirilor într'adevăr dăruite. Din aceasta însă, se constată într'un chip învederat că cele 21 de mănăstirĭ, enumerate de Mateiŭ Basarab în hrisovul săŭ, fusese uzurpate de călugăriĭ grecĭ. Ceea ce întăreşte încă şi maĭ mult faptul uzurpăriĭ, este împrejurarea, că patriarhul de Constantinopole, Partenie, recunoaşte prin o carte pastorală, că „de cîţĭ va anĭ, nişte Grecĭ neştiutorĭ, străinĭ şi stăpîniţĭ de lăcomie, aŭ năvălit şi umplut ţara, şi prin vorbele şi ralele lor fapte, neîncuviinţate de sînta noastră lege, aŭ ajuns a pune mîna pe aceste evlavioase şi vechĭ aşăzărĭ, fără nicĭ un respect pentru testamentele întemeietorilor; darĭ principele Mateiŭ Basarab, chemînd o adunare şi hotărînd ca toate mănăstirile domneştĭ şi pe care dom-

10. *Uricarul*, V, p. 329.

niĭ şi mitropoliţiĭ străinĭ, pentru a-şi potoli lăcomia, le supusese altor mănăstirĭ aşăzate în Grecia saŭ în muntele Athos, şi anume (urmează enumerarea celor 21 de mănăstirĭ), să rămînă slobode de orĭ ce stăpînire din partea călugărilor străinĭ,—noĭ întărim acest hrisov al domnuluĭ M. Basarab, în toată a luĭ întindere".

Această scrisoare, în care patriarhul grec îşĭ huleşte propriul săŭ neam, a fost de sigur scoasă pe banĭ de domnitorul Munteniеĭ. Că lucrul era obicinuit la patriarhiĭ, aceasta se ştie şi din alte împrejurărĭ. Este însă de observat, că fără îndoială şi patriarhul ştiea că aceste mănăstirĭ fusese uzurpate, fără de care nu ne putem închipui, că el să fi renunţat, pentru o sumă de banĭ numărată o singură dată, la nişte veniturĭ vecînice ale neamuluĭ şi scaunuluĭ săŭ.[11]

Acolisirĭ de moşiĭ se constată din următoarele documente:

Un hrisov al luĭ Gh. Stefan urmaşul luĭ V. Lupu, dat în anul 1656, spune, că, Vasile Vodă, văzînd mare lipsă de dascalĭ bunĭ învăţătorĭ în ţara noastră, fără de care foarte mult pămîntul pătimeşte şi se întunecă, fără învăţătura cărţeĭ, socotind împreună cu tot sfatul ţăreĭ, a aşăzat prin a sa chemare, dascalĭ bunĭ şi rîvnitorĭ la învăţătură de la Kiev Pecerski a sfinteĭ lavre, de la preasfinţitul şi de Dumnezeŭ temătorul mitropolit al Kievuluĭ, Pătraşcu Movilă, ca să fie spre învăţătura şi luminarea minţeĭ copiilor

11. Scrisoarea luĭ Parteuie în *Mémoire avec pièces justificatives presenté à la commission internationale pour les couvents dédiés* par M. C. Negri, Constantinople, Juin, 1865, p. 127. Recunoscută ca autentică de călugăriĭ greci în *Réponse des Lieux Saints*, Oct. 1863, p. 58. Asupra vînzăreĭ uneĭ învoirĭ de a de a deslega un blăstăm mitropolitan din partea patriarhieĭ de Constantinopol, vezĭ *Ist. Romînilor din Dacia traiană*, V, p. 314. S'ar putea adăogi încă alte mănăstirĭ luate prin viclenie, precum măn. *Roaba*, dacă dovezile aduse de Brezoianu p. 29 nu ar lăsa oare care îndoială, şi noĭ căutăm dovezĭ absolut netăgăduite şi peste putinţă de tăgăduit.

pamîntuluĭ nostru; căcĭ pentru aceasta le aŭ lăsat lor treĭ sate, anume Rachitenii, Tămășenii și Juganiĭ, ca să fie pentru îndestularea și hrana acelor dascalĭ bunĭ învățătorĭ, și a lăsat lor acele treĭ sate, în pace despre toate dările marĭ și micĭ ce se vor afla în pămîntul nostru".[12]

Iată o dăruire, făcută în toată regula scoaleĭ din mănăstirea Treĭ-Erarhiĭ, întemeiată și una și alta de Vasile Lupu. Mănăstirea Treĭ-Erarhiĭ, fiind închinată de ctitorul eĭ munteluĭ Athos, „în curînd nicĭ un folos bun nu s'a făcut după acel așăzămînt; căcĭ după aceea dascaliĭ aceia s'aŭ izgonit de la mănăstire și s'aŭ adus în locul lor din țara grecească; iar călugăriĭ grecĭ nicĭ un folos la învățătură nu aduc pămîntuluĭ nostru".[13] Nu se prea înțălege, din document, dacă dascaliĭ slavonĭ aŭ fost înlocuițĭ cu dascalĭ grecĭ, saŭ dacă trebue primit, că aŭ fost suplîntațĭ prin călugărĭ grecĭ ce nu eraŭ și dascalĭ. In orĭ ce caz, scoala luĭ Vasile Lupu, chiar de ar fi fost grecizată, cu timpul s'a desființat, și atuncĭ cînd Asaki descopere la Viena documentul luĭ Gh. Stefan, călugăriĭ din Treĭ-Erarhĭ stăpîniaŭ fără nicĭ un drept moșiile ce nu le fusese date lor, *ci scoaleĭ*. A trebuit un act de autoritate al luĭ Ioniță Sturza, domnul Moldoveĭ, spre a reînființa scoala în mănăstirea grecească, și un proces ce ținu aproape 20 de anĭ, spre a relua moșiile din mînile călugărilor grecĭ.[14]

O încercare iarăși necinstită din partea acestora de a pune mîna pe o avere ce nu le aparținea, este constatată prin documentul luĭ Moisi Movilă din 1634; anume mînăstirea Bisericaniĭ, neînchinată, avea un sat Vînătoriĭ, dăruit eĭ de Chirița Dumitrache pos-

12. *Uricarul*, III, p. 279.
13. *Ibid.* Asupra înstrăinăreĭ Treĭ-Erarhilor vezĭ *Ist. Rom. din Dacia traiană*, IV, p. 15.
14. *Ibidem*, VI, p. 255.

telnicul și de Constantin Movilă, danie făcută pe timpul luĭ Gaspar Gratian și întărită și de Stefan Tomșa. „Și după aceea, urmează documentul, s'aŭ sculat călugăriĭ (grecĭ) de la mănăstirea Golia (închinată) și aŭ umblat cu vicleniile lor și cu strîmbătate, și și-aŭ făcut niște drese, scriind că le ar fi dat acel sat cucoana Maria Chirițoaea. Fiind că această cucoană trăia în țara leșască, domnul trimite pe Golienĭ acolo, să aducă întărirea scrisoareĭ. Golieniĭ nu aduc acea întărire, pe care din protivă o aduc Biserìcaniĭ, spunînd cucoana Chirițoaea, că Golieniĭ și-aŭ făcut eĭ singurĭ dresul, fără știrea eĭ; și decĭ aŭ rămas Golieniĭ rușinațĭ înaintea domnuluĭ, fiind dresul lor făcut cu strîmbătate și cu viclenie".[15]

Un alt caz, în care se îmbină o închinare nelegală cu o acolisire de sate, se întîmplă pe timpul luĭ N. Mavrocordat. Anume domnul grec, voind să folosască patriarhuluĭ de Alexandria, Samuel, care tocmaĭ venise în Moldova după milă, îĭ închină mănăstirea Hangu. In hrisovul de închinare din 1715, se spune, „că aŭ hotărît împreună cu Gedeon mitropolitul, Sava episcopul de Roman, Calixt episcopul de Rădănțĭ și Orest episcopul de Hușĭ, și cu mariĭ boierĭ Gavril Miclescu, Lupu Costache, Ilie Catargiu, Dimitrie Ramadan, Ioan Palade, Constantin Rossetti, Darie Donicĭ și Constantin Costache, și aŭ închinat mănăstirea Hangu, întemeiată de Barnovschi Vodă (decĭ măn. domnească), cu toate moșiile și satele și toate hotarele, și cu moșiile Bălțăteștiĭ și Mînjeștiĭ, pe care starețul le cîștigase prin hotărîre judecătorească de la rudele vistiernicului Ilie, pentru ca Sf.

15. Hrisovul reprodus de N. Istrate, *Questia mănastirilor închinate din Moldova*, Iașĭ 1860, p. 18. E drept că asemene falsificărĭ de documente eraŭ obiciuuite în acel timp. Așa și călugăriĭ mănăstireĭ pămîntene Bistrița, înainte de a fi înstrăinată, și aceĭ aĭ mănăstireĭ Pîngărațiĭ, falsifică niște drese în dauna mănăstireĭ Bisericaniĭ. Documente din 1631 în *Arhiva Istorică* a luĭ Hasdeŭ, I, 1, p. 71 și 106.

scaun al Alexandriei să tragă veniturile acestor mănăstiri".[16] Un hrisov al lui Mihaiŭ Racoviță dat însă asupra unei pîri, făcută de visterniceasa Maria improtiva egumenului de Hangu, ne arată că procesul asupra moșiilor Balțăteștii și Mînjeștii, intentat la divan de egumenul de Hangu, fusese cîștigat de acesta în urma unei apăsări a lui N. Mavrocordat asupra divanului; căci aceiași boieri, judecînd acuma a doua oară, mărturisese că știeaŭ precum era drept (anume că moșiile în chestiune eraŭ ale visterniceseĭ); dară că: „chemîndu-i pe rînd Neculai Vodă, și dîndu-le a înțălege să nu răspundă împrotivă nici cum la divan; decĭ știind acea poroncă, n'aŭ avut gură să grăiască spre dreptate; ci cum aŭ zis domnul, așa aŭ poftorit și dumnealor cu toții". Așa se judecase deci procesul și acest chip de a împărți dreptatea ne lasă a întrevedea și modul cum se făcuse închinarea mănăstireĭ Hangului către patriarhia Alexandrieĭ. Anume mitropolitul, în divanul lui Racoviță, spune, că „nu primise ca să se închiue la patriarhie această mănăstire, fiind în țarie și maĭ ales la munte, și peste voia sfinției sale, s'a făcut această închinare".[17] Este învederat că mitropolitul merge prea departe, cînd spune că închinarea s'a făcut peste voia lui. Nici sfinția sa, văzînd porunca, n'a avut limbă să grăiască și a poftorit precum poftorise și boieriĭ; dar în ori ce caz, din spusele luĭ, reiesă modul silnic cu care se făcuse și închinarea, precum tot silnic se judecase și procesul, și aceasta cînd? Pe vremea domnului grec celui maĭ luminat din toți Fanarioțiĭ; pe timpul domnului filosof!

16. Hrisovul de închinare după publicația grecească *Eclaircissements*, Anexa 7.

17. Hrisovul luĭ Racoviță din 1718 în *Uricar*, V, p. 363—377. Amănunțimĭ asupra procesuluĭ, în *Istoria Romînilor din Dacia traiană*, V, p. 14—19 și maĭ pe larg în articolul meŭ *Justiția sub Fanarioțĭ* în *Convorbiri Literare*, XX, p. 1058.

Condițiile închinărilor. Hrisoavele reproduse mai sus învederează fără tăgadă, că cele mai multe mănăstiri eraŭ închinate *cu oare care condiții*. Chiar hrisovul lui Mateiŭ Basarab, cînd lasă Grecilor mănăstirile regulat închinate, ca să fie supuse și stătătoare, adaogă: „după cum vor fi scris și legiuit ctitorii, în cărțile lor de închinăciune, pre acea tocmală neschimbat să trăiască“. Fie care mănăstire era deci închinată cu oare care *tocmală*, și rarĭ sunt cazurile de închinare curată și necondiționată a uneĭ mănăstiri pămîntene către locurile din jos. Așa am văzut în hrisovul de închinare al Văcăreștilor, rînduire de boierĭ pămînteni ca epitropĭ care să îngrijască pentru îndeplinirea milelor. Acelaș hrisov prevede nevoia reparațiilor mănăstireĭ, măritare de fete sărace, îngrijirea de sărăcime, de ceĭ din pușcărie. Hrisovul luĭ Gh. Stefan, amintește despre datoria de a ținea o scoală. In sfîrșit cele maĭ multe din documentele de închinare rostesc un cuget uniform, acela de a se întreținea mănăstirile pămîntene în primul loc, și numaĭ ce va prisosi să se trimită sfintelor locurĭ. Ba unele din ele merg până a dispune, ca în aniĭ de lipsă, să nu se trimită nimic mănăstirilor patroane, iar milele să se îndepliniască. Ingrijirea cea d'întâĭ a închinătorilor este de a asigura *existența mănăstirilor lor*, îngrijire ce nu era decît prea firească, dacă ne gîndim că acești oamenĭ se despoiaŭ de averile lor, în scopul de a-șĭ lega numele de o așezare vecinică, în care să fie pomeniți atît prin rugăciunile călugărilor ce eraŭ să se umbrească sub a lor creațiune, cît și prin ale acelora care se împărtășiaŭ din milele lor. Nicĭ unuĭ închinator nu i-a trecut vre-odată prin minte ca el, închinînd mănăstirea luĭ uneĭ mănăstirĭ maĭ sfinte din Răsărit, așăzămîntul luĭ să se desființeze; să înceteze de a maĭ fi ceea ce fusese: o comunitate de oamenĭ care să se

roage luĭ D-zeŭ pentru iertarea pacatelor tuturor muritorilor în deobşte şi a le luĭ în deosebĭ. Se înţalege de la sine, că o asemenea ţintă evlavioasă nu putea fi ajunsă, dacă nu se păstra fiinţa exterioară a mănăstireĭ: bisericile, chiliile şi clădirile eĭ, şi că deci întreţinerea materială a mănăstirilor era şi ea o condiţie *sine qua non* a închinăreĭ acestora către lăcaşurile sfinte.

Să cercetăm, cum aŭ îndeplinit călugăriĭ grecĭ aceste condiţiĭ explicite saŭ implicite ale închinăreĭ? In ceea ce priveşte epitropiĭ pămînteni, eĭ fură în curînd înlăturaţĭ, şi numirea lor fu lăsată în părăsire. Greciĭ, neputînd tăgădui acest lucru, caută să-l încunjure în chip sofistic. Eĭ spun, că „sfintele locurĭ pentru a mănţinea epitropiile, aŭ suferit adese orĭ marĭ nemulţumirĭ. Domnitorul Cuza care a suprimat prin ordonanţa sa din 3 Ianuar 1863 epitropiile Sf. Mormînt, învoacă în memoriul săŭ epitropiĭ de la Văcăreştĭ“.[18] Sf. părinţĭ se joacă aicĭ cu cuvîntul de *pitropĭ*. Tot epitropĭ eraŭ şi aicĭ aĭ Sf. Mormînt şi boieriĭ pămîntenĭ, din hrisovul luĭ N. Mavrocordat. Dar aceste două feliurĭ de epitropĭ eraŭ îndepartate ca ceriul de pămînt. Pe cînd ceĭ pămîntenĭ stabiliaŭ controlul asupra purtăreĭ trebilor mănăstirilor închinate din partea călugărilor grecĭ, aceĭ rînduiţĭ de Grecĭ, bine înţăles ca-l suprimaŭ.

Cît despre aşăzămintele de binefacere, am văzut cum Greciĭ aŭ desfiinţat scoala din Treĭ-Erarhĭ; apoĭ cum îngrijaŭ de nebuniĭ din ospiciul de la Golia, cum lăsaŭ în părăsire îndeplinirea milelor, din hrisovul luĭ N. Mavrocordat care, cu toate aceste, dispunea, ca în aniĭ de lipsă, să nu se trimită nimic Sf. Mormînt, iar milele să se facă.

---

18. *Réponse de St. Lieux*, Oct. 1863, p. 48.

Să venim însă la chestiunea de căpitenie, la condiția acea fără de care închinarea nu avea nicĭ un înțăles, care alcătuia chiar miezul eĭ: *păstrarea existenței mănăstirilor pămîntene* închinate locurilor sfinte. Asupra acesteĭ chestiunĭ, maĭ toate hrisoavele conțin „tocmala“ fățișă saŭ subînțăleasă, ca veniturile mănăstirilor să slujască întăiŭ la susținerea acestor așăzăminte, și numaĭ ce va prisosi să se trimită locurilor sfinte.[19] Ba maĭ mult încă, unele mănăstirĭ sunt închinate celor de jos, pentru a le apăra de ruină reală saŭ pretextată de închinătorĭ. Așa pentru mănăstirea Galata, întemeiată de Petru Șchiopul și închinată de Radu Vodă în 1617, se arată, drept motiv al închinăciuneĭ, faptul, că „mănăstirea Galata s'ar afla în mare scăpătăciune; clădirele din prejur dărămate, lucrurile sfinte rîsipite din pricina marelor nenorocirĭ și a trecereĭ armiilor și neamurilor străine care aŭ întrat în țară, precum și din pricina răleĭ purturărĭ a călugărilor care eraŭ acolo și care, ne temîndu-se de D-zeŭ, aŭ ocîrmuit și aŭ rîsipit toate productele și veniturile eĭ“.[20] Tot așa cu mănăstirea Bistrița, Probota și altele. Din aceste documente, se poate vedea, că întemeietoriĭ mănăstirilor pămîntene, *dorind tocmaĭ a lor pastrare atît fizică cît și morală,* le luase din mîna călugărilor pămîntenĭ și le închinase locurilor din Răsarit, în cît se vede fără nicĭ o îndoială că scopul suprem al ctitorilor *era păstrarea creațiuneĭ lor.*

---

19. Am adus maĭ sus, p. 339 documentul de închinare al mănăstireĭ Stăneștiĭ, în care să spune lămurit, că se va pune întăiŭ la o parte ceea ce este trebuitor pentru hrana și întreținerea călugărilor și a slugilor mănăstireĭ *ca de obiceiŭ*, și să trimite rămășița sf. patriarh, spre a luĭ trebuință.

20. Hrisoavele reproduse de *Memoriul asupra mănăstirilor romîne, puse sub invocația locurilor sfinte din Răsărit* de Ministerul de externe, Bucureștĭ, 1863, p. 7 și urm.

Ce făcuse însă din mănăstirile închinate lor, călugării Greci? Impraștiase călugării pămînteni la cele patru vînturi și nu-i mai înlocuise cu alții, încît ele încetară de a mai fi comunități religioase romîne. Dar nici macar cu călugări greci, nu înlocuiaŭ ei pe acei de baștină, nepunînd în ele decît puțini inși, de care egumenul avea nevoie, pentru administrarea averilor mănăstirei. De aceea se constată faptul neașteptat, că mănăstirile închinate, în loc de a înfățoșa o bogată poporație de călugări străini, nu sunt decît foarte sărace în oameni, fața cu mănăstirile neînchinate. Pe cînd aceste din urmă, în număr de 53 și 189 de schituri, aŭ 2836 de călugări și 3043 de călugărițe, acele închinate, în număr de 72 și 24 de schituri, nu aŭ decît 509 de călugări și 46 de călugărițĭ.[21]

Mănăstirile închinate fuse deci *desființate ca mănăstiri*. Ele nu mai eraŭ comunități religioase de închinare către D-zeŭ, ci curat numai dependenți administrative ale mănăstirilor din Răsărit, însărcinate cu adunarea veniturilor, spre a le trimite patroanelor lor.

Și lucru curios, călugării Greci nu tăgăduiaŭ faptul care era și cu neputință de ascuns; dar susțineaŭ că eraŭ în drept să proceadă astfeliŭ, zicînd, că „fără nici un drept li se bănuește că nu întrețin comunități religioase în mănăstirile așăzate în Principate, pentru a căror întreținere tocmai li se cere a patra parte din venit. Dar cînd li se face această bănuială, se uită că locurile sfinte nu *eraŭ ținute, dar că nici nu pot fi ținute a întreținea comunități religioase în Principate.* Sfintele locuri nu pot avea acolo decît sucursale. Acei care aŭ dat și închinat mănăstirile sfintelor locuri, nu *aŭ putut înțălege a da și închina aceste comunitați, lucru ce nici odată nu s'a auzit.*

21. *Analele statistice*, 13—16, 1863, p. 140—148.

Personalul uneĭ sucursale este alcătuit din un număr îndestulător de preoţĭ şi de slujbaşĭ, sub un egumen, şi sfintele locurĭ nu sunt îndatorite decît a întreţinea atare personal în mănăstirile Principatelor. A se cere ca sfintele locurĭ să întreţină comunităţĭ religioase în ţările romîne, este a se *pretinde de la ele un lucru protivnic regulelor bisericeĭ şi temelieĭ organizăreĭ monacale din Răsărit*. Locurile sfinte nu aŭ scaunul lor în Principate. Legal ele nu figurează aicĭ decît ca proprietare".[22]

Şi într'adevăr iată ce spune canonul 8 al sinoduluĭ din *Chalchedon*: „Clericiĭ (ospiciilor) de saracĭ şi a mănăstirilor şi a bisericilor sfinţilor martirĭ să rămînă sub ascultarea episcopilor din *fie care oraş. Balsamon şi Zonara*, interpretînd acest canon, spun că administraţia, îngrijirea, supravegherea morală şi gerarea veniturilor şi a cheltuelelor, să se facă sub imediata controlare a *episcopuluĭ locuiuĭ. Nuvela 131* a luĭ Iustinian zice, că aşăzămintele cele de către ctitorĭ făcute mănăstirilor, trebue să se păzască, dacă nu se improtivesc canoanelor; căcĭ nu le este permis ctitorilor de a interzice *episcopilor localĭ* executarea drepturilor canonice în mănăstirile fundate de eĭ. O *hotărîre patriarhală* recunoaşte dreptul episcopuluĭ eparhial asupra tuturor mănăstirilor şi că *nu se poate închina, nicĭ supune o mănăstire alteia*, dacă actul de fundaţiune al ctitorilor nu prevede aceasta.[23] Pretinsul drept patriarhal de stavropighie, prin care patriarhul poate, în orĭ-ce ţară din

22. Acest loc, de o importanţă capitală pentru hotărîrea juridică a chestiuneĭ, se află în *Réponse de l'Archimandrite Germanos*, p. 102—104.

23. Canon 8: „Οἱ κληρικοὶ τῶν πτωχείων καὶ μοναστηρίων ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐν ἑκάστῃ πόλει ἐπισκόπων, διομενέτωσαν". Vezĭ Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων ὑπὸ Ῥάλλη καὶ Πότλη, Ἀθήνησοι 1852, II, p. 234. Comp. *Pidalion* p. 125. *Biserica ortodoxă*, 1900 August, p. 441 (Notiţă com. de D. C. Erbiceanu). *Nuvela* 131 *a luĭ Justinian*: „ὅτι τὰ γενόμενα παρὰ τῶν κτητόρων ἐν τοῖς μοναστ-

circumscripţia luĭ, să aibă o mănăstire orĭ biserică, cu drepturĭ jurisdicţionale asupra eĭ, este un abuz medieval. Nu există nicĭ un canon care să învoiască acest lucru. Din contra toate canoanele păstrează drepturile exclusive de jurisdicţie asupra mănăstirilor din eparhiile lor, *episcopilor localĭ*, fără de care s'ar turbura şi s'ar calca unul din principiile cele marĭ ale bisericeĭ creştine: ordinea ierarhică. Toată administraţia aşăzămintelor de orĭ-ce natură este, după canon, sub nemijlocita îngrijire a *episcopuluĭ locuk ĭ*. Orĭ-ce influenţă, orĭ amestec străin este abuz şi necanonicitate. Călugăriĭ grecĭ susţineaŭ decĭ, cu drept cuvînt, că *regulele bisericeĭ şi temelia organizăreĭ monacale din Răsărit, se opuneaŭ la închinarea unor mănăstirĭ către altele; la supunerea unor comunităţĭ de călugărĭ, sub alte comunităţĭ de călugărĭ, de care ce ele nu puteaŭ fi supuse decît episcopilor localĭ. De aicĭ decĭ nevoia în care se gasiră mănăstirile patroane, de a desfiinţa comunităţile religioase închinate lor din Principate. Am văzut însă că scopul de căpitenie al închinătorilor acelor mănăstirĭ pămîntene, era tocmaĭ păstrarea fiinţeĭ mănăstirilor lor.*

Greciĭ eraŭ decĭ puşĭ în alternativa, saŭ de a călca canoanele, saŭ de a desfiinţa mănăstirile pămîntene, luînd pentru eĭ moşiile lor, şi prefăcînd foastele comunităţĭ de călugărĭ romînĭ în nişte simple centre de administraţie greceştĭ ale acelor averĭ. Locurile sfinte, pentru a putea pune mîna pe mo-

τηρίοις τοπικὰ στέργειν ὀφείλουσι εἰμήπου τοῖς κανόσι ἀναντιοῦνται ...οὐ γὰρ, ἔξεστιν αὐτοῖς ἀπείργεον τούς ἐγχορίους ἐπισκόπους τῶν κανονικῶν δικαίων ἐν τοῖς παρ'αὐτῶν κτιδομένοις μοναστηρίοις", după o pericopă (extract) a noveleĭ din Σύνταγμα citată maĭ sus p. 393. Textul noveleĭ însuşĭ e ceva deosebit; dar înţălesul e acelaş. (Notă com. de Erbiceanu). Hotărîrea patriarhuluĭ (nu se ştie a căruia), vezĭ în Γεδεών, κανονικαὶ διατάξεις, I, p. 180. (Notă com. de Erbiceanu).

şiile şi pe averile mănăstirilor, aŭ fost obligate să distrugă fiinta lor de mănăstire şi să le prefacă în dependenţĭ administrative, pentru ocîrmuirea acelor averĭ.

Aicĭ ni se pare că stă argumentul de căpitenie, pentru neîndeplinirea condiţiilor de închinare din partea călugărilor grecĭ. Căcĭ, pe cînd pentru neîndeplinirea celorlalte condiţiĭ, precum pentru păstrarea epitropilor pămînteni, întreţinerea de şcoale saŭ de ospiciĭ şi îndeplinirea altor fapte bune, ar trebui, pentru a anula închinarea, dovedită această neîndeplinire în fiece caz, [24] *nimicirea mănăstirilor pămîntene de către locurile sfinte, nimicia prin ea însăşĭ şi închinarea, căcĭ chiar terminul de închinare arată că mănăstirile, şi nu moşiile lor, fusese supuse locurilor sfinte.* Dacă ar fi fost să li se dee moşiile, s'ar fi întrebuinţat termeniĭ obicinuiţĭ de danie, dăruire. *Nu se putea însă distruge fiinţa mănăstirilor care veniaŭ, cu acele moşiĭ ale lor, să se supună locurilor sfinte, şi să se păstreze de aceste din urmă numaĭ moşiile.* [25]

24. Acest caz îl prevede codul civil (Cap. I de la Cartea IV): „după ce se va da darul, nu se va maĭ cere înapoĭ, afară numaĭ de va fi darul cu legătură şi cel ce l'a luat nu va urma legătura". Cf. *Questia mănăstirilor închinate Sf. Locurĭ*, de I. A. Comănescu, Bucureştĭ 1859. Maĭ vezĭ şi o scrisoare a principeluĭ Czartoriski către unul Botezatu din România, în care se spune, că Romîniĭ trebue să invoace: 1) că donaţiile eraŭ condiţionale; 2) că veniturile aŭ fost întrebuinţate la propaganda greco-rusască; 3) Angliеĭ să i se atragă luarea aminte, că această afacere este curat rusască". Scrisoarea luĭ *Czartoriski* c. *Botezatu* din 26 Ianuarie 1865 în *Hîrtiile Rossetti.*

25. Acest argument hotărîtor în limpezirea daravereĭ mănăstirilor închinate, nu a fost formulat de oameniĭ timpuluĭ care sprijinise numaĭ părerea, că nu s'ar fi îndeplinit condiţiile speciale de închinare la unele mănăstirĭ, şi de acolo se inducea o cauză generală de anulare a închinăreĭ—procedare neînvoită de dreptul civil, care trebue să fie aplicat în revocarea donaţiilor pentru neîndeplinirea condiţiilor. Ce e drept, pretenţia locurilor sfinte este aşa de neauzită, încît nicĭ eŭ la început, cînd am găsit-o formulată în *Răspunsul* luĭ Ghermanos, nu am înţăles-o, atîta îmĭ părea de peste samă în gura călugărilor grecĭ. Numaĭ cînd am văzut statistica călugărilor din mănăstirile închinate, atuncĭ m'am convins că se distrusese într'adevăr, cu conştiinţă şi cu voinţă, comunităţile religioase româneştĭ, stăpînirea uneĭ mănăstirĭ asupra alteia nefiind învoită după canoane.

Tot această împrejurare limpezeşte însă şi chestiunea stărei materiale a mănăstirilor, pe care scrierile romîne ale timpului şi rapoartele tuturor comisiunilor, o arată ca de jalit, pe cînd din protivă egumenii greci caută s'o pună în o lumină din cele mai favorabile.[26]

Se înţălege de la sine că, reducîndu-se personalul mănastirilor, şi ele prefăcîndu-se acuma în nişte centre de exploatare ale avuţiilor alipite de ele, egumenii ce se schimbaŭ necontenit, nu aveaŭ nicĭ un interes de a întreţinea clădirile în stare bună. Stăteaŭ în cîteva odaĭ, grăbindu-se a aduna banĭ pentru eĭ şi pentru locurile ce-i trimiteaŭ; apoĭ se duceaŭ din ţară, pentru a nu se maĭ întoarce. Nu puteaŭ decĭ să se intereseze şi să-şĭ cheltuiască, în reîntocmirea bisericilor, chiliilor şi altor clădirĭ, baniĭ, cu care eraŭ să se folosască eĭ. Toată averea, provenită din exploatarea întinselor domeniĭ din ţările romîne, se şi ducea în regiunile din Răsărit, pare că, precum spune N. Istrate, „Dumnezeŭ s'ar fi strămutat, de cînd cu Fanarioţiĭ, peste Dunăre".[27]

Dar în afară de această inducere raţională care ne sileşte, a admite de adevărate tînguirile Romînilor asupra ruineĭ mănăstirilor închinate, Greciĭ chiar se contrazic în sprijinirile lor. Alăturea cu tăgăduirea desăvărşită a răleĭ stărĭ a mănăstirilor, eĭ recunosc, în procesul verbal anexat la raportul comisarilor Mavros şi Ştiubeiŭ, că *„ruina învederată* a mănăstirilor nu provine decît din reţinerea lor de 5 anĭ, 1822 — 1827, de către autorităţile locale".[28] Aiurea eĭ atribue această ruină, devastărilor Turcilor, făcute în tim-

26. Compară bună oară, Raportul comisieĭ eclesiastice din 1833 în *Mémoire* de C. Negri, p. 88 cu *Réponse de l'Archimandrite Ghermanos*, p. 102.
27. N. Istrate, *Questia mănastirilor închinate din Moldova*, p. 22.
28. *Mémoire* de C. Negri, p. 73.

pul Eterieĭ. Dar maĭ întâĭ, în 5 anĭ nu se puteaŭ ruina aşa de desăvârşit mănăstirile închinate, încît însuşĭ Greciĭ se recunoască *invederata lor ruină;* apoi Turciĭ nu se introdusese decît în o singură mănăstire din Moldova, Secul, şi aceasta neînchinată, cînd cu urmărirea căpitanuluĭ romîn-macedoneau Iordachi Olimpatul ce îmbrăţoşase cauza grecească, şi care mănăstire fu aprinsă şi dărămată, prin lupta înverşunată, susţinută de viteazul căpitan.[29] In sfîrşit dacă mănăstirile se aflaŭ într'o stare aşa de înfloritoare în privirea materială; pentru ce cereaŭ Greciĭ un răstimp de 10 anĭ, 1834—1843, cu scutire de orĭ-ce contribuţie către ţarile romîne, spre a putea reîntocmi clădirile şi, la expirarea aceluĭ termin, pentru ce cereaŭ eĭ o nouă prelungire încă pe 10 anĭ, 1843—1852?

Ruina materială, desfiinţarea comunităţilor religioase romîne şi însuşirea averilor lor de către locurile sfinte, iată care fu rezultatul închinăreĭ mănăstirilor pămîntene către acele din Răsărit. Nu credem că se poate susţinea că asemene procedare era dreaptă şi nicĭ măcar legală.

Dreptul public. Dar maĭ este încă un punt de videre care îndreptăţeşte secularizarea: acel al dreptuluĭ public, al concepţiuneĭ ideeĭ de stat.

Din toate protestele şi memoriile călugărilor grecĭ, se vede că eĭ tăgăduiaŭ statuluĭ romîn orĭ ce drept de control şi de supraveghere a ocîrmuireĭ ţăreĭ asupra averilor mănăstirilor închinate. Eĭ nu voiaŭ să se supună la darea de socotelĭ, la numirea şi destituirea egumenilor, la darea moşiilor în arendă sub privigherea organelor statuluĭ, la supravegherea săvîrşireĭ reparaţiilor, la contribuirea pentru susţi-

29. Asupra lupteĭ de la mănăstirea Secu, vezĭ *Istoria Romînilor din Dacia traiană*, V, p. 496.

nerea aşazămintelor de bine facere, consimţind numaĭ a vărsa, spre acest scop, în casa statuluĭ, o contribuţie voluntară. Intr'un cuvînt, mănăstirile greceştĭ se pretindeaŭ stăpînele moşiilor mănăstirilor închinate, şi voiaŭ să fie cu totul neatîrnate de organismul statuluĭ romîn; decĭ tindeaŭ să constitue un stat ecleziastic în sinul statuluĭ romîn.

Atîta îngăduiaŭ călugăriĭ grecĭ autorităţilor Principatelor: dreptul de a le impune dărĭ, şi încă în contra partuluĭ acestora, une orĭ protestează.[30]

Este invederat că o asemene pretenţie nu putea fi tolerată de concepţia statuluĭ modern, cătră care năzuia poporul romîn şi care i fusese chiar impusă de Convenţia de Paris. Un stat nu poate exista fără desăvîrşita stăpînire pe teritoriul, pe care se întinde naţiunea ce'l alcătueşte; fără putinţa de a impune ascultarea de organele sale tuturor locuitorilor aceluĭ teritoriŭ. Mănăstirile închinate nu eraŭ însă numaĭ nişte insule sporadice presurate pe întinderea ţarilor romîne. In număr de 72 şi posedînd peste 600 de moşiĭ, din cele maĭ marĭ şi maĭ frumoase, ele cuprindeaŭ aproape a 7-a parte a teritoriuluĭ romănesc, pe care locuiaŭ peste 60,000 de familiĭ de ţăranĭ.[31]

Această însamnată întindere de pămînt şi acest număr covîrşitor de poporaţie ar fi fost substras, nu numaĭ de fapt dar şi de drept, de sub ocîrmuirea statuluĭ romîn, şi o aşa perspectivă era peste putinţă

30. *Réponse des Saints-Lieux* Oct. 1863 p. 68.

31. *Réponse des Saints-Lieux*, p. 61; *Réponse de l'archim. Germanos*, p. 62 spune: „Pour tout homme connaissant le pays, l'étendue de terre appartenant aux Saints-Lieux occupe la *neuvième partie* du territoire des deux principautés“. Dupa *Analele statistice* No. 5—8, 1861, p. 134—135, proporţia e maĭ mare, aproape a 7-a parte. Anume, din întindere totală a teritoriuluĭ cultivabil al Munteniеĭ, 10,644,673 de pogoane, mănăstirile închinate ocupaŭ 1.398,021 de pogoane, decĭ aproximativ a 7½ parte a întregeĭ întinderĭ. Se pretinde, în adunările de pe timpul luĭ Alex. Ioan I, ca moşiile mănăstirilor ar alcătui a 5-a parte a teritoriuluĭ. Nicĭ a 5-a, nicĭ a 9-a, ci a 7-a parte.

de admis, pentru un organismu național ce nu voia a se sinucide.

In cotro mergeaŭ tendințele Grecilor, se vede de pe împrejurările raportate maĭ sus: cererile lor ca arendarea moșiilor și repararea acaretelor să se facă sub privigherea consuluļuĭ rusesc, cu excluderea autorităților romîne; apoĭ din protestarea lor contra măsurilor luate de Mihaĭ Sturza, de a emancipa Țiganiĭ mănăstirilor și de a cruța pădurile lor.

Dar apoĭ drepturile de suveranitate, pe care statul romîn voia să le aibă asupra acestor mănăstirĭ, eraŭ ele oare ceva cu totul noŭ, și nu fusese ele nicĭ odată puse în lucrare, în vremile maĭ vechĭ? Se constată întâĭ într'un chip neîndoielnic că mănăstirile închinate fusese îndatorite în maĭ multe rîndurĭ: 1) a contribui pentru întreținerea școalelor și 2) a ajuta la greutățile țăreĭ, provenite din ocupațiile străine.

In privirea punctuluĭ întâĭ, cităm hrisovul luĭ Antioh Cantemir, din anul 1706, care supune mănăstirele neînchinate la o dare de 720 de galbenĭ pe an, iar pe cele închinate la 600 de galbenĭ, din care, suma de 120 de galbenĭ pentru școale. Acești banĭ să fie adunațĭ de mitropolit, prin ordine date episcopilor. Mănăstirile închinate sunt ordonate să numească un delegat care să adune baniĭ și să'ĭ dee mitropolituluĭ.[32] Apoĭ Alex. Ipsilanti dispune, în 1775, să contribue toate mănăstirile, atît cele pămîntene cît și cele închinate, pentru întreținerea Academieĭ celeĭ reorganizate de el din Bucureștĭ, cu suma de 30 de pungĭ, scutindu-le de orĭ ce altă dare către stat— aceasta pe motivul că întemeietoriĭ acestor mănăstirĭ aŭ hărăzit cele maĭ multe din veniturile lor unor fapte de binefacere.[33] Acest hrisov pomenește

32. *Mémoire avec pièces justificatives* de M. C. Negri 1865, p. 20.
33. *Ibid.* p. 25.

de alt hrisov al luĭ M. Racoviţă care să fi dispus, ca toate mănăstirile să contribue la mile pentru săracĭ. Alt hrisov care dispune o contribuţie pentru scoale, este acel al luĭ Ioan Caragea din 1817, şi fiind că egumeniĭ nu se înţălegeaŭ asupra repartiţieĭ, principele o face el singur, prin o listă impusă.[34] Cît despre contribuţiile pentru armată, ele se întîlnesc foarte des în actele vechĭ, maĭ ales în timpul Fanarioţilor. Aşa găsim ordine către mitropolit de a supune toate mănăstirile, şi acele închinate, la contribuţie pentru aprovizionarea oştirilor otomane saŭ ruseştĭ, din aniĭ 1797, 1798, 1801, 1807, 1812. Este de observat, că contribuţia mănăstirilor închinate nu este voluntară, ci impusă în tot deauna şi încasată prin autorităţile ecleziastice ale ţăreĭ, mitropolitul şi episcopiĭ. Greciĭ nu tăgăduiaŭ asemene contribuţiĭ; dar întimpinaŭ, că mănăstirele închinate nu puteaŭ să se opună unor nenorocirĭ ca acele aduse de ocupaţiile străine; cît despre contribuţiile pentru scolĭ şi pentru săracĭ ar fi straniŭ să se pretindă, că dacă mănăstirile greceştĭ aŭ achitat une orĭ astfeliŭ de dare, ele aŭ avut menirea de a da cheltuelĭ pentru întreţinerea instrucţieĭ saŭ a milosteniei publice în principate.[35] De aceea cînd se pune, în contractele de arendare a 215 moşiĭ ale mănăstirilor închinate, o clauzulă privitoare la scoale, călugăriĭ grecĭ stăruesc ca ea să fie scoasă.[36] Şi cum să nu se opună călugăriĭ grecĭ la întreţinerea scoalelor, cînd videm chiar mănăstirea Neamţuluĭ care doar era pămînteană şi fost focar de cultură în vremile maĭ vechĭ,[37] că se arata duşmană învăţaturilor? Anume în acea mănăstire era un seminar cu internat înfi-

34. *Ibid.*, p. 65.
35. *Ibid.*, p. 30, 35, 41, 43, 53.
36. *Réponse de l'Archim. Germanos*, p. 23.
37. Istrate, *Questia*, p. 27, nota.

ințat de domnitorul Grigore Ghica. Cînd caimacanul Balș îl desființă, călugării dădură afară pe elevi și prăznuiră prin o sărbare desființarea scoalei.[38]

Dar dreptul de supremație al statului romîn asupra mănăstirilor nu fusese pus în lucrare numai în această formă. Insămnat este între altele dreptul statului romîn de a cere socotelĭ egumenilor grecĭ. De la nașterea chestiuneĭ mănăstirilor închinate, acestea se opusese tot deauna la darea socotelelor,[39] și de aceea se și opuneaŭ ele cu atîta stăruință la arendarea moșiilor prin mezat, temelia pe care se putea răzăma cererea de socotelĭ, fixîndu-se veniturile în chip hotărît. Dar lucru curios, pe cînd Negri prezenta la Constantinopole memoriul seŭ din 1865, în care el dovedia într'un chip invederat, cu extracte din condicele mănăstirilor închinate, că ele fusese adese orĭ îndatorite la darea de socotelĭ, în adunarea din Bucureștĭ, în acelaș an, 1865, Vernescu, ministrul justițieĭ, recunoștea, că „egumeniĭ nu daŭ socotelĭ guvernuluĭ și că decĭ Brancovanu care a făcut să i se cedeze drepturile egumenilor, este și el scutit de a da socotelĭ“.[40] Se ințalege că Greciĭ își fac o armă însămnată, din această mărturisire a guvernuluĭ romîn.

Cu toate aceste lucrurile nu stăteaŭ astfeliŭ, și din actele vechĭ se constată, că egumeniĭ dăduse adese orĭ socotelĭ domnuluĭ, asupra purtăreĭ trebilor mănăstirilor. Așa hrisovul luĭ Hangerli, de care ne vom sluji pe larg maĭ la vale, spune în cuvintele luĭ în-

38. Raportul ancheteĭ făcut de Gr. Cuza și M. Cogălniceanu, 1858 Sept. 24. *Steaua Dunăreĭ* 12 Iunie 1859. (Hrisovul de înființare a Seminaruluĭ 1 April 1855 în *Zimbrul*, 6 Maĭ 1855). De aceea une orĭ se găsesc apărătorĭ aĭ mănăstirilor fără deosebire de pămîntene saŭ închinate. Bună oară broșura *Etat actuel de l'église ortodoxe et des couvents en Moldavie*, St.-Pétersburg 1864.

39. *Réponse de l'archim. Germanos*, p. 20.

40. Șed. din 5 Mart 1865. *Mon. of.*, 11 April 1865.

cepătoare: „Fiind că din căutarea socotelelor egumenilor după anĭ, se pricinuesc aceste toate, căcĭ nu era știut domnieĭ, în ce chip se urmaŭ socotelele, hotărîm ca la fie ce doĭ anĭ să se dee socotelele la prea S. S. mitropolitul“. Se vede din acest hrisov că tot deauna se obicĭnuia a se da socotelĭ mitropolituluĭ, din partea egumenilor grecĭ; dar că aceste socotelĭ făcîndu-se *după anĭ*, adecă atuncĭ cînd voia fie care egumen, lucrul căzuse în desobicinuință saŭ nu constituia un control serios, meteahnă pe care Hangerli vra s'o înlăture, prin îndatorirea egumenilor de a înfățoșa socotelile la fie ce doĭ anĭ.

Maĭ multe extracte de socotelĭ din condicile mănăstirilor greceștĭ, înfățoșate de C. Negri comisiuneĭ europene în 1863, prin memoriul săŭ, rîdică orĭ ce îndoială asupra aceste chestiunĭ. Așa mănăstirea *Radu Vodă*, închinată Munteluĭ Athos, dă socotelĭ între aniĭ 1737—1740, socotelĭ adeverite de o comisiune de boierĭ și de neguțitorĭ, și aceste socotelĭ constată, că s'a dat ocîrmuireĭ 10,057 de talerĭ, s'a cheltuit pentru mănăstire 10,157 de talerĭ și s'a trimis patroaneĭ 3,100 de talerĭ. De asemenea mănăstirea *Nucetul*, în socotelele eĭ, adeverite de aceeașĭ comisiune între aniĭ 1732—1739, arată că dăduse în cursul celor 8 anĭ, 5,837 de talerĭ ocîrmuireĭ, cheltuise 3,689 și trimisese locurilor sfinte 1,134 de talerĭ; iar mănăstirea Cotroceniĭ, din venitul eĭ pe 4 anĭ, care se vede că a fost de 37,047 de talerĭ, cheltuiește pentru ea 23,823, dă ocîrmuireĭ 11,986 și trimite munteluĭ Athos în cursul acelor anĭ, numaĭ minima sumă de 1,800 de talerĭ.[41] Hangerli prin hrisovul săŭ din 1797, rîndueşte pe vel vornicul N. Filipescu, vel vornicul C. Ghica și pe vel spatarul Caragea, să iee socotelele arhimandrituluĭ Ghenadie,

41. *Mémoire* de Negri. Socotelele intercalate între p. 24 și 25.

de la mănăstirea Sf. Ioan cel Mare din Bucureştĭ, închinată mănăstireĭ Sf. Ilie de la Ziţa din Rumelia.[42]

Aceste cifre sunt foarte însămnate. Ele ne dovedesc, întâiŭ, adevărul sprijinirilor romăneştĭ, că mănăstirile închinate nu trimiteaŭ patroanelor lor, de cît ceea ce prisosia peste trebuinţele lor şi ale ţăreĭ, şi, al doile, însămnatele summĭ cheltuite cu întreţinerea mănăstirilor din ţară. Pe atuncĭ distrugerea ca mănăstirĭ a acestor aşăzăminte religioase nu fusese încă îndeplinită. O anafora a divanuluĭ care determină darea hrisovuluĭ aceluĭ domn asupra scoalelor, hrisov atins maĭ sus, după ce e de părere, a se impune toate mănăstirile atît închinate cît şi neînchinate cu 9,575 de talerĭ, urmează maĭ departe, că „întru cît tot în anul acesta se vor întocmi şi socotelele mănăstirilor, şi această sumă pe care mănăstările o daŭ la scoale, trebuind să fie trecută în socotelĭ, se va cunoaşte prisosul veniturilor, care prisos va putea şi el să fie adaos pentru scoale, dar numaĭ prisosul mănăstirilor pămîntene, acele de la mănăstirile închinate, trebuind a fi trimise locurilor de care atîrnă".[43] Asupra acesteĭ anaforale, domnul porunceşte, ca inspectoriĭ numiţĭ de comisiunea de prelaţĭ şi de boierĭ, să cerceteze toate socotelele ce li se vor înfăţoşa; după ce se vor constata veniturile anuale, se va lua din ele partea trebuitoare scoalelor.[44]

Actele enumerate dovedesc, într'un chip neîndoielnic, îndatorirea mănăstirilor închinate de a da socotelĭ statuluĭ romîn. Alte hrisoave ne arată supunerea aceloraşĭ mănăstirĭ şi în alte privirĭ autorităţeĭ politice.

Aşa unul de la Antioh Cantemir, din anul 1710, zice, că „precum într'această vreme multă scădere

42. Ureche, *Ist. Rom.*, VII, p. 169.
43. *Anaforaua* din 1777. *Mémoire* de Negri, p. 27.
44. Hrisov din 1775. *Ibidem*, p. 30.

și lipsă, s'a făcut sfintelor mănăstirĭ de odoare și de veșminte și de bucate, fiind sub stăpînire străină, și încă și egumeniĭ și călugăriĭ aŭ fost jăcuitorĭ împreună cu aceĭ stăpînĭ străinĭ și aŭ făcut multe stricăciunĭ și spre îndreptarea acesteĭ stărĭ de lucrurĭ, dispune, ca „Sfinția sa mitropolitul cu credincios boiarinul nostru Dumnealuĭ (numele lipsește), să iee samă tuturor egumenilor, pre izvoadele lor cele vechĭ, (până a nu fi răscoalele), făcînd izvod noŭ de cele ce se afla acuma, și aducînd la domnia noastră toate izvoadele, ca să videm ce aŭ fost înainte și cele ce se află acum".[45]

Hrisovul luĭ Constantin Moruzi din 1794 oprește pe toțĭ „egumeniĭ tuturor mănăstirilor, a maĭ da în arendă toate moșiile mănăstireĭ, și le poruncește a păstra pentru propria cultivare o parte din ele; unde vor fi 6 să se păstreze 2, unde vor fi treĭ, una". Maĭ poruncește mitropolituluĭ ca să se îndatoriască mănăstirile a da socotelĭ de recoltele adunate, și să se facă o listă a bucatelor aflătoare la mănăstire, pentru ca, la vreme de mare lipsă, să se poată ajuta pe ceĭ nevoieșĭ.[46]

De o mare însămnătate este și hrisovul luĭ Hangerli din 1798, dat asupra uneĭ anaforale a boierilor și din care se vede care eraŭ cugetele țărilor romîne, asupra drepturilor călugărilor grecĭ. Domnul, întărind în totul anaforaua, dispune asupra mănăstirilor închinate următoarele:

1) „Schimbarea egumenilor, pentru neguțitorie, să n'aibă voie mănăstirile de jos a face pe cine a da maĭ mult, ci pe acela care va urma buna chivernisală ce se va face sfetirimos de către P. S. Sa

45. Hrisovul publicat de C. Erbiceanu în *Istoria Mitropolieĭ Moldoveĭ*, p. 10.
46. *Mémoire* de Negri, p. 31.

mitropolitul, şi prea S. Sa arătîndu-l domnieĭ, să se schimbe, prin marefetul dumisale Vel logofăt.

2) Să nu îndrăzniască nicĭ un egumen, fără deştirea domnieĭ, a da un ban maĭ mult, cuvenit de ajutor, decît ceea care ctitoriĭ singur aŭ rînduit, sub pedeapsa de a fi izgonit din ţară.

3) Cînd mănăstirile din jos vor avea trebuinţă de a trimite exarhĭ, să înştiinţeze înscris domnia, precum şi trebuinţa şi cîtă vreme aŭ să zăbovească aicĭ; iar după împlinirea soroculuĭ, să se trimită de aicĭ şi fără de voia lor. Cu acest prilej însămnăm că însuşĭ autorităţile eclesiastice greceştĭ, recunoscuse, în deosebitele rîndurĭ, dreptul statuluĭ romîn, de a controla purtarea egumenilor, şi aceasta chiar în timpul lupteĭ celeĭ ascuţite de pe timpul luĭ Cuza-Vodă. Aşa găsim pe patriarhul Constantinopoleĭ, cerînd domnitoruluĭ să nu recunoască nicĭ un drept luĭ Meletie, fost egumen de Glavacioc care a fost destituit, fiind că adusese mănăstirea într'o stare de destrabălare, pe care „bine-voitoarea voastră Alteţă nu va putea nicĭ odată îngădui“.[47])

4) Egumeniĭ mănăstirilor de aice cînd li se va întîmpla moarte, să-ĭ moştenească mănăstirile de aicĭ, şi mitropolitul va orîndui ca din averea mortuluĭ, să dee un ajutor mănăstirilor din jos.

5) Fiind-ca din căutarea socotelelor egumenilor după anĭ, se pricinuia aceste toate, căcĭ nu era ştiut domnieĭ în ce chip se urmaŭ socotelele, de ceĭ de aicĭ egumenĭ aĭ mănăstirilor din Jos, hotarîm ca la fie care doĭ anĭ să se încheie socotelile tuturor mănăstirilor, de P. S. S. mitropolitul, vel logofătul şi vel vornicul al obştirilor ce vor fi după vremĭ“.[48]

---

47. (*Hîrtiile Rossetti*).

48. Reproducem hrisovul, după versiunea autentică, publicată după original de d. V. A. Ureche, în *Ist. Romînilor*, VII, p. 377. Anaforaua asupra căreia a fost dat hrisovul, vezĭ în *Memoire* de C. Negri, p. 38.

Tot Hangerli poruncește mănăstireĭ Cotrocenilor să dreagă un pod pe apa Dîmboviţeĭ.[49]

Călugăriĭ Greci nu recunosc puterea acestuĭ hrisov, care a fost revocat de acel al luĭ Moruzi, din 1799, și maĭ adoăgim și de acel al luĭ Ioan Caragea din 1813.[50] Dar nu e vorba, dacă dispozițiile unuĭ hrisov aŭ fost saŭ nu nimicite; căcĭ dacă ar fi pe aceea, atuncĭ în înspăimîntatoarea nestatornicie a vremilor maĭ vechĭ, nimic nu era trainic. Aceste dispoziţiĭ aŭ fost însă aplicate un timp, fie el cît de scurt, și ne arată în cotro tindea mintea poporuluĭ romîn, în relațiile luĭ cu călugăriĭ grecĭ, și aceasta încă pe cînd statele lor eraŭ pe deplin supuse înrîuririĭ grecești și copleșite cu totul de ideea religioasă. Era firesc lucru ca acum, cînd organizarea politică a statuluĭ se desăvîrșia, ca aceste drepturĭ să fie întinse și sporite, pănă la stabilirea dĕplineĭ supremaţiĭ și autoritate a statuluĭ romîn, asupra elementelor străine.

In sfîrșit maĭ aducem un hrisov al luĭ Ioan Caragea din 1812, care impune mănăstirilor închinate taxe însămnate pentru reînoirea hrisoavelor: 600 de leĭ pentru mănăstirile de clasa I; 300 pentru cele de clasa II și 150 pentru cele de clasa III. Călugăriĭ Grecĭ se roagă de domn să le ierte această dare și să dee numaĭ dijma destinată așazămintelor de bine-facere, cu prilejul reînoireĭ hrisoavelor.[51] Acest document constată decĭ o anumită dare pentru stabilimentele de bine-facere, și nu o dare voluntară, ca acea pe care egumeniĭ pretindeaŭ s'o răspundă acum. Călugăriĭ nu voiaŭ să înţăleagă această neapărată nevoie a statuluĭ modern. Eĭ se opuseră, pretinzînd un drept absolut de proprietate asupra moșiilor din țările romîne și căutară sprijin politic—de putere, pen-

49. Ureche, *Ist. Rom.*, VII, p. 21.
50. *Réponse des Lieux Saints*, p. 64. Comp. V. A. Ureche, *Domnia luĭ Caragea*, p. 19.
51. *Mémoire* de Negri, p. 54.

tru a susținea nedreapta lor pretenție. Din fericire pentru Romînî, eĭ fură maĭ tarĭ; călugăriĭ fură răpușĭ, și așa se adăogă o izbîndă la acele prea rarĭ, în care dreptatea îșĭ face cale în daraverile politice. Dar ce făcuse alta statul romîn, de cît a imita pe toate celelalte state încunjurătoare, de aproape saŭ de departe, în purtarea lor față cu autoritatea bisericească? Nu numaĭ statele apusene secularizase, și nu de mult, averile bisericeștĭ; dar și Rusia secularizase mănăstirile sale și îșĭ însușise și averile mănăstireĭ Neamțuluĭ așăzate în Basarabia; apoĭ Turciĭ însușĭ secularizase Vacufiĭ mănăstirile turceștĭ.[52] Și statul romîn luase aceeașĭ măsură pentru mănăstirile chinoviĭ, adecă pămîntene. Pentru ce oare, din întreaga lume, numaĭ mănăstirile închinate ar fi fost exceptate de la această măsură obștească, luată de toate statele pămîntuluĭ?

Greciĭ răspund la aceasta prin un argument ce le pare hotăritor; anume că pretutindene se secularizase numaĭ mănăstirĭ indigene; iar *Romînii secularizase mănăstirĭ străine.* Apoĭ dacă statul romîn, împreună cu toate statele celelalte europene, credea de trebuință, pentru exisistența luĭ, a seculariza mănăstirile interne, ale căror acte de danie și drepturĭ de proprietate asupra moșiilor lor eraŭ netăgăduite, cu cît maĭ mult trebuia să pună el în lucrare această măsură, pentru niște elemente străine, încuibate în țară prin fraudă și uzurpare, și ale căror titlurĭ de stăpînire eraŭ așa de subrede?

---

52. *Quelques mots sur la sécularisation des biens conventuels en Roumanie* par un député roumain, Paris, 1864, p. 35.

CAP. X

DE LA SECULARIZARE PÂNĂ LA LOVITURA DE STAT.

(13 Dec. 1863—2 Maĭ 1864).

Sesiunea ordinară din 1863—1864. Ministerul Cogalniceanu, cu toată legea secularizăreĭ, era maĭ mult tolerat de adunare decît pe placul eĭ. Nu e vorba, aparenta armonie, dobîndită prin împăcarea de la început, era să maĭ ţină încă patru lunĭ, în care răstimp adunarea era să dovediască cea maĭ spornică activitate ce a arătat-o vre-odată un parlament. Dar pe lîngă linul mărilor, pe care părea că se avîntă cu o măreaţă cumpenire vasul propăşireĭ statuluĭ romîn, din cînd în cînd se arăta cîte un început de turburare a apelor, datorită unor zguduiturĭ ale funduluĭ lor, până ce un cutremur cumplit păru că voeşte să înghită mîndra corabie, în bulboana deschisă sub pîntecele eĭ.

A doua zi chiar după votarea legeĭ secularizăreĭ, adunarea se arată foarte protivnică la două legĭ, aduse de minister în desbaterile eĭ: acea a libertăţeĭ individuale şi acea a neviolabilităţeĭ domiciliuluĭ, cărora legĭ li se ţinea de răŭ, că nu ar aduce nicĭ un progres asupra stăreĭ consfinţite prin condica penală

a Munteniei. Ministerul, spre a nu-și vedea legile răspinse, e nevoit să le retragă. In această purtare a ministerului se poate constata o silință de a nu displăcea adunărei și de a păstra cu ea relații împăciuitoare.[1]

Tocmai atuncea comitetul delegaților, întrunindu-se pentru a desbate asupra legei electorale, primul ministru Cogălniceanu îl roagă, să lese această lege pentru sfîrșitul sesiunei, întru cît „din minutul ce veți vota legea electorală, această adunare nu va mai exista, și de aceea vraŭ să aduc acea lege la sfîrșit, ca să vă daŭ putința de a organiza țara".[2] Și aici se vădea o curtenire pentru adunare, căreia ministerul voia, înainte de a schimba sistemul alegerilor, să-i lese onoarea întocmirei nouelor legi. Acest cavalerismu din partea ministerului era cam ne la locul luĭ, de oare ce dînsul trebuia să cunoască cugetele ascunse ale adunărei asupra lui, încă din primele zile ale înfățoșărei sale dinaintea ei. Se vede însă că ministerul credea că va desarma camera, prin purtarea sa exemplară și politicoasă.

Se votează apoi legea curței de conturi, fără ca guvernul să iee o parte mai activă la a ei votare, dar iarăși fără a se opune.[3] Legea secularizărei conținea plata unei despăgubiri către locurile sfinte, pentru efectuarea căreia trebuia să se facă un împrumut. Guvernul propuse 70,000,000 de franci, din care 38,000,000 pentru mănăstiri vr'o 10,000,000 pentru armată și restul pentru acoperirea deficitului. Adunarea votează numai 48,000,000, lăsînd deficitul la o parte, spre a fi regulat la votarea budgetului.

---

1. *Mon. of.*, No. 33, 1864, supl.
2. Șed. din 16 Dec. 1863. *Mon. of. Ibidem.* Comp. Șed. din 22 Dec. 1863. *Ibid.*, No. 81, 1864, în care Cogălniceanu rostește cuvintele reproduse în text.
3. Șed. din 8 Ianuarie 1864. *Mon. of.*, No. 64, 1864, supl.

Acest împrumut este însămnat atît prin cifra luĭ, cea întăia dată de o valoare atît de covîrşitoare, cît şi prin împrejurarea că trebuia să fie contractat în străinătate, iarăşĭ cea întăi oară cînd Romănia făcea chemare la capitalurile de peste hotar. Cu acest prilej principele D. Ghica, reflectînd la împrumutul grecesc, al căruia plată fusese executată de Englejĭ prin blocarea Pireuluĭ, rostia ideea, că „împrumuturile de la străinĭ periclitează neatîrnarea şi autonomia ţărilor".[4] Dar ce puteaŭ asemene băgărĭ de samă, faţă cu nevoia neînlăturată ce apăsa asupra ţăreĭ? Cogălniceanu spunea în această privire, că „după ce chestiunea secularizăreĭ s'a hotărît cum am dorit cu toţiĭ, prin ţară şi pentru ţară, avem dreptul să vorbim de protocoalele conferinţeĭ de Paris, şi să luăm bine sama ca nu, prin amînarea împrumutuluĭ, prin întîrzierea de a plăti această datorie, să revenim acolo de unde am voit cu toţiĭ a ieşi, să revenim la protocoale".[5] Cogălniceanu grăbia chestiunea, pentru a nu scăpa din mînĭ oferta împrumutuluĭ de 50,000,000 de francĭ, pe care i-o făcea unul Lefèvre, în numele unuĭ sindicat de banchierĭ, cu atîta maĭ mult, cu cît războiul Sleswig-Holsteinuluĭ ameninţa Europa, şi cu cît pănă acuma nicĭ o casă străină nu se prea grăbise să între în afacerĭ de acest feliŭ cu Romănia care în faţa Europeĭ avea, cum spunea Cogălniceanu „reputaţia de bună ţară însă de ră tocmală; că de 7 anĭ voia să se facă un împrumut în străinătate şi nu se izbutia; tot de 7 ani voia să se dee drumurile de fer în concesie, fără a se găsi nicĭ un amator".[6]

4. Şed. din 30 Dec. 1863, *Mon. of.* No. 55 şi 56, 1864, supl. Cf. şed. din 15 Ian. 1864, *Ibid.*, No. 68, 1864, supl. Cu acest împrumut se deschide seria împrumuturilor pe pieţele străine.
5. Şed. din 15 Ian. 1862, *Ibid.*, No. 68, 1863 supl.
6. Şed. din 15 Ian. 1864, *Ibid.* No. 98, 1864, supl.

După votarea legeĭ împrumutuluĭ, vine în desbatere acea asupra organizăreĭ armateĭ care dă loc la reivirea neînțălegereĭ fundamentale ce exista în ascuns, între guvern și adunare. Anume se propune de maĭ mulțĭ deputațĭ, între care și C. A. Rossetti, un amendament pentru înființarea gardeĭ naționale, și Panu lămurește că această instituție ar fi trebuitoare pentru înfrînarea tiranieĭ. El revine asupra chestiuneĭ, cu prilejul amintireĭ unuĭ fapt istoric, căderea luĭ Ludovic Filip, pe care el o atribue, apăsînd asupra cuvintelor luĭ, spre a le da altă aplicare decît îndepărtata istorie a Franțieĭ, că „Ludovic Filip a căzut, fiind că nu maĭ asculta decît de lingușirile curtezanilor". Cuvintele luĭ, rostite cu pompa declamatorie a feliuluĭ săŭ de a vorbi, produc în cameră și în tribune maĭ ales, o adîncă senzație.[7] Tot așa și Lascar Catargiu susține garda națională, pentru ca adunarea să găsască un sprijin contra gugernuluĭ. Desbaterea asupra amendamentuluĭ privitor la garda naționala, iea un caracter de tot pornit. Anume pe lîngă garda națională, introdusă prin amendament, proiectul maĭ conținea și armarea gloatelor. Pe cînd uniĭ oratorĭ, maĭ mult din partida guvernamentală, combăteaŭ garda orășenească, aceĭ din opoziție răspingeaŭ cu deosebire înarmarea gloatelor. In contra acesteia, Boerescu spune că proiectul devenind lege, ar putea fi periculos, căcĭ ar putea da loc la lupte între noĭ, saŭ aduce chiar sfărămarea instituțiilor noastre constituționale și a libertăților noastre publice.[8] Bosueceanu se mîngăe cu ideea, că armarea țăranilor, ne putîndu-se termina decît în doĭ anĭ, până atuncĭ legea rurală va fi aplicată.[9] Văsescu spune, că prin armarea de la copil pănă la bătrîn

7. Șed. din 7 Fevr. 1864. *Mon. of.* No. 101, 1864, supl.
8. *Ibid.*, No. 98, 1864,
9. *Ibid.*, No. 97, 1864.

(17—50 de anĭ), se va găsi un mijloc foarte puternic şi nimerit de a se deslega multe chestiunĭ din lăuntru. Prin această înarmare, chestiunea rurală se va deslega, nu pe calea legală, ci pe cea violentă".[10] Tot aşa şi Costaforu întreabă, că „cine ne va păzi de gloatele armate, cînd vom trata chestia rurală"?[11] Grigore Cuza, partizanul împroprietărireĭ, vede în legea armateĭ o îndrumare către ea.[12]

Garda naţională era decĭ considerată ca un mijloc de apărare a libertăţilor contra guvernuluĭ, iar înarmarea gloatelor ca un mijloc de siluire pentru împroprietărirea ţăranilor. Se vede decĭ că, până şi în organizarea militară a ţăreĭ, pătrundea închipuirea legeĭ rurale care forma substratul fundamental al cugetăreĭ timpuluĭ în clasa conducătoare. Garda naţională şi armarea gloatelor eraŭ decĭ ceĭ doĭ polĭ opuşĭ, în legea organizăreĭ armateĭ. Eĭ nu puteaŭ încăpea împreună, şi ar fi fost firesc lucru ca, în camera conservatoare, cu o majoritate atît de unită, să izbîndească garda şi să fie răspinse gloatele. Cu toate aceste,—iarăşĭ o dovadă de puţina întemeiere a vieţeĭ parlamentare—legea trece în întregimea eĭ, cu gardă şi cu gloate, ce e drept numaĭ cu o majoritate de 5 glasurĭ: 53 contra 48.[13] Cogălniceanu, la desbaterea legeĭ în total, rumpînd tăcerea de până atuncĭ a guvernuluĭ, combate garda naţională şi decĭ legea întreagă, în care garda fusese primită prin amendamentul votat, şi iea aminte, că „desbaterile urmate păreaŭ a reîncepe luptele acele care aŭ făcut pe geniul tutelar al Romănieĭ, împăratul Napoleon, să spună, că în această ţară predomneşte anarchia; că să iee bine sama camera la

10. *Ibid.*
11. *Ibid.*
12. *Ibid.*
13. Şed. din 7 Fevruarie. *Mon. of.*, No. 102, 1864.

cele ce face; căcĭ dacă spre în lăuntru sunt responsabilĭ miniştriĭ, spre în afară este responsabil tronul; că el este autorizat a declara, din partea domnitoruluĭ, că ţara va avea şi armarea şi constituţiunea şi chiar garda eĭ naţională, însă o gardă naţională care să fie un element de ordine şi nu unul de desordine".[14] Şi intr'adevăr prevederile luĭ Cogălniceanu nu-l înşălase: străinatatea şi cu deosebire Turcia se mişcă mult cînd află despre această înarmare a ţăreĭ din creştet până în tălpĭ. Se scriea pretutindene, că în România se fac marĭ pregătirĭ de războiŭ; că se aduc în ea însămnate transporturĭ de arme, maĭ ales din Franţia şi din Belgia.[15] Poarta, ca în totdeauna, se îngriji, cînd află despre această măsură luată de Romînĭ, şi prin o scrisoare din 12 (24) Fevruar 1864 adresată principeluĭ, îĭ aduce aminte că, după Regulamentul Organic, cifra soldaţilor era fixată la 6208 pentru ambele principate împreună, iar Conventiunea de Paris, prin articolul 42, învoeşte a se spori acest număr numaĭ cu o a treia parte, fără autorizarea Porţeĭ. Adaoge apoĭ Ali-paşa, că întru cît Principatele fac parte intregi-

14. *Ibid.*, No. 98, 1864. Comp. *Conventiunea*, 12 Fevruarie 1864.

15. Reproduse de ziarul *La France*, 4 Martie 1864. Ziarele engleze, *Times* 9 Ianuarie 1864, *Standart* 9 Ianuarie 1864, denunţă, cele d'întăĭ, pregătirile militare ale Românieĭ, înainte chiar ca să fi venit în desbatere legea armateĭ. Cînd începu să se desbată legea, ele vorbiaŭ chiar de pregătirĭ militare ale Turcieĭ, în vederea evenementelor pe care Principatele le îndrumaŭ la Dunărea de jos. *Le Nord*, 12/24 Fevruarie 1864, raportează acest zvon după *Correspondance générale* din Viena. Această îngrijire a organuluĭ rusesc despre înărmările Romînilor este cu atîta maĭ stranie, cu cît el îĭ considera ca o naţie cu totul lipsită de virtute militară. In numărul din 3 Aug. 1864 el spune: „Les Principautés-Unies, par leur configuration géographique, le caractère de leur population (doux et pacifique) et leurs traditions historiques, ne sont pas une nation militaire". *Le Pays*, 13/1 Fevruarie 1864 spune, că „une dépêche de Constantinople confirme la nouvelle que nous avons donnée et nous apprend que 100,000 hommes de la réserve sont dirigés vers le Danube". *La Presse*, 22/10 Fevruarie 1864, adaoge: „Le grand vizir a adressé au prince Couza une seconde lettre, le sommant de désarmer".

toare din împărăția otomană, ele vor fi apărate de dînsa și nu aŭ nevoie de a rîsipi banĭ în armărĭ așa de costisitoare. Tocmaĭ pe atuncĭ însă vizirul, ameninţînd pe Romania cu anularea votuluĭ adunăreĭ din 11 Dec. 1863, relativ la mănăstirile închinate, armarea ţăreĭ avu un bun efect asupra hotărîreĭ acesteĭ chestiunĭ.

In răstimpul cît se desbătu legea armateĭ, se luase în cercetare și acea a consiliuluĭ de stat. Se propusese de guvern lefĭ foarte marĭ pentru acest așezămînt: 4000 de leĭ pe lună președinteluĭ; cîte 3200 celor 9 consilierĭ. Făcîndu-se întimpinare contra acestor lefĭ prea urcate, raportorul legeĭ răspunde, că „a mers după principiul, că maĭ bine e a avea funcţionarĭ puţinĭ dar bunĭ, decît mulţĭ și răŭ aleșĭ; puţinĭ dar bine plătiţĭ, decît mulţĭ și răŭ plătiţĭ, un principiŭ care, în ţara noastră, unde de pe atuncĭ amatorii de funcţiunĭ nu lipsiaŭ, nu era menit decît a atrage încă și maĭ mult lumea către pîrghia funcţionarismuluĭ. Apoĭ principiul fu respectat numaĭ în privirea înălţimeĭ lefilor, nu și în acea a restrîngereĭ număruluĭ, încît ţara se alese cu timpul cu funcţionarĭ și mulţĭ și bine plătiţĭ. Maĭ observa Cogălniceanu, în cursul desbaterilor, că „subsecretariĭ de stat în Anglia rămîn toată viaţa, încît de șĭ se schimbă ministerele, rămîne continuitatea lucrărilor; iar la noĭ schimbările se fac de la ministru pănă la cel maĭ de jos, ceea ce împiedecă continuitatea în lucrărĭ", adevăr decĭ de mult rostit și recunoscut, dar nicĭ odată respectat. Legea consiliuluĭ de stat este votată în ședinţa din 21 Ianuarie 1864. [16]

Se iea apoĭ în cercetare legea contabilităţeĭ, unde iar pasiunile politice se deslănţuesc, cu prilejul votăreĭ articoluluĭ privitor la budget, parte din adunare

16. *Mon. of.*, No. 80, 1864.

sprijinind părerea că budgetele sunt ale țărei și trebuie votate în toate împrejurările; iar parte, că refuzul lor este singurul mijloc de a menținea, pe calea constituțională, ministerul ce ar voi să se abată de la ea. Fulgerile opoziției eraŭ însă îndreptate maĭ mult contra ministeruluĭ în ființă, decît în general și din principiŭ. Cogalniceanu caută să liniștească pasiunile, punîndu-se pe tărîmul Convenției care spunea, că „la caz de nevotare a budgetelor, se poate merge cu budgetul anuluĭ trecut; că de o cam dată și până va veni în desbatere constituția cea nouă, trebue să ne mănținem în Convenție“.[17]

In 3 Martie se împlinea însă terminul sesiuneĭ ordinare, începută la 3 Noemvrie și care era de 4 lunĭ. Prelungirea se face de guvern numaĭ până la 1 April, adecă pe 28 de zile, și ministerul cere ca în acest răstimp, să se voteze toate celelalte numeroase legĭ de organizare, precum legea comunală, acea a consiliilor județene, codul penal, organizarea judecătorească, legea instrucțiuneĭ, budgetele și, peste aceste, cele două marĭ legĭ, cea rurală și cea electorală, cu care trebuia să se închee lucrările și viața chiar a adunăreĭ. L. Catargiu arată neputința de a se efectua o lucrare atît de însămnată într'un timp atît de scurt. El spune, că „precum ministerul vine și ne prelungește numaĭ pe 20 de zile, voĭ prelungi și eŭ votarea de credite zi cu zi, lună cu lună, și cînd d-luĭ ne va înfățoșa acel buchet de legĭ ce ne-aŭ făgăduit, atuncĭ îĭ voĭ da și eŭ buchetul budgetuluĭ“.[18] Discuția se înveninează prin Costaforu care spune mem-

17. Ședința din 24 Fevruarie. *Mon. of.*, No. 130, 1864.
18. Ședința din 3 Martie. *Mon. of.*, No. 137, 1864. Mesajul de prelungire. *Ibidem*. Aceasta figură oratorică foarte potrivită și cu o nuanță fină de ironie, arată trecutul oratoric al luĭ L. Catargiu, în o lumină favorabilă.

brilor guvernuluĭ, că „de sigur, după ce va trece acest termen ridicul de 28 de zile, și vețĭ videa că nu am îndeplinit toate lucrările cerute, ne vețĭ disolva, ca să arătațĭ țăreĭ, că adunarea nu-șĭ face datoria; apoĭ socotițĭ d-voastre că noĭ suntem nebunĭ, să ne lăsăm să ne disolvațĭ și apoĭ să vă dațĭ gloria să mergețĭ prin țară, să zicețĭ că toată iarna n'am făcut nimic; că n'am votat decît proiecte rele, cum numițĭ d-voastră legile pe care le facem; că n'am votat încă budgetul; că vrem s'aducem desordinea în țară; că n'am votat nicĭ legea proprietățeĭ cum o înțalegețĭ d-voastre, nicĭ legea electorală cum o înțalegețĭ d-voastre. Eĭ bine nu vă vom lăsa să ne disolvațĭ". Cogălniceanu întrerupînd pe Costaforu prin un ironic: „Așa! Vom videa", Costaforu se înfierbîntă și urmează maĭ departe: „Ne vețĭ disolva atuncĭ cînd nu vețĭ avea cum face altfeliŭ; dar noĭ nu vom da budgetul, pănă cînd nu vom organiza țara și, după ce vom organiza țara, după ce vom da un vot de blam ministeruluĭ, dacă se vor uni și alțiĭ cu mine, atuncĭ vom da budgetul, potrivit cu noua organizație". [19]

De și cuvîntul de blam fusese rostit cu rezerva „dacă se vor uni și alțiĭ cu mine", ministerul pune chestiunea de încredere, și camera respinge cu mare majoritate propunerea luĭ Boerescu, dovadă că pănă atuncĭ, cu toate împunsăturile mutuale, armonia așa prefăcută cum era ea între guvern și adunare, nu se zdruncinase.

In sesiunea prelungită, se votează maĭ multe legĭ însămnate, însă din ce în ce maĭ puțin disculate, maĭ ales că ținîndu-se ședințĭ și sara, adunarea începuse a fi obosită. Pe lîngă votarea maĭ multor credite și recompense naționale (luĭ Vaillant, Grigore Alexandrescu și Alexandru Donicĭ fabulistul—acestuĭ din

19. Ședința din 3 Martie 1864. *Mon. of., Ibidem.*

urmă, peste pensia legiuită ce o primia), se numeşte o comisie care să cerceteze toate rămăşiţile datorite statuluĭ din deosebitele luĭ ramurĭ de venit, din care rămăşiţĭ maĭ multe priviaŭ pe uniĭ deputaţĭ, arendaşĭ aĭ moşiilor statuluĭ. Se maĭ votează următoarele însămnate legĭ: legea contabilităţeĭ, cea comunală, acea a drumurilor de fier pentru Moldova, legea pentru înmormîntarĭ, legea pentru cumul, organizarea judecătorească, drumurile de fier din Muntenia şi codul penal.[20]

Cu prilejul votăreĭ legeĭ comunale, se iveşte o interesantă desbatere privitoare la drepturile Jidanilor „pămîntenĭ" în comune. Boerescu, Manolache Costache şi Costaforu sprijin pe Jidanĭ, pe motivele cunoscute, că în secolul nostru de lumină şi de civilizaţie nu se cuvine a se maĭ face deosebire de religie, rămăşiţă a unor timpurĭ de fanatism şi de netoleranţă. Vernescu însă şi maĭ ales primul ministru Cogălniceanu, combat aceste părerĭ şi întinderea drepturilor electorale comunale la Jidanĭ, spunînd, că „dacă se va vota articolul, cum o cere d. Boerescu, a doua zi va fi măcel în Moldova. Ce feliŭ: aceĭ oamenĭ care se ţin depărtaţĭ de lumea noastră, care nu trimit copiiĭ în şcoalele noastre, care nu se îmbracă ca noĭ şi nu-şĭ taie nicĭ perciuniĭ—aceĭ oamenĭ să aibă ţara în mînĭ" ![21] Cogălniceanu punea decĭ chestia pe tărîmul, că drepturĭ pot fi acordate numaĭ străinilor ce voesc şi pot să se asimileze cu Romîniĭ. Cogălniceanu, se referă în combaterea Jidanilor la *Lipitorile satuluĭ* de V. Alexandri, poate unicul caz, în viaţa parlamentară maĭ veche a Romînilor, în care

20. Legea contabilităţeĭ votată în şedinţa din 9 Martie, *Mon. of.*, No. 152, 1864; legea comunală 9 Martie, No. 154; legea consiliilor judeţene, 10 Martie, No. 160; codul penal şi procedura penală, 11 Martie, No. 161. Se înţălege că la o aşa votare repede, discuţia trebuia să fie foarte restrînsă.

21. Şedinţa din 5 Martie, *Mon. of.*, No. 144, 1864.

o lucrare literară fu invocată în susținerea unuĭ interes politic.[22] Văsescu combate maĭ ales cu mult haz pe oratoriĭ munteni, spunînd că unirea, contopînd viața ambelor țărĭ, este drept ca să iee și Muntenia ca zestre Jidaniĭ pe jumătate, și se bucură de împrejurarea că, între 1860—1864, maĭ bine de 6,000 de Jidanĭ moldovenĭ se așăzase în Bucureștĭ.

Adunarea respinge însă toate amendamentele favorabile Jidanilor și hotărește, ca „până ce eĭ vor arăta că aŭ simțiminte și moravurĭ romăneștĭ, să fie admișĭ la mica împămîntenire numaĭ aceĭ Jidanĭ ce vor dobîndi în armată rangul de subofițer, și aceĭ ce vor fi făcut studiĭ universitare saŭ vor întemeia marĭ stabilimente industriale".[23]

Legea comunală maĭ are însă o însămnătate prin raportul în care trebuia să între cu legea rurală,[24] încît la a eĭ desbatere, cugetele începură din noŭ a fi neliniștite de stafia, pe care cu toțiĭ păreaŭ că vor s'o îndepărteze, spre a-ĭ lăsa liberĭ să se ocupe de celelalte proiecte.

In mersul acesta, de alt-feliŭ destul de liniștit al desbaterilor adunăreĭ, cade ca o bombă neașteptată, o moțiune de blam pentru minister, adusă de deputatul N. Docan, în ședința din 13 Martie. Moțiunea fusese motivată maĭ mult de împrejurărĭ personale, nemulțămirea cu purtarea luĭ Cogălniceanu în administrația județuluĭ Dorohoĭ, și această motivare căuta să fie întărită prin alungarea călugărilor și readucerea pe tapet a arestăreĭ mitropolituluĭ Moldoveĭ. Moțiunea este sprijinită de 7 deputațĭ;[25] dar la propunerea ur-

22. Ședința din 6 Martie. *Mon. of.*, No. 146, 1864.
23. Ședința din 6 Martie, *Mon. of.*, No. 148, 1864.
24. Ședința din 9 Martie. *Ibidem*, No. 154, 1864.
25. Ceĭ 7 sunt: N. Docan, V. Boerescu, G. Costaforu, A. Arsachi, I. Oteteleșanu. D. Cornea și M. Epureanu. Este curios că aceștĭ deputațĭ sunt de alt-feliŭ, sprijinitorĭ aĭ tronuluĭ, încît și eĭ fac ca și foaia *Buciumul*, care combătea pe Cogălniceanu. Eĭ însă nu susțineaŭ dictatura, precum făcea numita foae. Vezĭ *Convențiunea*, 18 Martie 1864.

genţeĭ nu se găsesc ceĭ 15 deputaţi ceruţĭ de regulament; ba încă, spre înveselirea adunăreĭ, numaĭ 6 din ceĭ 7 se scoală pentru a o susţinea. Adunarea şi trece cu o mare majoritate la ordinea zileĭ, asupra moţiuneĭ luĭ Docan.

Se vede decĭ că până acuma, de şi Cogălniceanu nu era Veniaminul majorităţeĭ, totuşĭ ea îl tolera, neputînd face alt-feliŭ, de oare ce el se purtase în conformitate cu făgăduiala dată, de a se mărgini în cel maĭ strict constituţionalismu şi de a se supune votuluĭ adunăreĭ în toate împrejurările.

Cum se face că deodată lucrurile se schimbă, şi Cogălniceanu devine ţinta loviturilor adunăreĭ; că votul de blam care fusese răspins de ea, se năpusteşte asupra ministeruluĭ? Stafia ce umblase până atuncĭ numaĭ prin fundul cugetelor, se arătase iar la lumina zileĭ; ea îşĭ făcuse intrarea în adunare şi trebuia, pentru a o alunga şi a readuce pacea în conştiinţă, alungat şi fărmecătorul ce o trimisese acolo, pe urzitorul făptureĭ eĭ, Cogălniceanu. Era legea rurală care fu adusă de el în desbaterea adunăreĭ, tocmaĭ în ziua aceea cînd se răspinsese moţiunea Docan: 13 Martie 1864.

Această împrejurare explica şi activitatea extraordinară a adunăreĭ şi tolerarea unuĭ minister uricios. Ea voise să-şĭ cîştige titlurĭ îndestulătoare în faţa ţăreĭ şi a opinieĭ publice, spre a putea înfrunta, fără a fi bănuită, pericolul legeĭ rurale.[26]

Adunarea începe prin a cere amînarea desbaterilor, până după Paştĭ, lucru la care se opune primul ministru, spunînd că până la Paştĭ maĭ sunt 35

26. De aceea şi broşurile de maĭ tîrziŭ nu lipsesc de a apăsa asupra aceşteĭ împrejurărĭ. Aşa *Le Panslavisme, le prince Couza, la Roumanie, la Russie*, Paris 1866. p. 10, se întreaba: „Si on peut considérer comme rétrograde, aveugle et absorbée par l'esprit du privilége, une assemblée qui a proposé, débattu et voté les lois (urmează enumerarea lor)?"

de zile, și dacă va fi de nevoie se va prelungi sesiunea. „Dacă voiți să amînați legea rurală, atunci voi fi în drept să presupun că blamul pe care ați vrut să mi-l dați odinioară, era pentru că v'am prezintat cea mai importantă din toate legile".[27] Se vedea cum Cogălniceanu care până atunci fusese așa de impăciuitor, acuma devenia de odată aprins, învinuind de două ori cu nedreptate pe cameră: mai întăi, fiind că votul de blam fusese înfățoșat numai de o neînsămnată minoritate (7 deputați) și răspins mai de toată adunarea; apoi fiind că legea rurală fusese prezintată de minister nu înainte, ci după răspingerea moțiunei lui Docan. L. Catargiu intervine atuncea și cere amînarea pentru 10 zile, până să vină mai mulți deputați moldoveni, duși în congediŭ, amînare care se primește.

In răstimpul acestei amînări, se iea în desbatere legea organizărei judecătorești și budgetele. Până însă ca aceste să se voteze, se prelungește autorizarea guvernului de a urma în finanțe cu statu-quo.[28] La discuția asupra budgetului, se daŭ mai multe voturi defavorabile guvernului; între altele, i se răspinge o sumă de 500,000 de lei, cerută pentru cheltueli diplomatice (presa străină).[29] Cu prilejul desbaterei asupra adaosului de leafă la prefectul de Iași, se pune iarăși înainte starea decăzută a acestui oraș, și Cogălniceanu „cere să i se arăte un singur vot ce s'ar fi dat pentru vindecarea ranelor Iașului? Guvernul v'a prezintat un proiect de lege pentru vindecarea acestor rane. Nu vă place această lucrare? Propuneți o alta". Și într'adevăr, se făcuse multă vorbă despre îmbunătățirea stărei foastei capitale a Moldovei. Comercianții din Iași, în ziua de 19 Ianuar

27. Șed. din 16 Martie. *Mon. of.*, No, 116, 1864.
28. Șed. din 1 Aprilie. *Mon. of.*, No. 181, 1864.
29. Șed. din 10 Martie. *Ibid.*, No. 172, 1864.

1863, ceruse prin un proces-verbal, între altele, și prefacerea Iașului în porto-franc.[30] Se instituise o mare comisie însărcinată să studieze și să propună mijloacele de îmbunătățire pentru Iași [31] și ea ceruse, în întâiul loc, adăogirea garnizoanei până la 5,000 de oameni și sporirea școalelor[32]. Cogălniceanu primia orĭ-ce propunere, numaĭ nu acea privitoare la curtea de casațiune. Legea propusă pentru îmbunătățirile Iașuluĭ se înfundă însă în saltarele Camereĭ. Se declama mult pentru foasta capitală a Moldoveĭ; dar nu se făcea nimic. Lăsat în voia întîmplăreĭ, urmările fatale și neînlăturate desprindeaŭ cîte una frunzele coroaneĭ luĭ, ca din arborele lovit de vînturile de toamnă. Decăderea economică o orașuluĭ se rostia tot maĭ mult. La primirea făcută de domnitor în Iașĭ, în ziua de 18 Septemvrie 1864, el spune, că „i-a părut răŭ pentru pierderile cauzate în averile orfaniceștĭ, prin deprecierea clădirilor ipotecate din Iașĭ".[33]

După votarea budgetuluĭ ministeruluĭ de interne, se întrerupe, nu se știe pentru ce această lucrare, și se procede la votarea legeĭ cumuluiuĭ, a concesiuneĭ drumuluĭ de fier din Muntenia și cată a se reîncepe iar desbaterea legeĭ organizăreĭ judecătoreștĭ ce fusese întreruptă prin alte voturĭ. De odată, Cogălniceanu cere ca, înainte de a se întra în acea desbatere, să se dee un vot asupra unuĭ credit de 8,000,000 de leĭ, pentru concentrarea oștireĭ într'un lagăr[34]. Poziția schimbată a ministeriuluĭ față cu camera, de la înfățoșarea legeĭ rurale, se vede de în-

30. *Romînul*, 19 Ian. 1863.
31. *Mon. of.*, 23 Oct. 1863.
32. *Romînul*, 21 Decem. 1863. Procesul Verbal al comisiuneĭ din 28 Noem. 1863, publicat în *Reforma*, 1 Ianuarie 1864, conține între altele: complectarea Universitățeĭ din Iașĭ prin facultatea de medicină, înființarea uneĭ școale reale și readucerea școaleĭ militare.
33. *Mon. of.*, 21 Sept. 1864.
34. Șed. din 8 Aprilie, *Mon. of.*, No. 191, 1864.

dată. Se întîmpină întăĭ, că nu ar fi bine a se întrerupe desbaterile uneĭ legĭ, prin alte chestiunĭ, spre a nu se pierde șirul ideilor, ca și cînd lucrul nu se făcuse pănă acum în repețite rindurĭ. După o lungă desbatere, cererea de precădere a votăreĭ creditului este răspinsă. Cogalniceanu cere atuncĭ să se pună acest proiect pentru a doua zi. Grădișteanu însă îĭ răspunde, că „pană nu vom fi în stare normală, nu putem discuta legea lagăruluĭ". Ce însamnaŭ aceste cuvinte? Inviderat că ele se raportaŭ la legea rurală, încît se părea că adunarea se temea a da concentrarea trupelor, în mînile aceluĭ minister care, prin legea rurală, voia să împroprietărească pe țaranĭ pe întreaga întindere de pămînt posedată acuma de eĭ. Numaĭ așa se poate explica îndărătnicia, cu care adunarea refuză luarea în desbatere a proiectuluĭ lagăruluĭ, maĭ ales că ministerul motiva grabnica necesitate a acestuĭ credit, prin situațiunea exterioară a țăreĭ. Și că lucrurile eraŭ cunoscute de adunare, ne o dovedește arătarea luĭ Brăteanu, unul din ceĭ maĭ vajnicĭ opozanțĭ care spune, că „se aude vorbindu-se de lunĭ întregĭ, că se concentrează trupe la fruntariile noastre din partea Austrieĭ, Rusieĭ și Turcieĭ; se aude că se strîng conferențĭ; că are să se pună în discuțiune chestiunĭ care sunt cu totul de dreptul autonomieĭ noastre; că neutralitatea noastră e amenințată și cîte altele."[35] Și aceste zvonurĭ aveaŭ oare-care temeiŭ. Anume, de și domnitorul oprise banda de Polonĭ ce voise să treacă înarmată în Rusia, el nu răspundea cererilor Rusieĭ și a Austrieĭ, de a expulza saŭ extrada pe refugiațiĭ Polonĭ și Ungurĭ ce se grămădeaŭ tot maĭ mult în Romănia, sub loviturile ce le primiaŭ în cele două împărățiĭ mărginașe; pentru Polonĭ maĭ ales de la 29

35. Șed. din 13 Aprilie. *Mon. of.*, No. 217, 1864.

Fevruarie, cînd Austria, punînd Galiția în stare de asediŭ, împiedica scăparea Polonilor în acea țară. Nu se puteaŭ împiedeca manifestări dușmane puterilor mărginașe, maĭ ales că ceĭ maĭ mulțĭ din membriĭ camereĭ, dușmanĭ domnuluĭ, căntaŭ să le încurajeze, în scopul de a crea domnuluĭ greutățĭ diplomatice. Așa la aniversarea izbucnireĭ revoluțieĭ polone, în $^{22}/_{10}$ Ianuarie 1864, se face o slujbă bisericească, în catedrala din Bucureștĭ, la care vine o mulțime de lume, mare parte curioșĭ, dar care nu dădeaŭ maĭ puțin acesteĭ sărbărĭ, ostilă Rusieĭ, un caracter de participare națională. Apoĭ dintre căpiteniĭ, principele Ioan Ghica pe care un ziar străin îl da chiar de președinte al adunăreĭ și A. Panu, fost ministru, vin să dee acesteĭ sărbărĭ un caracter de oficialitate, pentru aceĭ ce nu cunoșteaŭ bine împrejurările țăreĭ.[36] Se vorbia prin ziarele străine, despre organizarea de bande armate polone și ungureștĭ, menite a trece granițele; despre adunărĭ de armate numeroase austriace și ruseștĭ la granițile romîne, de note amenințătoare trimise de cele două împărățiĭ principeluĭ Cuza, prin care-l soma să pună un capăt acestor neorînduelĭ; de aflarea chiar a generalilor ungurĭ revoluționarĭ, Türr și Klapka în Bucureștĭ; ba chiar de acea a luĭ Kossuth.[37] Pentru a judeca însă despre adevărata ținută a puteri-

36. *Le Siècle* 7 Fevruarie (26 Ianuarie) 1864 care reproduce *Gazeta de Breslaŭ* din 3 Fevruarie (22 Ianuarie) 1864.

37. Vezĭ *Le Pays* $^{22}/_{10}$ Martie 1864: bande de voluntarĭ. *Le Nord* $^{23}/_{11}$ Martie 1864: adunare de armate la granițele Romănieĭ. *Le Globe* $^{24}/_{12}$ Martie 1864: Klapka și Türr. *La Patrie* $^{27}/_{15}$ Martie 1864. *Le Nord* $^{27}/_{15}$ Martie 1864: note amenințătoare. Maĭ vezĭ și *Le Pays* $^{30}/_{18}$ Martie 1864, *Le Nord* $^{29}/_{17}$ Aprilie 1864.—*Invalidul rus* $^{19}/_{31}$ Martie 1864. după ce constată că principele și-a făcut datoria cu banda luĭ Milcovski, spune „că-ĭ place acuma a se face organul intrigilor străine; că spiritul francez și exemplele date de Franția, întorc din nenorocire mințile reprezentanților națiuneĭ romîne, care după ce aŭ început cu prigonirea călugărilor grecĭ, acuma proteguesc în chip fățiș pe revoluționariĭ polonĭ“.

lor vecine faţă cu Romănia, reproducem părerea organuluĭ oficios al imperiuluĭ austriac, *Gazeta de Viena*, care spune, că „nicĭ Austria, nicĭ un alt stat, nu cugeta a-şĭ face dreptate singură, spre a se apara de desordinile negăduite ce se petreceaŭ în Principate“;[38] iar Rusia ordona generalului Kotzebue, să declare principeluĭ Romăniei, că de şi nu va calca granițele eĭ, nicĭ nu le va respecta, în cazul cînd atacurile Polonilor ar veni din hotarele Principatelor.[39] Maĭ era apoĭ vorba a se ocupa teritoriul Romănieĭ, şi pentru chestiunea mănăstirilor închinate, şi maĭ ales pentru a se împiedica aproprierea veniturilor acelor mănastirĭ, sechestrate de guvernul romîn.[40]

Era decĭ destul de firesc faţă cu aceste zvonurĭ multiple de ocupare militară a Romănieĭ, că ministerul să fi făcut chestiune ministerială, din grabnica votare a creditului pentru lagăr.

Cogalniceanu, văzînd greutăţile ce i le făcea camera la votarea creditului, spune: „Tot se vorbeşte de moţiune de blam, de poziţiune anormală. Fie aceasta o chestiune ministerială; daţi-ne un vot de blam şi scapaţĭ de noĭ“. Costaforu şi principele D. Ghica, susţin că „chestiunea lagăruluĭ ar fi o chestiu-

38. Wiener Zeitung, 23/10 Aprilie 1864.
39. *L'Opinion nationale*, 25/13 Aprilie 1864.
40. *Morning Post*, 5 Maĭ (23 April)) 1864: „Russia comes out wich a proposition to occupey the Principatities with a military force... for violation of the Roumain Gouvernement of the rights and property of the greek chnrch“. *Memorial diplomatique* 8 Maĭ (26 Avril) 1864: „La Russie surtout était d'avis qu'il fallait employer les moyens comminatoires, pour empêcher le gouvernement roumain de s'empa-rer des revenus des monastéres grecs. De là, le bruit, suivant lequel, soit la Russie, soit la Subline Porte se disposait à intervenir militairement en Roumanie“. Dar cum putea domnitorul să mulţămească pe toate puterile, cînd luînd el măsura de a expulza nişte agitatorĭ ungurĭ, precum un aşa numit comite de Schertoz, consulul Franţieĭ care-l luase sub protecţia luĭ, protestează. Vezĭ scrisoarea lui de Schertoz publicată în *L'Opinion nationele*, 23/11 Sept. 1864. Un alt agent expulzat era Ungurul Frigies, *Ibidem*, 3 Sept. (22 August) 1864.

ne de confienţă în minister şi că eĭ nu aŭ confienţă în acest minister". Adunarea, primind aceste păreri, răspinge a cerceta legea lagăruluĭ înaintea celeĭ a împroprietăriréĭ ţaranilor; iar ministerul, de şi amenințase cu chestiunea ministerială, nu pune amenințarea în lucrare şi rămîne la locul luĭ.[41]

Legea rurală. Dupa raspingerea chestiuneĭ lagăruluĭ, se întră iarăşĭ în desbaterea legeĭ organice judecătoreştĭ, iar în şedinţa din 13 Aprilie, după ce această lege se voteaza, să iea în desbatere proiectul de lege rurală.[42] Se ceteşte raportul comitetuluĭ delegaţilor, care respinge principiul de căpitenie al proiectuluĭ guvernuluĭ, împroprietărirea sătenilor pe întreaga întindere de pămînt cultivată de eĭ după legile în fiinţă şi se admite această împroprietărire numaĭ pentru locul de casă şi grădină şi pentru minimul de întindere considerat ca fix, al pămîntuluĭ cultivat de acel ce ar avea o vacă, rămînînd ca săteanul să se înţăleagă cu proprietarul pentru vitele în maĭ mult ce ar poseda.

Asupra acestuĭ punt, ministerul declară că face iarăşĭ chestiune ministerială, consimţind din protivă a sta la tocmală pentru celelalte, precum modul despăgubireĭ, garanţiile de acordat, etc.

Fără însă a urma maĭ departe cu desbaterea proiectuluĭ, se prezintă deodată o moţiune de blam contra ministeruluĭ, subsemnată de ceĭ maĭ mulţĭ din deputaţĭ. Ea era motivată pe faptele care întovărăşise prezentarea proiectuluĭ de lege rurală, la 13 Martie; anume, se imputa guvernuluĭ şi în special sufletuluĭ săŭ, Cogălniceanu, că „s'ar sluji de chestiunea rurală ca de o armă de răzbunare şi de învrăjbire între cla-

41. Şedinţa din 10 Aprilie. *Mon. of.*, No. 198. 1864.
42. *Ibid.* No. 203, 1864.

sele agricole şi proprietariĭ; că a cugetat a exercita o presiune asupra adunăreĭ, prin oficiala şi întinsa publicare, însoţită de circularĭ de natură a da caracterul unuĭ act definitiv proiectuluĭ săŭ, declarat de comitetul delegaţilor ca o iluziune; că a pus să se facă rugăciunĭ prin sate, spre a face să se niveleze societatea, pogorînd pe ceĭ ridicaţĭ şi ridicînd pe ceĭ impilaţĭ; că înarmase pe sătenĭ, preumblînd chiar o samă din eĭ pe strazile Bucureştilor, spre a spaimînta pe deputaţĭ; că adunarea, prevăzind lucrul, căutase să desfiinţeze ministerul prin răspingerea legeĭ lagaruluĭ, sperînd că se va retrage; dar că el persistînd a rămînea la putere iar ea, neputînd a desbate legea rurală cu un aşa minister, rosteşte deplina eĭ neîncredere în el".

Din aceste învinuirĭ, era adevarată publicarea proiectuluĭ în monitor, care publicare Cogălniceanu o apăra, prin dorinţa luĭ de a da în cunoştinţa publica un proiect de o aşa însămnătate, invocînd exemplul Angliei. Maĭ era adevarată şi trimiterea circularilor. Citindu-se în adunare un exemplar din una din ele, Cogălniceanu nu tăgadueşte pe deplin existenţa eĭ, ci spune numaĭ, că ar fi fost un brulion ce nu s'ar fi tipărit; la care i se răspunde că se află tipărită la tipografia statuluĭ. Asupra cuprinsuluĭ acesteĭ circularĭ, pe care procesul verbal al şedinţelor nu-l redaŭ, aflăm însă că ea conţinea ordinul catră prefecţĭ, de a face a se ţine rugăciunĭ în biserică, pentru înălţarea celor împilaţĭ şi coborîrea celor înalţaţĭ".[43]

Nu se poate decĭ tăgadui, că Cogălniceanu căutase să apese asupra adunăreĭ, prin agitaţia maselor, spre a înfrînge împrotivirea eĭ la primirea principiuluĭ depliineĭ împroprietărirĭ.[44]

43. Cuprinderea textuluĭ a fost destăinuită în parte de principele D. Ghica în cuvîntarea sa în şedinţa din 13 Aprilie. *Mon. of.* No. 207, 1864.

44. Asupra înarmăreĭ sătenilor, atîta pare a fi adevărat, că Co-

După primirea urgenţeĭ asupra moţiuneĭ de blam, venind în dezbatere cuprinsul eĭ, se întimpină de ministerul de finanţe, că prin această moţiune se tinde numaĭ la amînarea desbaterilor legeĭ rurale; că să se voteze însă legea şi pe urmă adunarea poate să dee votul de blam ministeruluĭ, pe motivul că nu ar vra să-ĭ încredinţeze aplicarea legeĭ. Prin o aşa procedare nu s'ar pune în pericol ţara care se află în o mare agitaţie, în aşteptarea votuluĭ adunăreĭ. Deputatul Iorgu Ghica arată însă atuncĭ adevăratul motiv, pentru care camera nu trebuia nicĭ să primiască a desbate legea rurală cu ministerul în fiinţă. Ghica spune anume, că: „este o deosebire între modul cum se înfăţoşa acest proiect la 1862 şi acuma; că atuncĭ era vorba şi discuţia între două partizĭ în adunare, ministerul arătîndu-se nepărtinitor între amîndouă. Astă-zĭ se pune chestiunea între guvern şi adunare; iar guvernul a declarat că face din primirea principiuluĭ săŭ, împroprietărirea deplină a săteanuluĭ, chestiune ministerială. In asemenea stare de lucrurĭ, adunarea nu poate lua asupra eĭ răspunderea situaţieĭ ce s'ar face, dacă s'ar arunca în ţară două proiecte, unul înfăţoşat în numele guvernuluĭ şi celalalt în numele putereĭ legiuitoare. Cel întâĭ element al ordineĭ, adică siguranţa ar lipsi. Orĭ cîtă bună credinţă ar avea domnul ministru, după ce proiectul guvernuluĭ s'ar răspinge, însăşĭ prezenţa d-sale ar fi un element de desordine în ţară".[45] Adunarea decĭ se temea ca proiectul guvernuluĭ, maĭ favorabil sătenilor, decît aceĭ al adunăreĭ, să nu provoace, dacă ar fi răspins, o revoluţie în ţară în contra proprietarilor. De aceea a-

gălniceanu împărţise la cîte-va sate puştĭ, spre a se apăra de făcătorĭ de răle. Până întru cît aceste măsurĭ fusese exploatate în sensul unor presiunĭ, nu se poate limpezi. Tot aşa stă lucrul cu faptul, dacă sătenii ce încunjuraŭ Mitropolia în ziua desbatereĭ, venise din propria lor imboldire, saŭ aduşĭ de guvern.

45. Şedinţa din 13 Aprilie, *Mon. of.* No. 207, 1864.

dunarea nicĭ nu voia să între în desbaterea chestiuneĭ, cît timp nu ar fi la cîrmă un guvern care să fie înțăles cu ideile majorităţeĭ asupra legeĭ rurale.[46] Din puntul eĭ de videre, adunarea nu putea face altfeliŭ, decît să caute a răsturna ministerul, înainte de a desbate această lege.

Cogălniceanu însă dă pe față cugetările guvernuluĭ, care nu eraŭ decît întruparea cugetăreĭ domnuluĭ, spunînd, că „adunarea nu vra să trateze chestiunea sub un punt de videre național și să o apere ca o chestiune națională; că el vra să facă o lege pentru țară, iar nu pentru proprietarĭ. D-voastră privițĭ chestiunea ca o chestiune *de avere*, cum a spus-o principele Dimitrie Ghica; noĭ ca Romînĭ o vom trata azĭ, mînĭ, însfîrșit până cînd vom fi pe aceste băncĭ, ca o chestiune din cele maĭ marĭ, de la care atîrnă *toată avuția*, neatîrnarea și forța a acestor 5 milioane de Romînĭ ce locuesc în această țară și pe care d-voastră îĭ privițĭ ca pe niște paria, și cînd îĭ vedețĭ aicĭ în curtea Mitropolieĭ, zicețĭ că sunt aduşĭ de poliție. Iată, domnilor, cum noĭ miniștriĭ voim să tratam această chestiune. Dați-ne un vot de blam, și maĭ mult încă spînzurați-ne; dar bine voițĭ a gîndi că nu dațĭ un vot de blam guvernuluĭ ci legeĭ rurale, ci vi s'a înfățoșat de mine, Cogălniceanu, și dovada este, că cu ocazia acestuĭ vot ațĭ analizat și criticat toate părțile legeĭ mele".[47]

---

46. Broșura *La France, le prince Couza et la liberté en Orient*, Paris, 1864, spune curat la p. 14: „Au lieu de cela, le jour même ou le ministère présentait le projet de loi rurale, il l'envoyait dans tous les districts, avec ordre de le lire en chaire dans les églises, en déclarant que le prince voulait que la loi soit et que les paysans n'avaient à espérer qu'en lui. D'où l'irritation de l'assemblée et un vote de blâme contre le procédé du ministère. *Quelques uns y voyaient une menace de jacquerie*".

47. Ședința din 13 Aprilie, *Mon. of.* No. 217, 1864. Să se observe, că Cogălniceanu care bănuește boierilor că ar privi legea rurală ca o *chestiune de avere*, susține că pentru țăranĭ ea ar fi o chestiune de la care atîrnă *avuția* la 5 milioane de Romînĭ". In zădar căuta să se îmbrace lucrul în altă haină decît acea pe care o purta: *o luptă de clase bazată pe interesul individual.*

Şi într'adevăr, cum spunea Cogălniceanu, neînţălegerea între guvern şi adunare provenia din pricina legeï rurale. Nu că adunarea ar fi refuzat în principiu împroprietărirea. Ea revenise de la îndărătnicia din 1862; nu maï susţinea libertatea mutuală a braţelor şi a proprietăţeï, ca mijloc de deslegare a chestieï rurale. Deosebirea însă, asupra căreia nu se putuse obţinea nicï o înţălegere, fusese *cîtimea pămîntuluï* încuviinţat. Adunarea invoia cel mult, pămîntul trebuitor pentru o vacă, adecă minimul ce se putea încuviinţa locuitoruluï, ca o măsură egală pentru toţï, rămînînd ca pentru prisosul trebuincios să se înţăleagă locuitorul cu proprietarul, pe cînd guvernul cerea prin proiectul luï minimul de 2½ fălcï pentru palmaşï, 4 fălcï pentru mijlocaşï şi 5½ fălcï pentru fruntaşï. De aceea şi videm că partizaniï proprietăţeï atacă în modul cel maï violent legea luï Cogălniceanu. O broşură din acel timp spune, că: „ţăraniï devin proprietarï fără despăgubire, căcï bonurile nu vor ajunge nicï odată a avea vre o valoare. Şi mărturisim că s'ar căuta lung timp în istorie, până să se întîlnească un ast-feliŭ de exemplu de turbare politică. Pentru a se da naştere uneï legï de aşa feliŭ, trebuia mintea unuï nebun".[48]

---

48. *La vérité sur la Roumanie.* La Haye 1864, p. 98. Aiurea, la p. 43, autorul anonim vorbeşte de „la loi spoliatrice de Cogălniceanu". — Nu este decï exact ceea ce susţine C. A. Rossetti, (şedinţa adunăreï deputaţilor din 12 Fevruarie 1882. *Mon. of.*, 13 Fevruarie 1882), că „în preziua lovitureï de stat, camera înţălese şi încuvinţă *tot ce i se cerea*; ea încuviinţă pămînturile ţăranilor, concedă totul într'un chip maï plin de foloase decît toate binefacerile ce putea să le aducă o lovitură de stat. D. Cogălniceanu chiar în ziua acea spunea de pe înălţimea tribuneï: „să mă trăsnească D-zeŭ în ziua în care voï călca libertatea aceşteï tribune". Maï întăï nu fu nicï o preziuă la lovitura de stat, de oare ce ea fu făcută, în ziua chiar de 2 Maï, în care adunarea fusese convocată; apoï în acea zi nicï vorbă nu a maï fost de legea rurală, ci s'a desbătut numaï asupra înfăţoşăreï legeï electorale; în sfîrşit jurămîntul luï Cogălniceanu fusese făcut nu în ziua de 2 Maï 1864, ci cu doï anï maï înainte în sesiunea din 1862. Iată cum se scrie istoria de oameniï politicï! — Şi străinătatea înţălese, că vo-

Moţiunea de blam este primită cu o mare majoritate, şi ministerul îşĭ dă demisiunea. Domnul însă nu i-o primeşte şi arată în mesajul său către cameră, că „nu a putut primi acea demisiune, fiind că adunarea nu întrase macar în discuţiunea chestiuneĭ celeĭ importante a îmbunatăţireĭ soarteĭ muncitorilor, pe care ţara întreagă o aşteaptă cu o legiuită nerăbdare, în însuş interesul asigurăreĭ proprietăţeĭ fonciare. De aceea însărcinează pe minister a prezenta adunareĭ legea electorală prin care singură, România poate dobîndi o adunare în care interesele tuturor claselor societăţeĭ se fie pe deplin reprezentate“.[49]

Fiind însă că sărbatorile se apropiaŭ, de aceea domnul proroagă adunarea pănă la 2 Maĭ, cînd este convocată în sesiune extraordinară, spre a discuta şi vota proiectul de lege electorală.

Mesajul domnesc punea adunarea în o foarte grea poziţie. I cerea să voteze legea electorală, adecă să subsemneze ea însăşĭ decretul eĭ de desfiinţare, şi aceasta, pentru ca adunarea cea nouă să înzăstreze ţara cu o lege rurală, pe care acea în fiinţă nu voia, în ruptul capuluĭ, să o vadă întrodusă în aevea lucrurilor.[50]

---

tul de blam fusese motivat „par la présentation de la loi rurale qui tend à rendre tous les paysans propriétaires“. *Le Nord* 27/15 Aprilie 1864.—*L'Europe* 27/15 Aprilie 1864, nu poate crede însă că adunarea să fi dat votul asupra chestiuneĭ de fond, ci maĭ urmînd asupra aceleĭ a despăgubireĭ.

49. De la 1859 până la 1863 sporise în chipul următor, foarte neînsămnat, numărul alegătorilor:
1859—4138
1860—4104
1861—4599
1862—4975
1863—5049
Analele statistice 13—16, 1863. p. 153.

50. Marţian în Revista economică a anuluĭ 1864, *Mon. of.*, 30 Sept. 1865, pune în gura partiduluĭ drepteĭ, cuvintele: „Nu putem să ne subscriem sentinţa de moarte, înainte de a hotărî asupra legeĭ rurale“.

La 2 Maĭ, cînd se întrunește iarăși adunarea, imediat după cetirea scurtuluĭ și cam poroncitoruluĭ mesaj, se formulează o moțiune care, întemeindu-se pe faptul, că adunarea nu avea încredere în ministerul Cogălniceanu, până la deslegarea acestuĭ conflict constituțional, ea va lucra în secțiunĭ și va pregăti un răspuns la mesajul tronuluĭ, refuzînd deci a lua în desbatere legea electorală. Cogălniceanu întimpină această moțiune cu următoarele cuvinte: „Domnitorul refuzînd să primească dimisia cabinetuluĭ, s'a gîndit să facă apel la țară, însă singurĭ d-voastră ațĭ recunoscut în maĭ multe rîndurĭ că această adunare nu reprezintă pe deplin țara (murmure, protestărĭ energice din partea multor deputați); d-voastră ațĭ cerut de atîtea orĭ reforma legeĭ electorale și această dorință s'a votat în toate sesiunile. Domnitorul are dreptul să facă apel la țară, însă la țara reprezentată după o nouă lege electorală și, precum camera declară că nu maĭ poate discuta cu ministerul actual, așa și noĭ miniștriĭ zicem, că nu putem primi a se rosti adunarea decît asupra legeĭ electorale și a creditelor până la 15 August, cînd are se vină o nouă cameră, căcĭ pe aceasta avem s-o disolvăm“.[51]

S'înțălege că urgența asupra moțiuniĭ este primită îndată; dar cînd ea fu să se pună la vot, fără a se maĭ discuta, Cogălniceanu citește mesajul de disolvare. Se face un mare zgomot în adunare prin care pătrund cuvintele luĭ Lascar Catargiu, președintele eĭ, că propunerea s'a primit și adunarea s'a disolvat.

In timpul acestor lupte atît de ferbințĭ dintre minister și adunare, uniĭ din partizaniĭ proprietățiĭ lu-

51. Ședința din 2 Maĭ 1864. *Mon. of.*, No. 209, 1864.

craŭ și într'un alt chip la apărarea drepturilor lor, de amenințările legeĭ de împroprietărire. Anume Constantin Suțu, tatăl deputatuluĭ Grigore Suțu, trimisese la Constantinopole pe doctorul Lambert, cu însărcinare a protesta din toate puterile contra legeĭ rurale și a cere intervenirea armată a Turcieĭ, pentru a scăpa Principatele de domnul și de guvernul lor de alunci care duceaŭ țările la peire. După ce revine asupra învinuirilor aduse și de adunare, „că guvernul publicase proiectul în monitor, că făcuse rugăciunĭ prin bisericĭ și înarmase până și pe țaranĭ—în una din scrisorile sale, Suțu încheie astfeliŭ considerațiunile sale: „Pentru aceea, dacă prea puternicul împărat are milă de aceste provincii și nu voește a le trada în mînile unor talharĭ de drumul mare, care aŭ drept plan și bază rŭinarea societățeĭ și rîpirea mareĭ și micii averĭ a tuturor claselor, precum a făcut-o cu averile mănăstireștĭ, să se milostivească, înainte de 2 Maĭ, sa ne izbăvească de biciŭ, prin biruitoarele sale oștirĭ, și să scape provinciile de lepra sanculotismuluĭ, aĭ căruia șefĭ sunt prințul și adiutantuĭ său, primul ministru, visul draculuĭ". Maĭ jos, aceeașĭ scrisoare adaoge, că „astăzĭ s'a răspîndit vestea, că directorul drumuluĭ de fer Kiustendje a încheiat cu guvernul otoman, sa transpoarte 10,000 de oștire la Rusciuc, care sa treacă Dunărea și să între. Dee domnul, dee domnul", exclamă Suțu. Ca o urmare a acesteĭ dorințĭ, găsim, în o scrisoare a doctoruluĭ Lambert, arătarea că Suțu îl rugase sa intervină pe lîngă Savfet pașa, în cazul cînd s'ar deschide vr'o căĭmacamie".[52]

Votul de blam din țara trebuia decĭ să fie susți-

52. Corespondențe între Suțu și D-rul Lambert în V. Cogălniceanu, *Acte relative la 2 Maĭ*, Bucureștĭ, 1894 p. 28--61. Comp. comunicatul care arată modul cum Lambert a fost prins și cum s'a găsit asupra luĭ hîrtiile. *Mon. of.* 11 Maĭ 1864.

nut la nevoie de o intervenire turcească, —cel puțin în mintea unora din partizanii proprietățeĭ.

Disolvarea camereĭ însă nu fu de astă dată urmată de un noŭ apel la țară, ci de un șir de acte încălcătoare Convențieĭ care constitue așa numita lovitură de stat.

Ca toate faptele istorice, și lovitura de stat era o urmare fatală a împleticireĭ evenementelor. Adunarea nu putea „subscrie sentința eĭ de moarte înainte de a hotărî asupra legeĭ rurale"; iar domnitorul în zădar ar fi apelat iarășĭ la țară, după vechea lege electorală. Adunarea însă refuzase a vota noua lege electorală. Ce'ĭ rămînea de făcut decît, saŭ abdicarea, saŭ aplicarea mijloacelor eroice, lovitura de stat, pentru care i stătea, ca model, impăratul proteguitor al Românieĭ, împăratul Francejilor.

Dar apoĭ această idee fusese hrănită în deosebite rîndurĭ de domnitor; nu era străină cugetăreĭ luĭ; apoĭ ea fusese desbătută în deosebite rîndurĭ de organele timpuluĭ; era decĭ întrevăzută ca ceva putincios, atît de aceĭ ce o primiaŭ cît și de aceĭ ce o respingeaŭ. Așa am văzut că zvonurĭ de planurĭ dictatoriale ale domnuluĭ apăruse de la căderea ministeriuluĭ Ioan Ghica în Moldova, că ele se reînoise pe timpul înființăreĭ tabereĭ de la Ploeștĭ și revenise pe tapet pe timpul viziteĭ domnitoruluĭ celeĭ d'intăĭ la Constantinopole în 1860. Apoĭ memorandul trimis de el Porțeĭ, da destul de limpede pe față, dacă nu planurile, cel puțin dorințele luĭ.[53]. In timpul desbaterilor furtunoase din 1863, se întărește și maĭ mult domnitorul în ideea, că cu actualiĭ reprezen-

53. Maĭ sus p. 93, 99, 160, 207. Principele N. Suțu *Mémoires*, Vienne, 1899, p. 390: „Le coup d'Etat était de longue date préparé, dans l'esprit du prince et du premier ministre qu'il avait choisi pour l'accomplir".

tanţî aî intereselor poporuluî, trebile nu puteaŭ merge, şi am văzut cum pe de o parte el singur trimite Porţeî un memoriŭ în care cere dictatura pe 5 anî, iar pe de alta ministrul săŭ N. Creţulescu îl sfătuieşte la acelaş pas.[54] Şi presa străină începe a arăta, că deslegarea crînceneî lupte între domnitor şi opoziţia din adunare ar putea fi o lovitură de stat, şi aceeaşî idee se vede tratată şi de către ziarele romăneştî. Aşa *Reforma* întreabă, că „la ce vra să ducă guvernul trebile? la dictatură; dar această vorbă s'a uzat astfeliŭ, încît astăzî nu maî sparie nicî chiar copii. Dictatura fără un motiv puternic care să o justifice şi să o legitimeze, fără consimţimîntul şi autorizarea ţăreî, ar fi o armă periculoasă, o armă care, în cele din urmă, s'ar întoarce în contra aceluî ce s'ar servi cu dînsa".[55] In timpul sesiuneî din 1863—1864, chiar pe la începutul anuluî din urmă, pe cînd ministerul caută să măgulească adunarea şi să o aducă la votarea legilor trebuitoare organizăreî ţăreî, ziarul oficios vienez *Mémorial diplomatique* aduce la lumină o destăinuire de mare însămnătate, anume cererea dictatureî pe 5 anî făcută Porţeî de domnitor în 1863,[56] şi puţin timp după aceea *Buciumul* din Iaşî raportează convorbirea petrecută între capiî partiduluî extremeî stînge, Brăteanu şi Rossetti cu Cogălniceanu, privitoare la scopurile de răsturnare a domnuluî din partea celor d'întăî.[57] Inţălege orî cine, faţă cu asemene destăinuirî, cît trebuia să crească înverşunarea ascunsă între domn şi adunare, cu toate aparenţele de lucrare liniştită a ambelor puterî la rî-

54. Maî sus, p. 273. 279.
55. *Le Nord,* 31 Oct. 1863: „Si le prince ne parvient pas à scinder l'opposition, il ne lui restera d'autre mesure que le coup d'Etat". *Reforma,* 7 Aprilie 1863.
56. *Memorial diplomatique* din 17 Ianuarie 1864. Maî sus, p. 280.
57. *Buciumul* din 8 Fevruarie 1864. Maî sus, p. 275.

dicarea statului. Cu cît sesiunea inaintează și cu cît încep a se rosti deosebirile în păreri, cu atîta ideea lovitureĭ de stat este sprijinită și sfatuită de unele organe prietene tronuluĭ. Așa *Buciumul* nu încetează, aproape în fie care zi, a provoca pe domn la această măsură, după el, mîntuitoarea de neam. „Dă zicea el într'un rînd, prea inalțate doamne, să se curme odată acest parlamentarismu tot deauna protivnic intereselor poporuluĭ, tot deauna protivnic intereselor statuluĭ romîn, tot deauna protivnic demnitățeĭ naționale. Să se disolve camera, și să se promulge legile cele marĭ prin auguste plebiscite ale Măriеĭ Tale.[58] Ziarul *Convențiunea*, de și protivnic guvernuluĭ luĭ Cogălniceanu, deșteaptă pe adunare, nu cumva să facă greșala de a nu vota legea rurală, care ar da o armă în mîna guvernuluĭ pentru distrugerea constituțieĭ. „Cît timp țaraniĭ vor avea încredere în guvern și maĭ ales încredere în Alexandru Ioan I, revoluția de jos nu va putea fi. Revoluția de sus va putea fi, dacă se vor înăbuși de adunare drepturile ce Convenția le a închizășluit claselor de jos".[59] După votul de blam, *Convențiunea* mustră aspru camera, pentru greșala făcută și prevede că sfîrșitul încurcătureĭ va fi lovitura de stat.[60] Ceea ce însă a încurajat maĭ cu samă pe

58. *Buciumul*, 28 Martie 1864.
59. *Convențiunea*, 23 Martie 1864.
60. *Ibidem*, 18 Aprilie 1864. De și ideea lovitureĭ de stat nu se ivise în chip năprasnic în mintea domnuluĭ, cînd cu evenementele de la sfîrșitul sesiuneĭ din 1864, și ea clocea de mult în fundul eĭ, totușĭ este o exagerare a susținea cum o face broșura *O aruncătură de ochì asupra stăreĭ actuale a Românieĭ* de I. K. Bucureștĭ, 1870 p. 18, că: „lovitura de stat fusese pregătită cu 2—3 lunĭ maĭ inainte, cînd se înmulțise posturile și se crease miĭ de funcțiunĭ, pentru a avea mulțĭ partizanĭ". Din expunerea făcută se maĭ vede însă, că nu de la Cogălniceanu aŭ pornit ideea lovitureĭ de stat, precum o susțineam noĭ în cuvîntarea noastră de primire în Academia romînă asupra luĭ *Mihail Cogălniceanu* și după care s'a luat și d. G. G. Burghele în conferența sa ținută la atheneul din Dorohoĭ. Vezĭ *Mihail Cogălniceanu* d. G. G. Burghele, Bucureștĭ 1901, p. 57.

domnitor la sfîrşirea Convenţieĭ, fură cuvintele împăratuluĭ Napoleon din mesajul către corpurile legiuitoare, din Noemvrie 1863, în care spune, că: „situaţiunea Principatelor nu răspunde până acuma, o spunem cu părere de răŭ, speranţelor ce se pusese pe noua orînduială a lucrurilor întocmite prin Convenţia din 19 August 1858. Neînţălegerĭ grave aŭ izbucnit între domnitor şi adunare, cînd unirea şi conlucrarea tuturor ar fi fost neapărată pentru a organiza ţara căreia Europa îĭ încredinţase grija de a-şĭ pregăti ea însăşĭ viitorul. *Dacă devine necesar ca să se intervină din noŭ* pentru a modifica constituţia Priucipatelor-Unite, guvernul împăratuluĭ va fi dispus a se înţălege cu Poarta şi cu celelalte puterĭ garante, pentru a aşura reformele ale căror oportunitate ar fi recunoscut-o".[61] Lovitura de stat, ca şi secularizarea averilor mănăstireştĭ, se arătaŭ a fi urmările unor îndrumărĭ şi încurajărĭ ale Franţieĭ.

Lovitura de stat. In 2 Maĭ 1864, îndată după disolvarea adunăreĭ, Domnul dă o proclamaţie în care arată cum „cu toată dorinţa luĭ de a duce România pe calea propăşireĭ, a fost cu neputinţă a o face, din pricina uneĭ neîmpăcate opoziţiunĭ ce a întîlnit-o în adunare, Unirea ţărilor surorĭ săvîrşită, averile mănăstirilor închinate, a cincea parte a pămîntuluĭ romănesc înapoită domeniuluĭ naţional, nişte asemene marĭ rezultate dobîndite de guvernul meŭ, toate aŭ fost uitate şi, drept răsplată pentru devotamentul săŭ către cauza naţională, alesul Romînilor, n-a găsit decît ultragiul şi calomnia. Cu toată în-

61. Asupra acesteĭ legăturĭ între cuvintele luĭ Napoleon şi actele de la 2 Maĭ, *Mémorial diplomatiques* 9 Aprilie 1865 spune: „Le langage du gouvernement français était pour l'Hospodar, un encouragement du coup d'Etat, dont il avait vainement sollicité l'autorisation à Constantinople il y a un an".

ţălepciunea unuĭ număr de deputaţĭ, o oligarhie turburătoare a ştiut a împiedeca necontenit stăruinţele mele pentru binele public şĭ a redus guvernul meŭ la neputinţă. Domnitorul arată apoĭ cum prin blamul dat ministeruluĭ pentru legea rurală, adunarea lovia în el propria cugetare a şefuluĭ statuluĭ." Incheie, supunînd votul poporuluĭ întreg, modificarea Convenţieĭ şi noua lege electorală.

Odată cu această proclamaţie şi cu decretul privitor la efectuarea plebiscituluĭ, se ieŭ unele măsurĭ de siguranţă: un ordin de zi către armată în care domnul arată „încrederea ce o are, că ea se va ţinea la înălţimea sarcineĭ ce încredinţază patriotismul eĭ"; apoĭ se desfiinţază libertatea preseĭ, suspendîndu-se capul II din partea a doua a legeĭ asupra preseĭ din 1 Aprilie 1862 şi punîndu-se presa iarăşĭ sub regimul ordonanţeĭ din 1 Oct. 1859;[62] se trimit circulare către prefecţĭ, pentru mănţinerea ordineĭ; cerînd ca pe fie-care zi să rapoarte despre starea judeţelor; alte circulărĭ se înaintează către protoieriĭ „pentru a lucra în contra intrigilor meşteşugile ce pot să uneltiască protivniciĭ principiilor marinimoase"; se maĭ trimit circulărĭ către profesorĭ măgulindu'ĭ cu perspectiva dreptuluĭ de vot în noua lege electorală, şi aşa maĭ departe. In 21 Maĭ, ziua onomastică a doamneĭ, se face o mare serbare şi se proclamă rezultatul votuluĭ plebiscitar, cu 683,928

62. Urmare a acesteĭ dispoziţiĭ este suprimarea maĭ multor ziare: *Nikipercea* 23 Maĭ 1864; *Romînul* 10 Iulie 1864, şi societatea care-l susţinea desfiinţată (*Mon. of.* 10 Iulie 1864), Rossetti este ruinat. In o scrisoare către Panu, el spune: „Eŭ frate nu maĭ am ce mînca ad litteram; sunt silit să mă mut cu totul la Brăteanu, ca cel puţin să-mĭ dee două odăĭ, de mîncare şi lemne" (*Hîrtiile Rossetti*); *Libertatea*, sub care nume apărea tot *Romînul*, suspendată în 28 Iulie 1864. *Mon. of.*, din această zi). Scarlat Fălcoianu şi Pană Buescu sunt daţĭ afară din profesorat, pentru amestec în politică (*Mon. of.*, 3 Aug. 1864).

de glasurĭ pentru şi 1,307 contra, iar 50232 abţiuuţĭ, saŭ absenţĭ.[63]

Noua constituţie prevedea introducerea unuĭ senat (corp ponderator)[64], compus din cîţĭ-va membri de drept şi 64 de membri numiţĭ de domn, dupa oare care regule. Senatul era cheia de boltă a intregeĭ noue organizărĭ: toată constituţia era pusă sub a luĭ privighere, el singur avea cădere a propune îmbunătăţirile de introdus; nicĭ un proiect de lege, afară de budget, nu putea lua ființă fără aprobarea senatuluĭ; el singur avea dreptul a primi petiţiunĭ. In afară de acest rol precumpenitor, dat unuĭ corp numit de domn, iniţiativa legilor era păstrată numaĭ puatereĭ executive, care le pregătia prin consiliul de stat. In caz de a nu se vota budgetul la timp, se putea merge înainte cu budgetul existent. In caz de urgenţă, guvernul putea decreta orĭ ce măsurĭ, cu condiţie a le supune aprobăreĭ, la deschiderea sesiuneĭ corpurilor legiuitoare. Preşedintele adunăreĭ era numit de domn.

Constituţia cea nouă restrîngea decĭ în destul de mult puterea corpurilor legiuitoare, făcînd să precumpenească pe acea a domnitoruluĭ. In alte ţărĭ o astfeliŭ de restrîngere a sistemuluĭ constituţional, ar fi

63. V. Cogălniceanu, *Actele de la 2 Maĭ*, p. 63. Asupra plebiscituluĭ, opoziţia timpuluĭ spune, că „din 100 de subscrierĭ, 70 sunt mincinoase, 30 de frică. Astăzĭ să se dea libertatea, nu s'ar găsi 1000 de *da* în toată ţara". *Rossetti* către *Panu* 18 Iunie 1864 (*Hîrtiile Rossetti*). Bolintineanu, *Viaţa luĭ Cuza-Vodă*, p. 31, observă: „Plebiscitul se face, ca toate plebiscitele, sub înriurea guvernuluĭ; dar chiar fără această înriurire, el s'ar fi făcut cum s'a făcut; căcĭ acele ce se făcuse eraŭ chiar voinţa celor maĭ mulţĭ, în dorinţa bineluĭ pe care nu puteaĭ să-l vezĭ încă"? Şi aiurea Bolintineanu adaoge: „că pentru opunerĭ din lăuntru, toate trebuiaŭ a se răsipi, în faţa a două marĭ principiĭ revoluţionare, pentru care se făcuse lovitura de stat: libertatea ţăranilor şi egalitatea drepturilor politice. Naţia, în majoritate, nu putea a nu primi o schimbare în propriile sale interese".

64. Cu toate aceste, ceva maĭ inainte, domnul se rostise contra înfiinţăreĭ unuĭ senat în România. Vezĭ o adresă a luĭ către *Negri*, nedatată (*Hîrtiile Rossetti*).

trebuit întovărășită de o răstrîngere a dreptuluĭ de vot. In România însă lucrurile se petrec altfeliŭ, și legea electorală, supusă votuluĭ plebiscitar, este mult maĭ largă și maĭ cuprinzătoare de cît cea veche; aceasta din cauză că opoziția contra domnitoruluĭ, în loc de a izvori din straturile stăreĭ a treia, era concentrată în foasta clasă privilegiată, și votul trebuia întins, tocmaĭ spre a aduce elemente maĭ dămoale în sinul adunăreĭ. Legea electorală prevedea două colegiĭ: acel al alegătorilor primarĭ și acel al alegătorilor direcțĭ. Eraŭ alegătorĭ primarĭ aceĭ ce plătiaŭ o dare între 48—110 leĭ, după numărul poporațieĭ comuneĭ, și patentariĭ până la clasa a V-a incluziv. Alegătorĭ direcțĭ sunt toțĭ Românii care vor plăti, în orĭ-ce comună, o dare de cel puțin 4 galbenĭ și vor ști ceti și scrie. Sunt scutițĭ de cens: preoțiĭ, profesoriĭ, doctoriĭ, avocațiĭ, ingineriĭ și pensionariĭ cu 2000 de leĭ anual cel puțin. Eligibilĭ sunt Româniĭ alegătorĭ de 30 de anĭ care știŭ ceti și scrie. Comunele aleg la 100 de alegătorĭ primarĭ cîte unul direct. Numărul deputaților este de 1 la 25,000 de suflete; în total 160 de deputațĭ.[65]

Cînd vestea lovitureĭ de stat ajunse la auzul puterilor garante și a celeĭ suzerane, ea produse o adîncă tulburare și emoțiune, rîdicînd valurĭ cu atît maĭ înalte cu cît interesele eraŭ maĭ jiguite. Presa pe cît și notele diplomatice începură a tuna și ful-

65. Legea electorală din 14 Martie 1864 prezentată ca proiect adunăreĭ, în V. Cogălniceanu. *Actele*, p. 3. Domnitorul, în o scrisoare posterioară către P. Grădiștenu, din 18 Aprilie 1872 (*Hîrtiile Rosetti*), caracterizază astfeliŭ actul de la 2 Maĭ: „Le 2 Mai a été à l'intérieur une révolution partant du trône, non pas dans le but d'augmenter le pouvoir du gouvernement et de favoriser les intérêts d'une dynastie, mais avec le noble programme du divan ad-hoc". Atîta se poate spune, că sporirea netăgăduită a puterilor domnitoruluĭ, s'a făcut nu din punt de videre egoist, ci pentru a veni în ajutorul claselor nedreptățite.

gera în toate direcţiunile, în cît se părea că actul de energie, săvîrşit de domnitor în lăuntrul ţăreĭ, fără nicĭ o opoziţie aparentă, va fi curînd înăbuşit sub presiunea urieşă a indignaţieĭ Europeĭ. Ziarele engleze, ruseştĭ şi austriace osîudesc într'un glas, cu maĭ multă saŭ puţină pornire, măsurile dictatoriale ale principeluĭ Romănieĭ. Aşa *Daily News* mustră pe domnitor, că nu a avut încredere în sfaturile Angliеĭ, şi s'a aruncat în o măsură aşa de extremă, după singura îmboldire a Franţieĭ. Lovitura de stat e fără îndoială o idee napoleoniană".[66] Tot uneĭ inspiraţiunĭ franceze atribue *Lloydul Vienez* desfiinţarea Convenţieĭ".[67] *Die Presse* din Viena adaoge, că „principele Cuza voeşte să domnească fără control; că nu îngăduie nicĭ o voinţă alăturea cu a luĭ, şi cu toate că este departe de a fi un Iuliu Cesar saŭ un Napoleon I, el invoacă interesul masselor pentru a distruge, în România, opera congresuluĭ din Paris şi a stabili acolo un regim copiat după tipul napoleonean. Totuşĭ ne îndoim că puterile militare ale Românieĭ să fie în stare a mănţinea mult timp lovitura de stat a principeluĭ Cuza. Din contra ne temem ca trupele contractanţilor tratatuluĭ de Paris, pe care principele Cuza l'a calcat în picioare, să nu se vadă în curînd silite a restabili ordinea în Romănia; căcĭ nicĭ Austria, nicĭ Rusia, nicĭ Sublima Poartă nu vor putea rămînea lung timp privitoare nepăsătoare a apucăturilor neorînduelnice ale principeluĭ Cuza din Bucureştĭ".[68] Tot aşa şi maĭ insămnător se rosteşte *Le Mémorial diplomatique*, organul oficios al guvernuluĭ austriac, care spune că „măsurile dictatoriale luate, de principele Cuza, pun culmea siluirilor Convenţieĭ

66. *Daily News*, 15-20 (3-8) Mai 1864... „Is no doubt a Napoleone idea".
67. *Wiener Lloyd*, 19/7 Maĭ 1864.
68. *Die Presse* din 19/7 Mai 1864.

din partea luĭ, şi vor nevoi, după toate aşteptările, intervenirea directă a curţilor proteguitoare".[69] Tot aşa şi presa rusască apreţueşte în răŭ lovitura de stat. *Le Nord*, organul francez al intereselor ruseştĭ, la prima veste a aceluĭ act, observă, că „e greŭ de a-şĭ bate joc de tratatele şi hotărîrile Europeĭ cu maĭ multă nepăsare de cît cum o face principele Cuza"; iar cînd este informat că poporaţia ar fi primit cu mulţamire lovitura de stat, adaoge că: „ea nu se gîndeşte de sigur că suveranul eĭ a calcat în picioare actele europene care i-a asigurat existenţa politică".[70] Gazetele franceze sunt împărţite, după coloarea lor politică, partaşe saŭ protivnice împăratuluĭ Napoleon. Acele favorabile guvernuluĭ simpatizaŭ cu actul domnitoruluĭ romîn. Aşa *Le Moniteur Universel* înregistrează numaĭ veştile venite din Bucureştĭ, fără a le însoţi de nicĭ un comentar.[71] *L'Europe*, după ce arată că este important de a se cunoaşte cum vor judeca ziarele ruseştĭ şi austriace chestiunea, adaoge, că „Turcia nu pare că trebuie se facă o mare opoziţie. In acest caz principele este asigurat, cît timp va merge pe această cale, de simpatiile Franţieĭ, Anglieĭ şi ale Italieĭ".[72] De ale Franţieĭ şi ale Italieĭ da; de ale Anglieĭ, era îndoelnic, după locul din Daily News reprodus maĭ sus. Şi că Franţia susţinea pe domnitorul romîn, se vede de pe o observaţie a ziaruluĭ *La Patrie* care spune, că principele Cuza de mult voia să schimbe legea electorală, şi chiar dăduse Porţeĭ un memorand în această privire, de unde a şi dobîndit curajul de a păşi acum la îndeplinirea cugetuluĭ săŭ. Este inviderat că el a trebuit

69. *Le Mémorial diplomatique*, 20(8) Maĭ 1864.
70. *Le Nord*, 18|6 şi 21|9 Mai 1864.
71. *Moniteur Universel*, 17|5 Mai 18|6 Mai 1864.
72. *L'Europe* 19|7 Mai 1864. Tot aşa apără lovitura de stat: *L'Opinion nationale* din 22(10) Mai 1864, *La Patrie*, 22(10) Mai 1864, *Le Monde*, 22(10) Mai 1864.

să se acopere prin o puternică protecțiune, și aceasta nu poate fi alta de cît acea a Franției“.[73] Alte ziare precum *Le Pays* observă, că principele Cuza, nu are numaĭ să se înțaleagă cu poporul săŭ; el trebuie să maĭ dee Porțeĭ, suzerana luĭ, și puterilor garante, lămurirĭ care să le mulțamească“.[74] *Le Siècle* iea aminte, că în orĭ ce caz, nu era momentul de a pune mîna pe dictatură, acuma cînd trupele rusești se concentrează în Basarabia, și treĭ-zecĭ de miĭ de Austriacĭ se adună în Transilvania. Nu este oare de temut ca Rusia ajutată de Austria, după pilda Austrieĭ ajutată de Prusia în Iutlanda, să vină să se plîngă la Bucureștĭ, de atingerile aduse Convențieĭ de Paris“?[75]

Amenințările ziarelor cu intervenirea europeană eraŭ ușor de scris, dar greŭ de pus în practică, fața cu desbinarea puterilor europene. Anume pe atuncĭ (Maĭ 1864), chestiunea ducatelor Sleswig-Holstein ajunsese în starea cea maĭ ascuțită: Austria și cu Prusia atacase Danemarca și bătuse pe Danejĭ luînd, în 18 Aprilie, întăriturile de la Düppel și ocupînd după aceea Iutlanda, în Maĭ 1864. Austria se simția încurcată prin împreuna cucerire a ducatelor, iar pe de alta era ținută în loc, prin luptele naționale lăuntrice, maĭ cu samă prin tendințele separatiste ale Ungurilor. Revoluția poloneză, de și zdrobită prin lupta de la Wengrow, în Fevruarie 1864, tot nu fusese încă pe deplin stinsă; dar ea avuse de efect ruinarea desăvîrșită a înțalegereĭ franco-ruse, Napoleon fiind silit prin nevoile politiceĭ interne, a se rosti în favoarea Polonilor. Franția era de asemene ținută în loc, prin expedițiunea Mexiculuĭ care o silise să se a-

---

73. *La Patrie* 21/9 Mai 1864.
74. *Le Pays* 19/7 Mai 1864.
75. *Le Siècle.* 18/6 Mai 1864. Tot așa *Les Débats,* 19/7 Mai 1864, *La Presse* 19/7 Mai 1864, *La France* 19/7 Mai 1864.

propie de Italia și să se strice cu papa. Pretutindene încurcăturĭ foarte marĭ, înaintea cărora chestiunea Principatelor trebuia să cadă pe al doile plan. De aceea și maĭ multe ziare, chiar de acele protivnice Românieĭ, recunosc că o intervenire armată ar fi greŭ de realizat în acele momente. Așa *Die Presse*, pe care am văzut-o ținînd maĭ sus un limbagiŭ atît de amenințător la adresa domnitoruluĭ Românieĭ, revine la ideĭ maĭ liniștite puține zile după aceea, spunînd, că „cea d'intăĭ condiție pentru intervenire în Principatele dunărene, adecă înțălegerea tuturor puterilor semnatare ale Convențieĭ de Paris, fiind pentru moment nerealizabilă, este foarte probabil, că principele Cuza va fi lăsat să lucreze, până cînd va împinge trebile maĭ departe de cum a făcut-o până acum".[76] Tot așa mărturisește și ziarul *La France*, foarte puțin prieten domnitoruluĭ romîn, că „conferența puterilor, intrunită în acest moment la Constantinopole pentru mănăstirile închinate, nu se arată dispusă a interveni în Principate".[77]

Dar să cercetăm ce poziție luase, fața cu lovitura de stat, Poarta otomană care, ca suzerană a Principatelor, tot avea cuvîntul hotărîtor în chestiune:

Tocmaĭ în ziua de 2/14 Maĭ, cînd domnitorul disolva adunarea la Bucureștĭ și decreta plebiscitul, se aduna în Constantinopole conferența pentru daraverea mănăstirilor închinate și, în ședința eĭ cea d'intăĭ, hotăria, pe lîngă chestia pentru care se adunase, și a se trimite domnitoruluĭ o notă, în care

76. *Die Presse* din 27/16 Maĭ 1864.

77. *La France* 28/18 Maĭ 1864. Maĭ vezĭ *La Patrie* 15/3 Noemvrie 1864: „Le coup d'Etat du prince Couza a eu peut-être cela d'heureux pour la Moldo-Valachie, qu'il a éclaté au moment où les puissances qui pouvaient s'en inquiéter, avaient leurs intérêts engagés ailleurs. L'Autriche poursuivait la guerre dano-allemande; la Turquie se débattait entre l'Egypte et la Tunisie et la Russie achevait le meurtre de la Pologne".

să i se arăte, că recunoaşterea secularizăreĭ nu ar crea un precedent diplomatic, cu ajutorul căruia principele Cuza s'ar crede autorizat a se deslega de îndatoririle impuse prin Convenţia de Paris, luînd în chip samavolnic măsurĭ ce ar atinge statutele organice ale Principatelor". [78] Nu ştiea conferenţa, că în momentul chiar cînd se redacta această dojană, domnitorul romîn tocmaĭ îndeplinia actele de care se temea conferenţa ; că el distrugea constituţia încuviinţată prin Convenţia de Paris. Cînd s'intîlniră a doua oară delegaţiĭ puterilor, în şedinţa a doua din 18/6 Maĭ, telegraful adusese ştirea faptelor petrecute la Bucureştĭ, care ştire mişcase maĭ ales pe Poartă, tot deauna la pîndă, ca nu cumva poporul romîn să se emancipeze prea mult de sub a eĭ autoritate. Ali-paşa preşedintele conferenţeĭ declară, că „este de trebuinţă a se opri încălcările principeluĭ Cuza şi a se mănţinea suveranitatea sultanuluĭ şi drepturile puterilor garante, dacă nu prin o ocupaţiune militară (de acăreia imposibilitate şi Turcia era convinsă), cel puţin prin o înţalegere diplomatică". [79] Ambasadorul Anglieĭ sprijini cel întăĭ şi cu cea maĭ mare energie moţiunea luĭ Ali-paşa. Acesta însă nu se mărgineşte numaĭ a protesta în conferenţă contra încălcărilor domnitoruluĭ romîn. El îĭ trimite, îndată după 2 Maĭ, o notă, în care spune între altele, că „nimic nu ar putea nimici puterea tratatelor şi că Poarta îşĭ păstrează toată libertatea eĭ de lucrare, faţă cu aceea ce a fost întreprins". [80]

Dar chiar, fără ameninţările Porţeĭ ce căpătaŭ o însămnătate tocmaĭ în starea de atuncea a Eu-

78. Reprodusă dispoziţia conferenţeĭ în cele maĭ multe din ziarele timpuluĭ, bună oară în *Le Nord* 29/17 Maĭ 1864.

79. Procesul verbal al şedinţeĭ a 2-a, *Ibidem*.

80. *Archives diplomatiques*, 1866, II p. 228. Comp. Papadopol-Calimah, *Amintiri*, p. 411.

ropeĭ—care dacă nu învoia o intervenire comună în Principate, ar fi făcut tot atît de peste putință o oprire comună a Turcieĭ de a încălca hotarele lor—nu era maĭ puțin adevărat, că lovitura de stat, schimbarea constituțieĭ și decretarea noueĭ legĭ electorale eraŭ o sfîșiere a Convențieĭ de Paris și că trebuia dobîndit bilul de indemnitate al puterilor, asupra acestuĭ act de o excepțională gravitate.

O călătorie a principeluĭ la Constantinopole se impunea numaĭ decît, și el chiar dobîndise oare care indicațiunĭ, că un asemene act de curtenire către puterea suzerană ar putea să-l pună în stare „a obținea orĭ-ce", cum spune o scrisoare a redactoruluĭ ziaruluĭ *Le Courrier d'Orient* din Constantinopole către secretarul domnitoruluĭ Românieĭ.[81] Tot așa se rostește și o depeșă a ministruluĭ afacerilor străine al Franțieĭ către ambasadorul francez din capitala Turcieĭ, în care îĭ spune, că „Principele Cuza, prin deferența cătră curtea suzerană și puterile garante, s'a dus la Constantinopole, spre a le supune schimbările pe care ar vra să aibă dreptul a le introduce în așăzămintele moldo-valace. Noĭ încurajasem această călătorie, și eram sigurĭ că ar fi de feliŭ a produce cele maĭ priincioase rezultate. Maiestatea Sa Sultanul a văzut, în această vizită, o curtenire, căreia s'a aratat foarte simțitor, și a făcut principeluĭ primirea cea maĭ măgulitoare".[82] Se vede și

81. Scrisoarea în *Hîrtiile Rossetti.* Ziarul *Le Courrier d'Orient* primea 1000 de galbenĭ pe an, spre a susținea politica domnitoruluĭ (scrisoarea redactoruluĭ săŭ din 11 Aug. 1864 *Ibidem*). *La Perseveranza* din Milano, 22 Aug. 1864, spune, că „e da notorio che il Courrier d'Orient vienne considerato comme l'organo del principe Couza a Constantinopole".

82. *Affaires etrangères, Documents diplomatiques,* Paris, 1865, p. 101. Cît țineaŭ Turciĭ la recunoașterea măcar formală a suzeranitățeĭ lor, se vede din faptul, că puțin timp după întoarcerea domnitoruluĭ din Constantinopole, el voind să institue o decorație, Ali-pașa scrie luĭ Negri asupra acesteĭ chestiunĭ: „Son Altesse avait pourtant promis qu'elle

din această depeşă, că Franţia aprobase lovitura de stat, de oare-ce ministrul eĭ sfătuia pe domnitor ce demers să facă, spre a recunoaşte actele promulgate în virtutea acelei loviturĭ.

Domnitorul, urmînd decĭ îmboldirilor din afară şi uneĭ necesităţĭ neapărate, create prin împrejurărĭ, pleacă la Constantinopole, în ziua de 25 Maĭ 1864. Primirea ce i se face este iarăşĭ din cele maĭ alese, atît din partea Sultanuluĭ cît şi din acea a ambasadorilor puterilor europene.[83] Totuşĭ la început părea că el trebue să se mulţămiască numaĭ cu onorurile, fără a obţinea încuviinţarea actelor sale, saŭ cel puţin ştirbindu-se atît de mult aceste din urmă, încît să nu le maĭ poţĭ recunoaşte. Era maĭ ales combătut de ambasadoriĭ Austrieĭ şi Anglieĭ.

Reprezentantul Rusieĭ căpătase un noŭ motiv de a duşmăni pe domnitor. Anume principele Labanoff, titularul ambasadeĭ fiind absent, lăsase în locu-ĭ pe Nelidoff, însărcinat de afacere, căruia domnitorul romîn, avînd în videre poziţiunea luĭ inferioară, nu merse să-ĭ facă vizita ce o făcuse celorlalţĭ agenţĭ aĭ curţilor europene. Se formulase maĭ multe proiecte de modificare a Convenţieĭ care proiecte nicĭ unul nu convenia domnitoruluĭ. Adus la nerăbdare prin opoziţia ce întîluia în cale, domnitorul declară că el se va întoarce în ţară, întru cît nu putea părăsi tărîmul

nous avertirait toujours de semblables faits (adecă că ar cere autorizaţie); car autrement nous serions obligés de crier et de protester, ce que nous faisons toujours avec déplaisir". *Negri* către *Cuza* 10 Noemvrie 1864. *Corespondenţa*, p. 205.

83. Asupra străluciteĭ primirĭ a domnitoruluĭ la Constantinopole, toate ziarele timpuluĭ sunt într'un glas. Chiar şi *Mémorial diplomatique* care face la început oare care rezerve, este nevoit să recunoască şi el deosebitele distincţiunĭ cu care domnitorul fu onorat. Vezĭ bună oară: *Courrier de l'Orient* 16|4 Iunie 1864; *Mémorial diplomatique* 12/31 Iunie 1864. Singura măsură pe care Poarta o păzi, spre a afirma încă odată însuşirea eĭ de stăpînă a Principatelor, fu că domnul nu fu introdus la Sultanul de ministrul afacerilor străine, ci de marele vizir. *La Patrie* 26|14 Iunie 1864.

pe care-l împinsese poporul său.[84] Inaintea acesteĭ amenințărĭ ascunse, protivniciĭ cedară. Ambasadoriĭ Angliei și a Austriei se dădură pe partea Franțieĭ; [85] numaĭ Nelidoff maĭ trăgănâ cu subsemnarea actuluĭ de recunoaștere, pana la sosirea unor noue instrucțiunĭ care nicĭ acele nu întîrziară prea mult.[86]

Domnitorul obținu decĭ, cu micĭ modificărĭ, recunoașterea statutuluĭ și a legeĭ electorale, și decĭ a plebiscituluĭ care le consfințise. Lovitura de stat trecea în domeniul legalitățeĭ internaționale. Domnitorul obținuse însă maĭ mult decît atîta. Modificările indeplinătoare statutuluĭ conțineaŭ încă următorul articol: „*Principatele-Unite vor putea în viitor modifica și schimba legile care privesc la ocîrmuirea lor lăuntrică, cu concursul legal al tuturor puterilor statuluĭ și fără nicĭ o intervenire din afară, exceptîndu-se bine înțăles legăturile ce unesc Principatele cu imperiul otoman*“.[87] Domnitorul fu învinuit, ca prin mergerea luĭ la Constantinopole, spre a cere recunoașterea modificăreĭ Convențieĭ, dăduse o mare lovitură autonomieĭ Românieĭ; că el, „îndrep-

---

84. *L'Indépendance Belge* 2—8 Iulie (20—26 Iunie) 1864: „Le prince Couza, voulant mettre un terme à cet état de choses, déclara à la Porte qu'il n'était que l'organe du pays, quand au nouveau programme politique, et qu'il ne dépendait pas de lui d'abandonner ce terrain“.

85. *Indépendance Belge* citată: „En moins de 24 heures, il y eut un revirement complet. Sir Henri Bulwer a du recevoir de Londres l'ordre de suivre dans cette question la politique de la France“. Confirmat de oficiosul austriac *Mémorial diplomatique* 18/6 Iulie 1864: „C'est alors que l'ambassadeur anglais reçut de son gouvernement l'ordre de se montrer plus conciliant et de s'entendre avec son collègue de France“.

86. *Invalidul rus* văzînd, că și Rusia e nevoită să cedeze, explică astfeliŭ ținuta eĭ: „Rusia a tins tot deauna la emanciparea popoarelor creștine din Răsărit. Nu ea va fi decĭ nemulțămită de izbînda Românilor. Dacă ea s'a opus principeluĭ Cuza, a făcut-o numaĭ, fiind că acesta apucase calea rătăcită de a căuta să sfărime tratatele existente“. Vezĭ citația din *Le Nord* 28/14 Iulie 1864. Ceea ce supărase în adevăr pe Rușĭ, fusese sprijinul pe care eĭ credeaŭ că domnitorul romîn îl da Polonilor. *Le Monde* 6 Aug. (25 Iulie) 1864.

87. *Affaires étrangères, Documents diplomatiques*, p. 93.

tățind înaintea Sultanuluĭ actele sale, făcuse maĭ mult decît un act de vasalitate; făcuse o crimă de lez-naționalitate".[88] Este însă netăgăduit că prin acest act de vasalitate personal, domnitorul a izbutit a scăpa țara luĭ din vasalitatea către Poartă, și puterĭ, făcîndu-o deplin stăpînă pe situația eĭ lăuntrică. Aceasta o și spune domnitorul, în proclamația sa din 2 Iulie 1864, că „România numaĭ de astă-zĭ intră în autonomia eĭ din lăuntru. Pană acum această autonomie era în fapt lovită în maĭ multe privințĭ; legea electorală nu o puteam schimba decît cu consimțimîntul din afară. Inaltele puterĭ aŭ consfințit acuma, în toată întinderea, autonomia noastră din lăuntru". Lovitura de stat, aparea din acest punt de videre, maĭ ales ca făcută în interesul țăreĭ față cu străinătatea. Este netăgăduit, că domnitorul făcuse prin actul din 2 Maĭ, cum zice Francezul, „din o piatră două loviturĭ". Zdrobise privilegiul politic și social în lăuntru și dobîndise autonomia în afară.[89]

Cum se explică această izbîndă atît de desăvîrșită a domnitoruluĭ romîn, celuĭ mic și slab, asupra areopaguluĭ european, în care la început predomnise elementele protivnice luĭ? Credem că o bună parte trebue pusă pe înrîurirea personală a domnitoruluĭ

88. Scrisoarea luĭ *Eugeniu Carada*, din insula Guernesey, către *A. Panu*, 14 Iunie 1864. (*Hîrtiile Rossetti*). La aceasta se poate observa, că și ceĭ ce voiaŭ să răstoarne pe domnitor, tot către străinĭ se îndreptase, decĭ tot prin acte de vaselaj vroiaŭ să-șĭ ajungă scopul. Vezĭ maĭ sus misiunea luĭ A. Panu la Viena, Paris și Londra, p. 274.

89. Domnitorul însuș aprețuește lovitura de stat ca o lovitură contra străinuluĭ. (Scrisoarea către Grădișteanu, din 1872, citală nota 65). Cf. Dimitrie A. Sturza, în *Introducerea la Actele de la 2 Maĭ*, de V. Cogălniceanu, p. XIII: „Lovitura de stat, a produs două acte stabile și un rezultat efemer. Actele care aŭ ramas fundamentale și purtătoare de roade sunt: legea rurală și dispoziția puterilor din 16 (28) Iunie acelaș an, că Principatele-Unite să poată în viitor modifica legile care privesc administrația lor din lăuntru, fără nicĭ o intervenire". Ca un act de recunoștință pentru purtarea Sultanuluĭ cu acest prilej, domnitorul vra să înființeze un batalion de Zuavĭ, care să poarte numele padișahuluĭ. *Mon. of.*, 30 Maĭ 1864.

care inspira încrederea și ademenia prin înfățișarea lui. Apoi însămnatatea Romaniei, de cînd întrunise în eacele două principatede mai înainte, crezută în depărtare mai tare de cum era aevea, și mulțămirea Turciei cîud vedea ca domnitorul *puternicului* stat nu se refuza a-i recunoaște suprematia, prin acte neîndoielnice. In sfîrșit observația facută mai sus de mai multe ziare, asupra neputinței unei înțălegeri de constrîngere, observație ce se găsește încă mai bine formulată de redactorul ziarului „*Le Courrier d'Orient*“ din Constantinopole, în o scrisoare către secretarul domnitorului: „Este un mare folos, de a avea a face cu mai multe puteri. Pe cînd ele pierd cuvinte saŭ hîrtie, una întru a lăuda cele ce le faci, altele spre a huli și a amenința, mergi tot înainte; înnoirile facute prind rădăcini; timpul le întărește și suflul mîniilor doplomatice rămîne neputincios a le răsturna. Cuvinte plecate și acțiune energica, iată lozinca“.[90] Și într'adevăr, condus de principiul că norocul stă pe partea îndrazneților, lucrase și acum Alexandru Ioan I.

Lovitura de stat și răsturnarea. Ne trage rîndul să mai amintim o urmare a loviturei de stat, nu asupra țarei, ci asupra însuș autorului ei. Ea ațîță încă și mai mult uneltirile pentru detronarea domnitorului.

Se făcuse demersuri în această privire încă dinaintea loviturei de stat. Holarîrea, luată încă din August 1863 de protivnicii domnului, de a cerca tărîmul exterior, înainte de a se arunca în întreprindere, fu pusă în lucrare în Martie 1864, cînd Annastase Panu, însarcinat cu această delicată misiune, plecă din Iași. Corespondența dintre emisarul comitetului

90. Scrisoarea din 5 Ianuarie, 1865. (*Hîrtiile Rossetti*).

de răsturnare și președintele luĭ, principele Dimitrie Ghica, conține întăĭ stăruințĭ călduroase către Panu, ca să-șĭ dee toate ostenelele, spre a izbuti să discrediteze pe domnitor. Panu însă observă luĭ Ghica, că a fost o mare greșală din partea majorităței, sa dee un vot de blam guvernuluĭ pentru legea rurală; că prin aceasta, ea ar fi pierdut toate simpatiile oamenilor politicĭ francezĭ. Se maĭ tînguește principele contra purtăreĭ îndoelnice a partiduluĭ stîngeĭ din care, spune el, Ioan Brăteanu stă maĭ mult la țară, D. Brăteanu, cu toată inteligența și onestitatea luĭ, nu se poate desface de ideile luĭ Mazzini, iar Rossetti nu este decît un amator în politică. Această reținere a partiduluĭ stîngeĭ, se explică însă prin faptul, că el nu putea să iee o poziție prea rostită contra legeĭ rurale, cu toate că și stînga doria răsturnarea domnitoruluĭ; de aceea și videm pe Panu mustrînd pe Ghica, pentru prilejul cu care se dăduse votul de blam. După ce lovitura de stat este recunoscută de conferența din Constantinopole, se înțălege că misiunea luĭ Panu nu maĭ avea nicĭ un obiect, de oare ce el voia să încerce puterile asupra cazuluĭ detronăreĭ domnitoruluĭ. După lovitura de stat și plecarea domnitoruluĭ la Constantinopole, [91] Dimitrie Ghica conjură pe Panu, prin scrisorĭ desperate, să plece îndată din Paris în capitala Turcieĭ, spre a combate acolo pasurile domnitoruluĭ; dar Panu care simțise în cotro mergeaŭ lucrurile, refuză a se duce, și Ghica recunoaște de bune temeiurile aduse de el și se unește cu părerea luĭ de a căuta să lucreze numaĭ prin presă contra domnitoruluĭ. [92] Panu se pune în

91. Vezĭ 12 scrisorĭ ale luĭ *Dim. Ghica* c. Panu de la 23 Martie (4 Aprilie) pană la 8 Iulie 1864, pe cînd acesta era în Viena și Paris, scrisorĭ ce aŭ întrat, în originalul loĭ, în stăpînirea domnitoruluĭ, probabil cînd Panu înebunește. (*Hîrtiile Rossetti*).

92. *Carada* în o scrisoare c. *Panu*, trimisă luĭ la Paris din insula

legătură cu Martin de la ziarul *Le Siècle*, Forcade, de la revista *La Semaine Financière*, prin mijlocirea unuĭ prieten al săŭ d'Alton Shee, și este ajutat în aceste stăruințĭ prin Eugeniu Carada care era și el în Paris la aceeașĭ data.[93] Tot acolo se afla și principele Grigore Sturza care scrie luĭ Panu, în 7 Aprilie 1864, să stăruiască la St. Marc Girardin, ca să redacteze o circulară către adunările europene, în scopul probabil de a apăra purtarea adunăreĭ în chestia legeĭ rurale.

Era inviderat că misiunea luĭ Panu, pe lîngă curțile europene, nu maĭ putea fi îndeplinită, din momentul ce domnitorul obținuse de la conferența din Constantinopole recunoașterea lovitureĭ de stat. De aceea și spune Panu, în o scrisoare a luĭ de maĭ tîrziŭ către D. Ghica, că „misiunea mea era cu totul alta, cînd am plecat la Paris; lovitura de stat a schimbat totul“.[94]

Vazînd deci protivnicii domnuluĭ că nu maĭ e nimic de făcut pe calea diplomatica, se întorc pe acea a uneltirilor lăuntrice.[95]

Așa o scrisoare din 18 Iunie 1864, a luĭ C. A. Ros-

Guernesey în 8 Iunie 1864, aprobă și el neplecarea luĭ la Constantinopol, pe motivul „că n'ar fi avut ce face acolo; lucrările oculte pe lîngă străinĭ nu se cuvin oamenilor libertățeĭ: eĭ nu pot întrebuința decît presa saŭ revoluțiunea“. (*Hîrtiile Rossetti*). Asupra revoluțiuneĭ iată însă ce zice *Ghica* în scrisoarea luĭ c. *Panu* din 30 Aprilie (12 Maĭ) 1864: „Je crois que les révolutions se font par les nations, mais non par les chambres“. *Ibidem*.

93. Scrisoarea luĭ *Martin* redactorul ziarnluĭ *Le Siècle* c. *Panu* și maĭ multe scrisorĭ ale luĭ D'Alton Shee în *Hîrtiile Rossetti*. Adresa luĭ Carada, însemnată de Panu pe o notiță, era Carrefour de l'Observatoire, 1. (*Ibidem*).

94. Brulionnl uneĭ scrisorĭ a luĭ *Panu* c. *Ghica*, 9 Septemvrie 1864. (*Hîrtiile Rossetti*).

95. Cum observă și *Annuaire des deux Mondes*, 1866—1867, Paris, p. 573: „Les moyens de résistance parlamentaire n'étaient plus possibles; à partir du coup d'Etat, on commence à ourdir des complots auxquels prennent part la droite et la gauche.“.

setti, către A. Panu spune, că „peste 10 zile de la 2 Maĭ se putea face ceva, chiar acuma s'ar putea; dar ne am temut și ne temem să nu provocăm o invaziune; căcĭ acuma o să ni se zică, că s'a votat și că eĭ știŭ că am fost împinșĭ de Franția; d-ta știĭ că la Decemvrie 1863 și Ianuarie 1864, am fost și noĭ împinșĭ de reprezentantul Franțieĭ să-l răsturnăm și știĭ că tocmaĭ de aceea n'aĭ voit, n'am voit. Nu știŭ ce va fi mîni; dar știŭ că la 26 Maĭ stil vechiŭ am putut să facem pozna; puteam chiar azĭ, dar n'am voit".[96]

Cînd domnitorul pleacă la Constantinopole, pentru a cere aprobarea reformelor sale, opoziția scrie iarășĭ: „Nu se cuvine să cerem de la străinĭ îndreptarea situațieĭ pe care Cuza a creat-o țăreĭ. Cuza a plecat la Cpole; va fi o ocaziune favorabilă de acțiune".[97] Tot pe atuncĭ se lînguiește Rossetti către Panu, că boieriĭ nu daŭ banĭ spre a se agita contra luĭ Cuza.[98] Ideea de a-șĭ face dreptate singurĭ, fără a recurge la intervenirea străină, se maĭ vede din o scrisoare a luĭ Panu, către principele D. Ghica, din 9 Septemvrie 1864, în care se spune, că „România trebue oare să se plîngă străinătățeĭ pentru încălcarea drepturilor eĭ? Ea trebue să-șĭ facă dreptate singură. De altfeliŭ dacă ne plîngem, se va trimite o comisie în țară,

96. *Hîrtiile Rossetti.* Cele ce se spun în această scrisoare, despre intețirea consululuĭ francez la răsturnarea domnitoruluĭ la 1863 și 1864, îșĭ are explicarea în faptul că, pe atuncĭ, se credea în Franția că el devenise organul intereselor ruseștĭ. Așa Redactorul de la *Courrier d'Orient* scrie secretaruluĭ domnitoruluĭ, că un consul (fără îndoială Tillos din Bucureștĭ, vra să facă a trece pe Cuza drept Rus. Bordeanu secretarul luĭ Negri se silește a convinge pe ambasadorul francez din Cpole, că Cuza e bun Francez (scrisorea redactoruluĭ *Le Courrier d'Orient* către *secretarul domnitoruluĭ*, 6 Fevruarie (21 Martie) 1864 în *Hîrtiile Rossetti*). Vom reveni și maĭ tîrziŭ asupra acesteĭ învinuirĭ.

97. Scrisoarea luĭ *E. Carada* din Guernesey c. *Panu*, 6 Iunie 1864. (*Hîrtiile Rossetti*)

98. *Rossetti* c. *Panu* 16 Iulie 1864. (*Hîrtiile Rossetti*). Pentru a înnegri pe Cuza, el este învinuit că nu ar fi luat inițiativa subscriereĭ pentru inundațĭ. *Rossetti* c. *Panu*, 3 Iulie 1864. (*Ibid.*).

și atuncĭ rămas bun autonomieĭ".[99] O broșură apoĭ susține că purtarea principeluĭ Cuza a fost de plîns; dar nu e treaba străinătățeĭ de a o pedepsi. Poporul romîn este singurul său judecător; deputațiĭ s'aŭ lăsat să fie alungațĭ. E treaba lor! Dacă însă se va scula poporul romîn, cu atîta maĭ raŭ pentru el". [100] Altă broșură exclamă: „să alungăm pe acel ce ne apasă![101] O a treia: să ne mîntuim de tiran"![102]

Dacă însă se plănuia răsturnarea din lăuntru, aceĭ ce o uneltiaŭ eraŭ îngrijițĭ ca nu cumva puterile să nu intervie în favoarea luĭ Cuza. Una din broșurele amintite rostia aceste temerĭ: „Turburările nu vor lipsi de a izbucni maĭ curînd saŭ maĭ tîrziŭ, și cine ne zice că puterile vecine care aŭ consimțit a nu interveni împrotiva acestuĭ autocrat în miniatură (autocrate au petit pied), nu se vor grăbi a o face dacă, poporul romîn va izgoni pe acel care-l înșală și-l apasă".[103] Dar se mîngîiaŭ de această perspectivă, „sperînd că Romîniĭ nu vor vedea tăgăduindu-li-se dreptul care a fost recunoscut Grecilor, de a tăia răul din rădăcină, înlăturînd pe un principe care nu știea să-ĭ ințaleagă, care săracia prezentul lor și le compromitea viitorul".[104]

Este ușor de înțăles cine eraŭ aceĭ care complotaŭ răsturnarea domnitoruluĭ. Eraŭ membriĭ claseĭ lovite prin reformele luĭ. Poporul, întru cît se poate vorbi de el, în starea de atuncĭ a Romănieĭ, maĭ curînd încuviința decît descuviința lovitura. C. A. Rossetti, unul din capiĭ opozițieĭ și a uneltirilor de răsturnare,

99. *Ibid.*
100. *La France, le prince Couza et la liberté en Orient*, Paris, 1864. pag. 22.
101. *Suppression du régime constitutionnel en Roumanie*, 1864, p. 13.
102. *Dissolution de l'assemblée roumaine et expulsion des députés*, Paris. 1864, p. 25.
1●4. *Supression de regime constitutionnel*, p. 24.
1●5. *Notes sur les Principautés-Unies de Moldavie et de Valachie*, Paris, 1864, p. 31.

recunoaşte el singur, că „ura în contra dreptei a fost atît de mare, încît toţi eraŭ fericiţi de lovitura de stat, fiind că s'a dat, ziceaŭ eĭ, în cap boierilor“.[105]

Cît despre massele adîncĭ ale ţărănimeĭ, pentru care domnitorul îşĭ pusese în cumpănă tronul, ele rămîneaŭ neînţălegătoare şi nemişcate, nicĭ de turburarea în care se pusese ţara, nicĭ chiar de îmbunătăţirea soarteĭ lor, ce era să se indeplinească prin această turburare. Lut inform, nefrămîntat de gîndurĭ, nedeşteptat nicĭ macar de îmboldirea interesuluĭ individual, el rămînea nepăsător la tot ce se petrecea; dar această a luĭ nepăsare era explicabilă: era opera veacurilor de nedreptate şi de apăsare.

Lovitura de stat, orĭ cîte urmărĭ însămnate ar fi avut asupra situaţieĭ lăuntrice şi afarnice a Principatelor, fusese determinată în primul loc de răspingerea legeĭ rurale de către adunare. Legea rurală care fusese cuiul în jurul căruia se învîrtise toată domnia luĭ Cuza-Vodă, determină şi actul cel maĭ cu grele urmărĭ al acesteĭ domniĭ. Dar pentru a înţălege întreaga eĭ însămnătate, trebue să expunem istoricul daraverilor seculare ce se desbătuse în totdeauna între proprietariĭ marĭ şi locuitoriĭ sătenĭ.

---

105. *Rossetti c. Panu*, 31 Maĭ 1864. (*Hîrtiile Rossetti*). Şi un boier de samă principele Suţu, *Mémoires*, Vienne 1899, p. 398, spune: „Bien des personnes seusées, et je me place moi même à leur suite, avaient fini par appeler de leurs voeux le coup d'Etat. L'expérience de 5 années de régime constitutionnel avait démontré que ce régime avait plongé le pays dans le chaos et le conduisait au bord du précipice“.

CAP. XI

ISTORICUL CHESTIEI RURALE.

Inființarea șărbireĭ. Originea raporturilor dintre boierĭ [1] și țăranĭ, se urcă pentru țările romîne, Moldova și Țara Romănească, cel puțin la descălecare. Totușĭ nu ne vom urca așa de sus cu istoricul acestor raporturĭ, de oare ce începuturile lor sunt nelămurite încă, și pe de altă parte ele nu sunt neapărate pentru limpezirea chestiuneĭ desbătute între cele două clase. Orĭ care ar fi originea proprietățeĭ marĭ și a celeĭ micĭ, în Țara Romănească și în Moldova,[2] este netăgăduit că de la o vreme aceste două forme de stăpînire a pămîntuluĭ se găsesc coexistîne pe întinderea țărilor romîne. Odată cu ele se

---

1. Intrebuințăm acest termin în loc de acel de proprietarĭ pentru vremile maĭ vechĭ. Indreptățirea luĭ se vede din acel de *boieresc* cu care se însămna îndatorirea denumită maĭ tirziŭ cu cuvîntul de *clacă*. Răzășiĭ nu puteaŭ cere de la țăranĭ munca în natură, ci numaĭ o prestație bănească. Boierescul il puteaŭ cere numaĭ boieriĭ. Hrisovul luĭ Gr. Ghica din 1766 spune că: „în satele razășeștĭ, de se vor afla sătenĭ fără de moșie, să nu se supere cu lucrul, ci să dee banĭ".

2. Asupra aceste chestiunĭ vezĭ *Istoria Romînilor în Dacia Traiană* II, 1889 p. 52; Ioan Nădejde, *Iarășĭ formarea mareĭ proprietățĭ la noĭ* în Revista *Literatura și Știința* a D-luĭ C. Dobrogeanu-Gherea, 1894. Buc. p. 29 R. Rossetti, *Clasele agricole din Moldova* în *Revista nouă* a D-luĭ Hasdeŭ I, 1888, p. 468; Ioan Nădejde, *Originea dreptuluĭ consuetudinar romîn* în *Noua Revistă romînă* a d-luĭ Rădulescu Motru, No. 3, 1900.

arată și întâile începuturi de relațiuni între acei ce le stăpîneaŭ.

Pe lîngă moșneni și răzăși adecă țărani cu proprietățile lor și care nu eraŭ în nici o legătură de atîrnare cu marii proprietari, se ivesc foarte de timpuriŭ și țărani supuși, ale căror sate fusese luate de domni în stăpînire și apoi fusese dăruite de ei la boieri și mănăstiri, saŭ păstrate pentru a sluji la viitoare daruri.

Nu este de primit părerea lui N. Bălcescu, că „pămînturile domnești ar fi fost locurile de pustiŭ, adecă acele ce nu se stăpîneaŭ de nimene din nepomenit veac, braniștile domnești și locurile târgurilor".[3] Moșiile domnești, și deci și acele boierești și mănăstirești, provenite din dăruirile domnilor, eraŭ cele mai multe, pămînturi așăzate și locuite. Această împrejurare se vede întâi din terminul de *sat* (slavonește: *selo*) întrebuințat de documente, pentru însamnarea pămîntului dăruit. Acest termin însamnă astăzi o așazare omenească, și se deosebește de pămîntul ce-l încunjură care se numește moșie, pe cînd, în vremuri mai vechi, sub numele de sat se înțălegea și una și alta. Cînd domnul dăruia un loc pustiŭ, se arăta acuma lucrul, spunîndu-se că l'a dat cutăruia „pentru ca să-și așeze acolo un sat",[4] adecă să descalece pe el o așazare de oameni. Apoi se vede, din numele unor sate dăruite, că ele trebuiaŭ să fie locuite: Vînătorii, Vornicenii, Bisericenii.[5] Unele documente arată apoi, că domnii dă-

3. *Starea muncitorilor plugari* în *Magazinul istoric pentru Dacia* II, p. 232.

4. Doc. de la Petru Rareș, 1535; *Arhiva istorică*, I, 1, p. 83. Petru Șchiopul, 1586; *Uricarul* IV, p. 254. Că sat însămna și moșie, se vede de pe aceea, că documentele vorbesc de *hotarele satului*: 1442; *Arh. ist.*, I, 1, p. 176. 1409 și 1488; Wickenhauser, *Moldavitza*, p. 55 și 76.

5. Doc. de la A. Lăpușneanu, 1559; *Arh. ist.*, I, 1. p. 119. C. Movilă, 1608; *Idem*, I, 1, p. 78.

ruesc unor boierĭ sate, „în care se aflaŭ casele lor“.[6] Alte documente vorbesc de sate, unde fusese juzĭ saŭ vatamanĭ saŭ knejĭ, anumite persoane.[7] In sfîrşit alte documente arată chiar lămurit că acele sate, dăruite din pămînturile domneştĭ, eraŭ locuite, vorbind de casele din acele sate, saŭ scutind pe locuitoriĭ lor de oare care sarcinĭ.[8]

Aceştĭ ţăranĭ supuşĭ domnuluĭ, saŭ prin dăruire boierilor saŭ mănăstirilor, trebuiaŭ să fie în o condiţie inferioară satelor libere de moşnenĭ saŭ de răzeşĭ. In ce consta această inferioritate? Faţă cu domnia nu era altă deosebire, decît că din satele libere se recrutaŭ călăraşiĭ, grosul călărimeĭ, acăreia parte maĭ aleasă eraŭ boieriĭ saŭ curteniĭ; iar din cele supuse, pedestrimea saŭ dorobanţiĭ.[9] In privirea dărilor, şi răzăşiĭ şi ţăraniĭ supuşĭ eraŭ îndatoriţĭ a plăti birul,[10] de care dare boieriĭ eraŭ scutiţĭ. Deosebirea ce mare între satele răzăşeştĭ şi acele supuse era în raportul locuitorilor acestor din urmă către stăpîniĭ lor.

Documentele cunoscute nu ne învoesc însă a expune, pentru timpurile vechĭ, care eraŭ îndatoririle ţăranilor supuşĭ către aceĭ în a căror supuşie întrase.

6. Documente de la Alexandru cel Bun, 1419, 1428, 1429; *Arh. ist.*, I, 1, p. 110, 121. *Uricarul*, II, p. 248.

7. Doc. de la Alexandru cel Bun, 1421: „satul Tuciurova unde a fost vatamanul Ghermani“; Ulianitzki, *Materială* p. 27. 1427: „satul Dobriniĭ pe Homora unde a fost vataman Mineo“; Wickenhauser, *Geschichte des Klosters Homor, St. Onufri, Horodnik und Petrauz*, p. 83. Stefan vodă, 1434; Ulianitzki, p. 42. Ilie şi Stefan, 1438: „un sat pe drumul mare la gura Horodaculuĭ unde a fost Kneaz Mihail; Wickenhauser, *Bohotin* I. p. 65. Petru Vodă, 1455; Ulianitzki, p. 84. (Comp. Radu Rossetti, *Despre clasele agricole din Moldova* în *Revista nouă* a d-luĭ Hasdeŭ I, 1888, p. 474). Stefan cel Mare, 1471: „satul Docan unde a fost juzĭ Baloş şi Dauciul; *Academia Romîna*, Pergament No. 138. 1487: *Ibid.*, Perg. No. 12.

8. Doc. din 1443 şi 1458; Ulianitzki, p. 61 şi 95.

9. Asupra acesteĭ chestiunĭ vezĭ *Istoria Romînilor din Dacia traiană*, II, p. 428.

10. Doc. vorbesc despre „megieşiĭ (adecă răzeşiĭ) de bir“. Vezĭ *Ist. Romînilor din Dacia traiană*, V, p. 683.

Pentru a le afla, vom procede în chipul următor; Vom studia condiţia acestor locuitorĭ în vremile maĭ noue, cînd îndatoririle lor, maĭ grele decît la început, sunt cunoscute, şi apoĭ scoţind elementele îngreuietoare adaose cu timpul, care iar sunt cunoscute, ceea ce va rămînea va constitui starea ţăranilor supuşĭ la începutul intrăreĭ lor în atîrnarea de nişte stăpînĭ.

Cu timpul ţaraniĭ supuşĭ încep a fi împedecaţĭ de a se strămuta de pe moşia pe care locuiaŭ, şi dacă fugiaŭ eraŭ prinşĭ şi readuşĭ cu sila pe ea. Aceştĭ ţăranĭ ce nu maĭ aveaŭ facultatea libereĭ strămutărĭ se numesc, în Ţara Romăneascâ *rumînĭ*, iar în Moldova *vecinĭ*.[11] Cînd s'a întrodus această răstringere a libertăţiĭ lor, nu se poate preciza. Cu nedreptul ea se atribue luĭ Mihaĭ Viteazul.[12] Eroul muntean nu făcu de cît a consfinţi, silit de împrejurărĭ, fără de legea înrădacinată prin timp şi care începuse a lua caracterul unuĭ drept. Se constată din un document de la Radu Mihnea, din 1613, existenţa şărbireĭ în Muntenie încă de maĭ înainte de Mihaĭ Viteazul (1593—1601), de oare ce documentul vorbeşte de nişte rumînĭ fugiţĭ din vremea tatăluĭ luĭ Radu Voevodul Mihnea (1575—1583 întăia luĭ domnie saŭ 1585—1591 adoua [13]) Un alt document de la Alexandru II, tatul luĭ Mihnea, care document pomeneşte

11. Asupra origineĭ acestor denumirĭ vezĭ *Istoria Romînilor din Dacia traiană*, II, p. 52. Aicĭ nu ne ocupăm nicĭ de originea vecinilor şi a rumînilor, precum nu ne am ocupat de acea a proprietăţeĭ marĭ şi micĭ. Ceea ce ne interesază este numaĭ raportul între proprietarĭ şi muncitoriĭ plugarĭ.

12. N. Bălcescu, *Despre starea sociala a muncitorilor plugarĭ*, în *Mag. istoric*, II, p. 237. A. Papadopol-Callimah în *Convorbirĭ literare* XXI, p. 7.

13. Doc. din 1613; *Mag. ist.*, II, p. 277.

despre vinderea unuĭ rumîn, urcă aflarea așăzămîntuluĭ rumănieĭ în 1572.[14]

Că acest drept de a urmări pe vecinul fugit, era o făra de lege consființită prin timp și că deci ea nu exista de la început, se vede de pe aceea că el se prescriea, dacă nu era pus în lucrare în un timp oare-care, și atuncĭ șărbul nu maĭ putea fi readus la locul de unde se îndepărtase.[15]

Sunt unele documente maĭ tîrziĭ care ne lasă a întrevedea, cum s'a întrodus obiceiul de a se da la urmă șărbiĭ ce fugiaŭ de pe o moșie. Birul se lua de la sate cu toptanul, iar locuitoriĭ lor îl împărțiaŭ între eĭ prin cislă. Dacă se întîmpla ca uniĭ locuitorĭ să fugă, spre a se subtrage de la bir, fuga lor îngreuia pe ceilalțĭ. Se înțălege decĭ interesul ce-l aveaŭ atît eĭ cît și statul, de a readuce pe indiviziĭ fugițĭ la vetrele lor. Iată pentru ce găsim un document de la Mateiŭ Basarab care ordonă „să se prindă oameniĭ fugarĭ și să se ducă la sileștile lor, ca să dee birul".[16] Fiind că proprietariĭ plătiaŭ adese orĭ

14. Doc. din 1572; *Academia romîna* XXIX, 334. După notițele conținute în niște documente maĭ noue din 1654 și 1668, (*Condica man. Sneagov*, p. 33 și *cond. măn. Dealul*, p. 33), așăzămîntul rumănieĭ s'ar urca mult maĭ timpuriŭ; după cel d'întăĭ, pe timpul luĭ Basarab din 1400, Dan 1429 și Vlad 1441: „în puterea unor acte scrise și pecetluite și întărite cu mare blăstăm, cum că sunt date de aceĭ domnĭ din vechime ca să fie *vecinĭ* sf. mănăstirĭ"; după cel de al doile: „aceștĭ *rumînĭ* sunt dațĭ mănăstireĭ de Radu Vodă cel Bun din 1500". Această urcare a așăzămîntuluĭ rumănieĭ așa de sus, trebue înțăleasă, că acele sate fusese dăruite mănăstirilor încă din acele vremurĭ vechĭ; dar locuitoriĭ lor nu eraŭ de pe atuncĭ rumînĭ, adecă fără voie de a se muta, ci li s'a aplicat numaĭ denumirea condițieĭ lor posterioare, pe cînd s'a redactat documentele.

15. Răstimpul prescripțieĭ nu este însă determinat. Vezĭ maĭ multe doc.: Stefan Tomșa 1622 în Melchisedek, *Cron. Romanuluĭ*, I, p. 243. Barnovski, 1628; *Arh. ist.*, I, 1, p. 175. Mateiŭ Basarab, 1633; Aricescu, *Istoria Cîmpulunguluĭ* I, p. 176. Duca vodă, 1670; Ureche, *Miron Costin*, I, p. 123. Un document de peste munțĭ din 1497, fixază terminul la 10 anĭ; *Revista Transilvania*, V (1873), p. 42.

16. Doc. din 1648; *Acad. Rom.*, XI, 25. Un alt doc. de la Vasile Lupu 1634, spune: „iar care vecin nu va vrea să asculte și va fugi cum s'aŭ învățat și nu vor vrea să plătească cisla, să aibă a-l lega și la domnia mea să-l aducă"; *A. R.*, XLII, 82.

birul pentru oamenii lor, apoĭ și eĭ aveaŭ interes de a readuce pe șărbĭ la moșiile lor, interes ce era încă adaos, prin acel al munceĭ ce eraŭ îndatorițĭ a le face șărbiĭ.[17]

Șărbiĭ maĭ eraŭ datorĭ se lucreze la stăpîniĭ lor, la început, cum spun documentele, „fără soroc“,[18] adecă după cît voia stăpînul; maĭ tîrziŭ li se pune un nart de 24 de zile pe an, nart ce se prefăcu, după cum vom vedea maĭ la vale. Eĭ maĭ eraŭ îndatorițĭ a da dijma din productele recoltate pe ogoarele lor propriĭ.[19] Cu timpul însă rumîniĭ și veciniĭ începură să fie amestecațĭ cu robiĭ Țiganĭ. Se călcă obiceiul pămîntuluĭ care îndatora pe vecin să lucreze, numaĭ un singur barbat de la casa omuluĭ, pe an, zilele legiuite și anume numaĭ la munca cîmpuluĭ. De la o vreme se scoteaŭ toțĭ barbațiĭ chiar la slujbe de rînd, și femeile de asemene eraŭ îndatorite a sluji ca Țigancile. Apoĭ, tot după obiceiul vechiŭ, nu era iertat „a se vinde veciniĭ, saŭ a se despărți cu împărțală, saŭ a ne da în foĭ de zestre pe frațĭ, saŭ a se muta dint'run sat în altul, saŭ a se schimba numaĭ oamenĭ fără de moșie, saŭ pe copiĭ a-ĭ despărți de părințĭ“.[20] Toate aceste eraŭ

17. Un doc. de la Gaspar Gratiani 1620 spune că „fugînd de cislă doĭ veciniĭ, domnul dă drept proprietaruluĭ să'ĭ caute și să-ĭ iee înapoĭ; *A. R.*, XLI, 87.

18. Doc. din 1775 în *Mag. ist.*, II, p. 296.

19. Doc. de la Antonie Ruset, 1677: „veciniĭ din satul Ciorbeștĭ să aibă a lucra în toate lunile cu toțiĭ într'o lună cîte 2 zile peste toțĭ aniĭ călugărilor de Bîrnova și să maĭ iee călugăriĭ și zeciuială din tot venitul lor“; *A. R.*, Manuscripte 1, p. 2. Mateiŭ Basarab, 1633; „dijma de la toțĭ rumîniĭ“; *A. R.*, Manuscr. 500, p. 60. Const. Mavrocordat 1745; *A. R.*, Man. 260, p. 74.

20. *Act pentru deosebirea vecinilor în Moldova* 1749; *Mag. ist.*, II, p. 288 și *Arhiva rom.* a luĭ Cogălniceanu I, p. 126. Atît de mult se amestecase cu timpul veciniĭ cu Țiganiĭ, că obiceiul pămîntuluĭ găsi de nevoie a-ĭ deosebi în formalitățĭ, de oare ce starea lor era aproape aceeașĭ. Așa hotărîrile pentru vecinĭ eraŭ contrasemnate de vel logofet, iar acele pentru Țiganĭ de hatman. Doc. din 1723; *Arhiva sf. Spiridon din Iașĭ: Documentele Grigore Carp, moșia Țiganiĭ*, IV, 64.

fără de legĭ introduse de vremurĭ precum şi aceea, că în cazul cînd vecinii se refuzaŭ a face slujbele orînduite, „stăpînii lor să-ĭ bată ca pe nişte vecinĭ“.[21]

Starea legiuită a şărbuluĭ era după cum o dă aşăzămîntul luĭ Const. Mavrocordat, că „vecinul rob nu este, nicĭ se stăpîneşte cu numele de robie,[22] ci vecinul este sătean megieş fără de moşie; atîta numaĭ că din sat nu are voie să iasă şi de unde va ieşi să se dee la urmă, şi cînd s'a vinde moşia, oamenii să nu se vîndă, ci ca nişte sătenĭ aĭ satelor, în sat să rămînă, făcînd slujba obicinuită; însă şi slujba să o facă cu nart, 24 de zile într'un an la ce lucru se vor pune, şi dijma să-şĭ dee“.

Dacă scoatem şi împiedecarea de strămutare care nu exista în vremile vechĭ, atuncĭ avem condiţia ţăranilor supuşĭ aĭ satelor dăruite de domnĭ, boierilor şi mănăstirilor, în cele d'întâĭ timpurĭ ale istorieĭ ţărilor romîne. Eĭ eraŭ îndatoriţĭ a lucra fără soroc stăpînuluĭ lor şi anume la cîmp, cîte un barbat de casă şi să dee dijma din produsele lor propriĭ. Cînd moşia era vîndută eĭ treceaŭ catră noul stapîn. Nu puteaŭ fi cu nicĭ un preţ ruptĭ şi deslipiţĭ de pe pămîntul ce-l locuiaŭ şi cultivaŭ; *nu se puteaŭ schimba vecinii fără de moşii*, cum spune aşăzămîntul luĭ Mavrocordat.

Ce însamna acest de pe urmă drept al vecinilor

21. Stefan Vodă 1612; *A. R.*, XLI, 29.

22. Sunt documente care numesc pe rumîn saŭ vecin *rob*: Aşa Mateiŭ Basarab, 1658 porunceşte luĭ Stamate, să dee voie luĭ popa Toma din Voineştĭ, să răscumpere din rumănie pe vărul săŭ Laţcu, „care i este sînge, decît să-l cumperĭ tu şi să-ţĭ fie rob“; *A. R.*, XLIV, 46. Un doc. din 1746, declară nişte preoţĭ mîntuiţĭ de rumănie, „de oare ce „cel ce se preoţeşte nu se poate să maĭ fie *rob*“, *A. R.*, *Cond. măn. Arnota*, p. 86. Unul din 1707 arată că s'a făcut schimb doĭ rumînĭ Alexa şi Stan, dînd cap pentru cap un Ţigan şi o Ţigancă. (Schimb decĭ de *vecinĭ pentru robĭ*, privițĭ ca în aceeaşĭ stare); *A. R.*, LXVIII, 152.

al căruia calcare, acelaşĭ aşăzămînt îl declara că „nu este cu cale?“

El însămna că vecinul şi rumînul, prin intrarea luĭ în acea stare (cu atît maĭ mult decĭ ţăranul supus) nu-şĭ pierdea proprietatea asupra peticuluĭ săŭ de pămînt, ci-şĭ înstrăina numaĭ o parte din libertatea luĭ, îndatorindu-se a munci stăpînuluĭ un număr de zile pe an, a-ĭ da dijmă din recoltele culese pe bucata luĭ de pămînt şi, maĭ tîrziŭ, după întemeierea şărbireĭ, a nu se îndepărta din satul în care trăia. Atîta tot însă. *Dreptul săŭ de proprietate asupra moşioareĭ luĭ nu-l perdea prin ajungerea luĭ în stare de ţăran supus saŭ, maĭ tîrziŭ de vecin saŭ rumîn.* Numaĭ aşa se poate explica dreptul săŭ de a nu putea fi deslipit de moşia pe care trăia.

Să dovedim această prea însămnată împrejurare care îndreptăţeşte principiul pus de Cogălniceanu în fruntea legeĭ rurale din 1864, că „săteniĭ clăcaşĭ *sunt şi rămîn proprietarĭ,* pe locurile supuse stăpînireĭ lor, în întinderea ce se hotăreşte prin legile în fiinţă“, şi nimiceşte părerea protivnică că săteniĭ ar fi numaĭ nişte chiriaşĭ aĭ pămîntuluĭ proprietarilor, al căruia chirie, eĭ o plătesc în muncă în loc de banĭ, nimicind decĭ şi urmările acestuĭ principiu: deslegarea chestieĭ rurale prin libertatea braţelor şi a proprietăţeĭ.

Sunt numeroase documentele care constată, că atuncĭ cînd un ţăran se vindea rumîn saŭ vecin unuĭ proprietar mare, el trecea în acea stare cu fecioriĭ luĭ şi *cu toată moşia luĭ,* ceea ce însămna că el îĭ supunea persoana, familia *şi moşia luĭ* cu titlul de rumănie, dar că pămîntul luĭ, prin actul încheiet, nu disparea în moşia proprietaruluĭ.

Aşa prin un zapis din 1610, unul Tudor din Voineştĭ arată, „cum să se ştie cum sunt datoriŭ jupînuluĭ Mihaĭ cu aspri 7700 şi îĭ sunt datoriŭ de atîta vreme, de sunt de 8 anĭ de cînd îĭ sunt datoriŭ a-

cestĭ aspri și mi aŭ pus zi de multe orĭ și acum iar m-am rugat de mi aŭ pus ziua de sfeti Dimitrie să-ĭ plătesc asprii la zi; iar să nu i voĭ putea plati aspriĭ la zi, *iar eŭ să-ĭ fiŭ rumîn cu feciorii meĭ și cu toată moșia mea*". Prin un act din 1619 se vînd 10 delnițĭ de pămînt Mîrziĭ paharnicului; *iar rumîniĭ care vor fi pe acele delnițĭ*, să aibă a-ĭ trage ca să-ĭ fiĭ rumînĭ". Un altul din 1620 constată, că „s'a vîndut Stoica Zopa cu feciorii luĭ *și cu toată ocina luĭ* să-ĭ fie rumîn". In 1622, Dragomir a fost vîndut rumîn luĭ Stoichița Vistiernicul, *cu ocină cu tot*". Un document din 1624 vorbește de niște *„rumînĭ de moșie* din Hohneștĭ;" unul din 1626 de *„rumînĭ de moșie* din Lungĭ". Un altul din 1628, glăsuește: „pentru că noĭ aceștĭ moșnenĭ aĭ satuluĭ Polovineț fost-am toțĭ megieșĭ pre ocinele noastre; însă după acea venit-am cu toțiĭ la jupînul Necula vistier de ne-am vîndut rumînĭ noĭ și feciorii noștri *și toate moșiile noastre*". Prin un zapis din 1619, „Melea din Polovacĭ se vinde ca rumîn *cu toată moșia luĭ* aceluiașĭ Necula Vistier". Un document din 1643 arată că Mateiŭ Basarab întărește luĭ Stroia vistier maĭ multe cumpărăturĭ de rumînĭ: „Stanciul *cu partea luĭ de moșie* din Răscăiețĭ, Dragomir din Potlogĭ cu feciorii luĭ *și cu moșia luĭ de peste tot hotarul*, Voicu și cu fratele săŭ Stroia și cu feciorii lui și *cu părțile lor de moșiĭ cîte se vor alege*, pentru că s'aŭ vîndut eĭ megieșĭ rumînĭ luĭ Stroia". Un document din 1645 arată că acelaș domn întărește luĭ „Preda și Udrea, logofețĭ, pe maĭ mulțĭ oamenĭ din Dăeștĭ ca să le fie rumînĭ cu feciorii lor *și cu părțile lor de moșie*, pentru că plătise darea în locul lor". Un document din 1699 constată, că „satul Hurezul fiind maĭ dinainte vreme rumînĭ de moșie aĭ Buzeștilor și eĭ răscumpărîndu-se de rumănie de la stăpînii lor de la Buzeștĭ *cu toate părțile lor de moșie* și fiind niște

oamenĭ judecĭ și slobozĭ, sculatu-s'aŭ și de a lor bună voie s'aŭ vîndut rumînĭ luĭ Dumitru Chiurci-bașa *cu toate părțile lor de moșie*". Cînd aceștĭ rumînĭ se răscumpără, eĭ îșĭ reiaŭ moșiile lor ale *căror stăpînire deosebită nu o pierduse și tot cu ele se vînd din noŭ rumînĭ luĭ Chiurcibașa.* In sfîrșit să maĭ cităm un document interesant, din nenumăratele pe care le-am putea înșira, în care se văd că se substitue ca noțiunĭ identice *rumînul* și *delnița luĭ.* Documentul este din 1572 și prin el Alexandru Voivod „dă luĭ Lazăr să-ĭ fie luĭ *un rumîn* Stan al luĭ Mogoș pe care l'aŭ cumpărat de la Stanciul drept 4000 de aspri, și a vîndut Stanciul maĭ *sus zisa delnița* (adecă vra să zică pe rumîn, substituind un cuvînt celuilalt) lui Stan din Stefănești".[23]

Cînd rumîniĭ și veciniĭ se rescumpăraŭ din starea lor de șărbire, se întrebuința tot deauna formula. „răscumpărîndu-se de rumănie de la stăpîniĭ lor, *cu toate părțile lor de moșie,*[24] dovadă că de și eĭ căzuse în șărbire, păstrase proprietatea pămîntuluĭ lor pe care-l redobîndeaŭ îndărăpt, liber de orĭ-ce sarcină. Cînd se întîmpla să se răscumpere rumînul saŭ vecinul numaĭ pentru capul luĭ, fără de moșie, se însămna aceasta, ca o excepțiune, anume în document.[25]

Maĭ de samă este însă împrejurarea că atuncĭ cînd o fată vindea uneĭ alteia un rumîn saŭ un vecin, tot deauna se specifica, că el era vîndut *cu toată mo-*

23. Vezĭ documentele reproduse: 1610 *Arhiva istorică,* I, 1, p. 8. 1619; *Academia romînă, Documente, pachet* XLI, No. 82. 1620; *Ibid.,* XXLIII, 209. 1622; *Ibid.,* XLI, 102. 1624; *Ibid.,* XXXIII, 197. 1626; *Ibid.,* LVIII, 17. 1628; *Ibid.,* XXXI, 140. 1629; *Ibid.* XXXI, 140. 1643; *Ibid.,* XXIX, 39. 1645; *Condica de documente la Arhiva statuluĭ,* II, 5, p. 4. 1699; *Condica logofețieĭ luĭ Brancovanu,* (needită la Arh. statuluĭ), p. 103; 1572; *Acad. rom.,* XXIX, 334.

24. Documentul din 1669, în *Condica logofețieĭ luĭ Brancovanu,* p. 83. Maĭ vezĭ: 1638; *Acad. rom.,* LXVIII, 125.

25. Document din 1658; *Condica logofețieĭ luĭ Brancovanu,* p. 268. Maĭ vezĭ 1694; p. 82. 1703; p. 694. 1703; p. 742. 1746; *Acad. rom.,* *Condica mănăstireĭ Arnota,* p. 86. 1645; *Acad. rom.,* XV, 17.

şia luĭ. Aşa un document din 1635 arată că unul Vasile din Rătivoeşti vinde luĭ Stroia logofătul un rumîn Cristea Smăcioc din Ştefăneştĭ, cu feciorii luĭ *şi cu delniţa luĭ* din Stefăneştĭ drept 9000 de banĭ. Prin un zapis din 1618, unul Marcu-Armaşul ot Dragoteştĭ vinde jupînuluĭ Hrizca vornicul „un rumîn al său din Gemenele anume Sava, *cu delniţa luĭ, cîtă se va alege partea luĭ, din cîmp, din pădure, din apă, din şăzutul satuluĭ, de preste tot hotarul, cîtă se va alege partea luĭ de ocină.*" Const. Brancovanu prin un hrisov al său din 1692, arată că Petru Căpăţină şi cu ceata luĭ s'aŭ vîndut rumînĭ *cu toate moşiile lor,* reposatuluĭ Mateiŭ Vodă drept 80 de galbenĭ ungureştĭ; iar după aceia reposatul Mateiŭ Vodă, *i-a fost dat sfinteĭ mănăstirĭ Strehaia cu toate moşiile lor.* Constantin Brancovanu, întăreşte şi el această danie, *dînd mănăstireĭ Strehaia, pe aceĭ rumînĭ cu toate moşiile lor, fie-care cît avea".*[26]

Tot aşa într'o judecată dintre doĭ boierĭ, Radu Leon hotărăşte în 1668, „cum se ţie boierul Pătraşcu pe Bănuţ rumînul cu feciorii luĭ *şi cu partea luĭ de moşie cîtă se va alege*".[27] Prin acte de bună voie, pre cît şi prin judecăţĭ rumînul saŭ vecinul trecea la cumpărător saŭ la cîştigător, împreună cu pămîntul luĭ de baştină, *dovadă înviderată că legătura între om şî pămînt nu se stîngea prin căderea luĭ în rîndul şărbilor.*

Maĭ mult încă: se constată că şărbiĭ nu pierdeaŭ chiar dreptul de a avea, pe lîngă proprietăţile lor închinate stăpînilor, şi altele libere. Aşa un document din 1648 arată pe Cristea, rumînul jupînuluĭ Stroia, vînzînd o vie proprie a luĭ unuĭ altuĭ boier,

26. 1635; *Acad. rom.,* XXIX, 29. 1618; *Arh. ist.,* I, 1, p. 23. 1692; Condica luĭ *Brancovanu,* p. 202.
27. 1668; *Acad. rom.,* LXX, 14.

Iordache vistierul,[28] vie ce după cît se vede nu fusese supusă în rumînie odată cu deĭnița luĭ, căcĭ alt feliŭ cum ar fi putut rumînul unuĭ boier să vîndă o vie a luĭ unuĭ altuĭ boier?

Cît de deștept era simțimîntul în rumînĭ, că eĭ păstrase dreptul de a avea proprietățĭ, se constată din faptul, că niște rumînĭ pretind a poseda niște morĭ pe Bogdăneștĭ, moșie a mănăstireĭ Arnota. Egumenul pune să strice morile. Rumîniĭ se jăluesc. Comisia de judecată rînduită hotărește, „că nu s-a căzut să facă morĭ pe moșia mănăstireĭ, *fiind rumînĭ;* ca se întoarcă egumenul cheltuiala acestor morĭ și să rămînă ele pe sama mănăstireĭ“.[29] Alt document arată pe niște rumînĭ slobozĭ și fără de moșiĭ, avênd niște viĭ. Judecata hotărăște ca să aibă treabă numaĭ cu vița, iar pămîntul să fie al mănăstireĭ.[30] Din faptul că în veacul de maĭ înainte (anul 1648) șărbiĭ puteaŭ poseda viĭ, decĭ și morĭ, iar că acuma li se tăgăduesc asemene drepturĭ, dar totușĭ li se recunoaște cel puțin dreptul la proprietatea vițeĭ, reiesă într'un chip inviderat, că obiceiul maĭ vechiŭ le recunoștea deplinul drept de proprietate, asupra altor proprietățĭ ale lor de cît acele închinate în rumănie, care drept se tot îngustă, cu cît se înrăutăți soarta șărbilor.

Conform cu această legătură a vecinuluĭ cu moșia luĭ, se hotărește, cînd e vorba de stăpînirea asupra unor vecinĭ slobozĭ fără de moșiĭ, că eĭ aparțin aceluĭ sat unde *și-aŭ avut rădăcina,* adecă unde aŭ avut pămînt. Așa Neculaĭ Mavrocordat judecă pricina dintre Partenie episcopul Romanuluĭ și jupînul Prodan de la niște vecinĭ, și dă pe aceștia episco-

28. *Acad. rom.,* XXIX, 260.
29. 1740; *Acad. rom., Condica măn. Arnota,* p. 85.
30. 1732; *Acad. rom.,* Manuscript 500, p. 77.

pului, pentru că i-aŭ adeverit că sunt „din rădăcina lor, din părinții lor, vecinii din Levenseni; că eĭ numaĭ s'aŭ șăzut în satul luĭ Prodan, Itițcanii și aiure printr' alte sate pe unde aŭ putut".[31] Cînd era să se arăte un vecin de unde este, îĭ se căuta unde-șĭ avuse *vatra caseĭ.*[32] Cînd vecinii prin abuz eraŭ strămutațĭ în alte sate, *unde nu-şĭ avuse moşia,* eĭ se jăluiaŭ că nu pot răspunde cisla; de unde se vede, că răspunderea biruluĭ era legată de proprietatea șărbuluĭ asupra pămîntuluĭ luĭ, cauză și pentru care precum am văzut, cînd vecinii la rîndul lor, fugiaŭ de pe moșiile lor, eraŭ readușĭ cu deasila, spre a-șĭ plăti birul.[33]

Așa fiind lucrurile, și șarbul păstrînd dreptul de proprietate pe bucata luĭ de pămînt, cu toate ca-și îngustase sfera libertățeĭ luĭ, ințălegem răstrîngerea pusă de obiceiul pămîntuluĭ, că *vecinii saŭ rumînii nu puteaŭ fi vînduțĭ de cît odată cu delnița lor*; ba prin o simțire de reținere creștinească, actul pentru desrobirea vecinilor din Moldova, spune chiar că trecerea stăpînireĭ vecinilor către altă fața nu era o vînzare a lor, ci că atuncĭ cînd se vinde moșia, *oamenii să nu se vînză, ci ca nişte sătenĭ aĭ satelor, în sat să rămîe, făcînd slujba obicĭnuită".*[34]

---

31. 1712; *Acad. rom.*, LXV, 26.
32. 1610; *Ibid.*, XI, 164.
33. 1645; *Ibid.*, XXXIII, 144.
34. *Mag. ist.*, II, p. 290. Părerea d-luĭ Radu Rossetti, *Despre clasele agricole din Moldova* în *Revista nouă* a d-luĭ Hasdeu, I, 1888, p. 470, că țaraniĭ ar fi fost numaĭ uzufructuariĭ locurilor cultivate de eĭ, nu se poate susținea față cu dovezile din text. Părerea d-sale se întemeiază nu pe fapte, ci pe un argument, că „dacă domnul dăruia acel sat cu *tot* hotarul, saŭ întăria posesiunea aceluĭ sat *cu tot hotarul* uneĭ a treia persoane, este evident că aceĭ țăranĭ nu puteaŭ fi proprietarĭ pe pămîntul pe care să hrăniaŭ". Noĭ nu videm evidența argumentuluĭ. Apoĭ în Istorie nu se stabilesc fapte pe argumentărĭ, decît ca ipoteze. Adevărul istoric trebue în tot deauna să fie răzămat pe dovezĭ documentale. Vezĭ asupra acesteĭ chestiunĭ, studiul nostru *L'hy-*

Pierderea dreptuluĭ de proprietate. Paralel cu aceste împrejurărĭ care învederează conștiința unuĭ drept de proprietate al săteanuluĭ, asupra pămîntuluĭ pe care se hrănia, se ivesc alte seriĭ de fapte care trebuiaŭ să întunece această conștiință, dacă nu în mintea celor micĭ ce nu puteaŭ uita că fusese proprietarĭ, de sigur însă în mintea celor marĭ, care aveaŭ chiar interes a scurta memoria uneĭ așa stărĭ de lucrurĭ. Incetul cu încetul ideea că țăraniĭ eraŭ proprietariĭ fărîmiĭ de pămînt, din care îșĭ trăgeaŭ traiul, fu înlocuită cu aceea că eĭ eraŭ numaĭ niște muncitorĭ ce se hrăniaŭ pe pămînturile proprietarilor. De la această concepțiune pănă la aceea de a privi pe locuitorĭ drept chiriașĭ, cu chiria plătită în muncă, nu era de cît un pas, și acest pas fu făcut, maĭ ales ca răspuns la revendicările necontenit crescătoare ale țăranilor, revendicărĭ făcute nu e vorba, nu atîta de eĭ, cît de alțiĭ în numele lor.

Trebue să cercetăm, cum s'a putut îndeplini această strămutare a ideilor care a ajuns, la sfîrșit, a desbrăca în teorie, aproape întreaga clasă agricolă, temelia materială a existențeĭ poporuluĭ romîn și păstrătoarea neconștiută a comoareĭ sale intelectuale, de împărtășirea la stăpînirea pămîntuluĭ. Nu e vorba de a învinui, cum se face de obiceiŭ, pe boierĭ de hrăpire, de nesățioasă lăcomie și de a prezenta pe țaranĭ ca jărtă acestuĭ nesaț al claseĭ maĭ puternice, ci de a înțălege cum a fost lucrul cu putință; căcĭ atîta este menirea istorieĭ, de a expune și explica desfășurarea trecutuluĭ—problemă de sigur din cele maĭ grele și care ajunge fără tagadă pentru a umplea vastul privaz al uneĭ științĭ.

---

pothèse dans l'histoire, comunicare făcută la congresul din Paris 1900. *Annales internationales d'histoire, I-ère Section, Histoire comparée,* Paris, 1901, p. 39.

Inceputul strămutăreĭ ideeĭ de proprietate a șerbuluĭ asupra peteculuĭ săŭ de moșie provine din fără de legea de a se vinde șărbiĭ fără moșiile lor, saŭ moșiile fără șărbĭ, rămânînd aceștia lipsițĭ de pămînt. Așa un zapis din 1628 arată, că unul Andreiŭ a vîndut luĭ Vlad vistierul doĭ rumînĭ, Goran și Dumitru, drept 3400 de banĭ. „Aceștĭ rumînĭ fost-aŭ de moșie din Copăcenĭ. Ocinĭ cîte aŭ fost avut în acel sat, fost-am vîndut maĭ dinainte vreme tot dumnealuĭ; iar rumîniĭ maĭ sus scrișĭ fostu-i-am lasat mie (deslipițĭ decĭ de pămînturile lor); iar acum ajunsu-m-a nevoia și vîndutu-i-am dumnealuĭ, ca să mearga la moșia lor iar la Copăcenĭ".[35] Dacă însă aceĭ rumînĭ se întorceaŭ la pămînturile de pe care fusese rîpițĭ, în alte împrejurărĭ deslipirea se făcea pentru totdeauna. Așa alt document arată, că Dumitrașcu Clucerul vînduse luĭ Mateiŭ Basarab niște rumînĭ, *însă numaĭ capetele lor, fără de moșiĭ*;[36] de asemene boierul Manta ot Dolgopol vinde luĭ Stoica un rumîn Petre, fără feciorul săŭ Ifrim, însă cu delnița luĭ.[37] Ifrim decĭ rămîne la Dolgopol rumîn fără moșie. In catastihul moșiilor luĭ Iordache Ruset, se spune între altele, că Neculaĭ Costin i vînduse 5 vecinĭ, fără să se arăte vre o moșie pe care eĭ ar fi stat.[38] De asemene Stanciul postelnicul cumpără o parte din Brăeștĭ de la Dumitru, însă numaĭ veciniĭ fără de ocinĭ.[39] Aicĭ avem o vînzare numaĭ de oamenĭ, fără moșiile pe care stăteaŭ, iar de altă parte un document din 1651 ne spune, că „megieșiĭ din Barboșiĭ de jos, județul Ilfov vînd mănăstireĭ Căldărușanĭ ocina lor, 1940 de stînjenĭ, drept 194 de

35. 1628; *Acad. Rom.*, XLII, 43.
36. 1638; *Ibid.*, Manuscript, 500, p. 17.
37. 1640; *Ibid.*, XXIX, 35.
38. 1732; *Ibid.*, XVIII, 89.
39. 1633; *Ibid.*, XXXI, 130.

ughi, fără de rumînî",[40] păstrînd pe aceştia, spre a-i vinde maî tîrziŭ cu alt preţ. In ambele cazurî însă videm repetîndu-se ruperea şărbilor de pe moşiile lor.

La acelaş rezultat conduceaŭ alte împrejurărî, prin care se aducea rumînilor o favoare. Anume se întîmpla adese orî, că un proprietar ierta de şărbire pe vecin saŭ pe rumîn, *însă numaî pentru capul luĭ, fără de moşie*, de sigur fapta miloasă, dar care avea de efect a arunca pe vecin în voia soarteî. Astfeliŭ Neacşa Logofeteasa iartă de rumănie pe toţî rumîniî din Goleştî, să fie în pace, pentru sufletul reposatuluî părinteluî eî Iani postelnicul; iar ocina pămîntuluî o dă fiuluî eî Radu logofăt Dudescu.[41] In 1720 găsim pe Anica Vorniceasa vînzînd ½ din Pomîrla luî Dumitru Macri, încă fără vecinî, căcî pe vecinî i-a iertat,[42] bine înţăles numaî pentru capetele lor, fără de moşiî.

In aceeaşî stare cădea şărbul, cînd dorinţa luî de libertate îl făcea să-şî răscumpere el singur capul, precum se vede lucrul într'un document prin care rumînul Dragomir din Bogdăneştî iea banî cu împrumut de la logofătul Alexandru ot Costeştî, spre a se răscumpăra de rumănie: „ca să fim slobozî în lume noî şi feciorii noştri", şi apoî trece moşia luî, creditoruluî, rămînînd într'adevăr „slobod în lume".[43] Caracteristic este încă următorul document din 1678 în care se spune, că „am fost noî vecinî domnuluî Ilie Sturza şi dumnealuî ne-a iertat, să fim volnicî, să ne hrănim şi să ne ducem unde ne a fi voia noastră".[44]

Aceştî vecinî, aşa aruncaţî în lume, umblaŭ pribegind din sat în sat, până cînd sătuî de asemene

40. 1651; *Acad. Rom.*, XX, 242.
41. 1634; *Ibid.*, XLIII, 3.
42. 1720; *Ibid.*, *Condica luĭ Başotă*, p. 43.
43. *Ibid.*, *Condica man. Arnota*, p. 79.
44. 1678; *Ibid.*, *Condica man. Barboşiĭ*, XXIII, 13.

viaţă, se vindeaŭ şărbĭ iarăşĭ unor boierĭ, de astă dată însă fără de moşie, şi decĭ aproape de a fi amestecaţĭ cu Ţiganiĭ care şi eĭ îşĭ vindeaŭ numaĭ trupurile, saŭ cum se spunea în un limbagiŭ maĭ figurat, şi poate maĭ adevărat, sufletele lor. Un document din 1641 constată, că maĭ mulţĭ oamenĭ se vînd rumînĭ luĭ Mateiŭ Basarab, spunînd, că „ne-am vîndut noĭ de a noastră bună voie, fără nicĭ o silă şi ne-am vîndut *noĭ fără ocină*“.[45] Alt document din 1652 arată pe Vlad Ţurcanul şi pe alţiĭ mărturisind, că aŭ fost megieşĭ şi aŭ locuit în satul mănăstireĭ Micşeneştiĭ, „căcĭ acum ne-am vîndut rumînĭ însă fără de moşiĭ, *că n'am avut*“.[46] Tot aşa ne arată un doc. din 1690 pe doĭ boierĭ judecîndu-se de la un vecin. Domnul întreabă pe acest vecin, dacă are moşie în satul boieruluĭ reclamant. Vecinul răspunde că *nu are moşie*, şi domnul îl lasă dus în satul pîrîtuluĭ, unde el se oploşise.[47] Aceştĭ şărbĭ nestatornicĭ îşĭ daŭ eĭ singurĭ numele de *veneticĭ*, precum o fac într'un document din 1671, în care nişte oamenĭ din Brăgăgeştĭ, reclamaţĭ ca rumîniĭ de mănăstirea Sneagovul, spun, că eĭ nu sunt de moşie din acel sat, ci veneticĭ din altă parte.[48]

Şărbiĭ încă se maĭ rupeaŭ de pe pămînturile lor, prin fugă, pentru a scăpa de greutăţile birurilor saŭ de apăsarea boierilor. Am citat maĭ sus documentele în care domnia poruncea ca se readucă pe şărbĭ la satele lor, ca să-şĭ plătiască cisla.[49] Sunt nenumărate documentele care constată fuga şărbilor şi părăsirea ocinelor lor, de răul vremilor. Aşa am văzut că una din cele maĭ vechĭ amintirĭ despre ru-

45. 1641; *Acad. Rom.*, XXI, 229.
46. 1652; *Ibid.*, XX, 225.
47. 1690; *Ibid.*, LXV, 104.
48. 1671; *Ibid.*, XX, 157.
49. Maĭ sus, p. 417.

mînĭ, îĭ pomeneşte ca fugarĭ, aceĭ care fugise pe timpul luĭ Mihnea.[50] Prin un document din 1631 Irimia Moghilă ordonă luĭ Toderaşcu Cămăraşul, să-şĭ strîngă vecinii cu toate bucatele lor, orĭ unde s'ar afla, şi să'ĭ ducă înapoĭ la satul Şcheia.[51] Un alt doc. din 1679 conţine ordinul luĭ Şărban Cantacuzen către Murguleţ Moldovanul „a-şĭ strînge a luĭ oamenĭ care sunt rumînĭ de la Moldova, orĭ unde s'ar afla în ţară".[52] In 1730 Grig. Ghica dă o carte luĭ Miron Cuza, „să prindă vecinii unde s'ar afla, să strîngă toţĭ vecinii şi Ţiganiĭ, să i ducă la moşia luĭ".[53] Asemene vecinĭ fugiţĭ eraŭ adese orĭ strămutaţĭ de boierĭ, poate spre pedeapsă, pe altă moşie decît pe a lor de baştină. Aşa Neculaĭ Mavrocordat dă o carte luĭ Solomon Botez că să adune veciniĭ, de unde vor fi răsipiţĭ, şi să'ĭ aşăze iar *unde-ĭ va fi voia.*[54] Un alt document fără dată ne spune, că nişte vecinĭ ar fi fost strămutaţĭ din Şărbana în Buşila.[55]

Pe lîngă aceştĭ şărbĭ, desrădăcinaţĭ din pămînturile lor, boieriĭ maĭ primiaŭ, pe moşiile lor, adese orĭ oamenĭ străinĭ care nu eraŭ priviţĭ ca şărbĭ la început; ba eraŭ trataţĭ chiar maĭ bine decît şărbiĭ, de oare ce eraŭ liberĭ să se stremute şi nu eraŭ îndatoriţĭ a munci decît 6 zile pe an.[56] Copiiĭ şi coboritoriĭ maĭ depărtaţĭ aĭ acestor oamenĭ vor fi intrat însă în rîndul vecinătăţeĭ, dovadă procesele în care sunt traşĭ la vecinătate, chiar aceĭ aşăzaţĭ de curînd ca străinĭ pe moşiile boiereştĭ. De asemene şi cu slugile. Aşa un document din 1711 de la divanul

50. Maĭ sus, p. 416.
51. 1631; *Acad. Rom.*, IV, 156.
52. 1679; *Ibid.*, XLV, 27.
53. 1730; *Ibid.*, XXII, 42.
54. 1712; *Ibid.*, IV, 218.
55. *Ibid.*, II, 68.
56. Aşăzămîntul pentru desrobirea vecinilor din Moldova. *Mag. ist.*, II, p. 290.

Knejieĭ Moldoveĭ, în timpul ocupaţieĭ ruseştĭ, spune, că oamenii bejănarĭ ce aŭ stat cîţĭ-va anĭ pe moşia Căuleştiĭ şi s'aŭ hrănit acolo, să s'aducă îndărăpt şi să nu i lese să se ducă, afară dacă s'ar dovedi, că aŭ aparţinut altor stăpînĭ.[57] Videm decĭ cum oamenĭ streinĭ eraŭ traşĭ în şărbire, dacă zăboviaŭ cîtva timp de se hrăniaŭ pe o moşie. De asemene un document din 1636 conţine judecată asupra unuĭ om reclamat de Malcociŭ ca vecin, pe cînd el susţinea că n'a fost vecin ci slugă.[58]

Pe de oparte deslipirea sătenilor de pe pămînturile lor, şi aşazarea lor pe alte moşiĭ, unde boierul le împărţia pămînt spre a se hrăni, pe de alta aceiaşĭ împărţire făcută la străinĭ saŭ la slugile boiereştĭ, aĭ cărora urmaşĭ întraŭ apoĭ în rîndul şărbilor, nu maĭ puţin învechirea şărbilor adevăraţĭ, aĭ celor cu pămînturile lor, sub stăpînirea boierească şi amestecarea lor cu ceilalţĭ oamenĭ veneticĭ de pe moşie, *toate aceste împrejurărĭ explică întunecarea în mintea proprietaruluĭ a vechiuluĭ raport ce lega pe şărbul originar de pămîntul luĭ, şi considerarea luĭ ca un om ce se hrănia pe moşia proprietaruluĭ.*

Maĭ este apoĭ de luat în privire o altă nevoie a săteanuluĭ care'l împingea chiar pe el, a prefera să fie considerat ca împărtăşit cu pămînt de către boier, decît ca avînd pămînt propriu. Aceasta era înmulţirea copiilor săĭ. Cum era să-ĭ aşaze, dacă avea maĭ mulţĭ, pe bucata luĭ de pămînt, şi ce le ar fi rămas din ea, la o repeţită împărţală? Dacă, din potrivă, boierul considera pe noiĭ veniţĭ la ospăţul vieţeĭ, ca pe nişte veneticĭ pe moşia luĭ, şi le dădea pămînt, toţĭ copiiĭ săteanuluĭ eraŭ asiguraţĭ în traiul lor. Aşa se sta-

57. 1771; *Acad Rom.*, II, 277.
58. 1636; *Ibid.*, IV, 234.

bili cu încetul obiceiul, ca boierul să fie dator a da însurățeilor o cîtime de pămînt, pentru a se hrăni pe ea. Odraslele șărbilor contribuiră deci și mai mult la întunecarea dreptuluĭ acelora din care eĭ se trăgeaŭ.

Schimbarea raportuluĭ dintre boier, și țăran și considerarea acestuia ca un om ce se hrănia pe moșia celuĭ d'întăĭ, este decĭ rezultatul unuĭ proces psicologic, determinat prin prefacerea faptelor exterioare, și nu atîta acel al unuĭ abuz conștiut, repetat în curs de veacurĭ. El se poate privi ca încheiat în legiuirea luĭ *Caragea* care spunea, că „claca este un chip de clădire (traducere necorectă a cuvîntuluĭ grecesc ἐμφυτεύσῃς, care însamnă embatic, adecă închiriere vecinică) obicinuită în Țara Romănească și se întocmește cînd stăpînul moșieĭ primește pe clacaș, adecă pe săditor, să șază pe moșia luĭ" (Cap. VI § 1).

Dar dacă se schimbase în mintea boieruluĭ, cugetarea asupra raporturilor dintre țăran și pămîntul pe care stătea, ce se petrecuse în mintea acestuĭ din urmă?

Era peste putință de stîrpit, din cugetul țăranuluĭ ideea, că pămîntul este al luĭ, chiar în cazul cînd îĭ era împărțit de iznoavă de boier; căcĭ fie-care din țăranĭ fusese proprietar saŭ fiŭ de proprietar și, dacă el pierduse proprietatea, privise tot deauna această pierdere ca rezultatul uneĭ nedreptățĭ, uneĭ asuprirĭ, după cum și fusese lucrul în nesfîrșita majoritate a cazurilor. Apoĭ ceĭ maĭ mulțĭ din țăranĭ se coboriaŭ din foștĭ proprietarĭ aĭ ocinilor lor. Aceĭ ce se așazaŭ între eĭ, fie străinĭ, fie slugĭ, fie însurățeĭ, cu trecerea timpuluĭ și amestecarea împrejurărilor, începeaŭ și eĭ a se privi drept băștinașĭ pe moșia pe care stăteaŭ, și se îmbrăcaŭ și ei cu tradițiile adevăraților băștinași. Aceiași strămutare a pozițiilor care împinsese pe boierĭ a nu vedea în locuitorĭ decît oa-

menĭ ce se hrăniaŭ pe moşiile lor, adusese pe ţăranĭ a se privi cu toţiĭ de stăpînitorĭ cu dreptate aĭ pămînturilor lor. In fie-care clasă, dreptul se răsfrînsese după îmboldirea interesuluĭ individual şi sădise în mintea fie căreia din ele, cu atîta mai adînc cu cît se scurgea timpul, ideĭ protivnice asupra natureĭ relaţiilor juridice ce legaŭ pe locuitorĭ de pămîntul pe care stăteaŭ. Pe cînd boierul înglobase majoritatea sătenilor de rădăcină în minoritatea veneticilor, săteanul cuprinsese minoritatea venetică în massa celor de baştină. Pentru proprietar, toţĭ sătenii devenise oamenĭ fără pămînt de la început, saŭ pe care-l înstrăinase desăvărşit către proprietarĭ. Săteniĭ din protivă se priviaŭ cu toţiĭ, ca vechĭ proprietarĭ aĭ pămîntuluĭ pe care eĭ îşĭ duceaŭ traiul.

Cine avea pentru el dreptatea? Cum s'ar maĭ putea deslega această întrebare, cînd veacurĭ întregĭ o împleticise şi o încîlcise într'un chip nedescurcat? Dacă este însă să se hotărască lucrul după majoritatea cazurilor, este inviderat că dreptatea stătea pe partea ţăranilor, care maĭ aveaŭ pentru eĭ şi argumentul fără răspuns, că nu se putea ca temelia poporuluĭ tocmaĭ să fie privită ca deslipită de pămîntul ţăreĭ sale. Istoria însă nu este cîmpul unde să realizază ideea dreptăţeĭ. In lupta între formaţiunele ce le împinge la lumină, izbîndeşte formaţiunea cea maĭ tare, cea maĭ cu rost de a trăi. Relaţiile între proprietarĭ şi ţăranĭ împinsese, la suprafaţa apelor trecutuluĭ, cele două concepţiunĭ protivnice asupra raportuluĭ ţăranilor cu pămîntul pe care stăteaŭ, concepţiunĭ oglindite în mintea celor două clase şi ele protivnice, ba chiar vrăjmaşe ale proprietarilor şi locuitorilor. Era vorba nu atît de care din ele era maĭ întemeiată pe dreptate, cît maĭ mult de care din ele era menită să repoarte izbînda în lupta pentru viaţă, şi istoria trebue tocmaĭ să arate pentru ce concepţinnea ţărăneas-

că izbuti să încalce pe acea boierească, şi aceasta tocmaĭ în o societate condusă şi stăpînită de boierĭ.

Pentru a înţălege cum s'aŭ putut petrece aşa ceva, trebue să reluăm iarăşĭ firul desfăşurăreĭ evenementelor.

Urbariile. Schimbarea petrecută în cugetele boierilor asupra raportuluĭ ce-ĭ lega de sătenĭ în ceea ce privea pămîntul pe care eĭ trăiaŭ, trebuia să întăriască încă îndatorirea acestor din urmă de a munci proprietaruluĭ un număr de zile fără plată pe an; căcĭ dacă maĭ înainte indatorirea aceasta îşĭ avea obîrşia în un fapt petrecut o singură dată, prin care ţăranul întrase în stăpînirea proprietaruluĭ (căderea luĭ în şarbire), acuma prin ideea punereĭ la îndămînă a pămintuluĭ spre cultivare, proprietarul credea că oferia ţăranuluĭ un echivalent statornic şi totdeauna de faţă, pentru munca ce-ĭ cerea. Din aceste îndatorirĭ reciproce ale ţăranilor şi proprietarilor, se născu nevoia de a se stabili regule pentru a lor îndeplinire, ceea ce dădu naştere la *urbariĭ*, adecă la tocmelĭ agricole între aceste două marĭ clase ale poporaţieĭ romăneştĭ.

Ca cel întăĭ urbariŭ, poate fi privit, pănă la un punt, hrisovul pentru desrobirea vecinilor din Moldova, din 1749, al luĭ Constantin Mavrocordat prin care, prefăcînd obiceiul vechiŭ al munceĭ fără soroc, primeşte alt obiceiŭ ce începuse a se forma pe alocurea, de 24 de zile pe an, obiceiŭ ce se constata a fi fost în întrebuinţare de pe la sfîrşitul veaculuĭ al XVII-lea.[59] De la Constantin Mavrocordat, nartul de 24 de zile devine statator.

59. Vezĭ documentul citat maĭ sus, p. 418, nota 19, de la Antonie Ruset, 1677, asupra vecinilor din Ciorbeştĭ care dispune ca să lucreze 2 zile pe lună. Adaoge un doc. din 1672 de la Gh. Duca. *Uricarul*, V, p. 233.

Indatorirea la muncă a săteanului fiind determinată în chip cu totul nelămurit prin numărul zilelor, urmaŭ între el şi proprietar necontenite frecări. Ţăranii pretindeaŭ, că li se cere prea multă muncă, iar proprietarii se jăluiaŭ, că nu „se pot mulţămi cu aceea cît va putea un om să munciască pe zi; cînd el nu merge la lucru decît aproape cînd e soarele de amiază şi se duce a casă un ceas, două, înainte de asfinţit".[60]

Grigore Ghica, în domnia lui cea d'întăi din Moldova, face dreptate ambelor părţi, pe de o parte reducînd numărul zilelor la 12 din 24, iar pe de alta hotărînd nartul muncei ce fie care locuitor era dator să îndeplinească în cursul unei zile. Prin hrisovul săŭ din 1766, el dispune ca 12 zile să lucreze fieşte-care sătean într'un an stăpînului moşiei, însă 4 zile primăvara, 4 vara şi 4 toamna, iar cei de la satele de margine (expuşi la prădăciuni) numai 1/2, adecă 6 zile. Nartul muncei era: 60 de palme pe zi arătură; 12 prăjini fălceşti; trei clăi secerat; 1/2 falce cosit, muncă ce întrecea puterile unui om pe zi, şi care reprezenta în realitate un număr cel puţin îndoit de zile, pricină pentru care nici boierii nu se opuseră la aparenta reducere a numărului zilelor.[61] In curînd însă boierii se răsgîndesc şi, prin o anafora înfăţoşată aceluiaşi domn, în a doua lui domnie în Moldova, în anul 1775, după ce încep prin a expune istoricul relaţiilor cu ţăranii, arătînd cum la început ei lucraŭ fără soroc, iar de la Constantin Mavrocordat 24 de zile, nepomenind măcar de reducerea făcută de domnitorul către care îşi îndreptaŭ cererea, se roagă de el ca se sporiască zilele de muncă ale satenilor la din 10 zile una, adecă la 36

60. Aşa se jăluieşte boierul Vasile Ciudin la 1792; *Academia romînă.* XXXVIII, 152.
61. *Uricarul,* II, p. 218.

pe an.[62] Domnul, prin hrisovul său din 1776 (saŭ 1777—data nu este sigur cetită), de și recunoaște în principiŭ cererile boierești, „găsind însă că starea locuitorilor nefiind într'această îndemănare, n'am lăsat a se indeplini această dreaptă și potrivită cerere", și lasă tot 12 zile cum fusese maĭ înainte. Pentru a mulțămi însă măcar întru cît-va pe boierĭ, Grigore Ghica adauge, pe lîngă cele 12 zile fixate prin hrisovul din 1766, înca următoarele sporirĭ la munca țăranilor: să facă două clăcĭ pe an; să întocmiască iazurile și morile; să dee ajutor la repararea acaretelelor; să facă cîte o podvoadă (cărătură) cu îndepărtare potrivită.[63]

Boierii însă nu se lasă, ci caută a spori munca țăranilor, adresîndu-se către Alexandru Moruzi în 1805. In tînguirea lor, eĭ repetă pe acea a luĭ Ciudin, spunînd că „chiar acele 12 zile pe an, țăraniĭ le fac numărînd numaĭ zilele, fără să lucreze slujba ce se cuvine unuĭ muncitor pe o zi; izvorînd din această pricină necontenite prigonirĭ între stăpînĭ și sătenĭ". Boieriĭ nu maĭ stăruesc asupra număruluĭ zilelor care, maĭ la urmă, le era cu totul indiferent. Eĭ obțin un spor în nartul munceĭ: 80 de prăjinĭ de arat și grăpat; 15 prăjinĭ prașilă, în care să se cuprindă și strînsul și căratul recolteĭ făcute pe ele; o falce

62. Anaforaua din 1775; *Mag. ist.*, II, p. 295.

63. Hrisovul e reprodus de *Uricar*, cu data greșită de 1773, întru cît el amintește anaforaua din 1775. Tot așa de greșit a fost reprodus numărul zilelor de muncă acordat, 61 în loc de 12, adecă maĭ mult chiar de cum cereaŭ boieriĭ, 36. Greșelele aceste se adeveresc din *Alcătuirea ponturilor pentru îndatoririle dintre stapîniĭ moșiilor și locuitoriĭ din oblaștia Basarabieĭ* din 16 Mai 1829 (publicație romănească și rusască în *Bibl. Acad., Colecția Sturza*, No. 4107) care, vorbind despre anaforaua din 1775, prin care boieriĭ cer 36 de zile, și de hrisovul dat asupra eĭ (acel reprodus de Codrescu în *Uricar*, cu data greșită, 1773), spune, că Ghica a refuzat cererea boierilor „până cînd locuitoriĭ nu vor veni la o maĭ bună stare", și lasă în deplină putere „pomenitele de el osăbite ponturĭ ce se numesc a vistierieĭ: *12 zile* pe an, prin care s'aŭ hotărît ca lucrătoriĭ de pămînt să lucreze pomeșnicilor și dijma să dee".

fîn de cosit, adunat și clădit în stog; patru clăcĭ; căratul a două cară de lemne, dresul morilor, facerea îngrăditurilor țarinilor și dijma din toate productele lor; dreptul a vinde băuturĭ în sat, rămîne păstrat numaĭ stăpînuluĭ moșieĭ".[64]

Să cercetăm acuma, partea cealaltă a legăturilor dintre proprietarĭ și săleni, cîtimea de pămînt pusă de ceĭ d'intăĭ la îndămîna celor din urmă, în schimb pentru munca ce li se cerea. Cu toate că, din lipsă de documente, nu putem expune istoricul cîtimeĭ de pămînt dată de boier locuitorilor de pe moșie, constatăm că la sfîrșitul acesteĭ desvoltărĭ, întinderea de pămînt dată locuitoruluĭ, după aceiașĭ anafora din 1805, era următoarea:

8	fălcĭ fînaț,	pentru	16	vite	fruntașuluĭ
6	— —	—	12	—	mijlocașuluĭ
3	— —	—	4	—	codașuluĭ
1	— —	—	3	—	stăreĭ a patra.

In afară de fînaț, maĭ avea săteanul acelaș număr de fălcĭ pentru pășune, iar loc de arătură după gloată, adecă după numărul sufletelor din casă. In total decĭ avea fruntașul cel puțin 16 fălcĭ, mijlocașul 10, codașul 6 și starea a patra 3. Aceasta pentru moșiile așăzate în partea cîmpuluĭ, între Prut și Nistru. Pentru acele dintre Prut și Siretiŭ, se redu-

64. Anaforaua din 1805 în *Uricarul* II, p. 129: „am chibzuit o măsurată îndatorire a slujbeĭ anuluĭ". Asupra Munteniei nu avem nicĭ o știință despre urbariĭ, de oare-ce nicĭ unul nu ni s'a păstrat. Constatarea acesteĭ împrejurărĭ s'a făcut de Dl. Dimitrie C. Sturza Scheianul care a făcut o întinsă culegere de documente privitoare la țăranĭ. Mă folosesc de prilej, spre a mulțămi D-luĭ Sturza, pentru punerea la a mea dispoziție a bogateĭ sale culegerĭ care mi-a scutit osteneala de a cerceta însumĭ arhivele răsfoite de d-sa. Aproape toate documentele citate de mine din *Academia romînă*, sunt luate din copiile d-sale.

cea numărul falcilor pentru fruntaş, de la 16 la 12 şi în proporţie celorlalţĭ. La locurile strîmte de la munte întinderea se reducea încă pe jumătate. Maĭ era dator proprietarul a pune la îndămînă pămînt pentru însurăţeĭ; dar nu putea să fie legat a da sătenilor peste, tot maĭ mult de 2/3 din întreaga luĭ moşie.[65]

Această disposiţie din urbariul luĭ Moruzi din 1805, şi care era numaĭ rostirea unuĭ vechiŭ obiceiŭ, este întărită încă în 1828,[66] de Ioan Sandu Sturza domnul Moldoveĭ, de unde se vede, că lipsa de preţ al pămîntuluĭ ţărilor romîne stăruise pănă în ajunul tratatuluĭ de Adrianopole, în 1829, şi că numaĭ de acolo înainte, schimbîndu-se daraverile comerciale ale ţărilor romîne şi activîndu-se exportul grînelor, cultura lor începe a se întinde, a lua avînt, şi mariĭ proprietarĭ încep a-şĭ da samă de bogăţiile ce le puteaŭ aduce întinsele lor latifundiĭ, dacă în loc de a fi aruncate la ţăranĭ, ele ar fi cultivate în folosul lor. Această schimbare în interesul economic al claseĭ stăpînitoare se răsfrînge în Regulamentul Organic, făcut de ea, în unire cu Ruşiĭ, noiĭ stăpînĭ aĭ ţărilor romîne.

---

65. Anaforaua din *Uricar*, II, p. 136, este dată ca reprodusă după original. După alt urbariu, publicat după o copie, în *Mag. ist.*, II, p. 306, şi care conţine numaĭ ponturile, adecă îndatoririle reciproce a le sătenilor şi proprietarilor, fără anaforaua însoţitoare, şi nu poartă dată, de şi se spune a fi de pe vremile luĭ Moruzi, se dă într'un alt chip numărul fălcilor puse la îndămîna ţăranuluĭ, de proprietar, anume: fruntaşuluĭ 4 fălcĭ fînaţ, 4 păşune şi 4 arătură, în totul 12; mijlocaşuluĭ 9 şi codaşuluĭ 6 fălcĭ, iar claseĭ a 4-a 3 fălcĭ, fără a se arăta dacă această cîtime este pentru partea cîmpuluĭ saŭ pentru acea dintre Prut şi Siretiŭ. Chiar însă după aceasta de a doua versiune, se vede că ţăraniĭ aveaŭ întinderĭ marĭ de pămînt, după legislaţia veche. Un călcător ungur, Vincenz Batthyany, *Reise durch einen Theil Ungarns, Siebenbürgens, der Moldau und Walachey* im Jahre 1805, Pest, 1811, p. 105, spune: „Der moldauische Bauer ist von seinen Herren *mit Grundstünken reichlich ausgestattet*, und entrichtet ihm dafür nur den Zehntel des Erträgnisses und 12 Frohntage".

66. *Uricarul*, II, p. 225. Asupra acestuĭ documeut, pe care-l scăpasem din vidcre, mi-a atras luarea aminte d. A. C. Cuza.

Aceasta fusese desvoltarea chestiunei rurale, în faza eĭ neconștiută, până la regulamentul organic, cu care se începe o nouă fază, voită și conștiută și care trebuia să aibă o înriure covîrșitoare asupra condițiilor economice în care trăia țaranul romîn. Să expunem această a doua perioadă a desfășurăreĭ chestiuneĭ rurale.

Regulamentul organic. Regulamentul organic era o împăcare între Rușĭ și boierĭ, de oare ce Rușiĭ, dacă voiaŭ să aducă ceva ordine în țările romîne, țineaŭ tot odată a nu-șĭ înstrăina clasa lor conducătoare. Kisseleff se plînge adese orĭ catră guvernul săŭ, despre opoziția ce o întimpină printre „bărboșiĭ boierĭ", maĭ ales cînd el se încerca de a le îngusta întru cîtva privilegiile și să favorizeze pe țaranĭ. O așa legiuire, de și putea sa conțină înlăturarea multor rele apucăturĭ ale trecutuluĭ — în privirea raporturilor dintre boierĭ și țăranĭ, trebuia să cuprindă o îngreuiere a acestor din urmă în folosul celor d'întăĭ.

Ingreuierea se vede pe de oparte din faptul, că dările sunt aruncate numaĭ pe spatele țaranilor, suprimîndu-se toate dările indirecte pe care le plătiaŭ înainte și boieriĭ și înlocuindu-se înlăturarea lor, prin urcarea biruluĭ, de care boieriĭ eraŭ scutițĭ; apoĭ prin sporirea cîtimeĭ de muncă pe care țaranul era legat a o face în folosul boieruluĭ și în sfîrșit prin reducerea cu totul însămnată în întinderea pămîntuluĭ, pe care boierul era îndatorit a-l pune la îndămîna țăranuluĭ, în schimb pentru munca făcută de el. Anume, pe cînd după anaforaua din 1828 țaranul era obligat să muncească stăpînuluĭ săŭ 47 de zile pe an, după regulament această muncă se

rîdică la 53 de zile.[67] Pămîntul concedat de proprietar locuitoruluĭ după noua legiuire era de $5^{1}/_{2}$ fălcĭ fruntaşuluĭ, socotit pentru cel mult patru boĭ aĭ luĭ, iar pentru prisosul vitelor sale trebuia să se înţăleagă cu proprietarul. Se reducea deci pămîntul ce i se dădea din vechime aproape cu o treime din ceea ce era. Acest fapt prea însamnat este maĭ întăĭ relevat de însuş comitele de Kisseleff care spune, într'o notă către ambasadorul rusesc din Constantinopole, că „clauzele regulamentuluĭ moldovenesc nu încuviinţază sătenilor aceeaşĭ întindere de pămînt şi lasă să subsiste pentru evaluarea munceĭ clauze invederat împovorătoare pentru sătenĭ şi care o devin cu atîta maĭ mult, de cînd *întinderea de pămînt, la care eĭ aveaŭ drept, a fost redusă în asemănare, la jumătate din ceea ce era*".[68] De aceea şi deputaţiĭ ţăranĭ arată în divanul ad-hoc al Moldoveĭ, că „înainte de Regulament, săteanul avea 10, 15 şi 20 de fălcĭ, rîdica vite, îşĭ prindea nevoia; *cu regulamentul munca s'a împovorat, iar pămînturile s'aŭ micşurat*".[69]

---

67. Pentru nartul munceĭ, după anaforaua din 1805 şi hrisovul din 1828, s'a redus zilele în muncă; pentru regulament care revine la sistemul de 12 zile pe an fixînd însă muncile de efectuat pe zi. după calculele făcute, iesă numărul de zile pusă în text. Vezĭ *Istoria Romînilor din Dacia traiană*, VI, p. 120—121. După socoteala autorilor amendamentuluĭ subsemnat în frunte de episcopul Şendrea, în divanul ad-hoc, deosebirea de muncă dintre urbariul luĭ Moruzi şi regulament era mult maĭ mare. Iată ce socoteală fac eĭ: „După statistica principeluĭ N. Suţu, pontul luĭ Al. Moruzi se rîdica la 40 de zile. Cu înmulţirea lucruluĭ ce există în Reg. Organic, după socoteala agricultorilor, locuitorul *fără boĭ*, lucrează 20 zile la popuşoĭ, 12 zile la pîne albă, 14 zile la fîn, 4 zile la meremet (*în totul 50 de zile*); peste aceste *locuitorul cu 2 boĭ* maĭ lucrează 8 zile podvada, 4 zile lemne, şi 4 zile arătură şi grapat (*peste tot 66 de zile*); iar pentru *acel cu 4 boĭ* se maĭ adaugă încă 8 zile (*peste tot 74 de zile*), afară de eventualităţile timpurilor şi alte îngreuierĭ". *Buletinul şedinţelor adunăreĭ ad-hoc al Moldoveĭ*, Buletinul 21 suplementul XV.

68. *Kisseleff c. Butenieff*, 2 Aprilie 1832, *Uricarul* IX, p. 339 şi 340—342.

69. Şedinţa din 18 Decemvrie 1857 în *Buletinul desbaterilor divanuluĭ ad-hoc*, Iaşĭ 1858 No. 2.

Urmarea îngustărei pămînturilor fu fatală pentru gospodăria săteanului. El trebui să se lepede de cultura vitelor, de oare ce, pămînt îndestulător de imaş şi fînaţ nu avea, în întinderea ingustă dată lui de Regulament, iar învoielele cu proprietarii pentru concedarea acelui pămînt deveniaŭ tot mai îngreuietoare, cu cît se întindea cultura grînelor, se desfundaŭ ţarinele şi se stîrpeaŭ pădurile. Ţaranul trebuia iar să-şi robiască munca, pentru a-şi hrăni chiar şi puţinele vite ce eraŭ neapărate pentru ducerea traiului săŭ, şi claca se reînfiinţă sub o altă formă, pe lîngă îndatorirea lui de a plăti în fie care an o sumă însămnată pentru răscumpărarea ei.[70]

Aşa, se face cu încetul ca se ajungă fruntaşi, codaşii de altă dată cu 4 vite; mijlocaşii mai avură numai 2, iar codaşii nici una. *Regulamentul organic şi nu legea din 1864 care nu face decît menţine cîtimea de pămînt încuviinţată de regulament, este deci cauza decăderei stărei economice a ţaranului romîn.*

Revoluţia din 1848 aduce iarăşi pe tapet chestiunea rurală. Atît *dorinţele partidei naţionale din Moldova* redactate de M. Cogălniceanu cît şi *proclamaţia de la Islaz* a lui Ioan Heliade Rădulescu conţine în programul reformelor cerute, desfiinţarea clăcei sau a boierescului.[71] Sub această cerere de desfiinţare a clăcei se înţălegea însă împroprietărirea ţăranilor, lăsîndu-li-se adecă pămînturile pe care le

70. G. Sion, spune în *Trompeta Carpaţilor*, 25 Aprilie 1865, cum „am găsit pe foştii mei clăcaşi foarte supăraţi pe legea rurală, fiind că se desfiinţase învoielele ce avusese de mai înainte cu mine. Supărarea lor era naturală, fiind *ca locurile pe care i-a facut proprietari nu le ajung nici pentru izlaz, nici pentru fînaţ şi de aceea aŭ luat loc de la mine, obligîndu-se a-l plăti prin muncă*".

71. *Dorinţele partidei naţionale din Moldova.* Iaşi 1848. Puntul 35 lit. e; I. Heliade, *Mémorie sur l'histoire de la régénération roumaine*, Paris, 1858, p. 65.

posedaŭ, fără obligaţie la munca silită. Bălcescu explicînd înţălesul revoluţiei din 1848, faţă cu acea din 1821, spunea că „revoluţia din 1848, avea de scop reînoirea revoluţiei democratice, adăogîndu-se pe lîngă ea, o nuanţă socială, împroprietărirea ţăranilor“.[72] In jurul acestei idei se fac luptele şi răsturnările cele răpezi care caracterizază scurtele zile ale guvernului provizor din Bucureşti. După ce acest guvern se întăreşte întru cît va, prin reîntoarcerea lui din Tîrgoviştea, el institue o comisiune de 18 boieri şi 18 ţărani care să se înţăleagă asupra reformei ce era de făcut—măsură foarte nepotrivită, de oare ce delega judecata lucrului, însuşi feţelor interesate. Ţăranii care venise în număr deplin—prin deputaţii lor, Lipan, Badea, Eni Cojocarul şi preotul Neagu zugrăvesc, în colori foarte vii şi în o limbă înflorită, suferinţele suportate de ei în timpul regulamentului organic. Ei spun, că „noi n'am ştiut nimic de regulamentul făcut de d-voastră şi ne am pomenit de odată cu el în spinare; arată apoi cum sunt trataţi ţăranii de proprietari; cum sunt bătuţi cu biciul, luaţi din sinul familiilor lor în timpurile cele mai grele şi duşi cu sila la munca cîmpului; că adese ori săptămîna întreagă lucrează; bună oară pentru a căra porumbul la patul, se socoteşte numai drept o zi de muncă; că se trimit ispravnici şi vin şi arendaşii cu gonaci, ne ţin legaţi şi ne aduc iarăşi la muncă, întocmai ca pe nişte robi, închizindu-ne prin beciuri şi prin coşerele d-lor, la vreme de iarnă, fără de nici un foc, ba aruncînd pe noi apă ca să degerăm şi cu patima acelora să se sperie ceilalţi. Iar cînd e vorba de a aduna ostaşi, dorobanţi, cordonari, potecari şi ori ce alt feliŭ de

---

72. Scrisoarea lui *N. Bălcescu c. Ioan Ghica* în I. Ghica, *Amintiri din pribegire*, p. 475.

slujbaşĭ, în urnirea poverilor, cine altul i-a dat decît noĭ? Se cer banĭ, producte, nutreţurĭ, vite, podvezĭ; cine le împlineşte de cît iarăşĭ noĭ din sărăcia noastră? Apoĭ, după astfeliŭ de jărtfe făcute cu sîngele şi sudorile noastre, oare nu e păcat înaintea lumeĭ şi a luĭ D-zeŭ, ca tocmaĭ noĭ să fim străinĭ şi nemernicĭ în pămîntul nostru"? Ţăraniĭ cer decĭ, ca îmbunătăţire a soarteĭ lor, să li se dee o părticică de pămînt în plină proprietate; iar care ar vra să lucreze maĭ mult pămînt, să dee din productul scos de pe el, dijma proprietaruluĭ. Eĭ hotăresc întinderea de pămînt trebuitoare pentru traiul lor, conform cu starea lor maĭ veche, la 14 pogoane la cîmp, 16 la baltă, 11 la podgorie şi 8 la munte. Proprietariĭ răspundeaŭ cu argumente contra doctrineĭ socialiste, opunînd teoriĭ, cererilor lămurite ale poporuluĭ. Eĭ spuneaŭ, prin organul boieruluĭ Lahovari, că „a se lua pămîntul de la proprietarĭ spre a-l da ţăranilor ar fi un lucru ne maĭ pomenit în istoria tuturor neamurilor civilizate; că cererea lor se va întinde apoĭ la vite, banĭ, haine, şi la tot feliul de avuţie; că atuncĭ cînd s'ar atinge dreptul proprietăţeĭ, nimine nu s'ar maĭ sili să se înavuţască, şi lumea se va întoarce iar la starea dobitocească". Proprietariĭ cereaŭ necontenit, ca ţăraniĭ să recunoască sfinţenia proprietăţeĭ, la care ţăraniĭ răspundeaŭ cu hotărîre: „Şi noĭ sfinţim proprietatea, dar după ce se va împărţi; acuma nu putem". Alt deputat al proprietarilor, Robescu, mergea pănă a recunoaşte că „pot avea ţăraniĭ trebuinţa de a fi împroprietăriţĭ; dreptul însă a cere atare lucru nu-l aveaŭ". Cu toate că Ioan Ionescu care conducea desbaterile, sprijinia necontenit pe ţăranĭ, ele nu conduseră la nicĭ un rezultat. Proprietariĭ venise la început în număr de 7 numaĭ; după aceea se urcase la 11; dar se retrăsese în curînd maĭ mulţĭ din eĭ, spre a nu fi faţă

cele $^{2}/_{3}$ trebuitoare pentru a se putea lua o hotărîre. Proprietarii atîta numaĭ concedase, ca să vîndă țăranilor vetrele satelor cu o rază imprejur de 20 de stînjinĭ, cîte un leŭ stînjinul patrat, plătită în banĭ pe șin.[73] Ședințele devenind din ce în ce maĭ furtunoase, locotenența domnească ce înlocuise în acest răstimp guvernul provizor, se convinse în curînd că atare comisiune putea deveni primejdioasă, dînd prilej de desfășurare tocmaĭ uneltirilor ruseștĭ, și se hotărî să desființeze comisiunea de boierĭ și de țăranĭ. Suprimarea eĭ fu așa de bine privită, încît chiar foaia ce apăra interesele sătenilor „felicită pe locotenența că aŭ știut, cu această împrejurare, să dee de greș planurile dușmanilor păceĭ".

Știrbeiŭ și Grigore Ghica se ating din noŭ de această delicată daravere, prin legile lor din 1851. Știrbeiŭ sporește numărul zilelor de muncă, de la 12 la 22, dar reduce în chip simțitor nartul lucruluĭ de îndeplinit; suprimă apoĭ transportul carălor de lemne, și ziua de plug ce se introduse prin abuz peste cele obicinuite, și ridică, de la $^{1}/_{2}$ de pogon la unul întreg, locul de izlaz pentru capul de vită. Apoĭ legea maĭ conține încă un progres asupra trecutuluĭ, prin faptul că regulează modul cum trebuiaŭ făcute alcătuirile de bună voie, pentru pămîntul trebuitor țăranuluĭ preste întinderea legală. Știrbeiŭ păstrează dijma. Principiul legeĭ luĭ Știrbeiŭ este însă tot acel al condiceĭ luĭ Caragea. El privește pe locuitor tot ca chiriaș al pămîntuluĭ, și legea luĭ numaĭ ca o măsură trecătoare, până se vor putea întroduce deobștie în Muntenia alcătuirile de bună voie, „la care învoielĭ privește maĭ ales duhul acesteĭ legiuirĭ și pe care se silește a le înlesni prin toate mijloacele". Am văzut

---

73. *Chestiunea proprietățeĭ desbătută de proprietarĭ și sătenĭ la 1848*, editată de C. D. Aricescu. Bucureștĭ 1862, passim.

însă, că această concepţiune nu era acea întemeiată pe desfăşurarea istorică a raporturilor dintre proprietari şi ţărani. Concepţiunea legeî luî Ştirbeiŭ înlătura pentru tot deauna dreptul de împroprietărire.[74]

Legea luî Grigore Ghica părăseşte iar sistemul zilelor de lucru, revenind la nartul munceî, reducînd cîtimea acesteia şi uşurînd pe ţăran, maî ales prin reducerea zilelor de meremeturî la 4 din 13 şi sporind cu 20 de prăjinî imaşul de cap de vită. Teoretic ea nu se rosteşte asupra natureî raportuluî dintre proprietar şi sătean. Ea maî înlătură dijma cea pastrată de legea luî Ştirbeiŭ.

Nu se poate tăgădui că ambele legiuirî, cu tot principiul boieresc al legeî luî Ştirbeiŭ, constitue un progres, în senzul uşurăreî ţăranuluî, progres îndeplinit fără de voie, sub presiunea luminilor timpuluî.

Divanurile ad-hoc. Cînd la 1857 se convoacă divanurile ad-hoc, spre a rosti dorinţele ţărilor romîne asupra viitoareî lor reorganizărî, divanul Munteniei care se mărgini numaî la schimbarea situaţieî din afară, nu putu atinge chestiunea rurală. Cu totul altfeliŭ acel al Moldoveî care intră în desbaterea reformelor lăuntrice şi se izbi de stînca chestieî rurale, aşa de cumplit, încît era să vasfrîngă, odată cu ea, chiar şi principiul cel mare al unireî ţărilor surorî. Iată cum se desfăşură această periculoasă chestiune care, acuma putînd fi tratată maî în libertate, trebuia să deslănţuiască patimele şi să aţîţe intere-

74. Legea luî Ştirbeiŭ publicată pentru întăia oară în 1851, impreună cu instrucţiile şi maî multe anexe sub titlul: *Instrucţiĭ pentru întroducerea noueĭ legiuirĭ privitoare la reciproacele drepturĭ şi îndatoririĭ ale proprietaruluĭ şi al lucrătoruluĭ pamîntuluĭ*, Bucureştî Tip. Statuluî, 1851. Comp. M. Cogălniceanu, *Ştergerea privilegiilor boiereştĭ, desrobirea Ţiganilor* şi *emanciparea ţaranilor*, discurs rostit în Academia romînă, 1 Aprilie 1891, Bucureştî 1891, p. 34.

sele, într'un grad chiar mult maĭ însamnat decît în comisiunea din 1848.

In ședința a 27-a din 16 Decemvrie, sateniĭ aduc în sinul divanuluĭ propunerea reformelor cerute de eĭ, propunere frumos concepută și stilizată. Eĭ se tînguesc, că „până astă-zĭ toate sarcinele cele maĭ grele numaĭ asupra noastră aŭ fost puse și noĭ nicĭ de unele bunurĭ ale țareĭ nu ne am îndulcit; iar alțiĭ, fără să fie supușĭ la nicĭ o povoară, de toată mana eĭ s-aŭ bucurat; că noĭ birurĭ grele pe cap am plătit; oamenĭ de oaste numaĭ noĭ am dat; ispravniciĭ, judecătoriĭ, privighitoriĭ și jandarmiĭ numaĭ noĭ i-am ținut; drumurĭ, podurĭ și șosele numaĭ noĭ am lucrat; beilicurĭ, podvoade și havalele numaĭ noĭ am făcut; boierescurĭ, zile de meremet numaĭ noĭ am îndeplinit; claca de voie și fără de voie numaĭ noĭ am dat; la Jidovul orîndar, ca să ne sugă toată vlaga numaĭ noĭ am fost vînduțĭ; băutura scumpă și otrăvită numaĭ noĭ am băut; pîne neagră și amară udată cu lacrimĭ numaĭ noĭ am mîncat; bătăliĭ și rezmerițĭ, cînd aŭ fost tot greul numaĭ noĭ l-am dus; oștĭ cînd aŭ venit, noĭ le-am hrănit, noĭ le-am slujit, noĭ le-am purtat; că cel cu puterea țara-șĭ părăsia, peste hotar trecea; nevoia și greutatea o duceaŭ ceĭ ce rămîneaŭ la vatra lor. Țara aceasta nicĭ băĭ, nicĭ măestriĭ, nicĭ meșteșugurĭ multe ca alte țărĭ nu are; toată îmbelșugarea brațele și sapele noastre o aduc. Cîtă-ĭ Dunărea de mare și de largă curge rîul sudorilor noastre, se duce peste mărĭ și peste hotare, acolo se preface în rîurĭ de aur și de argint și curg iarășĭ înapoĭ, de se revarsă în țara noastră; iar noĭ de la ele nicĭ că ne îndulcim. Cînd ne-am jăluit, cînd ne-am tînguit, păsurile cînd ne-am spus, ispravnicul ne-aŭ bătut, privighitorul ne-aŭ bătut, jandarmul ne-aŭ bătut, zapciul ne-aŭ bătut, vătajelul ne-aŭ bătut, posesorul ne-aŭ bătut, boierul de moșie ne-aŭ bătut; cine

s'aŭ sculat maĭ dimineață, cine aŭ fost maĭ tare, acela era maĭ mare. Boul și vaca, munca ostenelelor noastre, puiul și gaina, laptele de la gura copiilor noștri, de multe orĭ cu nedreptul ni s'aŭ luat. Boierescul s'a tot tălmăcit și s'a tot îngreuiat; lucrăm din primăvara pănă în toamnă, lucrăm de cum se iea omătul pănă cînd dă înghețul; lucrăm cît zice legea și maĭ des și peste lege, lucrăm și nu maĭ mîntuim. Holdele cele marĭ și întinse se fac frumoase și mănoase iar ogoarele noastre rămîn în părăsire; păpușoiĭ ni se îneacă în buruiană și rămîn necopțĭ de-ĭ bate bruma. Cînd dă frigul, cînd bate crivățul, cînd ne bate nevoia, ne ducem de ne răscumpărăm însuș munca noastră ca să ne hrănim copiiĭ cu dînsa. Inainte de regulament, săteanul avea 10, 15 și peste 20 de falcĭ, ridicam vite, ne prindeam nevoia. Cu regulamentul munca ni s'aŭ împovorat, iar pămîntul s'aŭ micșurat. Dar fiind că Dumnezeŭ și-aŭ adus aminte de a dat gînd celor 7 puterĭ, ca de astă dată să fim și noĭ întrebațĭ despre păsurile și durerile ce avem, uitat să fie și șters tot trecutul cu chinurile sale, departe fie toată ura, toată vrajba și toată împărechierea de la sufletul nostru. De aceea și noĭ nu facem nicĭ o infruntare nimăruĭ; dorim ca tot poporul romîn să se înfrățască și să trăiască în pace și în liniște pe pămîntul strămoșesc al Romănieĭ, pentru mărirea și fericirea neamuluĭ".

Dupa această întroducere, săteniĭ formulează următoarele dorințĭ în privirea reformeĭ condițiuneĭ lor: înlăturarea bataeĭ, acea a tuturor beilicurilor, havalelelor și a biruluĭ pe cap și înlocuirea tuturor acestor prin un bir pe averea fie căruia fară osabire; satele să-șĭ aibă dregătorĭ aleșĭ din sinul lor; să se răscumpere boierescul cu toate cele cu care sunt împovorate de către stăpiniĭ de moșiĭ. „Voim să scăpăm, să ne răscumpărăm, sa nu maĭ fim a nimăruĭ, să fim

numaĭ aĭ țăreĭ și să avem și noĭ o țară. Nu vroim să jignim drepturile nimănuĭ, dar nicĭ al nostru să nu se întunece".[75]

Este invederat că propunerea deputaților sătenĭ, alcătuită de un cărturar, partizan al intereselor lor, lovia maĭ mult în interesele protivnice decît folosia claseĭ pentru care era formulată; de oare-ce, de și îmbrăca adevărurĭ netăgăduite despre ceea ce fusese, în rostirĭ ce păreaŭ eșite chiar din inima acelor ce suferise, nu era potrivit a se învenina înfrățirea ce ar fi trebuit să domniască în adunare, prin amintirea tuturor urgiilor trecute, din care o parte provenise tocmaĭ de la clasa boierească. Maĭ mult decît forma, jignia însă fondul eĭ pe deputațiĭ proprietarilor. In privirea celor d'întăĭ treĭ punte, aceștia susțineaŭ că țăraniĭ nu maĭ aveaŭ cuvînt a le cere, întru cît prin votarea oborireĭ privilegiilor și prin proclamarea egalitățeĭ înaintea legeĭ, li se făcuse dreptate. Cît despre puntul de samă, răscumpărarea boierescului, proprietariĭ îl tratează de „utopie condamnată de toată lumea, expresie sofistică care ascunde în ea o cerință comunistă care cu alte cuvinte, vra să zică: împroprietărirea universală fără cumpărarea și plata pămîntuluĭ, pe care compuitoriĭ propunereĭ locuitorilor îl ințăleg proprietate comună a tuturor, precum este aerul și soarele".[76]

O furtună ne maĭ pomenită se deslănțuise, în sinul adunăreĭ aceleia căreia Europa îĭ încredințase soarta poporuluĭ romîn. Ce spectacol era să dee comisiuneĭ europene și prin ea puterilor și lumeĭ întregĭ, desfășurarea uneĭ lupte încinse pe un tărîm pe care ințălegerea se arăta ca peste putință de stabilit? Oameniĭ conducătorĭ din divanul moldovenesc,

75. *Buletinul desbaterilor divanuluĭ ad-hoc al Moldoveĭ*, Iașĭ 1858, No. 21, p. 3.
76. Suplementul de la acelaș număr al Buletinuluĭ.

simţiaŭ primejdia uneĭ atare situaţiunĭ, şi se iviră o sumă de propunerĭ care ţinteaŭ la deslegarea acesteĭ chestiunĭ nenorocite; aşa, că afară de propunerile protivnice ale ţaranilor şi ale proprietarilor marĭ, maĭ formulară modurĭ de împăcare ale intereselor duşmane: minoritatea comitetuluĭ proprietarilor marĭ; o socotinţă particulară a luĭ Rosseti Teţeanu; o alta a majorităţeĭ proprietarilor micĭ, cu osebita socotinţă a unuia din eĭ, V. Zaharia; o altă părere a luĭ C. Hurmuzaki, cu amendamentul foarte lung şi puternic motivat al unuĭ număr de deputaţĭ din cler, boierĭ liberalĭ şi proprietarĭ micĭ, şi care conchidea la împroprietărirea sătenilor pe pămîntul atribuit lor prin Regulamentul Organic; o altă propunere în acelaşĭ înţăles a luĭ Constantin Negri, şi altele înca. După o desbatere vie, se pun la vot pe rînd toate aceste propunerĭ şi, lucru curioz, cu toatele sunt răspinse, nepntînd întruni nicĭ una majoritatea absolută a voturilor,[77] aşa că chestiunea ţărănească turburase numaĭ divanul ad hoc, fără a se ajunge la nicĭ o deslegare.

Totuşĭ această desbatere, adusă la cunoştinţa conferenţeĭ din Paris, prin comisiunea din Bucureştĭ, motivâ înserarea în Convenţia din 1858, a vestituluĭ articol 46 care dispunea, că „toate privilegiile, scutirele şi monopolurile de care se bucură încă unele clase vor fi desfiinţate, *şi se va procede fără întîrziere la revizuirea legeĭ care regulează raporturile proprietarilor pămîntuluĭ cu cultivatoriĭ, în videre de a îmbunătăţi soarta acestora.* In această stare găseşte Alexandru Ioan I chestiunea aceea, din care trebuia să facă cuiul învîrtitor al întregeĭ sale purtărĭ.

Sub domnia luĭ Vodă Cuza. Chiar în ziua ale-

77. Buletinul No, 22, Şedinţa din 19 Decemvrie.

gereĭ luĭ Cuza de domn al Moldovĕĭ, el auzi răsunînd propria luĭ cugetare din vorbele de urare ce i le rostia Mihail Cogălniceanu, acel barbat care era menit de soartă a împărţi cu domnul primejdioasa onoare de a rezolvi chestiunea rurală. Cogălniceanu spune alesuluĭ Moldoveĭ, ca încoronare a îndemnurilor sale: „Fiĭ bun Măria ta, fiĭ bun maĭ ales cu aceĭ cu care toţĭ domnii anteriorĭ aŭ fost nepăsătorĭ saŭ răĭ".[78]

Primul act al domnitoruluĭ care răspundea aceşteĭ îndemnărĭ fu, după alegerea luĭ şi de domn al Munteniеĭ, ordinul luĭ către primul săŭ minister din această ţara, cu data din 21 Fevruarie 1859, prin care cerea, ca „până la noua legiuire cerută de Convenţie, relaţiile dintre locuitoriĭ săteni şi proprietariĭ de pămînt să se mauţină după legile existente, netolerînd niciĭ o abatere dintr'o parte saŭ alta şi privighind cu stăruinţa, ca săteniĭ pre cît să fie apăraţi în drepturile lor, pre atîta sa-şĭ împlinească îndatoririle lor către proprietarĭ".[79]

Dacă însă domnitorul caută să manţină cumpăna între cele două tabere protivnice, din sinul lor scăparaŭ tot maĭ mult fulgere ameninţătoare care lăsaŭ să se întrevadă furtuna ce clocotia în ascuns.

Aşa grănicerii din Muntenia care eraŭ îndatorițĭ după lege a petrece o săptămână la cazarmă şi treĭ a casă, se supun a merge la lagărul de la Ploieştĭ numaĭ cu condiţia, ca în timpul lipseĭ lor, să fie scutiţĭ de boieresc.[80] Gazeta liberală *Steaua Dunăreĭ*, de altă parte învinueşte adunările moldovene şi muntene, că s'ar feri de a lua în desbatere chestiunea îmbunătăţireĭ soarteĭ sătenilor, pentru „că ceĭ chemaţĭ a pune în lucrare nenorocitul articol al Con-

78. Ma sus, p. 39.
79. *Mon. of.*, 23 Fevruarie 1859.
80. *Steaua Dun.*, 14 Maĭ 1859.

venției, s'ar jigni dacă l'ar aplica".[81] Maĭ tîrziŭ ceva, un mare proprietar, partizan al țăranilor, întreabă: „Ce au avut țăraniĭ drept răsplată? aŭ fost tratațĭ ca niște dușmanĭ aĭ societățeĭ, apăsațĭ, tiranizațĭ, înstrîmbatățițĭ, batjocorițĭ și înșalațĭ în tot feliul; iată starea claseĭ ce face puterea țăreĭ noastre"![82] Tot pe atuncĭ G. Petrescu, doctor în drept din Paris, publică, în acest oraș, un studiŭ asupra organizăreĭ proprietățeĭ fonciare în Principatele-Unite, aducînd între alte argumente, în sprijinul țăranilor, și pe acela, că prin aplicarea teorieĭ chiriașilor „s'ar produce o stare monstruoasă, în care societatea ar fi compusă din proprietarĭ fără muncă și de muncitorĭ fără proprietate. Pămîntul este al țăranuluĭ pentru partea luĭ; el are asupra-ĭ un drept real; are decĭ și legitimitatea pe partea luĭ, și ar fi un act tot atît de nedrept pe cît și de nepolitic de a-l despoia și de a-l reduce la condițiunea de simplu mercenar".[83]

Apoĭ către aceeașĭ epocă, ziarul guvernamental *Curierul Principatelor-Unite* arată, că „țaranul e încă la discrețiunea sub-administratoruluĭ și a celuĭ maĭ de jos împiegat al autorităților inferioare de prin plășĭ, și este și în exploatarea necontestată a proprietaruluĭ neomenos și a arendașuluĭ sătos de cîștigurĭ nelegiuite și criminale".[84] Acelașĭ ziar arată abuzurile ce se făceaŭ cu *ispașa* care nu trebuia să însamne de cît despăgubirea ce se cuvinea proprietaruluĭ, pentru scăparea vitelor țăneștĭ în arăturĭ saŭ livezĭ, despăgubire ce se întinsese prin abuz la pierderea recolteĭ proprietaruluĭ, din pricină de arătură saŭ prașilă răŭ făcută de țăranĭ. Cu acest

81. *Ibid.*, 11 Maĭ 1859.
82. *Trecutul, rălele și lecuirea lor* de K. T. proprietar mare și deputat. Iașĭ 29 Iulie 1859, p. 6.
83. Georges Petresco, *Essai sur l'organisation de la propriété foncière dans les Principautés-Unies.* Paris, 1859, p. 16.
84. *Curierul Principatelor-Unite*, 31 Maĭ 1859.

sistem se putea pune în socoteala țăranuluĭ, orĭ-ce lipsă de recoltă; și așase și făcu, cînd țaraniĭ de pe moșia Cișnegiĭ din județul Ilfov, sunt osîndițĭ, prin foĭ de ispașă, a plăti arendașuluĭ 3600 de galbenĭ, pentru recolta compromisă.[85] Partizaniĭ țăranilor apoĭ nu cruță nicĭ eĭ ironia la adresa boierilor. Cu prilejul aducereĭ înainte a faptuluĭ, că mulțĭ țăranĭ ar fi fost boierițĭ, *Trecutul* face următoarele reflexiĭ: „Ce haz ar fi avut, să te fi trezit cu toată țara numaĭ boierĭ! Vaĭ de dînsa atuncĭ și de eĭ; că toțĭ ar fi murit de foame"; și apoĭ făcînd aluzie la sistemul boieresc de a fi slujit în toate împrejurările vieţeĭ, adaoge, că „suntem blăstămațĭ de Dumnezeŭ să nu putem mînca nicĭ bea, pănă nu ne daŭ alțiĭ".[86]

La aceste atacurĭ și la altele, partizaniĭ proprietățeĭ răspundeaŭ, că „țăranul este chiriaș și proprietarul stăpîn; că dacă chiriașul nu îndeplinește îndatoririle sale, poate fi dat afară".[87] Boieriĭ argumentaŭ decĭ în sensul legiuireĭ luĭ Știrbeiŭ. Tot pe atuncĭ eșia de sub tipar în Iașĭ o broșură a luĭ Grigore Costache Epureanu care sprijinia ideile proprietarilor marĭ, spunînd bună oară, că „munca nu înfățoșază alta de cît răsplata pămîntuluĭ pe care proprietarul îl dă locuitoruluĭ spre înlesnirea viețuireĭ sale; că la noĭ toate driturile pe care le exersază astăzĭ proprietariĭ la moșiile lor nu sunt alta, decît driturĭ izvorite din acel absolut al proprietățeĭ; că în Europa apusană drepturile seniorilor feudalĭ derivaŭ din dritul suveranitățeĭ; locuitoriĭ eraŭ deplin proprietarĭ pe pămîntul ce-l stăpîniaŭ; dritul libereĭ dispozițiĭ și a moșteniriĭ care amăndouă caracterizază proprietatea, nu le eraŭ contestate; la

85. *Ibidem.*
86. *Trecutul,* p. 7 și 18.
87. Desbaterile asupra regulăreĭ provizorie a relațiilor dintre proprietarĭ și țaranĭ. *Mon. of. al Țăreĭ Romăneștĭ,* 20 Martie 1859.

noĭ din contra, nicĭ odată locuitorul nu a putut dispune de pămîntul ce-ĭ era dat de hrană, nicĭ a-l trece prin dritul moştenireĭ către urmaşiĭ săĭ; că urbariile sunt o nedreaptă intervenire a statuluĭ în daraverĭ private, şi ca încheiere a acestor premise, autorul spune, că „alcătuirile de bună voie pot singure împăca toate interesele".[88]

Cu prilejul unor măsurĭ, luate pentru stîrpirea lăcustelor, se împoncişază iarăşĭ ambele partizĭ. Beilicul acesta apăsa mult maĭ greŭ asupra ţăranilor, aşa că eĭ preferaŭ a li se spori boierescul, numaĭ a nu fi luaţĭ la stîrpirea lăcustelor.[89]. Cogălniceanu spune, privitor la această măsură, că înainte se scoteaŭ oameniĭ, chip spre a-ĭ face să desgroape ouele de lăcustă şi-ĭ punea să caute ouele la rădăcina popuşoiuluĭ, la care Lascar Catargiu răspunde, că „aŭ auzit ridicîndu-se oare care clevetirĭ asupra proprietarilor, că ar fi pus locuitorii la praşilă în loc de lăcuste".[90]

In acest răstimp, pe cînd protivniciĭ îşĭ cercaŭ armele, domnitorul, voind să pună conform articoluluĭ Convenţieĭ în cît maĭ grabnică desbatere chestiunea rurală, cere prin un mesaj de la comisia centrală revizuirea legeĭ care regula raporturile între proprietarĭ şi locuitoriĭ sătenĭ;[91] iar prin mesajul de deschidere al adunăreĭ moldovene, din 6 Decemvrie 1859, el spune, că „această chestiune trebue să fie hotarîtă *şi va fi*".[92]

Astfeliŭ începuse a fierbe, în cugetele acelor ce conduceaŭ trebile, această mare şi precumpenitoare

88. *Cvestia proprietăţeĭ fonciare* de Gr. Costache Epureanu, Iaşĭ, 1859, p. 10—13.
89. *St. Dunăreĭ*, 21 Maĭ. Vezĭ maĭ sus p. 171.
90. Şedinţa din 26 Martie 1860 *Mon. of.*, 13 April 1860.
91. *Steaua Dun.*, 7 Septemvrie 1859.
92. *Mon. of. al Mold.*, 7 Decemvrie 1859.

chestiune a stabilirei unor noue raporturĭ între proprietarĭ și sătenĭ, și ea își manifesta ascunsa eĭ putere prin arătărĭ lăturalnice, în daraverĭ ce păreaŭ cu totul străine de dînsa. Așa ministerul moldovenesc Vasile Sturza cade din cauză că se încercase a egaliza pe privilegiațĭ cu țăranii sub raportul dărilor, iar acel muntenesc, sub I. Filipescu, din cauză că membriĭ liberalĭ din el eraŭ bănuițĭ că încurajază pe țăranĭ a reînnoi cererile lor din 1848, în privirea chestiuneĭ rurale.[93]

In curînd însă această chestiune trebuia să frămînte și maĭ adînc cugetele tuturor, intrînd în desbaterea comisieĭ centrale care desbatere începe în 23 Iulie și se urmează pănă la 2 August 1860.[94] Proiectuluĭ comitetuluĭ care la sfîrșit este și votat cu 8 bile contra 6, admite principiul proprietarilor, că țăraniĭ sunt niște chiriașĭ aĭ pămîntuluĭ și hotărește *îmbunătățirea* soarteĭ lor, declarînd de libere atît brațele lor de îndatorirea munceĭ, cît și proprietățile de îndatorirea de a hrăni pe locuitorĭ, și lasă raporturile viitoare ale țăranilor cu proprietariĭ în sama învoielelor de bună voie. In zădar luptase Mălinescu în un lung și foarte bine documentat discurs, în care analizase și reprodusese pe larg toate dispozițiile urbariilor vechĭ, din care reiesă, cum s'a văzut maĭ sus, legătura dintre pămînt și locuitorĭ, și îndatorirea proprietaruluĭ de a pune la îndămîna locuitoruluĭ pamîntul de hrană, precum și îndatorirea locuitoruluĭ de a nu putea părăsi pămîntul, deducînd din aceste îndatorirĭ mutuale, că proprietatea boierească la noĭ în țară nu era absolută, ci supusă unor drepturĭ pe care țăranul le avea asupra eĭ. Toate argumentele aduse fură în zădar ; majoritatea

93. Maĭ sus p. 79 și 84.
94. Vezĭ *Protocoalele comisiuneĭ centrale*, 1860, XXXVIII.—XLII

comisiuneĭ primi proiectul, așa cum fusese formulat, și consfinți încă odată principiul legiuireĭ luĭ Știrbeiŭ care deposeda pe țăranĭ în totalitate de proprietatea țăreĭ lor.

Şi cu toate aceste, dacă cercetăm cum fusese alcătuită legiuirea comisiuneĭ centrale, descoperim lucrurĭ foarte stranii. Membriĭ eĭ, precum Nicu Catargiu și maĭ ales chiar Docan raportorul, mărturisesc, că „ne avînd cunoștință de așăzămintele Valachieĭ, nicĭ nu ne am gîndit că sătenii de-acolo ar fi dînd încă dijma. Am cerut să ni să dee așăzămîntul muntean; dar nu ni s'a dat, și am scăpat din videre dijma.[95]

In răstimpul pănă la deschiderea sesiuneĭ adunărilor din Decemvrie 1860, agitația pentru chestia rurală se mănținu, întăĭ prin propunerea luĭ Rossetti Tețcanu a unuĭ plan pentru împroprietărirea locuitorilor de pe moșia luĭ, în întinderea de pămînt ce stăpînise pănă atuncĭ, cu preț de 30 de galbenĭ falcea, și cu 10 % dobîndă pe an, propunînd a aplica acest proiect din toamna anuluĭ 1860.[96] Acest plan al unuĭ proprietar și boier mare care răspundea dorințeĭ partizanilor țăranilor, pune în mare îngrijire pe apărătoriĭ proprietarilor. In ședința din 19 Iulie 1860 a adunăreĭ muntene, cerîndu-se de ministerul Manolache Costache votarea contribuțieĭ fonciare, Barbu Catargiu se scoală și arată „părerea de răŭ, că proprietatea e necontenit atacată și amenințată și încă ni se maĭ cer și sacrificiĭ. Datoria tuturora e de a potoli această temere și de a așăza temelia proprietățeĭ“, la care i se răspunde că ni-

95. Protocolul XL, șed. în 28 Iulie 1860. Vezĭ analiza zdrobitoare a lucrăreĭ comisieĭ centrale făcută în desbăterea acestuĭ proiect, în ședința adunăreĭ din 25 Maĭ 1862.
96. *Steaua Dunăreĭ*, 16 Aprilie 1860.

mene nu amenință existența proprietăței.[97] Brăteanu adauge, că Barbu Catargiu tindea, prin asemenea mijloace, a amîna numai cît supunerea proprîetăței la contribuție, spre a lăsa „să apese contribuția, nu asupra acelora care aŭ un venit de cîteva sute saŭ miĭ de galbenĭ, ci pe aceia care n'aŭ decît două brațe și asudă în muncă, spre a-șĭ hrăni copiiĭ și a umplea visteria maĭ mult în folosul nostru decît în al lor".[98] Dimitrie Ghica accentuează și maĭ mult îngrijirea proprietarilor, spunînd, că „din nenorocire a întrat în capul multora, că chestia proprietățeĭ se va rezolvi într'un mod defavorabil pentru proprietarĭ".[99] Tot pe atuncĭ, în Moldova ministrul Cogălniceanu dă circulara luĭ catre prefecțĭ, prin care recomandă o tratare maĭ omenoasă a țăranilor, circulară care pune pe Cogălniceanu în o lumină foarte rea față cu majoritatea adunăreĭ ce era să se deschidă.[100] Și în acelaș timp *Steaua Dunăreĭ* protestează contra chipuluĭ cum s'a rezolvit chestia rurală de comisia centrală; iar o petiție către domnitor, subsemnată de maĭ multe sute de cetățenĭ, cerea „să nu suferĭ ca în zilele Măriei Tale să maĭ fie o clasă sclavă alteĭ clase pe pămîntul și sub ceriul Romănieĭ".[101] Fața cu o asemene stare a spiritelor, înțălegem ca adunarea moldovenească să nu fi vrut a sta la vorbă cu ministrul Cogălniceanu în chestia rurală, el care tocmaĭ cu cîteva zile înainte de a întra în minister, în profesia luĭ de credință publicată în *Steaua Dunăreĭ*, afirma încă odată vechile sale convingerĭ în

97. *Mon. of. al Munt.*, 12 August 1860. Barbu Catargiu este autorul broșureĭ *Incă cîteva ideĭ asupra proprietățeĭ în Principatele-Unite* de B. C. București, 1860, în care expune maĭ pe larg părerile luĭ.
98. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 13 Aug. 1860.
99. *Mon. of. al Mold.*, 23 Aug. 1860. Vezĭ maĭ sus p. 176.
100. *Ibidem.*
101. *Steaua Dun.*, 10 Aug. 1860. Petițiunea inserată în *Tribuna* 23 Iunie 1861. Retipărită la Goldner în 1864.

afacerea împroprietărireĭ.[102] De aceea, și după două asalturĭ date ministeruluĭ Cogălniceanu, adunarea îl dărîmă în 17 Ian. 1861, încă o răsturnare de minister provenită din pricina chestiuneĭ rurale.

Pe cînd în Moldova ministerul Cogălniceanu se prăbușia, în Muntenia Barbu Catargiu se opunea din răsputerĭ, ca în răspunsul la mesajul domnuluĭ, să se introducă locul, prin care adunarea făgăduia îmbunătățirea soarteĭ țăranuluĭ, „până cînd nu se va recunoaște sfințenia proprietățeĭ, ca să se liniștească spiritele“.[103] Tot pe atuncĭ se cetește în ședința din 18 Ianuarie, o petiție a arendașilor moșiilor statuluĭ care cereaŭ, să se lămurească cum să se constrîngă locuitoriĭ la executarea muncilor agricole.[104]

Și părerea luĭ Catargiu era acea a adunăreĭ chiar, de oare ce secțiunea eĭ administrativă, în cercetarea proiectuluĭ comisieĭ centrale, primise principiul aceșteia al libertățeĭ absolute a proprietaruluĭ pe pămîntuluĭ săŭ și a muncitorilor pe brațele lor[105], și aceeașĭ teorie este susținută de d. A. D. Holban în *Viitorul* din Iașĭ.[106] Urmarea acesteĭ concepțiunĭ, adecă privirea locuitorilor de chiriașĭ, este de asemenea sprijinită de Barbu Catargiu, cînd iea ministerul, după căderea luĭ Epureanu, în o circulară din 6 Maĭ 1861, către prefecțĭ, în care le spune, că „îndatoririle reciproce între proprietarĭ și locuitorĭ, sunt acele de stăpînĭ și de chiriașĭ; pe de o parte se dă plugaruluĭ părticica de pămînt, iar pe de alta, acesta respunde drept chirie, plata în banĭ saŭ muncă“.[107] Paralel cu

102. *Ibid.* 29, 29 Fevr. 1860. Maĭ sus, p. 182.
103. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 31 Ianuarie 1861, supliment.
104. *Ibidem*, 2 Fevruarie 1861. In această cerere se vede prima licărire a legeĭ tocmelelor agricole, iarășĭ începutul uneĭ seriĭ interesante de studiat a parte.
105. *Viitorul*, 18 Ianuarie 1861, depeșă din Bucureștĭ, 13 Ianuarie.
106. *Ibidem*, 15 Martie 1861.
107. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 9 Maĭ 1861.
108. *Unirea*, 8 Iulie 1861.

Viitorul, ziar din Iaşi, *Unirea* din Bucureşti publică ştirea că, ţăranii ar refuza de a face muncile agricole, pe timpul ministerului Golescu care urmează lui Barbu Catargiu.[108] Tot Unirea mai pune în gura domnului, la o vizită în Gorj şi la primirea unei deputaţiuni de proprietari, următoarele cuvinte: „Ţăranul este un dobitoc curioz şi, odată pornit, nu ştiŭ zeŭ cine l'ar mai putea opri". Unirea califică aceste cuvinte, presupuse ca rostite de domnitor, de patriotice.[109] Barbu Catargiu pusese drept condiţie a întrărei lui în minister, imediata luare în desbatere a chestiei rurale, lucru ce domnitorul nu voi să încuviinţeze, întru cît se temea a aduce această chestie în parlament, sub un minister aşa de protivnic ţăranilor. Din această cauză Barbu Catargiu îşi şi dă dimisia motivată, după 12 zile de deţinere a puterei. Căzind ministerul Catargiu şi intrînd în ministerul Golescu, Bolintineanu şi Malinescu, aceşti doi din urmă sunt atacaţi, fiind că ar fi adversarii proprietăţei şi ai ordinei sociale, şi adunarea votează o rezoluţie, ca ori ce ministru nu ar grăbi rezolvirea chestiei rurale înainte de închiderea adunărei, să nu aibă încrederea acesteia, iar ministerul Golescu, neprimind această rezoluţie, capătă un vot de blam.[110] Principele Dimitrie Ghica ce vine la minister după Golescu, trimite o circulară către prefecţi, care este tocmai opusul celei a lui Cogălniceanu din Moldova: „să nu îngăduiţi de a se distrage locuitorii de la muncă prin propagande turburatoare, şi ori ce tentativă criminală ce s'ar face într'aceasta, să o reprimaţi cu toată asprimea legilor".

Ast-feliŭ se tot aţîţaŭ unii pe alţii, partizanii proprietarilor şi acei ai ţăranilor, adăogind necontenit

109. *Unirea*, 22 Iulie 1861.
110. *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 22 Iulie 1861.

încordarea minţilor, trezînd patimele şi îndepărtînd tot maĭ mult cugetele de la o întîlnire comună, întru deslegarea acesteĭ însămnate probleme.

După răsturnarea luĭ Cogălniceanu în Moldova, adunarea votează o propunere de a se întruni cu aceea din Muntenia, spre desbaterea chestieĭ rurale. Adunarea munteană primeşte această propunere, iar domnitorul ce credea că unirea este aproape de a fi realizată, nu se opune acesteĭ dorinţĭ. [111] Prin aceasta însă, desbaterea asupra legeĭ rurale se amînă din zi în zi, până la închiderea sesiunilor din 1861, şi tocmaĭ după proclamarea unireĭ şi convocarea adunăreĭ comune în Bucureştĭ, la 24 Ianuarie 1862, vine această lege în desbaterea uniceĭ adunărĭ a Romănieĭ.

In timpul care curse înaintea desbatereĭ legeĭ rurale, părerile protivnice urmară înainte lupta pregătitoare. *Ţăranul romîn*, organ al intereselor muncitorilor de pămînt, arăta întăĭ, că învoielele de bună voie vor sparge satele, fie-care ţăran ducîndu-se unde va găsi maĭ mare folos; că ast-feliŭ ţăraniĭ se vor întoarce la viaţa nomadă; că în zadar se silise comisia centrală să reţină pe ţăran prin locul de casă şi de grădină". [112] Aiurea acelaş organ adaogă: „noĭ ne spălăm mînile de sîngele cel nevinovat pe care-l vor vărsa autoriĭ proiectuluĭ de lege rurală, cu procedarea ce aŭ urmat în deslegarea chestieĭ ţăranilor". [113] Acelaş ziar arată starea prăpădită a ţăranuluĭ, cînd va fi lăsat la discreţia proprietaruluĭ, fără nicĭ o lege ocrotitoare, prin învoielele de bună voie. Aceeaşĭ temă este reluată de *Romînul*. [114] Apoĭ comisia agricolă din judeţul Prahova, compusă şi din boierĭ, emitea părerea, că „ţăranul cultivînd prost,

111. Maĭ sus, p. 189.
112. *Ţaranul Romîn*, 14 Ianuarie 1862.
113. *Ibidem*, 11 Fevruarie 1862.
114. *Romînul*, 11—13 Fevruarie 1862.

cele 3 pogoane nu-ĭ ajung, şi el cere de la proprietar, cu căciula în mînă, să-ĭ maĭ dee loc, şi anume, nu în scop de speculă, cum prevede legea, ci pentru întăile luĭ trebuinţĭ. Proprietaruluĭ însă ce-ĭ place destul că i s'a înfăţoşat agricultorul—cu mijlocul învoieleĭ autorizate de lege, stoarce punga agricultoruluĭ, adaoge zilele de lucru şi-ĭ zălogeşte braţele pentru toată vara“.[115]

Intrînd proiectul de lege rurală al comisieĭ centrale în secţiunile adunăreĭ, ele desfiinţază acea parte a luĭ care prevedea împroprietărirea muncitorilor cu despăgubire, pe moşiile statuluĭ—„fiind că această învoire putea să împuţineze numărul locuitorilor pe proprietăţile particulare“.[116] Adunarea era maĭ consecventă decît comisia centrală, de oare ce era invederat o contrazicere în proiect, de a se învoi ţăranilor împroprietărirea pe moşiile statuluĭ şi a se răspinge pe acele ale particularilor, pe lîngă pericolul despoporăreĭ moşiilor private.

Aceleaşĭ păreri se reproduc şi la desbaterea proiectuluĭ în adunarea deputaţilor, în zilele de la 20 Maĭ pănă la 11 Iunie 1862, în care răstimp Cogălniceanu singur susţine lupta în favoarea ţăranilor contra majorităţeĭ adunăreĭ.[117] Intr'o cuvîntare care ocupă 4 şedinţĭ, el caută să atingă toate coardele, să lumineze minţile şi să cutremure inimele, să con-

115. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 6 Martie 1862.
116. *Ţaranul Romîn*, 11 Martie 1862.
117. Aceĭ care putuse lupta alăturea cu el, Brăteanu şi Rossetti, îşĭ dăduse demisia cu cît-va timp înainte de a veni legea rurală în desbatere. Eĭ fură realeşĭ după votarea eĭ, în 16 Iulie 1862. (*Raportul luĭ Arghiropol* în şedinţa din 16 Noemvrie 1862, în *desbaterile* adunăreĭ pe 1862—1863). După *Romînul*, 5 Aprilie 1863, cauza acesteĭ retragerĭ ar fi fost neeliberarea ţăranilor arestaţĭ, după manifestarea din Ianuarie. D. Anghel Dimitrescu, *Barbu Catargiu, Discursurĭ*, Bucureştĭ 1884, p. LXI, spune că adevărata cauză a retrageréĭ corifeilor extremeĭ stîngĭ, ar fi fost poziţia falşă în care se aflaŭ, voind pe de o parte să nu piardă sprijinul boierilor, pe de alta neputîndu-se rosti contra împroprietăreĭ.

vingă prin raționare și să miște prin emoțiune; unește pateticul cu ironia, sfaturile înțălepte cu îndemnurile generoase, presurînd une ori cîte o glumă în serioasa luĭ cuvîntare, spre a atrage luarea aminte a celor ce-l ascultaŭ. Primul ministru Barbu Catargiu îĭ răspunde în puține cuvinte, căutînd să distrugă efectul covîrșitor al elocvențeĭ luĭ Cogălniceanu, prin o improvizație nu maĭ puțin măiastră și atrăgătoare. Tot pe atuncea, *Romînul* face o minunată paralelă între refuzul legeĭ de a da pămînturĭ preoților romînĭ și chestia mănăstirilor închinate: „Ne pare ciudat, zice el, că se iea preoților romînĭ locurile de hrană ce le aŭ prin toate legile țăreĭ, și nu se cutează saŭ nu se vroește a se lua locurile străinilor ce le țin contra tuturor legilor țăreĭ; că se simte suveran proprietar în fața unuĭ biet preut romîn și nu se simte proprietar suveran, spre a lua țara românească din ghiarele străinilor".[118] In acelaș ziar se spune aiurea: „Toate actele domnilor și ale adunărilor recunosc țăranilor dreptul de proprietate, de uzufruct, de servitute—orĭ cum ar fi denumirea—dreptul de a se hrăni din pămîntul aceste̩ĭ țărĭ, drept care mărginește și micșurează dreptul stăpînuluĭ moșier; iar Rossetti adaoge, că „domnul Cogălniceanu a avut de asta dată dureroasa onoare de a lupta singur contra tuturor. Ideea însă ce susținea, era atît de mare, încît de și învins sub puterea bilelor, a fost învingător, și mîne poimîne toțĭ vor recunoaște adevărul și vor mărturisi că a luptat cu o putere ce creștea în proporțiunea mărimeĭ misiuneĭ ce avea".[119]

Legea de și votată nu este aplicată. Ea nu răspundea vederilor domnitoruluĭ, de oare ce, răspingînd

117. *Romînul*, 7 Iunie 1862.
118. *Ibidem*, 4, 5 și 6 Iunie 1862.

împroprietărirea şi declarînd pe ţăranĭ de chiriaşĭ, făcea pe întreaga poporaţie nestatornică în a eĭ ţară. De o cam dată aceĭ care o votase voiaŭ să-ĭ dee aparenţa uneĭ rostirĭ a ţăreĭ, dar se loviaŭ de cele 35 de glasurĭ tot de proprietarĭ care votase contra. Majoritatea îngrijeşte de a da o explicaţie a faptuluĭ, pentru ce împroprietărirea fusese sprijinită de către uniĭ din proprietarĭ, spunînd, că „aceştia recunosc în aparenţă pe şeful naţieĭ; dar vor să-ĭ impună miniştriĭ lor. Eĭ recunosc camereĭ autonomia eĭ; dar prin o reformă radicală a legilor, vor să constitue o cameră sub a lor dictatură, ca să apuce pentru totdeauna frînele guvernuluĭ în mînele lor. Fiind că stările lor fonciare sunt neînsămnate, nu i custă nimic a le jărtfi comunităţeĭ; căcĭ eĭ ajunşĭ odată pentru toată viaţa la putere şi chiar pană din sus de tron, apoĭ sunt sigurĭ că vor fi maĭ bogaţĭ decît toţĭ, din spinarea tot a acestuĭ popul, fără maĭ multă osteneală".[120] Explicarea e cam întortochiată şi meşteşugită pentru motivul cel foarte simplu, că voeşte să înlo-

120. *O revista politica a României*, 1862—1863 apărută în Bucureştĭ 1863, p. 26. Cum să nu-ĭ doară pe proprietarĭ, cînd videaŭ bună oară pe unul dintre eĭ, Em. Creţulescu, (*La Roumanie en* 1859, Paris 1859, p. 65) scriind încă în 1859, în limba franceză, următoarele cuvinte la adresa celor două clase: „Des colons romains leurs ancêtres, nos paysans n'ont gardé qu'une patience à toute épreuve, une puissance inouïe de tout endurer. Le paysan demande $^2|_3$ de la terre ; c'est la revendication d'un droit préexistant, dont toutes les législations antérieures ont reconnu la légitimité. Cette propriété est grevée de charges aussi onéreuses qu'illégales ; ils pourraient en demander l'abolition pure et simple et briser, sans aucune indemnité, ce contrat entaché à l'origine du vice imprescriptible de violence ; ils offrent de racheter ; ils payront, n'en doutez pas. Imitons l'exemple des Français; sacrifions sur l'autel de la patrie d'odieux privilèges". Tot aşa scrie şi N. Blaremberg maĭ tîrziŭ : „Lorsque la majeure partie d'une nation éminemment et exclusivement agricole, en arrive à n'être répréseutée que par des prolétaires, qu'elles qu'en soient les causes, le principe en lui même de la propriété est menacé ; car il n'y a plus assez d'individus, surtout dans un pays où la masse est inculte, intéresés *matériellement* à sa défense. Voilà selon nous un argument qui donne, abondamment et en dépit du droit historique, raison aux partisans quand même de la loi agraire". (*Essais*, p. 512). Noĭ credem că şi dreptul istoric este tot pe partea ţăranilor, după cum reesă din expunerea din text.

cuiască prin porniri interesate tocmaĭ desinteresarea ce însuflețise minoritatea.

Domnitorul îșĭ rostise în chip oficial părerea sa asupra legeĭ din 1862, în mesajul de deschidere a adunăreĭ din 3 Noemvrie 1863, în care spunea, că „proiectul de lege rurală, votat de majoritatea adunăreĭ în sesiunea din 1862, nu l'am putut susținea, fiind-că nu răspundea dorințelor mele și, după recunoașterea însuș acelora ce l'aŭ sprijinit, el nu îndestula interesul nicĭ al clăcașilor nicĭ al proprietarilor și maĭ puțin încă interesul național".[121]

Un asemenea mesaj nu putea produce liniștea în cugetul partizanilor proprietățeĭ, maĭ ales cînd el rostia, pe lîngă cugetarea domnitoruluĭ și acea a ministeruluĭ reprezintat din noŭ prin Cogălniceanu, ale căruĭ părerĭ privitoare la țăranĭ eraŭ acuma încă și maĭ bine cunoscute, din cuvîntarea luĭ contra legeĭ din 1862. De aceea, în tot timpul desbatereĭ celorlalte legĭ, acea rurală preocupa fără încetare fondul cugetărilor deputaților. Inimile grăbiaŭ bătăile; mințile se înferbîntaŭ și se rătăciaŭ cu cît se apropia amenințătoaarea iazmă. Am văzut maĭ sus cum se desfășurară împrejurările și cum arătarea fantomeĭ înaintea adunăreĭ o face să-șĭ piardă cumpătul și să rostiască un vot de blam, motivat de teama, reală saŭ închipuită, a agităreĭ maselor; vot la care minis-

121. *Mon. of.*, 2 Noemvrie 1863. In adevăr sistemul învoielelor de bună voie, bazat pe principiul, că țăranul era chiriaș i-ar fi fost fatal. Aceasta se vede din maĭ multe contracte încheiate de țăranĭ cu proprietariĭ pentru prisosurĭ de pămînt, luate de eĭ, și care învoielĭ sunt mult maĭ grele pentru țăran, decît condițiile ponturilor: Așa în 1821 țăraniĭ se învoesc cu kneazul Al. Cantacuzin să are cîte 2 fălcĭ pe an pantru locul concedat lor, pentru o parcela de boĭ maĭ mult; (*Acad. Rom.*, VI, 204); în 1822 episcopul Romanuluĭ, cere cîte 10 leĭ de 100 de prăjinĭ date țăranilor (*Acad. Rom.*, LXIII, 144); în 1823 se impune de fie care păreche de boĭ cîte 30 de prăjinĭ arat, 25 prăjinĭ prășit cîte de două orĭ și o falce de fîn cosit (*Acad. Rom.*, I, 130); în 1827 Rădneanu Roset impune 40 de prăjinĭ arat, 30 de prașilă cîte 2 orĭ, 40 de prăjinĭ săcere și o falce cosit (*Acad. Rom.*, LI, 69).

terul și domnitorul răspunseră prin disolvarea adunărei și lovitura de stat.

Legea rurală din 1864. Lovitura de stat de și a avut maĭ multe urmărĭ însămnăte asupra stărei Principatelor-Unite, totușĭ fusese făcută maĭ ales în viderea legeĭ rurale, pe care domnitorul nu voi să o lese expusă nicĭ măcar la desbaterile uneĭ camere aleasa după noul sistem electoral, ci o promulgă în virtutea articoluluĭ din statut care prevedea, că „decretele ce până la revocarea adunăreĭ se vor da de domn, după propunerea consiliuluĭ de miniștri și a consiliuluĭ de stat, vor avea putere de lege“. Ar fi fost însă firesc lucru a videa promulgată legea rurală îndată după 2 Maĭ. Și cu toate aceste ea nu este decretată decît la 15 August. Cauza aceșteĭ întîrzierĭ stă în greutățile pe care domnitorul le întimpina pe de o parte cu chestia mănăstirilor închinate, de alta cu aceea a lovitureĭ de stat, care ambele acte trebuiaŭ să fie recunoscute de Europa. El nu voia decĭ să maĭ adaugă și o greutate lăuntrică la cele două ce apăsaŭ încă din afară asupra țăreĭ pe care domnia. Indată însă ce lovitura de stat căpătă sancțiunea Europeĭ, Alexandru Ioan I, decretă și promulgă legea rurală.

Această lege, promulgată în ziua de 15 August 1864,[122] declara pe sătean de proprietar fost și actual al locurilor supuse stăpînireĭ luĭ, în întinderea hotărîtă de legile în ființă, adecă de Regulamentul Organic, mănținînd vechiul principiŭ, că nicĭ odată pămîntul locuitorilor nu putea întrece $^{2}/_{3}$ din întreaga întindere a moșieĭ. Se desființază claca, dijmele, podvezile, zilele de meremet, carăle de lemne și toate

122. *Mon. of.*, 15 August, 1864.

sarcinele de acelaş feliŭ, în schimbul uneĭ despăgubirĭ platită de ţăran pentru desrobirea braţelor sale. Preţul acesteĭ răscumpărărĭ a munceĭ, nu a pămîntuluĭ, de oare-ce ţăranul era privit ca posedîndu-l ab antiquo în deplină proprietate, era fixat la 1521 de leĭ vechĭ 10 parale pentru săteanul cu 4 boĭ şi 1 vacă; 1148 de leĭ pentru acel cu 2 boĭ şi 1 vacă şi 816 leĭ pentru cel numaĭ cu 1 vacă, saŭ cum se zicea, cu palmele. [123]

Sumele aceste trebuiaŭ răspunse în timp de 15 anĭ, capete şi procente.

Improprietărirea însă stinge orĭ ce îndatorire a stăpînuluĭ pentru viitor; el nu maĭ este ţinut, cum era după Regulamentul Organic, a procura pămînt însurăţeilor. Se punea acestora în perspectivă cumpărăturĭ pe moşiile statuluĭ, fixîndu-se prin lege chiar preţul pogonuluĭ la 5 galbenĭ, plătitorĭ tot în 15 rate anuale. Legea maĭ previdea chipul punereĭ eĭ în lucrare pentru stîlpirea părţilor ţărăneştĭ, precum şi modul despăgubireĭ proprietaruluĭ, prin bonurile rurale.

Legea din 1864 mănţine decĭ cîtimea de pămînt încuviinţată săteanuluĭ de Regulamentul Organic şi decĭ consfinţeşte pentru tot deauna îngustarea vieţeĭ materiale a ţăranuluĭ romîn; îl sileşte să urmeze maĭ departe a se lepăda de cultura vitelor şi a se înjuga tot maĭ mult la munca proprietaruluĭ, pentru păstrarea şi a celor ce le avea. Ba prin înlăturarea îndatorireĭ stăpînuluĭ de a încuviinţa pămînt însurăţeilor, se îngreuia încă starea ţăranuluĭ. Dar nu se putea face altfeliŭ, de îndată ce se admitea principiul pe care era întemeiat întreaga legiuire: eliberarea atît a munceĭ ţăranuluĭ cît şi proprietatea de reciprocele lor îndatorirĭ. E adevărat că se libe-

123 Alte preţurĭ pentru moşiile de munte.

rase brațele țaranuluĭ; însă aceasta se făcea pentru o sumă de o cam dată destul de greŭ de răspuns: 1521 de leĭ 10 parale pentru fruntaș și în proporție pentru ceilalțĭ, preț care nu e vorba adese orĭ nu răspundea la adevărata valoare a pămîntuluĭ, și nemulțămia decĭ și pe proprietarĭ.[124] Să se adaogă pe lîngă aceste, că de multe orĭ se împărțiră țăranilor pămînturile cele maĭ rele și neproductive, și atuncĭ se va putea aprețui condiția reală creată țăranuluĭ prin legea din 1864.

Dar aceste urmărĭ eraŭ să iasă la iveală numaĭ cît maĭ tîrziŭ. De o cam dată săteniĭ fură cuprinșĭ de o mare bucurie la vestea că li se dăduse pămînt, pe cînd proprietariĭ se așteptaŭ din protivă ca aplicarea legeĭ să aducă asupra lor marĭ nenorocirĭ.

Inca din 1862, cînd era să se voteze prima lege rurală, Vasile Alexandri, unul din prieteniĭ ceĭ maĭ devotațĭ aĭ domnitoruluĭ, se jăluia în o scrisoare cătră dînsul, că n'a găsit cumpărătorĭ pentru moșia sa Pătrășcaniĭ și că nu-ĭ poate plăți baniĭ ce-ĭ datoria: „Nesiguranța, spune el, care domnește la noĭ privitor la viitoarele reforme ale legeĭ rurale, ține capitalurile în o teamă tot atît de ridiculă pe cît și de fatală pentru daraverĭ".[125] In 1864 Alexandri revine asupra acesteĭ legĭ, criticînd de astă dată aplicarea eĭ. El spune, că „ar fi trebuit să se dee un termin, înainte de a se pune în lucrare; că arendașiĭ ceĭ maĭ mulțĭ părăsesc moșiile saŭ cer redu-

124. Aceștia bine înțăles considerau despăgubirea ca plată a pămîntuluĭ și nu a răscumpărăreĭ brațelor. Că suma de plătit era mare pentru țaran, se vede din cuvintele luĭ Văsescu la consiliul județan din Dorohoiŭ 29 Noemvrie 1864, (*Mon. of.*, 2 Septemvrie 1865): „Avînd în privire, că afară de impozitele directe către stat, mulțimea locuitorilor urmează să plătească, în anul viitor, *însămnate sume* după noua lege rurală, pentru răscumpărarea îndatoririlor ce aŭ avut către proprietarĭ".

125. Scrisoarea luĭ *V. Alexandri* către *domnitor*, 20 Maĭ 1862 în *Hîrtiile Rossetti.*

ceri; iar proprietarii nu pot lua cultura asupra lor, de oare ce nu aŭ banĭ; căcĭ pentru împrumuturĭ, se cer procente neauzit de marĭ, 24—36 %".[126]

De și legea rurală trebuia să se pună în lucrare de la 23 Aprilie 1865, țaraniĭ căutaŭ să se folosiască de libertatea lor încă din toamna în care legea fusese promulgată, și mulțĭ din eĭ refuzaŭ a maĭ lucra la boieresc, ceea ce pricinui în mulțĭ o mare teamă și îngrijire, amenințată fiind recolta anuluĭ viitor. Chiar secretarul domnitoruluĭ, Baligot de Beyne, scrie stăpînuluĭ săŭ, că „de și nu vra să meargă atît de departe ca oare care persoane care prezic marĭ desordine, ca urmare a foameteĭ relative ce amenința Romania, totușĭ este sigur, că dacă aceste 15 ultime zile nu sunt întrebuințate la arăturĭ și la sămănatul porumbuluĭ, cu zecile de milioane va trebui socotită pierderea țăreĭ, și aceasta într'un an, în care înnecările aŭ pricinuit până acuma chiar atîtea nenorocirĭ și unde budgetul deplorabil și maĭ deplorabila reorganizare financiară a d-luĭ Steege are să aducă, cu tot împrumutul, un deficit urieș".[127] Tot așa scrie domnitoruluĭ și colonelul Cantacuzino, că „numaĭ prezența Alteţeĭ voestre va înăbuși, prin încrederea ce insuflă, rostirea nemulțămireĭ care cîștiga din ce în ce maĭ multă întindere. In deobște lumea este foarte îngrijită asupra rezultatuluĭ aplicăreĭ legeĭ rurale. Se teme de efectele indirecte ale acesteĭ legĭ asupra tocmelelor de bună voe, și pretinde că nu a fost cu putință a se face ca țăranul să lucreze".[128] Că această teamă s'a îndeplinit până la un punt, se vede din o broșură maĭ nouă care spune, că „în anul promulgăreĭ legeĭ rurale, 1864, lucrarea cîmpuluĭ care trebuia să se facă în acel

126. *Alexandri* către *Baligot* 29 August 1864. *Ibidem*.
127. *Baligot* cătră *domnitor*, 12 Aprilie 1865. *Ibidem*.
128. Colonelul *Cantacuzino* cătră *domnitor*, 31 Martie 1865, *Ibidem*.

an în feliul clăceĭ, fu aproape nulă. Ţăranul refuzase a lucra, şi guvernul nu-şĭ dăduse osteneala a explica reforma; apoĭ anul maĭ fiind şi ploios, recolta fu tîrzie şi stricată“.[129]

Chiar expunerea situaţieĭ Romănieĭ de la 2 Maĭ—18 Decemvrie 1864, înfăţoşată senatuluĭ şi adunăreĭ în Ianuarie 1865, arată privitor la legea rurală, că guvernul a fost şi este departe de a-şĭ ascunde gravitatea perturbaţieĭ momentane, produsă în toată economia naţională, prin schimbarea natureĭ foastelor relaţiunĭ dintre proprietarĭ şi săteni. Aceasta este din nenorocire consecvenţa tuturor reformelor mîntuitoare“.[130] Economistul Marţian adaoge, că „orĭ ce să zică cineva, adevărat e că proprietăţile marĭ aŭ exportat maĭ mult şi nouă măsură de o cam dată, pe vre-o cîţĭ-va anĭ va împuţina producţia. O criză tranzitorie se va simţi fără îndoială“.[131] Raportul comisiuneĭ mixte a senatuluĭ şi a adunăreĭ din 1865 stăruieşte mult „să se aplice maĭ curînd legea rurală, de oare-ce de altfeliŭ eficacitatea aceleĭ legĭ ar fi îndoielnică“.[132] In sfîrşit circulara ministruluĭ de externe, Bălăceanu, lămuritoare a turburărilor de la 3(15) August 1865 spune, că „din această falşă credinţă că reforma anunţată nu era să fie numaĭ decît aplicată, aŭ rezultat din nenorocire oare-care scădere în venitul fonciar; pe de altă parte ţăraniĭ, cuprinşĭ de bucuria desrobireĭ lor, au răspuns prin o regretabilă nelucrare la măsurile luate în al lor interes“. Despre scăderea venituluĭ fonciar vorbeşte şi raportul directorilor Bănceĭ de Moldova (Banque de Moldavie) care declară, că este de nevoie a se suspenda plata dividendeĭ pe aniĭ 1864—1865, din cau-

129. *La Question d'Orient et la nation roumaine*, Paris, 1867, p. 12.
130. Vasile Cogălniceanu, *Acte*, p. 86.
131. *Analele economice* 1864 în *Mon. of.*, 1 Oct. 1865.
132. *Mon. of.*, 13 Oct. 1865.

ză, că „veniturile unora din moșiile ipotecate aŭ căzut așa de tare, că nu mai acopăr anuitatea de plătit“.[133] „Criza agricolă ar fi fost însă mai puțin gravă, dacă, pe lîngă neajunsurile neapărate ale unei perioade de tranziție, nu s'ar fi adaos înnecările, seceta și epidemiile.“[134]

Bine înțăles ca protivnicii domnitorului nu lipsiră de a exploata aceste încurcături, pentru a lovi în el, ceea ce se făcea însă prin gazetele străine, în țară nefiind cu putință o agitație prin presă. Se înțălege de la sine că ziarele austriace, precum *La Correspondance générale* și *Le Mémorial diplomatique*, nu mai puțin și acele rusești ca *Le Nord* ponegriaŭ din răsputeri opera lui Alexandru Ioan I; dar și multe din ziarele franceze, precum *le Temps* și mai ales *Les Débats* criticaŭ chiar cu înverșunare legea rurală și arătaŭ pierzătoarele ei efecte. Acestui din urmă ziar însă îi răspunde foarte bine *Le Courier d'Orient* din Constantinopole, observînd, că „el se miră ca tocmai *Les Débats* să cadă așa de rău asupra principelui Cuza, pentru împroprietărirea sătenilor, cînd nu avuse destule cuvinte de laudă pentru fapta identică a împăratului Alexandru al Rusiei.[135]

De notat este că femeile fură acele ce se plecară mai întăi de a asculta de lege. Anume trei boierese din județul Ilfov, doamnele de Ruckman, Lahovari și Băleanu dădură de bună voie pămînturile cuvenite sătenilor.[136] Ori cum ar fi fost rezolvită

133. Reprodusă de *Mémorial diplomatique*, 11 Iunie 1865.

134. Vezi *L'Europe* din Frankfurt, 29 Sept. 1863.

135. Răspunsul lui *Le Courrier d'Orient* 28 Sept. 1864 ziarului *Les Débats* din 10 Sept. 1862. *Le Monde*, *Le Constitutionnel* și alte cîte-va organe sunt favorabile legei rurale.

136 Depeșa lui *Cogălniceanu* c. *domnitor* 19 Sept. 1864 (*Hîrtiile Rossetti*). C. D. Aricescu împroprietărise pe sătenii de pe moșia lui, *Buclișteniĭ*, jud. Buzeului, încă dinaintea promulgării legei rurale, anume în 10 Iunie 1862. *Mon. of.*, 30 Iunie 1864.

chestia rurală; ea găsise o deslegare, și ar fi trebuit ca poporația țărănească să fie deșteptată asupra nouei condiții în care intră viața ei economică; și să se fi îndrumat activitatea eĭ așa, ca să se poată intocmi în sinul nouei stărĭ a lucrurilor.[137] Ca Regulamentul Organic care el pusese temelia acesteĭ noue îndrumărĭ economice în gospodăria săteanului, să nu fi luat nicĭ o măsură în aceasta privire, lucrul se explică prin nepăsarea aceleĭ legiuirĭ față cu nevoile țaranuluĭ. Ca nicĭ domnia luĭ Vodă Cuza nu conține nicĭ o măsură luată în privința aratată s'ar explica din scurta eĭ durată după aplicarea legeĭ rurale, chiar în cazul cînd s'ar fi putut gîndi la așa ceva.

SFÎRȘITUL VOLUMULUĬ I.

137. Că lucrul nu s'a făcut nicĭ de atuncĭ încoace timp de 40 de anĭ de o desvoltare conștiută, s'ar părea maĭ neexplicabil, dacă în istorie ar fi ceva care să nu-șĭ aibă explicarea.

CAP. XII

DE LA LOVITURA DE STAT PĂNĂ LA DESCHIDEREA ULTIMEI LEGISLATURI

2 Maĭ 1864—4 Decemvrie 1865.

Călătoria luĭ Cogălniceanu în Oltenia. De la lovitura de stat înainte, se simte tot maĭ mult mîna domnitoruluĭ în conducerea daraverilor publice—iar acțiunea opozițieĭ se trage pe dedesubt, apucînd tot maĭ mult calea complotuluĭ care la sfîrșit, izbutește a răpune pe acela ce de o cam dată o răpusese pe dînsa.

Pentru a îndreptăți însă „punerea sa deasupra legilor", cum singur domnitorul caracterizază actul de la 2 Maĭ,[1] el împreună cu consiliul de stat se apucă de lucru, și în scurt timp iesă la lumină o sumă de legĭ noue, menite a desăvârși organizarea țăreĭ, unele din ele, nu e vorbă, cam pripit întocmite, după cum nicĭ se putea altfeliŭ, în graba ce se pusese de a se îndreptăți lovitura de stat, prin a eĭ productivitate pe tărîmul legiferăreĭ.[2] Așa se promulgă legile de expropriere pentru cauză de utilitate publică, de

1. Mesajul din 6 Decemvrie 1864. *Mon. of.* din acea zi.
2. Domnitorul spune chiar în acel Mesaj, că „ceea ce nu s'a făcut în 5 anĭ s'a făcut acuma în 5 lunĭ. Uită însă spornica activitate a camereĭ dinaintea lovitureĭ de stat. Vedĭ maĭ sus p. 366.

constrîngere corporală, de măsurĭ şi greutăţĭ, pentru întroducerea juriuluĭ, de instrucţiune publică, a sinoduluĭ, a impozituluĭ băuturilor spirtoase, condica penală cu procedura eĭ, pe lîngă altele maĭ micĭ şi în sfîrşit cele doua maĭ însemnate legiuirĭ din domnia luĭ Alexandru Ioan I, pe lîngă acea a secularizăreĭ: unificarea legiuireĭ civile din ambele ţărĭ, prin întroducerea coduluĭ Napoleon şi legea rurală.

Se poate părea în destul de straniŭ ca legea rurală să fi fost aproape pricina cădereĭ luĭ Cogălniceanu de la minister, el care fusese mîna dreaptă a domnuluĭ în îndeplinirea tuturor îndrăznelelor timpuluĭ din urmă. Cu toate că vremile eraŭ foarte grele, adăogîndu-se pe lîngă frămîntările lăuntrice, produse de lovitura de stat şi de legea rurală, noua complicaţie în chestiunea mănăstirilor închinate, precum şi alte greutăţĭ, totuşĭ domnitorul era aproape să răspingă din a luĭ colaborare pe ministrul, în care pănă atuncĭ se sprijinise atît de mult.

Pricina acesteĭ hotărîrĭ a domnuluĭ stă în un simţimînt ce ne vine cam greŭ de înţăles la Alexandru Ioan I, un soiŭ de gelozie faţă cu ministrul săŭ care ce e drept se purtase aşa, încît atrăsese asupra luĭ o mare parte din recunoştinţa pe care ţărănimea o arăta pentru a eĭ împroprietărire.

Anume, Cogălniceanu, pentru a se bucura de efectele ce legea rurală era să le producă tocmaĭ în primul moment, asupra masseĭ poporuluĭ, cedînd unuĭ simţimînt de dorinţă de mărire, întreprinse o călătorie în Oltenia. Pretutindene fu primit cu cea maĭ mare înflăcărare. „Ţăraniĭ din Slatina, ne spune Magheru, îĭ rîdicase arcurĭ de triumf şi, cînd se duceaŭ să vadă pe Cogălniceanu, spuneaŭ că merg să vadă pe Măria Sa care le-a dat pămînt. Treĭ zile, cît a stat aicĭ, a fost un adevărat principe. *C'est un peu louche*“, sfîr-

șește Magheru scrisoarea sa.[3] Tot așa spune și Bonnet, șeful inginer francez de la lucrările publice, că „a lăsat Craiova în entuziasmul cel mai nebunesc. Cuvîntări, lacrimi, luminații, banchete, tot fusese pus în lucrare. Caliman este un prefect prea ghibaciŭ. Recunoștința Craiovenilor către dl președinte al consiliului s'a arătat la lumină, prin un ceasornic de 900 de galbeni“. Adaoge însă Bonnet, că „trebue să faca această dreptate lui Cogălniceanu, că în tot deauna a repurtat în public meritul Alteței Sale și că a vorbit către țărani un graiŭ foarte împăciuitor“.[4]

Se vede însă că rapoartele ce se făceaŭ domnitorului asupra călătoriei triumfale a ministrului săŭ, eraŭ colorate mai mult în sensul rapoartelor lui Magheru, decît în acel al scrisorilor lui Bonnet. Domnitorul se supără adînc pentru această uzurpare, din partea ministrului, a gloriei celei mai mari a domniei lui, pentru izbutirea căreia el presimția poate că pusese această domnie chiar în cumpănă. Cum se întoarce Cogălniceanu din Oltenia, domnitorul începe a-i arăta neîncredere. Așa el ordonă, ca toate deslegările ce le-ar da în chestiunea rurală, să treacă prin consiliul de miniștri. Cogălniceanu întimpină că o asemene măsură ar fi peste putință de aplicat, de oare ce ar însămna să se delege administrația țărei consiliului miniștrilor. El scrie domnitorului: „Mai bine decît a statornici un asemene principiŭ, să se schimbe ministrul care a ajuns atît de nenorocit, încît să nu mai aibă voie a aplica legile ce sunt de competința sa, adecă acele administrative. Dupa întoarcerea mea din nenorocita călătorie ce am făcut-o la Craiova, am găsit situațiunea cu totul schimbată, cel puțin în ce mă privește pe mine, și asprele imputări ce în fața

3. Scrisoarea lui *Magheru* din 27 August, 1864. *Hîrtiile Rossetti.*
4. *Bonnet* c. *Baligot*, 29 August 1864. *Ibid.*

consiliuluĭ de miniştri mi-aţĭ adresat, în conflictul stîrnit între mine şi ministrul justiţieĭ, N. Creţulescu, mi-aŭ dat dovadă că eŭ nu maĭ eram preşedinte de consiliŭ decît cu numele şi de abia maĭ eram ministru. Maĭ multe depeşĭ ce am primit de la I. V., toate scrise într'un ton de viderată neîncredere, mă pun în tot dreptul de a crede, că nu maĭ pot conta pe buna voinţă a I. V. Faceţĭ maĭ bine I. V. o excursiune în Valahia Mică, spre a vă încredinţa de infamia calomniatorilor".[5] Intr'o scrisoare către Neculaĭ Bălănescu, Cogălniceanu este încă şi maĭ lămurit. El spune, că „Alteţa Sa s'a folosit de cea d'întăĭ împrejurare, pentru a arăta toată a eĭ nemulţămire, că nu am fost fluerat în excursiunea mea din Oltenia. Ovaţiunile de care-mĭ vorbeştĭ, crede-mă că am fost cel d'întăĭ a nu le primi. Am ordonat, înainte de a intra în un judeţ, prefecţilor, să nu-mĭ facă nicĭ o primire oficială, nicĭ macar acea neapărată, precum aflarea prefectuluĭ la intrarea districtuluĭ. Dar, reprezentant al unuĭ principe ce daduse libertatea unuĭ popor, mi-ar fi fost cu neputinţă a nu întimpina o bună primire din partea poporaţiilor. Ele mi-a făcut o primire minunată; dar aceasta ar fi facut-o orĭ căruĭ ministru, vizitînd ţara, ca delegat al principeluĭ. Pretutindene am făcut lauda domnitoruluĭ, pretutindene i-am ridicat vaza; pretutindene am atribuit luĭ şi numaĭ luĭ singur, tot meritul marelor fapte îndeplinite. Nicĭ un alt strigăt nu a fost rostit decît acel de Alexandru Ioan I şi cel întăĭ care l'am dat am fost eŭ. E în voia d-luĭ Creţulescu (Neculaĭ) de a zice împrotivă; este în voia luĭ de a întrebuinţa clevetirea, spre a veni în locul meŭ. I-l cedez cu plăcere. Librecht, sub cuvînt de a vizita poştele, percurge districtele pe care le-am vizitat eŭ. Il desfid să constate că, în cea maĭ mică îm-

5. Raportul luĭ *Cogălniceanu* din 10 Septemvrie 1864. *Ibid.*

prejurare, am lipsit datoriilor mele de ministru devotat și credincios. Judecă însă, dacă pot merge înainte, cu un coleg așa de puțin delicat? Judecă maĭ ales, dacă chiar de pe acuma sunt uitate slujbele pe care le-am adus, la ce pot să mă aștept pentru poĭmînĭ? In plin consiliŭ am fost apostrofat, precum nu poate să fie un ministru. Eram hotărît să-mĭ daŭ îndată dimisia. Prietenĭ sincerĭ m-aŭ sfătuit însă să nu o fac, și aceasta în viderea frumoaselor legĭ pe care le-am făcut împreună și care ar cădea în desobicĭnuință, saŭ ar fi răsturnate a doua zi după alcătuirea unuĭ noŭ minister. Chiar de pe acuma protivnicii noștri aŭ început a se mișca, în viderea apropiatelor alegerĭ. Eĭ pregătesc și o protestare în contra legeĭ rurale. S'ar părea că A. S. este foarte sigură pe alegerĭ, de oare-ce pregătește o schimbare de minister și ea crede, că dl Crețulescu este omul în stare să-ĭ dee o bună adunare de deputațĭ. Pe tine te rog să te ducĭ la Ruginoasa și să hotărești chestiunea. Saŭ se aibă încredere în mine și să fiŭ tratat ca președinte al consiliuluĭ, saŭ să mă lese să mă duc în liniște. Sunt convins că aŭ început a se sătura de mine. Eĭ bine! să mi-o spună pe față. In împrejurările actuale—și ele sunt maĭ critice de cum se crede—principele are nevoie de un minister care să inspire și să primiască o încredere reciprocă. Această încredere eŭ nu cred s'o maĭ posed. Nu voĭ lua cu mine altă părere de raŭ, decît aceea de a vedea că, odată noĭ dușĭ, toate faptele noastre cele marĭ și toate lucrările noastre se vor duce și ele pe gîrlă“.[6]

Totușĭ lucrurile se împacară, și Cogălniceanu rămase la putere, urmînd maĭ departe a lucra pentru ca legea rurală se devină o realitate. O scrisoare a

6. Scrisoarea luĭ *Cogălniceanu* din 4 Septemvrie 1864. V. Cogălniceanu, *Acte*, p. 82—83.

luĭ, din 16 Septemvrie 1864, arată această schimbare în situația luĭ.[7]

Adunarea cea nouă. — Lovitura de stat aduse însă nu numaĭ deplinirea organizăreĭ țăreĭ prin legile enumerate și schimbarea stăreĭ claseĭ țăranești prin împroprietărire; ea maĭ avu încă un efect covîrșitor asupra foștilor privilegiațĭ. Prin noua lege electorală, se schimba cu totul caracterul reprezentăreĭ naționale; dar tot odată se aduseră toate puterile reale în mînile domnuluĭ. Maĭ întăĭ corpul ponderator al căruia membri, în marea lor majoritate, eraŭ numițĭ de domn, se înțălege ca trebuia să fie un organ supus voințelor luĭ. De altfeliŭ nu se poate zice, că senatul luĭ Alexandru Ioan I era alcătuit din oamenĭ fară vază și fără valoare. Eraŭ în el barbațĭ ca I. Strat, Al. Vasescu, M. Cogălniceanu, Hristian Tell, Ludovic Steege, Savel Manu, N. Crețulescu, N. Rosetti-Bălănescu, Teodor Balș, Barbu Belu, Stefan Catargiu (fostul caimacanu), Costin Catargiu, Scarlat Crețulescu, N. Docan, C. I. Filipescu, I. I. Filipescu. Gh. Ghica generalul, C. Năsturel Herescu, C. Hurmuzaki, Nicolae Milu, Scarlat Rosseti, Al. Sturza, Al. Teriachiu, Barbu Vladoianu, etc.[8] De și senatul conținea reprezentanțĭ aĭ vechilor familiĭ, persoanele ce-l alcătuiaŭ fusese numite din rîndul acelora favorabile domnitoruluĭ sau cîștigate luĭ, tocmaĭ prin această numire. De aceea și opoziție în senat maĭ că nu se întîlnește. Numaĭ neînduplecatul I. I. Filipescu votează contra răspunsuluĭ la mesaj; Sc. Rossetti combate legea numireĭ mitropoliților din partea capuluĭ statuluĭ, ca necanonică; iar cincĭ senatorĭ și anume P. Carp, I. I. Filipescu, Gherman, Radu

7. *Hîrtiile Rossetti.*

8. Lista senatorilor, astfeliŭ cum s'a alcătuit corpul la început, vezĭ în *Progresul* foaia publ. oficiale, Iașĭ, 5 Dec. 1864.

și Sc. Rosetti votează contra indigenatuluĭ luĭ Cesar Librecht, directorul poștelor și telegrafelor și favoritul domnuluĭ.[9]

Fizionomia adunăreĭ este însă cu totul stranie și neobicĭnuită, dacă o asămănăm cu cea de maĭ înainte. Numele marĭ aŭ dispărut aproape cu totul, pentru a face loc unor oamenĭ ce nicĭ odată nu s'ar fi putut întîlni cu deputăția sub vechea lege electorală. Așa întîlnim nume ca Toma Furduescu, Dicu Erbaciŭ, Stan Teodorescu, Vasile Niculescu, Neculaĭ Gazanacli, Toader Bordașu, Ioan Anuș (Arman), Coman Chițoiŭ, C. Zatreanu, I. Zoiade, Tanase Popescu, D. Rădulescu, D. Frumușanu, Crăciun Cozmescu, Bilciurescu, Caramanlău, Deparațanu, Avedic Goilav (Arman), Ioan Baciu, Poplica, Trandafir, Simigiu, Moraitu, Nanaescu, Paraschiv, Droc, Zugrăvescu, Ipceanu, Rufu, Sîmboteanu, Roșca, Titorov, Iliescu, Crasnaru, Băzășanu, Roibu, Gaiță, etc.; iar dintre numele maĭ cunoscute, întîlnim numai pe Costachi Negri, N. Lambrino, N. Cantacuzino, C. Ralet, Scarlat Lambrino, Al. Florescu, A. Teriachiu, V. Romalo, N. Lahovari, Hr. Tell și Gr. Cuza, 11 pe 160[10]. Nicĭ un singur membru din foasta opoziție nu fusese ales.[11] Era o săritură ne maĭ pomenită. De la clasa privilegiată, organul legiferăreĭ trecuse de odată la acele ce până atuncĭ suferise numaĭ măsurile, fără a desbate nicĭ una din ele. Lovitura în clasa boierească era o lovitură de moarte.[12] Se înțelege că în starea

9. Șed. din 5 Fevruar și din 10 Martie 1865, *Mon. of.*, 20 Ian., 16 Fevruar 1865 și 28 Martie 1865.

10. Enumarea tuturor deputaților în *Progresul*, 1 Dec. 1864.

11. *Le Temps* 10 Dec. 1864: „On n'a pas laissé à l'opposition un seul endroit, où elle put faire élire un député".

12. Era o transformare radicală. Orĭ cum ar fi fost începuturile, se poate rosti judecata ziaruluĭ *La France* 11 Dec. (30 Nov.) 1864: „Criticele cu care este întîmpinată lovitura de stat ar fi îndreptățite, dacă această supremă inițiativă nu ar fi dat Romînilor maĭ mult decît le lua pentru moment".

de cultură de atuncĭ a Romănieĭ, întinderea dreptuluĭ electoral, în loc de a spori ca în alte ţărĭ pe protivnicii guvernuluĭ, făcuse din adunarea deputaţilor numaĭ un biroŭ de înregistrare pentru propunerile stăpînireĭ, aşa că sistemul constituţional la noĭ începe chiar de la a luĭ introducere pe de andoasele. Domnul, pentru a-şĭ întări autoritatea, lărgeşte cercul electoral. Pe cînd în alte ţărĭ se făceau revoluţiĭ din partea poporuluĭ, pentru a dobîndi această lărgire, la noĭ revoluţia trebui să plece de sus, pentru a întări prin ea puterea ocîrmuireĭ.

Organele timpuluĭ nu se pot împiedeca de a expune adevăratul caracter al acesteĭ reprezentaţiĭ naţionale. *Reforma*, organ de altfeliŭ favorabil guvernuluĭ, nu stă la gîndurĭ spre a spune despre noiĭ deputaţĭ, că „dacă sunt puţinĭ dintre eĭ care se bucură de o celebritate oare-care prin antecedentele lor, dacă puţinii din eĭ sunt oratorĭ distinşĭ, teoretecĭ profunzĭ sau practicianĭ experimentaţĭ, în schimb însă sunt oamenĭ oneştĭ şi bunĭ patrioţĭ“.[13] De aceea, cu toată supărarea adunăreĭ pe deputatul C. Aricescu, pe care chiar îl exclude din sinul eĭ, nu prea calomniase el adunarea, cînd scrisese în *Concordia* din Pesta, că „în ea sunt numaĭ 5—6 deputaţĭ care pot vorbi; ceĭ-lalţĭ sunt incapabilĭ; că eĭ pot fi lesne influenţaţĭ, după cum s'a dovedit aceasta cu ocazia formăreĭ comisieĭ budgetare şi a comisieĭ de răspuns la mesaj; că votul pe faţă presupune deputaţĭ independenţĭ, iar nu funcţionarĭ sau aspiranţĭ la funcţiunĭ, oamenĭ timizĭ ce se tem chiar de a rosti o părere.“[14] Intre deputaţĭ erau şi vr'o 20 de ţăranĭ, despre care tot *Concordia*, însă de astă dată prin

13. *Reforma*, 7 Decem. 1864. Comp. 3 Decem. 1864: „Cu toate că nu cunoaştem decît pe vr'o cîţi-va din ceĭ 160 de reprezentanţĭ.“ Eraŭ oamenĭ absolut necunoscuţĭ.
14. Şed. din 29 Ianuarie 1865 *Mon. of.*, 28 Fevr. 1865.

propria eĭ redacţie, spune, că „ar fi nişte ignoranţĭ acăror serviciu nu poate fi decît spre stricare şi compromisiune, neputînd servi nicĭ guvernuluĭ, nicĭ chiar cauzeĭ claseĭ lor“.[15] De aceea bună oară, proiectul de răspuns la adresa tronuluĭ este votat cu unanimitatea celor 120 deputaţĭ prezenţĭ.[16] Ţinuta deputaţilor este foarte stîngace; eĭ se tem de a rosti cea maĭ mică părere protivnică guvernuluĭ, şi cînd unul se încumăta să o facă, era îndată ţistuit de majoritate; adese orĭ miniştriĭ trebuiaŭ să-ĭ încurajeze a-şĭ rosti cugetările.[17]

Mesajul cetit de domn la deschiderea adunăreĭ, 6 Decemvrie 1864 caută să îndreptăţiască măsurile îndeplinite de guvern. „El spune, că luptele şi frămîntările compromisese ţara; că din afară se spunea cuvîntul de anarhie, iar în lăuntru luptele din camera ameninţaŭ să iasă pe stradă. A trebuit să se iee o energică hotarire“. Arată, după aceea, cum prin recunoaşterea actelor de la 2 Maĭ din partea puterilor, ţara a dobîndit deplina eĭ autonomie; apoĭ enumeră legile cu care guvernul a înzăstrat ţara, ca organizarea judecătorească, legea comunală, cea relativă la juriŭ, codul penal, codul civil, sinodul, instrucţiunea publică obligatoare şi gratuită, sistemul metric, exproprierea pentru cauză de utilitate publică, camerele de comerţ, casa de consemnaţiĭ, legea de recrutare, legea pentru cumpărărĭ de imobile din

15. Reprodusă de *Regeneraţiunea* 28 Ian. 1865.
16. Şed. din 4 Ian. 1865. *Mon. of.*, 10 Ian. 1865.
17. Cîte-va scene curioaze se petrec în şedinţa din 30 Dec. 1864, *Mon. of.*, 21 Ian. 1865. Tell, un vechiŭ parlamentar, observă într'o zi, asupra moduluĭ cum adunarea işĭ înţălege rolul: „nu-mi aduc aminte să se zică unde va, în regulament, că atuncĭ cînd guvernul primeşte o opinie, numaĭ atuncĭ să se voteze“. Şed. din 23 Fevruarie, *Mon. of.*, 21 Martie 1865. *Trompeta Carpaţilor*, 6 Iunie 1865, observă că adunarea are identic aceiaşĭ bază ca şi plebiscitul. Unde putem găsi o cameră maĭ guvernamentală decît actuala?“.

partea străinilor, legea rurală, realizarea împrumutuluĭ de 48 de milioane, chestia mănăstirilor închinate intrată în faza despăgubireĭ. Asupra finanţelor arată, că deficitul neînsămnat, faţă cu bogăţiile nedesvoltate ale ţăreĭ, a provenit în mare parte din cauza mareĭ datoriĭ moştenite de la guvernele trecute; apoĭ prin creaţiunile noue, pentru care foastele adunărĭ nu s'aŭ îngrijit a procura şi veniturile necesare. „Cît despre mine sfîrşeşte mesajul, aceasta este cea maĭ frumoasă zi a vieţeĭ mele, pentru că după ce pentru un minut, spre a salva naţiunea şi societatea romînă, am fost nevoit a mă pune maĭ pre sus de legĭ, astăzi mă văd în fericita poziţiune de a pune în aplicare nouele instituţiunĭ ale Romănieĭ, încredinţîndu-le inimeĭ, intelegenţiĭ şi patriotismuluĭ uneĭ adevărate reprezentaţiunĭ naţionale.“ Sesiunea adunăreĭ se scurge în cea maĭ deplină linişte;[18] ea se ocupă de cîte-va legĭ maĭ însamnate, precum de acea pentru autocefalia bisericeĭ romîne, acea pentru numirea episcopilor şi a mitropoliţilor, pentru distrugerea morilor pe cursul Dîmboviţeĭ şi construirea cheiurilor acestuĭ rîŭ, legea pentru aşăzarea impozituluĭ fonciar după modificările intervenite în starea proprietăţeĭ, legea privitoare la perceperea veniturilor directe, şi alte cîte-va. De alt-feliŭ marea şi statornica îndeletnicire a adunăreĭ şi în parte şi a senatuluĭ, este votarea indigenatelor şi a numeroaselor cererĭ de pensiunĭ care nu se maĭ sfîrşiaŭ“.[19]

Cum se face că în mersul atît de regulat al desbarilor din cursul sesiuneĭ ordinare, dintre 6 Decem-

18. Numaĭ odată ca prin minune, preşedintele chiar al adunăreĭ, Al. Florescu, combate legea pentru distrugerea morilor pe Dîmboviţa. Şed. din 4 Martie 1865, *Mon. of.*, 9 Aprilie 1865.

19. Suma totală a pensiilor votate în această sesiune a fost de 492,850 de leĭ. Vezĭ rezumatul lucrărilor camereĭ în ziarul *Opiniunea naţionala* 25 Martie 1865.

vrie 1864 și 13 Martie 1865, ministeriul Cogălniceanu să se retragă în ziua de 26 Ianuarie?[20] Ziarele puse sub regimul ordonanței din 1859, se abțin de a da orĭ ce soiŭ de informațiĭ, asupra cauzelor aceste retragerĭ.[21] Desbaterile adunăreĭ ne daŭ însă destăinuirĭ asupra pricineĭ ce a determinat criza, și anume ea a provenit din tonul prea autoritar, pe care președintele consiliuluĭ îl avea față cu deputațiĭ, la cea maĭ mică a lor încercare de emancipare. Așa cu prilejul retrageręĭ miniștrilor Crețulescu și Steege, retragere ce precedează cu cîte-va zile pe acea a Cogălniceanuluĭ, deputatul Grigore Cuza, unchiul domnitoruluĭ și unul din rariĭ membrĭ aĭ foasteĭ adunărĭ ce fusese ales în adunarea cea nouă, rostește cîte-va cuvinte de părere de răŭ, asupra dimisieĭ celor doĭ miniștrĭ, Cogălniceanu dă încă o lecțiune așa de aspră bătrînuluĭ deputat, asupra faptuluĭ că nu este cuviincios de a se lua cuvîntul asupra unuĭ mesaj, încît se spunea că adunarea, indignată de tonul ministruluĭ, voia să-ĭ dee un vot de blam.[22] In ședința din 28 Ianuarie, deputațiĭ Tell și Aricescu îșĭ daŭ dimisia din mandatele lor, cel întăĭ pe motivul că fusese chemat la ordine fără cuvînt de vice-președintele D. Gusti; cel de al doile, fiind că biuroul modificase, în trecerea din procesul verbal, un rezumat al discursuluĭ săŭ, în care găsia oare care cuvinte atingătoare pentru demnitatea camereĭ.[23]

---

20. Ministeriul fusese întăĭ descomplectat prin retragerea luĭ Steege și N. Crețulescu, *Mon. of.*, 22 Ian. 1865. Retragerea luĭ Cogălniceanu, *Ibidem*, 26 Ian. 1865.

21. *Reforma* din 25 Ianuar și 2 Fevruar 1865 înregistrează numaĭ retragerea, fără nicĭ un comentar. *Regenerațiunea*, 28 Ianuarie 1865, spune, că „nu poate da nicĭ un cont asupra cauzelor aceste schimbărĭ, neavînd nicĭ o informațiune."

22. *Le Courrier d'Orient* 4 Martie (20 Fevruar 1865). *La Patrie* 8 Martie (24 Fevr.) 1865.

23. Aceasta înainte de a cunoaște camera cele scrise de Aricescu în Concordia, în urma cărora votează excluderea luĭ. Vezĭ maĭ sus, nota 14.

Cogălniceanu care intervine în desbatere, spune între altele că „nu era dator biuroul să se ţină de extractul omiopatic al D-luĭ Aricescu; că biuroul are dreptul a şterge, nu numaĭ cuvinte şi fraze, dar chiar acele ideĭ, emise cu intenţiunea de a aprinde pasiunile; că prin urmare D. Aricescu n'are dreptate să fie violent şi nicĭ vrîsta d-sale nu poate să-l justifice. Toţĭ suntem maturĭ; cine se simte nematur să 'şi dee demisiunea; *nevîrstnicia afară, nu aice, precum şi aceĭ care sunt uşorĭ la minte*".[24] Se vede că aceste cuvinte au ofensat pe maĭ mulţĭ deputaţĭ şi că această jignire a fost adusă la cunoştinţa domnitoruluĭ, care trebuia să dee o satisfacţie camereĭ, jărtfind ministerul, la care am văzut, că din cauza incidentuluĭ călătorieĭ la Craiova, domnitorul nu prea ţinea şi nicĭ Cogălniceanu nu era mulţămit de modul cum îl trata principele.

Cum spune ziarul francez *La Patrie*: „se crede cu dreptul, că energia d-luĭ Cogălniceanu făcuse marĭ serviciĭ ţăreĭ în timpul evenementelor care precedară şi urmară lovitura de stat; ea era însă nu la locul eĭ în toate privirile, faţă cu o cameră a căreĭ devotament nu putea fi supus nicĭ umbreĭ uneĭ îndoelĭ. Caracterul cel prea aspru al preşedinteluĭ consiliuluĭ stîrnindu-ĭ numeroşĭ protivnicĭ în sinul senatuluĭ şi a consiliuluĭ de stat, principele trebui, cu toată părerea sa de răŭ a renunţa la concursul d-luĭ Co-

24. Spusele ministruluĭ sunt reproduse de *Correspondence générale de Vienne*, organul cel maĭ duşman al domnitoruluĭ Românieĭ, în numărul săŭ din 16(4) Ian. 1865, în chipul următor: „Elles cont acceptées les démissions et j'accepte de même celles d'un tas d'idiots et de cretins qui ont peut être envie de suivre votre exemple. Il faudrait une plume bien autrement habile et exercée pour rendre le tumulte qui suivit cette inconcevable et grossière apostrophe". Cu toată exagerarea lucruluĭ, se poate vedea, că cuvintele luĭ Cogălniceanu nemulţămise adunarea.

gălniceanu“.[25] Cînd adunarea află despre retragerea ministrului ce o ofensase, ea propune ca să trimită o deputaţie domnului, spre a-ĭ mulţămi pentru satisfacţia ce a dat-o adunăreĭ, prin schimbarea ministeriuluĭ „maĭ ales că această schimbare a venit în urma unuĭ incident foarte regretabil, iscat în această adunare în şedinţa din 23 Ianuarie“. Preşedintele însă opreşte pe deputatul Borănescu a desvolta această moţiune, „de oare ce nu se cuvine a rîdica chestiunĭ de blam pentru un minister căzut“.[26]

In sesiunea extraordinară ce se deschide după Paştĭ, la 2 Maĭ şi ţine pănă la 25 Iunie, se repetă aceleaşĭ împrejurărĭ aproape ca şi în cea ordinară, şi anume căderea ministeriuluĭ Bozianu ce înlocuise pe Cogălniceanu la 26 Ian. 1865. Schimbarea se făcu tot din pricina neînţalegerilor dintre adunare şi minister; anume cu prilejul votăreĭ legeĭ pensiunilor maĭ apoĭ cu acel al votăreĭ legeĭ organizăreĭ judecătoreştĭ, se schimbă cuvinte cam grele între minis-

25. *La Patrie* din 8 Martie (24 Fevruar, 1865.

26. Şed. din 23 şi 26 Ianuarie. *Mon. of.*, din 26 şi 27 Fevr. 1865. Se maĭ atribuia căderea luĭ Cogălniceanu şi la alte împrejurărĭ care poate se vor fi adaos către conflictul cu camera, pe care-l credem că a fost hotărîtor. Anume o ceartă cu membriĭ consiliuluĭ de stat, de la o chestiune de preseanţă asupra celor aĭ curţeĭ de casaţie la sărbarea din 24 Ianuarie, şi că la balul de la teatru din aceeaşĭ zi, loja cea d'întăĭ fusese dată consululuĭ francez, cu toate că nu era cel maĭ vechiŭ din consuliĭ străinĭ. Vezĭ *Journal des Débats* 19/7 Fevr. 1865; *La Patrie* 9 Martie (21 Fevr.). De la retragerea luĭ Cogălniceanu din minister, el nu maĭ iea o parte lucrătoare la viaţa politică. Este numit maĭ tîrziŭ de domnitor membru în senat; dar membru tăcut ce nu maĭ intervine decît rare orĭ şi într'un chip necolorat în desbaterile aceluĭ corp. Cu toate aceste Cogălniceanu se considera tot ca „omul de la 2 Maĭ şi învinsul de la 11 Fevruarie“, iar Lascar Catargiu reprezenta partidul ce a triumfat în 11 Fevr. (Cogălniceanu, *discurs* din şedinţa din 5 şi 7 Decemvrie 1890. Ediţie separată Bucureştĭ 1891, p. 411), Cogălniceanu, cu toată disgraţia în care căzuse la domnitor, păstră tot deauna pentru el o adîncă simpatie. Vezĭ scrisoarea *luĭ* catră *Papadopol Calimah* în *Scrisorĭ de la prietenĭ* ale acestuia, *Manuscris din biblioteca Academieĭ romîne*, p. 252: „Ce prince martyr, victime de son dévouement pour la cause du progrès et non as de la réaction; car en vérité n'aurait-il pas régné jusqu'à la fin de sa vie, s'il avait voulu retenir l'ancien régime“?

-terul justiţieĭ G. Vernescu şi deputatul Tell, în care ministrul, între altele, rosteşte şi acele de lecţiune ce ar trebui dată deputaţilor ce se abat de la calea buneĭ cuviinţĭ. Adunarea protestează în mare număr contra aceşteĭ atingerĭ a demnitățeĭ eĭ, şi domnul care nu voia cu nicĭ un preţ să supere o cameră atât de ascultătoare, iĭ dă de a doua oară satisfacţie, chemînd la minister pe N. Creţulescu în ziua de 14 Iunie 1865.[27]

Atît sesiunea ordinară cît şi cea extraordinară se petrecuse decĭ în cea maĭ desăvârşită linişte, cu toate că două ministere fusese schimbate în decursul lor; dar această schimbare se făcuse de domn, tocmaĭ spre a mănţiuea buna armonie ce domnia între el şi cameră; ea se făcuse în mod preventiv, înainte ca conflictele chiar să fi izbucnit. De aceea, cu drept cuvînt, putea spune comisiunea mixtă a senatuluĭ şi a camereĭ ce, după noua constituţie, trebuia să expună domnitoruluĭ nevoile ţăreĭ după fie care legislatură, că „deplina înţălegere ce a existat între senat şi adunare la votarea legilor prezentate de guvern, sunt cea maĭ vie dovadă, că între corpurile cele maĭ înalte ale statuluĭ domneşte una şi aceeaşĭ idee: organizarea ţăreĭ“.[28]

Se înţălege de la sine ce efect trebuia să facă priveliştea uneĭ astfeliŭ de reprezentaţiĭ naţionale asupra vechiuluĭ partid al drepteĭ. Organele care devenise în străinătate ecoul nemulţămirilor eĭ, apreţuiaŭ în chipul următor rezultatul dat de noua lege electorală: „Este aproape indiferent de a se şti dacă dreptul electoral va fi maĭ mult saŭ maĭ puţin re-

---

27. Şed. din 31 Maĭ şi acea din 8 Iunie 1865, *Mon. of.*, 2 şi 10 Iuniŭ 1865. Comp. *Trompeta Carpaţilor* 26, 3 Iunie 1865. Demisia luĭ Bozianu şi numirea luĭ Creţulescu *Mon. of.*, 15 Iunie 1865.
28. *Mon. of.*, 13 Oct. 1865.

strîns, de vreme ce mandatariĭ corpuluĭ electoral nu vor maĭ avea asupra mersuluĭ trebilor țăreĭ decît o neînsamnată înriurire“.[29] Ba chiar, lucru în destul de straniŭ, opoziția mergea până a învinui pe Moldovenĭ de a fi autoriĭ măsureĭ demoralizatoare a lovitureĭ de stat, prefacîndu-se că-ĭ părea răŭ că se îndeplinise unirea sub un principe din acel neam. O corespondență din Bucureștĭ, către *Mémorial diplomatique* din Viena, spune, că „este dureros pentru mine care am fost un mare partizan al unireĭ, să viŭ să constat astăzĭ, că Munteniĭ plătesc foarte scump această unire și că singurul efect, singurul rezultat al intrăreĭ Moldovenilor în această țară, a fost o corupție care, plecînd de la guvern, a cuprins toată societatea, biciŭ care sporește pe fie ce zi și care sparie toate partizile. Marĭ și micĭ învinovățesc cu glas tare pe Moldovenĭ. Oamenĭ schimbătorĭ și fără pricipiĭ, deprinșĭ a trăi în o neorînduială scandaloasă, crescuțĭ de Jidovĭ galițienĭ care aŭ devenit îndreptătoriĭ și adese orĭ stăpîniĭ averilor lor, adăpațĭ cu toate viciile Slavilor și ale Turcilor vecinilor, Moldovenii aŭ dat navală în Muntenia, ținîndu-se de principele Cuza, aŭ pus mîna pe toate funcțiile cele marĭ, civile și militare, aŭ importat aicĭ toate obiceiurile de agiotaj și șantaj din Iașĭ; aŭ făcut din Bucureștĭ și din fie care minister un iarmaroc urieș, deschis la toate concurențele. Proteguițĭ de principele Cuza, căruia slujesc de sprijin, Moldoveniĭ, intrațĭ ca biruitorĭ în urma alegereĭ domnuluĭ moldovan, tratează astăzĭ pe Muntenĭ ca biruițĭ și sapă în fie ce zi fără a o ști, clădirea unireĭ. Toțĭ Munteniĭ fără excepțiune regretă astăzĭ cele ce aŭ făcut în privirea Moldoveĭ și nicĭ unul nu ar maĭ vota astăzĭ pentru unire, dacă ar fi să reînceapă“.[30]

29. *Le Temps*, 26 Decemv. 1864 (1 Ianuarie 1865).
30. *Mémorial diplomatique*, 8/27 Ianuarie 1865.

De și se poate pune în îndoială afirmările prea generalizate a le autoruluĭ acesteĭ jălaniĭ, totușĭ ea ne arata până unde mergea ura contra domnuluĭ în păturile desmoștenite de el de atîtea bunurĭ?

Pe lîngă aceste tînguirĭ maĭ mult saŭ maĭ puțin în stare de a fi crezute, protivniciĭ principeluĭ maĭ răspîndeaŭ în gazetele străine feliurite veștĭ care să înegrească pe cît se poate situațiunea, spre a face cît maĭ răŭ văzută domnia luĭ Alexandru Ioan I. Așa eĭ scrieaŭ, ba că o revoluție era gata a izbucni în Bucureștĭ, ba că un complot fusese descoperit cuntra vieţeĭ principeluĭ; cînd că era să se proclame starea de asediŭ; cînd că se făceaŭ preumblarĭ militare pe stradele Bucureștilor—că în sfîrșit toate se pregătiaŭ pentru o nouă lovitură de stat ce era să proclame ereditatea și regalitatea.[31]

Chestiunea religiósă și acea a mănăstirilor închinate. Prin puternica inițiativă luată de domnitor și prin energica execuție din partea ministruluĭ săŭ Cogalniceanu, chestiunea mănăstirilor închinate fusese hotărită de fapt în România, prin luarea averilor lor pe sama statuluĭ. Trebuia acuma să se obțină recunoașterea acestuĭ act din partea Europeĭ care de la început ținuse cu molătate firile luĭ, dar care, nu e maĭ puțin adevarat, ea singură își însușise dreptul de a limpezi daraverea.

De îndată ce vestea secularizăreĭ ajunse în Constantinopole, reprezentanțiĭ puterilor protivnice consolidăreĭ Romînilor, cerură adunarea în conferență a tuturor ambasadorilor. Raspunsese însă la convocare numaĭ 5 (lipsind Franția și Italia), și eĭ hotărîră

---

31. *Ibidem*, toată luna luĭ Ianuarie. *Correspondences Havas* 10 și 12 Ian. 1865.—Unele ziare străine precum *l'Opinion nationale* 13/1 Ian. și *Le Constitutionnel* 4 Fevr. (23 Ian.) 1865, protestează contra acestor veștĭ neadevărate.

să impună domnitoruluĭ respectarea protocoluluĭ XIII, iar Fuad pașa trimite domnitoruluĭ o notă, în ziua de 25 (13) Ianuarie 1864, în care spune, că „Sublima Poartă, ca suzerană a Principatelor și ca semnatară a Convențieĭ din Paris, se găsește în nevoia de a declara formal Alteţeĭ Voastre, că nu recunoaște votuluĭ adunăreĭ nicĭ un caracter de feliŭ a aduce pagubirĭ drepturilor și stipulațiilor existente; că se consideră zisul vot ca nul și neexistent și că mănține sus și tare chestiunea mănăstirilor închinate pe tărîmul săŭ legal care este acel al protocoluluĭ din 1858".[32] Tocmaĭ pe atuncĭ, pentru a apăsa asupra Europeĭ, se aduce în desbatere în adunare legea armateĭ care, prin amendamentele adaose, iea caracterul uneĭ sculărĭ generale a poporuluĭ român, ceea ce aduce concentrarea de puterĭ turceștĭ dincolo de Dunărea, dar nu maĭ puțin dă de gînd conferențeĭ asupra celor ce s'ar putea întîmpla, în caz de a se silui voința Principatelor, în afacerea mănăstirilor închinate.[33] *La France* și spune, că „scrisoarea luĭ Fuad pașa a produs în întreaga țară o adîncă mișcare, și că toțĭ Romînii se pregătesc de luptă, pentru a apăra o cauză dreaptă și națională".[34]

Pe la începutul luĭ 1864, patriarhul Constantinopoleĭ crezu că pusese mîna pe un noŭ mijloc de presiune contra Romînilor, din cauza uneĭ alteĭ măsurĭ luate de domnitor. Anume reforma serviciuluĭ poștelor ce se efectua tocmaĭ pe atuncĭ, necesita introducerea în el a calendaruluĭ gregorian, spre a se pune în armonie cu poștele occidentale. Aceasta veste fu transmisă în Constantinopole, așa că Alexandru Ioan I avea de gînd a schimba cu totul calendarul ortodox prin acel catolic, și a adăogi la

32. Reprodus de *La France*, 24/12 Fevr. 1864.
33. Maĭ sus, p. 372.
34. *La France*, *Ibidem*.

formula crezuluĭ pe *filioque*. Mare mişcare şi scandal între clerul grecesc. In 5 Fevruarie, patriarhul Constantinopoleĭ scrie mitropolituluĭ Nifon, atrăgîndu-ĭ luarea aminte asupra pasurilor eretice ale domnitoruluĭ. Mitropolitul însă răspunde patriarhuluĭ, în 30 Aprilie 1864, că guvernuluĭ romîn nicĭ nu i-aŭ trecut prin gînd asemene lucrurĭ.[35]

Patriarhul văzînd că-ĭ scapă acest mijloc de a agita maĭ cu putere contra guvernuluĭ din Bucureştĭ, revine iar la chestia mănăstirilor şi cere restituirea veniturilor sechestrate de guvernul romîn.[36]

Conferenţa tuturor ambasadorilor întrunindu-se în afacerea mănăstirilor închinate, în ziua de 2 Maĭ 1864 (tocmaĭ pe cînd la Bucureştĭ domnitorul răsturna Convenţia, despre care vestea încă nu apucase a ajunge la Poartă), văzînd marele pregătirĭ armate ale Romînilor şi temîndu-se de a crea complicaţiunĭ prea grele, se hotăreşte a recunoaşte în princip secularizarea, cu toată nota destul de aspră ce în acelaş timp o trimite principeluĭ.[37] In conferenţa din 6 Maĭ, de şi se luase cunoştinţa de purtarea de răsvrătire a principeluĭ contra actuluĭ fundamental al constituireĭ principatelor, puterile stăruesc în mănţinerea recunoaştereĭ actuluĭ secularizăreĭ, numind o comisiune care să adune elementele pe care să se poată sprijini o evaluare a sumeĭ de despăgubire. Franţia maĭ ales obţinuse acest rezultat, arătînd pericolul ce ar putea rezulta, din revenirea asupra unuĭ vot dat de adunarea din Bucureştĭ şi primit cu înflacărare de întreaga ţară.[38]

---

35. Εκκλεσιαστική μερίμνα ὕπερ τῶν αγιῶν ἐκκλησιῶν Βλαχίας και Μολδαβίας. Εν Κωνσταντινοὓπολει. 1866, p. 58.

36. Copia uneĭ note din 16 Martie 1864 (*Hîrtiile Rossetti*). Comp. *Reforma*, 8 Maĭ 1864.

37. Vezĭ Vol. I, p. 401.

38. *Mémorial diplomatique* 12 Fevr. 1865. *L'Indépendance Belge* 1—2 Ian. 1865 spune: „L'affaire des couvents dédiés est tranchée en

Rusia singură nu se unise cu celelalte puteri, cerînd aplicarea protocolului XIII.[39] Această ținută a mareĭ puterĭ nordice, încurajază pe Grecĭ la împrotivire. In întimpinarea lor cătră președintele conferențeĭ Ali pașa, ceĭ 4 patriarhĭ, reprezentantul munteluĭ Athos și acel al munteluĭ Sinaĭ spun, că „eĭ consideră propunerea de despăgubire ca cea de pe urmă insultă adusă bisericeĭ greceștĭ; că în nicĭ un caz sfințiile lor nu-șĭ pot permite să primiască exproprierea bisericeĭ, nicĭ de a se mulțămi cu o despăgubire".[40] Negri oferia întăĭ 100 de milioane, dar fu nevoit să se urce pănă la 150,000,000 de leĭ turceștĭ, maĭ ales în urma arătăreĭ ambasadoruluĭ englez care-ĭ spusese, că va sprijini despăgubirea, dacă ea va fi urcată la acea sumă.[41] La această părere se alipesc pe rînd toate puterile, afară de Rusia care rămîne de o cam dată în ținuta eĭ protivnică, mănținînd cererea sa a aplicăreĭ protocoluluĭ. La sfîrșit însă și Rusia, neputînd susținea poziția eĭ izolată, primește și ea principiul despăgubireĭ, maĭ ales după ce Negri face propunerea oficială a sumeĭ de 150,000,000.[42]

Călugăriĭ grecĭ văzind că pierd pricina, vraŭ cel puțin să urce mult cifra despăgubireĭ și cer, ca fixarea eĭ să fie delegată comisiuneĭ rînduite de conferențe; dar tot eĭ adaog că nu pot aduce documentele cerute de comisiune, pentru a îndreptăți cererile lor, de oare ce, în 1863, poliția din Bucureștĭ rîpise

---

principe. On ne négocie plus que sur la quotité de l'indemnité à servir au patriarche". După cum se vede de pe data acestuĭ ziar, puterile eraŭ maĭ de înainte ințălese asupra recunoașhtereĭ secularizăreĭ, și cînd se întrunesc la 2 Maĭ, o fac maĭ mult de formă. De aceea se și hotărî lucrul aproape fără desbatere.

39. *Negri* cătră *domnitor* 14 și 30 Aug. 1864. *Corespondența*, p. 199.

40. Declarația patriarhilor în *Le Nord* 9/28 Oct. 1864.

41. *Negri* cătră *domnitor* 15/27 Aug. 1864, *Coresp.* p. 196.

42. *Negri* cătră *domnitor* 6/20 Sept. 1864. (*Hîrtiile Rossetti*) și 20/8 Sept. 1864. *Coresp.*, p. 199.

aceste acte, spărgînd cu toporul lăzile mănăstirilor. Negri întimpină la aceste arătări, că „dacă reprezentanții locurilor sfinte refuză prezentarea documentelor, o fac numai fiind că nu le pot înfățoșa, de vreme ce din ele s'ar vedea, că donațiile aŭ fost făcute mănăstirilor băștinașe și nu locurilor sfinte, și apoĭ s'ar maĭ descoperi și condițiile sub care aceste donațiĭ aŭ fost făcute și care condițiĭ nu aŭ fost puse în lucrare".[43] Dar călugăriĭ grecĭ, ameţiţĭ prin pericolul în care se videaŭ încăpuţĭ, pierd cumpătul și comit greșelĭ. Așa, după ce declarase, că documentele fusese rîpite, treĭ din reprezentanțiĭ locurilor sfinte consimt, la sfîrșit, a arăta documentele, mărturisind decĭ că nu aŭ fost luate, și că le posed; unul din eĭ însă stărueşte în refuzul săŭ, la care se întorc apoĭ și aceĭ ce se oferise a le arăta. Prin această șovăire, se dovedește în chip învederat susţinerea luĭ Negri, că nu convenia călugărilor grecĭ a arăta actele de dăruire.[44] Negri văzînd pe călugărĭ așa de raŭ prinșĭ, cere imediat de la domnitor ca să depună cele 150,000,000 de leĭ, de oare ce, „dacă oferta nu ar fi serioază, se înțelege că conferența s'ar putea ușor întoarce iar la protocolul XIII, lucru ce trebue înlăturat cu orĭ ce preț, cu atît maĭ mult, că puterile ar fi maĭ mult plecate spre Rusia decît spre noĭ".[45] Comisiunea rînduită de conferență necăpătînd, de la nicĭ una din părțĭ, nicĭ un act pe baza căruia să poate lucra, se disolvă,[46] și conferența iea afacerea iarășĭ pe sama eĭ, pentru a hotărî lucrul pe calea autoritară.[47] Rusia cearcă atuncĭ o ultimă intervenire în favoarea Grecilor, cerînd ca să poată călugăriĭ măcar sta în mănăstirile

43. *Negri c. domnitor*, 15 Octombrie 1864. *Coresp.*, p. 202.
44. *Negri c. domnitor*, 30 Oct. și 10 Noemvrie 1864. *Coresp.*, p. 214, 217.
45. *Negri c. domnitor*, 25 Noemvrie 1864. *Coresp.*, p. 206.
46. *Le Siècle*, 1 Fevruarie 1865.
47. *Mémorial diplomatique*, 12 Fevruarie 1865.

secularizate, propunere ce este însă raspinsă. [48] Acela ce sprijinise maĭ ales pe ambasadorul francez, în interesul cauzeĭ romîne, fusese Ali paşa. Marchizul de Monstier cere luĭ Negri, ca să obţină de la domn o scrisoare de mulţămire către înaltul dregător turc. [49] Totuşĭ hopul nu era încă trecut, de oare ce încă în Aprilie 1865, Negri scrie luĭ Baligot: „mă găsesc în focul cel maĭ înspăimîntator al chestieĭ averilor mănăstireştĭ; avem a face cu protivnicĭ de samă“; iar în altă scrisoare către domnitor, reprezentantul adaoge: „sunt foarte grele şedinţele conferenţeĭ şi-mĭ trebue toată răbdarea, pentru a mă mănţinea cum mi-am propus-o, în marginile celeĭ maĭ depline moderaţiĭ faţă cu Rusia şi cu călugăriĭ însuşĭ“. [50]

După ce însă se face împrumutul la societatea generală din Constantinopole şi se depune un acont de 6,000,000 la banca otomană, chestia este cu desăvărşire hotărîtă de conferenţa ambasadorilor şi în privirea despăgubireĭ, [51] încît propriu zis iea sfîrşit în principiŭ. Cele ce maĭ urmară depăşesc domnia luĭ Alexandru Ioan I.

Domnitorul Alexandru Ioan I însă nu se mulţămia numaĭ cu înlăturarea călugărilor grecĭ din mă-

48. *L'Europe* din Frankfurt 21 Fevruarie 1865; *La France* 22 Fevruarie 1865; *L'Epoque* 22 Martie 1865.

49. *Negri c. domnitor*, 12 Aprilie 1865. *Coresp.*, p. 240: „C'est dans Ali pacha que j'ai trouvé tout l'appui désirable dans cette affaire“. Corespondenţa luĭ Negri cu domnitorul era ţinută în limba franceză.

50. *Negri c. Baligot* 14 Aprilie 1865; *Negri c. domnitor*, 17 Aprilie 1865 (*Hîrtiile Rossetti*). In 28 Martie 1865, Negri scrise luĭ Ali paşa, că locurile sfinte refuză indemnitatea şi cer restituirea veniturilor (*Hîrtiile Rossetti*). In mesajul din 6 Decemvrie 1865, domnul vesteşte adunarea despre apropiata deslegare a chestieĭ mănăstirilor închinate. *Mon. of.*, 6 Decemvrie 1865.

51. Imprumutul fusese realizat încă la 6 Sept. 1864. Vezĭ *Correspondance générale de Vienne* din 16 Sept. 1864. Acontul fusese depus la banca otomană încă pe la Decemvrie 1864. Vezĭ *Le Patrie* 14 Decemvrie 1864. şi o depeşă a luĭ *Negri c. Ali paşa* din 8 (20) Septemvrie 1864. (*Hîrtiile Rossetti*).

năstirile României. El doria să mîntue biserica țăreĭ luĭ în deobște de supremația grecească, pentru a zmulge astfeliŭ și ultimele vițe pe care rădăcinele domniilor fanariote le maĭ lăsase încă în pămîntul României. Prin o lege din Ianuarie 1865, se declară biserica romînă de autocefală, păstrînd numaĭ comunitatea credințeĭ cu biserica grecească;[52] apoĭ, prin o o altă lege, se înlocuește vechea alegere a mitropoliților și episcopilor, prin numirea lor de către domn;[53] se organizază tot odată un sinod autocefal al bisericeĭ romîne în care intraŭ și preoțĭ de mir și chiar fețe laice.[54]

Patriarhul, pentru a răsbuna căderea locurilor sfinte în chestia mănăstirilor, adună în Constantinopole sinodul patriarhicesc, în 15 Aprilie 1865, care condamnâ deslipirea bisericeĭ romîne de cea grecească și hotărește a se cere de la domn a se opri pe calea prăpastieĭ pe care apucase. Se trimite în Romănia un delegat al patriarhieĭ, purtător al hotărîreĭ sfîntuluĭ sinod și care avea misiunea de a arăta domnuluĭ purtarea sa necanonică, atît în ceea ce privia mănăstirile închinate cît și în privința noirilor bisericeștĭ. Delegatul patriarhuluĭ este maĭ întăĭ purtat de la ministru la ministru, până ce în sfîrșit acel al cultelor îĭ spune, că nu poate să-l recunoască și nu are ce trata cu el. Atuncĭ Cleobulos se adresează cătră episcopĭ, prin o circulară, în care cere sprijinul lor contra domnuluĭ țăreĭ, iar pe de alta se îndreaptă către consuliĭ puterilor străine. El este izgonit sub escortă peste

52. *Mon. of.*, 23 Fevruarie 1865.
53. *Mon. of.*, 16 Maĭ 1865.
54. Contra acestor două reforme bisericeștĭ interne se rostesc și maĭ mulțĭ călugărĭ pamîntenĭ: Filaret Scriban, Neofit Scriban, Iosif Bobulescu și Athanasie locoțiitor de scaun la Roman, care protestează la puterile garante contra acestor noirĭ ale domnitoruluĭ. (Copia protestuluĭ se afla în pastrarea d-luĭ C. Erbiceanu). Eĭ sunt arestațĭ la Focșanĭ și adușĭ sub escortă la Iașĭ.

Dunărea.[55] Cît-va timp după aceasta domnitorul, pentru a nu se da actelor sale pe tărîmul bisericesc alt înțales decît acela pe care-l aveaŭ în adevăr, trimite patriarhuluĭ Constantinopoleĭ o scrisoare care, de și în tonul mîngăios, cucernic și respectuos al unuĭ fiŭ al bisericeĭ ortodoxe, susține cu putere principiul, că „răspinge cu energie orĭ ce amestec al orĭ-căruĭ sinod strain, al orĭ-căreĭ bisericĭ străine și al orĭ căruĭ cap al uneĭ biserice straine în afacerile din lăuntru și în disciplina bisericeĭ romîne".[56]

Toată această desfacere a legăturilor ce uniaŭ pe poporul romîn cu biserica din Constantinopole era bine privită de partizaniĭ catolicismuluĭ. Ziarul *Le Monde* spune, că „secularizarea mănăstirilor, declararea autocefalieĭ bisericeĭ romîne, reforma calendaruluĭ și prefacerea vicariatelor apostolice catolice în episcopate, sunt făgăduințĭ făcute poate fără voie, dar totușĭ foarte lămurite a uneĭ apropierĭ succesive către unitatea catolică și a emancipăreĭ de Rusia".[57] Lucrul nu era așa în cugetul domnuluĭ care nu se gîndia să scuture jugul Grecilor, spre a-șĭ lua după

55. Ziarele străine conțin amănunțimile misiuneĭ luĭ Cleobulos *La Patrie* 20 (8) Maĭ 1865: „Cléobule avait pour mission de blâmer les derniers actes accomplis en Roumanie, tant en ce qui concerne la sécularisation que l'état d'indépendance dans laquelle s'etait placée l'église moldo-valaque". *Le Constitutionnel* 26 (14) Maĭ 1865; *L'Opinion nationale* 27 (15) Maĭ 1865; *La France* 22 (10) Iunie 1865; *Le Monde* 28 (16) Iunie. Incă cu 4 anĭ maĭ înainte preotul Grigore Musceleanu pledase pentru sistemul sinodal inaugurat de domnitor. Vezĭ *Timpul și necesitatea cleruluĭ mirean în societate*, Bucureștĭ 1860. Foarte nostimă este descrierea pățeniilor luĭ Cleobulos în Bucureștĭ, făcută de el însuș, în un raport către patriarhul. Vezĭ Ἐκκλησιαστικὴ μερίμνα citată maĭ sus nota 35. Patriarhul întrebuințase toate mijloacele spre a constrînge pe Romînĭ; între altele apelase și la sinodul rusesc. *Ibidem*, p. 65.

56. E curios, că nu am găsit scrisoarea aceasta reprodusă în *Monitorul romîn*. Ea se afla însă în maĭ multe ziare străine, precum în *L'Europe* 15 Septemvrie 1865 în extract, și în *Le Courrier d'Orient* în intregime 21 Octomvrie 1865. Ea este datată din Bucureștĭ 26 Iunie (8 Iulie) 1865.

57. *Le Monde*, 22 (10) Ianuarie 1865.

gît pe acel al Latinilor; dar nu e maĭ puțin adevărat, că nu numaĭ catoliciĭ crezuse a videa în purtarea domnitoruluĭ o apropiere de biserica lor, ci și Orientaliĭ. Tot *Le Monde* adaoge că reprezentantul Rusieĭ din Bucureștĭ, amenințînd pe principe cu excomunicarea patriarhuluĭ Constantinopoleĭ, domnul i-ar fi răspuns cu mare liniște: „Eĭ bine! atuncĭ ne vom întoarce spre Roma“, [58] și aceste spuse pot fi adevărate, fiind date grelele împrejurărĭ și caracterul domnitoruluĭ, încît ele nu contribuiră puțin a determina și pe Rușĭ la o politică maĭ puțin protivnică în afacerea mănăstirilor închinate.

Rezultatul tuturor acestor măsurĭ fu fără îndoélă scuturarea desăvărșită a juguluĭ lăuntric cît și din afară, pe care biserica grecească îl apăsa de atîtea secule asupra capuluĭ țărilor romîne, și mîntuirea lor desăvîrșită de orĭ ce înrîurire grecească de asupra viețeĭ romîneștĭ. Una din seriile istorice cele maĭ însămnate din trecutul poporuluĭ romîn, înriurirea grecească, își găsi sfîrșitul prin măsurile religioase ale luĭ Alexandru Ioan I.

Capitulațiile și creditatea. Lovitura de stat și organizarea Românieĭ tot maĭ mult după modelul european, ceea ce implica o tendință tot maĭ rostită de emancipare din epitropia în care ea fusese

58. *Ibid.*, 17 (5) Iulie 1865. Cabinetul și presa rusască eraŭ protivnice tuturor măsurilor religioase luate de Alexandru Ioan I. *L'Opinion nationale* 4 Fevruarie (25 Ianuarie) 1865, spune, că „l'indépendance de l'Eglise roumaine a été saluée par des cris de colère de la part des journaux de Moscou et de St. Pétersbourg“. Comp. Bolintineanu. *Viața luĭ Cuza-Vodă*, p. 38. Ziarele ruseștĭ puneaŭ veștile de catolicizare a Românieĭ în legătură cu tendințele domnitoruluĭ de a proclama regalitatea: Așa *Le Nord* 22 Fevruarie 1864 spune: „Le prince n'aspirerait à rien moins, qu'à obtenir la couronne royale de Roumanie, à subordonner le rite grec au culte romain dans les Principautés et à se convertir lui-même au catholicisme, en échange de l'aide que lui fourniraient les puissances catholiques, pour son élévation au trône“.

ținută de Europa până acuma, trebuia se aducă în curînd pe guvernul și pe principele eĭ în un conflict noŭ, de astă dată cu toate puterile și nu maĭ mult numaĭ cu unele din ele.

Am văzut cum chiar de la început se luase măsurĭ pentru restrîngerea prea întinselor drepturĭ puse în lucrare de consulĭ, întru apărarea intereselor supușilor, și cîte lupte avuse de susținut deosebitele guverne strecurate la cîrma țăreĭ, pentru a obținea acele izbînzĭ. Acuma, introducînd-se un codice penal și o nouă lege a falimentelor, aceste două legiuirĭ catară a fi aplicate și străinilor, ceea ce împreună cu așazarea lor la dărĭ, făcuse de o dată o vajnică spărtură în pozițiile privilegiate de care eĭ se bucurase în totdeauna în țările romîne. Supușiĭ începură a protesta și a cere proteguirea consulilor lor; Acestia raportasă cazurile ambasadorilor, și în curînd conferențele ce se adunase întăĭ pentru mănăstirile închinate și apoĭ pentru lovitura de stat, trebuiră să se ocupe și de această nouă daravere. Este însă de observat că, dacă în celelalte două chestiunĭ, ambasadoriĭ aveaŭ a se rosti asupra unor daraverĭ ce nu atingeaŭ statele lor decît indirect, în aceasta a capitulațiilor eraŭ în joc chiar interesele supușilor lor, și de aceea nu ne vom mira, dacă vom vedea pe Franția care ne proteguise în totdeauna până atuncĭ, trecînd de odată în tabăra protivnicilor noștri.

După o ințălegere stabilită între ambasadoriĭ din Constantinopole, marchizul de Moustier, reprezentantul Franțieĭ, trimite pe la Fevruarie 1865 o notă principeluĭ romîn, în care îĭ atrage luarea aminte asupra faptuluĭ, că tratatul de Paris, mănținînd pentru Principatele-Unite principiul respectăreĭ tratatelor încheiate de suzerana lor, Poartă otomană, cu puterile străine, cere desființarea maĭ multor încălcărĭ făcute de guvernul romîn la drepturile care regulaŭ

poziția străinilor în țările supuse Turcieĭ. Această notă este urmată de un demers colectiv al tuturor consulilor puterilor străine, în ziua de 19/31 Martie 1865.[58] Pentru a avea o idee, până unde mergea amestecul consulilor în daraverile juridice ale României, aducem împrejurarea că consulul elin din Bucureștĭ dispusese vînzarea imobiluluĭ unuĭ supus elin din Craiova, înștiințînd această vînzare prin ziarul Romînul, și dispunînd ca ea să se facă în fața unuĭ dregător consular din acel oraș—fără a lua de loc în bagare de samă principiul dreptuluĭ public și al coduluĭ Caragea, că imobilele sunt supuse legeĭ loculuĭ unde se află, maĭ ales în privirea formalităților pentru transmiterea proprietățeĭ.[59] *L'Indépendance Belge* observă, că greutatea cea mare ce se opunea desființăreĭ capitulațiilor în România, era faptul că nu se putea încuviința vasaluluĭ ceea ce se refuza suzeranuluĭ. Totușĭ lasă să se întrevadă o soluție care să împace cerințele administrative interioare ale Românieĭ cu mănținerea neaparată a capitulațiilor în toate părțile imperiuluĭ otoman".[60] Conferențele din Constantinopole și încuviințază cîteva măsurĭ excepționale în favoarea Românieĭ, la care măsurĭ numaĭ Austria se opune.[61]

---

58. *Mèmorial diplomatique* 17 (5) și 19 (7) Martie 1865; *La France* 20 (8) Martie 1865; *Correspondance générale de Vienne* 22 (10) Martie 1865; *Journal des Débats*, 28 (16) Martie 1865, Vezĭ și o scrisoare a luĭ Baligot de Beyne din 13 (25) Aprilie 1865 (*Hîrtiile Rossetti*), în care amintește numaĭ lucrul, spunînd că a relatat exact lucrul domnitorul în depeșa către Negri din 24 Martie 1865, depeșă ce nu a venit la a mea cunoștință.

59. *Romînul*, 8 Oct. 1862 (a patra pagină, la anuncirĭ).

60. *Indépendance Belge*, 27 (15) Martie 1865. Tot așa spune și *La Patrie* încă die 1862: „On ne crut pas opportun d'y donner suite, dans la crainte que la Porte ne sougeât à s'en prévaloir et à réclamer en sa faveur des modification de même genre".

61. *La France*, 20 (8) Maĭ 1865. Cf. *Trompeta Carpaților* 28 Maĭ 1865: „Astăzĭ în 1865 se deliberează în Constantinopole, pentru a se trage cu buretele peste toate aceste imunitățĭ, garantate cu 10 anĭ în urmă".

Chestiunea era foarte grea de rezolvit. Pe de o parte tratatul de Paris garanta Romînilor autonomia deplină în conducerea daraverilor lăuntrice, și această garanție fusese încă întărită, prin actul adițional la statutul din 2 Maĭ. Pe de altă parte însă se stipulase în Convenție, că tratatele încheiate de puterile străine cu Poarta otomană vor fi aplicabile și țărilor romîne, întru cît nu ar jigni dreptul lor de autonomie, stipulație elastică ce lăsa loc putinţeĭ unor interpretărĭ deosebite și contrazicătoare. Romînii aduceaŭ ca argument de căpitenie, în sprijinul neaplicabilităţeĭ capitulațiilor în Romănia, faptul că ea era o țară creștină și nu muzulmană ca Turcia; că legiuirea eĭ era întemeiată pe dreptul roman (cod. Calimach și Caragea, iar acum codul Napoleon). Cum spunea Bolliac în Trompeta Carpaților: „Capitulațiile aceste făcute pentru a garanta capul dintre umere și galbeniĭ din punga supusului străin din Turcia muzulmană, sunt ele aplicabile în Romănia creștină, unde sudiților le merge maĭ bine decît pămîntenilor, unde Romînul samănă și suditul culege, unde Romînul privighează și suditul se odihnește?“ [62]

Se întimpina că justiția nu era încă la înălțimea cerută. Aceasta era adevărat; dar și în această privire se făcuse însămnate progrese. Așa se încetase cu intervenirea ministeruluĭ în daraverile judecătorești; se înființase curtea de casație cu magistrați neamovibilĭ; se făcuse o lege de admisibilitate și înaintare în funcțiile judecătorești; se întocmise facultățile de drept din Iașĭ și din Bucureștĭ; se luase măsurĭ aspre pentru moralizarea judecătorilor. Și apoĭ oare Europa de mult avea ea o justiție așa de bună? Nicĭ cu 50 de anĭ în urmă, justiția eĭ era

62. *Trompeta Carpaților*, 28 Maĭ 1865.

aproape aceeaşi cum fusese în România cu vr'o 5 ani înapoi. Toate aceste argumente sunt sprijinite mai ales de V. Boerescu, în o broşură publicată de el, după îndemnul şi înţălegerea cu domnitorul.[63]

Este curioz că Austria care combătea cu atîta înverşunare emanciparea României de tratatele turceşti, încheie cu dînsa o convenţie deosebită pentru extradarea dezertorilor şi a delincvenţilor.[64]

Tot în anul 1865 se iea măsura de a nu se mai trece în budget suma necesară la plata tributului către Poartă.[65]

Din toate părţile, poporul romîn, sub îmboldirea domnitorului său, tindea la emancipare; dar aceasta nu se putea ajunge desăvîrşit, decît odată cu neatîrnarea deplină a României. Domnia lui Alexandru Ioan I însă a dat un puternic avînt acestei serii şi a dus-o până la un punct îndestul de înalt în a ei desvoltare.

S'înţălege însă că ori ce tendinţă de scuturare a lanţurilor din partea poporului romîn, trebuia să întimpine în Austria o neîmpăcată duşmănie care se ascuţi mai ales, cînd monarhia habsburgică, văzind că tendinţa se îndreaptă către răstrîngerea caderilor consulare, şi deci spre îngustarea foloaselor materiale pe care Austria le trăgea din România. De aici se explică patima înverşunată şi tonul cel batjocoritor şi plin de veninul turbărei, pe care organele presei austriace şi anume acele patronate de guvern le revarsă, atît asupra persoanei domnitorului, cît şi

63. V. Boerescu, *Mémoire sur la jurisdiction consulaire dans les Principautés-Unies roumaines*, Paris 1865. Scrisoarea lui *Boerescu* către *domnitor* din 10 Aprilie 1865 spune: Je viens de terminer le mémoire que Votre Altesse m'a ordonné de faire. Je n'ai fait que suivre dans ce travail les inspirations de Votre Altesse. Je n'ai fait que développer les idées que Votre Altesse a bien voulu me communiquer, lors de notre dernier entretien". (*Hîrtiile Rossetti*).

64. Din 25 Maĭ (6 Iunie) 1865. *Mon. of.* 24 Iulie 1865.

65. Vezĭ *Correspondance générale de Vienne*, 23 Ian. 1865.

asupra țăreĭ și poporuluĭ romîn, de la primele luĭ încercărĭ de emancipare.[66]

Organele austriace iscodiaŭ tot feliul de veștĭ compromițătoare asupra domnitoruluĭ, pentru a-l ponegri și a-l discreta în ochiĭ Europeĭ. De la o vreme, *Mémorial diplomatique* care începuse a istovi temele cele vechĭ, cade pe o idee nouă pe care o exploatează cu destulă ghibăcie. Anume el spune, că principele, după întoarcerea luĭ din Constantinopole, ar fi cerut ca Sultanul să-ĭ încuviințeze următoarele treĭ cererĭ: 1) dreptul de a bate monedă; 2) înființarea uneĭ decorațiĭ și 3) ereditatea затереĭ. Fiind că aceasta de pe urmă veste suna prea a iscoadă, Memorialul caută să o îndreptățască prin următoarele cuvinte: pretenția de a întemeia o dinastie din partea unuĭ principe ce nu are copiĭ și nicĭ speranță de a-ĭ dobîndi, poate părea curioază. Ea încetează însă de a părea ast-feliŭ, cînd se aude că principele ar avea de gînd a se despărți de soția luĭ, saŭ de a-șĭ însuși dreptul de a desemna pe succesorul săŭ care

66. Iată cîteva exemple de stilul gazetelor austriace: *Correspondance générale*, 6 Decemv. 1865: „Si ces *niaiseries boufonnes* n'étaient mises en circulation que par les agents subalternes de leur clientèle crédule et *imbécile*, je me serais abstenu de les reproduire. Je m'arrète à ce joli échantillon et vous fais gré de trois colonnes de cette prose *nauséabonde*“... *Ibidem* 23 Ian 1865: „Quand au colonel Couza, tout en voulant imiter le César français. il n'arrivera jamais qu'à parodier tristement le *général Soulouque de désopilante mémoire*“. 1 Fevr. 1865; „Au mois de juin dernier, quand il était allé implorer l'approbation du Sultan au coup d'Etat et *se prosterner à ses pieds*“. 7 Fevr. 1865: „Vous savez à quoi vous en tenir sur les travaux du *plus paresseux, du plus indigne du plus fainéant des hospodars*“. 25 Fevr. 1865: „N'est il pas *scandaleux*, de voir des gens qui occupent les plus hautes fonctions dans le gouvernement, qui se pavanent à l'étranger avec leurs faux titres de princes, spatars, serdars, boyards ou *sénateurs de pacotille*, être si indéfférents en ce qui touche leur honnêteté (*je ne dis pas honneur* ; *le mot n'existe pas dans leur langue*) *de voir que leur conduite frise l'escroquerie*“. etc.

în acest caz ar fi un principe strain".[67] Ziarul vienez revine necontenit asupra acesteĭ chestiunĭ, de o cam dată fară mare izbinda,[68] nefiind crezut decît de tovarășul săŭ *Correspondance générale* care spune, în maĭ multe rîndurĭ, că „de și principele n'are copiĭ, el vra sa institue regalitatea ereditară".[69] De la o vreme însa cîte-va ziare străine încep a se îngriji, și așa *Le Courrier d'Orient* reproducînd știrea, spune, că Poarta s'ar fi preocupat nu puțin de această veste.[70] Apoĭ și *L'Union* spune că „principele Cuza ar avea de scop a rupe legăturile ce-l uniaŭ cu Poarta otomană".[71] Această știre era maĭ de crezut decît acele privitoare la regalitate și dinastie, și provoacă în adevăr îngrijire la Poartă; ea era sămănată odată cu veștile din năuntru, în cît ținta ziarelor vieneze ajunsesă de a crea în jurul principeluĭ o atmosferă de neîncredere.

Ca și cînd domnitorul ar fi vrut să facă pe placul gazetelor vieneze, el adoptă în ziua de 11 Maĭ, pe un copil „sărac de părinți" Alexandru, care se știea însă că era propriul săŭ fiŭ născut, cu principesa Obrenovicĭ, favorita luĭ.[72] Bine înțăles că aseme-

---

67. *Mémorial diplomatique* 18 Iulie 1864. Aceste zvonurĭ de scopurĭ dinastice începuse de mult timp în ziarele germane. Așa *Ost deutsche Post* iĭ atribuia încă în 1859 luĭ Cuza intențiunea de a-șĭ crea o dinastie, fiind că, și pusese cifra I: Alexandru I. Vezĭ *Bukarester Intelligenzblatt* 6(18) Dec. 1859.
68. *Mém. dipl.*, 14 August. 1864 și 26 Fevruar 1865.
69. *Correspondance générale de Vienne*, 23 Ianuar 1865.
70. *Courrier d'Orient* 4 Martie 1865.
71. *L'Union*, 27 Martie 1865.
72. *Mon. of.*, 11 Maĭ 1865. De și muma copiluluĭ adoptat este în deobște cunoscută, aducem spusele ziaruluĭ *Mémorial diplomatique* din Iunie 1865: „Le prince régnant de Serbie aurait aussi l'intention d'adopter le fils du prince Nephrem Obrenovitsch. Il se trouve donc, que les deux fils adoptés (acel adoptat de domnitorul Românieĭ și acel pe care voia să-l adopteze acel al Serbieĭ) sont frères utérins, ayant pour mère la fille de l'ancien ministre valaque Catargi laquelle, après le mort de son mari, le prince N. Obrenovitsch, s'est retirée à Bucarest". La 5(17) Noemvrie 1865, domnitorul împreună cu soția sa adopta, ca al doile copil, pe Dumitru, născut tot cu principesa Obre-

ne act întărește încă zvonurile de scopurĭ dinastice atribuite domnitoruluĭ.

Dar aceste zvonurĭ se unesc în țară cu altele care, pe lîngă actul în sine, căutaŭ să discrediteze pe domn tot maĭ mult în opinia publică. Anume această adoptare este pusă în legătură cu o modificare introdusă de codul romîn, din ceea ce prescriea prototipul săŭ codul Napoleon. Se spunea că domnul ar fi făcut să se primiască modificarea care prevedea, că pot fi *legitimațĭ* și copiĭ adulterinĭ și incestuoșĭ, îndreptățind astfeliŭ prin o dispoziție legislativă, adoptarea copiluluĭ Alexandru de către domnitor și soția luĭ.[73] Această legătură era absolut fantastică; căcĭ maĭ întăĭ legitimarea este cu totul deosebită de adopțiune, de oare ce legitimarea se face prin căsătorie cu muma copiluluĭ natural care se legitimează în privirea tatăluĭ prin acea însoțire. Apoĭ art. 677 al Coduluĭ civil romîn, nu vorbește nicĭ de legitimare, nicĭ de adopțiune ci de *moștenire*, dispunînd, în deosebire de codul francez, ca și copiiĭ născuțĭ din părințĭ *aĭ căror căsătorie ar fi fost oprită*, să poată moșteni pe muma lor. Ce avea a face atare dispoziție cu adoptarea copiluluĭ Alexandru? Și cu toate aceste, din asemene tălcuirĭ a le legilor, se întăriaŭ zvonurile de dinasticism răspîndite de gazetele vieneze și ele, unite cu adoptarea copiilor principeseĭ Obrenovicĭ, întăriaŭ în contra domnuluĭ ca-

novicĭ și pe care-l dă în actul de adopțiune tot ca „sărac de părințĭ". Băgărĭ de samă răutăcioase sunt făcute cu acest prilej asupra soțieĭ domnitoruluĭ, de o parte de *Correspondance générale de Vienne,* 7 Decembrie 1864 și 11 Ianuarie 1865, de alta de Bolintineanu, *Viața luĭ Cuza Vodă,* p. 129.

73. *Mémorial diplomatique*, 9 Iulie 1865, *Gazette de France,* 6 Iulie 1865. Maĭ vezĭ și o broșură a luĭ N. Rossetti Roznovanu, *Copiĭ naturalĭ după noul cod civil Iașĭ 1865.* O broșură, *Le Panslavisme, le prince Couza, la Roumanie, la Russie*, Paris, 1866, p. 20, spune: „C'est à la suite de la promulgation de ce Code (codul civil) que le prince Couza a adopté l'enfant de Madame Obrenovitsch et l'a fait élever au palais par sa propre femme".

pul de acuzare care sluji de îndreptăţire la a luĭ răsturnare.

Mişcarea din 3 August 1865.—Cîte-va zile după închiderea sesiuneĭ extraordinare, 25 Iunie, domnitorul părăseşte ţara, spre a-şĭ căuta zdruncinata sănătate la băile de la Ems, dovadă cît de sigur era el, că poporul nu poate de cît să-ĭ doriască şi să-ĭ sprijine domnia.[74] Puţine zile după plecarea domnitoruluĭ, în 3 August, izbucneşte însă în Bucureştĭ o turburare, care este înăbuşită cu preţul vieţeĭ cîtor-va răsculaţĭ şi a cîtor-va oamenĭ din trupă.

Asupra cauzelor aceșteĭ mişcărĭ se răspîndiră în ziarele timpuluĭ ştirile cele maĭ contrazicătoare. Unele susţineaŭ că ea provenise din cauza împiedicăreĭ vindereĭ fructelor, de teama răspîndireĭ holereĭ ce se ivise în porturile dunărene, iar altele din aceea a introducereĭ monopoluluĭ tutunuluĭ.[75] Altele videaŭ în acea mişcare o uneltire din afară, şi anume ziarele franceze şi austriace o atribuiaŭ Rusieĭ, iar cele ruseştĭ Germanieĭ. Se pretindea anume că pentru a se împăca Austria şi Prusia, de la ducatele Sleswig-Holstein, se plănuia ocuparea Romănieĭ de cătră Austria, şi că pentru a se îndeplini această ocupare, trebuia o mişcare turburătoare.[76] In sfîrşit o ultimă versiune, acea a foilor duşmane principeluĭ romîn, spunea, că mişcarea fusese provocată

---

74. Proclamaţia pentru absentarea domnitoruluĭ din ţară este datată din 6 Iulie, Ruginoasa, *Mon. of.*, 7 Iulie 1865. O gazetă engleza *Examiner*, 2 Septemv. 1865, spune că „Under such circumstances a popular insurrection seamed so impossible, that Hospodar Cuza thought this might safely go and recruit his health al the bath of Ems“.

75. *L'International* 22 August 1865; *Le Monde*, 26 August 1865.

76. Vezĭ *Le Monde* 23(11) August 1865; *Le Temps* 3 August 1865; *Le France* 3 August 1865; *l'Opinion nationale* 4 şi 18(6) August 1865. Ideea despre schimbul Romănieĭ pentru Sleswig-Holstein se născuse de înaintea răscoaleĭ. *La Patrie* 3 Octomvrie 1865; *Le Monde*, 9 Octomvrie 1865.

de guvern, spre a-şĭ da prilejul uneĭ noue loviturĭ de stat.[77]

Să căutam a restabili caracterul acesteĭ mişcărĭ, după cît ne învoiesc documentele timpuluĭ:

Maĭ întâĭ mişcarea era pregatită de maĭ înainte şi se aştepta să izbucniască. Aşa proclamaţia ministruluĭ de interne, Al. Florescu, dată după înăbuşirea revolteĭ, spune, că *„de maĭ multe zile* circulă prin oraş vestea că, turburătorii de meserie aveaŭ să încerce o răscoală; astăzĭ la 10 oare aŭ pus în lucrare planul lor criminal; după treĭ oare de mişcare răsvrătitoare, ordinea a fost restabilită, mulţamită maĭ ales spirituluĭ energic ce a desvoltat armata. S'a făcut 150 de arestărĭ." Acelaş lucru se vede din o scrisoare a luĭ Ioan Brăteanu adresată prefectuluĭ de poliţie, în ziua de 1 August, cu doua zile înaintea turburăreĭ, în care scrisoare Brăteanu spune prefectuluĭ, că „poate acesta ar dori să ştie ce împrejurare l'aŭ adus pe el, Brăteanu, de la ţară în oraş, tocmaĭ acuma cînd este atîta de lucru la cîmp? Nu a fost altă ceva de cît vestea că poporul din Bucureştĭ s'ar pregăti să facă o revoluţie, ceea ce i s'ar fi părut cu totul neînţăles, sub un regim atît de drept şi de părintesc, ca acel sub care se află ţara, cînd ea nu geme sub apăsarea baionetelor străine, ci trăeşte sub un guvern ce este opera eĭ, cînd nicĭ o clasă nu oprimă pe cealaltă. In contra cuĭ să se revolte poporul? In contra prefectuluĭ? d'apoĭ el doară e om

77. *Correspondance générale de Vienne* 19(7) Aug. 1865; *Les Débats* 27 Sept. 1865. Nostimă este versiunea spusă de N. Golescu unuĭ scriitor rus P. Danilevski, în 1866, cînd acesta îl întîlnise pe vaporul ce mergea spre Turnu Severin, anume că „miniştriĭ Florescu şi Creţulescu vroiră să încerce integritatea şi tăria de caracter a principeluĭ şi că pe cînd se afla la Ems, anul trecut, eĭ prin poliţie aŭ încercat se înscenere o revoltă în Bucureştĭ. Numiţiĭ miniştriĭ aŭ gîndit că cercul opoziţiuneĭ se va prinde în leaţ". etc. (!!). Vezĭ Vol. 23 al operilor complecte a luĭ P. Danilevski, care conţine *Scrisorĭ de peste hotare,* p. 191 reprodus în traducere de *Arhiva* din Iaşĭ 1902 No 3—4, p. 167.

din popor (Marghiloman), și are la dispoziție gendarmarie și parte din armată, corpurĭ ce nu sunt în stare de a dori apăsarea poporuluĭ. *Nu se poate deci să fie o revoluție în Bucureștĭ, ci o simplă evoluție prin care poporul va trece de la o stare de lucrurĭ ce nu-ĭ convine la una maĭ mulțămitoare, și aceasta se va întîmpla fără luptă, prin o simplă manifestare a voințeĭ naționale".*[78] Răspunsul prefectuluĭ la scrisoarea luĭ Brăteanu, fu arestarea acestuia.

Ce înțăles aveaŭ ultimele cuvinte din scrisoarea luĭ Brăteanu? Pentru a le înțălege trebue în afară de scopurile luĭ de a răsturna pe domnitor, maĭ dinainte cunoscute, se maĭ adăogim cîte-va alte documente din acelaș timp. In un ziar, *Clopotul*, apărut după cum se spunea pe el în Craiova, dar tipărit în realitate în Lausana și sosit cu poșta în capitală, din o împrejurare însă necunoscută, cu două zile în urma răscoaleĭ, cetim, cu data de 1 August, următoarele la adresa domnitoruluĭ: „O greșală, o nebunie saŭ o crimă, numițĭ faptul cum voițĭ, a pus soarta țăreĭ voastre în mînile luĭ Cuza, sunt aproape 7 anĭ... Destulă rabdare, destulă umilință, destule mizeriĭ! Clopotul deșteptăreĭ a sunat, oara a sosit, unde să ne sculăm din somnul adînc în care suntem afundațĭ... Orĭ unde ne întoarcem tot mizerie și mizerie; în orĭ-ce parte puĭ urechea, tot plînsurĭ și răsunete de desperațiunĭ; în toate clasele societățeĭ vețĭ afla aceeașĭ nemulțămire; simțim cu toțiĭ cum viața se retrage de la noĭ, că pierim de o moarte

78. Scrisoarea a fost publicată în numărul din 1 August al *Sentîneleĭ*; dar acest ziar ne putîndu'l găsi, am reprodus cuprinsul scrisoreĭ după ziarul englez *Daily News* 31(19) August 1865. Incă din 12 August (31 Iulie) 1865, se vorbea prin gazetele străine ce ar fi izbucnit mișcăreĭ turburătoare în Craiova. *Opinion nationale* 12 August 1865 aduce și ea această veste, dar o desminte prin o telegramă din Bucureștĭ. Vezĭ și maĭ sus, p. 275.

comună. După ce toate clasele, toate libertățile publice, toată puterea morală și materială a țărei s'a stîns în mînile inepte ale acestuĭ om, astăzĭ, după un an și maĭ bine de dictatură absolută, de tiranie și de rușine, suntem în drept a-l întreba ce aĭ făcut din noĭ? Aĭ zugrumat libertățile în numele libertățeĭ! Ne aĭ dat votul universal, dar cum? Aĭ chemat o turmă ignorantă care, sub disciplina biciuluĭ, a votat pentru creațiunile unui dictator nerușinat. Principele Cuza nu ne maĭ poate înapoĭ acele ce ne aŭ rîpit, căcĭ prin aceasta ar mărturisi singur nulitatea sa politică; ar mărturisi cum calea apucată de el a fost o trădare a țăreĭ. Dar un poet a zis că Dumnezeŭ aruncă aniĭ asupra tronurilor, precum cioclii lopețile de țărînă asupra mormintelor. Oara a sosit; să cîntăm vecinica pomenire!"

După acest violent apel la revoluție, urmează un articol batjocoritor care sfîrșește prin cuvintele: „Veĭ merge, infamule, în focul gheeneĭ, unde este scrîșnirea dinților, tu care aĭ nenorocit și prăpădit o țară întreagă".

Se maĭ închipuește următorul dealog schimbat între domnitor și un ministru, înaintea plecăreĭ luĭ din țară:

— Mă tem că în lipsa Măriei Sale, Romîniĭ să nu vree și eĭ să se lecuiască de o boală de care pătimesc.

„De ce boală, doctore (ministrul doctor N. Crețulescu)?

— De Măria Voastră! [79]

Pentru poporul de jos, se împart saŭ se afișază următoarele pamflete: Maĭ întăĭ o curioasă chemare adresată poporuluĭ, în care i se spune, că „o bandă

79. Din Clopotul am găsit un exemplar în *Extractele din ziarele de pe timpul de la 1862—1866* făcută de Ioan Alexandri. Se află culegerea în biblioteca Academieĭ romîne.

de talharî *tolerată* de guvern acum de maî mulţî anî, spărgînd prăvăliî, fură sute de miî de galbenî şi ucide oamenî, bandă compusă din străinî vagabonzî sub comanda luî Bogati (presupusul omorîtor al luî Barbu Catargiu) şi Nicu Havanioti. Jos cu talhariî privilegiaţî, sfîrşeşte afişul ; jos cu privilegiile şi monopolurile şi de palat şi de tină ! [80]

Al doile pamflet este o închipuită proclamaţie a domnitoruluî către popor, răspîndită prin litografie şi în care se cetesc locurî ca aceste: „Şepte anî de silinţă spre ruinarea ţăreî, şepte anî de jaf, de pradă, de beţie şi de desfrînare, m'aŭ blazat şi m'aŭ îmbuibat într'atît. încît astă-zî mă văd silit a vă lasa în rîsul lumeî, pentru dobitocia cu care aţî suferit infamia conduiteî mele şi pierind pentru un scurt timp din ochiî voştri, se mă întorc iarăşî a mă pune pe talhariî şi jafurî cu noî puterî, ca să ajung la scopul ce mi-am pus, de cînd Moldoveniî la 5 şi voî Munteniî la 24 Ianuarie avurăţî păcătoşia de a alege un pungaş de cafenele, ca să puneţî asupra mea frumoasa sarcină a organizăreî acesteî ţîţoase şi lăptoase vacî, numită Moldo Romănia“.[81]

Aceste acte ne daŭ cheia înţălesuluî mişcăreî, şi tot odată, faptul că Brăteanu de maî înainte arăta prefectuluî planul eî, ne arata şi modul cum el credea că va putea fi îndeplinită. Mişcarea era îndreptată contra domnitoruluî şi ţintea la a luî rasturnare, însă nu pe calea uneî revoluţiî violente, de care se credea în cercurile opoziţieî că nicî este trebuinţă, ci pe acea a uneî manifestaţiuuî poporane mareţe şi unitare care să proclame pur şi simplu căderea domnitoruluî absent. Era o repetare pe alt ton

---

80. Extractele citate în nota prec. Chemarea reprodusă în traducere de *Union de l'Orient* 24 (12) August 1865.
81. Se află un exemplar din această proclamaţie în aceleaşî extracte.

a încercăreĭ revoluţieĭ nesîngeroase din 1848.[82] Aşa o caracterizază un ziar englez, *Examiner*: „Absenţa domnitoruluĭ era o ocazie prea bună, spre a fi lasată nefolosită, şi revoluţia ce era să se întîmple la Bucureştĭ deveni subiectul tuturor convorbirilor. Un personaj conducător, Ioan Brăteanu, arătă în o scrisoare către prefect această rumoare obştească. Pe cînd el înfiera ideea uneĭ revoluţiĭ populare şi violente ca o absurditate care ar trebui deplînsă, el arata constituţia şi guvernul Românieĭ ca pe deplin independente şi liberale, ca îndestul de democratice. Singurul lucrul care nemulţămia era persoana domnitoruluĭ; dar acesta putea fi răzbunat prin aclamarea şi consimţimîntul obştesc, fără o revoluţie violentă; nicĭ un soldat, nicĭ poliţia nu vor voi să-l apere".[83]

Socoteala cea de acasă cu cea din tîrg nu se potriveşte. Stof de revoluţie şi nicĭ de manifestare răsturnătoare nu era în Bucureştĭ, decît doar între vînzătoriĭ de fructe şi neguţătoriĭ de tutun. De aceea mişcarea nu avu nicĭ o seriozitate şi putu fi uşor înăbuşită. Din caracterul acesteĭ mişcărĭ, revoluţia pacĭnică, se explică însă cum de ***revoluţionariĭ*** eraŭ neînarmaţĭ şi cum de se putu interpreta încăerarea, ca datorită cădereĭ poliţieĭ asupra unor pacĭnicĭ cetăţenĭ.[84] Se vede că organizatoriĭ mişcăreĭ se aştep-

82. Aşa o apreţueşte *Daily News*, după ce reproduce scrisoarea luĭ Brăteanu (vezĭ maĭ sus nota 78): „The letter of Iohn Brateanu expresses the aim of expelling Prince Couza, but by a calm and *bloodles revolution*".

83. *Examiner*, 2 Septemvrie 1865: „The only thing he obiected was the person of the Prince; but he could be got rid of, minted the letter, by acclamation and general consent, not by violent revolution". Şi ziarele protivnice mărturisesc că: „le mot d'ordre de la manifestation projelée était la déchéance du prince Couza et le rappel de l'union, pour délivrer le pays de l'avidité insatiable des saugsues moldaves". (*Mémorial diplomatique* 8 Septemvrie 1865. Comp. maĭ sus, p. 15.

84. Cum acuză cu violenţa-ĭ cunoscută *Mémorial diplomatique* din 17 (5) Septemvrie 1865.

tase, ca nimene să nu se scoale, spre a apăra pe principe. Tocmaĭ în aceasta eĭ se înşălase. Nu eraŭ siguri pe concursul poliţieĭ şi a-l armateĭ şi numărul cetăţenilor ce trebuia să iea parte la manifestaţie eraŭ numaĭ două specii de comercianţĭ.

Ast-feliŭ înţalese lucrurile, ele împacă şi explică toate arătările organelor timpuluĭ şi daŭ cheia evenementuluĭ petrecut la 3 August 1865 pe stradele Bucureştilor.

Mişcarea din 3 August nu avu în lăuntrul ţăreĭ nicĭ o însămnătate. Nu era o pornire obştească în masa poporuluĭ contra regimuluĭ şi a domnitoruluĭ, ci rezultatul uneltirilor opoziţieĭ contra luĭ, celeĭ sfărmate de el în ziua de 2 Maĭ. Ea nu avea nicĭ un răsunet în restul ţăreĭ; ba chiar în Bucureştĭ ea avu o mică întindere, dat fiind răstrînsul număr de vieţĭ omeneştĭ primejduite în ea. Din contra dacă judecăm după numeroasele semne de simpatiĭ primite din toate părţile ţăreĭ, din care cele maĭ multe sunt spontane şi nu de comandă, atuncĭ se poate susţinea că domnia luĭ Alexandru Ioan I, departe de a fi devenit nepopulară prin actul de la 2 Maĭ, sporise în popularitate, după cum însuş C. A. Rossetti o recunoscuse încă de maĭ înainte.[85]

Domnul aflînd la Ems despre răscoala din Bucureştĭ, odată cu ştirea despre a eĭ înăbuşire, nu se prea grăbeşte a se întoarce înapoĭ. El răspunde luĭ Creţulescu, însărcinîndu-l să mulţămească armateĭ pentru energica eĭ ţinută, după cum făcuse şi doamna ce fusese încunoştiinţată la Ruginoasa despre cele întîmplate.[86] Domnitorul părăseşte băile 8 zile după aceea, la 11 August, trece prin Viena şi prin Lem-

85. Maĭ sus, p. 412.
86. *Mon. of.*, 8 August 1865.

berg unde se odihneşte şi ajungînd la moşia luĭ, stă aicĭ până la 23 August, cînd vine în Bucureştĭ. [87]

Dacă însă rescoala din 3 August avu în lăuntru numaĭ însămnătatea a arăta domnitoruluĭ, că protivnicii săĭ nu dormiaŭ, în afară ea avu urmărĭ maĭ de samă prin efectul ce-l produse asupra puterilor.

Statul ce privia acuma maĭ răŭ pe domnitorul Românieĭ era Rusia şi aceasta, din cauza politiceĭ-luĭ religioase pe care o combătuse cu atîta stăruință, dar nu o putuse împiedeca de a izbuti. Generalul Ignatieff, ambasadorul rusesc din Constantinopole cere, ca Poarta să trimită o comisiune de anchetă în Principatele-Unite care să cerceteze cauzele rescoaleĭ de la 15/3 August. Pe lîngă aceasta, Rusia avea interes a provoca o desordine în Principate, pentru a putea destruge opera tratatuluĭ de Paris.[88] Ambasadorul Franțieĭ şi, ceea ce poate părea maĭ neaşteptat, ministrul de externe al Porțeĭ Ali-paşa, se opun la această cerere.[89] Cauza pentru care Turciĭ nu voiaŭ acuma ancheta pe care altă dată o cereaŭ cu atîta foc, era, cum spunea o gazetă engleză, că „nu poate scăpa de pătrunderea unuĭ om aşa de iscusit ca Ali-paşa, că în cazul de a cădea

87. *Mon. of.*, 24 August 1865. Nu este decĭ exact ceea ce spune *l'Europe din Frankfurt* 22 (10) August 1865: „A la première nouvelle des événéments de Bucarest, le prince Couza s'empressa de faire ses paquets à Ems". Maĭ drept judecă ziarul *L'International* 25 (13) August 1865, cînd spune: „Le prince sachant que les récentes agitations de Bucarest ne peuvent en aucune manière compromettre l'ordre des choses existant, aurait continué sa cure, si les bruits de choléra n'avaient hatê son départ". Gazetele duşmane principeluĭ interpretaŭ ast-feliŭ întîrzierea luĭ de a se duce în capitală: „Il avait fait sonder fort adroitement les représentants des puissances, présents à Bucarest, pour savoir de quel oeil les cours protectrices regarderaient la nouvelle phase dans laquelle il venait de précipiter le pays". *Le Temps* 23 (11) Septemvrie 1865. Urmarea evenimentelor şi răspunsul domnitoruluĭ către Fuad paşa nu îndreptăţesc de loc asemene apreţierĭ.

88. *La Patrie*, 9 Noemv. 1865.

89. *L'Indépendance Belge*, 15 (3) Sept. 1865.

Cuza, locuitorii Principatelor vor cere de la puterile garante a le da un principe străin“,[90] lucru ce, după cum se știe, era suprema frică a Porței. Pentru a cruța însă susceptibilitatea generaluluĭ Ignatieff și pentru a-l face să supoarte maĭ ușor refuzul cerereĭ de anchetă, Poarta se hotărește a trimite, prin marele vizir Fuad pașa, o scrisoare domnitoruluĭ romîn, scrisoare care dădu acestuia prilejul de a afirma încă odată, cu maĭ mare răsunet și maĭ mare putere, autonomia Romănieĭ.

Scrisoarea luĭ Fuad pașa, din 2 Sept. 1865, conținea între altele următorul loc menit a jigni maĭ cu samă pe domnitorul romîn: „Din știrile maĭ amănunțite primite maĭ în urmă, Poarta s'a încredințat, că mișcarea poporană care a dezolat capitala Principatelor n'a fost decît rostirea brutală a uneĭ nemulțămirĭ generale; și Alteța Voastră trebuia să iee măsurile neapărate, pentru a satisface, în marginea legalitățeĭ și a dreptățeĭ, păsurile națiuneĭ moldo-valace; că nicĭ Sultanul, nicĭ auguștiĭ săĭ aliațĭ nu pot să priviască cu nepăsare, ca puterea materială se devină singurul mijloc de potolire“.[91] Maĭ mulțĭ reprezentanțĭ se silise a maĭ modera terminiĭ reprobatorĭ; dar Fuad pașa, probabil după

90. *Morning-Post* 15 (3) Sept. 1865: „The inhabitants of Moldo-Valahia would almost unanimously request the protecting Pouvers to ame a foreing prince as their sovereign“. Tot în acest sens vorbeşte *Le Mémorial diplomatique*, organ cu toate aceste duşman principeluĭ, 8 (20) Oct. 1865: „Dans le cas de la dépossession du prince Couza, les inconvénients semblent primer de beaucoup les avantages. Deposséder le prince Couza, c'est facile à faire; mais le remplacer, c'est plus difficile; on ferait appel dit-on à un prince etranger“ etc. Dacă lucrurile stăteaŭ aşa şi dacă nicĭ Austrieĭ nu-ĭ convenea înlronarea nnuĭ principe străin, atuncea pentru ce presa austriacă combătea pe Cuza cu atita înverşunare? Pasiunea întunecă adese orĭ interesul.

91. Reprodusă în *Monit. of.*, 10 Noemv. 1865 odată cu răspunsul domnitoruluĭ. Ea a fost reprodusă de toate organele timpuluĭ; între altele de *Archives diplomatiques*, 1866, I, p. 158.

stăruințele Rusieĭ, refuzase a schimba din scrisoare nicĭ un cuvînt.[92]

Această scrisoare publicată îndată de ziarele franceze din Constantinopole, fu interpretată, cum nicĭ nu se putea altfeliŭ ca „un blam ascuțit și riguros dat de Poartă vasaluluĭ eĭ, prin care îl soma de a restabili și de a regula ordinea publică în Moldo-Valahia".[93] Cît despre efectul scrisoareĭ asupra Romînilor, el fu de a trezi indignarea întregeĭ țărĭ. „Presa locală fără excepțiune de partizĭ, ne spune un ziar francez, s'aŭ înțăles a vesteji în terminĭ aĭ căror energie nu voim s'o imităm, un act care nu poate decît să sporiască greutățile situațieĭ, incurajînd pe neprieteniĭ ordineĭ publice".[94]

O asemene misivă nu putea rămînea fără răspuns. Guvernul romănesc îĭ face două: O circulară din 15 Septemvrie a ministruluĭ afacerilor străine către guvernele europene, în care arată că „răscoala din $^{15}/_{3}$ august nu a avut nicĭ o însămnătate prin ea însășĭ; dar căpătă o asemene prin uneltirile opozițieĭ politice. Ținta eĭ este de a răsturna starea de lucrurĭ existente, de oare ce ea nu se poate hotărî a vedea locul eĭ de altă dată ocupat prin oamenĭ din toate clasele poporuluĭ. Apoĭ schimbarea radicală operată în Romănia de către principe prin legea rurală, codul penal și codul civil, nu se putea îndeplini fără zguduire. Legea rurală a apucat chiar

92. *L'Indépendance Belge*, 19 (7) Sept și 27 (15) Sept. 1865. Asupra faptuluĭ, că Rusia stăruise spre trimiterea acesteĭ scrisorĭ și decĭ și la cuprinsul eĭ, aducem și gazeta engleză *Examiner*, 2 Sept. 1865, care spune: „at the instigation of Austria and Rusia, Fuad pacha prise a missive at the government of Bucarest". Se spunea chiar că scrisoarea fusese redactată de Fuad-pașa față cu Bulwer și Ignatieff, *Opinion nationale*. 21 Noemv. 1865. *La Patrie*, 6 Decemv. 1865, *Le Monde*, 4 Dec. 1865.

93. *Indépendance Belge*, 27 (15) Sept. 1865. *Europe*, 29 (17) Sept. 1865: „un blâme incisif et rigoureux au gouveruement de l'hospodar".

94. *Opinion nationale*, 28 (16) Oct. 1865. Vezĭ bună oară *Trompeta Carpaților* 30 Sept. 1865.

pe ceĭ maĭ mulţĭ nepregatiţĭ şi de aceea a produs agitaţiĭ, cu toate că guvernul deşteptase de maĭ multe orĭ publicul despre curînda eĭ aplicare. De aicĭ o reducere în venitul fonciar. Apoĭ ţăraniĭ aŭ răspuns prin o regretabilă neacţiune la o măsură luată în a lor interes. Criza agricolă a fost în sfîrşit sporită prin inundaţiĭ, secete şi epidemiĭ; dacă adăogim la toate aceste neputinţa de a se îndeplini reforme sociale, administrative şi judecătoreştĭ fără a se lovi privilegiurile şi decĭ a se jigni multe interese, îşĭ va face cineva o idee despre criza prin care ţara a trebuit să treacă, pentru a ajunge cu un minut maĭ înainte la locul pe care-l rîvneşte între naţiile civilizate. In asemene condiţiĭ, lipsa domnitoruluĭ nu putea decît să reînvie iarăşĭ speranţele duşmane. Partidul uneltitorilor crezu prilejul favorabil pentru a exploata în folosul săŭ îngrijirea şi neliniştea rezultate din situaţie. El nu a cruţat nicĭ o silinţă spre a trezi nemulţamirea. El a bătut la toate uşile, din fericire fără izbîndă. Eraŭ capĭ; nu s'a găsit însă soldaţĭ. Cu toate aceste şi cu toată mica însămnătate a acesteĭ mişcărĭ, guvernul nu avea maĭ puţin imperioasa datorie de a o reprima de la cea d'intăĭ a eĭ arătare, şi dacă cu această represiune el a desfăşurat un prisos de energie, nu este motiv de a-l mustra; căcĭ lipsa capuluĭ statuluĭ îngreuind răspunderea ministeruluĭ, îĭ impunea o priveghere şi o energie afară din cale". Circulara adaoge, că principele amnestiase pe toţĭ faptaşiĭ cu prilejul zileĭ de 30 August (12 Sept.) [95]

Acest act al ministeruluĭ romănesc este foarte neghibaciŭ alcătuit; el are aerul de a spune că poporul întreg trebuia să fie nemulţămit cu reformele

95. Circulara, lucru curioz, nu este publicată de Monitorul oficial. Ea este reprodusă şi analizată, de ziarele străine *L'Europe*, 29 (17) Sept. 1865 şi *L'Opinion nationale*, 30 (18) Sept. 1865.

întroduse și că deci era stof de exploatat în țară pentru o mișcare revoluționară; cînd adevărul era, că o singura clasă fusese lovită prin schimbările făcute; iar restului poporului ele fusese spre folos. De aceea se și contrazice această circulară, cînd la sfîrșit spune că mișcarea avea căpitanî, dar că nu aŭ găsit soldați. Cum n'ar fi găsit, dacă toată țara ar fi fost nemulțamită cu noirile întroduse?

Al doile răspuns, acel al domnitoruluï însușî la scrisoarea vizirială, trimis tocmaî în 29 Oct. (10 Noemv. 1865),[96] este din protivă mult maî temeinic, maî bine cugetat și dă prilej capuluï statuluï de a apăra, cu energie și izbîndă, autonomia Romanieï față cu încercarea Porțeï de a se amesteca din noŭ în daraverile eï lăuntrice.

Domnul începe prin a se plînge de publicitatea dată de Poartă scrisoreï vizirului care apăruse în *Journal de Constantinople*, aproape odată cu trimiterea eï. Apoï se întreabă, dacă prin procedarea urmată, Poarta a crezut că susținea acțiunea unuï guvern regulat și mănținea neatins principiul de autoritate, al căruia respect interesază tot atît liniștea împărățieï ca și pe acea a Romănieï? Ie aminte, că „Principatele aŭ dreptul a se ocîrmui singure, fără amestecul nicï uneia puterï străine și că un drept de intervenire al Porțeï ar putea avea loc numaï în cazul cînd ordinea fiind compromisă, ar fi urmat ințălegere între puterï pentru restabilirea liniștei; că ordinea nu a fost compromisă reiesă din faptul că mișcarea a fost îndată înăbușită. A se rosti apreciărî de feliul acelora conținute în scrisoarea ministruluï Porțeï, ar putea fi restălmăcit ca o încurajare a unor asemene acte. In loc de a fi ex-

96. Intîrzierea este motivată de domn prin faptul că ar fi fost bolnav.

presia brutală a uneĭ nemulţămirĭ generale, a fost o simplă mişcare locală, neînsamnată, care a avut de pretext nişte măsurĭ de igienă, ca acele ce aŭ fost luate în Constantinopole la ivirea holereĭ. Domnul adaoge că nu înţălege, din care izvor şi-a cules Poarta informaţiile şi cum, fără o maĭ întinsă cercetare, a putut arunca blamul asupra unuĭ guvern, pe care Poarta însăşĭ adese orĭ l-a lăudat pentru silinţile şi tendinţele sale. Dar, dacă guvernul nu ar fi păşit cu energie la restabilirea ordinară, cine ar fi făcut'o? Poate Poarta cu puterile garante? Ferească Dumnezeŭ, ca Inalta Poartă să fie constrînsă la o aşa nevoie, căcĭ atuncĭ ar fi atrasă în nişte complicaţiĭ ale căror urmărĭ sunt afară de orĭ ce prevedere omenească." Domnul se foloseşte de prilejul acestuĭ răspuns, pentru a comunica înscris Porţeĭ şi a da publicităţeĭ vorbele ce le rostise pretutindene cătră înalţiĭ dregătorĭ aĭ Sultanuluĭ, la vizetele sale în Constantinopole: „Vedeţĭ,zice el, tot deauna cu ochiĭ mulţămiţĭ evenementele şi actele ce pot mări prosperitatea Romănieĭ. A rîdica pe Romînĭ, a consolida instituţiile lor, a încuraja desvoltarea puterilor lor, a dirigui aspiraţiile lor, a le mănţinea privilegiile şi imunităţile, a face să se respecte drepturile lor, pentru ca şi eĭ să ştie maĭ bine a respecta drepturile altora, este a lucra tot atît de bine în interesul imperiuluĭ otoman pe cît şi în acel al Romănieĭ însăşĭ; este a da tot de odată Romănieĭ închezăşluirĭ serioaze, pentru a sa linişte şi înflorire, iar imperiuluĭ otoman tot închezeşluirĭ şi nu maĭ puţin serioaze pentru securitatea şi puterea sa. Cu domnĭ, cărora Inalta Poartă nu ştiea tot deauna a cruţa drepturile şi demnitatea, Bucureştiĭ şi Iaşiĭ eraŭ nevoiţĭ a căuta razimul lor, în influenţĭ exterioare şi nu este de trebuinţă a aduce aminte care aŭ fost rezultatele acesteĭ politicĭ; dar cu un domn ce înţălege ca Romă-

nia să se bucure deplin de drepturile de autonomie și de independența interioară dobîndite țăreĭ din vechime, drepturĭ recunoscute și consfințite prin tratatul de Paris și prin Convenție și care vra să respecteze, cum a proclamat'o și dovedit'o în toate împrejurările, niște legăturĭ de o potrivă folositoare imperiuluĭ otoman și Principatelor-Unite; cu un domn care va fi sigur a găsi la Constantinopole considerația cuvenită țăreĭ ce el reprezintă precum și acea a pozițiuneĭ sale personale—Inalta Poartă va putea tot deauna conta pe România, și nicĭ odată vre-o primejdie, nu-ĭ va veni din partea eĭ. Așa a fost odinioară politica tradițională a divanuluĭ. Să-șĭ arunce ochiĭ guvernul imperial în trecut și să-șĭ aducă aminte, care aŭ fost relațiile Inalteĭ Porțĭ cu întâiĭ domnĭ romînĭ, care aŭ căutat închezășluirea lor în suzeranitatea eĭ, va culege marĭ învățăminte din înțăleapta și pătrunzătoarea politică, a glorioșilor sultanĭ din veacul XV și XVI; va înțelege cît atuncĭ existența Moldoveĭ și a Valahieĭ ca staturĭ, era socotită de prețioasă pentru imperiul otoman și pentru ce sultaniĭ Baiazet I, Mahomet II, Selim I și Soliman II, departe de a înăbuși o naționalitate care ar fi putut fi la discreția puternicilor lor arme, aŭ vrut din potrivă să-șĭ facă din ea un zid de apărare, să respecteze a eĭ neatîrnare interioară și să întăriască autonomia și privilegiile poporuluĭ romîn. Și azĭ voĭ ținea tot acest limbagiŭ Alteţeĭ Voastre; interesele sunt tot așa de strîns legate ca și în trecut; orĭ ce primejdiĭ ce ar amenința pămîntul saŭ autonomia noastră, este de asemene o amenințare pentru Imperiul otoman. Și mie mi-a părut răŭ de asprimele ce aŭ trebuit desvălite; dar nu mă sfiesc a vĕ declara că, de cîte orĭ un fapt se va înfățoșa înaintea mea ca evenementele de la 3 August, voĭ ști a răspunde la încrederea poporuluĭ romîn, mănținînd cu

energie ordinea publică; că de cîte orĭ liniştea Romănieĭ va fi compromisă, orĭ de unde va veni primejdia, eŭ nu voĭ consulta de cît datoria mea, dreppturile mele şi interesele noastre comune. Îmĭ iubesc prea mult ţara, înţăleg prea bine valoarea legăturilor noastre cu înalta Poartă, pentru a le sacrifica vre-odată uneĭ îngrijirĭ de o responsabilitate, pe care voĭ şti pururea a o primi, orĭ cît ar putea fi de grea. Pururea m'am povăţuit şi mă voĭ povăţui în actele mele numaĭ de interesele ţăreĭ mele, şi aceste interese sunt, în ochiĭ meĭ, nedespărţite de acele ale împărăţieĭ otomane".

După această lecţie politică şi întrezărirea scopuluĭ de a-şĭ apara ţara contra primejdieĭ *orĭ de unde ar veni*, vorbe ale căror înţeles maĭ adînc şi adevărat nu putea să nu fie pătruns de Poartă, cu toate precauţiunile luate de domn, spre a îmblînzĭ pe cît se putea aceste rostirĭ, domnul sfîrşeşte lunga luĭ misivă, prin o frază măgulitoare, prin care căuta să arunce un văl, asupra prea rostitelor sale cugetărĭ de maĭ înainte.[97]

Organele străine, de şi apreţuesc în chip deosebit acest răspuns al domnuluĭ romîn, lasa să se întrevadă, chiar cînd sunt protivnice, măestria luĭ. Aşa *Examiner*, spune că „principele ar fi intors Porţeĭ o replică foarte ascuţită". *La France*, comentînd scrisoarea, spune, că „a se încuraja partidele la răscoală, la înjosirea autorităţeĭ capuluĭ statuluĭ, prin o intervenire nelegală şi ne la locul eĭ; a se constitui judecător între principe şi naţiunea luĭ, cu prilejul unor nemulţămirĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin reale, este a lasa pe ceĭ nemulţămiţĭ să întrevadă speranţa uneĭ

---

97. Scrisoarea este reprodusă în *Mon. of.*, 11 Noemvrie 1865. Vezĭ şi *Archives diplomatiques*, 1866, II, p. 272--277.

schimbărî, care ar atîrna numaî cît de a lor manifestare“. *Le Constitutionnel* spune, că „tonul puternic și vrednic al acestuî document a produs o foarte bună întipărire“ ; iar *La Correspondance générale de Vienne* îl califică de „capodoperă de neruşinată sumeţie“ și *Le Nord* adaoge, că „talentul de palavre (ergoterie) a domnuluî s'a manifestat într'un chip strălucit, în răspunsul pe care l'a dat luî Fuad-paşa“.[98]

In ţară efectul fu covîrşitor. Atît presa cît şi maî ales manifestările corpurilor constituite, pre cît şi acele ale privaţilor ajunseră la un diapazon de tot entuziast. Ministerul găsi de cuviinţă a comunica străinătăţeî, acest concert de laude ce se aduna fără încetare în jurul actuluî domnitoruluî. Găsim în *La Patrie* următoarele asupra acesteî demonstraţiunî: „Correspondenţe din Bucureştî, ne spun despre manifestările poporane, căror a dat loc, schimbul de note între Sublima Poartă şi guvernul romîn, cu prilejul mişcăreî de la 15 August. Aceste manifestărî venite din toate unghiurile ţăreî, pentru a felicita pe principele Cuza, în această împrejurare, aŭ fost destul de însămnate pentru a determina pe ministrul afacerilor străine, a adresa o depeşă circulară agenţilor romînî din străinătate, avînd de scop a lămuri caracterul autonom al acesteî demonstraţiunî la care autorităţile, clerul şi burghezia, s'aŭ asociat prin de

97. *Examiner* 2 Decemvrie 1865 „a very sharp reply“ ; *La France* 10 Decemvrie 1865; *Le Constitutionnel*, 24 Noemvrie 1865; *La Correspondance générale*, 27 Noemvrie 1865; *Le Nord*, 28 Noemvrie 1865. Maî vezî şi *L'Europe* 29 Noemvrie 1865 : *Le Monde* 3 Decemvrie 1865 şi *Le Temps*, 5 Decemvrie 1865. Acest din urmă ziar, nu prea favorabil domnitoruluî, după ce arată „qu'il était évident que l'étoile du prince Couza pâlissait et qu'il devait essayer du moyen de distraire les esprits, en faisant vibrer la corde du patriotisme“ recunoaşte totuşî „qu'il relève le gant avec une fierté qui fait honneur à son coeur de Roumain. Le souverain blessé dans le sentiment de sa dignité, se redresse. Il n'entend point être tancé comme un ecolier par son magister. Il rappelle au grand vizir qu'il est prince, à peu près indépendant: qu'il est homme à gérer tout soul les affaires de son pays &. &“.

la sine pornire".[99] Aşa bună oară adresa comerciului capitaleĭ, spune, „că a cetit cu un simţimînt de mîndrie naţională răspunsul Măriei Voastre, care răspuns ne a pătruns de cea maĭ vie recunoştinţă, care este şi acea a oraşuluĭ ce reprezentăm. Mergeţĭ Maria ta în această cale patriotică. Veţĭ fi urmat de acest oraş şi de ţara întreagă; generaţia actuală şi acea viitoare, vor bine cuvînta numele luĭ Alexandru Ioan I".[100]

Fuad paşa crezu de trebuinţă să răspundă scrisoreĭ domnitoruluĭ, prin una aproape tot atît de întinsă, în care arăta că nu aŭ avut de loc intenţia de a se amesteca în afacerile lăuntrice ale Romănieĭ, ci a vrut numaĭ să atragă, prieteneşte, luarea aminte a domnitoruluĭ asupra unor fapte ce puteaŭ inspira îngrijire. De şi replica luĭ Fuad paşa nu poate fi calificată drept scrisoare de scuze, cum o fac unele organe şoviniste ale timpuluĭ, nu se poate tăgădui că ea caută să micşureze răua întipărire produsă prin cea d'întăĭ".[101]

Răspunsul domnitoruluĭ însă avu încă efecte maĭ întinse decît acela de a ridica moralul propriuluĭ popor. Greciĭ din Principate felicitară şi eĭ pe domnitor pentru frumosul rol pe care eĭ îl văd de pe acum

99. *La Patrie,* 8 Decemvrie 1865.
100. Reprodusă de *L'Opinion nationale* 8 Decemvrie 1865. In *Hîrtiile Rossetti* se află 120 de depeşĭ primite de la deosebitele corpurĭ a le ţăreĭ: *preoţĭ de mir, avocaţĭ, comercianţĭ, locuitorĭ din oraş iscăliţĭ cu sutele, profesoriĭ deosebitelor scoale,* cu un cuvînt tot ce ţara număra ca inteligenţă. Cine va ceti acele depeşĭ în care se vede bucuria imensă şi neprefăcută pentru vrednica apărare făcută de domn autonomieĭ ţăreĭ, va mărturisi că ţara întreagă se sculase ca electrizată pentru a mulţumi domnuluĭ eĭ. Şi Bolintineanu, reflectînd asupră acestuĭ răspuns, spune, că „dacă administraţia sub domnul Cuza era în anarhie, să mărturisim că afară din ţară el a ştiut, în multe ocaziĭ, să ţină drapelul sus." *Viaţa luĭ Cuza Vodă,* p. 54.
101. Această replică a luĭ Fuad paşa în *Archives diplomatiques,* 1866, II, p. 277—281.

că-l va juca în regenerarea întregului Orient.[102] *Journal de St. Petersbourg* și *Le Nord* organe oficioase ale imperiului rusesc recunosc ambele marea agitație pe care răspunsul domnitorului a produs-o în Bulgaria.[103] Se vorbia de o alianță a tuturor popoarelor creștine din Turcia contra stăpînireĭ acesteia. Această veste, orĭ cît ar fi fost ea de exagerată, explică scrisoarea lămuritoare a mareluĭ vizir.

Cu toate acestea răscoala din 3 August face un mare răŭ domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I, prin faptul că o discreditează chiar la acele puterĭ care o sprijinise până atuncĭ. Maĭ ales este însămnată reprobarea în destul de limpede documentată prin următoarea uotă apărută în Monitorul oficial al Franțieĭ: „Turburările care aŭ izbucnit în Principatele dunărene aŭ provocat criticĭ în destul de viĭ contra guvernuluĭ principeluĭ Cuza. Noĭ am recunoscut că toate nu eraŭ lipsite de temeiŭ; dar în acelaș timp am atras luarea aminte asupra încurcăturilor care ar putea supraveni, dacă guvernele nu ar procede cu tot atîta cumpătare pe cît și prudență. Ele nu s'aŭ înșelat asupra acesteĭ primejdiĭ. Cu toate că s'aŭ ridicat cu maĭ multă saŭ maĭ puțină asprime în protiva ocîrmuireĭ principeluĭ Cuza, ele aŭ fost unanime pentru a răspinge ideea uneĭ schimbărĭ în forma așăzămintelor care stăpînesc acuma Principatele. Nicĭ o putere nu ar dori să se vadă iar în fața uneĭ chestiunĭ atît de delicate. Totuși principele Cuza va înțălege de sigur că nu ar fi fără primejdiĭ pentru puterea luĭ de a se întemeia prea mult pe încurcăturile cabinete-

---

102. Adresa Grecilor publicată de maĭ multe ziare, între altele de *l'Europe*, 31 Decemvrie 1865.

103. *Journal de St. Petersbourg* 25 Decemvrie 1865. Le *Nord* 30 Decemvrie 1865: „On signale actuellement que la lettre du prince Couza a eu en Bulgarie un grand retentissement, où une grande agitation s'est manifestée".

lor.[104] El nu-şĭ poate întari autoritatea, dacă nu va izbuti a cîştiga interesul lor binevoitor. Europa îĭ cere înainte de toate o ocîrmuire luminată, regulată, desfăcută de răzbunărĭ de partid, economă a banilor publicĭ şi duşmană a corupţieĭ care a fost viciul ereditar al guvernelor anterioare. Principele Cuza nu va culege pretutindene decît încurajare, căcĭ va realiza, în această privire, speranţele care le aŭ făcut să se nască începuturile domnieĭ luĭ".[105]

Franţia ce până atuncea sprijinise pe domnitor în toate împrejurările, îl lasă de acum în voia soarteĭ sale, ceea ce contribui nu puţin la a luĭ cădere; căcĭ duşmaniĭ luĭ se folosesc de slăbirea poziţieĭ luĭ, provenită din retragerea scutuluĭ francez, pentru a îndoi îndrăzneala şi a căuta pe altă cale desrădăcinarea luĭ din scaunul Romănieĭ, desrădăcinare ce se împrotivise opintelilor lor de până acuma.

Fiind încă că în politică predomneşte tot deauna interesul individual al statelor ce sunt în joc, apoĭ să nu credem că Franţia era jignită numaĭ de purtarea internă a domnuluĭ, pentru a retrage de asupra luĭ mîna eĭ ocrotitoare. Trebuia să fie încă ceva care o lovia maĭ deadreptul în interesele eĭ. Acest ceva era presupunerea, că domnitorul începuse a se pleca spre Rusia, părăsînd interesele Franţieĭ care preşidase la a luĭ întronare.

Chiar în timpul cît relaţiile domnitoruluĭ cu Franţia fusese bune, încă se ivise din cînd în cînd cîte o

104. Este destul de curios că aceste cuvinte ale Monitoruluĭ francez se potrivesc aşa de bine cu spusele ziaruluĭ rusesc *Le Nord* 18 Decemvrie 1865 : „que les puissances de l'Europe ne permettent plus au prince Couza de jouer sur leurs défiances, leurs rivalités, leurs jalousies, comme sur un échiquier où elles mêmes et les intérèts de l'Europe serviraient de pions".

105. *Moniteur du Soir*, 21 Septemvrie 1865. De şi Moniteur du Soir, deosebit de Moniteur officiel, nu era chiar organul oficial al imperiuluĭ, nu rostia maĭ puţin părerea guvernuluĭ francez. Era cel puţin organul oficios al săŭ.

împrejurare interpretată în senzul plecărei luĭ către Ruşĭ. Cea întâĭ dată cînd se ivi această bănuială fu cînd cu trecerea armelor din Rusia către Serbia, cînd agentul Franţieĭ se uneşte cu aceĭ aĭ celorlalte puterĭ pentru a protesta contra învoireĭ trecereĭ armelor pe pămîntul României. (Noemvrie 1862). Bănuiala revine încă maĭ rostită cînd domnitorul opreşte cu puterea trecerea bandei polone pe teritoriul ţăreĭ şi o sileşte să depună armele (Iulie 1863), cînd atuncĭ domnitorul fu învinuit de unele ziare că ar lucra ca şi cînd ar fi vasalul Rusieĭ. Gazetele franceze ataca pe întrecutele pe domnitorul romîn. Incepu chiar a se vorbi, că el ar avea scopul de a ceda tronul duceluĭ de Leuchtenberg din casa rusască.[104]

In chestiunea armelor, domnitorul apărase autonomia ţăreĭ; în acea a Polonilor, neutralitatea eĭ. Ba purtarea sa ulterioară cu Polonii îĭ atrage chiar din partea Rusieĭ, bănuelĭ de complicitate cu revoluţionariĭ. Anume în 22 Ianuarie 1864, Poloniĭ din Bucureştĭ celebrează cu mare pompă aniversarea revoluţieĭ lor, ceea ce aduce pe consulul rusesc, baronul Offenberg, a protesta cu mare vuet contra îngăduireĭ din partea guvernuluĭ a uneĭ demonstraţiĭ anti-ruseştĭ.[105] Proclamarea stăreĭ de asediŭ în Galiţia de către Austria în urma intervenţieĭ Rusieĭ, în scopul de a taia Polonilor locul de scapare, îĭ împinge a-l căuta în Principate, ceea ce adaoge aice numărul lor în chip însămnător.[106] Bine înţăles că

104. Vol I, p. 246, 278 şi 283.

105. *Le Siècle*, 7 Fevruar 1864. *Ibidem*, 30 Martie 1864: „On écrit de Jassy que les réfugiés polonais y sont nombreux depuis la proclamation de l'état de siège en Gallicie. Le prince Couza a noblement résisté aux reclamations du gouvernement russe qui demandait leur extradition".

106. Le *Pays*, 22 Martie 1864; *Le Globe*, 24 Martie 1865: „Ils ajoutent que la Russie a fait la même sommation au prince Couza en ce qui concerne les Polonais." *Die Presse din Viena*, 20 Martie 1864; *La Patrie*, 7 Aprilie 1864: Les gouv. de Russie et d'Autriche ont recla-

eĭ nu se puteaŭ ținea liniștițĭ, și uneltirile lor contra Rusieĭ dădeaŭ loc la feliurite zvonurĭ care puneaŭ pe guvernul romîn în o lumină neprietenească față cu imperiul nordului. Așa se vorbia prin ziare despre organizarea de bande revoluționare în feliul aceleia a luĭ Milcovski. Principele iea chiar măsurĭ de a se aresta, prin colonelul Duca, pe capiĭ ceĭ maĭ cu vază aĭ străinilor turburătorĭ de liniște, căutînd și aice să împace ospitalitatea cu neutralitatea.[107]

Până acuma decĭ nu se putea accentua nimic serios contra principeluĭ, în învinuirea luĭ de ruso-filismu. Ba ținuta Rusieĭ în chestiunea mănăstirilor închinate și după legea de secularizare, din protivă trebuia să nemulțămiască adînc pe domnitorul romîn și să-l împingă în tabăra opusă Rusieĭ. Această purtare neprietenească a Rusieĭ se menține și cu prilejul lovitureĭ de stat și a legeĭ rurale, combătută maĭ ales de ziarul *Le Nord*; ba până la răscoala de la 3 August, cînd Rusia cere Turcieĭ trimiterea unor comisarĭ în Romănia și, ne putînd obținea această măsură, inspiră scrisoarea cea jignitoare a luĭ Fuad Pașa către domnitor.[108] Cu toate aceste zvonurile de plecare a domnuluĭ către această putere

---

mé à Bucarest contre l'hospitalité donnée par le prince Couza aux émigrés polonais et hongrois". Insemnate sunt maĭ ales declarațiile ziarelor oficioase austriace și rusești : așa *Wiener Zeitung* care spune că „este pozitiv că nicĭ Austria, nicĭ orĭ care alt stat (Rusia) nu are de gînd a-șĭ face dreptate singur, pentru a se garanta contra desordinilor netăgăduite ce se petrec în Principate". (Reprodus locul de *La Patrie*, 24 Aprilie 1864). Atît Austria cît și Rusia aveaŭ decĭ motive de plîngere contra ocîrmuireĭ romîne. *Invalidul rus* 19(31) Mart 1864: „Guvernul Principatelor, uitînd interesele adevărate ale țăreĭ protegueşte pe Polonejĭ". *Deutsche Petersburger Zeitung* din aceeașĭ dată: „Elementele revoluționare se adună în Principate și găsesc acolo un loc liniștit și îndămănatec pentru a cloci proiecte criminale". *Le Nord* 8 Aprilie 1864: „l'assemblement d'hommes et d'armes qui font des Principautés le camp et l'arsenal de l'armée révolutionnaire".

107. Le *Nord*, 29 August 1864. Știrea e cu atîta maĭ vrednică de crezut, că este dată de un organ rusesc.

108. Maĭ sus p. 40.

se întăriaŭ pe fie ce zi și deslipiaŭ tot maĭ mult pe Franția de el. Ele se accentuară maĭ ales de la data cînd puterile căutară să impună din noŭ, prin conferența ambasadorilor din Constantinopole, respectarea maĭ severă a capitulațiilor.[109] In orĭ ce caz intrigile contra domnitoruluĭ izbutiră a face pe cabinetul francez să creadă că el se plecase către politica rusască, din care pricină Napoleon se îndepărtă de el, ceea ce contribui nu puțin la slăbirea pozițieĭ sale în România. Dovada cea maĭ bună despre această convingere a Franțieĭ precum și despre faptul că fusese inspirată prin eroare, reiesă din o convorbire petrecută, după detronare, între fostul domn al Principatelor-Unite și ducele de Grammont, ambasadorul francez din Viena, la Döbling, în ziua de 24 Aprilie 1868:

Principele Cuza (la propunerea duceluĭ de a relua tronul Românieĭ): „Avețĭ siguranță că interesele franceze nu ar pierde nimic?

Ducele. Da.

Pr.: Cu toate aceste la Paris m'a crezut intrat în legătură cu Rusia, cu toate că rezolvisem chestiunea mănastirilor închinate în folosul Românieĭ și contra Rusieĭ.

Ducele: S'a făcut multe prostiĭ (bêtises). Dar, am crezut-o; am lasat să fim înșălațĭ.

Pr.: Dați-mĭ voe să vă spun un lucru: anume că orĭ ce s'ar întîmpla, nu voĭ consimți niciĭ odată a reîntra în România prin o intervenire străină, tot atît de puțin prin ajutorul Frantieĭ ca și prin acel al Rusieĭ. Nu aș vroi să ajung altfeliŭ decît prin țară.

Ducele: Cu d-voastră principe am fi siguri că înriurirea rusască nu ar predomina în România.

---

109. Maĭ sus p. 25.

Pr : Cu toate aceste m'ațĭ crezut Rus, la Paris.

Ducele : Cunoaștem astăzĭ adevărul ; am fost răŭ informațĭ, am făcut prostiĭ. Vă repet, căderea voastră ne a fost neplăcută și vă vețĭ aduce aminte de sigur limbagiul ce ațĭ ținut părăsind România ; ațĭ pledat pe lîngă noĭ cauza principeluĭ străin.

Pr. : A unuĭ principe străin orĭ care ; pledam chestia de principiŭ.

(La revenirea propunereĭ duceluĭ de a primi coroana Românieĭ). *Pr.* : Cît despre mine, nu voesc cu nicĭ un preț să reîncep misiunea mea de altă dată ; dar dacă aș vedea țara mea amenințată de o mare primejdie, dacă un mare interes romănesc ar cere conlucrarea mea, dacă ar trebui să plătesc cu persoana mea, în acea zi aș fi gata, orĭ ce s'ar putea întîmpla".[110]

Această convorbire, interesantă și pentru caracterul domnitoruluĭ, va arata că învinuirea adusă luĭ de rusofilismu, care este repetată de Februariștĭ cînd cu răsturnarea luĭ Alexandru Ioan I, era o iscodire neîndreptățită.[111] Nu e maĭ puțin adevărat că ea a contribuit mult la căderea domnitoruluĭ.

In istorie nu lucrează numaĭ ideile adevărate. Ba s'ar părea chiar că eroarea, falșul și minciuna joacă un rol mult maĭ mare în viața popoarelor. Desfășurarea evenimentelor se face pe baza ideilor. Este absolut indiferent, dacă acestea conțin adevărul saŭ contrapartea luĭ.

---

110. Convorbirea fusese reprodusă de secretarul principeluĭ Baligot. In *Hîrtiile Rossetti* se află și notița originală scoasă cu creionul în timpul cînd se preschimbaŭ vorbele.

111. Se răspîndise vuetul, după căderea luĭ, că ar avea de gînd să se ducă la Petersburg de unde se va întoarce în România cu armate rusești sub generalul Kotzebue. Fostul domnitor scrie atuncĭ principeluĭ Carol scrisoarea în care protestează contra acesteĭ intențiunĭ ce i se atribuia, precum protestează și în o scrisoarea trimisă luĭ Napoleon prin ambasadorul francez din Viena 12 Iulie 1867 (*Hîrtiile Rossetti*).

CAP. XIV

CULTURA IN DOMNIA LUI ALEX. IOAN I.

Domnia luĭ Cuza Vodă se desfășură cu deosebire pe tărimul politic și social. Sferele de viață ce încearcă cele maĭ adîncĭ prefacerĭ sunt organizarea statuluĭ și raportul între clasele poporuluĭ. Aceste schimbărĭ preocupă minţile; ele determină toate frămîntările; ele înalță și coboară necontenit cumpăna istorieĭ. Țesătura eĭ este alcătuită din firile toarse din caerul lor, și toate celelalte interese omeneștĭ cad pe al doile plan, față cu vajnicul și covîrșitorul interes politic care vibrează ca ton fundamental, iar celelalte sunt numaĭ sunete armonice ce tremură deodată cu el. In tot decursul atît de zbuciumat al acestuĭ timp, o idee stăpînește mersul lucrurilor: închegarea statuluĭ și mîntuirea vieţeĭ romăneștĭ de vultaniĭ ce pănă acuma îĭ rosese măruntăile. Dreptul de a trăi și anume de a trăi ca oamenĭ, nu ca o turmă necuvîntătoare, iată năzuința poporuluĭ romîn. Dar pentru a o ajunge, cîte piedecĭ lăuntrice și afarnice nu trebuiaŭ răsturnate; cîte lanțurĭ nu trebuiaŭ zdrobite! De aicĭ nevoia uneĭ lupte uriașe dusă de ceĭ puținĭ contra celor mulțĭ, de ceĭ slabĭ contra celor puternicĭ, și dacă la urmă, izbînda

rămase pe partea celor dintăĭ, este că eĭ reprezintaŭ lumina şi adevărul.

S'înţelege însă de la sine, că astfeliŭ stînd lucrurile, celelalte sfere ale vieţeĭ poporuluĭ rămaseră neîngrijite; că aceĭ ce conduceaŭ falangele luptătoare de o parte şi de alta, nu se puteaŭ îndeletnici decît cu măsurile trebuitoare pentru a învinge, şi că toate celelalte interese ale ţăreĭ fură lasate în părăsire, în faţa războiuluĭ dus pe viaţă şi pe moarte.

De aceea nu ne vom mira, dacă în sferele de căpitenie ale vieţeĭ unuĭ popor, acea culturală propriŭ zisă şi acea economică, domnia luĭ Cuza rămîne cu mult îndărăptul izbînzilor repurtate pe tărîmul politic şi social. Pe acel al cultureĭ literare, artistice şi ştiinţifice, întru cît se putea desvolta ştiinţa la Romînĭ, mişcarea nu maĭ este ca până atuncĭ, îmbolditoarea vieţeĭ politice, cĭ aceasta trecînd pe planul întăĭ, inspiră ea plăzmuirile minţeĭ. Intreaga mişcare de cugetare pe cîmpul frumosuluĭ şi al adevăruluĭ este, în acel timp, un răsunet al mişcărilor politice şi sociale. Cît despre viaţa economică, ea este lasată în voea întîmplăreĭ şi se desvoltă de sine pe căile îndrumate de împrejurărĭ, fără ca să intervină şi în ea ideĭ mîntuitoare de relele trecutuluĭ, după cum se întîmplă lucrul în domeniul raporturilor politice şi sociale; ba încă desfăşurarea vieţeĭ economice se abate pe căĭ tot maĭ greşite care, neîndreptate nicĭ în timpurile maĭ noue, trebuiaŭ să conducă la un desnodămînt aproape fatal.

Nicăirĭ nu se poate videa maĭ bine, ca în expunerea domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I, cum elementul de căpitenie al istoriei poate une orĭ să fie acel politic, trunchiul pe care se hultuesc celelalte ramurĭ, şi cît de neadevarată este concepţia care caută să pună greul desfăşurăreĭ evenimentelor totdeauna saŭ în faptele de cultură saŭ în acele economice. Sunt

perioade în care fără îndoială că se întîmplă această strămutare a cumpeneĭ istorice; sunt perioade în care ideile, altele în care interesele materiale joacă rolul cel maĭ mare; dar sunt şi perioade în care oameniĭ se preocupă numaĭ de raporturile lor de putere între eĭ, de raporturile politice şi sociale. Că adese orĭ şi aicĭ ţinta este tot economică cine ar putea-o tăgădui? Dar cînd, spre izbîndirea intereselor economice, viu în joc elementele morale, acele interese nu maĭ conduc ele istoria, ci sunt numaĭ efectul cauzelor morale. Am văzut cum domnia luĭ Cuza Vodă gravită în jurul chestieĭ rurale; dar această chestie a fost adusă pe tapet de oamenĭ neinteresaţĭ şi impinşĭ numaĭ de binele aproapeluĭ, chiar cu jertfirea propriilor interese. Prin urmare şi elementul moral a determinat aicĭ rezultate economice. Nu clasa interesată materialmente a repurtat izbînda, ci o mînă de oamenĭ predomniţĭ de ideĭ altruiste şi care călcaŭ chiar interesele lor în picioare, pentru a face să izbîndiască ideea bineluĭ.

Elementul cultural a predomnit înainte de domnia luĭ Cuza şi a făcut cu putinţă această domnie. Pe atuncĭ, acel politic stătea într'adevăr pe planul din dărăpt. Ideile naţionale, ideile de înălţare a neamuluĭ din decăderea în care zăcea şi acele izvorîte din ideea origineĭ romane ocupaŭ maĭ cu samă minţile, şi ele se desvoltaŭ tot maĭ mult în mijlocul uneĭ vieţĭ politice staţionare, luptînd cu apăsarea, spre a-şĭ face cale tot maĭ largă în minţĭ. De la 1848 însă aceste ideĭ începură a se coborî în viaţa reală. Atuncĭ, se făcu prima încercare. In tot decursul domnieĭ luĭ Ştirbeiŭ şi a luĭ Gr. Ghica, ele se îndrumară tot maĭ mult spre transformarea lumeĭ aevea şi cu suirea luĭ Cuza în scaun, ele trebuiaŭ să între în această viaţă însăşĭ, să o frămînte şi să o prefacă după chipul şi asămanarea lor. Perioada domnieĭ

luĭ Alexandru Ioan I însamnă tocmaĭ coborîrea ideilor culturale în faptele încunjurătoare. Din năzuinţĭ ideale, ele deveniră pîrghiĭ de îndrumare spre faptă. Cultura de până atuncĭ se prefăcea în lucrare politică. Era decĭ firesc lucru, ca această din urmă sferă a cugetăreĭ să determine mersul împrejurărilor, pe cînd acea a ideilor să o întovărăşască numaĭ şi să o sprijine. Seria istorică a desvoltăreĭ ideilor culturale de la 1859—1866 este o serie maĭ mult paralelă decît una ce se încrucişază în mersul eĭ cu seria faptelor politice; de aceea ea poate fi expusă de o parte şi dintr'o singură întinsoare în tot timpul desvoltăreĭ eĭ. Ea este maĭ mult un răsunet decît un sunet.

Să cercetăm pe rînd deosebitele elemente ce concurgeaŭ la cultura poporuluĭ romîn, spre a ne putea da samă despre starea în care le-a aflat şi cum le-a lasat domnia luĭ Cuza Vodă. Se începem cu învăţămîntul.

Starea scoalelor. Invăţămîntul fusese urzit de vremile anterioare în toate a luĭ trepte: primar, secundar, superior şi special. Cel primar figura ca rural şi urban; în Muntenia reprezentat prin o mulţime de scoale—1768—nu e vorbă, maĭ mult pe hîrtie decît aevea, cu învăţatori nepregătiţĭ, ceĭ maĭ mulţĭ ţircovnicĭ de pe la biser icĭ, neavînd scoalele nicĭ localurĭ, nicĭ cărţĭ. In Moldova prin foarte puţine—44—dar mult maĭ temeinic înlocuite, cu învăţătorĭ pregătiţĭ în o scoală specială—cea preparandală de lîngă Treĭ-Erarhĭ,—cu localurĭ maĭ potrivite şi cu cărţĭ de citire pentru învăţătură. Invăţămîntul sătesc însă era mărginit numaĭ la băeţĭ, pentru fete neexistînd nicĭ o scoală de acest feliŭ. In 1859 se face prima întindere a învăţămîntuluĭ rural şi la sexul femeesc. De la promulgarea legeĭ din 1864, se adaug în Mol-

dova încă 288 de scoale, iar din Muntenia se desfiinţază vre-o cîteva din cele de tot răŭ organizate.[1]

Scolĭ primare urbane eraŭ în Moldova 29 din care 10 de fete, iar în Muntenia 42. Ele sporise foarte mult maĭ ales după legea din 1864 ajungînd pentru întreaga ţară la cifra 94 scoale de băieţĭ şi 70 scoale de fete. Oraşile maĭ marĭ număraŭ maĭ multe scoale în fie-care din ele.

Invăţămîntul secundar îndrumat în ţărĭ române maĭ ales de la 1828 înainte era representat în 1859, prin 8 seminariĭ, organizate în urma desfiinţăreĭ scoalelor catihetice; două scoale centrale de fete, în cele două capitale; două gimnaziĭ în Bucureştĭ: Sf. Sava (cu 8 clase) şi Mateiŭ Basarab; câte unul în Iaşĭ, Craiova, Botoşanĭ, şi Bârlad; câte o scoală reală în Iaşĭ, Brăila şi Galaţĭ. In domnia Cuza-Vodă se adaugă câte un gimnaziŭ în Bucureştĭ (Lazar), Iaşĭ (Alexandru-cel-Bun) şi Ploieştĭ; iar gimnaziile din Iaşĭ şi Craiova se înalţă la rangul de licee, cu 7 clase Se maĭ înfiinţază externate de fete în Bucureştĭ, Iaşĭ şi Craiova.[2]

Invăţămîntul superior care fusese desfiinţat în 1847, şi reîntrodus prin aşăzămintele scolare din 1851 ale luĭ Ştirbeiŭ şi Grigorie Ghica, se organizază tot maĭ mult deosebit de cursurile liceale, împărţindu-se de sine în specialitățĭ; drept, ştiinţĭ şi litere. In Mol-

---

1. Incă în 1865, ne spune raportul consiliuluĭ general de instrucţie, că „cele 2000 de scoale sunt maĭ mult pe hîrtie. Invăţătoriĭ căutaŭ să capete posturile numaĭ în timpul recrutăreĭ, pentru a scăpa de ea. Indată ce trecea, se lepadaŭ de ele pentru a se deda la alte îndeletnicirĭ. *Mon. of.*, 24 şi 26 Septemvrie 1865.

2) Iată cîte-va date statistice asupra poporaţieĭ scoalelor în 1865:

Colegiul *Sf. Sava*	33 de profesorĭ,	340 de elevĭ,	8 clase.
„ *M. Basarab*	7 „	151 „	4 „
„ *Lazar*	7 „	132 „	4 „
„ Craiova	14 „	126 „	6 „

Bursierĭ în toate la un loc 145.

Voix de la Roumanie, 2 Noemvrie 1861.

Gimnaziul din Bîrlad fusese înfiinţat în 1858; acel din Botoşanĭ în 1 Sept. 1859, Ureche. *Istoria scoalelor*, III Bucureştĭ 1894, p. 186.

dova cursurile se ţineaŭ pînă la 1860 în localul liceuluĭ, de la acel an inainte sunt strămutate în un local propriŭ, casele luĭ Alexandru Roznovanu, noul aşăzământ căpatînd numele de Universitate. Inaugurarea se face în 26 Octomvrie 1860 de către ministrul de culte ad-interim, Mihail Cogălniceanu.[3]

In Bucureştĭ se desparte întâiŭ de cursurile liceuluĭ sf. Sava, facultatea de drept şi primul eĭ decan este Constantin Bozianu în 1859. In 1863 Octomvrie în 11 se desparte facultatea de ştiinţĭ şi în 30 aceleiaşĭ lunĭ facultatea de litere, care toate aceste se întrunesc în Universitatea din Bucureştĭ în 1864, 4 anĭ după înfiinţarea celeĭ din Iaşĭ. In acest din urmă oraş se maĭ înfiinţase şi o facultate de teologie care însă se suprimă în 1864, din lipsă de profesorĭ.[4] In Bucureştĭ exista de maĭ înainte (1856) o şcoală de medecină, creaţiunea doctoruluĭ Carol Davila, care şcoală se măreşte şi se întăreşte devenind simburele din care se va desvolta maĭ tîrziŭ facultatea de medecină".[5]

Cît despre şcoalele speciale, domnia luĭ Cuza Vodă află existînd şcoalele de arte şi meseriĭ din Iaşĭ şi cea de agricultură de la Pantelimon, şi o şcoală de inginerie în Bucureştĭ, prefăcută maĭ tîrziŭ în şcoala de podurĭ şi şosele. Intre 1859 şi 1866 se maĭ înfiinţază, în ramura acestuĭ învăţămînt, două şcoale comerciale, una în Bucureştĭ şi una în Galaţĭ (1866), două conservatoare de muzică, unul în Bucureştĭ şi unul în Iaşĭ (1860) şi două şcoale de frumoasele arte (1860).[6] In Tîrgul Neamţuluĭ se institue o şcoală de silvicultură.[7]

3. *Mon. of. al Mold.*, 4 Noemvrie 1860.
4. Ureche, *Istoria şcoalelor* citată, p. 261.
5. In Bucureştĭ eraŭ în 1861 un număr de 98 de medicĭ, maĭ toţĭ străinĭ, maĭ ales Nemţĭ şi Grecĭ; Romînĭ foarte puţinĭ; cel maĭ însamnat, hirurgul Turnescu. Un singur Francez: Davila. *Voix de la Roumanie*, 12 Octomvrie 1861.
6. Ureche *l. c.*, p. 254. *Mon. of. al Mold.*, 30 Septemvrie 1860.
7. Ureche *l. c.*, p. 230.

Mare era îmbulzala tinerilor în școalele străine, maĭ ales la cele din Paris unde învățaŭ aproape de 500 de studențĭ, din care 31 de bursierĭ pentru Moldova și 51 pentru Muntenia.[8] Eraŭ și părerĭ protivnice acesteĭ înstrăinărĭ a tineritului romîn, și ziarul *Romînul* susținea că „trebue copiiĭ să învețe școalele secundare în țară“.[9] Domnitorul umblâ cît-va timp cu ideea de a înființa în Paris un colegiŭ romănesc pentru privigherea bursierilor[10], saŭ cel puțin să se înființeze un consulat romîn în capitala Franțieĭ, dacă nu pentru altă ceva, apoĭ spre supravegherea tinerilor care nu se prea videaŭ pe la școală.[11] De la o vreme se încearcă a se abate curentul către Italia, pentru a lupta contra *galomanieĭ*, și se trimit cîțĭ-va bursierĭ la Turin. Cu acest prilej se preschimbă adrese foarte călduroase între ministerul romîn și acel italian și gazetele italiene salută cu multă căldură pe studenții romînĭ. Curentul însă nu se menține.[12]

Domnia luĭ Alexandru Ioan I a dus decĭ maĭ departe așăzămintele școlare găsite în ființă la începerea eĭ; a sporit numărul lor, a adaos cursurĭ și profesorĭ, a întins orizonul intelectual. Se poate însă observa o tendință statornică de a se ocupa maĭ mult de învățămîntul teoretic; căcĭ afară de școalele de comerț și de cea de silvicultură, maĭ eraŭ două biurourĭ ge-

8. Ureche, *l. c.*, p. 263. Fie care bursier primia cîte 60 de galbenĭ pe trimestru, în 1862. *Le Siècle*, 10 Septemvrie 1862, spune că eraŭ numaĭ 300 de studențĭ romînĭ in Paris.

9. *Romînul*, 16 Noemvrie 1862.

10. Scrisoarea domnitoruluĭ publicată în *Mon. of.*, 20 August 1862. Cu acest prilej ziarul francez *Le Constitutionnel*, 2 Octomvrie 1862, observă: „Si l'hospodar veut développer l'instruction dans son pays, c'est au dedans et non au dehors qu'il faut créer; c'est au développement de l'instruction primaire et secondaire qu'il faut d'abord appliquer ses ressourses“.

11. Scrisoarea din Paris în *Romînul* 11 Ianuarie 1861.

12. Ureche *l. c.*, p. 231. Bursieriĭ trimișĭ sunt: P. Borș, G. A. Ureche, Romulus Scriban, Ioan Morțun și G. Roșu.

ologice care și ele se dădură mai mult la studii teoretice. Nu se vede înființată nici o școală practică peutru învățarea îndeletnicilor producătoare de avuții. Se înțelege că o asemenea direcțiune, fiind sprijinită în loc de a fi combătută, ea înzestrâ țara numai cu oameni nedestoinici a se susținea prin ei înșii și îndemnați să recurgă la sprijinul statului, ca funcționari. Școalele statului nu slujiaŭ deci decît la sporirea și alimentarea unui răŭ ce ar fi trebuit stavilit prin toate mijloacele.[13]

O altă observație ce poate fi făcută, este că școalele, mai ales cele superioare, contribuiră la o răspîndire mult mai întinsă a ideilor în Muntenia decît în Moldova, după cum însuș domnitorul o constată, în o alocuțiune ce o face la primirea din Decemvrie 1860.[14] Cogălniceanu arată de asemenea, în acelaș an, că „în Țara Romănească numărul studenților este mult mai mare, pentru că acolo, mai în toate satele sunt școale, și aceasta nu de azi, ast-feliŭ că și dascalii de prin sate știŭ ceti și scrie cu litere straine, cînd la noi mai nici într'o instanță nu se găsește nimene care se știe ceti și scrie cu litere străine. Am avut prefecți care aŭ cerut ca protocoalele comisiei centrale să fie tipărite cu chirilice".[15] Cogălniceanu amestecă lucrurile. Este adevarat că numărul studenților era mai

13. Ca o minune poate fi privit faptul, că se desființază cursul de limba franceză de la școala de agricultură de la Pantelimon *„scopul învățămîntului fiind de a forma oameni practici"*. *Mon. of.*, 26 Septemvrie 1862.

14. *Naționalul* 22 Decembrie 1860.

15. In 1860 în Bucureștì eraŭ înscriși studenți: la drept 27, la litere 12, la științi 5, la silvicultură 11, în totul 55. In Moldova eraŭ la drept, științi și litere împreună numai 27. Vezi *Starea Instrucțiunei publice în România de sus* de Ioan Maiorescu 1860—1861. Bolintineanu în *Viața lui Cuza Vodă* p. 66 spune, că „la facultăți sunt mai mulți profesori decît studenți și ca să nu se închidă clasele, ministrul, după sfatul lui V. Alexandrescu (Ureche), puse în budget o mare sumă de burse pentru școlarii ce aveaŭ să asculte la facultăți".

mare la Bucureştĭ ca la Iaşĭ; dar acest spor nu credem să fi provenit din şcoalele săteştĭ care numaĭ foarte rar puteaŭ să împingă vre-un element până în treptele superioare ale învăţămîntuluĭ, maĭ ales fiind dată organizarea absolut defectuoasă a acestor şcoale. Numărul maĭ răstrîns al studenţilor din Iaşĭ provenia maĭ întâiŭ din inferioritatea aceluĭ al poporaţieĭ obşteştĭ a Moldoveĭ faţă cu acea din Muntenia; apoĭ maĭ cu samă din pricină că elementul romănesc era aşa de redus în oraşele moldovene, unde acel jidovesc era adesa orĭ precumpenitor şi în orĭ-ce caz totdeauna foarte numeros. In sfîrşit ideile eraŭ maĭ răspîndite în Muntenia şi din pricină că maĭ toţĭ proprietariĭ de moşiĭ de aicĭ nu-şĭ cultivaŭ eĭ sîngurĭ pămînturile, ci stăteaŭ ceĭ maĭ mulţi în oraşe şi maĭ ales în capitală, pe cînd în Moldova eĭ stăteaŭ la moşiile lor pe care le exploataŭ singurĭ.[16] La rîndul eĭ cauza acesteĭ deosebirĭ stătea în sistemul de cultură al pămîntuluĭ: în Muntenia, prin lucrarea în părtăşie care lăsa toată moşia în sama ţăranilor, fără nevoie de privighere a munceĭ lor, eĭ înşiĭ fiind interesaţĭ în cauză; în Moldova din protivă, nevoind pururea prezenţa proprietaruluĭ care lucra moşia pe socoteala luĭ.

Pentru a încheia cu învăţămîntul, notăm că piedeca cea maĭ mare la a luĭ înaintare era, pe lîngă nedestoinicia profesorilor, maĭ ales lipsa manualelor de studiŭ. Se ajutaŭ profesoriĭ şi eleviĭ cu cărţĭ traduse din limba franceză, fără a fi potrivite cu nevoile Romînilor, apoĭ maĭ ales cu manuscripte, alcătuite adese-orĭ zi cu zi, fără şir şi fără sistem.

Dacă trecem acuma la desvoltarea ideilor, trebue

16. A. Golescu, în adunarea moldovenească, unde era deputat ales de judeţul Bacăŭ (Vol. I, p. 89) spune, că „viaţa Moldovenilor maĭ mult la ţară şi maĭ serioasă, cea muntenească maĭ mult la oraş“. *Mon. of. al Mold.*, 7 Martie 1860.

să ne oprim la cercetarea maĭ multor seriĭ de fapte ce o alcătuesc; acele privitoare: 1) la mişcarea estetică în literatură şi în artă 2) la ştiinţĭ; şi anume în aceste sfere trebue să urmărim atît desvoltarea internă cît şi împărtăşirea Romînilor cu cultura generală europeană, şi însfîrşit, 3) la întinderea ideeĭ romîne peste hotarele ţăreĭ.

Desvoltarea ideilor. a) Mişcarea estetică în literatură şi artă. In timpul domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I, mintea romănească a fost trasă cu putere pe tărîmul patriotic şi naţional, pentru că drepturile Romînilor la viaţă, trebuind fără încetare apărate prin o luptă contra elementelor cotropitoare, se înţelege de la sine că existenţa naţională ce era pentru cugetele maĭ alese, visul suprem, trebuia să atragă către dînsa revărsările inimeĭ. Literatura atît ca proză cît şi ca versurĭ, adică producerea frumosuluĭ prin graiŭ, trebuia să îmbrace la Romînĭ maĭ ales mantia patriotică. Această mantie se colora însă deosebit: cînd cu plîngerea soarteĭ prigonite a Romînuluĭ, cînd cu revolta contra eĭ şi biciuirea prin arma ironieĭ, in satira saŭ fabulă, a relelor lăsate de trecut, cînd cu avînturĭ ale inimeĭ şi deschiderea eĭ către speranţe îmbucurătoare. Totuşĭ este de observat, că această aplicare a minţeĭ producătoare de frumos, pe partea patriotismuluĭ, este maĭ ales mănoasă în primele timpurĭ ce urmează îndoita alegere şi apoĭ unirea desăvîrşită de la sfîrşitul luĭ 1861, cînd pe atuncea literatura ţărilor romîne reproduce maĭ mult bătăile inimeĭ colective decît acele ale inimeĭ individuale. Cu cît însă luptele politice se încheagă maĭ crîncene, cu cît viaţa se coboară din regiunile înalte ale speranţeĭ şi ale visurilor către nevoile neaparate ale vieţeĭ de toate zilele, cu atîta şi izvorul patriotic slăbeşte şi, dacă nu este înlocuit, cel puţin împarte sceptrul

cu sîmţimintele personale. Poeziile de iubire şi lirice sporesc fără îndoială cu cît înaintează domnia luĭ Alexandru Ioan I. Cu cît frămîntările politice se coborîse din înaltele regiunĭ cătră luptele vieţeĭ de toate zilele, cu atîta ele deveniaŭ ceva maĭ comun, şi mintea începu a-şĭ căuta desfătarea în alte coarde vibrătoare ale inimeĭ.

Este însă în firea lucrurilor că ceea ce atinge propria fiinţă să fie maĭ adînc simţit şi deci să găsască o rostire maĭ potrivită decît simţimîntul maĭ altruist al iubireĭ de ţară. Poeziile patriotice pot numaĭ atuncea să ajungă culmea, cînd pornesc din inimĭ largĭ, încăpătoare, în care bucuriile şi durerile obşteştĭ ieaŭ chipul unor bucuriĭ şi durerĭ personale. Pe cînd şi poeţiĭ maĭ puţin înzestraţĭ vor putea cînta, une-orĭ în culorĭ adevărate şi mişcătoare, propriile lor simţirĭ, numaĭ ceĭ maĭ marĭ vor fi în stare a îmbrăca în forme neperitoare iubirea întreguluĭ din care fac parte. Era decĭ firesc lucru ca literatura patriotică din timpul luĭ Alexandru Ioan I să fie, afară de puţine excepţiunĭ, slabă ca fond.

Se adăogia însă o altă împrejurare care trebuia să o coboare şi ca formă. Sub înriurirea limbeĭ şi literatureĭ franceze ce pătrundea tot maĭ întins în mintea celor cu carte, limba romanească se împestriţase cu o mulţime de cuvinte noue, fără răsunet şi fără rădăcinĭ în lumea morală a Romînuluĭ, plînte secĭ de ierbar culese şi uscate, iar nu prinse, verzĭ şi pline de florĭ, ca acele răsărite din fondul cugetăreĭ româneştĭ. Aceste cuvinte, prin forma lor cea nouă, puneaŭ însă în lucrare un farmec deosebit tocmaĭ asupra minţilor maĭ puţin înzestrate care se întreceaŭ în intrebuinţarea celor primite şi întroduceaŭ fără încetare altele noue.

Din aceste două pricinĭ, inspiraţia maĭ mult silită şi oare cum de comandă a patriotismuluĭ şi mişu-

narea neologismelor în literatura curentă a epocei pe care o studiem, producerile eĭ sunt, în imensa lor majoritate, şubrede şi fără avînt. Excepţiunile ce se întîlnesc nu aveaŭ în destulă putere spre a îndrepta curentul, maĭ ales că poporul care cetia, restrins şi el la un număr îndestul de neînsămnat, nu putea deosebi frumosul adevărat de masca luĭ, şi amesteca împreună minunatele creaţiunĭ ale unuĭ Alexandri cu acele ale unuĭ Pelimon, Baronzi saŭ Grandea. Simţimîntul estetic era foarte puţin desvoltat la Romînĭ, şi lipsa luĭ dădea ranguri egale producţiilor celor maĭ îndepărtate pe scara gustuluĭ frumos.

Maĭ este apoĭ o împrejurare care explică sărăcia de miez a operilor literare, maĭ ales de la începutul domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I. Din ceĭ treĭ marĭ poeţĭ pe care timpurile de maĭ înainte îĭ împinsese la lumina zileĭ, Alexandrescu şi Bolintineanu ajunsese pe clina coborîtoare a desvoltăreĭ geniuluĭ lor, iar cel maĭ mare din toţĭ, Vasile Alexandri, de şi păstrase încă neatinsă puterea luĭ creatoare, fusese însărcinat de domnitor, prietenul săŭ, cu misiunĭ politice însămnate care trebuiaŭ să abată cugetarea luĭ, din regiunile frumosuluĭ unde se avîntase pănă atuncea, spre realitatea vieţeĭ de toate zilele. Aceasta ne explică încă şi maĭ mult lipsa aproape totală de lucrărĭ de valoare estetică în primiĭ anĭ aĭ domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I şi numaĭ, după ce poziţia exterioară a ţărilor romîne se maĭ limpezeşte, Alexandri poate iar, saŭ relua lira luĭ părăsită, saŭ readuce, prin retipărire, creaţiunile sale anterioare, în conştiinţa poporuluĭ săŭ. Să limpezim însă prin exemple ideile arătate:

In decursul anuluĭ 1859 Dăscălescu în *Soloniĭ noştri*, îndeamnă pe legiuitor;

Să gîndească la țară ce în voi sperează;

iar în *Strigoii*, el spune că:

In obșteasca adunare
Am văzut cîți-va strigoi.

In poezia *Vorbă să fie*, își bate joc de deputații majorității, spunîndu-le:

Orĭ cum să fie, din nemișcare
N'avețĭ dorința să vă clintițĭ.

Tot așa în poezia *Noĭ*, el spune că:

In loc de zile, în loc de viață
In loc de țară și oamenĭ noĭ,
Tot bătrîneța încă ne-nghează;
Suntem tot noĭ!

Dar pe lîngă aceste rostirĭ desnădăjduite asupra îndreptăreĭ rămășițelor trecutuluĭ, Dăscălescu vede zoriĭ viitoruluĭ în poezia *O zi frumoasă*, în care cîntă:

Azĭ Romînul dovedește
Că-n sfîrșit s'a deșteptat
Și că-n faptă vrednicește
Libertatea ce-a visat".[17]

G. Baronzi, unul din poețiĭ ceĭ maĭ spornicĭ aĭ timpuluĭ, celebrează pe un haiduc din vremile vechĭ, răsbunător al poporuluĭ împilat, în un poem ce cuprinde între altele următoarea strofă:

Strigă ura! să trăiască
Toată țara romănească
Pe străinĭ să-ĭ biruiască
Și din sinu-ĭ să-ĭ goniască?[18]

17. *Steaua Dunăreĭ*, 2—3, 5, 8 Ian., 3 și 11 Iunie 1859.
18. *Corbea Haiducul*, de G. Baronzi în biblioteca populară. Bucureștĭ, 1859.

G. Tăutu îşĭ bate joc de toate elementele rele şi putrede ale societăţeĭ în poezia *Vĕ place cum eŭ cînt,* saŭ reaminteşte nedreptăţile vechĭ în *Răfuiala unuĭ ţaran* de către un arendaş grec, iar pe de altă parte în *Romînul şi Lăutarul* el chiamă pe Muntean,

să vină la noĭ
Să scăpăm de-orĭ ce nevoĭ.[19]

Ioan Pavlof spune domnitoruluĭ:

Să fiĭ doamne ca Stefan, şi numele de Mare
Să-ţĭ sune-n Romănia şi-n dragul eĭ popor
Să ducĭ steagul unireĭ departe de hotare
Şi naţia romînă spre falnic viitor; [20]

iar C. Radulian pune în domnitor speranţa regenerăriĭ ţaranuluĭ romîn:

Pă noi ăştia ţaraniĭ
Ce am trăit multe strădaniĭ
Păn-acum cînd domnul sfîntul
Ne-a trimis pe Cuza blîndul. [21]

Avocatul Ionescu din Bucureştĭ exclamă:

Numaĭ este despărţire
Dumnezeŭ ne-a dat unire.[22]

Tot el face o *Odă la tabăra din Ploeştĭ.* Un anonim întreabă:

Pănă cînd frate Muntene
Să te luptĭ tot cu nevoĭ;
Pănă cînd măĭ Moldovene
Injugate-or ca pe boĭ? [23]

19. *Steaua Dunăreĭ,* 23 Ian., 20 April şi 14 Maĭ 1859.
20. *Steaua Dunăreĭ,* 22 Ianuar 1859.
21. *Voicu plugarul saŭ Entuziasmul ţaranuluĭ romîn,* Buc. 1859.
22. *Romînul,* 27 Ianuarie şi 30 Iulie 1859.
23. *Steaua Dunăreĭ,* 4 Aprilie 1859.

Sofia Cocea, acea tînără femee pe care am văzut-o luptînd alăturea cu barbaţii pe tărîmul gazetăriei politice, închina o poezie *Stelei Dunărei*, organul de căpitenie al năzuinţilor timpului, spunînd în ea:

„Steluţă dragă
Chiar acuma de peire
Tu Moldova aĭ scăpat“.[24]

precum şi alte poezii de acelaş caracter.

Mavrodol cauta să reînvie spiritul naţional pe calea poeziei dramatice, scriind o dramă: *Vlad Ţepeş*.[25] Şi tot pe atunci publica Bolintineanu o nouă serie de legende istorice în versuri, precum *Baia, Codrul Cosminului, Cetatea Albă, Bucovina, Moldovenii la Marienburg, Călugărenii, Dumbrava-Roşie*, etc; dar aceste balade sunt mai pre jos de minunatele sale creaţiuni din 1852, atît ca avînt al gîndirei cît şi ca formă, iar limba lor este tot mai încarcată cu neologisme.[26] Mai publică Bolintineanu şi *Amintiri de călătorie* în care presură pretutindene povestiri istorice, precum bună-oară cu prilejul descrierei Giurgiului, acea a luptei lui Mihai Viteazul cu Turcii, la podul din acel loc.[27] O altă *Descriere de călătorii* a lui Al. Pelimon caută să atragă luarea aminte a boierilor asupra frumuseţei ţarei lor. El îi întreabă că de ce îşi petrec cea mai mare parte din viaţa lor în Bucureşti saŭ trec hotarul în străinatate şi nu se duc să-şi împrospăteze puterile în mîndrii munţi ai ţărei noastre?[28] O a treia *Descriere de călătorie* făcută de unul Theodor Margot, prin munţii

24. *Ziua*, 2 Aprilie 1859.
25. Bucureşti, 1859.
26. *Bătăliile Romînilor* de D. Bolintineanu, Bucureşti, 1859.
27. *Călătorii pe Dunărea şi în Bulgaria* de D. Bolintineanu, Bucureşti, 1859.
28. *Impresiuni de călătorii în Romănia* de Al. Pelimon, Bucureşti, 1859.

Țărei Romaneștĭ, stărue pe lîngă însămnarea frumusețelor fireștĭ și asupra amintirilor istorice și încheie cu cugetarea patriotică că: „Aci se fini viatoria noastră și acesta este tabloul acesteĭ mărețe, avute și roditoare țărĭ pe care o locuim, cunoscută de popoarele Europeĭ sub numele de Valahia, dar care pentru noĭ păstrează și va pastra pentru tot deauna dulcele și gloriosul nume de România".[29] Tot pe atuncĭ o femee Amelia V... publică o nuvelă națională, sub titlul *Amelia Stefănescu*.[30]

In literatura critică și în genere de alt caracter de cît cea curat estetică, precum și în istorie, anul 1859 aduce la lumină următoarele lucrărĭ care toate tind și ele, pe alt tărîm, la rîdicarea neamuluĭ.

Chiar pe la începutul acestuĭ an, apare a doua ediție a *Dacieĭ literare,* revistă scoasă de Mihail Cogălniceanu în 1841 și care conținea, pe lîngă reproducerea de multe documente istorice, și articole înălțătoare de suflet pe tărîmul istoric precum: George Șincaĭ de M. Cogălniceanu, Necrologul luĭ Stefan cel Mare, Bătălia de la Războeuĭ de Cogălniceanu și altele încă. Privitor la istoria poporuluĭ romîn, lucrările anuluĭ 1859 arată tendința de a rîdica prezentul prin înălțarea trecutuluĭ. Așa M. Cioran, adiutantul luĭ Tudor Vladimirescu, în scrierea luĭ asupra *Revoluțieĭ din 1821*, spune că „am crezut de cea maĭ sfîntă datorie a lăsa națiuneĭ mele aceste însămnărĭ care pot ajuta într'o zi istoria patrieĭ"; iar asupra revoluțieĭ luĭ Tudor, adaoge, că „orĭ cît de nenorocit a fost sfîrșitul eĭ, tot Tudor a fost acela care, după împilarea trufieĭ strămoșeștĭ, a rîdicat cel d'intăĭ stindardul național".[31] I. G. Valentineanu publică pe de o parte un studiŭ

29. *O viatorie în cele 17 districte ale Românieĭ* de Teodor Margot.
30. *Steaua Dunăreĭ* pe 1859, Nr. 1 și urm.
31. *Revoluția luĭ Tudor Vladimirescu* de M. Cioran, Buc. 1859.

asupra *Administrației guvernului de la Balta-Liman*, iar pe de alta traduce broșura franceză *Austria și Principatele romîne*. In cea dintăi el spune că: „ori cine a luat vre odată trista sarcină de a scrie nefericirile patriei sale, acela numai va putea să înțeleagă simțimîntul de adîncă umilire ce am încercat, voind a da o aruncătură de ochi asupra administrației țărei de la 1849 până astăzi“.[32] In scrierea lui el critică domnia lui B. Știrbeiŭ. Valentineanu este dat judecății pentru această scriere. In introducerea la traducerea broșurei franceze, Valentineanu spune: „Este timpul ca să nu mai fim nepăsători despre lucrul public; este timpul ca să fim și noi odată Romînî și stăpînî în țara noastră; este timpul ca străinul să înceteze de a mai veni să ne poruncească în pămîntul nostru și să se facă stăpîn pe lucrul romănesc; este timpul să ne cunoaștem cine suntem și să știm a ne prețui mai bine; căci altfeliŭ cum vom putea păstra cele ce posedăm? Numai astfeliŭ cred, vom putea merge cu mîndrie pe calea glorioasă, progresistă și măreață ce ni s'a deschis prin domnia lui Alexandru Ioan I și a ne împlini înalta misiune ce Providența a rezervat-o frumoasei noastre țări“.[33]

Urmărind aceeași țintă, Valentineanu mai publică o culegere de documente cu comentare asupra *Timpurilor caimacamiilor*,[34] și o culegere de notițe biografice asupra tuturor oamenilor mai cu vază ai timpului. In această de pe urmă scriere, el cere ca „guvernul nostru de astăzi să se pronunțe; este el

32. *Despre administrația guvernului de la Balta-Liman* de I. G. Valentineanu, Bucureștî 1859.
33. *Austria în Principatele romîne* traducere de I. G. Valentineanu, Bucureștî, 1859.
34. *Documente relative la administrația guvernului interimar*, 1856—1858 de I. G. Valentineanu, Bucureștî 1859.

pentru viitor saŭ este pentru trecut. Dacă este pentru viitor, atuncĭ cată să îmbrăţoşeze oamenii viitoruluĭ; dacă însă este pentru trecut, atuncĭ să declarăm cu mîhnire că naţiunea nu-l va însoţi pe tărîmul acesta". Prin aceste cuvinte Valentineanu îşĭ rostia nedumerirea provocată de politica de fuziune urmată de domnitor în primele timpurĭ ale ocîrmuireĭ sale în Muntenia.[35]

Tot atuncĭ apare şi darea de samă asupra procesuluĭ şi exiluluĭ luĭ C. D. Aricescu ce fusese surgunit în 1849, din cauza respunsuluĭ la un imn dedicat generaluluĭ rus Duhamel, care imn înălţa pe Ruşĭ. Aricescu răspunsese acestuĭ imn, prin *Blăstemul Romăniei contra apăsătorilor eĭ*, în care spunea între altele:

Ajungă-vĕ blăstămul
Poloniеĭ ce geme
Sub jugul de sclăvie
Sub knutul de urgie
Cu care-o 'nfăşuraţĭ.

Şi voĭ copiĭ aĭ ţăreĭ
Boierĭ, nu daţĭ uităreĭ:
Polonia cea mare
Fu sclava prin trădare
Şi azĭ zace-n mormînt".[36]

Tot pe atuncĭ se petrece o desbatere interesantă pentru punctul de videre naţional, din care se concepeaŭ toate lucrurile. Anume învăţatul basarabean B. P. Hajdeŭ, strămutat în Iaşĭ, scrisese în *Foiţa pentru istorie* din 1859, un articol în care dădea un răspuns negativ la teoria deplineĭ stîrpirĭ a Dacilor

35. *Biografiile oamenilor marĭ scrise de un om mic*, Paris 1859.
36. *Procesul şi Exilul meŭ la Sneagov* de C. D. Aricescu, Buc. 1859.

în urma cucerireĭ romane.[37] Hrisoscoleu și Neofit Scriban găsesc de cuviință a răspunde la acest articol, sprijinind teoria luĭ Șincaĭ și Petru Maior.[38] Tot atuncĭ Epitropia așăzămintelor brancoveneștĭ, în unire cu Eforia școalelor, publică un premiu pentru un tratat despre coloniile romane în Dacia după documente.[39] Se maĭ tipărește în acel an, un manuscript care conținea un *vechiŭ letopiseț al Țăreĭ Româneștĭ*,[40] precum și vol. III din *Istoria generală a Dacieĭ de D. Fotino* în traducerea luĭ G. Sion.[41] Maĭ esă de sub tipar și *Actele propriĭ a contribui la mărirea conduiteĭ politice a luĭ Ioan Heliade Rădulescu*, care aveaŭ și ele de scop tot înalțarea luptătorilor pentru regenerarea țăreĭ.[42] In legătură cu această mișcare literară patriotică stă și dispoziția luată de domn, de a se readuce oasele luĭ N. Bălcescu, mort în Palermo. N. Ionescu însărcinat cu această misiune nu o poate îndeplini, de oare-ce rămășițele mareluĭ patriot romîn fusese aruncate, ca acele ale unuĭ om sărac, în groapa comună.[43]

Apoĭ societatea medicilor și naturaliștilor din Iașĭ lasă să pătrundă raza patriotismuluĭ în recele eĭ îndeletnicirĭ, numind ca membri onorarĭ aĭ eĭ pe Hr. Tell, St. Golescu, Eug. Predescu, Gh. Arghiropol, C. A. Rossetti, I. Brătianu, V. Boerescu, N. T. Orășanu, I. G. Valentineanu, S. Voinescu, I. Marghiloman și N. Chinezu, „considerînd meritele lor pentru

37. *Perit-aŭ Daciĭ* în *Foița pentru istorie*, Iașĭ 1859.
38. *Răspunsul luĭ Hrisoscoleŭ și a luĭ Neofit Scriban* la articolul d-luĭ Hăjdeŭ, Perit-aŭ Daciĭ, în *Steaua Dunareĭ*, 3 și 7 Septemvrie 1859.
39. *Tribuna*, 23 August 1859.
40. *Istoria Țareĭ Româneștĭ* editată de G. Ioanid, Buc. 1859.
41. *Istoria generală a Dacieĭ* de Dionisie Fotiuo, trad. de G. Sion, Bucureștĭ, 1859.
42. *Ibid.*, Bucureștĭ 1859.
43. *Mon. of. al Țareĭ Rom.*, 15 Octomvrie 1859. N. Ionescu îndeplinește misiunea luĭ tocmaĭ în 1861. *Ibid.*, 31 Octomvrie 1861. Cf. și *Steaua Dunăreĭ*, 25 Octomvrie 1859.

consolidarea libertăţei". Alegerea era cu atît maĭ însamnată, cu cît prin ea se „onora" barbaţĭ din ţara soră şi era decĭ o închinare adusă ideeĭ unireĭ.[44] Nu maĭ puţin însemnată este în aceeaşĭ direcţiune, prefacerea ortografieĭ din buchĭ chirilice în litere latine. Incă din 23 Octomvrie 1858 eforia şcoalelor din Bucureştĭ adoptase alfabetul latin. In şedinţa din 11 Iunie 1859, comisia centrală hotăreşte ca protocoalele eĭ să fie tipărite cu litere.[45] In 10 August 1859 şi Monitorul oficial al Ţăreĭ Romîneştĭ începe a tipări decretele cu latine, lăsind cirilicele pentru celelalte comunicărĭ.[46]

In anul 1860, apar, pe lîngă poeziĭ singuratice de feliul arătat, de care mişună organele timpuluĭ, culegerĭ maĭ marĭ publicate în volumurĭ şi care împărtăşesc acelaş caracter. Aşa în prefaţa la volumul de versurĭ tipărite de G. Meitani, autorul ne spune, că „iubirea de patrie ce necontenit văzuse suspinîndă, dorul mumeĭ ce o moarte săcerătoare culcă la pămînt, şi visurile vrîste de roze, acestea fură obiectul cîntărilor mele. Şi iată cum cîntă el patria, în poezia închinată părinteluĭ săŭ:

Făcuşĭ să ştiŭ ce este a patrieĭ iubire
Respectul către Sancte în mine aĭ sădit
Iubita libertate şi-a ţăreĭ fericire
Făcuşĭ să fie visu-mĭ perpetuu favorit.

44. *St. Dun.*, 9 Decemvrie 1859.
45. *Naţionalul*, 15 Ianuarie 1859. *Steaua Dun.*, 17 Oct. 1859.
46. *Monitorul citat.* In 1860, ministerul din Bucureştĭ, sub Ioan Ghica publica o tabelă de echivalenţa literilor cu buchile. *Mon. of. al Ţareĭ Rom.*, 8 Fevruarie 1860. In Moldova prima înştiinţare oficială tipărită cu litere se afla în *Mon. Moldoveĭ* din 19 Decembrie 1859. Dar înnoirea este curînd părăsită şi se revine la cirilice, păstrîndu-se latinele numaĭ pentru titlurĭ: *Curtea de confirmaţiĭ, Ministerul de cultura* şi *instrupcione publica, Ministerul din lăuntru.* In 18 Maĭ 1860 se află pentru ultima oară *instrupcione*; de acole înainte *instrucţiune publica.* Incă în 1865 suplimentul la *Monitor*, destinat comunelor, se tipăreşte cu cirilice.

In poeziile luĭ de iubire, Meitani este încă şi maĭ radical în limbă:

Numaĭ tu scumpă te arăţĭ rebelă
Invingĭ natura, junime belă
Dar facĭ să sufăr, crudo, amar!

Iar în *Patria* nu se maĭ uita nicĭ la limbă, nicĭ la înţăles, ci scrie:

Astea plină de-nfocare şi c-o mînie fierbîndă
Zise juna cea femee cu un glas tremurător
S'apoĭ repede se scoală ca lumina strălucindă
Şi s'abate spre un arbor ce sta colo zimbitor.[47]

G. Baronzi tipăreşte două culegerĭ de poeziĭ patriotice, în care se cuprind bucăţĭ ca *La România*, *La Zeul tiranieĭ*, *Sufletul şi Sclavul*, *La Zeul Carpaţilor*, *Cîntecul deputatului*, în care cînta:

Pentru cele patru punte
Votul nostru să ne dăm;

Ruga *Romînuluĭ* în care se roagă:

Doamne, scapă ţara mea
De uitarea cea nedreaptă;

saŭ în *Făt-Frumos*, în care adresîndu-se domnitoruluĭ, spune:

«Făt-Frumos, Romîne mare
Iţĭ daŭ două ţărişoare
Două ţărĭ surorĭ iubite
Sub domnia ta unite».

Pe icĭ pe colea îşĭ întrerupe avîntul patriotic, spre a'şĭ cînta durerile personale, precum în *Dorul ne-*

47. *Cînturĭ intime* de G. Meitani, Bucureştĭ 1860.

vindecat, saŭ *Ce e mai dulce în lume.* In poeziile de iubire, limba luĭ Baronzi e maĭ plină de neologisme decît în acele către ţară.

Imĭ place, mă-ncîntă ăst dulce azil
Dar făr de amorurĭ mă crez în ezil. [48]

Maĭ înfocat decît ceĭ de pînă acuma, cîntă C. D. Aricescu faptele marĭ străbune, fără a se înalţa însă nicĭ macar pînă la Bataliile Romînilor ale decăzutuluĭ mare poet muntean. In o limbă împestriţată de neologisme, Aricescu scrie un şir de balade asupra luĭ Vlad Ţepeş precum: *Ospăţul lui Ţepeş, Soldatul romîn sub domnul Ţepeş, Vlad Ţepeş şi solii, Ţepeş şi călugăriĭ grecĭ.* Un alt ciclu este închinat luĭ *Mihaĭ Viteazul;* apoĭ găsim poeziĭ ca *România renăscîndă, 9 Iunie 1848, Luĭ Napoleon III, 24 Ianuarie 1859. In Dimineaţa pe Bucegĭ,* Aricescu cîntă:

Abia Traian Divul cu pierderĭ colosale
Pe fiica luĭ Zamolxis putut-a subjuga
De bravĭ colonizate aceste ţărĭ vestite
Paladiul Romeĭ fură şi citadela sa. [49]

Al. Pelimon se urcă chiar la o epopee în 12 cînturĭ, în care celebrează tot cucerirea făcută de Traian, fără ca în cele 6,000 de versurĭ din care epopea se alcătuieşte, să se întîlniască cel maĭ mic avînt al gîndireĭ; iar limba este înţesată cu cuvinte noue, fără nicĭ un miez poetic, precum; orgoliŭ, sa-

48. *Danubianele şi zinele Carpaţilor* de G. Baronzi, Bucureştĭ 1860. Acelaş caracter aproape aŭ şi poeziile luĭ A. Biru, *Roua în lacrimĭ* Bucureştĭ 1860.
49. *Şoimiĭ Carpaţilor, poezie istorică* de C. D. Aricescu, Bucureştĭ 1860.

cerdot, narare, consolare și chiar *grinsă cu dinții* (grinça des dents). El sfîrșește poema luĭ cu strofa:

Roma, Roma tot deauna
A atras a luĭ privire.
Prin vegherea luĭ, Fortuna
Pașiĭ 'ndreaptă spre mărire.
Astă țintă dar aleasă
Fu romana colonie.
Roma-Dacia, mireasă,
Născu marea Romănie.[50]

Poeziile luĭ Zamfirescu publicate în *Revista Carpaților* nu se deosebesc, de cele analizate pănă aicĭ, nicĭ prin fond nici forma.[51]

Pe acest pustiŭ intelectual, galvanizat numaĭ cît de simțimîntul iubireĭ de țară, se înălță s'ar părea, ca niște miraje înșalătoare, cîte-va lucrărĭ de adevărată valoare, atît ca cuprins cît și prin limba curată și frumoasă în care sunt alcătuite: cîte-va fabule de A. Donicĭ și minunata novelă doamna Kiajna de Al. Odobescu, publicate și unele și cealaltă în Revista Carpaților. O lucrare acum uitată, dar care are meritul unuĭ puternic avînt al gîndireĭ, de și limba cam lasă de dorit, este un poem scris de Romul Scriban, pe cînd era student la Turin, intitulat: *O noapte pe malul Dunăreĭ.* Reproducem sfîrșitul aceste frumoase concepțiunĭ poetice:

„De tine e legată a Dacieĭ ființă;
Căcĭ Dumnezeu te puse, în nalta sa voință,
Să fiĭ aicĭ o poartă de-aramă și granit
De-a pururĭ încuiată de-un braț nebiruit.

50. *Traian și Dochia* de Al. Pelimon, Bucureștĭ, 1860. In critica făcută aceste epopeĭ în *Atheneul Romîn* 2 Fevruarie 1861, criticul se ocupă numaĭ de încălcarea din partea autoruluĭ epopeeĭ a condițiilor clasice ale uneĭ forme epice, fără a spune nicĭ un cuvînt asupra concepțiunilor poetice și a limbeĭ autoruluĭ eĭ.
51. *Revista Carpaților*, 1 1860, Iașĭ, sub direcția luĭ G. Sion.

Infernul nicĭ odată nu va putea să facă
In aburĭ saŭ în negurĭ a ta profundă apă
Şi s'o rîdice-n aer în forme marĭ de norĭ
Sub bolta presurată de stele şi de sorĭ.
Şi seculĭ nicĭ odată nu vor putea să sece
Izvorul tăŭ cel vecĭnic şi apa ta cea rece.
Eternă-ĭ temelia ne-nvinseĭ Românie
Eternă ca şi dînsa e unda-ţĭ albăstrie.
Nicĭ omul, nicĭ natura nu vor putea surpa;
Nicĭ spaţiul, nicĭ timpul n'o vor putea seca.
Rostogoleşte dar etern a tale valuri
Prin aste văĭ rîpoase, prin aste negre malurĭ;
Mugeşte cu putere o rîŭ neperitorĭ
Din ziuă păn-în sară, din sară păn-în zorĭ"! [52]

Aproape cu acelaş avînt al gîndireĭ este scrisă meditaţia *O noapte pe ruinele Suceveĭ* [53] de un anonim şi *Oda la deschiderea universităţeĭ din Iaşĭ* 26 Octomv. 1860, de Ioan Ianov, poetul melancolic al acelor timpurĭ care trebuia să devină maĭ tîrziŭ veselul şi hazliul autor de cînticele comice.[54]

Nimic nu ne poate da o idee mai lămurită a lipsuluĭ de simţ pentru frumuseţa limbeĭ, decît următoarea strofă din un poem al luĭ Adrian: *Stefan şi Tătariĭ*, care strică o descriere îndestul de vie şi de miscătoare a uneĭ lupte, prin un cuvînt nepotrivit pus tocmaĭ la sfîrşit şi care dărîmă tot efectul.

„Fulgeră din arcurĭ săgeţĭ veninoase
Scînteĭ se mişcă pe coiful lucios
Lancea s'ascute-n păgînul os;

52. *Atheneul romîn* de V. Alexandrescu No. 18, 20 Fevr. 1861. Poemul începuse a se publica în No. 14 din 1860.

53. *Steaua Dunăreĭ* 69, 1860.

54. *Atheneul romîn*, No. 6, 4 Noemv. 1860. Ianov spune, în închinarea către Papadopol-Calimach:

„Obosit de grea durere
Şi de-al inimeĭ suspin
Îmĭ plec capul în tăcere
La al soarteĭ crud destin".

Tatarul s'opune, dar apoi slăbeşte
Cade şi-n ţărină groaznică, cumplită
Arborul se luptă, se pleacă, s'agită".[55]

Tot atît de puţin simţ pentru limbă are şi Sofia Hrisoscoleu[56] şi lucru straniu, această femee care scrie foarte curat şi frumos în proză, în versuri s'abate la o limbă ca următoarea:

„Şi cred că virtutea este răsplătită
Că meritul astăzi este onorat
Că simţirea este de toţi preţuită
Că spre-a fi ferice omul e creat".[57]

Pentru a videa însă până la ce exagerare se mergea în stricarea limbei, să reproducem adio al lui Nastăsanu, cînd pleacă spre a studia pictura în strainătate. El spune ţărei de care se desparţeşte: „De şi facţia ce-l oprimă aŭ stat şi stă încă obstacol la nişte asemene aspiraţiĭ, însă noĭ prin asiduitate şi indiferenţa la insidiile lor vom învinge, şi tu veĭ continua marşa ta către progres care te va conduce la *nidul* (nid=cuib) săŭ natural de la capitol".[58]
Alaturea ca această direcţiune plecată spre modernizarea şi stricarea desavârşită a rostului limbeĭ, mergeaŭ alte două: una maĭ moderată, primind oare care cuvinte noue în ţesatura vînjoasă a vechiuluĭ graiŭ; alta cu desăvîrşire arhaică, reînoind rostirĭ uitate şi turnînd cuvinte noue în forme vechĭ. Direcţiunea moderată era reprezentată prin prozatorĭ în-

55. *Ibidem* No. 6, 4 Noemvre 1860.
56. Asupra Sofieĭ Hrisoscoleŭ vezĭ un articol de Emilgar în *Arhiva* din Iaşĭ, 1902, Ianuarie—Fevruarie.
57. *Atheneul romîn* No. 1, 15 Sept. 1860.
58. *Ibidem*. Tot aşa găăsim în *Imnele poetice* ale luĭ G. Boteanu Bucureşti 1860. unul dedicat *Demoazeleĭ A.* In acelaş an aflăm pe Alexandru *fon* Hulubeiŭ reeditînd *Suspinele uneĭ matroane din istoria Romanilor* ce fusese tipărite încă în 1847 în Gazeta Transilvanieĭ. Hulubeiŭ imparte gratis această scriere junimeĭ studioase.

sămnaţĭ, precum între alţiĭ prin Mihail Cogălniceanu; cea arhaică se întrupâ de o cam data în marele meşter al peneĭ romîne, Alexandru Odobescu. Bine înţeles, că dacă în proză se putea, ba trebuia chiar până la un punct, să se primiască înnoirĭ, nu era tot astfeliu pentru graiul poetic care nu poate decît prea arare orĭ suferi întrebuinţarea de cuvinte noue, nefrămîntăte şi neînfrăţite încă cu gîndirile poporuluĭ. In această de pe urmă sferă marele plăsmuitor al limbeĭ poetice rămîne aproape singur Vasile Alexandri.

Seriile istorice produse de aceste direcţiunĭ, astăzĭ aŭ ajuns aproape la a lor încheiere: Direcţia exagerată către neologisme a fost maĭ cu totul părăsită şi maĭ stăruieşte numaĭ încă în cîteva ramurĭ de cunoştinţĭ ştiinţifice; cea prea arhaică iarăşĭ a fost îndulcită pe cît se putea în proză; iar în poezie ne am întors şi ne întoarcem tot mai mult la limba plină de miez şi de icoane frumoase a poporuluĭ.

Pe tărîmul literatureĭ maĭ mult critice şi al istorieĭ, anul 1860 ne aduce maĭ multe lucrărĭ: Un studiŭ asupra *Gramaticeĭ luĭ Şincaĭ* de A. Papiu Ilarian, *Evenementele din 1821* de Colonelul Voinescu, *Răsbunare sublimă* saŭ istoria morţeĭ luĭ Constantin Cantacuzino postelnicul, *Chestiunea proprietăţeĭ*, un studiŭ foarte bine documentat al luĭ I. Missail.[59] De un caracter analog şi tinzînd aproape la acelaş rezultat este scrierea luĭ C. Eraclide asupra *Elementuluĭ monarhic* care apără acest principiŭ ca garanţie a stabilităţeĭ şi a dreptăţeĭ sociale şi încheie cu cuvintele: „Să nu uităm că, în cele de pe urmă ranguri ale societăţeĭ, există o masă de oamenĭ asupra căreia au apăsat, cu toată a eĭ rigoare,

59. Toate aceste publicate în *Revista Carpaţilor* I, 1860.

o opresiune tradiţională şi care a gemut timp îndelungat sub varga şi biciul unuĭ regim brutal".[60]

Maĭ apare un studiŭ al luĭ Missail asupra *Genezeĭ ideeĭ unireĭ*, în care se reproduc frumoasele poeziĭ ale luĭ Alexandri şi Alexandrescu prevestitoare ale mareluĭ eveneinent.[61]

Anul 1860 vede încă începuturile unuĭ curent care trebuia să aducă o puternică întărire a vieţeĭ romăneştĭ, întru cît trebuia să conducă maĭ tîrziŭ la înfiinţarea Academieĭ romîne. Anume încă din 24 Februarie 1857, C. G. Florescu ceruse ca o comisiune de învăţaţĭ să prelucreze dicţionarul limbeĭ romîne.[62] In 1860 se publică, în Revista Carpaţilor, un articol în care se arată nevoia înfiinţăreĭ uneĭ Academiĭ romîne,[63] şi ca o urmare a acestuĭ îndemn, găsim că în prima sesiune a adunăreĭ muntene din 1860, se hotăreşte o sumă de banĭ spre adunarea materialuluĭ pentru istoria Romînilor,[64] constituindu-se în acest scop o comisiune compusă din Laurian, Ioan Maiorescu, Florian, Cernătescu, Odobescu şi Sion. Această comisiune, mergînd maĭ departe cu gîndul decît scopul pentru care fusese convocată, alcătueşte un proiect de statute pentru *Societatea academică*

60. *Despre elementul monarhic în sistemul reprezentativ* de C. Eraclide, Iaşĭ 1860.

61. *Atheneul romîn* 6, 4 Noemvrie 1860. In anul 1859 apăruse o traducere a scriereĭ unuĭ profesor grec din Atena. *Discurs pentru Elenismu între Valahĭ* în care G. G. Papadopulo (tradus de Tabacopulo, Buc. 1859), susţinea că întreaga cultură romănească este datorită Grecilor. G. Sion criticînd acest discurs în *Revista Carpaţilor* I 1860, p. 155, arată, că „pe cât timp Elenismul a fost în putere, n'a fost decît pentru el; iar lumina şi civilizaţia ne a venit de la Apus".

62. *Istoria scoalelor* de Ureche, III, p. 220.

63. *Revista Carpaţilor*, I, 1860, trim. II, p. 156.

64. Tot pe atuncĭ Bolintineanu, ministrul instrucţieĭ publice din Muntenia, publică un apel către ceĭ ce ar poseda documente istorice, spre a le comunica ministeriuluĭ. *Reforma* din 12 Ian. 1860. Adunarea moldovenească încuviinţază luĭ V. Alexandrescu (Ureche) 300 de galbenĭ, spre a cerceta documente în Spania *Mon. of. al Mold.* 95, 1860 supl.

romînă, proiect înaintat ministerului în 1860. După acest proiect, societatea avea să cuprindă două secțiuni: istoria cu arheologia și literatura cu lexicografia, urmînd ca mai tîrziŭ să i se adaogă și o secțiune a științelor naturale. Scopul eĭ cel maĭ apropiat era adunarea materialuluĭ istoric și îmboldirea pentru cultivarea limbeĭ. Budgetul nouluĭ așăzămînt se urca la 304,000 de leĭ pe an.[65] Pănă să se hotărască asupra acestuĭ proiect, ministerul moldovenesc publică un premiu de 5000 de leĭ pentru cea maĭ bună scriere asupra limbeĭ romîne.[66] Tot pe atuncĭ Evangheliu Zappa dărueşte ministeriuluĭ cultelor din Muntenia, un fond de 5000 de galbenĭ, pentru încurajarea cultureĭ limbeĭ romîne, și în baza aceșteĭ daniĭ, ministerul publică două premiĭ, unul de 200 de galbenĭ pentru o gramatică, altul de 300 pentru litera A din dicționar.[67]

In decursul anuluĭ 1861 se mănține curentul literatureĭ patriotice, ba se întărește, amestecîndu-se în el și glasul pănă acuma mut al poeților maĭ de samă aĭ neamuluĭ romănesc: Gr. Alexandrescu care scrie, dacă nu cu un deosebit avînt, cel puțin cu un ton maĭ adînc, o poezie închinată *Unireĭ Principatelor*:

„Timpul trece, omul piere dar a patrieĭ iubire
E averea cea maĭ rară, cea maĭ scumpă moștenire
Ce de la părințĭ de merit, nobiliĭ fiĭ o primesc."

65. *Revista Carpaților*, II, 1861, p. 15.
66. Raport prezentat adunăreĭ Moldoveĭ 39 Iunie 1860, *Mon. of. al Moldoveĭ*, 10 August 1860.
67. *Monit. of. al Țăreĭ romaneștĭ* 25 Oct. 1860 și 4 Aprilie 1861. Vezĭ și *Revista Carpaților*, 1 Ian. 1861. Tot pe atuncĭ și așăzămintele Brancoveneștĭ publică un premiŭ de 300 de galbenĭ, la fie-care 2 anĭ, pentru autorul celeĭ maĭ bune cărțĭ romăneștĭ, și 150 de galbenĭ pentru premiul al II-le (accesit). Vezĭ regulamentul acestor premiĭ în V. A. Ureche, *Istoria scoalelor*, p. 222.

Apoĭ Donicĭ apare cu fabulele sale, toate aceste producţiĭ maĭ de samă fiind pulicate de marea revistă întemeiată la începutul luĭ 1861 de un grup de literaţĭ, *Revista romînă* ce apare în Bucureştĭ, de acelaş caracter, dar maĭ bogată şi maĭ luxos editată decît Revista Carpaţilor din Iaşĭ. Gh. Tăutu publică în *Atheneul romîn* maĭ multe poeziĭ patriotice, precum *Ţara mea* în 24 Ianuarie 1861.[68] Pe lîngă aceste producţiunĭ urmează încă maĭ departe şirul acelor sarbede şi de nicĭ o samă, precum bună oară o povestire nesărată a unor intrigĭ de bal-mascaĭ, însoţite de o poezie *Adio la Carnaval*, în care, se găsesc versurile:

„Adio Carnavale, adio bal mascat
Adio sărĭ frumoase ce voĭ m'aţĭ amuzat".[69]

Un poet noŭ G. Creţeanu apare la orizon; dar el aparţine, nu raseĭ celor puternicĭ, ci celor şubrezĭ. In o poezie patriotică el cîntă:

„Nemicul ce ne apasă nu e cel din afară
Corupţia e nemicul ce sapă această ţară;"

iar pe albumul uneĭ domnişoare el spune:

„Prea puternica-ĭ magie
Tot aşa de radioasă
De suavă şi frumoasă
Să te ţie."

Zamfirescu cîntă maĭ mult durerile inimeĭ, însă într'o limbă cu totul stricată prin neologisme neiertate. Aşa în *Moartea uneĭ pasere* el spune:

68. *Atheneul romîn* 14 şi 15; 16 şi 24 Ian. 1861.
69. *Impresiĭ de carnaval*, Focşanĭ 1861.

„Nefericita-nvinsă de plăgĭ şi d'horroare (sic)
Işi pierde echilibriul, dispare-n infinit
Dar tot liberă moare
Căcĭ libera-a trăit!"

Tot aşa suspină şi Radu Pătărlăgeanu în poezia luĭ *Cîntec*:

Cîntă, cîntă, angerelă
S'aud glasul tăŭ frumos
Să întrecĭ pe filomelă
Şi eŭ să fiŭ orgolios."

Cel maĭ exagerat din toţĭ versificatoriĭ acestuĭ an este de sigur d. I. Sacellariu care ascunde o lipsă desăvîrşită de inspiraţie sub un nămol de cele maĭ îndrăzneţe neologisme

„Aproape de bariera
Intr'o vale pomiferă"

saŭ

„Apoĭ prompt în patu-mĭ s'aruncă a lene"

saŭ

Exemple abundante avem în faţa noastră

saŭ

Şi ochiu-ĭ d'adorare
Varsă-în al meŭ suflet supreme alegreţe
(allégresses).

G. Sion urmează înainte cu fabule, iar G. Baronţi cu poeziĭ patriotice.[70]

In literatură sub foma prozeĭ, însămnăm un roman saŭ o novelă satirică asupra funcţionaruluĭ, însămnat cu terminul înjositor de slujnicar, scrisă de Al. Pelimon şi bine apreţuită de cel maĭ autorizat organ al timpuluĭ, Revista romînă care spune despre

70. G. Pătarlăgeanu *In oare de repaos*, Buc. 1861. Ceilalţĭ în *Revista Carpaţilor*, II, 1861.

această lucrare, că este „o novelă umoristică plină de spirit și vervă; nu numaĭ că e o bună scriere literară, dar are și o mare însamnatate morală“. [71]

In literatura critică și istorie, anul 1861 vede apărînd, în marele organ al timpuluĭ, *Revista romînă*, un număr însemnat de scrierĭ, foarte bune ca fond și îngrijite ca formă, în deosebitele ramurĭ de cugetărĭ, cele maĭ multe referitoare la poporul romîn. Găsim în ea o cercetare istorică asupra luĭ *Lupu Mehedințanu* de G. Crețeanu ce scrie studiul săŭ în o bună limbă romanească, pe care se credea dator s'o schimonosască numaĭ cînd o turna în versurĭ. Tot el maĭ publică un studiu asupra *Libertățeĭ*, cu aplicare la țările romîne; un alt studiu asupra *Daciei vechi*, de Ioan Ghica; *Libertatea munceĭ* de P. Buescu în care susține că munca prin clacă este o barbarie a timpurilor trecute; *Impozitele* de A. Gianni; *Lucrările publice* de Aninoșanu; *Bucureștiĭ* de D. Berendeiŭ; *Spatarul Clănăŭ* de Gr. Lahovary; *Evenementele de la 1821* de Ioan Missail; *Libertatea instrucțiuneĭ* de E. Balaloglu al căruia valoare științifică de mare însămnătate vom studia-o maĭ jos. In sfîrșit Revista romînă maĭ publică, în acest an 1861, și studiile istorice și literare de interes deosebit ale luĭ Alexandru Odobescu asupra *Cîntecelor populare* și acele asupra *Poeților Văcăreștĭ*, *Foletuluĭ-novel* saŭ călindarele luĭ Brâncovanu, *Manuscriptelor și cărților vechi aflate în mănăstirea Bistrița*, precum maĭ dă la lumină eminenta *Istorie a luĭ Mihaĭ Viteazul* de N. Bălcescu, atît de măeastră ca formă și de caldă ca iubire de țară și de neam. Se maĭ publica și *Mișcarea Romînilor din Ardeal*, de N. Băl-

71. *Nenorocirile unuĭ slujnicar* de Al. Pelimon. Buc. 1861, Cf. *Revista romînă*, I, 1861.

cescu și *Necrologul luĭ Stefan cel Mare* cu un comentar de Radu Ionescu. [72]

Tot acest an maĭ vede apărînd în o ediție aparte *Cuvîntarea luĭ M. Cogàlniceanu contra alegereĭ de deputat a cneazuluĭ A. Moruzi*, cuvîntare ținută în 5 Decemvre 1861, și a căreia răsunet se vede din retipărirea eĭ în o broșură deosebită ; [73] *Mănăstirile închinate* de I. Brezoianu, [74] și *Independența constituțională a Transilvanieĭ* de A. Papiŭ Ilarian [75] despre care ne vom ocupa și maĭ jos.

Ca scriere maĭ mult de polemică însămnăm *Despotismuĭ și Constituția* de C. D. Aricescu. După ce autorul arată în ea relele despotismuluĭ și nevoia guvernuluĭ constituțional ca o trecere către idealul republiceĭ, provoacă pe „Romîniĭ ceĭ bunĭ să se grupeze împrejurul stindarduluĭ lor de la 24 Ianuarie 1859. Alexandru Ioan I cunoaște asta-zĭ pe amiciĭ unireĭ și pe devotațiĭ tronuluĭ și aĭ patrieĭ ; în doĭ anĭ a avut timpul a studia toate partidele, a se încredința unde este puterea și viața și care sunt aspirațiunile a cincĭ milioane de oamenĭ“. [76] Tot în acest an, întîmplîndu-se se ardă o bibliotecă din Stokholm în care se spunea că s'ar fi fost aflat niște cărțĭ privitoare la Romînĭ, ministrul de culte romîn intervine la guvernul francez ca să i mijlocească informațiĭ relative la această chestiune. Consulul Tillos comunică guvernuluĭ răspunsul conteluĭ de Mandström, prin care se arată că în adevăr a ars biblioteca bisericeĭ din Strenguas și îĭ comunică un catalog al

72. *Revista romîna*, I, 1861. Tot atuncĭ apar în *Revista Carpaților* II, 1861, două lucrărĭ ale luĭ Missail: *Intărirea națională* și *Trădarea Basarabieĭ*. In această de pe urmă găsim fraza pusă în gura Basarabienilor, că „nutrim odată speranța de a fi reunițĭ iarășĭ către patria desbinată și a forma apoĭ numaĭ una și acaiașĭ națiune“.
73. Iașĭ 1861.
74. Bucureștĭ 1861.
75. Iașĭ 1861.
76. *Despotismul și Constituția* de C. D. Aricescu, Bucureștĭ 1861.

acelei bibliotecĭ, spre a videa dacă conţinea vre o scriere privitoare la Romînĭ.[77]

Cu cît vremea înaintează, cu atîta se adună tot maĭ multe elemente culturale care împing minţile maĭ departe pe calea propăşireĭ. Cu toate că pe unele tărîmurĭ mişcarea înainte nu se simte, totuşĭ fără îndoială ea, în totalitatea eĭ, cugetarea romănească sporia în întindere şi cuprins şi că, chiar acolo unde propăşirea nu se manifesta vădită, se pregătia în ascuns reţeaua de gîndirĭ pentru înalţarea niveluluĭ intelectual.

In decursul luĭ 1862, poezia patriotică se mănţine; ba marele eveniment al unireĭ desărîrşite a ţarilor romîne pare a-ĭ da un noŭ avînt. O mulţime de ode apar în ziarele timpuluĭ spre a sărbători acest act mîntuitor. In afară de aceste poeziĭ maĭ mărunte, Al. Pelimon poetul epic al timpuluĭ, înzăstrează literatura romînă cu o a doua epopee asupra luĭ *Mihaĭ Viteazul*, pe care-l cîntă în 1060 de strofe fie-care de cîte 4 versurĭ scurte. Poema cuprinde 22 de cînturĭ şi o *concluziune*. Versurile sunt cam ast-feliŭ de a rîndul:

A plecat în Oltenia
La Sultan a protesta
Pentru toată Romănia
Suferindă care sta.

saŭ

Sumă alţĭ Romînĭ de fapte
Marĭ prin inimĭ şi bravurĭ
Nu tiranilor deşarte
Mînĭ, servile creaturĭ.

77. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 2 Aprilie 1861.

sau

Precum paserile trece (sic)
Pădurĭ, rîurĭ, mărĭ și munțĭ
La așa asalt se-ntrece
Animațĭ creștiniĭ frunțĭ.

sau

Și luase Radu știre
Ca-o revoltă-a eclatat
Domnul Mihaĭ cu oștire
Era viŭ și deșteptat, etc.

Și cu toate aceste, în introducere, autorul ne spune, că „a vrut să dee o poemă originală în versurĭ, în o limbă de tot populară".[78]

Tot în feliul luĭ Pelimon însă mult maĭ bine ca limbă, scrie G. Baronzi, *Legenda Romănieĭ*, un fel de poemă în 54 de strofe, cîte de 10 versurĭ fie-care, cîte-va din ele cu versurĭ destul de izbutite, precum în descrierea eroineĭ:

„Ochiĭ eĭ ca două stele
Strînse-n cearcăn de rubin (?)
Svîrlă fulgere din ele
Pe-un cer limpede senin;
Și pe buzele-ĭ vrăjite
Înfloresc neîncetat
Garofițĭ îmbălsămate
Cu miroase ce îmbat;
Iar sprinceana pe la ochiŭ
Parcă-ĭ scrisă cu deochiŭ.[79]

Tot în 1862 apare o nouă serie de *Poeziĭ patriotice* de Bolintineanu. De și în ele se maĭ întîlnește

78. *Gloriile Romînilor sub Mihaĭ Viteazul* de Al. Pelimon, 1862.
79. *Legenda Romănieĭ* de G. Baronzi, Bucureștĭ 1862.

cîte o adiere a geniuluĭ saŭ, în deobștie concepția e slabă ; maĭ mult versurĭ decît poezie. Așa Stefan cel Mare ține următoarea cuvîntare boierilor din Vasluĭ:

„La marinimia care am avut
Peutru toțĭ, răspundețĭ ce fel ațĭ făcut ?
Voĭ primirățĭ cîrma ca să o slăbițĭ
Apărațĭ corona ca s'o umilițĭ.
Ca să cază domnul, ațĭ voit să piară
Și neatîrnarea într'a noastră țară!" [80]

Doĭ poețĭ noĭ apar în zarea literatureĭ romîne: Stăncescu și Grandea. Cel întăĭ este foarte lăudat în prefața scrisă de către I. G. Valentineanu care privește volumul noŭ de versurĭ ca un eveneinent literar de întăia mînă, apăsînd mult asupra înalteĭ valorĭ a poeziilor *Strigoiĭ* și *Fiul ingrat*. Ca să se poată videa, cum critica pe atuncĭ stătea la acelaș nivel cu producerea, cităm următoarea strofă din Strigoiĭ:

„O sinistră mînă are
Și un aer de fior
Totul e o spaimă mare
Acest monstru-ngrozitor";

iar din Fiul ingrat versurile:

„Și acel loc odată atît de frumos
A ramas acuma un lac infectos".

Neologisme ca, obscuritate, lugubru, sumbră, imprimat, destinat, etc., etc., se întîlnesc la fie-ce pas. Bine înțăles că și Stăncescu plătește tributul neaparat patriotismuluĭ, cu poeziile sale: *România* către *Moldova, Geniul bun și Geniul răŭ al Românieĭ*.

80. *Legende nuoĭ* de D. Boliutineanu, Bucureștĭ 1862.

Inturnarea Expatriaţilor, La Aquila romînă, etc.[81]

Al doile poet ce este primit iarăşi cu simpatiĭ de critică şi de public, este Haralamb Grandea. Precum Stăncescu fusese recomandat de Valentineanu, astfeliŭ Grandea este susţinut în primiĭ săĭ paşĭ de G. Sion care, în prefaţa la volumul luĭ, spune că aceste poeziĭ sunt primele aspiraţiunĭ ale unuĭ geniu ce vine să ne încînte. Poeziile luĭ Grandea sunt fără îndoială superioare multor din contimpuranele lor şi limba lor, de şi pătată pe icĭ pe colea de neologisme (selba-pădure, teroare, doliu, grotesc, suav, debil, etc.), este în deobşte mult maĭ curată. Ele păcătuesc însă prin o îngrămădire de diminutive care le dă o bolnăvicioasă gingăşie. (In o poezie de cîte-va versurĭ găsim următoarele: voinicel, păstorel, uşurel, garofiţe, chipuşor, îngerel, mititel).[82]

Maĭ publică poeziĭ şi Deparăţanu;[83] iar Tăutu îşĭ adună poeziile luĭ în un volum.[84] Ambele aceste culegerĭ nu sunt superioare celor analizate. Şi încercările poetice ale luĭ Hajdeŭ, de şi se deosebesc ca concepţie poetică, sufăr de boala neologismelor. In *Portretul* el spune:

Piptorul ca hoţul prinde acea clipeală
Penelul ca pumnarul zimbire-a pironit
Ca sîngele din rană, pe pînza infernală
Rămas-a mărturie surîsul amăgit.

iar în *Memoria Raisia M... lka*, el cîntă:

Mă-mpinge dorul meŭ tot una
Să răscolesc măcar lacuna
Ce-o simt în tristu-mĭ firmămînt.

81. *Citera*, poeziĭ de D. Stancescu cu o prefaţă de I. G. Valentineanu, Bucureştĭ 1862.
82. *Preludele* de Haralamb Grandea, Bucureştĭ 1862.
83. *Dorurĭ şi amorurĭ* de Deparăţanu, Bucureştĭ, 1862.
84. *Poeziĭ* de G. Tăutu, Ianuarie 1862.

Tot așa și Stefan Vîrgolicĭ, cel cu limba așa de neaoșă de maĭ tîrziŭ, în *Călugărul*, spune:

Ce cațĭ tu copile! Floarea nu maĭ este!
Ea acum ornează sîntul paradis
S'amestecă-n corul umbrelor celeste
Unde viața-ĭ numa un etern surîs. [85]

Maĭ apar și cîte-va romane, două maĭ slabe ca concepție și îngrozitoare ca limbă, *Elena* de Bolintineanu și *Misterele Bucureștilor* de M. Bujoreanu; [86] altul cu totul superior, reproducînd o intrigă interesantă, pe un fond social minunat zugrăvit. Este romanul *Ciocoiĭ vechĭ și noĭ* de N. M. Filimon. Meritul aceste̮ĭ alcătuirĭ este cu atît maĭ mare, cu cît este o scriere cu tendințe și nu izvorește numaĭ din neînteresată contemplare a frumosuluĭ. In prefața luĭ, autorul ne spune, că el dedică lucrarea luĭ „ciocoilor condeiuluĭ care ațĭ mîncat starea stăpînilor voștri. Sunteți putrejunea și mucegaiul ce sapă din temelie împărățiile și domniile. Vouă care ațĭ furat cu sfanțul din funcțiunile cele micĭ și cu miile de galbenĭ din cele marĭ, iar acum cînd v'ațĭ cumpărat moșiĭ și palate, stropițĭ cu noroĭ pe făcătoriĭ voștri de bine, vouă vă dedic această carte“. [87]

Tot în Revista romînă apare un *Studiŭ asupra luĭ V. Alexandri,* marele poet romîn, în care se analizază și se reproduc un număr însemnat din creațiunele luĭ cele maĭ frumoase, atît ca simț patriotic cît și ca închipuire poetică. Ce deosebire incomensurabilă între concepțiile luĭ Alexandri care fac să rasune în plin toată arfa simțimintelor, și acele ce

85. *Lumina din Moldova,* revistă de Hajdeŭ, Iașĭ, 1862.
86. Ambele din 1862, Bucureștĭ.
87. *Ciocoiĭ vechĭ și noĭ* de N. M. Filimon, publicat întăi în *Revista romîna* pe 1862; apoĭ în volum în 1863. Să nu se amestece N. M. Filimon cu Al. Pelimon autorul epopeelor analizate maĭ sus.

atingeaŭ abia cîte o strună descordată a minunatului instrument! In *Deşteptarea*, Alexandri strigă poporuluĭ romîn:

„Numaĭ tu popor romîn, să zacĭ vecinic în orbire
Numaĭ tu să fiĭ nevrednic d'acest timp reformator
Numaĭ tu să nu ieĭ parte la obşteasca înfrăţire
La obşteasca fericire
La obştescul viitor!"

Se reproduce apoĭ profetica luĭ cîntare din 1844, cînd, prăznuind *Desrobirea Ţiganilor*, făcută în acel an pe moşiile statului, Alexandri spune:

Falà-n lume şi mărire pentru tine-n vecĭ să fie
O Moldovo, ţară mîndră; tu ce daĭ întăĭ dreptate!
Braţul tăŭ ce sfarmă astă-zĭ un jug aspru de robie
Ţie însuş pregăteşte viitor de libertate!

Unde maĭ răsunase accente atît de pătrunzătoare, ca în *Altarul mănăstireĭ Putna*, în care V. Alexandri încheagă, în cele maĭ mîndre colorĭ, o legendă scumpă Romînilor:

„Ura-n cerurĭ se ridică! Urlă dealul, clocoteşte;
— Să trăiţĭ copiĭ—le zice Stefan ce-acum se găteşte.
Zbîrnie coarda din arcu-ĭ, fulgeră săgeata-n vînt,
Trece, piere maĭ departe şi-ntr-un paltin vechiŭ s'a frînt.
— Acolo va fi altarul! zice falnicul monarc
Ce se-nchină şi se pleacă pe războinicul săŭ arc.
— Să trăiască domnul Stefan miĭ de glasurĭ îl urează
Şi poporul jos în vale umilit îngenunchiază". [88]

88. *Revista romînă* II. 1862. Faţă cu aceste avînturĭ poetice, aducem o poezie de Dăscălescu, publicată şi ea în Revista romînă, 1862, *Eŭ devin ateŭ* care sfîrşeşte cu cuvintele:

Insă orĭ cum fie, scumpă Romănie
Orĭ cît e de mare suferinţa ta
Zile maĭ ferice că sunt date ţie
Inima-mĭ voeşte încă a spera.

In Revista romînă mai publică și Al. Donici, pe lîngă fabule, și o poezie patriotică *Dorințile Romînilor* și, după cît se pare și cea d'întăi Epigramă scrisă de un Romîn, *La mormîntul unui doctor*:

Sub astă piatră zace un doctor învățat
Prin moartea lui de moarte pe mulți el a scăpat.[89]

Ca studii critice, apar în Revista romînă, *Ziaristica de Missail, Milița romană și Purismul limbei romîne,* de directorul școalei din Brașov, Munteanu, scrise în o limbă de tot latinizată, după sistemul Romînilor de peste Carpați, bună oară: „Realizarea acestei dorinți nu numai că e o necesitate imperioasă cerută de cultura limbei noastre: și dicționarul carele va conținea toate vorbele romane e totdeodată singurul mediu ce poate răsfrînge cu succes pe pumnătorii romanității limbei și a naționalității noastre".

Trebue notată deosebirea între direcțiunea înnoitoare în limbă din colo și dincoace de Carpați. Acolo o reîntoarcere la limba latină; dincoace o împrumutare nesăbuită de cuvinte franțuzești. Direcțiunea transilvană nu a prins nici odată rădăcini în țările romîne; cînd s'a manifestat aici, a fost tot prin elemente de peste munți, care de și ca profesori aveaŭ o înriurire asupra tinerei generații, totuși nu aŭ putut învinge puterea mediului, mai tare decît acea a imitației.

Se mai publică un studiŭ însămnat asupra *Mănăstirilor închinate*[90] de către arheologul Cesar Bolliac, care contopește în un singur tot argumentele și documentele privitoare la acea mare chestiune națio-

89. *Revista romînă*, II, 1862, p. 461.
90. Mănăstirile închinate, de Cesar Bolliac, Bucureștĭ 1862.

nală. Se retipărește în a doua ediție *Curierul de Ambe Sexe a lui Heliade.*[91] Th. Codrescu tipărește vol. V al *Uricarului* saŭ culegere de documente privitoare la istoria Romînilor.[92] In *Călindarul antic* al preotuluĭ Grigore Musceleanu, se adună inscripțiile de pe la mănăstirile Țăreĭ Romăneștĭ.[93] Papiŭ Ilarian începe publicarea însamnateĭ sale culegerĭ de documente pentru istoria Romînilor.[94] In *Lumina* din Moldova, B. P. Hajdeŭ scrie după izvoare un studiŭ critic asupra *Desțărăreĭ luĭ Petru Rareș*, studiŭ care împreună cu acel asupra întrebăreĭ: *Perit-aŭ Dacii* introduce un noŭ sistem în tratarea istorieĭ Romînilor, acel întemeiat pe cercetarea izvoarelor.[95]

Tot în acest an se adună articolele politice și celelalte încercărĭ ale Sofieĭ Hrisoscoleŭ născută Cocea din Fălticenĭ, ale căreia scrierĭ, minunate ca formă și înălțătoare de suflet, inaugurează în un chip strălucit mișcarea feministă în Romănia. Impraștiate prin ziare, fură adunate de soția luĭ Aricescu, Iulia Aricescu și publicate în un volum.[96]

Anul 1863 vede apărînd pe tărîmul literatureĭ estetice, în primul rînd reeditarea a două opere însemnate: *Doinele și Lăcrămioarele* de V. Alexandri și *Meditațiĭ și Elegiĭ* de Gr. Alexandrescu. Maĭ apar apoĭ în un volum cîte-va piese de teatru de a le mareluĭ poet moldovan: *Lipitorile satuluĭ,* prin care, cum observă Revista romînă, se biciuiaŭ nu numaĭ despoitorii satelor ci și aceĭ aĭ oamenilor bogațĭ și

91. Ediția II, Bucureștĭ 1861—1862.
92. Vol. V, Iașĭ 1862.
93. *Calendar antic,* de Gr. Musceleanu, Bucureștĭ 1862.
94. *Tezaur de Monumente,* vol. I, 1862 Bucureștĭ.
95. *Lumina din Moldova.* 1862.
96. Precedat de o biografie și un portret al Sofiei sub titlul: *Sofia Hrisoscoleu,* de d-na A. 1862 Bucureștĭ. Aceasta însemnată figură literară și patriotică a trecutuluĭ nostru a fost reamintită în un studiŭ de Emilgar. Vezĭ maĭ sus nota 56.

aceĭ aĭ averilor mănăstireștĭ, *Rusaliile în satul luĭ Cremene, Zgîrcitul rîsipitor, Ultra-demagogul și Ultra-retrogradul*, precum și în Revista romînă cîte-va din nouele balade poporane adunate de Alexandri din colecția hărăzită Azilului Elena Doamna, cu prilejul măririi aceluĭ așăzămînt în 1862; „copiĭ găsițĭ aĭ geniuluĭ romîn dăruițĭ copiilor găsițĭ îngrijițĭ de doamna Românieĭ".[97]

Această împrospătare a unor producțiunĭ eminente ne dovedește o înălțare a gustuluĭ public în materie de poezie și, cu toată stăruința producerilor inferioare, ne arată o rîdicare a nivelului intelectual, cel puțin în unele straturĭ ale societățeĭ maĭ culte.

De alt-feliŭ se întîlnesc și poeziĭ de feliul al doile, bună oară acele a le luĭ Constantin Stefanide.[98] Apoĭ acele publicate în Călindarul pe 1863, între care una *Anul noŭ*, spune:

Ciocoismul fără milă
Impilă ca un dușman
Sugînd singele, Strigoiul,
Muncitoruluĭ țaran.

Maĭ sunt și altele tot pe struna patriotică, precum: *Omagiu Pompierilor din 48, La frațiĭ mei Romîni, Visul luĭ Stefan cel Mare, Moartea luĭ Mihaĭ Viteazul.* In *Vîntul răŭ* H. Grandea spune:

Vaĭ de țară
Că e vîntul răŭ, amar
Și ne bate din Fanar!

97. *Doine și lăcrămioare, Suvenire și Mărgăriterele* de V. Alexandri, ediția II, Ianuarie 1863; *Meditațiĭ și Elegiĭ, Satire și Fabule* de Gr. Alexandrescu, ediția IV, Bucureștĭ 1863 (celelalte edițiĭ sunt: I, 1838; II, 1842; III, 1847).
98. *Rîsurĭ din luna*, Bucureștĭ 1863.

Anul e însă mai ales productiv în drame istorice, toate fara rost ca fond și scrise în o limbă din cele mai împestrițate, precum *Elena Dragoș*, în care nu înțalegem pentru ce se dă acest nume Eleneĭ feteĭ luĭ Stefan cel Mare, cea maritată dupa fiul luĭ Ioan ducele Moscoveĭ și ale căreia suferințĭ și lupte formează subiectul pieseĭ. Alte drame de acelaș feliŭ sunt: *Petru Rareș*, *Turnul lui Bul* și *Vochița Doamna* melodrama de G. Asaki, *Un ajutor la timp*, dramă de G. Tăutu; apoĭ o dramă pe o temă grecească *Căderea Misolonghiĭ* de Temistocle Finali.[99]

Se maĭ publică apoĭ și urmarea romanuluĭ *Misterele Bucureștilor* de G. Baronzi și *Misterele căsătoriei* de C. D. Aricescu.[100] Bolintineanu scrie apoĭ, fără nicĭ un fond istoric, *Viețele lui Vlad Țepeș, Stefan cel Mare* și *Mihaĭ Viteazul*,[101] încît și aceste lucrărĭ aŭ maĭ mult caracterul de romane istorice. Al. Pelimon publică un roman al căruia temă este lupta contra elementuluĭ evreesc, spunînd în el că „fabricarea spirturilor și a rachiurilor în mare cantitate, beția saŭ boala care ucide pe țaranĭ și care rachiurĭ se vînd maĭ mult de Evreĭ, este un ce revoltător, un ce de groaza". Este una din cele d'întăĭ scrierĭ în care se combate alcoolismul.[102]

In privirea literatureĭ critice și a istorieĭ, însămnăm maĭ întăĭ articolul din Revista Romînă: *Comitele Cavour* de G. Crețanu, în care se pune în lumina rolul barbatuluĭ de stat italian în constituirea statuluĭ romîn, un studiu asupra *Fabulistuluĭ Alex. Donicĭ*,[103] un altul asupra *Mănăstirilor închinate*

99. Toate din 1863.
100. Ambele din 1863.
101. Toate din 1863.
102. *Jidovul cămătar în Moldova și Bucovina*, de Al. Pelimon, Bucureștĭ 1863.
103. Apărut întăĭ în *Independența romîna* din lunile Decemvrie 1862 și Ianuarie 1863 și retipărit în *Revista Romîna*.

de Gr. Bengescu, *Școalele și învățăturile la Romîni*, de Missail și *Soveja* ziarul unuĭ exilat politic din hîrtiile rămase de la Alecu Rusu. Se maĭ traduc *Revoluțiunile Romînilor de* Del Chiaro. A. Papiŭ Ilarian urmează înainte cu publicarea *Tezaurului* și B. P. Hăjdeŭ cu acea a *Archiveĭ Istorice a Romănieĭ*. Domnitorul publică un premiu de 100 de galbenĭ pentru traducerĭ din autorĭ latinĭ și elinĭ. [104]

Anul 1864, cu adîncele luĭ turburărĭ politice, trebuia să aducă o înapoire în mersul desvoltăreĭ literare. Al. Depărățanu scrie o dramă într'o limbă într'adevăr îngrozitoare. [105] Cam tot așa e și o piesă în 4 acte ce zugrăvește timpurile luĭ *Țepeș* alcătuită de A. Dimitriade. [106] Și o culegere de poeziĭ a luĭ Al. Pelimon, în care se regăsește aceeașĭ nepăsare de curățenia limbeĭ pe care am însamnat-o la celelalte ale luĭ publicațiĭ. Ea conține, pe lîngă o majoritate de poeziĭ de iubire și cîte-va patriotice precum: *Steaua Ciahlăului, La zidurile Cetățeĭ Neamțului, Mihai Bravul* și *Boierul Manta, Libertatea,*[107] etc.

Un noŭ poet C. Fundescu, imitînd în totul pe Pelimon, cînta în poezia *Răsunet*:

O junime, viitorul asteĭ țărĭ infortunate
Tu eștĭ candela viețeĭ, tu eștĭ demn (sic) de libertate
Căcĭ prin tine țara noastră noĭ sperăm a înalța.
N'aŭ fost faptele străbune, moliciunea nepăsăreĭ
Ci amorul Romănieĭ, vitejia și amoarea;
Țara care nu le are nu maĭ poate exista [108]

104. *Mon. of.*, 19 Iunie 1863.
105. *Grigore Voda domnul Moldoveĭ* (1777) Bucureștĭ 1864.
106. *Virtutea strebună fapt național* în 4 părțĭ de C. Dimitriade, Bucureștĭ, 1864.
107. *Florĭ de Moldo-Romania* de Al. Pelimon, Bucureștĭ 1864.
108. *Florĭ de cîmp* de C. Fundescu, Bucureștĭ 1864.

Poeziile patriotice nu sunt cele maĭ multe din acest volum.

Dintre romane și novele, citām una cu caracter național, a căreia întîmplărĭ sunt aratate ca petrecute între Romînĭ și Grecĭ pe timpul luĭ Tudor Vladimirescu, scrisā tot de Al. Pelimon [109] și o alta *Radu III,* de N. D. Popescu, rodnicul autor de maĭ tîrziu de novele pe tema naționalā. [110] Dintre reeditărĭ aflăm numaĭ una a uneĭ bucățĭ maĭ de samă: *Arghir* și *Elena,* frumoasa alegorie a luĭ Barac. [111]

Istoria însă se îmbogățește cu maĭ multe studiĭ eminente datorite luĭ B. P. Hăjdeŭ. Așa studiile critice asupra istorieĭ romîne: *Luca Stroici* părintele filologhieĭ romîne, *Filosofia portretului lui Țepeș* și *Analize literare* externe, în care Hăjdeŭ analizază valoarea ca izvoare a unor scrierĭ privitoare la Istoria Romînilor, precum: *Raicevici, Wolf, Crusius, Eutropius.* In studiul consacrat acestuĭ de pe urmă, Hăjdeŭ caută să reducă mărturisirea luĭ, privitoare la colonizarea Dacieĭ, („infinitas copias hominum eo transtulerit") la proporțiile necesare spre a nu contraveni teorieĭ sale asupra persistențeĭ Dacilor sub stăpînirea romană. Tot în acest an apare volumul al II-lea al *Arhivei Istorice a României,* care alăturea cu *Tezaurul lui Papiŭ Ilarian* constituesc primul început de publicare critică a documentelor privitoare la istoria Romînilor. Maĭ apar apoĭ și două dicționare, unul *Elino-romîn* de Ioanid, lucrat după Bizantie și unul *Latino-romîn* de M. Moldovanu.

In sfîrșit cel de pe urmă an al domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I, 1865, vede apărînd reeditarea poeziilor

109. *Catastrofa întîmplată boierilor în muntele Gavanul* de Al. Pelimon, Bucureștĭ 1864.
110. *Radu III, novelă originală* de N. D. Popescu, Bucureștĭ 1864.
111. Bucureștĭ 1864.

celor bune din prima perioadă a luĭ Bolintineanu,[112] precum şi pe de altă parte un noŭ volum al luĭ H. Grandea;[113] apoĭ poeziĭ de Niculeanu,[114] şi *Catastihul amorului* de Stoicescu,[115] şi un volum de Adrian.[116] Acest din urmă, în nişte satire destul de bine închipuite, îşĭ bate joc de starea lucrurilor de atuncĭ, spunînd în *Dumnezeŭ şi lumea*:

Nu e decĭ dreptate, a fugit din lume;

în *Punguliţa mea*:

Zin, zin, zin, pungă cu haz
Tu jocĭ rolu-n ţară az!

In *Stos*:

Te-am bătut, dă punga-ncoace!

In *Visul meŭ de aur*:

Aş dori să văd ciocoiiĭ pînă mîne toţĭ crăpaţĭ.

In *Nu se poate*:

Nu se poate orĭ vr'o dată şi la noĭ ca să videm
Strălucind cel soare dulce de frăţie şi dreptate;
In această mîndră ţară libertate să avem;
Să scăpăm de tiranie ce Romînuluĭ dă moarte?
Ia vezĭ nu! ia nu se poate!

---

112. *Poeziĭ* de Bolintineanu, 2 volumurĭ. 1865 Bucureştĭ. Maĭ apare un volum de *Poeziĭ abia cunoscute* de Bolintineanu, Bucureştĭ 1865.
113. *Miosotis* de H. Grandea, Bucureştĭ 1865, precedate de o prefaţă de G. Sion şi de o critică de Mauriciu Flügel profesor de economie politică la Cincinatti în Statele-Unite (!!)
114. *Poeziĭ* de N. Niculeanu, Bucureştĭ 1865, Prefaţă de Iacob Negruzzi în ediţia luĭ Şaraga.
115. *Catastihul amoruluĭ* de Toma Stoicescu, Bucureştĭ 1865. Maĭ iesă şi *Poeziĭ* de Prodănescu, Bucureştĭ 1865.
116. *Versurĭ* de Adrian, Bucureştĭ 1865. Poeziile luĭ apăruse în deosebite ziare prin 1859—1864 şi fusese adunate în volum în 1865.

Adrian are şi poezii patriotice, *Stefan şi Tătarii*, *Paul Chinezu*, *Vochiţa*, *Amorul lui Ştefan*, *La Romănia*, etc.

Miosotis ale lui Grandea aŭ acelaş caracter ca şi Preludele; iar poeziile lui Niculeanu, de. şi conţin un puternic avînt al gîndirei care le fac interesante, sunt şi ele prea încărcate cu neologisme şi la fie-care moment năbuşesc iarăşi simţirea deslănţuită; (rezignare, corupţiune, pudoare, teribil, etc.). El cîntă însă cu multă simţire:

Că n'avem nici morminte pe care să venim
Cu umbrele străbune să plîngem, să vorbim.

In o poezie dedicată unei doamne el îi spune:

Negreşit ai ochii negri şi sprincenele arcate
Faţa albă şi pe umeri două plete aruncate
D'un negru posomorît;
Dar ce vrei! Sunt un salbatec, de-o natură necioplită
Mie-mi trebue un suflet, iar nu piele lustruită
Ca să nu mor de urît!"

Cum spune de el Iacob Negruzzi: „în versurile lui Niculeanu se reflectă caracterul săŭ pasionat şi violent, suferinţele sale de natură deosebită şi descrise cu simţire, în unele locuri cam obscur, după cum îi eraŭ şi gîndirile, dar tot deauna cu expresiuni energice".

In scrierile critice şi istorice apare volumul al III-le din *Arhiva istorică* de B. P. Hajdeŭ, cuprinzînd mai multe studii critice decît documente. Apoi monografia consacrată lui *Ioan Vodă cel Cumplit*, în care acelaş autor, expunînd pe o bogată cercetare documentată istoria ultimului eroŭ al Moldovei, aduce indirect laude ocîrmuirei lui Alexandru Ioan I. Mai iesă două conferenţi asupra lui *Ştefan cel Mare* de Radu Ionescu, colaboratorul Revistei romîne.

Pentru a complecta expunerea desvoltăreĭ ideilor poporuluĭ romîn din Principate în ceea ce priveşte mişcarea estetică, trebue să aruncăm o privire asupra artelor.

După cum era şi firesc, mersul pe acest tărîm trebuia să fie mult maĭ încet decît pe acel al producereĭ frumosuluĭ prin graiŭ, întru cît la acel din urmă nu eraŭ de lipsă şi deprinderile tecnice pentru a da ființa concepțiunilor, lucru neapărat la artele propriŭ zise.

In sculptură şi arhitectură nu avem de însămnat aproape nimic, întru cît statuaria nu exista de loc, iar arhitectura era reprezentată numaĭ prin străinĭ. Totuşĭ se poate însămna măcar în teorie deşteptarea intereşuluĭ pentru frumosul arhitectonic, în două studiĭ: unul înserat în Revista Carpaților asupra *Mănăstireĭ Sinaia*, altul în Revista romînă asupra *Catedraleĭ de la Curtea de Argeş*, apoĭ în studiul luĭ D. Berindeiŭ asupra *Bucureştilor* tot în Revista romînă.

In privirea pictureĭ găsim oare care începuturĭ. Ceĭ întăĭ pictorĭ romînĭ, propriŭ zişi şi nu maĭ mult simpli zugravĭ de icoane, sunt în Țara Romănească Aman iar în Moldova Gheorghe Panaiteanu. Ambiĭ se încearcă în alcătuirea de tablourĭ cu subiecte naționale, urmînd maĭ departe direcțiunea apucată încă de Asaki cu ajutorul unuĭ pictor italian.[117] Aşa Aman alcătueşte tablourile: *O plecare a luĭ Mihaĭ Viteazul la bătălie, Fuga Turcilor după Călugărenĭ, Vlad Țepeş şi solii*; [118] iar Panaiteanu dă ființă tablourilor: *Dochia şi Traian, Alexandru cel Bun primind corona de la împăratul Paleologu, Bătălia de la Marienburg, Cea de la Baia, Ste-*

117. *Ist. Romînilor din Dacia Traiana*, vol. VI. p. 311.
118. *Tribuna*, 23 August 1859.

fan cel Mare la mănăstirea Neamţuluĭ, *Testamentul luĭ Stefan cel Mare*—aceste după indicaţiile luĭ G. Asaki, iar după propria-ĭ inspiraţiune: Cele *două surorĭ* (Moldova şi Muntenia) şi *Muma romînă.*[119] In 1860 guvernul Munteniei publică un concurs pentru alcatuirea unuĭ tabloŭ istoric asupra *Lupteĭ de la Focşanĭ* între fraţiĭ Buzeştĭ şi Tatarii. Revista Carpaţilor observă, asupra acestuĭ concurs, că el nu şi-ar putea ajunge scopul, întru cît nu ar fi cine să concureze.[120] Tot pe atuncĭ se maĭ publică concurs pentru poezia unuĭ imn naţional romănesc, şi G. Sion dobîndeşte premiul.[121] In 1860 se face însă începutul unuĭ învăţămînt pictural, prin înfiinţarea scoalelor de frumoasele arte din Iaşĭ şi Bucureştĭ. Se maĭ trimite Năstăsanu [122] la învăţătura pictureĭ în străinatate; în 1860 Aman scrie în Revista Carpaţilor un studiŭ teoretic *Despre pictură*; [123] în 1864 se face o expoziţie de pictură, fără îndoială cea d'intăĭ în ţările romîne de cătr e pictoriĭ Aman, E. Creţulescu, Honoré Olivier, Tatarescu, Teue Henri, Panaiteanu Bardasare şi Papazoglu, îndemnînd pe guvern a încuraja această întreprindere, prin cumpararea cîtor-va tablourĭ,[124] iar în 1865 găsim pe pictorul Tătărescu scriind o carte asupra esteticeĭ corpuluĭ omenesc.[125] Tot în 1860 se înfiinţază şi scoalele de muzică şi

119. *Curierul Principatelor Unite* 16 Iulie 1859. Vezĭ asupra acestor tablourĭ, lucrate în parte după comanda ministeriuluĭ instrucţieĭ publice, raportul preşedinteluĭ adunăreĭ către domn. 30 Iunie 1860 *Mon. of.*, 10 Aug. 1860.

120. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 3 Fevruar 1861. *Revista Carpaţilor* II, 1861, p. 235.

121. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 21 Dec. 1861 Comp. *Ţăranul romîn* 11 Fevruarie 1862.

122. Am reprodus maĭ sus al săŭ *Adio la ţară* în prilejul plecăreĭ, vezĭ p. 115.

123. *Revista Carpaţilor*, 1860 trim. II, p. 230.

124. *Reforma*, 26 Ian. 1864. *Tromp. Carpaţilor* 6 Iunie 1865.

125. *Precepte asupra proporţiilor corpuluĭ omenesc*, de Tătărescu. Buc. 1865.

de declamație, ceea ce ne aduce a ne îndeletnici cu desvoltarea muzicei și a artei dramatice în țările romîne.

Asupra muzicei, ea era reprezentată prin trupe de operă italiană care jucaŭ piesele precum se putea, în niște teatre lipsite de cele trebuitoare în costumurĭ și decorurĭ, cu orchestre slabe și necomplecte. Din cînd în cînd, cîte un concert dat tot de străinĭ, maĭ adăogia o varietate în petrecerea muzicală. Este de însamnat însă pentru cultura muzicală a timpuluĭ, că se întîlnește în el, un critic muzical cu cunoștințe neașteptate și gust deosebit, anume N. M. Filimon, autorul romanuluĭ Ciocoiĭ vechĭ și noĭ, care cu curaj și competență arăta părțile slabe ale reprezentațiilor teatrale, atît opere cît și drame saŭ comediĭ; critica fără milă voacele și jocul artistelor. și călăuzia gustul public cu un talent și o pricepere care i fac onoare.[126]

Pe tărîmul muzicei naționale însămnăm culegerea *Melodiilor romîne* de Berdescu.[127] Cu înființarea conservatoarelor, se pune temelia răspîndireĭ muziceĭ în straturile maĭ de jos ale orașelor.[128] In 1865 se deschide un curs pregătitor pentru formarea de corurĭ bisericeștĭ.[129]

Teatrul, așăzămîntul artistic menit maĭ ales a ridica nivelul intelectual al poporuluĭ, de și propășește în personalul trupelor care din ce în ce re-

126. N. M. Filimon începuse a scrie criticele sale încă din 1887 în *Naționalul* și le urmează pînă în 1860, la încetarea ziaruluĭ.

127. *Melodiĭ romîne în toată originalitatea lor* de A. Berdescu Buc. 1862.

128. Ceĭ întăĭ profesorĭ aĭ conservatoruluĭ din Bucureștĭ sunt: A. Flechtenmacher fiul jurisconsultuluĭ Moldoveĭ Christian, Carol Salvatori, Ed. Wachmann, Visarion, Mateiŭ Millo; iar aĭ celuĭ din Iașĭ: Franz Caudella, Burada, Gros, Viniarsz, Pascali, Mezetti, Soltys, Galino și Dimitriade. Vezĭ D. Ollanescu, *Teatrul la Romînĭ*, Partea II, al doile memoriŭ, Buc., 1898, p. 71.

129 *Mon. of.*, 23 Ianuarie 1865.

cruteazā elemente maĭ destoinice, totuşĭ ducea o viaţă lîncedă, din pricina înstrăinăreĭ cugetăreĭ claselor superioare, deprinse cu teatrele din străinatate şi cu răsunetul de pe scenă a limbelor străine. Ele lăsaŭ aproape tot deauna lojele teatruluĭ romănesc deşerte, şi umpleaŭ numaĭ pe acele ale opereĭ italiane, chiar cînd trupele străine nu eraŭ la înălţimea cerinţelor arteĭ; dar era de bun gust a merge la operă şi oare cum ruşine de a asista la reprezentările teatruluĭ romănesc.

La 1859 în Iunie, după sfîrşirea întreprindereĭ luĭ Millo, intră în ea C. A. Rossetti care-şĭ dă cele maĭ marĭ silinţe pentru a înalţa scena romanească; dar este nevoit să se retragă la sfîrşitul anuluĭ, după ce pierde sume însemnate în această afacere.

Multă osteneală îşĭ dăduse maĭ ales Rossetti spre a scoate teatrul din „babilonul limbistic" în care se afla căzut, fiind convins că orĭ ce osteneală de regenerare a teatruluĭ naţional va rămînea fără efect, va fi nulă, cînd se va scapa din videre că limba formează una din primele baze ale edificiuluĭ naţional.[130]

O altă cauză de lîncezire a teatruluĭ era vîrtejul vieţeĭ politice care rîpea la ea toată încordarea minţilor şi nu maĭ îngăduia bună oară ziarelor a se maĭ îndeletnici cu producerile scenice, cu singura excepţie a *Naţionaluluĭ* şi a luĭ Filimon. Se poate spune decĭ şi de teatru, ca de toate manifestările naţionale pe tărîmul frumosuluĭ, că el propăşi ca element producător, fără însă a se adînci în conştiinţa naţională şi fără a găsi în ea încurajarea de care aŭ nevoie asemene manifestărĭ.

---

130. *Naţionalul* din 15 Ian. 1861 (Bălăşescu). Comp. D. C Ollanescu, *Teatrul la Romînĭ,* Partea II al doile memoriŭ, Bucureştĭ 1858, p. 55.

Desvoltarea ideilor. Cultura generală şi ştiinţifică. De şi imboldirea culturală ne venea aproape întreagă de la Franţia, totuşĭ este de însamnat puţinătatea traducerilor din această limbă, traducerĭ ce începuse încă de mult în ţările romîne, dar care nu se adaogiră în proporţie cu sporirea înriuririĭ franceze în ţările noastre. In tot decursul domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I, traducerile sunt puţine şi nu se pun pe romăneşte decît arare orĭ opere maĭ însamnate şi de o valoare literară maĭ deosebită. Aşa găsim aproape numaĭ următoarele opere franceze prefăcute pe limba romînă: *Cristianismul şi puterea luĭ* trad. de C. G. Florescu 1859, *Proiect pentru educaţia fetelor* de Fénélon, trad. de Radu Popescu, 1859, *Robert Diavolul*, *Favorita* şi *Nabucodonosor*, librete de opere traduse de I. G. Valentineanu; acel din urmă în colaborare cu N. Fotino 1959, *Operele luĭ Franklin* trad. de Riureanu 1859, *Lauda luĭ Marc-Aureliu*, trad. de G. Creţescu, 1856, *Resbelul şi civilizaţiunea* de François Bouvet trad. de Toma Sergiescu 1859, *Martiriĭ luĭ Chateaubriand* traduşĭ de Pizone 1859, *Fidanţata din Lamermoor* trad. de Bonache, *Temniţele austriace în Italia de Felice Ornisi* trad. de Simion 1861, *Britannicus de Racine* trad. de Văcărescu 1861, *Robinson în insula sa*, trad. de Baumann 1861, *Istoria poporuluĭ roman de Titu-Liviŭ* trad. după traducerea franceză de Antonnelli 1861, *Istoria luĭ Cicerone de Lamartine*, trad. de colonelul T. Cazimir 1862, *Femeile în Orient de Dora d'Istria* trad. de un anonim 1861, *Istoria măcelurilor din Siria* de *Fr. Lenormant* trad. de Cleopatra Tabacopulo 1862, *Iulia şi Leontina* saŭ înţelepciunea şi vanitatea trad. din franc. de Adelina Olteanu 1862, *Retragerea celor 10,000* trad. de N. Alexandrescu (după franceza) 1862, *Me-*

moriile luĭ Garibaldi trad. de I. Nicolau 1862, *Genoveva de Brabant* trad. de Pleșoianu 1862, *Istoria martirilor libertățeĭ după Esquiros* trad. de Catopol 1863, *Parisul în America de Laboulaye* trad. de Serurie 1863, *Istoria generală de Duruy* trad. de Cernătescu, 1863, *Mitologia Grecilor, Romanilor și Egiptenilor* trad. de N. Preda 1863, *Baladele luĭ V. Hugo* trad. de Negruzzi 1863, *Sumariul Istorieĭ universale a culturеĭ* de A. C. Crețulescu (de sigur o traducere saŭ o prelucrare după franțuzește) 1863, *Mizerabiliĭ* de Victor Hugo, trad. de Bolintineanu 1863—1864, *Ballo in Maschera* trad. de G. Asaki 1864, *Istoria Descoperireĭ Americeĭ* trad. de Costiescu 1864, *Tratat de morală de Rendu* trad. de Pop 1864, *Novele de Paul de Kock*, trad. de Gheorghiu 1864 și *Columba de Alexandru Dumas* trad. de Iosif Vulcan, Pesta 1856.

In afară de aceste traducerĭ din limba franceză, maĭ aflăm cîteva din germana, precum o *Metodică saŭ pedagogie* trad. de Anton Vellini 1859, *Parazitul* saŭ meșteșugul de a se face norocit, comedie în 5 acte de Schiller trad. de Winterhaller, 1859, *Faustul luĭ Goethe* trad. de Skeletti 1862 și *Ifigenia în Taurida de Goethe*, trad. de Ilariŭ Pușcariu 1862, *Moartea luĭ Wallenstein de Schiller* trad. de E. M. Iașĭ 1864, apoĭ un *Tratat de istoriĭ morale* după autoriĭ elinĭ și romanĭ 1859, *Istoria Țăreĭ Românești de Fotino și acea de frațiĭ Tunusli* traduse de G. Sion 1859—1864.

Fața cu această saracă importare de ideĭ străine pe calea tiparuluĭ pe romănește, ne întrebăm cum s'a putut introduce așa cu toptanul civilizația occidentala, maĭ ales în forma eĭ franceza, în țarile romîne? Ea era adusa de a gata de către numeroșiĭ Romînĭ ce învățaŭ la Paris, unde aceștia însușindu-șĭ cel puțin cunoștința limbeĭ franceze, puteaŭ între-

buința scrierile aducătoare de ideĭ ale acelui popor de a dreptul și fără nevoia unor traducerĭ. Apoĭ în țară chiar, pensionatele și guvernantele franceze răspîndeaŭ tot maĭ mult cunoștința aceleĭ limbĭ. Toată lumea se silia a-șĭ însuși cuprinsul cărților franceze în original chiar și nu prin traducerĭ. De aice se explică alcătuirea unor dicționare francezo-romîne și romîno-franceze în destul de cuprinzătoare; [131] se maĭ explică apoĭ împestrițarea limbeĭ romîne cu neologismele arătate maĭ sus, precum și nevoia alcătuireĭ unor dicționare speciale spre a deprinde lumea cu acele neologisme.[132]

Dacă traducerile nu eraŭ însă de samă, apoĭ ideile apusene, introduse în mintea acelora ce nu știeaŭ franțuzește, eraŭ și ele puține și înguste, și de aceea și toțĭ oameniĭ ce joacă în țările romîne un rol politic saŭ literar trebuiaŭ neapărat să cunoască limba franceză. Era instrumentul neaparat pentru manifestarea superiorităței intelectuale. Oameniĭ politicĭ ce i am văzut perindîndu-se la putere saŭ înălțînd glasul prin adunărĭ cunoșteaŭ cu toțiĭ limba franceză,[133] ba cu toțiĭ îșĭ făcuse chiar învățăturile în Franția. Maĭ toată corespondența între oamenĭ de samă cu domnitoruĭ se făcea în limba franceză, precum s'a văzut din o mulțime de acte reproduse până aice. Dintre autorĭ poate să nu fi cunoscut această limbă preotul Musceleanu; poate și

131. *Dicționar romîno-francez* de I. Costinescu, 1859; *Dicționar franco-romîn* de T. Codrescu, 1859; *Dicționar romîno-francez* de R. de Pontbriand 1862.

132. *Dicționar de zicerĭ radicale* de Cernavodeanu, 1862. *Dicționar de cuvinte noue* de V. Popescu 1863 și *Dicționar de cuvinte străine împrumutate de Romînĭ* de G. M. Antonescu, Buc. 1863.

133. Despre eĭ spune cu drept cuvînt ziarul rusesc *Le Nord* din 3 Aprilie 1866: „Des essaims de jeunes gens vont à Paris, y étudier au milieu du plaisirs et en reviennent dans le pays, députés, hommes d'Etat". *La Voix de la Roumanie* adaogc: „que nos hommes politiques n'ont imité de la culture occidentale que le clinquant et la forme".

unul Anania Melega care scrie cartea sa cu titlu foarte curios ce se vede a fi fost o ră traducere din franţuzeşte *Construcţiĭ şi meditaţiĭ asupra omuluĭ căzut.*[134]

Scrierĭ romăneştĭ care să fi îndreptat cugetarea spre alte regiunĭ decît spre ţară şi nevoile eĭ, se întîlnesc de asemene foarte puţine, maĭ ales pe tărîmul ideilor maĭ obşteştĭ. Aşa se află un studiŭ asupra luĭ *Lucretiu* poetul latin de V. Alexandrescu (Ureche),[135] şi de acelaş un altul asupra *Epopeelor greceştĭ* sub titlul *Omer existat-a*; [136] un alt studiŭ maĭ întins asupra *Satireĭ latine* de Al. Odobescu, *Principiul criticeĭ* de Radu Ionescu, *Istoria minunilor* de Iatropol.[137]

Intr'o direcţiune însă era peste putinţă a nu se întroduce ideile din ţările străine şi maĭ ales de la izvorul cultureĭ noastre din Franţia, anume în cunoştinţele ştiinţifice. Toate cărţile de scoală privitoare la această ramură de cultură sunt traduse din franţuzeşte saŭ luate maĭ liber după manuale franceze saŭ în sfîrşit respîndind în formă originală numaĭ ideele franceze. Aşa sunt Zoologia, Botanica, Mineralogia Geologia de *Baraş* directorul foaeĭ *Isis* saŭ *Natura* care de la 1858 se nevoia să răspîndească în poporul romîn ştiinţele naturale.[138] Tot aşa *Istoria naturală* de Baraş, *Antropologia* şi *medicina populară* de doctorul Basero, *Contemplaţia natureĭ* după Charles Bonnet de Ananescu, *Descoperirea Americeĭ* trad. de Stoicescu, *Fizica uzuală* şi *Meteorologia* de Marin, *Geografia antică* de Şaicariŭ, *Elementele de filosofie după Pascal*, *Despre*

---

134. Bucureştĭ, 1863.
135. *Atheneul romîn*, Iaşĭ II, 1861 No. 1, 5.
136. *Revista Carpaţilor* I, 1860, p. 233.
137. Toate ţărĭ în *Revista romîna*, 1861.
138. Sub direcţiunea luĭ Baraş şi Ananescu.

Anatomia descriptivă de doctorul Polizu, *Medecina legală* de Auerbach, *Cosmografia elementară* fără nume de autor, *Agronomia* de P. Buescu, *Despre Astronomie* de I. Falcoianu, *Despre vitele bovine* de P. Buescu, *Drumurile de fer* de I. Ghica, *Eclipsele din anul 1863* de I. Fălcoianu, *Idee generală despre Geologie* de Gr. Stefănescu,[139] *Organizarea poliţieĭ sanitare* de An. Fătu, *Moneda* de Aurelian, *Moartea aparentă* de Felix, *Armele portative* de maiorul G. Manu, *Calendarul* de I. Fălcoianu.[140] In sfera dreptuluĭ notăm: *Dreptul roman* după Makeldey de G. T. Chiţu şi *Instituţiile dreptuluĭ roman* de C. Bozianu (1861), *Disertaţiune juridică* G. Atanasiu (1862), *Dreptul constituţional* de Codrescu (1864) *Tabloŭ chronologic al jurisconsulţilor* romanĭ după Duprès ainé (1864).

Tot pe atuncĭ incepe a se întroduce instrumentele de fizică şi de chimie, şi doctorul Theophil Glück, medicul spitalelor Brancoveneştĭ, se laudă că spitalul săŭ ar poseda cel maĭ bun microscop din ţară.[141] Indeletnicirea cu ştiinţele trebuia însă să conducă la aplicarea principiilor lor spre studiul ţăreĭ noastre, şi maĭ multe studiĭ apar în această direcţiune. Aşa cunoştinţele juridice provoacă următoarele publicaţiĭ: *Explicarea coduluĭ civil* de V. Boerescu 1859, *Studiĭ practice asupra dreptuluî criminal* de C. Eraclide 1865, *Juriul* de N. Gr. Racoviţă, *Probele* de G. Gr. Cantacuzino.[142] Maĭ ales de la promulgarea codurilor noue în 1865, se îndrumează o activitate maĭ spornică pe acest tărîm. *Codurile civile, penale, procedura penală* de V. Boerescu, *Comentarele coduluĭ civil* de Creţescu; *Explicarea*

---

139. Aceste 5 din urmă în *Revista rom.* 1861.
140. Aceste 3 din urmă în *Revista rom.* 1863.
141. *Mon. of.*, 26 Ian. 1865.
142. Aceste doue din urmă în *Rev. rom.* 1861.

codului Calimach de Mărzescu 1865, *Originea legislației romane* de Missail 1865 *Studiĭ de drept* de Pantazi Ghica 1865. Cunoștințele agronomice se răspîndesc prin Calendarele bunuluĭ cultivator de I. Ionescu, apărut în toțĭ aniĭ în timpul domnieĭ luĭ Alex. Ioan I. Cunoștințĭ economice aplicate la țara noastră sunt întăĭ răspîndite prin însămnata scriere a luĭ Ioan Ghica, *Convorbirĭ economice* (1865). Doctorul Iulius Baraș arată în 1861 importanța scriereĭ germane a luĭ T.-Liviŭ Maiorescu, *Einiges Philosophische in gemeinfasslicher Form.*[143]

Tot pe atuncĭ guvernul Sardinieĭ dăruește pentru muzeul științelor naturale din Bucureștĭ o colecție de animale și de minerale,[144] iar generalul Mavros dăruește statuluĭ o colecție de antichitățĭ și de monede.[145] Inceputul colecțieĭ fusese făcut în 1835 sub domnia luĭ Alexandru Ghica, cînd fratele domnitoruluĭ, Mihalache Ghica, se apucase să facă primele săpăturĭ. In deobște arheologia este una din ramurile cultivate maĭ cu stăruință de către învățațiĭ Romînĭ, și lucrul se explică, dacă luăm în privire că întreaga noastră renaștere era datorită studiilor asupra trecutuluĭ nostru. In Muntenia maĭ ales se ilustrează prin descoperirĭ și colecțiĭ archeologice maiorul Papazoglu, Cesar Bolliac și Alexandru Odobescu. Tot pe atuncĭ o comisiune franceză (Maurel) descopere în Dobrogia ruinele cetățiĭ *Troesmis*, iar alțĭ doĭ Francejĭ, Buissière și Baudry, sunt însarcinațĭ de guvernul lor să asiste la săpăturile făcute în Muntenia.[146]

In ziua de 1 Septemvrie 1865 se face inaugurarea muzeuluĭ de antichitățĭ, cînd doctorul Turnescu

143. *Rev. Carpaților* 1861, p. 711.
144. *Mon. of. al Țereĭ Rom.*, 16 Oct. 1859.
145. *Ibid.* din 23 Maĭ 1859 supl.
146. *La France* 9 Maĭ 1865; *L'International*, 11 Maĭ 1865.

rostește cuvintele: „Cînd națiunile încep a simți că trăiesc, cînd ele încep a-și întrevedea viitorul, atuncĭ își rapoartă cu iubire atențiunea asupra trecutuluĭ și reculeg cu religiozitate suvenirile luĭ de glorie și chiar de durere. Respectul pentru asemene suvenire, iubirea lor sunt în un popor dovezĭ manifeste de profunda vitalitate. Trăiește poporul și se simte trăind cînd își iubește trecutul și vaĭ de acel popor care nu posedă suvenirul trecutuluĭ său! După cum mormintele recĭ și tăcute ce ne încunjură ca indivizĭ sunt legăturĭ de respect și de iubire între noĭ și pămîntul ce le cuprinde, așa și fie care popor, ca să fie lipit cu inima luĭ de țara ce o locuește, trebue să întîlnească în ea suvenirile seculilor, amintirea gloriei și a luptelor străbune, mormîntul strămoșilor.“ [147]

Tot în domnia luĭ Alexandru Ioan I se face cea întăĭ excursiune botanică de către scoala de medecină din Bucureștĭ sub conducerea profesoruluĭ de botanică Hoffmann.[148] Intrunindu-se un congres de statistică la Berlin, România trimte în 1863 și ea delegațiĭ eĭ.[149] Cele întăĭ prelegerĭ poporane sunt inaugurate în 1858, în Iașĭ, de Stefan Miclea asupra Fiziceĭ, însoțite de experiențe; iar în 1859 T.-L. Maiorescu ține în Bucureștĭ prima luĭ conferență tratînd despre comunismu.[150] In 1862 se înființază în Bucureștĭ societatea de științĭ, [151] din sinul căreia iesă maĭ multe lucrărĭ științifice, parte de vulgarizare a cunoștințelor științifice, pe care le am enumerat maĭ sus, parte originale, conținînd aplica-

147. Vicomte de Grammont. *De l'administration provisoire en Valachie*, Bucarest, 1840, p. 137. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 3 Sept. 1865.
148. 25 Aug. 1861 *Mon. of. al Țăreĭ Rom.* 23 Fevruar 1862.
149. *Mon. of.*, 20 Aug. 1863.
150. Miclea începe prelegerile luĭ, la Iașĭ, în Duminica Tomeĭ 1858. (Ureche, *Istoria scoalelor* p. 169), iar Maiorescu în 20 Sept. 1859 în Bucureștĭ (*Reforma*, 24 Sept. 1859).
151. Vezĭ *Revista rom.*, II, 1862 p. 407.

țiunĭ de ale științeĭ generale la cunoștința Romaniei. Așa este, în aceasta de pe urmă direcțiune; *Calcarul de la Repedea* de Gr. Cobălcescu.

A fost însă și un om de știință deosebit înzestrat care a contribuit la îmbogățirea cunoștințelor generale științifice europene, cel întâi care a început să plătiască înapoĭ datoria pe care poporul romănesc o contracta necontenit prin împrumutarea luminilor de la civilizația apusană. Acesta a fost Emanuel Bacaloglu care, învățînd la Leipzig și la Paris, publică maĭ multe lucrărĭ originale de fizică, de chimie și de matematică, în maĭ multe reviste germane și franceze.[152] Așa în Schömlich's *Zeitschrift für Mathematik und Physik* 1859, Grunert's *Arhiv der Mathematic und Physik*, 1860, Greifswald, Annalen der Physik und Chemie von Poggendorf 1860, Berlin, *Journal für praktische Chemie* 1860—1861, *Les Mondes* III 1863, V, 1864, VII 1865, *Cosmos*, a abateluĭ Moignet, XX.

În sfera medecineĭ se ilustreaza întăĭ doctorul Turnescu care aplică compresiunea digitală la vindecarea unor anevrisme, capatînd pentru reușita acesteĭ operațiĭ o mulțamire de la societatea de științĭ din București.[153] El maĭ era cunoscut și în Franția ca operator ghibaciŭ pentru Elephantiasis.[154] Alțĭ tinerĭ studențĭ în medicină care devenira maĭ tîrziŭ ilustrațiunĭ ale țăreĭ, eraŭ Marcoviciĭ, Calenderu și Obedenaru ce izbutiră a fi primițĭ ca internĭ în spitalele din Paris.[155]

Tot la contactul Romînilor cu civilizația apusană și anume în scopul de a se da în cunoștința eĭ te-

152. Vezĭ Biografia și lucrările luĭ Em. Bacaloglu de C. Istrate, Bucureștĭ 1896, unde sunt reproduse toate lucrările luĭ.
153. *Mon. of.*, 25 Martie 1862.
154. *Gazette des Hopitaux*, Paris 11 Oct. 1859.
155. *Courrier d'Orient* 11 Fevr. 1865.

zaurele lor intelectuale și a sprijini astfeliŭ acțiunea politică atît de însămnată reprezentată în foile apusuluĭ, se fac maĭ multe publicațiunĭ în limba franceză. Așa Asaki traduce *Legendele sale istorice.*[156] Antonin Rocques publică în limba franceză *Legendele și doinele populare romîne.*[157] Alexandri tipărește *o Gramatică romînă* cu text francez și cu o *introducere istorică asupra limbeĭ romine* de A. Ubicini.[158] Tot pe atuncĭ filoromînul italian Vegezi Ruscala laudă Revista romînă în ziarul *l'Instruczione publica* din Turin.[159]

Desvoltarea ideilor — Intinderea ideeĭ romîne peste hotarele țăreĭ. Ideea unitățeĭ morale și intelectuale a tuturor Romînilor fusese unul din ceĭ maĭ puternicĭ rîdicătorĭ aĭ vietțeĭ romaneștĭ,[160] și ea se născuse odată cu primele licărirĭ ale cultureĭ în mintea Romînilor. Nicĭ din domnia luĭ Alexandru Ioan I ea nu putea să lipsască, ci din protivă trebuia să se întăriască cu atîta maĭ mult cu cît se mărea lumea ideilor. Gazetele din Principate se interesază tot maĭ mult de cele ce se petrec la Romîniĭ de peste munțĭ. Așa Romînul publică în decursul anuluĭ 1859 maĭ multe știrĭ despre mișcările politice ale Romînilor de acolo, în scopul de a se declara de națiune politică.[161] Athanasie Marienescu publică poeziĭ poporane din Transilvania care trebuiaŭ, prin asămănarea lor cu acele din țările romîne, să întăriască cu atîta maĭ mult conștiința unitățeĭ neamuluĭ.[162] Intîmplîndu-se o mare lipsă în Banat în

156. *Novelles historiques de la Roumanie* par G. Assaki, Jassy, 1859.
157. *Légendes et doïnes roumaines* par Rocureanu, Buc., 1865.
158. Mircesco, *Gramaire de la langue roumaine,* precédée d'un apperçu historique sur la langue roumaine par A. Ubicini, Paris, 1863.
159. Iuniu 1866.
160. Vezĭ *Ist. rom. din Dacia traiană* V, p. 28.
161. Vezĭ d. e. *Romînul,* 5 Fevruarie 1859.
162. *Poeziĭ poporale, Colindele* de Ath. Marienescu, Pesta, 1859.

decursul anuluĭ 1860, C. A. Rossetti face o propunere în adunare, adoptată în unanimitatea eĭ, ca să se dee un ajutor de 3000 de galbenĭ locuitorilor din Banat, ca să știe că acest mic ajutor le vine de la frațiĭ lor de dincoace de Carpațĭ.[163] *Naționalul* reproduce articolul Gazeteĭ Transilvanieĭ de Andreĭ Macoveĭ privitor la autonomia Banatuluĭ.[164] In ședința din 1 August 1860, Turnavitu propune adunăreĭ să încuviințeze un ajutor de 500 de galbenĭ școaleĭ romîne din Brașov, propunere ce iarăși întrunește aprnape unanimitatea voturilor.[165]

Un articol al luĭ Baritz, asupra chestiuneĭ limbilor din Ardeal, este reprodus de ziarul *Naționalul* din Bucureștĭ și în numărul următor acestuia, unul Valerian scrie un articol asupra planuluĭ Maghiarilor de a se înfrăți cu Romîniĭ.[166] Sub ministerul Panu din Moldova se subvenționează cîțĭ-va studențĭ din Bucovina ca să-șĭ urmeze studiile în Ardeal, și tot pe atuncĭ se face o chemare către librariĭ și tipografiĭ din țările romîne ca să dăruiască cărțĭ școalelor din Cernăuțĭ, Brașov, Săbiŭ, Blaș, Arad, etc.[167] De anul noŭ 1861, *Romînul* scrie: „Frațiĭ noștri din Transilvania, ușurindu-li-se jugul ce-ĭ apăsa maĭ înainte, aŭ început a da frumoase probe de apărarea naționalitățeĭ, limbeĭ și drepturilor sale politice. Ca și în 1848 atenția fraților noștri se ațintește acuma asupra noastră. Eĭ se interesază foarte mult de noĭ, îmbrățoșază cu o căldură extraordinară pericolele noastre; se cuvine dar ca și noĭ să ne interesăm de eĭ“.[168]

In privirea Romînilor din Ardeal, Văsescu, în ședința din 9 Fevruarie 1861, zice: „Eŭ cred că am

163. Ședința din 25 Fevruarie. *Mon. of.*, 126, 1862.
164. *Naționalul*, 9 Oct. 1860.
165. *Ibidem*, 4 August 1860.
166. *Ibidem*, 15 și 17 Septembre 1860.
167. *Ibidem*, 19 Septembrie 1861. Comp. Ureche, *Ist. Școalelor* p. 264.
168. *Romînul*, 1 Ianuarie 1861.

face o mare greşală, dacă am asimila pe Romînii din Transilvania cu ceilalţî străinî. Eî nu sunt străinî: origina, limba, credinţa, tendinţele, aspiraţiile lor sunt ale noastre şi ale noastre sunt ale lor. Cînd un Romîn din Transilvania voeşte să între în familia romănească din Principate, trebuie să fie de ajuns o simplă declaraţie". De aceea în proectul de naturalizare a luî A. Papiŭ Ilarian, se introduce fraza: „Considerînd că un Romîn este de drept membru natural al familieî romăneştî, în orî-ce parte a Romănieî".[169] Chiar Monitorul oficial al Ţăreî Romăneştî reproduce articole din gazeta Transilvanieî, precum acel privitor la conferenţele din Sabiu saŭ acele ce se raporta la peliţia din Haţeg.[170]

In 1861 A. Papiŭ Ilarian publică in Iaşî scrierea sa asupra *Independenţeî constituţionale a Transilvanieî*, scriere ce este curînd editată şi în limbile franceză, italiană şi germană. *Viitorul* ziar din Iaşî atrage luarea aminte a publiculuî, asupra acesteî scrierî referitoare lă fraţiî noştri de peste munţî ce ne sunt atît de puţin cunoscuţî pănă acuma".[171]

Cu prilejul unireî efective a ţărilor romîne, *Ţaranul romîn* chiar rosteşte pe faţă dorinţa de unire politică a tuturor Romînilor: „Trăi-vom, zice el, noî care am luptat pentru această unire maî mult de 20 de anî, ca să videm realizat şi celalalt vis de aur al nostru, o adunare naţională una şi singură pentru întreg poporul romănesc?" [172] Pe de altă parte *Concordia* din Pesta numeşte Principatele-Unite „ţara făgăduinţeî".[173] In o notă din un articol al *Revisteî*

169. Procesele verbale ale adunăreî deputaţilor din 1861 No. XIX, p. 243.
170. *Mon. of. al Ţăreî Rom.*, 17 Ianuarie şi 22 Fevruarie 1861.
171. Ed. franceză la Bucureştî 1862; cea italiana la Turin 1862 tradusă de Ureche, revăzută de Vegezi Ruscala (*Tribuna* 10 Martie 1862); cea germană la Breslaŭ 1862, Cf. *Viitorul*, 15 Iulie 1861.
172. Ioan Ionescu în *Ţaranul romîn* 17 Decembre 1861.
173. *Concordia* din Pesta, 28 Septemvre 1861.

Romîne se citeşte: „Exceptăm pe Romînii din celelalte provincii care, chiar de posed mai mult patriotismu, în privinţa asta sunt despărţiţi prin nişte bariere prea tari de comerciul ideilor şi al progresului nostru. Le este aproape peste putinţă să capete scrierile şi ziarele noastre". [174]

In 1862 pe de o parte se publica în Braşov poeziile lui Andreiu Mureşanu care trec munţii şi înflacărează pe Romînî cu patriotismul înfocat şi desnădăjduit al Romînilor de peste munţi; [175] iar pe de altă parte un scriitor de acolo alcătueşte o novelă pe o temă istorică din istoria moldovenească. [176] Revista Carpaţilor primeşte în coloanele ei articolul lui Castore Gemenul din Abrud, asupra dorinţilor Romînilor din Munţii Apuseni. [177]

Dacă însă legăturile cu Transilvania porniaŭ mai mult din Muntenia, Moldova se gîndea singură la bucata ruptă din trupul ei, Bucovina, şi Hajdeŭ în o poezie făcută cu prilejul deschiderei reuniunii de leptură din Cernăuţi, spune:

„Zota, Sbiera, Rusu, Calinciuc, Costin
Tineri şi bătrînî vă urez pe toţi
Uniţi-vă tot unghiul, uniţi-vă cu mine
Ai bătrînei Rome împrăştieţi nepoţi". [178]

Cu prilejul unirei efective a ţărilor romîne, Romînii de peste munţi daŭ domnitorului Romăniei celei noue o sabie de onoare, şi *Reforma* care raportează faptul, adaoge că sărbările pentru 24 Ianuarie 1862 vor rămînea adînc în mintea tuturor Romînilor de la Tisa până la Nistru. [179]

174. *Destinatele Romînilor*, *Revista romîna*, II, 1862, p. 509.
175. *Din Poeziile lui Mureşanu*, Braşov 1862.
176. *Petru Rareş, novelă istorică* de Ath. M. Marienescu, Sibiu 1862.
177. *Revista Carpaţilor* II, 1861, p. 55.
178. *Lumina din Moldova*, 1862.
179. *Reforma*, 4 şi 11 Ianuarie 1862.

Reforma scrie în acelaș an, dojănind pe Romînii din Principate, că „frații noștri de peste Carpați luptă cu mai mult foc și putem zice că se interesază mai mult ei de noi, decît noi de ei. Cînd va sosi oare momentul ca să-i imităm“ ?[180]

In 1864, mitropolitul Calinic Miclescu cere de la ministeriul cultelor un sprijin bănesc pentru studenții de peste Carpați și anume pentru înființarea unei Academii romîne de drept în Transilvania și anume de o cam dată 500 de galbeni; 200 la 10 stipendiști obicinuiți, iar 300 la doi care să mearga mai departe, spre a deveni profesori.[181]

In 1864 se vede că punînd speranța în războiul ce trebuia să izbucnească pentru Sleswig-Holstein, *Reforma* scrie cuvinte cu aceleași tendinți : „Toți aceștî 15,000,000 de Romînî de care vorbim astă-zi și care sunt în ajunul de a se grupa, de a se constitui ca o rasă și o națiune aparte, distinctă, cu o limbă, o istorie și putem spune și o patrie unită, vor fi zicem o dovadă că sunt toți, fără nici o amestecătură de alt sînge, decît roman“.[182]

In decursul lui 1864 o nouă lipsă se arată în Banat și adunarea votează iarăși un ajutor, de astă dată mai mare, de 6000 de galbeni.[183]

Tot pe atunci începe a se trezi și interesul pentru frații mai îndepartați de peste Balcani, din Macedonia. Anume Costache Negri scrie ministeriului afacerilor străine din Iași, că „ar trebui ca schitul Prodromul din Muntele Athos să slujască și la instrucția a o mulțime de tineri Macedoneni, care de și sub presiunea elementelor grecești ce voesc a predomina

180. *Ibidem*, 6 Decemvrie 1862.
181. Ureche, *Ist. școalelor*, p. 264.
182. *Reforma*. 23 Ianuarie 1864.
183. Ședința din 26 Fevruarie 1864.

acolo, sunt geloşĭ a conserva limba şi tradiţiile naţieĭ lor mume".[184]

Romîniĭ din Macedonia încep şi eĭ a închega legăturĭ cu aceĭ din Principate. Aşa în 1862, I. C. Maxim (maĭ tîrziŭ membru al Academieĭ romîne), scrie o gramatică macedo-romînă, în o limbă alcătuită de el, împestriţată cu cuvinte şi forme macedonene pe un fond daco-romîn. Gramatica este o prelucrare a gramaticeĭ luĭ Boiadji şi este alcătuită pentru întrebuinţarea acelora ce ştieaŭ greceşte, conţinînd textul în două limbĭ, romînă şi grecească, cu explicarile în limba grecească. In introducere, se luptă mult contra predomnireĭ limbeĭ greceştĭ în cultura Romînilor din Macedonia, şi se îndeamnă aceştia ca, pentru a se cultiva, să-şĭ aducă aminte că, „şcoalele Daco-Romanilor ne staŭ deschise; în ele feciorii noştri va se învaţia în treĭ saŭ patru anĭ maĭ mult decît învatia în acele greceştĭ în zece saŭ în cincĭ-spre-zece anĭ".[185] Gramatica este dedicată luĭ Anastase Panu „fost locotienent de principe şi maĭ multe orĭ prim-ministru în Moldavia, *cu speranţie maĭ bune oferă această carte* auptorul". In răspunsul luĭ Panu la deputaţia ce-ĭ înmînase gramatica, el spune, că „ar trebui să aplicăm toate puterile de a reînvia pre fraţiĭ noştri, pe concetăţeniĭ aceştia aĭ naţiuneĭ romane, căzuţĭ în letargul (sic) în care i-aŭ aruncat injuriile timpuluĭ; că s'ar cuveni ca strănepoţiĭ luĭ Traian să dee azil şi creştere junilor Macedonenĭ, şi din veniturile mănăstirilor să li se dee o subvenţie de 12,000 de galbenĭ, pentru înfiinţarea unor stabilimente de învăţătură, dîndu-ni-se patronarea asupra acestor stabilimente; să stăruiască Principatele-Unite pe lîngă puterea suzerană ca să se permită Macedonenilor a avea

184. *Romînul*, 1 Ianuarie 1861.

185. *Repede idee de gramatică macedono-rumănească* compusă de I. C. Massim, Bucureştĭ 1862, p. XXX.

scoalele lor și a servi slujba dumnezeească, în bisericile lor, în limba lor proprie, după cum se învoește aceasta poporului grecesc, de și este numai o minoritate în Turcia, față cu poporațiile romîne și slave; să li se încuviințeze dreptul de a-și alege păstorii lor sufletești, începînd de la Archiepiscopul autocefal al Iustinianeĭ Prime (Ohrida). [186]

Răspunsul luĭ Panu conține deci un întreg program care însă nu știm dacă a fost început să fie pus în practică pe timpul domnieĭ luĭ Vodă Cuza.

In orĭ-ce caz este interesant a constata, că în timpul acesteĭ domniĭ, s'a înjghebat cele d'întăĭ legăturĭ dintre Daco și Macedono-Romînĭ și s'aŭ ivit ideile acele care trebuiaŭ să caute a se realiza în vremile maĭ noue.

O nouă îmboldire către Romîniĭ din Macedonia se dobîndește în 1863 prin apariția călătoriilor luĭ D. Bolintineanu la eĭ.

Dacă rezumăm activitatea mințeĭ romăneștĭ pe timpul domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I o găsim desfășurîndu-se pe toate tărîmurile.

---

186. După un brulion nesubsemnat din *Hîrtiile Rossetti*. Tot acolo se află scris, cu aceeașĭ mînă, brulionul uneĭ petițiĭ a Macedo-Romînilor către împaratul Napoleon. Alte lucrărĭ macedo-romîne tipărite în Bucureștĭ, în timpul domnieĭ luĭ Vodă-Cuza sunt: *Abecedarul macedono-romîn* Ed. Gogu, Bucureștĭ 1865 și o alta *Gramatica romîna tra- Romîniĭ din dreapta Dunareĭ*, Bucureștĭ 1865.

CAP. XIII

DE LA RĂSCOALA DIN AUGUST PĂNĂ LA ABDICARE.

4 Decemvrie 1865—11 Fevruarie 1866.

Chestiunea abdicăreĭ.—De abia se liniştise vuetul din jurul corespondenţeĭ dintre domnitor şi vizir, privitor la răscoala de la 3 August 1865, şi în 4 Decemvrie se deschid camerile.

Prin mesajul săŭ, domnitorul înştiinţază întăĭ camera, că „după un an de încercare, văzînd că ea i-a dat dovezi de devotament despre care este mîndru şi dovezĭ de încredere la care răspunde prin încrederea luĭ, îĭ încuviinţază prin noul regulament dreptul de interpelare, sperînd că deputaţiĭ orĭ face întrebuinţare de nouele lor dreptucĭ, cu înţălepciunea de care nu s'a depărtat în cursul sesiuneĭ trecute". S'a rîdicat în sinul adunăreĭ maĭ multe întîmpinărĭ contra acestuĭ noŭ regulament, *octroiat* de domn în loc de a fi votat de adunare;[1] dar art. 16 din statutul de la 2 Mai, prevedea că „regulamentele interioare ale adunăreĭ elective şi ale corpuluĭ ponderator se pregătesc prin îngrijirea guvernuluĭ".

---

1. *Pîcleanu* în şedinţa Camereĭ din 10 Dec. 1865 *Mon. of.*, 16 Decemvrie 1865.

Maĭ departe, mesajul amintește emanciparea bisericeĭ romăneștĭ de supunerea grecească, plata primeĭ rate din despăgubirea proprietarilor cuvenită lor după legea rurală, venirea în ajutorul sătenilor în lipsă, prin răul an agricol,[2] prefacerea cursuluĭ justițieĭ prin aplicarea noilor codicĭ și a organizăreĭ judecătoreștĭ, concesiunea bănceĭ de circulațiune și de scont, acea a drumurilor de fier de la Galațĭ la hotarele Austrieĭ și de la Bucureștĭ la Giurgiu, punerea în circulație a maĭ multor podurĭ de fier. Cu prilejul enumerăreĭ acestor lucrărĭ, domnul se felicită de curentul capitalurilor străine, ce a început a se apleca către Romănia, arătînd că în toate țările din lume, se întrebuințează capitalurĭ străine, pentru înaintarea civilizațieĭ. După aceea amintește convențiile încheiete cu puterile vecine, anume convenția telegrafo-postală cu Austria, Rusia și Serbia și convenția de extradare cu Austria.[3] Anunță pe adunare că chestiunea mănăstirilor închinate este aproape de a se rezolvi. Vorbind de răscoala din 3 August, domnitorul, după ce atinge schimbul de scrisorĭ cu Poarta, adaoge că demonstrațiile ce a primit de la toate districtele, dovedesc acordul și încrederea reciprocă a tronuluĭ cu țara; „poporul și domnul săŭ sunt strînșĭ unițĭ într'una și aceeașĭ gîndire, liniștea și prosperitatea scumpeĭ noastre patriĭ". Legînd de această cugetare referitoare la persoana luĭ, firul ideilor sale, domnitorul încheie mesajul săŭ cu declarația următore: „Fițĭ convinșĭ că eŭ nu aș vrea o putere care nu s'ar întemeia decît pe forță. Fie în capul țăreĭ, fie alăturea cu d-voastră, eŭ voĭ fi tot deauna cu țara și pentru țară, fără altă ținta

2. Instrucțiile asupra împărțireĭ ajutoarelor în *Mon. of.*, din 21 Noemvrie 1865.
3. Convenția telegrafică cu Austria, *Mon. of.*, 9 Dec. 1865; cea cu Rusia, *Ibid.*, 19 Dec. 1865.

de cît vointa natională și marele interese ale României. Eŭ voesc să fie bine știut că nicĭ odată persoana mea, nu va fi o împedicare la orĭ-ce eveniment care ar permite de a consolida edificiul politic la al căruĭ așazare am fost fericit a contribui. In Alexandru Ioan I, domn al Românieĭ, Romîniĭ vor găsi tot deauna pe colonelul Cuza, pe acel colonel Cuza care a proclamat în adunarea ad-hoc și camera electivă a Moldoveĭ marile principiĭ ale regeneraţieĭ Românieĭ și care, fiind domn al Moldoveĭ, declară oficialmente Inaltelor Puterĭ garante cînd primia și corona Valahieĭ, că el primește această îndoită alegere cu expresia neîndoelnică și statornică a vointeĭ naționale pentru unire—însă numaĭ ca un depozit sacru".[4]

De astă dată, domnul care pănă atuncĭ nu privise nicĭ odată cu plăcere necontenitele reamintirĭ din partea adunăreĭ, a promisiuneĭ sale de a lucra pentru principele străin, atingea el singur chestiunea, ba la un prilej atît de solemn ca acel al mesajuluĭ, înaintea ţăreĭ și a lumeĭ întregĭ.

Inainte de a ne întreba despre pricina acesteĭ schimbărĭ în cugetul domnuluĭ, să videm dacă rostirea eĭ era sinceră, saŭ dacă era numaĭ o prefăcătorie?[5]

Dacă spusele cu care domnitorul își încheia mesajul nu ar fi fost rostirea adevarată a cugetărilor sale, și dacă domnitorul ar fi avut de gînd a se mănţinea înainte îndefinit la cîrma statuluĭ, atuncĭ cuvintele luĭ ar fi fost o neiertată greșală, de oare-ce ele eraŭ menite a-ĭ slăbi puterea tocmaĭ pe care ar fi dorit să o mănţină. In adevăr cum spune Bolin-

4. Mesajul în *Mon. of.* din 5 Decemvrie 1865.

5. Așa susţineaŭ ziarele protivnice domnuluĭ, precum *Le Nord* 19(7) Decemvrie 1865 și *Le Mémorial diplomatique* 24(12) Decemvrie 1865, spunînd că principele Cuza nu făcea de cît imita purtarea regeluĭ Leopold al Belgieĭ din 1848.

tineanu: „ceĭ care auziră de abdicare și care până atuncĭ îl serviaŭ cu credința ce daŭ speranțele despre întărirea dinastieĭ, crezură că se compromit maĭ ținînd cu o domnie osîndită la moarte de ea însășĭ, și înturnară ochiĭ în acea parte de unde putea veni o nouă viață. De la hotărîrea luĭ de a abdica, nu maĭ fu considerat ca domn. Puținĭ nu îl tradară“.[6] Dacă domnitorul ar fi hrănit visurĭ dinastice precum i se imputase pe timpul cînd adoptase pe copiiĭ săĭ fireștĭ, atuncĭ de sigur că ar fi căutat a deprinde mințile încet încet cu această idee; căcĭ singurul mijloc de a împăca oameniĭ cu o gîndire, este de a o repeta la prilejurĭ bine alese; era decĭ cu totul straniŭ ca domnul să caute a-șĭ întări poziția luĭ pe tron, aruncînd în mintea lumeĭ ideea abdicăreĭ sale. Și că locul din mesaj unde vorbia de ea, fusese introdus de însușĭ principele și era decĭ rostirea propriuluĭ săŭ gînd, ne o spune întâĭ logica lucrurilor, întru cît nu ne putem închipui ca miniștriĭ săĭ să-l fi sfătuit a vorbi astfeliŭ; apoĭ avem mărturisirea luĭ A. Papadopol Calimah, ministrul săŭ de externe de atuncĭ, care ne spune, că „pasajul cel vestit, în care domnitorul amintește promisiunea făcută la a luĭ alegere, a fost schițat de însuș domnul în ședința consiliuluĭ de miniștri ținută la Palat în ziua de 2 Decemvrie 1865“.[7]

Apoĭ domnitorul trimisese încă din 1 Octomvrie 1865 împăratuluĭ Napoleon o scrisoare, în care îĭ împărtășia intenția luĭ foarte hotărîtă de a abdica, și intervinea pe lîngă împăratul pentru o înțălegere asupra alegereĭ unuĭ principe menit a domni asupra Românieĭ. Fusese însărcinat cu ducerea acesteĭ scrisorĭ Al. Cantacuzen, fostul ministru al finanțelor.[8] Toa-

---

6. Bolintineanu, *Viața luĭ Cuza Vodă*, p. 118.
7. *Amintirĭ*, p. 436.
8. Copia scrisoreĭ domnitoruluĭ către împăratul Francezilor trebue

te iostirile lui Cuza posterioare detronărei lui, confirmă aceeaşi părere. In scrisoarea adresată generalului Golescu a doua zi chiar după detronare, 12 Fevruarie 1866, domnitorul căzut repetă cele ce spusese cînd era încă în scaun: „Ştiţi că principiul proclamat de corpurile statului a fost şi este încă unica mea ţintă, un principe străin putînd singur după părerea mea asigura soarta Romăniei". In o a doua scrisoare către Golescu, trimisă în momentul

---

să se afle între hîrtiile luate de la domnitor, cînd cu a lui detronare. Nu am putut consulta acele hîrtii. Iată însă ce urme am putut afla în alte acte: o scrisoare a lui *Baligot de Beyne* catră princepele *Carol* din 10(22) Noemvrie 1866 (*Hîrtiile Rosetti*), prin care fostul secretar al domnitorului detronat cere restituirea hîrtiilor lui, spune: „J'insistais aussi pour avoir copie d'une longue lettre adressée le 1 Octobre 1865, par le prince Couza à l'empereur Napoléon, lettre dans laquelle son Altesse faisait part à sa Majesté impériale de son intention bien arrêtée d'abdiquer, et sollicitait d'Elle une sorte d'entente pour le choix d'un prince destiné à régner sur la Roumanie. Quelques membres de la commission manifestèrent le désir de voir cette lettre qui résumait tout le règne du prince Couza. Or, avec l'autorisation du ministre (D. A. Sturza), je la tirais du carton. Le commencement et le fin de cette lettre furent lus à haute voix par un de ces Messieurs et non sans une certaine émotion; de la s'engagea entre les commissaires et moi une conversation fort curieuse sur le projet d'abdiquer et sur le prince que son Altesse voulait présenter à la nation roumaine". Al. Papadopol-Calimah în *Amintirile* lui, p. 440-442 aduce mai multe telegrame preschimbate între domnitor şi Cantacuzen, trimisul său la Paris. In una Cantacuzen spune: sympathies renouvelées et plusieurs fois confirmées pendant l'entretien pour S. A. S. et pour le sort du pays". Altă telegramă din 22 Ianuarie 1866 către Alexandri: „Dites Cantacuzène assure Majesté que le fin du message n'est pas une phrase, mais l'expression d'une décision bien arrêtée". Mai vezi şi scrisoarea lui Cuza adresată principelui Carol in 20 Aprilie 1867. (Vezi *Cap. final*) precum şi răspunsul principelui Cuza la scrisoarea principelui Carol din 4 Martie 1870 (*Ibidem*). O depeşă din 3 Fevruarie 1866 a cabinetului princiar către agentul ţărei la Paris, spune: „Prince remercie chaudement Cantacuzéne. S. A. espère que Cantacuzène aura expliqué à Sa Majesté le retard de la lettre et exprimé regrets, que l'agent n'ait pas été assez heureux pour pouvoir remettre lui même cette lettre à l'Empereur". „Aceste telegrame, spune Pap.-Calimah, dovedesc înmînarea scrisorei lui Vodă Cuza, împăratului Napoleon şi cronica palatului Tuileriilor (?) dovedeşte că împăratul Napoleon se gîndi despre candidatura domnului străin la tronul Romăniei, după scrisoarea lui Vodă Cuza. Memoriul era ţinut secret. Mulţi credeau că declaraţia din mesaj era numai o frază. Agentul Tillos nu primise nici o instrucţie de la Paris."

cînd fostul domnitor părăsia țara, adaoge: „Eŭ din însuș a mea voință vin să declar solemn că în împrejurările actuale, orĭ ce Romîn orĭ care ar fi evenementele, care nu ar concura, din toate puterile luĭ, la realizarea dorințeĭ naționale a principiilor proclamate de marile corpurĭ ale statuluĭ, este un trădător către nație".[9] In sfîrșit reproducem și un loc din scrisoarea fostuluĭ domn către P. Grădișteanu, din 18 Aprilie 1872, interesant și prin faptul că ea arată cum domnul caracterizază însuș faptele săvîrșite de el: „O cameră de barbațĭ nedestoinicĭ de a se dirigui și supușĭ adese orĭ celor maĭ pierzătoare înrîuririĭ, uitînd interesele țăreĭ pentru a le jărtfi la sterpe preocupărĭ de persoane saŭ de politică care compromit viitorul, răspingînd legile cele maĭ folositoare: legea rurală, concesia drumurilor de fer. Dacă este să se numească 2 Maĭ, o lovitură de stat în contra străinuluĭ și în favoarea neatîrnăreĭ noastre naționale, o mărturisesc cu mîndrie; dar în launtrul țăreĭ, 2 Maĭ a fost o revoluție plecată de la tron, nu în scopul de a spori puterea ocîrmuireĭ și de a favoriza interesele uneĭ dinastiĭ, ci în nobilul program al divanurilor ad-hoc. Neatîrnarea launtrică a Romănieĭ fiind asigurată, egalitatea politică și socială aclamată de 3,000,000 de cetățenĭ zmulșĭ din șărbire și înzestrațĭ cu drepturile de cetățenĭ și de proprietarĭ; egalitatea civilă înființată prin promulgarea unuĭ noŭ codice, concesiunea unor marĭ lucrărĭ de folos public, drumurĭ de fier, podurĭ, înlesnesc circulația și înzecesc daraverile comerciuluĭ și ale industrieĭ. Și ca isprăvire a acestuĭ program, marea idee care trebuia în cugetarea mea, în speranțele mele, să încunune cariera mea politică, acea pe

9. *Romînul*, 14 și 15 Fevruarie 1866. *Voix de la Roumanie*, 1 Martie 186. *Les Principautés-Untes devant la conférence*, Paris, Mars 1866, p. 48.

care o expuneam în mesajul meŭ din Decemvrie 1865, abdicarea mea și instituirea unuĭ principe străin prin alegerea națieĭ romăneștĭ".[10]

Fără îndoială că nu s'a găsit încă mijlocul de a pătrunde în tainele conștiințeĭ omeneștĭ; dar se poate cel puțin indirect conchide din rostirile exterioare asupra imboldirilor ce le determină, și după dovezile adunate ni se pare peste putință de conchis alt-feliŭ, decît că Alexandru Ioan I, cînd rostise către adunare însămnătoarea hotărîre de a se retrage din domnie, nu fățarîse numaĭ o închipuire înșelătoare ci adusese la lumină chiar fundul cugetuluĭ săŭ.

Ce împrejurărĭ însă împingea pe domnitor la părăsirea putereĭ?

Cu toate că de la început chiar, la urcarea luĭ pe tronul îngemănat al ambelor țărĭ romîne, el declarase că se suie în el numaĭ pentru a lucra la deplina realizare a principiilor formulate de divanurile ad-hoc, decĭ la aducerea unuĭ principe străin, nu se poate tăgădui că el își puse ca țintă îndeplinirea întreguluĭ lor program, către care el alipi pe acel tras de Convenția de Paris—transformarea societățeĭ romăneștĭ din starea sa medievală în una modernă și civilizată. Era firesc lucru ca el să-șĭ pună ambiția luĭ în aducerea la îndeplinire a acestor transformărĭ și să nu se mulțamiască, după a luĭ întronare, numaĭ cu stăruința pentru principele străin, iar el să se coboare de pe înălțimea la care fusese urcat, fără a lăsa alte urme de trecerea luĭ pe ea, decît

10. Scrisoarea principeluĭ *Cuza* către *P. Gradișteanu* din 18 Aprilie 1872, din Florența, (*Hîrtiile Rossetti*). Locul de la sfîrșit în textul frances al scrisoareĭ, sună: „Et comme achèvement de ce programme, la grande idée qui devait, dans ma pensée, dans mes espérances, couronner ma carière politique, celle que j'exposais dans mon message de Décembre 1865, mon abdication et l'institution d'un prince étranger par le choix de la nation roumaine".

aceea de a fi fost o neînsemnată verigă între trecut și viitor. Era peste putință, omenește vorbind, ca colonelul Cuza devenit domn al ambelor țări romîne, să nu-șĭ pună ambiția luĭ întăĭ în realizarea unireĭ desavârșite, și după ce aceasta îĭ izbuti, să nu pună umărul și la aducerea la îndeplinire a celorlalte măsurĭ prevăzute de Convenție: întroducerea egalitățeĭ civile și politice și îmbunătățirea soarteĭ țăranilor; apoĭ și altă chestiune pe care o moștenise nedeslegată de la vremile maĭ vechĭ, desrobirea mănăstirilor și a bisericeĭ din lanțurile grecismuluĭ. Cînd soarta îl adusese în fruntea țărilor romîne în o epocă de probleme atît de grele și de complicate, putea el, dacă se simția înzestrat cu vlaga și cu destoinicia trebuitoare, să nu cerce a lor deslegare, ci se lucreze numaĭ cît pentru a ceda tronul unuĭ altuia care să le deslege în locul luĭ? Orĭ cine cunoaște sufletul omenesc, orĭ cine îșĭ dă samă de farmecul lupteĭ cu greutățile și de adînca mulțămire sufletească de ale fi învins; orĭ cine știe ce este ambiția, maĭ ales cînd ea este călăuzită de simțimîntul altruist de a face binele semenilor; orĭ cine va privi la toțĭ conducătoriĭ omenireĭ care nicĭ unul nu și-a părăsit rolul, ci toțĭ a căutat să-l întindă cu cît creșteaŭ izbînzile în jurul lor, va conveni că ar fi fost a se cere o lepădare de sine supra omenească de a lasa la o parte prilejul lucrăreĭ personale și a se mulțămi numaĭ de a sluji de treaptă pentru înălțarea altuia. De aceea îl și videm pe Alexandru Ioan I atît de supărat și de pornit contra tuturor acelor ce, în cursul domnieĭ luĭ, voiaŭ să-l vadă înlocuit, pe cînd el era tocmaĭ în toiul deslegăreĭ marilor chestiunĭ pe care împrejurările le impusese domnieĭ luĭ. De aceea se supără el pe ministerul Ioan Ghica din Moldova cînd acesta aderează la propunerea luĭ Cogălniceanu prin care amintia din noŭ domnitoruluĭ făgăduințele sale pri-

vitoare la domnul străin; de aceea este atît de adînc rănit de desbaterea reînnoită a principeluĭ străin în adunarea din 1863 şi alternativa în care fusese pus, saŭ de a abdica saŭ de a se pune deasupra legilor la sfîrşitul sesiuneĭ din 1864, îl împinge la lovitura de stat; căcĭ el avea încă de rezolvit poate chestiunea cea maĭ grea a întregeĭ sale domniĭ, chestiunea rurală.

Acuma însă, la începutul sesiuneĭ din 1866, poziţiunea domnitoruluĭ se schimbase cu totul. Toate reformele cele marĭ, unirea, secularizarea averilor mănastireştĭ, legea rurală, schimbarea sistemuluĭ electoral şi democratizarea societăţeĭ, egalitatea civilă întemeiată pe nouiĭ codicĭ, emanciparea bisericeĭ — fusese îndeplinite, şi tocmaĭ această îngrămădire prea mare de acte însămnate apăsa asupra luĭ. Făcuse prea mult şi ce-ĭ maĭ rămînea de făcut, în limitele putinţeĭ de atuncĭ, era numaĭ lucrare de a doua mînă. Cum observă *Trompeta Carpaţilor* „el gîrbovise cu desăvărşire prin producţia sa uriaşă de 5 anĭ, şi din ziua cînd a consacrat viaţa luĭ producătoare prin plebiscitul naţional recunoscut de Europa întreagă ca act solemn, ca manifest inviolabil al deplineĭ autonomiĭ, Vodă Cuza ajunse la apogeul săŭ, cu toate forţele sale producătoare sleite, nu se maĭ putea menţinea pe această culme, pentru că nu maĭ putea produce nimic egal cu ceea ce produsese. Două fulgere numaĭ a maĭ putut da spre rechemarea splendoareĭ sale trecute: independenţa bisericeĭ şi scrisoarea către Poarta".[11]

Pe lingă această împrejurare, se maĭ adaoge şi nemulţămirea aruncată în ţară prin reformele luĭ care loviaŭ de o cam dată aproape în toate interesele. In afară de partidul boieresc ce se simţise zdrobit prin măsurile egalitare luate de domnitor, partidul stîn-

11. *Trompeta Carpaţilor*, 24 Fevruarie 1864.

geĭ ce tot sporia în număr cu cît țara se deștepta, nu'ĭ putea ierta zugrumarea libertăților publice și maĭ cu samă pe acea a preseĭ ce remînea tot încătușată sub regimul ordonanțeĭ din 1859. Adusese nu e vorba oamenĭ noĭ în adunare; dar aceștĭ oamenĭ, îndată ce se văzură în trebĭ, se deșteptară și trecură în partea fruntașilor apărătorĭ aĭ dreptuluĭ poporuluĭ față cu ocîrmuirea, precum se văzu aceasta prea bine din ținuta adunăreĭ în a doua eĭ sesiune, acea din 1865—1866. Numărul oamenilor pe care se răzămase domnia luĭ, se subția necontenit, încît cum ne spune Bolintineanu, „nația a fost indiferentă la căderea luĭ Cuza, fiind că după 2 Maĭ guvernul devenise absolut".

Către acelaș rezultat ducea însă și alte părțĭ ale purtăreĭ luĭ: adoptarea copiilor, cunoscuțĭ de toată lumea ca adulterinĭ, lovise prea în fața moraleĭ publica, chiar în o țară cu moravurile rătăcite precum era România. Apoi era în destul de firesc lucru a se presupune că adoptarea se făcuse în scopul „de a se declara un copil de moștenitor al tronuluĭ".[12] Caracterul domnitorului nepăsător și temător de oboseală, lăsase în curînd pe aceĭ ce-l încunjurau maĭ de aproape să pună mîna pe conducerea trebilor. Se introdusese un regim de camarilă în care erau a tot putemiciĭ Librecht, Docan, Pisoschi.[13] Bolintineanu spune că, această camarilă a pierdut pe domnul Cuza. De cum ea începu, se simți o mare schimbare chiar și în caracterul domnuluĭ. Toată curtea cu miniștriĭ împreună recunoșteau autoritatea eĭ. De aicĭ se numiau și se destituiau funcționariĭ; de aicĭ

12. *Viața luĭ Cuza Vodă*, p. 117 și p. 125.
13. Asupra luĭ Librecht, origina luĭ vezĭ Frideric Damé, *Histoire contemporaine de la Roumanie*, Paris 1901. Dacă nu ne am referit maĭ des la rezumatul în destul de bine făcut din domnia luĭ Cuza al d-luĭ Damé, este fiind că tocmaĭ era numaĭ un rezumat care nu putea fi utilizat în o scriere maĭ pe larg.

se opria de multe orĭ acţia miniştrilor saŭ se elibera“.[14] In sfîrşit finanţele nu se puteaŭ îmbunătăţi cu nicĭ un preţ, şi fie care budget se solda cu deficite şi se echilibra cu împrumuturĭ, producînd nemulţămirĭ în toată lumea; iar funcţionariĭ, neplătiţĭ cu lunile şi dajniciĭ ameninţaţĭ necontenit cu noue sarcinĭ.

Aşa era poziţia luĭ lăuntrica. In afară nu stătea maĭ bine. Afară de puterile acele care totdeauna îl combătuse, precum eraŭ Austria şi Rusia, acuma şi Franţia, puternicul luĭ sprijin în toate vremile de grea cumpănă prin care trecuse, îl părăsise. De la nota înserată în *Moniteur du soir* din 21 Sept. 1865,[15] în care se resfrîngea supărarea curţeĭ franceze, chip pentru izbucnirea turburărilor din 3 August, raporturile cu Franţia merseră tot înrăutăţindu-se şi, lucru curioz, învinuirea de căpitenie ce se aducea domnitoruluĭ era plecarea luĭ către Rusia; cînd pe de altă parte cabinetul rusesc îl învinuia de prea mare supunere la politica franceză. Chiar scopul luĭ de abdicare, manifestat prin mesajul din Decemvrie 1865, se interpreta ca o manoperă menită a aduce un principe rusesc, pe ducele de Leuchtenberg în fruntea Romănieĭ. Aşa *Le Temps* spunea, că „domnitorul ştiea că, prin această declaraţie, el măgulea pe Rusia şi că s'ar apropia de dînsa. Rusia în adevăr, nu trebuie s'o uităm, ţine un suveran gata şi, în ziua cînd Cuza ar abdica, principele de Leuchtenberg ar fi acolo. Insă cu el, Rusia ar domni cum a domnit cu gospodariĭ şi cu căimacamiĭ de altă dată. Iată în cotro bate vîntul pentru moment. Declaraţia luĭ Cuza sub o formă de patriotismu nehotărît şi de generalitate, conţine o ameninţare la adresa Turcieĭ, Au-

14. *Viaţa luĭ Cuza Vodă*, p. 128.
15. Maĭ sus p. 49.

strieĭ şi a Franţieĭ".[16] Şi dacă *Le Temps* este un organ protivnic domnuluĭ, nu este el singur care pomeneşte despre zvonurile ce umblaŭ pe atuncĭ. *Le Siècle*, organ prietenesc, spunea şi el, că „naţionalitatea romînă ar fi în primejdie, dacă s'ar lasa maĭ mult timp să se răspîndiască vuetul, că domnitorul ales de ambele adunărĭ ar fi dispus a lăsa vacantă puterea executivă. Astfeliŭ de situaţiunĭ nu pot să se prelungiască fără pericol. Se vorbeşte de principĭ ruşĭ, austriacĭ, de federaţiĭ. Cel maĭ bun lucru ar fi de a se mănţinea unirea cu o putere executivă cu desăvîrşire naţională".[17] Că guvernul francez, cu împăratul Napoleon în frunte, credea în întoarcerea domnitoruluĭ romîn către politica rusască, reiesă cu prisosinţă din convorbirea de maĭ tîrziŭ a duceluĭ de Grammont cu domnitorul detronat, în o întrevedere a lor din Viena; dar din aceeaşĭ convorbire reiesă şi recunoaşterea Francejilor că eĭ fusese înşălaţĭ asupra scopurilor domnitoruluĭ.[18] Orĭ cum însă ar fi fost lucrurile, este un fapt stabilit, că la începutul luĭ 1866, tocmaĭ cînd se plănuia răsturnarea domnitoruluĭ, acesta fusese părăsit de sprijinul Franţieĭ şi lăsat în voia soarteĭ.

---

16. *Le Temps*, 11 Ianuarie 1866 (30 Decemvrie 1865). Ziarul revine asupra chestiuneĭ în numărul săŭ din 12 Ian. (31 Dec.) 1866. „Ce chef de la Roumanie aurait jeté les regards vers St. Pétersbourg et fait briller aux yeux de la Russie l'espoir de ménager, par son abdication, des chances au duc de Leuchtenberg".

17. *Le Siècle* 28 (16) Ianuarie 1866. Tot pe atuncĭ o broşură franceză, *Le prince Couza, la Russie*, Paris 1866, acuză pe domnitorul romîn de a fi devenit, prin lovitura de stat, unealta Rusieĭ. Ziare care, apără pe domnitor sunt *La Patrie* 15 (3) Iunie 1866 şi *Le Monde* 13 (1) Ian. 1866. Chiar şi aceĭ protivnicĭ ce puneaŭ în socoteala domnitoruluĭ jocul politiceĭ ruseştĭ, se miraŭ de a luĭ hotărîre. O broşură *Les Principautés Unies devant la conférence*, Mars 1866, Paris, p. 21 spune: „Qui pourrait croire que le prince qui a si audacieusement violé les libertés publiques, se souvient de l'engagement qu'il a pris le jour où il ceignait la double couronne d'Etienne le Grand et de Michel le Brave!"

18. Maĭ sus, p. 53.

Domnitorul, cuget deștept, nu putea să nu-și dee samă de situația în care se afla în lăuntrul și în afara țărei. El își considera menirea ca împlinită, și era deci firesc lucru să cugete acuma a pune pecetea pe activitatea lui de pănă acuma, îndeplinind făgăduința dată de el la urcarea lui pe tronurile țărilor romîne, și așa se explică pe deplin cugetarea cu care el încheia mesajul său din 6 Decemvrie 1865. Domnitorul crezuse de sigur, că împărtășind fostului său proteguitor, împăratului Napoleon, scopul său de a abdica, va izbuti să înlature nourul ce se lasase între soare și între el. El nu se gîndise, că atuncea cînd mintea este preocupată de o cugetare, toate cele ce intră în conștiință sunt colorate în lumina ei, și că deci manifestarea dorinței lui de a părăsi scaunul va fi interpretată tot în sensul vederilor înșălătoare ce prinsese rădăcină la curtea Franției. Că depeșele agenților trimiși de domn pentru a expune lui Napoleon neașteptata hotărîre, vorbesc de rostiri simpatice la adresa domnitorului,[19] aceasta se explică ușor, dacă luăm în privire că politica și diplomația toldeauna aŭ ascuns adevărul și că aŭ fățărit ceea ce nu este.

Sesiunea adunărei. Cu toate că domnitorul se arăta că ar fi luat dictatura, nu pentru a-și mări puterea, ci pentru a face ca poporul întreg să se folosască de ea, lucrul eșise astfeliŭ, și în realitate actul din 2 Mai adusese asupra țărei guvernul personal, absolutismul însoțit de urmările lui: domnia încunjurimei capului statului, în loc de a lui proprie, ceea ce trebuia cu atît mai mult să se întîmple în Romania, fiind dat caracterul stăpînitorului ei, ne-

19. Mai sus, p. 59, nota.

harnic la treabă,[20] iubind numaĭ loviturile marĭ şi actele strălucite, nu şi munca acea stăruitoare şi încordată la care trebue să se supună aceĭ ce-şĭ ieŭ sarcina de a conduce soarta popoarelor. Bolintineanu spune că „domnul uitase, că ţelul pentru care se făcuse 2 Maĭ nu era pentru a lua puterea din mînile uneĭ clase privilegiate şi a o da unuĭ om, ci pentru a o da tuturor". Dar lucrul nu era decît prea firesc, dacă ţinem sama de natura omenească şi de pornirile fireştĭ a le sufletuluĭ, totdeauna tinzător a domina, îndată ce poate să o facă. Poate domnul se înşăla el însuşĭ, cînd credea că a dat poporuluĭ conducerea ţăreĭ, pe care în realitate şi-o luase el; de aceea şi vorbeşte el în mesaj de dovezile de devotament pe care i le ar fi dat camera căreia, pentru a o recompensa de blînda eĭ purtare, îĭ încuviinţază dreptul de interpelare. O trăta ca pe un copil care s'a purtat bine şi respectuos faţă cu părinţiĭ, neopunîndu-se la voinţele luĭ, primindu-ĭ toate propunerile, votîndu-ĭ toate legile şi creditele, şi decĭ abdicînd de la rolul de control pe care îl avea în constituţia ţăreĭ.

In răstimpul însă cît trecuse de la închiderea adunărilor, din Iunie până în Decemvrie, se petrecuse o însamnată schimbare în spiritele membrilor lor; mulţĭ trecuse în opoziţie, din pricinele de nemulţămire arătate maĭ sus, încît cînd adunările sunt convocate pentru a doua oară în Decemvrie 1865, mulţĭ din deputaţiĭ aceĭ sfícioşĭ care se temeaŭ la început să rostiască măcar o părere protivnică guvernuluĭ, se întorsese acuma plinĭ de curaj şi de hotărîre, de a combate nu atît guvernul, cît pe domnitorul ce el reprezinta. Şi lucru în destul de

20. Vezĭ asupra aceşteĭ metehne a caracteruluĭ luĭ Vodă Cuza, Vol. I, p. 28.

straniŭ, opoziția nu se formâ în senat, unde eraŭ mult maĭ numeroase spirite alese, ci în adunare, printre Roibiĭ și Gaițele din care se alcătuia. Pe cînd senatul votează, cu o opoziție numaĭ de 4 vocĭ și 2 abțineri, un respuns la mesagiŭ care maĭ ales vestejește pe autoriĭ mișcăriĭ din 3 August, în cameră lucrurile ieaŭ un cu totul alt demers. Aicĭ se știea de maĭ înainte, [21] de către oameniĭ din guvern, că se formase o opoziție între membriĭ adunăreĭ, de oare ce se naște în sinul eĭ o desbatere foarte ascuțită de la alegerea delegaților secțiunilor pentru comisiunea de răspuns la mesaj, înainte ca vre un deputat să fi deschis măcar gura în adunare, și cu toate că din sesiunea trecută eraŭ hotărîțĭ guvernamentalĭ. Ministerul combate modul cum fusese aleșĭ aceĭ delegațĭ, fără se fi fost pusă alegerea lor la ordinea zileĭ. După lungĭ desbaterĭ, în care Scarlat Voinescu explică sprijinirile guvernuluĭ prin aceea că el „s'ar teme de persoanele alese“, guvernul obține anularea alegerilor făcute, cu o majoritate în destul de mare, 63 contra 38, ceea ce totușĭ dovedia aflarea în adunare a uneĭ opozițiĭ îndestul de respectabile.[22]

Intre aceĭ ce combătuse teoriile constituționale ale guvernuluĭ, se deosebise maĭ cu samă Constantin Boerescu, fratele luĭ Vasile. In 26 Decemvrie el este revocat din funcția de avocat efor, pe motivul că fiind profesor universitar și deputat, nu ar avea timpul a veni pe la minister. [23] Această lovitură personală dată luĭ Boerescu îl înverșunează și maĭ mult în combaterea guvernuluĭ. Apoĭ la 17 Decemvrie, Manolache Costache Epureanu ce fusese însărcinat de domnitor cu președinția adunăreĭ, conform articolu-

21. Șed. din 23 Dec. 1865. *Mon. of.*, 6 Ian. 1866.
22. *Mon. of.*, din 16 Decemvrie 1865.
23. Desbaterile din 16 Decemvrie, *Mon. of.*, 21 Decemvrie 1865.

luĭ din statut care dădea domnitoruluĭ numirea aceluĭ președinte, în discursul prin care iea în stăpînire scaunul preșidențial, întroduce o frază care de sigur nu a putut să loviască în mod plăcut auzuĭ domnitoruluĭ. Vorbind de locul final din mesaj, nouĭ președinte al adunăreĭ spune, că „a cetit nu fără emoțiune pasajul final din mesajul tronuluĭ, unde Măria Sa aduce aminte de marile voturĭ ale divanurilor ad-hoc și ale camereĭ elective din Moldova. Mișcarea ce am simțit cetind aceste cuvinte, a fost în adevăr mare, văzind maĭ ales, că maĭ toțĭ aceĭ oamenĭ care de 20 de anĭ s'aŭ luptat pentru drepturile țăreĭ și aŭ figurat în acele adunărĭ, nu maĭ aŭ nicĭ un rol politic în țara noastră".[24] In loc de a raporta adînca luĭ emoțiune la mărinimoasa hotărîre a domnitoruluĭ, Epureanu avea aerul de a regreta lipsa din corpurile legiuitoare a acelor oamenĭ ce atîta timp făcuse zile amare domnitoruluĭ, prin înverșunata lor opoziție în contra luĭ și prin tendințele lor de răsturnare.

Aceste rostirĭ ale luĭ Epureanu îl pusese, chiar din ziua întăĭ, în o lumină îndoioasă în ochiĭ domnitoruluĭ. Treĭ zile după rostirea aceluĭ discurs din partea luĭ Epureanu, se petrece o împrejurare care trebuia să îndepărteze și maĭ mult pe adunare de guvern: anume deputatul Pîcleanu combătuse alegerea luĭ Caliman fost prefect de Dolj, pe motivul că atuncĭ cînd cu subscripția deschisă în Craiova spre a dărui luĭ Cogălniceanu un orologiu (cînd cu călătoria luĭ în Oltenia), baniĭ ar fi fost adunațĭ de Căliman, dar nu s'ar fi răspuns ceasornicaruluĭ Strosch ce ar fi procurat acel orologiu. Căliman trimite marturĭ luĭ Pî-

24. Ședința din 17 Decemvrie. *Mon. of.*, 24 Decemvrie 1865. Le *Constitutionnel* din 4 Fevruarie (25 Ianuarie) 1866, spune despre acest discurs al luĭ Epureanu: „A peine investi de la présidence, M. Iepoureano ouvrit la session par un discours qui parut suspect".

cleanu spre a-l provoca la duel și anume pe căpitanul Scheleti și pe însuși prefectul de poliție al capitaleĭ, M. Marghiloman. Pîcleanu refuzînd a se bate, pentru niște cuvinte rostite de el ca deputat, este atacat cînd intra în cameră, de către fiul luĭ Căliman, cu un baston cu șiș, scăpînd de a fi străpuns numaĭ prin ferirea de lovitură. Pîcleanu aduce chestiunea înaintea camereĭ, amintind omorul luĭ Barbu Catargiu, al căruia făptuitor n'ar maĭ fi fost descoperit. Maĭ mulțĭ deputațĭ cer modificarea regulamentuluĭ și învoirea de a veni armațĭ la adunare. C. Boerescu cere chiar ca fie care deputat să fie păzit acasă de un polițaiŭ, și în sfîrșit se propune a se cere de la domn, modificarea regulamentuluĭ camereĭ care dispunea votul pe față și înlocuirea luĭ cu votul secret, spre a pune la adăpost viața deputaților. Bănuiala în contra guvernuluĭ se năștea, cum spune *Le Temps* din faptul că „un mare funcționar al săŭ (prefectul M. Marghiloman) era amestecat în acest noŭ atentat".[25]

Dispozițiile Camereĭ față cu guvernul se văd îndată din alegerea unuĭ vice președinte, alegere ce venise la ordinea zileĭ. Pîcleanu, victima atentatuluĭ este ales cu 100 de voturĭ, contra luĭ N. Catargi, candidatul guvernuluĭ ce nu obține decît 20.

Cel întăĭ proiect adus de guvern în desbaterea adunăreĭ era acel al unuĭ împrumut de 40,000,000, menit a acoperi deficitul din anul trecut și a scoate statul din greutățile financiare nedescurcate în care se afla. Ministerul cere urgența, asupra căreia se încinge o desbatere foarte vie, opoziția cerînd ca împrumutul să fie votat odată cu budgetul, spre a-șĭ da

25. Ședința din 20 Decemvrie *Mon. of.*, 31 Decemvrie 1865. Comp. raportarea chestiuneĭ în Le *Temps* din 15 (3) Ianuerie 1866.

samă de situația financiară a țăreĭ și de mijloacele de a întimpina noua sarcină pusă pe capul eĭ. Urgența trece, însă cu o majoritate numaĭ de 10 voturĭ (69 contra 59).[26]

Puține zile după aceea însă, președintele consiliuluĭ de miniștri, N. Crețulescu, îșĭ da aerul de a vesti camereĭ un ce foarte îmbucurător, anume că guvernul renunță la desbaterea cu precădere a împrumutuluĭ și consimte a se trata împreună cu budgetul, cu condiție însă, ca adunarea să-ĭ încuviințeze imediata contractare a unuĭ împrumut provizoriŭ de 6,000,000. Imprumutul acesta maĭ mic se credea că se va putea realiza mult maĭ ușor decît cel mare, și guvernul se afla în o lipsă așa de simțită, încît nu se sfiea a arăta, că „nu poate plăti astă-zĭ nicĭ amploaiațiĭ nicĭ pensionariĭ; sunt de plătit maĭ multe bonurĭ care nu pot suferi întîrziere. Apoĭ d-lor și d-voastre și senatul are să-mĭ ceară peste puțin diurnele și nu voĭ avea de unde să le daŭ".[27] Acest împrumut și trece în cameră și anume cu o majoritate în destul de mare: 91 de voturĭ contra 21.

Asupra acesteĭ șovăirĭ în raportul dintre majoritate și minoritate (aceasta din urmă fiind cînd de 38, cînd de 50, cînd de 21 de voturĭ),[28] videm repetîndu-se și la sfîrșitul domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I, cu toată schimbarea în elementul alcătuitor al adunăreĭ, faptul constatat la începutul aceleĭ domniĭ, anume lipsa de închegare a uneĭ viețĭ de partide politice și gruparea voturilor după interesele momen-

---

26. *Mon. of.*, 17 Decemvrie 1865.

27. N. Crețulescu în ședința din 15 Decemvrie, *Mon. of.*, 24 Decemvrie 1865.

28. Acelaș lucru se repetă și la votarea răspunsuluĭ la mesaj, unul din amendamentele minorităței fiind răspins cu 91 voturĭ contra 28; altele cu 95 contra 22, altele cu 116 contra 8, pe cînd proectul în total fu primit cu 88 contra 44. *Mon. of.*, 14—18 Ianuarie 1866.

tane atinse, saŭ după întipăririle personale ale deputaților. Şi lucrul era cu atîta maĭ firesc cu adunarea cea nouă, alcătuită din oamenĭ ce nu puteaŭ avea, în marea lor majoritate, nicĭ o coloare politică.

Cu toată această şovăire, adunarea se arata în deobştie mulţămită cînd se lovia în minister. Aşa în şedinţa din 28 Decemvrie 1865, C. Boerescu, în o chestie personală, învinuind pe ministrul de interne, generalul Florescu, că ar fi dat antreprize fără licitaţie, fără publicitate, fără concurenţă, cuvintele luĭ sunt acoperite de zgomotoase aplause din partea adunăreĭ.[29]

In curînd însă desbaterea răspunsuluĭ, la adresa tronuluĭ era să aducă la lumină pe de o parte maĭ multe din abaterile guvernuluĭ de la calea constituţională, maĭ multe călcărĭ de legĭ şi măsurĭ omnipotente, pe de alta era să maĭ detragă încă din simpatiile rămase nu numaĭ guvernuluĭ, ci chiar domnitoruluĭ.

Deputatul ce atacă maĭ cu violenţa politica de bun plac, este C. Boerescu care, în un lung şi înfocat discurs, pune în lumină o sumă de călcărĭ de legĭ, maĭ ales pe tărîmul financiar, tocmaĭ partea cea maĭ uşor de atins a ocîrmuireĭ. El atacă concesiunea Godillot, prin care se încuviinţa, cu un contract pe bună înţălegere, furniturĭ pentru armată de maĭ multe zecimĭ de milioane, arătînd că această importantă concesiune nu fusese anunţată prin monitor ; către concesiunea dată de stat se maĭ adausese şi alta din partea primărieĭ de Bucureştĭ în valoare de 15,000,000 pentru nişte pieţe şi hale, dată în acelaş mod ca şi furniturile armateĭ ; nişte podurĭ pe şoseaua Focşanĭ-Rîmnicul-Sărat date în antrepriză unuĭ Evreŭ, cu 15%

29. *Mon. of.*, 8 Ianuarie 1866.

peste deviz ; aprovizionarea cu petriş pentru altă şosea, cu 400 de leĭ stînjănul cubic în loc de 160, cum se plătea maĭ înainte. Se cumpărase apoĭ un şlep pentru suma de 1,600,000 de leĭ cu un credit extraordinar, fără votul camereĭ, ceea ce era învoit după constituţie numaĭ în cazul de împrejurărĭ grabnice şi extraordinare, în care nu putea intra procurarea şlepuluĭ, şi aşa maĭ departe.

La toate aceste învinuirĭ precize, miniştriĭ nu răspund decît prin vorbe lăturalnice care nu atingeaŭ de loc chestiunile, dovadă că învinuirile eraŭ adevărate.[31] De acest discurs se leagă demisionarea luĭ Epureanu din preşidenţia adunăreĭ şi îndepărtarea deci încă a unuĭ fruntaş dintre sprijinitoriĭ domnitoruluĭ. In deobşte preşedintele adunăreĭ se arăta îngăduitor către Boerescu care, cu toate aceste lovia cu măciuca nu numaĭ în guvern, adecă în miniştriĭ responsabilĭ; ci în sistemul de ocîrmuire inaugurat prin lovitura de stat, decĭ în un act personal al domnitoruluĭ. Lucrul se vede întăĭ la un incident: anume Boerescu atacînd purtarea ministeruluĭ ca neconstituţională, fusese adus a pune în desbatere constituţia. N. Creţulescu capul cabinetuluĭ îl întrerupe, cerînd de la preşedinte să-l opriască de a merge pe această cale, păstrată numaĭ desbaterilor senatuluĭ, păzitorul constituţieĭ. Epureanu însă observă ministruluĭ, că oratorul nu ar fi atins constituţia decît pentru a dovedi că purtarea ministeruluĭ a fost neconstituţională. Apoĭ Epureanu lasă pe Boerescu în deplină libertate, să atace toate actele săvîrşite de la închiderea sesiuneĭ precedente în coace, în chipul cel maĭ violent, fără măcar a încerca să modereze pe orator. In sara de 3 Ianuarie Epureanu după

31. Discursul luĭ C. Boerescu în şed. din 3 Ianuarie. *Mon. of.*, din 14 Ian. 1866.

sfîrşitul şedinţeĭ, îşĭ dă demisia, de sigur cerută de domnitor care nu înţelesese să aibă un conducător al desbaterilor atît de nepărtinitor. In 4 Ianuarie se anunţă adunăreĭ demisia luĭ Epureanu şi înlocuirea luĭ cu Nicu Catargiŭ.[32]

Intre aceste ministerul căutase în zădar să realizeze împrumutul de 6,000,000 de leĭ încuviinţat luĭ de adunare. Creţulescu arată în şedinţa din 1 Fevruarie, că nu a putut găsi banĭ nicĭ în ţară, nicĭ la Londra unde se adresase, aicĭ maĭ ales din cauză că suma era prea mică. El revine decĭ la cererea ca se voteze împrumutul de 40 de milioane în timpul cel maĭ scurt, de oare ce ar fi în tratărĭ cu nişte reprezentanţĭ aĭ unor case de bancă care i-ar fi pus un termin de 4 zile spre a afla rezultatul.[33] Se naşte iarăşĭ o discuţie furtunoasă, în care opoziţia, condusă şi acuma tot d. C. Boerescu, caută să arăte că nicĭ cu aceştĭ 40,000,000 nu se va putea echilibra budgetul, de oare ce exerciţiul luĭ 1865 se va încheia cu un alt deficit de vr'o 25,000,000 ; că după constituţia în fiinţă o echilibrare a budgetuluĭ, chiar dacă ar fi făcută de camere, ar fi un ce iluzorie, de oare ce ministerul poate intrece toate creditele până la ⅓ din suma lor, şi apoĭ poate face cheltuielĭ extraordinare într'un chip nelimitat. Cu toată înverşunata opoziţie, urgenţa se votează cu 75 de voturĭ contra 36 şi împrumutul este adoptat cu 84 de voturĭ contra 29.[34] In cursul desbaterilor se făcuse destăinuirĭ însămnate asupra situaţieĭ finan-

---

32. *Monit. of.* din 3 şi 4 Ian. 1866. N. Blaremberg, unul din ceĭ maĭ aprigĭ protivnicĭ aĭ domnitoruluĭ, amestecă adevărul cu adaose de la el, cînd spune, că „personne n'a oublié feu Manolachi Costachi enlevé de son fauteuil manu militari, par un aide de camp princier, (?), au moment où il présidait, pour avoir accordé la liberté de la parole à l'opposition: *Essai comparé sur les Institution de la Roumanie*, Bucarest 1886, p. 746.

33. *Mon. of.*, 11 Fevruarie 1866.

34. Şed. din 2 Fevruarie *Mon. of.*, 15 Fevruarie 1866.

ciare. Crețulescu spusese, că „să nu se uite că lipsa e mare; nu se pot plăti decît neaparatele trebuincioase, cum hrana soldaților; iar lefile și pensiile nu sunt de unde să se plătiască. Nu intră banĭ în vistierie; nu se știe pentru ce, dar nu intră". Oteteleșanu, ministrul de finanțe aratase apoĭ, că „veniturile reale ale țăreĭ nu ar fi decît de 125—130 de milioane".[35] Cu toate aceste budgetul pe 1866 era întemeiet pe un venit de 165,000,000!!

După votarea împrumutuluĭ, se maĭ desbate legea măsurilor și a greutăților, cu a căreia prilej opoziția găsește mijlocul de a ataca iarăși cu putere guvernul, spunînd că prin concesiunea dată d-lor Leon Lemettre și Bergmann se crea un monopol în favoarea lor, îndatorindu-se pe toțĭ comercianțiĭ a cumpăra măsurile numaĭ de la eĭ, cu prețurĭ uriașe, cînd daca s'ar fi lasat concurența liberă, s'ar fi putut obține prețurĭ mult maĭ micĭ; apoĭ aceste măsurĭ s'ar fi putut prea bine face în topitoriile statuluĭ, saŭ a le scoaleĭ de arte și meseriĭ de la Iașĭ. Atacurile sunt așa de temeinice, că guvernul cere amînarea punereĭ în aplicare a legeĭ și desființarea concesiuneĭ Lemettre.[36]

Restul sesiuneĭ până la catastrofa din 11 Fevruarie se petrece maĭ în liniște, cu votarea de pensiunĭ saŭ alte legĭ de interne secundar.

Dar, cu toate că adunarea de astă dată îșĭ arătase colțiĭ, cu toate că se rostise în ea grele cuvinte la adresa guvernuluĭ, cuvinte ce treceaŭ în totdeauna peste capetele miniștrilor pentru a lovi maĭ sus, guvernul pastrase în ea o majoritate covîrșitoare care înăbușia toate propunerile opozițieĭ sub

35. Șed. din 1 Fevruarie. *Mon. of.*, 11 Fevruarie 1866. Comp. Expunerea de motive a budgetuluĭ pe 1866. *Mon. of.*, 15 Decemvrie 1865. Pe 1865 fuse de 159,000,000; decĭ se maĭ sporia cu 6,000,000.
36. Ședința senatuluĭ 22 Ianuarie, *Mon. of.*, 4 Fevruarie 1866.

voturile eĭ. Nu este maĭ puţin adevărat că opoziţia ivită în sînul unor oamenĭ care în anul întăĭ se temeaŭ chiar şi de umbra lor era un semn caracteristic al timpuluĭ.

Totuşĭ nu din corpurile legiuitoare trebuia să se urzască faptele ce puseră un capăt domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I. Ele se plănuiaŭ în ascuns, în taină adîncă şi de acolo eraŭ să izbucniască de odată şi să fie încununate cu o deplină izbîndă, lucru ce se explică poate maĭ mult încă decît din ghibăcia uneltitorilor, din nepăsarea tuturor acelor ce încunjuraŭ pe domnitor şi, în primul loc, din nepăsarea luĭ însuşĭ pentru soarta ce-ĭ era păstrată.

Răsturnarea. In tot timpul domnîeĭ sale, Alexandru Ioan I fu săpat de protivniciĭ săĭ. Inălţat pe tron prin o aiurare momentană, aceĭ ce o făcură îşĭ veniră curînd în fire, şi începură a unelti a luĭ rasturnare, pe cînd el încă niciĭ nu se aşăzase bine în scaunul ţărilor surorĭ. Aşa am văzut întăĭ cum se zvoneşte vorba despre un complot, apoĭ despre un altul. Maĭ tîrziŭ se îndrumează o lucrare prin camere, pentru a-ĭ proclama căderea, acţiune însă ce trebui să amorţască, faţă cu recunoaşterea alegereĭ luĭ de puterile europene. Dacă se aduse de atîtea orĭ pe tapet chestia principeluĭ străin, lucrul se făcu tot spre a se mîntui de domnia „parvenituluĭ“. De la un timp, se adaog pe lîngă uneltirile interne şi încercările de a atrage puterile garante în scopurile urmărite de răsturnătorĭ, şi misiunea luĭ Panu în străinătate caracterizază aceste noue apucăturĭ. In sfîrşit lovitura de stat, fiind recunoscută de Europa şi ea punînd un capăt mijloacelor maĭ mult saŭ maĭ puţin legale de întrebuinţat pentru a scăpa de o domnie ce devenise atît de urîtă, protivniciĭ luĭ Alexandru Ioan I apucară pe singura

cale ce maĭ puteaŭ încerca, acea a complotuluĭ și a uneltirilor ascunse.

Pe cînd în adunare și în senat se desbătea cu maĭ multă saŭ maĭ puțină amărăciune soarta creată Romănieĭ prin ocîrmuirea domnitoruluĭ, în întunerecul tainicilor întîlnirĭ se stabilia ințălegerea între conjurațĭ și se hotăria aruncarea afară din tron a luĭ Alexandru Ioan I pe calea surprindereĭ. Este de observat însă că totul se făcea departe de lumina zileĭ; că nu se maĭ încercâ nicĭ macar o aratare de răscoală ca acea de la 3 August, din cauză că de și eraŭ oare care pricinĭ de nemulțămire cu domnia luĭ Alexandru Ioan I, ele nu eraŭ destul de puternice spre a împinge poporul la o sculare silnică.

Conjurația în contra domnitoruluĭ, caută să se ascundă întâĭ sub niște forme literare, înjghebîndu-se, cîte-va septămînĭ după lovitura de stat, o societate literară și politică, care avea de scop mărturisit apărarea regimuluĭ constituțional, iar de scop ascuns împrotivirea pe toate căile la măsurile arbitrare și despotice. Această societate se compunea din G. Gr. Cantacuzino doctor în drept și demisionat din postul de magistrat al curțeĭ de apel, prin o demisie răsunătoare după lovitura de stat,[37] Grigore Cantacuzino, Neculaĭ Racoviță doctor în drept, Panaite Iatropol doctor în Medicină, Nicolaĭ Castacopol licențiat în drept, Apostol Mănescu licențiat în drept, Ioan Fălcoianu licențiat în matematicĭ, Emanuel Crețulescu licențiat în drept, Ioan Sturza fost consilier la curtea de Casație, G. C. Filipescu, Gr. Lahovary

37. Iată un loc din acea dimisie (din 5 Maĭ 1864): „Astăzĭ dar cînd sanctuarul putereĭ legiuitoare este violat; cînd constituția și legile țăreĭ sunt calcate în picioare și înlocuite cu decrete, a conserva încă funcția ce ocupam ar fi o uitare culpabilă a jurămîntuluĭ meŭ, jurămînt care-mĭ impune a respecta aceea ce astăzĭ se desprețuește de alțiĭ". Blaremberg, *Essais*, p. 725. Textul romănesc, redat după brulionul păstrat de d. G. Gr. Cantacuzino. Este primul săŭ act politic.

doctor în drept și consilier la Casație, G. Lahovary inginer, G. M. Ghica fost ministru, Vladimir Ghica fost ofițer în oștire, G. Economu doctor în drept consilier la curtea de apel, N. Blaremberg licențiat în drept.

Această societate numită *societatea progresuluĭ*, însă nu face mult să propășască mișcarea îndrumată, din pricina elementelor ce o alcătuiaŭ, care nu eraŭ oameni de acțiune. Tot pe atuncĭ, Iunie 1865, se subsemna următorul act între maĭ mulțĭ fruntașĭ politicĭ aĭ Românieĭ; Grigore Brancovanu, I. C. Brăteanu, Const. Brăiloiu, Dimitrie Ghica, Anastase Panu, C. A. Rossetti și Gh. Stirbeiu: „Subsemnațiĭ considerînd situațiunea țăreĭ, politică și geografică și interesele eĭ din lăuntru și din afară și avînd încă în videre și voturile date în 1857 de a dreptul de către națiune, prin subscrierea celor 4 puncte, precum și voturile date de către divanurile ad-hoc din 1858, și de adunarea din țară din 5 Ianuarie 1859,—am luat între noĭ legămînt *ca, la caz de vacanță a tronuluĭ,* să susținem prin toate mijloacele alegerea unuĭ principe străin din o dinastie domnitoare din Occident. Astfeliŭ dar ne legăm pe onoare, să votăm un principe străin și să stăruim în acest vot pănă îl vom dobîndi“.[38]

Se încercâ o apropiere între societatea progresuluĭ și elementele politice; dar prima încercare nu izbuti. Abia după 3 August 1865 se îndrumâ, o acțiune maĭ energică. După maĭ multe tratărĭ, se alipiră pe lîngă grupul societățeĭ progresuluĭ, persoanele ce subsemnase legămîntul din 1865 precum: C. A. Rossetti, Ioan Brăteanu care trebuia însă să apere, înaintea guvernuluĭ francez, fapta a căreia

38. *Treĭ zecĭ de anĭ de domnie a Regeluĭ Carol*; Bucureștĭ 1897, p. XIV.

îndeplinire se aştepta din zi în zi; Dimitrie Ghica, principele Ioan Ghica fostul beiŭ de Samos care deveni în curînd sufletul şi conducătorul mişcăreĭ,[39] I. Bălăceanu, Lascar Catargiu, Petrache Mavroeni, G. Mărzescu, (aceştĭ din urmă din Moldova care era mult maĭ slab reprezentată în conjuraţie), şi alţiĭ. Era însă o piedică foarte serioază la uneltirile de răsturnare pe calea complotuluĭ, anume ţinuta armateĭ care se credea că este plecată către domnitor. Conjuraţiĭ însă izbutiră să atragă în partea lor cîţĭ-va ofiţerĭ, de şi nu dintre căpiteniĭ: coloneliĭ Haralamb, D. Creţulescu, I. Călinescu, Berendeiŭ şi Gheorghiu; maiorul Lecca, cel maĭ înfocat dintre conjuraţiĭ militarĭ, şi căpitaniĭ Pilat, Mălinescu, Lipoianu, Handoca, Costescu şi Candiano-Popescu. Vr'o 8 lunĭ se frămîntară închegarile dintre conjuraţĭ şi secretul pare a fi fost destul de bine păstrat, de oare ce nicĭ guvern, nicĭ domnitor nu sunt deşteptaţĭ asupra uneltirilor ce se urziaŭ. De pe la Decemvrie 1865, însă începură mişcările maĭ însemnate din care abea pătrunseră cîte-va până la auzul domnitoruluĭ.[40] In ziua de 24 Ianuarie se dă un bal la teatru, Baronul de Offenberg, consulul rusesc, deşteaptă pe miniştrĭ să nu lese pe domnitor să mergă la acel bal, de frica unuĭ atentat. Domnul însă, nepăsător şi fatalist precum era, nu ascultă de sfat; se duce la teatru unde stă până la 2 oare de noapte. Tot în acea noapte, consulul italian, Cavalerul de Strambio, spune luĭ Al. Papadopol-Calimah: „Domnule Ministru, ţara voastră

39. *Al. Papadopol Calimah* în o scrisoare entuziastă către domnitor, după a luĭ răsturnare, spune despre Ioan Ghica: „je devais cela à ce vil et misérable intrigant, pour avoir organisé le 11 Février". (Nedatată, *Hîrtiile Rossettĭ*). *Cogălnicéanu* spune de asemene, că „noĭ Maiştiĭ nu aveam nicĭ o raţiune să apărăm pe d. Ioan Ghica, unul din ceĭ maĭ energicĭ autorĭ aĭ luĭ 11 Fevruarie şi din ceĭ maĭ îndărătnicĭ duşmanĭ aĭ domnitoruluĭ căzut". (Cuvîntarea asupra programuluĭ de la Mazar-paşa 27 Ianuarie 1883. Ediţie a parte. Bucureştĭ, 1883, p. 6.
40. *Romînul*. 13 Martie 1866.

stă pe un vulcan; regret că sunt consul și nu pot să vă spun maĭ multe". Aceste cuvinte fură raportate a doua zi de Calimah, domnitoruluĭ, fără ca ele însă să'l poată scoate din nepăsarea luĭ. La 8 Fevruarie, aniversarea zileĭ cînd domnitorul întrase pentru întăia oară în Bucureștĭ, se dă un alt bal la Curte, cu al căruia prilej conjurațiĭ se pregătiaŭ a rîdica saŭ a asasina pe domnitor; dar eĭ se temură a executa planul și lăsară lucrurile pentru noaptea de 10—11 Fevruarie.[41]

In ziua de 10 Fevruarie pe la oarele 7 sara, cînd domnitorul se coboria la masă, un băiat de prăvalie pătrunse până în palat și întîmpină pe scărĭ pe domn, spunîndu-ĭ, că 4000 de oamenĭ aŭ să năvăliască în cazarma de la Malmaison, să iee puștĭ și să se răpadă asupra palatuluĭ; că armata și chiar garda palatuluĭ eraŭ cîștigate. Domnitorul voi să dee baiatuluĭ o mulțamită, dar el refuză a primi baniĭ. Aceasta lovi pe domnitor care chemă pe colonelul Zefcari și pe I. G. Valentineanu șeful siguranțeĭ. Băiatul adusese vestea uneĭ revoluțiĭ ce era gata se izbucniască; dar de revoluție nicĭ vorbă nu putea fi, după starea liniștită a poporuluĭ. Domnitorul însă se mulțămește a ordona să se îndoiască garda palatuluĭ. El nu știea că însușĭ garda luĭ era cîștigată. Pe la 4 oare de noapte conjurațiĭ intră în palat, se urcă la apartamentul domnuluĭ, găsesc dormind pe sofa pe un amic al său și îl aresteazâ. Merg înainte. La camera unde dormia suveranul ușa era închisă.[42] Soldațiĭ cu baio-

41. Papadopol-Calimah, *Amintirĭ*, p. 448.

42. Vezĭ Valentineanu, *Alegerea, detronarea și înmormîntarea* luĭ Cuza Vodă, p. 112, Bolintineanu, *Viața luĭ Cuza Vodă*, p. 117. *Mon. of.*, 11 Fevruarie 1866. Unele versiunĭ spun că și camardinerul, cîștigat, retrăsese zăvoarele. In deobște rapoartele asupra acestor amănunțimĭ variază, ca în tot-deauna. Nu stăruim asupra descoperireĭ adevăruluĭ în aceste lucrurĭ micĭ, ceea ce ar fi peste putință, dar și la urmă indiferent. Nu din aceste împrejurărĭ neînsemnate se țesă istoria.

netele o rîdic, o deschid. Domnul deșteptat înaintează către conjurătorĭ cu revolverul în mînă. I se zice să abdice și i se prezintă decretul. Stil parlamentar și chiar eleganță în expresie se puseră de amîndouă părțile. Domnul nu se apără, nu descarcă pistoalele în pieptul inimicilor săĭ. Ceru decretul de abdicare și subscrise pe umărul unuia din conjurațĭ. Decretul spunea: „Noĭ Alexandru Ioan I conform dorințeĭ națiuneĭ întregĭ și angajamentuluĭ ce am luat la suirea mea pe tron, depun astăzĭ 11/23 Fevruarie 1866, cîrma guvernuluĭ în mînile unei locotenențĭ domneștĭ și a unuĭ minister ales de popor". Pe urmă se lasă cu totul în dispoziția conspiratorilor care îl îmbrac în vestminte civile, îl trec printre două rîndurĭ de soldațĭ, ce înturnaŭ spatele, îl pun într'o trăsură și-l duc, vezeteŭ fiind Chirița, la casa luĭ Ciocârlan de unde prinsul trimite o scrisoare către unul din locotenențĭ, Golescu.[43]

Filosofia domnitoruluĭ se vede și în această scrisoare. El uită și siluire și rușine, și urmează înainte rolul săŭ de apărător al intereselor țăreĭ, ca și cum nu l'ar fi despărțit un abiz moral de aceĭ ce-l detronase. El spune în scrisoare, că „astăzĭ fiind cîrmuirea constituită, socot că nu maĭ urmează nevoia de a se prelungi poprirea mea. D-ta scii, că principiul proclamat de corpurile statuluĭ aŭ fost și este țelul meŭ; căcĭ numaĭ un principe străin, după a mea părere, poate închezășui viitorul Românieĭ. Socot de prisos a maĭ adăogi că, precum ca prinț domnitor al Românieĭ, am lucrat pururea pentru a realiza această dorință, asemenea și ca prinț romîn, nu voĭ conteni un minut de a face tot ce va atîrna de la mine pentru aceasta. Doresc, d-le General, după împrejurările urmate, a mĕ porni din țară cît maĭ în grabă. Să trăiască România"!

43. Bolintineanu, *Viața luĭ Cuza Vodă*, p. 120.

In a doua scrisoare tot către Golescu, scrisă cînd părăseşte ţara, fostul domnitor adaoge:

„Eŭ, din propria mea voinţă, viŭ a declara solemn că, în împrejurările de faţă, orĭ ce Romîn, supt orĭ ce împrejurare, n'ar concura spre dobîndirea obştescului ţel, adică principiul proclamat de corpurile statuluĭ, este trădător către naţiune“.[44]

In sara aceleiaşĭ zile fostul domnitor trece granita către Braşov.

Domnia luĭ se sfîrşise.

In cameră şi pe stradă bucurie mare, entuziasmu, aplause. Ziarele, chiar şi acele ce fusese partizanele luĭ, cît timp domnise, se întorc spre a-l lovi; aşa bună oară *Trompeta Carpaţilor* care îl numeşte trădător către Rusia. *Romînul* înalţă pănă în cer fapta patriotică a celor ce scăpase ţara de tiran şi maĭ ales caută a îndreptăţi purtarea armateĭ, spunînd, că „opiniunea acesteĭ foĭ în privinţa datoriilor unuĭ militar se ştie că este cu totul opusă aceleia ce este în genere ordinară în oştirile permanente. Nu înţălegem şi nu ştim cine poate înţelege cum un militar poate fi îndatorat a-şĭ ţinea jurămîntul săŭ către un guvern care ar călca jurămîntul săŭ; şi cînd acea calcare ar fi recunoscută prin o aclamare generală, armata nu ar fi datoare să respecte jurămîntul făcut aceluia ce ar fi calcat libertăţile ţăreĭ. Susţine că răsturnarea luĭ Cuza ar fi fost efectul unor porniri spontanee şi nerezistibile ale poporuluĭ indignat“.[45]

La aceste susţinerĭ ale gazetelor protivnice regi-

44. *Romînul*, din 13 şi 15 Fevruarie 1866.

45. *Romînul*, 17 Fevruarie 1866: „Ceĭ ce aŭ văzut însă şi aŭ fost faţă la măreţul act din 11 Fevruarie, ceĭ ce aŭ asistat la spectacolul sublim al uneĭ naţiunĭ conduse de drepturile şi datoriile eĭ, aceia numaĭ pot numi lucrurile pe numele lor“.

mului căzut, N. Crețulescu întimpină cu o întrebare: „Dacă în adevăr autorii lui 11 Fevruarie eraŭ convinși de acea ură, de acea desperare, de acea indignare a poporului și a armatei, pentru ce să se ascundă în întunerecul nopței și să nu se pună la lumina soareluĭ în capul aceluĭ popor și să facă o revoluție?"[46]

In deobște în istorie, stările sufletești momentane explică în mare parte evenementele singuratice din ale căror înlănțuire ea se produce. Pentru a înțălege cum a fost cu putință că „un domn să fie prins de particulari în palatul său" cum rezumă pe scurt Bolintineanu fapta din 11 Fevruarie și maĭ ales cum se putea ca această faptă violentă să treacă fără nicĭ un răsunet în masele poporuluĭ; „că omul care liberase cincĭ milioane de țăranĭ de clacă, care luase de la o clasă drepturile politice și le dăduse tuturora, să fie prizonierul acestuĭ popor pe care-l liberase de biciul ciocoiuluĭ";[47] pentru a înțălege cum aceste împrejurărĭ, s'aŭ putut întîmpla în feliul cum s'aŭ întîmplat, trebue să analizăm stările sufleteștĭ atît ale domnuluĭ și a conjuraților cît și acele ale poporuluĭ din Bucureștĭ și din orașele țăreĭ, precum și acea a țăranilor.

Predispunerea sufletească a domnitoruluĭ s'a analizat maĭ sus cînd s'a cercetat seriozitatea gînduluĭ luĭ de abdicare și aceiașĭ paralizare a voinţeĭ luĭ, reflexul împrejurărilor în care-l adusese cursul domnieĭ și care-l împinsese la hotărîrea de a părăsi domnia, îl împiedecă de a rîdica brațul cu maĭ mare energie, cînd aceasta fu să i se rîpească. Săpat de boală și frămîntat de gîndurĭ, Alexandru Ioan I era „desgustat despre tot, chiar de domnia personală

46. *Romînul*, de la 12 Februarie 1866 și broșura 11 (23) *Fevruarie 1866* de N. Crețulescu. Bucureștĭ 1866, p. 4.
47. *Viața luĭ Cuza vodă*, p. 119 și 121.

ce o cîştigase cu atîta greutate. El pierduse cea din urmă energie; nu era ameţala iluziilor, ci abaterea descurajăreĭ".[48] Această amorţire a simţimîntuluĭ conservăreĭ personale îl stăpîneşte şi în noaptea care trebuia să-l arunce de pe tron în cădere şi straini. El nu avu curajul de a se împrotivi duşmanilor săĭ. „Neron urmat de asasinĭ trimişĭ de revoluţionarĭ după dînsul, în casa desrobituluĭ săŭ, se roagă de amiciĭ săĭ să-l pătrundă cu sabia. El singur se pătrunde, cînd nimine nu voeşte, şi nu lasa decît un cadavru inimicilor luĭ. El preferă a muri decît a cădea în mînile protivnicilor. Domnul Cuza nu descarcă pistoalele în pieptul vrajmaşilor săĭ, subscrie decretul de abdicare şi pleacă capul înaintea conjuraţilor".[49]

Este drept că situaţia în care domnitorul fu găsit, alăturĭ cu muma copiilor luĭ ce nu-ĭ era femeie, adause mult, prin deprimătorul simţimînt al ruşineĭ, la pierderea energieĭ şi a neteameĭ de moarte, de care de altfeliŭ dăduse totdeauna dovezĭ în cursul vieţeĭ luĭ.

Pe partea domnitoruluĭ purtarea este pe deplin explicată din răsfrîngerea neaparată a împrejurărilor asupra sufletuluĭ săŭ. Pe partea conjuraţilor nu se pot pune numaĭ simţiminte egoiste care să-ĭ fi impins la grava lor hotărîre. Căcĭ în orĭ-ce caz eĭ îşĭ puneaŭ viaţa în cumpînă, îndrăznind să păşască la îndeplinirea fapteĭ, şi ce puteaŭ eĭ aştepta ca răsplată? Eraŭ decĭ împinşĭ de dorul de a scăpa ţara de o domnie care rîpise libertăţile în folosul uneĭ camarile urîte, şi care prin destrăbălarea eĭ financiară ducea, după cum credeaŭ eĭ, statul la ruină. E drept că între eĭ eraŭ militarĭ care jurase credinţă

48. Bolintineanu, *Viaţa luĭ Cuza vodă*, p. 117.
49. *Ibidem*, p. 121.

domnuluĭ și pe care acuma o calcaŭ, și că fără această complicitate a militarilor, lovitura ar fi fost peste putință. Orĭ cît ar fi căutat să se îndreptățească în ochiĭ lor și orĭ cît căutară ziarele favorabile mișcăreĭ a-ĭ îndreptați încă în urmă, este peste putință ca eĭ să nu fi simțit o umbră lăsîndu-li-se pe conștiință, cînd calcară pragul palatuluĭ. Și că lucrul a fost așa privit în sferele militareștĭ, se vede din protestarea unuĭ număr îndestul de mare de ofițerĭ, între care doĭ generalĭ, Florescu și Manu, 7 colonelĭ, 7 locotenențĭ-colonelĭ, 12 maiorĭ, 40 de căpitanĭ, 38 de locotenențĭ și 48 de sublocotenențĭ, care cer de la principele Carol, reabilitarea onoareĭ armateĭ, prin o cercetare care să constate care sunt ofițeriĭ ce s'aŭ făcut vinovațĭ de trădare în noaptea de 10-11 Fevruarie?[50]. Prin urmare nu este exact ceea ce spu-

50. Originalul în *Hîrtiile Rossetti*. A fost publicată între alțiĭ d. I. G. Valentineanu, *Alegerea detronarea și moartea luĭ Cuza-Vodă*, Bucureștĭ 1898, p. 115. Iată lista tuturor subscriitorilor protestuluĭ, *Generalĭ*: Florescu, Gheorghe Manu. *Colonelĭ*: Solomon, Boteanu, Baruț, Petrescu, Păucescu, Roznovanu, Vispescu. *Lt.-Colonelĭ*: G. Catargiu, Brăescu, Racoviță, Coresi, Herkt, Donicĭ, Holban. *Maioriĭ*: Ciudin, Arion, Ciupagea, Algiu, G. Scheleti, Paianu, Slăniceanu, Dumitrescu, Munteanu, Costescu, Galiță. *Căpitanĭ*: Ghenovicĭ, Popovicĭ, Luchian, Guriță, Eurino, Polizu, Arnășescu. Agaricĭ, Brăescu, Poenaru, Niculescu, Scheleti, Varuav, Teleman, Baldovicĭ, Teleman (cavalerie), Singurof, Cociturescu, Gr. Ioan, Dimitrescu, Burileanu, Parpale, Botescu, Cojocăreanu, Vasilescu, Bălăceanu, Pruncu, Holban, Silion, Drăgulinescu, Bărsescu, Bănescu, Popescu, Perietanu, Hincu, Ghidionescu, Scheleti, Nicolau, G. Popescu. *Locotenențĭ*: Al. Catargiu, Anghelescu, Deriviliu, Baldovicĭ, Berlescu, Nicolaide, Lipan, Macri, Drugănescu, Georgescu, Walter, Chirițescu, G. G. Lipan, Ionescu, Sobieschi, Catacaț, Nuțescu, Munteanu, Orașanu, Homoriceanu, Irimia, Ghica, Pleșoianu, Lupu, Teodoru, Orezeanu, Petrescu, Algiu, Bosie, Leca, Papadopol, Gheorghiu, Veropol, Petrov, Tereuzescu, Ioan Herescu, Tudosie, Astrovanu. *Sublocotenențĭ*; Chirculescu, Caracostea, Veltz, Nuta, Economu Anghelescu, Alexandrescu, Popdan, Al. Nanu, Costescu, Dimitrescu, Gamba, Vintilă, Păulescu, Sebastian, Chiulescu, Trestian, Dunca, Arăpescu, Carapancea, Lăzărescu, Bobulescu, Mavrodin, Măicănescu, Teleman, Niculescu, Plesnilă, Popescu, Căuceanu, Holca, Găină, Dumitrescu, Notara, Neuman, Verghi, Bela, Macarovicĭ, Vasilescu. Tot așa califică și fiul domnitoruluĭ fapta din 11 Fevruarie în ce privește purtarea militarilor, în scrisoarea luĭ către alegătoriĭ săĭ, din col. III, județul Mehedințĭ: „Nu-mĭ este permis să fac parte din o a-

ne *Romînul*, că nația întreagă și armata eraŭ indignate de purtarea domnitoruluĭ și doria a luĭ răsturnare. Dacă lovitura a izbutit, s'a întîmplat numaĭ mulțămită ghibăciei cu care conjurațiĭ aŭ știut să pună mîna, în acea noapte, pe toate elementele cărora domnul încredințase paza luĭ personală.

Maĭ greŭ însă este de explicat o altă împrejurare. Cum de conjurațiĭ s'aŭ mulțămit numaĭ cu răsturnarea domnitoruluĭ și i-aŭ cruțat viața; ba chiar nu s'aŭ temut a-l pastra o zi întreagă în o casă din Bucureștĭ, aproape fără pază, și ce împrejurare a putut să le dee deplina siguranță, că nimine nu se v'a scula spre a-l zmulge din mînile lor? Credem că purtarea conjuraților trebuie pusă pe sama izbînzeĭ. Le reușise așa de bine lovitura, în cît eĭ nu avuse nicĭ o nevoie de a întrebuința violența. Increderea în eĭ crescu odată cu reușita și era firesc lucru ca eĭ să nu se gîndiască maĭ departe la urmările ce puteaŭ să vină, după cum nu se gîndise cînd făcuse primul lor pas. Nu trebuie decĭ să credem că conjurațiĭ, adîncĭ psicologĭ, ar fi socotit de maĭ înainte efectul pe care faptul îndeplinit era să-l aibă asupra mulțimeĭ, și că fiind încredințațĭ de a eĭ nepăsare, nu maĭ luase nicĭ o măsură de precauțiune; căcĭ înțelege orĭ cine, că cea maĭ elementară cugetare asupra viitoruluĭ cu putință, ar fi cerut așa ceva. Dar dacă conjurațiĭ procedase astfeliŭ, nu din convingere, ci maĭ mult din aiurare și amețițĭ de însușĭ mărimea lovitureĭ izbutite, eĭ nimerise foarte bine, căcĭ poporul trebuia, după starea luĭ sufletească, să rămînă în adevăr nepăsator la căderea domnitoruluĭ.

---

dunare care de sigur va fi iarășĭ prezidată de acel nelegiuit (Dim. Lecca fostul maior), care a trădat pe domnitorul încredințat pazeĭ sale". Scrisoare din 1 Fevruarie 1888 reprodusă din *Epoca* de T. L. Maiorescu, în introducerea la *Discursurĭ parlamentare*, Bucureștĭ, 1897.

Bolintineanu explică ast-feliu nepăsarea poporuluĭ din capitală: „Interesele cele marĭ ale națieĭ amenințate de a se ceda Austrieĭ, pierderea libertăților, rîsipa financiară ce se imputa, sîngele vărsat în ziua de 3 August, toate acestea contribuise spre a face nația indiferentă la soarta domnitoruluĭ. Domnul Cuza fuse perdut, nu în noaptea călcăreĭ palatuluĭ, ci maĭ înainte; îndată ce sistemul absolut și toate rălele care purceseră din el făcuse pe nație indiferentă“.[51]

Nu credem că liberalismul să fi închegat până atuncea atîtea interese, încît jignirea luĭ să fi răcit inimele poporuluĭ de către domn. Ideile înflăcărează foarte rar masele, afară decît atuncĭ cînd ele se încorporează în formele interesuluĭ. Dar o împrejurare maĭ ales pusese regimul personal al domnitoruluĭ în o lumină nefavorabilă: stăruința răleĭ stărĭ a finanțelor, cu toate că conducerea trebilor fusese luată aproape de doĭ anĭ pe sama tronuluĭ și nu maĭ putea avea scuze în neorînduitul mers al adunăreĭ. Aicĭ se atingeaŭ interese reale: funcționarĭ neplătițĭ cu lunile, creditorĭ aĭ statuluĭ neîndestulațĭ; foloase împărțite fără rost unor persoane străine și naționaliĭ răspinșĭ de la cîștigul de dobîndit din intreprinderĭ; mereŭ cererĭ de împrumuturĭ noue care afundaŭ țara în datoriĭ și amenințaŭ necontenit cu creșterea dărilor. Toțĭ oameniĭ jignițĭ prin aceste stărĭ de lucrurĭ făceaŭ însă parte din ceea ce începuse a alcătui așa numita țară, adecă aceia tocmaĭ pe care Alexandru Ioan I îĭ trăsese, din întunerec și nulitate politică, către vază și lumină. Lumea era decĭ nemulțămită cu domnia luĭ; și cu toate că nemulțămirea nu mergea până acolo ca să stîrnească o revoluție pentru a îndepărta pe domnitor, era în destul de rostită pen-

51. *Viața luĭ Cuza Vodă*, p. 117. Se ivise iarășĭ vorba despre cesiunea Romănieĭ către Austria în schimb pentru Veneția ce era să fie dată Italieĭ. *Ibidem*, p. 114.

tru a împiedeca una care să nimicească răsturnarea făcută și să-l reașeze pe tronul din care fusese scos. In acest sens aŭ dreptate aceĭ care susțin că „greutățile financiare aŭ pus un capăt domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I“.[52]

Cine va ceti *Romînul* de a doua zi de cădere, ar putea crede că o înflăcărare ne maĭ pomenită cuprinsese pe popor la auzul vesteĭ detronăreĭ domnitoruluĭ. Și în adevăr în sferele oficiale se și făcuse manifestărĭ de bucurie foarte rostite. Maĭ ales adunările îșĭ arătase împărtășirea lor prin zgomotoase aplause. Ce e drept că aceste aplause nu puteaŭ lipsi, întru cît odată cu împărtășirea abdicăreĭ luĭ Alexandru Ioan I, se vota alegerea luĭ Filip de Flandra și soarele ce răsăria nu putea să nu fie salutat cu strigăte de bucurie. Dar se știe ce valoare se poate pune pe asemene arătărĭ. Apoĭ chiar cînd ele nu ar fi împinse de interesul schimbăreĭ, tot încă oamenii se ieaŭ ca oile în asemine împrejurărĭ și eĭ scuipă ușor locul unde a sărutat ierĭ. Insuș *Romînul* însă se însărcinează a arăta că acest entuziasm nu ținuse mult, de oare ce cîte-va zile după aceea, el dojănește poporul „pentru nepăsarea luĭ și pentru grabnica stîngere a foculuĭ ce-l însuflețise“.[53]

Dacă vorbim însă de popor, o facem numaĭ pentru Bucureștĭ. In masele țărănimeĭ nu se putea întinde nemulțămirea pentru modul cum baniĭ publicĭ eraŭ administrațĭ; și netăgăduit este ca de o cam dată, după scurta eĭ aplicare de un an, maĭ mult bunurile decît relele legeĭ rurale trebuise să loviască mintea țărănimeĭ. Prin urmare dacă dînsa ar fi avut

52. Se pot foarte bine aplica cuvintele principeluĭ *Al. Cantacuzin*, din o scrisoare către *domnitor* din 5 (17) Noemvrie 1865: „En finances les folies ont toujours une fin triste. Le quart d'heure de Rabelais arrive toujours; on ne saurait l'éviter“. (*Hîrtiile Rossetti*).
53. Compară *Romînul* din 12 Fevruarie cu acel din 16 Fevruarie 1866.

conştiinţă de viaţa eĭ, ar fi fost peste putinţă să nu să fi născut măcar o părere de rău pentru căderea domnuluĭ liberator; dar ţărănimea era o masă inertă fără rost şi fără simţirĭ, în care nimic din cele ce se petreceaŭ în aevea lucrurilor nu putea avea răsunet. Se bucurase ea nu e vorbă întru cît-va la vestea desrobireĭ; dar bucuria eĭ era fără înţăles pentru prefacerea în adevăr îndrumată. Se bucura numaĭ, fiind că credea că de acum nu are să maĭ muncească la boier, bucurie copilărească şi fără fond de adevăr. Cînd auzi de căderea domnitoruluĭ — şi lucru trebui să se întîmple destul de tîrziŭ după împlinirea faptuluĭ—ce putea ea să facă, şi decĭ ce ar fi dorit să facă? Nimica, întru cît lipsia pe de o parte percepţia reală a lucrurilor, pe de altă parte organizarea, fără de care masele orĭ cît de adîncĭ samănă cu marea nemişcată de vînt. Ţăraniĭ decĭ tăcură şi primiră schimbarea făcută, fiind că nu puteaŭ face altfeliŭ.

Puterile europene fură bine înţăles adînc mişcate de evenimentul neaşteptat îndeplinit în Principate. Dar Europa se găsia iar înaintea unuĭ fapt îndeplinit şi decĭ nu era să se ocupe atîta cu ceea ce se făcuse, cît cu ceea ce trebuia să se facă de acum înainte. Puterile se întruniră îndată în conferenţă, spre a videa cum să preîntimpine primejdiile ce puteaŭ să se nască din noua zvîrcolire a poporuluĭ romîn care dăduse şi până atuncĭ destul de lucru diplomaţilor europenĭ.

CAP. XV

STAREA ECONOMICĂ.

De şi desvoltarea unuĭ popor saŭ acea a omenireĭ nu atîrnă excluziv de acea a substratuluĭ economic, cum o susţine teoria socialistă a istorieĭ, totuşĭ nu se poate pune în îndoială, că desfăşurarea vieţeĭ materiale va avea o înrîurire din cele maĭ rostite asupra prefacerilor ideilor, şi de aceea expunerea uneĭ perioade istorice nu ar fi deplină, dacă nu şĭ-ar întinde cercetările eĭ şi asupra factoruluĭ economic.

Dupa ce am schiţat desvoltarea societăţeĭ romăneştĭ pe timpul luĭ Cuza-Vodă, pe tarîmul social, politic şi cultural, ne trage rîndul a cobori privirile noastre cătră partea mai inferioară dar maĭ puternică a vieţeĭ, condiţiile materiale ale traiuluĭ oamenilor.

Vom îndruma această cercetare pe calea trecereĭ de la elementele morale către cele materiale, de oare ce în istorie, ca şi în natura, totul se leagă în o închegare nedespărţită, şi numaĭ mintea noastră, în nedestoinicia eĭ de a cuprinde absolutul din o singură aruncătură, e nevoită să despartă ceea ce este unit, spre a-şĭ putea da samă de rostul lucrurilor.

Moravurĭ administrative. Magistraţiĭ eraŭ obicĭnuiţĭ a lua mită saŭ, sub formă maĭ dulce, darurĭ de la împricinaţĭ, şi acest obiceiŭ se înrădăcinase atît de adînc, încît se părea a fi o datorie de îndeplinit faţă cu împărţitoriĭ dreptăţeĭ. Domnitorul şi cu miniştriĭ săĭ luptase chiar de la început contra acesteĭ fără-de-legĭ; dar se loviră tot deauna de cuvîntul micimeĭ lefilor. Prin budgetul din 1860, sporindu-se în chip însămnător lefile magistraţilor precît şi în deobşte ale tuturor dregătorilor,[1] ministrul de justiţie Damaschin Bojinca, prin o circulară din 7 Iulie 1860 către magistraţĭ, le spune că „de acum înainte nicĭ un pretext ridicat sub cuvînt de neajunsul onorarululĭ nu va fi primit nicĭ de cum, şi cea maĭ mică aluziune la făgăduială de la împricinaţĭ, sub nume de prezenturĭ, va atrage punerea sub judecată“.[2] Domnitorul adaoge către această măsură, dispoziţia cuprinsă în mesajul săŭ din 6 Decemvrie 1859, că „ministerul justiţieĭ să constate averea magistraţilor cînd vor intra în funcţiune, precum şi creşterea saŭ micşurarea ce s'ar întîmpla acesteĭ stărĭ“.[3] Privigherea care trebuia să se pună în lucrare asupra magistraţilor era de lipsă la toţĭ funcţionariĭ; şi eĭ sunt deşteptaţĭ în maĭ multe rîndurĭ a înceta cu primirea de pocloane.[4] Cogălniceanu, în circulara luĭ din 20 Iunie 1860, spune că „va întrebuinţa toată activitatea, toată energia, toate puterile sale, spre a privighia moralizarea şi înălţarea administraţieĭ, şi vaĭ de acela care-şĭ va mîrşăvi funcţiile. Cuvîntul că leafa nu ajunge trebuia să dispară de acum din ţara romănească şi darul este o mită cînd vine de la împricinat către funcţionar“.[5]

1. *Mon. of. al Moldoveĭ,* 17 Martie 1860.
2. *Ibidem,* 9 Iuli 1860.
3. *Ibidem,* 7 Decemvrie 1859.
4. *Mon. of., al Ţareĭ rom.,* 7 Martie 1860.
5. *Mon of. al Mold.,* 30 Iunie 1860.

Nu se poate tăgădui că în ceea ce privește magistrații, de atuncĭ a început seria suitoare a moralizăreĭ lor, care a tot sporit pănă în zilele noastre, cînd a devenit aproape obștească. Cu toate că lucrul nicĭ pe departe nu se poate susținea despre toțĭ ceilalțĭ funcționarĭ, totușĭ nu poate rămînea nicĭ o îndoială, că moralitatea lor a crescut și că această urcare îșĭ trage începutul din primiĭ anĭ aĭ domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I.

In privirea raportuluĭ administrațieĭ cu poporul, predomina pănă la aceste timpurĭ față cu clasa de sus, hatîrul și păsuiala, față cu cea de jos violența și fără-de-legea, și om de jos era tot omul maĭ mic în vază și rang decît un altul cu care avea afacerĭ. Obrazul era totul. Cu întroducerea principiilor de viață civilizată, organele superioare ale ocîrmuirilor moldovene și muntene îșĭ daŭ toate silințele spre a face să înceteze această stare de lucrurĭ, și cu toate că și aicĭ, ca și în încercările de moralizare, rezultatul nu se putea aștepta de îndată, totușĭ nu rămîne îndoială că repetatele măsurĭ și amenințărĭ făcute dregătorilor administrativĭ, vor maĭ fi stîmpărat răul, și că de atuncĭ a început mișcarea suitoare în măsura în care legea se aplică pentru toțĭ.

Am văzut cum se scutiaŭ și se reduceaŭ contribuțiile celor cu stare.[6] Se videm cum se încasaŭ ele de la ceĭ de jos? Un om din Hîrlăŭ e bătut de jandarmĭ, pentru că nu putea plăti contribuția și e silit a se preumbla prin oraș cu o traista de bolovanĭ atîrnată de gît. Deosebirea între timpul de acuma și cel de maĭ înainte se vede din aceea, că polițaiul este dat judecățeĭ pentru această fără-de-lege. Un sub-

6. Vezĭ vol. I, p. 172. Comp. *Steaua Dun.*, 18 Iunie și 14 Iulie 1859.

prefect din plasa Siretiul de jos bate nişte oamenĭ ce vroiaŭ să se tînguiască prefectuluĭ contra luĭ, fiind că-ĭ obligase a alege neghina din grîul unuĭ proprietar. Nu ştim dacă subprefectul a fost pedepsit; în orĭ ce caz fapta luĭ a fost dată la lumină de ziarul *Tribuna*, ceea ce era tot maĭ bine de cît a rămînea înfundată şi a chema şi altele după ea.[7] Sameşul de la Neamţ, I. Grigoriu, este închis şi bătut de ministrul Gr. Balş, sub pretext de lipsă de banĭ, în ziua în care se făcea alegerea ministruluĭ, pentru că acel sameş combătea alegerea. Această faptă, dată în public în adunare împreună cu altele, aduce retragerea ministruluĭ, etc., etc.[8] De asemene caută să se înfrîne hatîrurile şi păsuielele. Cogălniceanu, în o circulară a luĭ, din Octomvrie 1860, spune că „dorind a face să înceteze odată păsuielele în încasarea banilor, fie din contribuţiĭ, fie din împlinirĭ, vă fac cunoscut, domnule prefect, că în viitor după două deşteptărĭ rămase fără rezultat, o a treia deşteptare se va face prin Monitor; rămînînd şi aceasta fără urmare, nu-mĭ va rămînea decît a încredinţa administraţia districtuluĭ uneĭ alteĭ mînĭ".[9]

Bătaia începe a fi oprită prin măsurĭ administrative; apoĭ în Muntenia, pe timpul ministeriuluĭ ultraliberal, ea este desfiinţată dintre pedepsele coduluĭ penal. In Moldova Cogălniceanu maĭ ales îşĭ dă toate silinţele, pentru a stîrpi acest abuz din moravurile ocîrmuitoare. In o circulara din 18 Noemvrie 1860, el spune, că „aŭ ajuns vremea ca şi ţăraniĭ să fie privițĭ ca cetăţenĭ, ca eĭ să fie aparaţĭ în persoana, cinstea şi averea lor".[10]

Şi asta-zĭ se petrec nelegiuirĭ maĭ ales faţă cu po-

7. *Tribuna romîna*, 21 şi 23 Iulie 1859.
8. *Ibid.*, 16 Iulie 1859. Comp. Vol. I, p. 146.
9. *Mon. of. al Mold.*, 10 Ianuarie 1861.
10. *Mon. of. al Mold.*, 22 Noemvre 1860.

porul de jos; și asta-zĭ se văd pasuelĭ fața cu oamenii influențĭ. Asta-zi însă, cînd aceste fapte sunt descoperite, ele trezesc indignarea publică și făptașii sunt maĭ totdeauna dațĭ judecățeĭ. Inainte de domnia luĭ Alexandru Ioan I și de introducerea principiilor de viață europeană în sinul societățeĭ noastre, asemene acte se puteaŭ îndeplini la lumina zileĭ, fără a atrage măcar o dojană din partea ocîrmuireĭ, fără chiar a chema răzbunarea publică. Pe timpul domnieĭ primuluĭ domn al Romăniei, se face începutul serieĭ suitoare care trebuia să ducă din starea cea veche în acea de astăzĭ. Ast-feliŭ decĭ se desfac cu încetul, începînd din domnia luĭ Cuza-Vodă, moravurile administrative de elementele economice, încăpînd din ce în ce maĭ mult sub stăpînirea celor morale— o serie din cele maĭ interesante de urmărit în desvoltarea poporuluĭ romîn.

Funcționarismul. O altă serie de fapte care pune în legătură elementele morale și intelectuale ale societățeĭ romănești cu acele materiale, este acea privitoare la desvoltarea și întărirea din ce în ce maĭ mult a curentuluĭ către dregătoriile statuluĭ, ca mijloc de existență individuală și părăsirea paralelă a îndeletnicirilor în adevăr producătoare de avuțiĭ ale industrieĭ, comerțuluĭ și agricultureĭ.

Dacă în privirea moralizăreĭ funcționarilor am putut constata o serie suitoare spre progres și civilizație, această laltă a sporireĭ curentuluĭ către dregătorii va reprezenta, în mersul eĭ suitor, o decădere necontenită a puterilor de viață ale poporațieĭ romănești, o paralizare din ce în ce maĭ rostită a destoiniciei eĭ de a-șĭ agonisi cele de trebuință prin munca liberă și vrednică de om.

Tendința aceasta însă nu-șĭ are începutul, ca acea către moralizarea funcționarilor în timpul domnieĭ luĭ

Alexandru Ioan I. Pornită din vremurĭ mult maĭ vechĭ, ea se întărește și prinde puterĭ noue pe timpul domnieĭ luĭ.

Pentru a-ĭ înțelege mersul, trebue să expunem în cîte-va cuvinte desfășurarea eĭ înainte de timpul despre care ne ocupăm.

In vremurile de maĭ inainte dregătoriĭ se recrutaŭ numaĭ din clasa boierească și, prin darea uneĭ dregătoriĭ unuĭ om de rînd, el era înălțat în clasa boierilor. Fiind deci onoare și vază mare a fi boier, fiecare om trebuia să tindă a ajunge în această stare. Cum spune prea bine *Const. Crețulescu*, în o broșură a luĭ tiparită în 1860: „Cea d'întăĭ instituțiune funestă fu acea a nenumăratelor foloase cu care s'aŭ crezut nevoițĭ străbuniĭ noștri a încuraja serviciul statuluĭ. Deosebit de remunerarea recunoscută ca de ajuns în toată lumea—de un salar pe timpul serviciuluĭ și de o pensie pe viață (scutelniciĭ)—la noĭ ca nicăirĭ se acordaŭ excluziv servitorilor statuluĭ și copiilor lor, drepturile politice, nobilitatea și un număr mare de scutirĭ. O asemene instituțiune avu de consecvență primară neapărată, de a inăbuși la noĭ desvoltarea de orĭ-ce alte forme de cultură. Profesiunea serviciuluĭ public fu înzestrată cu atîtea foloase, de care toate celelalte profesiunĭ eraŭ desmoștenite, încît putem zice că acele eraŭ lovite de proscripțiune. De aicĭ, științele, literatura, artele, industria, comerciul,— atîtea diferite cariere care în alte societățĭ fac carriereĭ politice o concurență din cele maĭ fericite, ca mijloc de a procura avere, considerațiune, chiar celebritate, la noĭ fură cu totul condemnate. Tot Romînul cu oare-care cultură intelectuală, cu oare-care ambițiune, nu se maĭ putea deda decît la cariera serviciuluĭ statuluĭ, și Romîniĭ rămaseră în cea maĭ absolută ignoranță și barbarie! O luptă de viață și de moarte între numerosiĭ aspiranțĭ fu sorgintea primară a corupțieĭ mora-

vurilor noastre".[11] S'înțelege că faptele arătate de Crețulescu se accentuară încă atuncea, cînd se organizară scoalele într'un chip întru cît-va maĭ sistematic, pe timpul Fanarioților. Se luară de la o vreme măsurĭ, ca „nimene dintre ucenicĭ să nu iasă la nicĭ o cinste, de nu vor poseda atestatul de săvîrșirea cursuluĭ, iar aceĭ dintre eĭ ce vor dobîndi un asemene testimoniŭ, vor fi considerațĭ de domn în cinstea lor îndată după boierĭ (în cazul cînd nu ar fi din ceastă clasă), și li se făgăduia a-ĭ boieri după averea procopseleĭ lor".[12] Invățătura devenia decĭ un mijloc de a se înălța în rîndul boierilor, intrînd tot odată într'o slujbă dătătoare de pîne. Onoare, vază și asigurarea traiuluĭ, iată ce aduceaŭ cunoștințile dobîndite în scoală. Copiiĭ plugarilor țăranĭ, „cărora le este dată agricultura și păstoria ca îndeletnicire îndatorită", eraŭ oprițĭ a umbla în școalele maĭ înalte care deschideaŭ drumul către funcțiunile publice; puteaŭ însă întra în acele de preoțĭ de pe la sate. In academiĭ însă se primiaŭ, pe lîngă odraslele boiereștĭ și de acele ale negutitorilor, mazililor și preoților, încît astfeliŭ și țăraniĭ, în a doua generație, puteaŭ să-șĭ deschidă calea către dregătoriĭ, adecă spre boieriĭ.[13] Prin această poartă deschisă claselor de jos, se furișară multe elemente în rîndurile dregătorilor, ceea ce aduse sporirea număruluĭ lor într'un chip însămnător, maĭ ales prin năvălirea Grecilor în posturile țărilor romîne. Nestatornicia acestor posturĭ adaogă încă numărul năzuitorilor, fie-care crezînd că cu sprijin le

---

11. Const. Crețulescu, *Trecutul și Era nouă*, Bucureștĭ 1860, p. 13.
12. *Hrisov pentru scoale* al luĭ Grigore Al. Ghica Voevod țăreĭ Moldoveĭ din 15 Noemvrie 1775 în *Uricarul* luĭ Th. Codrescu I, pag. 71—76. Comp. A. D. Xenopol, *Istoria Romînilor din Dacia traiana*, V, p. 623.
13. *Hrisovul grecesc* al luĭ Alexandru Ipsilante, 1776, în Const. Erbiceanu, *Cronicariĭ grecĭ*, p. XVIII. Comp. *Istoria Romînilor* citată, V p. 625 și VI, p. 275.

poate dobîndi. Ajungînd ele a fi date pe banĭ, schimbările se făceaŭ ca și acele ale domnilor, cu o mare repejune. Constantin Radovicĭ din Goleștĭ ne spune, despre ultimele timpurĭ ale epoceĭ fanariote, că „toțĭ capiĭ deosebitelor ramurĭ vînd dregătoriile maĭ micĭ; spatarul polcovniciile, căpităniile și alte asemene iraturĭ (veniturĭ din slujbe); vistiernicul sămeșiile, ispravniciile, până și zapcilîcurile. Aceștia toțĭ caută să stoarcă, prin despoierĭ de la popor, suma cu care îșĭ cumpără posturile. Apoĭ toate aceste dregătoriĭ, de la cea maĭ mare până la cea maĭ mică, se schimbaŭ pe tot anul, aducînd tot sugătorĭ noĭ și flămînzĭ în locul acelora ce nicĭ nu apucase bine a se sătura".[14]

După primele încercărĭ de înființare a scoalelor naționale, făcute de I. Sandu Sturza și Grigore Ghica, scoale desființate în curînd prin războiul din 1828, ele se reîntemeiază maĭ trainice, sub ocîrmuirea provizorie a comiteluĭ de Kisseleff, și în Regulamentul organic găsim că ținta urmărită de aceste scoale romăneștĭ, este tot una cu acea a foastelor academiĭ greceștĭ din epoca Fanarioților. Limba romînă se introduce anume în scoale, „pentru că toate trebile publice eraŭ să fie tratate în această limbă"; decĭ scoalele eraŭ menite a da oamenĭ destoinicĭ pentru căutarea trebilor publice—adecă funcționarĭ. Tot Regulamentul organic înființază un colegiŭ menit pentru învățătura a 100 de elevĭ, copiĭ de funcționarĭ, întreținuțĭ pe socoteala statuluĭ—maĭ folosind pe funcționarĭ și în acest chip.[15]

Alexandru Ghica în Muntenia și Mihaiŭ Sturza în Moldova, în aniĭ 1835 și 1842, ieaŭ dispoziția ca ni-

14. *Insemnare a călătorieĭ mele*, de Constantin Radovicĭ din Goleștĭ, făcută în aniĭ 1824, 1825, 1826, Buda 1829, p. 65.
15. *Art. 421, Regul. org. al Mold.* Pentru Muntenia vezĭ *Analele parlamentare ale Romanieĭ* I, 1890, Bucureștĭ, p. 355. Comp. *Istoria Romînilor* citatĭĭ, VI, p. 230.

mene să nu maĭ poată întra în funcţiile statuluĭ fără atestate de urmare a cursurilor învăţăturilor, şi anume: pentru postul de scriitor, atestatul săvîrşireĭ cursuluĭ primar; pentru cap de biuroŭ, acel de gradul al II-le; iar pentru cap de secţie, acel de gradul al III-le.[16] Aceĭ ce săvîrşiaŭ aceste cursurĭ eraŭ primiţĭ în funcţiĭ, să fi fost eĭ şi din clasele maĭ de jos ale societăţeĭ; dar pentru a se păstra principiul, că numaĭ boieriĭ pot ocupa dregătoriile, li se dădea, odată cu a lor numire, cîte un mic rang de boierie. De aicĭ se explică cum se face că la sfîrşitul domnieĭ luĭ Mihaiŭ Sturza, găsim în Moldova 3750 de boierĭ, cînd la începutul eĭ eraŭ numaĭ 853. Maĭ tot sporul era reprezentat prin oamenĭ din straturile de joc trecuţĭ prin scoale şi înălţaţĭ prin funcţiile lor, la boieriĭ.[17] Părerea că scoalele eraŭ menite a crea funcţionarĭ prinde tot maĭ adîncĭ rădăcinĭ cu cît se desvoltă mintea romănească. Aşăzămîntul şcolar al luĭ Grigore Ghica din Moldova, din anul 1851, prevede la § 9, că „învăţătura publică, fie ea orĭ cît de preţuită de persoanele singuratice, aibă ea orĭ cîtă atragere în sine însăşĭ, trebue să rămînă pe o treaptă înapoiată, dacă ocîrmuirea nu o va privi ca o condiţie neaparată a ocupăreĭ funcţiunilor.[18]

Cînd vine Alexandru Ioan I la domnie, el găseşte acest curent către funcţiunĭ care exista de mult, sporit şi întărit încă prin înfiinţarea scoalelor naţionale. Principiul egalităţeĭ care învoia acuma fie-căruia întrarea în scoale şi decĭ în funcţiunĭ, fără a maĭ avea nevoia întovărăşireĭ unuĭ titlu de boierie, pe de altă trebuinţa de a avea funcţionarĭ destoinicĭ, întăreşte încă puterea curentuluĭ. Este însă de observat, că dacă

16. *Buletinul oficial al Ţăreĭ Rom.*, 1835. *Manualul administrativ al Moldoveĭ* I, p. 67. Comp. *Ist. Romînilor*, VI, p. 280.
17. *Ist. Romînilor*, VI, p. 232.
18. *Manualul adm.*, II, p. 305.

până acuma eraŭ de lipsă funcţionarĭ spre a ocupa posturile, de acuma înainte posturile vor sluji spre a aşăza funcţionariĭ care roiaŭ tot maĭ numeroşĭ din scoalele statuluĭ. Apoĭ, cum spune Bolintineanu, „cu introducerea sistemuluĭ constituţional, funcţiile nu vor fi date pentru interesul serviciuluĭ public, ci oamenilor de partidă, de zestre favoriţilor şi ceea ce este maĭ trist, ele vor servi a regula alegerile, a păstra simpatiile corpurilor pentru guvern şi a renaşte, ca o fatalitate, regimul corupţieĭ“.[19]

Intărirea curentuluĭ către funcţiunĭ provenia pe de o parte de la organele statuluĭ, de alta însă şi de la părerea obştească, cu toţiĭ văzind de o cam dată numaĭ nevoia nemijlocită, nu şi primejdia maĭ îndepărtată. Ziarele progresiste ale timpuluĭ împărtăşesc teoria aşăzămîntuluĭ scolar al luĭ Grigore Ghica. Aşa *Naţionalul*, cu prilejul primireĭ unor tinerĭ netitraţĭ la concurs pentru nişte posturĭ, alăturea cu alţiĭ ce aveaŭ titlurĭ, exclamă: „Iată cum se încurajază instrucţia publică; iată cum se recompensază aceĭ ce şi-aŭ petrecut o parte din viaţă spre a studia“![20] *Steaua Dunăreĭ* pe de altă parte susţine, că „guvernul nostru trebue să înţeleagă, că nicĭ odată nu vom putea avea amploaiaţĭ bunĭ şi apţĭ spre a îndeplini cu demnitate funcţiunile ce li s'aŭ încredinţat, cît timp nu se va da cea maĭ mare întindere învăţătureĭ publice“.[21]

Tot aşa şi bărbaţiĭ de samă. Ministrul primar, M. Costache Epureanu, în o cuvîntare la împărţirea premiilor, făcînd aluzie la vremile vechĭ, spune copiilor: „Decretul vostru de boierie pe temeiul căruia veţĭ fi chemaţĭ la funcţiile statuluĭ, fie la cele maĭ înalte, trebuie să vă fie învăţătura“. *Steaua Dună-*

19. *Viaţa luĭ Cuza vodă*, p. 7.
20. *Naţionalul*, 9 August 1859.
21. *St. Dunăreĭ*, 9 August 1859.

reĭ, reproducînd aceste cuvinte le dă deplina eĭ aprobare.[22] Maĭ mult încă, însuş Cogălniceanu este cuprins de ideile timpuluĭ săŭ. La împărţirea premiilor din 1860, fiind el ministru ad-interim la instrucţiunea publică, întroduce o noire caracteristică pentru menirea ce se credea că aŭ scoalele atuncĭ. In cuvîntarea rostită de el spune, că: „chiar astăzĭ, eleviĭ ce şi-aŭ săvîrşit cursurile de învăţătură în scoalele noastre, aŭ să treacă de pe băncile lor în rîndul funcţionarilor statuluĭ şi în nişte posturĭ de natură a satisface ambiţia a multor maĭ înaintaţĭ în vrîstă".[23] Ministrul împărtaşind domnitoruluĭ, în Bucureştĭ, măsura luată de dînsul, primeşte chiar în ziua împărţireĭ premiilor deplina sa aprobare care şi este cetită în public. Astfeliŭ se punea, într'un chip văzut în lumină, legatura între scoală şi funcţîunĭ, legătură care, în mintea oamenilor de atuncĭ, părea a fi neapărată.

Fiind că funcţionariĭ trebuiaŭ să iasă din scoale, se convertia judecata aceasta în cealaltă, că scoalele sunt menite a da funcţionarĭ, de şi se comitea o greşală elementară de logică, în conversiunea aceste̵ĭ judecăţĭ.

Scoalele fiind menite a da funcţionarĭ, pregătirea din ele trebuia să fie corespunzătoare scopuluĭ pentru care eraŭ menite. Programul tuturor acestor scoale este acel clasic, cu greceasca şi latina, istoria, geografia, aritmetica, algebra, geometria şi ştiinţele naturale. Pe cînd însă se sporiaŭ cu treĭ numărul scoalelor menite a da funcţionarĭ, gimnaziul Mateiŭ Basarab din Bucureştĭ, acel din Buzeŭ şi acel din Ploieştĭ, şi lăsa tot un singur institut de agricultură, la Pan-

22. *Patria*, 13 Iulie 1859. *St. Dunareĭ*, 8 Iulie 1859.
23. *Mon. of. al Mold.*, 14 şi 29 Iulie 1860.

letimon, pentru întreaga Ţara Românească, o singură scoală de arte şi meserii la Mavrogheni, două scoale comerciale la Bucureşti şi la Brăila şi o scoală technică la Bucureşti. Programul acestor scoale, în aparenţă menite a da o instrucţie practică, era alcătuit tot mai mult din învăţături teoretice. Aşa bună oară în scoala de agricultură de la Pantelimon, se învăţa sub profesori speciali: 1) fizica, chimia şi agronomia, 2) botanica şi horticultura teoretică, 3) zoologia şi arta veterinară, 4) cultura duzilor, tot teoretică, 5) contabilitatea, 6) geometria şi agrimensura, 7) o limbă străină — ca materii principale; iar agricultura practică era lăsată directorului — ca ocupaţie secundară, pe lîngă atribuţiile sale. S'înţelege că elevii eşiţi din o asemene scoală, cu învăţături aproape excluziv teoretice, nu eraŭ să se apuce de agricultură, cînd părăsiaŭ băncile ei, ci-şi căutaŭ cariera în vre o funcţiune. Apoi chiar cînd scoala era organizată mai mult spre practică, precum era bună oară scoala de arte şi meserii din Bucureşti, cu ateliere de ferărie, tîmplărie, lemnărie, pietrărie şi turnătorie, dar şi cu un program destul de bogat de cunoştinţi teoretice, spiritul timpului împingea pe ucenicii adăpostiţi în ea a se folosi mai curînd de cunoştinţele lor teoretice spre a întra în funcţiuni, decît de acele practice care le puteaŭ da o carieră neatîrnată. [24]

Aceste idei se mănţin în tot decursul domniei lui Cuza-Vodă. Aşa în 1864 *Reforma* spune că „guvernul s'a arătat curtenitor către junimea studioasă, prin numirea cîtor-va studenţi în posturi, şi iată că o mulţime de juni năpădesce la scoli. Conjurăm guvernul

24. Toate aceste ştiinţi asupra şcoalelor din Ţara Românească din anul 1860 sunt luate din budgetul instrucţiunei publice din acel an. Credem de prisos a cerceta lucrurile mai cu deamănuntul şi în Moldova, ne avînd scopul de a scrie o istorie a scoalelor, ci numai de a caracteriza o direcţiune ce era comună ambelor ţări.

pentru legea administrației în favoarea a mii de suflete candide care în cursul celor mai frumoși ani ai vieței asudă ziua și noaptea".[25] Raportul comisiunei mixte a camerei și senatului, prevăzută de constituția loviturei de stat, adaogă la aceste considerații, altele de aceeași natură, anume, că „observînd desele schimbări ale funcționarilor, comisia iea îndrăzneala a exprima dorința de obștie simțită că acest mare principiu să nu fie sacrificat nici chiar în ramura administrativă, pentru că numai ast-feliu se va asigura viitorul funcționarilor celor buni".[26] Să se observe spiritul în care este rostită dorința stabilităței funcționarilor, anume în interesul lor, pentru a le asigura viitorul și nu pentru a împiedeca, prin aceasta stabilitate, prea marea îmbulzală la funcții. Pe partea opoziției ziarul *Romînul* dă aceeași notă, dovadă că toată lumea împărtășia acelaș feliu de a gîndi. „Scoalele sunt goale, zice el, pentru că ușile cancelariilor guvernului sunt deschise neștiinței".[27]

Fața cu asemenea păreri obștesc împărtășite, în zadar răsunaŭ cîte-va glasuri înțelepte care căutaŭ se deștepte lumea asupra primejdioasei îndreptări a spiritului public. Stefan Fălcoianu, vice președintele consiliului general de instrucție, spune în ședința din 10 Septemvrie 1865: „Trebue, dacă obligăm pe fiul săteanului a veni la scoală, să știm să-l învățăm spre a nu mai face din acei ce vin la ea, oameni pierduți pentru agricultură, comerț și industrie; spre a nu mai face până și din școalele primare, atîța prăsitori de candidați la paragraful budgetului".[28] De asemene *Trompeta Carpaților* arată că „organizarea, econo-

25. *Reforma*, 1 Iulie 1864.
26. *Mon. of.*, 13 Octomvrie 1865. Este înspăimîntător de constatat numărul magistraților destituiți fără motive văzute, în decursul anului 1864 după lovitura de stat. *Monitorul din acel an* pasiun.
27. *Romînul*, 3 Noemvrie 1863.
28. *Mon. of.*, 21 Septemvre 1865.

mia sunt străine vieţeĭ noastre. Noĭ am fost şĭ suntem pentru ideile abstracte şi nicĭ de cum pentru ştiinţele pozitive: poeţĭ, filosofi, advocaţĭ în toate părţile; matematicĭ, economişti, financiarĭ, nicăerĭ. Noĭ n'avem nicĭ ingineri, nicĭ arhitecţĭ, numaĭ legiştĭ; noĭ suntem numaĭ legiuitorĭ. Aceia care învaţă cum să se îndoiască averea statuluĭ şi a particularilor, cum să se organizezee comunicaţiile, comerciul, aceia vor face bine statuluĭ; dar aceia care nu aŭ învaţat decît cum să iee averea unuia, spre a o da celuilalt, aceia nu aŭ învăţat nimic folositor".[29] Constantin Creţulescu spune de asemene, că „ceea ce este maĭ descurajător este, că videm oamenii de stat din ce în ce ademeniţĭ a se felicita de înmulţirea posturilor serviciilor publice, ca de un semn îmbucurător; că nu găsesc a arăta tinerimeĭ un scop maĭ nobil pentru frecventarea scoalelor, decît pentru căpătuirea posturilor".[30]

Marţian deplînge plecarea Romînilor numaĭ către carierile statuluĭ; critică administraţiunea instrucţiuneĭ publice care „a căutat tot deauna maĭ mult de binele profesorilor decît de acel al învăţăceilor, din care preocupare el explică sporirea aşa de repede a facultăţilor, cu toate că în unele nu se afla decît 10 tinerĭ, şi aceia însă bursierĭ cîte 50 de galbenĭ pe an". Cu prilejul uneĭ maşinĭ agricole stricată şi ne maĭ întrebuinţată, neavînd cine să o dreagă, Marţian observă că „pentru juniĭ noştri ce învaţă ceva carte, singura carieră ce rîvnesc este avocatura şi funcţiunile publice; iar ocupaţiunile productive, precum mecanica le lasă pe mînile străi-

29. *Trompeta Carpaţilor*, 16 Maĭ 1865. Romînii se ţineuŭ tot îndepărtaţi de comerţ. Comercianţiĭ ceĭ marĭ din consiliul comunal din Bucureştĭ din anul 1865 eraŭ: *Vlasto, Gudgiu, Atanas, Zerlendi, Calenderol, Georgief, Parfeni, Avram Manoah* (nicĭ unul Romîn de baştină). *Mon. of.*, 12 Noemvre 1865.

30. *Trecutul şi era nouă* de C. Creţulescu Bucureştĭ 1860, p. 24.

nilor. Marţian era apoĭ un sprijinitor al luminilor şi maĭ ales le reclama pentru massa poporuluĭ. „Se instruim massele, zice el; să primenim decadenţa morală a claseĭ noastre de sus, cu noul şi nealteratul element al poporuluĭ, ca să prevenim totala eĭ putrezire“ ![31]

De o cam dată funcţiile nu cereaŭ decît cunoştinţĭ maĭ uşoare. Carierile tehnice nu eraŭ întrebuinţate decît puţin în viaţa statuluĭ şi unde eraŭ de trebuinţă asemene elemente, se aduceaŭ străinĭ. Se observă de aceea o lipsă simţită de inginerĭ romînĭ, şi ministrul lucrărilor publice din 1862 spune, în un raport al săŭ, că „pe cînd la studiul dreptuluĭ se dedaŭ o mulţime de tinerĭ, la acel al ştiinţelor pozitive, numaĭ din întîmplare s'a aplicat cîte unul, şi aceasta e privită ca o hazardare de a se angaja pe o cale care nu avea nimica în perspectivă“.[32] In curînd însă şi profesiunea ingineruluĭ începe a deveni atrăgătoare; se organizază ierarhia inginerilor cu lefile respective; cariera inginerească devine şi ea bănoasă şi întroducerea cultureĭ ştiinţifice urmează în curînd îmboldirea obştească către funcţionarism, sub forma de specialitate.

Se constată, conform cu aceste împrejurărĭ, că numărul scolarilor sporia maĭ ales în învăţămîntul secundar care deschidea el singur cariera funcţiunilor, fără a maĭ fi neapărată nevoie de cursurĭ superioare, afară decît pentru puţine posturĭ. Aşa pe cînd în scoalele rurale scade numărul băeţilor de la 58,060 în 1862 la 49,328 în 1863; şi în cele urbane de la 11,391 în 1862 la 10,379 în 1863; pe cînd în învăţămîntul superior numărul studenţilor dă iarăşĭ înapoĭ de la 320 în 1862 la 212 în 1863;

31. *Mon. of.*, 1 şi 3 Oct. 1865.
32. *Mon. of.*, 4 August 1862.

numărul elevilor din scoalele secundare crește de la 2059 în 1862 la 2778 în 1863.[33] Și cu toate aceste, nu se înmulțise într'un chip anormal scoalele secundare. In 1863, gimnaziul Mateiŭ Basarab este prefăcut în liceŭ cu 7 clase; Sf. Sava se reduce din 8 tot la 7 clase, întru cît în anul următor urma să se înființeze universitatea și în Bucureștĭ. Seminarul din Buzeŭ se întocmește cu 7 clase ca și acel din Moldova de la Socola. In Craiova se preface gimnaziul în liceŭ cu 7 clase și se maĭ crează un gimnaziŭ în Galațĭ. Se crează burse la internatele de fete, etc.[34] De și se fac aceste adaose, însușĭ ministrul ce se fălea cu aceste creațiunĭ, Bolintineanu, constată maĭ tîrziu, în amintirile sale, că „nicĭ o organizare nu se întîlnește în instituțiile noastre menită a garanta viitorul. Toțĭ nășteaŭ și creștiaŭ pe budgetul statuluĭ. Comerciul, agricultura, industria, orĭ ce alte mijloace afară de funcțiĭ eraŭ lăsate străinilor. Aceasta adaoge și numărul și patima nemulțămiților care formează nămolul partizilor de opoziție. De aicĭ născu spiritul de adaos la cheltuelele statuluĭ în personal și material, înmulțirea funcțiilor și mărirea salariilor, inaugurată de Ioan Ghica, apoĭ de Epureanu și complectată de Cogălniceanu după 2 Maĭ".[35] Este curios de constatat că chiar oamenii ce în lăuntrul lor eraŭ convinșĭ de contrarul, eraŭ nevoițĭ să se supună putereĭ împrejurărilor.

Străiniĭ. Evreiĭ. Năvalirea claseĭ culte a Romînilor către funcțiunĭ, lăsase din vremurĭ maĭ vechĭ, o mulțime de locurĭ libere, pentru a fi ocupate de străinĭ. Observase încă de mult calătoriĭ și scriito-

33. Vezĭ *Tabloul din Analele economice* 13—16, 1863, p. 21.
34. Discursul luĭ Bolintineanu ministrul cultelor în *Dîmbovița*, 6 Iulie 1864.
35. *Viața luĭ Cuza Vodă*, p. 50.

riĭ ce aŭ scris despre Romînĭ, că aceştia consideră numaĭ plugăria ca ocupaţie vrednică de eĭ şi că lasă negoţul şi meseriile pe mînile străinilor. De aceea cînd vine Alexandru Ioan I la domnie, el găseşte în ţările romîne o mulţime de străinĭ ce îngrijiaŭ de daraverile economice ale acesteĭ regiunĭ, trăgînd din ele foloasele cele maĭ marĭ. In Muntenia, Grecĭ, Bulgarĭ, Sîrbĭ, Nemţĭ şi Ungurĭ; în Moldova maĭ ales Evreĭ. Din aceste elemente neromăneştĭ, Evreiĭ stăruiaŭ în însuşirea lor de străinĭ, pe cînd acele de religie creştină dispăreaŭ cu timpul în sinul poporuluĭ romîn. Se înţelege însă că, atuncĭ cînd eĭ se asimilaŭ cu Romîniĭ, le luaŭ obiceiurile, şi copiiĭ neguţitorilor bulgarĭ, grecĭ, sîrbĭ saŭ chiar ungurĭ şi nemţĭ, deveniţĭ Romînĭ, năzuiaŭ şi eĭ după funcţiunĭ, şi trebuia ca alţĭ străinĭ proaspeţĭ să-ĭ înlocuiască în ocupaţiile productive ale părinţilor lor. Evreiĭ însă neasimilîndu-se, rămîneaŭ tot deauna pe lîngă îndeletnicirea lor aducătoare de bogăţiĭ şi sporiaŭ comîndul lor din tată în fiŭ, din generaţie în generaţie.

Din această împrejurare, prin stăruinţa elementuluĭ evreesc ca element străin în sinul corpuluĭ naţiuneĭ romîne, el devine cu deosebire interesant de studiat şi de aceea trebuie să-ĭ consacrăm cîte-va paginĭ.

Pe la începutul Domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I, numărul Evreilor era încă mic în Muntenia; dar începuse a se înmulţi prin emigrare din Moldova.[36]

36. *Naţionalul* 96, Noemvrie 1860 spune ca ceva neobicinuit: „aflăm că mulţĭ Evreĭ din Moldova trec la noĭ“ După *Analele statistice* ale luĭ B. T. Martian I, 1860, p. 49—53 eraŭ în Ilfov 3589 de Evreĭ, în Brăila 593, Prahova 324, Dolj 277 şi Rîmnicul-Sarat 200; în celelalte judeţe maĭ puţinĭ. Astăzĭ sunt cel puţin de 10 orĭ pe atîta, dacă nu de 15. Asupra introducereĭ şi a sporuluĭ elementuluĭ evreesc în Moldova, vezĭ *Istoria Romînilor din Dacia traiană* II, p. 390 şi VI, p. 47, 201 şi 430.

Din protivă eraŭ foarte numeroşĭ în această de pe urmă ţară, unde se înmulţise sub domniile anterioare şi încă de pe timpul Fanarioţilor. Asupra acestuĭ fapt, aducem următoarele date: „La Fălticenĭ în 1859, pe Uliţa-Mare la deal nu maĭ rămăsese Romînĭ decît economul Eftimie, starostele Trăsnea şi alţiĭ cîţi-va; în colo tot Jidanĭ şi iar Jidanĭ“.[37] In Dorohoiŭ „Jidoviĭ năbuşă cu totul poporaţia romanească“.[38] Tot aşa şi în Galaţĭ, cu tot numărul cel mare de Grecĭ, nicĭ Evreiĭ nu eraŭ puţinĭ. Bolintineanu care întovărăşi pe domnitor în 1860, în călătoria luĭ spre Constantinopole, cînd trecu prin Galaţĭ şi văzu marele număr al Jidovilor, rosti cuvintele profetice: „Jidaniĭ ce vin la noĭ sunt mulţĭ şi toţĭ străinĭ: în curînd vom fi înnecaţĭ“.[39]

Despre numărul covîrşitor al Evreilor din Iaşĭ ne poate da o idee tabloul tinerilor înscrişĭ la recrutare pe anul 1860 care tabloŭ constată 1488 de creştinĭ şi 1375 de Evreĭ. Ţinînd samă de împrejurarea, că mulţĭ Evreĭ se vor fi dosit de la înscriere, căpătam rezultatul că, încă din 1860, aproape cu jumătate de de veac în urmă, numărul Evreilor din Iaşĭ era egal cu acel al creştinilor.[40]

37. *Steaua Dunăreĭ*, 31 Iulie 1859.

38. *Steaua Dunăreĭ*, 25 Martie 1859.

39. *Călătoria domnuluĭ Principatelor-Unite la Constantinopole*, Bucureştĭ 1860, p. 25.

40. *Mon. of. al Moldoveĭ*, 16 Noemvrie 1860 dă următoarele cifre dentru recrutare, pe despărţiri: I, 172 creştinĭ, 84 Evreĭ; II, 288 cr., 213 Ev.; III, 363 cr., 198 Ev.: IV, 260 cr., 360 Ev.; V, 260 cr., 310 Ev.; VI, 225 cr., 210 Ev. Total 1488 cr., 1375 Ev.—Iată. după broşura *Din lucrările statistice ale Moldoveĭ, Cap. V, Populaţiunea pe 1859 şi 1860*, Iaşĭ, p. 109 şi urm., numărul poporaţieĭ deosebitelor oraşe ale Moldoveĭ, după religiunĭ: Creştinĭ şi Evreĭ:

	Creştinĭ	Evreĭ		Creştinĭ	Evreĭ
Dorohoiŭ	7,200	8,700	Focşanĭ	15,500	2,500
Botoşanĭ	19.200	19,400	Tecuciŭ	8,500	800
Fălticenĭ	4,300	6,800	Galaţĭ	22,300	2,600
Piatra	13,600	7,500	Bîrlad	12.900	2,500
Roman	8,400	4.200	Vasluĭ	4,900	2,300
Bacăŭ	15,600	5,400	Huşĭ	12,300	3,100

Iaşĭ 40,200 creştinĭ, 34,300 Evreĭ.

Potrivit cu acest număr însămnat al Evreilor şi eĭ avînd dreptul a cumpăra case în oraşe, multe proprietățĭ urbane treecură în mînile lor. In Iaşĭ din 1520 de proprietățĭ maĭ marĭ, 515 eraŭ ale Evreilor; în Botoşanĭ din 992 eraŭ vr'o 52 mănăstireştĭ, iar 460 evreeştĭ.[41]

Evreiĭ se îndeletniciaŭ maĭ cu deosebire, cu negoțul de banĭ şi cu acel al băuturilor spirtuoase, cele două căĭ principale prin care eĭ aŭ făcut se treacă avuțiile Moldovenilor în mînile lor, pe lîngă că puseră cu încetul stăpînire şi pe celelalte arteril ale vieţeĭ economice ce maĭ rămăsese printre Romînĭ.

In privirea negoțuluĭ de banĭ, contactul cu străinătatea puse pe Evreĭ în cea maĭ favorabilă poziție. Boieriĭ, amețițĭ de frumusețile țărilor apusene şi moda eşind în curînd să fi mers „în lăuntru“, ipotecele curgeaŭ pe moşiile boierilor, ipotecĭ luate de Evreĭ pentru împrumuturile făcute de eĭ, fie din baniĭ lor adunațĭ prin economie, para către para, fie din banĭ străinĭ. Procentele fiind marĭ şi adăogite necontenit la capete, moşiile eraŭ scoase în vînzare, şi aşa dispărură una după alta marile averĭ boiereştĭ moldovene, întrînd în mînile claseĭ maĭ de jos, care nu e vorba, cumpăraŭ cele maĭ adese orĭ acele moşiĭ contractînd alte datoriĭ, în cît adese orĭ apăsarea nu era scuturată.

Datoria ipotecară a țărilor romîne se urca pe la 1859 la 11,000,000 de galbenĭ (saŭ 407,000,000 leĭ) din care 4,000,000 pentru Moldova şi 7,000,000 pentru Muntenia.[42] Pentru a se uşura grelele dobînzĭ care ruinaŭ pe împrumutațĭ; se proiecta de pe atuncea înființarea unuĭ credit fonciar; dar un articol

41. *Mon. of. al Moldoveĭ,* 25, 31 Ianuarie, 3, 10 şi 16 Fevruarie 1861.
42. Expunerea de motive pentru proiectul de împrumut de 60 milioane de francĭ. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.,* 30 Septemvrie 1860.

deşteptător şi putem adăogi profetic, asupra acestuĭ aşăzămînt, spunea: „că acest credit trebuia să fie întrebuinţat numaĭ în scopurĭ de economie; altfeliŭ instituţia va deveni un institut de expropriare pentru marea majoritate a datornicilor proprietarĭ“.[43] Dacă moşiile rămaseră în mînile pămîntenilor, aceasta s'a întimplat numaĭ din pricina dispoziţiilor ocrotitoare ale legilor vechĭ care împiedecaŭ pe străinĭ a agonisi proprietăţĭ rurale; de altfeliŭ ar fi avut şi ele soarta caselor din oraşe, din care aproape jumătate eraŭ de pe atuncĭ în stăpînirea străinilor.

Cum se face că în Ţara Romănească ruinarea boierimeĭ şi desfacerea averilor marĭ nu se îndepliniră pe o scară atît de întinsă ca în Moldova; ca acolo mulţĭ coborîtorĭ aĭ vechilor familiĭ păstrează încă moştenirile lor? Credem că pricina hotărîtoare a fost sistemul de cultură a pămîntuluĭ. In Muntenia, lucrarea în părtăşie cu ţaraniĭ aducea maĭ tot deauna un venit sigur, fără nevoirea unuĭ fond mare de exploatare, pe cînd în Moldova cultivarea pe sama proprietaruluĭ aducea adese orĭ trebuinţa de capitalurĭ marĭ care, în aniĭ slabĭ, se rezolvaŭ în ipotecĭ pe moşiĭ; apoĭ procentele urcate îndepliniaŭ ruina şi a celor puţinĭ care nu benchetuiaŭ averile lor şi nu le împrăştiaŭ la cele patru vînturĭ. O altă deosebire între Muntenia şi Moldova este că în cea d'intăĭ creditoriĭ fiind elemente straine asimilabile, averea bănească a ţăreĭ rămînea în mare parte tot în mînile Romînilor (saŭ al Romînizaţilor); în Moldova, încăpute în pungile neamului neasimilabil al Evreilor, ele eşiaŭ din patrimoniul poporuluĭ romîn.

---

43. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 31 Martie 1860. Prevederea s'a cam realizat. Astăzĭ datoria ipotecară a moşiilor şi caselor în toate rangurile intrece un miliard, şi nu ştim dacă a 10-a parte din împrumuturĭ a fost întrebuinţată la îmbunătăţirea fondurilor.

Dacă însă prin comerţul banilor în condiţiile arătate, Evreiĭ se îmbogăţiaŭ pe socoteala claseĭ avute, acel al băuturilor spirtuoase le aducea în mînă averea celor micĭ, dar care prin mulţimea lor răscumparaŭ puţinătatea lor economică.

Negoţul cu rachiŭ era vechiŭ în ţările romîne. La început el se importa în Moldova din Polonia şi numai de pe timpul luĭ Constantin Moruzi (1777—1782) se pomeneşte despre existenţa de velniţĭ în Moldova, pentru sprijinirea cărora şi spre a face pe placul boierilor proprietarilor lor, domnul opreşte întrarea rachiuluĭ leşesc.[44] Consumaţia acesteĭ băuturĭ sporia necontenit şi maĭ ales de la întroducerea fabricăreĭ eĭ din grîne, pe la 1844. La suirea luĭ Alexandru Ioan I în scaun, întrebuinţarea eĭ era aproape obştească în Moldova, maĭ mult saŭ maĭ puţin cunoscută în Muntenia, unde era înlocuită cu ţuica saŭ rachiul de prune. Relele efecte ale consumăreĭ rachiuluĭ de către săteniĭ din Moldova se observase încă de pe atuncĭ, şi *Steaua Dunăreĭ* numeşte prea bine această băutură: „otrava ţaranuluĭ.[45] Răspîndindu-se tot maĭ mult viciul pierzător al beţieĭ, productele velniţelor găsiaŭ o piaţă de desfacere tot maĭ îmbelşugată şi numărul povernelor sporia pe zi ce merge. In 1860 eraŭ în Moldova 200 care produceaŭ în mijlociŭ fie care cîte 10,000 de vedre de rachiŭ pe an, decĭ o producţiune totală de 2,000,000 de vedre, maĭ toate consumate ca băutură, ceea ce făcea aproape de o vadră de cap pe an, proporţie uriaşă, dacă ţinem samă că copiiĭ îndeobşte nu beaŭ şi femeile mult maĭ puţin decît barbaţiĭ.[46] *Tribuna* îşĭ pune întrebarea, „dacă este iertat de moral a fonda un venit numaĭ pe rumplita

44. *Istoria Romînilor din Dacia traiană* V, p. 253.
45. *Steaua Dunăreĭ*, 13 Aprilie 1860.
46. *Ibidem*, 15 Ianuarie 1860.

demoralizare, adecă pe beţia aceleĭ maĭ trebuincioase clase a poporuluĭ“?[47]

Steaua Dunăreĭ observă de asemene, că fiiĭ luĭ Izrail, exploatatorĭ aĭ acesteĭ patimĭ teribile, duc îndobitocirea otrăvitoareĭ lor bauturĭ prin toate ramificările societăţeĭ şi i absorb chiar pînea de toate zilele.[48] Pe lîngă această răspîndire a beţieĭ, crîşmele ţinute de Evreĭ, slujiaŭ maĭ ales la hotar, la săvîrşirea a feliurite delicte, precum contrabande, furturĭ, oploşirea şi înlesnirea treatereĭ Jidovilor vagabonzĭ de care era inundată ţara şi care năvăliaŭ fără nicĭ o oprire.[49] Am văzut că faţă cu îngreuierea datorieĭ ipotecare, se vorbia de înfiinţarea unuĭ credit fonciar. Faţă cu înmulţirea Jidovilor, a velniţelor şi a crîşmelor, nu se lua nicĭ o măsură; ba chiar prin taxa de 5 leĭ la vadră asupra spirtuluĭ, adăogîndu-se veniturile statuluĭ, această sporire nu putea fi răŭ văzută, cu toate dreptele observărĭ a le gazetelor.

Să venim acuma la poziţia Evreilor, în ţările romîne, la începutul domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I. Din vechime Evreiĭ eraŭ îngăduiţĭ a'şĭ exercita religiunea, industria şi comerţul în ţările romîne; eraŭ îngăduiţĭ a se aşăza în sate; nu puteaŭ ţinea moşiĭ în arendă nicĭ cumpăra imobile rurale şi nicĭ măcar viĭ, iar case în oraşe puteaŭ cumpăra. Regulamentul organic, cea d'intăĭ organizare maĭ sistematică a ţărilor romîne, exclude pe Evreĭ de la drepturile politice, admiţînd la împămîntenire numaĭ pe strai-

47. *Tribuna romîna*, 14 Ian. 1860.
48. *Steaua Dunăreĭ*, 24 Martie 1860.
49. *Mon. of. al Mold.*, 9 Iulie 1860. Gazeta germană *Bukarester Intelligenzblatt*, 2 Decemvrie 1859 spune despre Evreĭ: „Es ist wahr, der moldanische Iude ist ein fataler Mensch, und sein Schaher weit eutfernt ein solider Handel zu sein“.

niĭ de rit creştin.[50] Şi el păstrează oprirea Evreilor de a lua moşiĭ în arendă. Anul 1848 cu ideile luĭ liberale, aduse şi pe acea a *emancipăreĭ* Izraeliţilor —termin cam nepropriŭ.—Această idee este susţinută de Cogălniceanu în *Dorinţele partideĭ naţionale din Moldova*; dar ea rămîne fără nicĭ un rezultat, revoluţia fiind înăbuşită. O lege din 1852 reînoieşte învoirea Evreilor de a ţinea crîşme prin sate.[51]

Dar pănă atuncĭ, cetăţenia romînă nu era un bun aşa de căutat, de oare ce mulţĭ Romînĭ chiar se puneaŭ sub protecţiunea străina. Nicĭ măcar la Convenţia de Paris nu se văd stăruinţĭ de ale Evreilor de a fi primiţĭ în cetăţenia romînă, de oare ce şi ea păstrează, de şi încheiată sub ochiĭ Evreilor din Paris, cetăţenia romînă numaĭ creştinilor. De aceea, o foae evreească ce apărea în Iaşĭ în tipografia H. Goldner şi sub redacţia luĭ B. Feldman, intitulată *Gazeta romînă-evreiască*, în profesia eĭ de credinţă din numărul 1, din 12 Martie 1859, îşĭ mărgineşte scopul activităţeĭ eĭ numaĭ la literatură, comerciŭ şi industrie „întru cît edificiul politic rămînînd închis Iudeilor locuitorĭ în Principatele-Unite, am socotit a fi de prisos cu reproducerea în jurnalul de faţă, de articole politice“. Faptul este numaĭ constatat de foaia evreiască, fără nicĭ un comentar, fără nicĭ o protestare.[52] Conform cu această tendinţă a Evreilor îĭ videm în 1860 Aprilie, cerînd, ca limba de predare în scoalele lor să fie acea germană. Ministerul răspinge această cerere ca protivnică art. 97 din aşăzămîntul scolar.[53]

---

50. Art. 1431 *Codul Calimah*. Însă legea Munteniei din 15 Martie 1840 opreşte pe Izraeliţiĭ din Valahia să cumpere loeurĭ în afară de barierele oraşelor. Anexa X a *Reg. Moldoveĭ*: *Despre Indigenat* art. I şi Anexa P. cap. L.

51. *Manualul administrativ* II, p. 41. Dr. Felix. *Istoria igieneĭ în Romania*, Partea I, al doile memoriŭ, p. 100.

52. Se află cîteva numere din această gazetă în biblioteca din Iaşĭ.

53. V. A. Ureche. *Istoria scoalelor*, III, p. 234.

Eĭ caută apoĭ îmbunătățirea soarteĭ lor pe alte căĭ. Așa eĭ stăruesc și obțin desființarea taxeĭ Jidovilor la 1 Ianuarie 1860, o dare în destul de apăsătoare ce atîrna asupra lor și pentru răspunderea căreia li se încuviințase din vremurĭ maĭ vechĭ sporirea prețuluĭ cărneĭ *cușer*. Prin această măsură se adusese comerțul cărneĭ în deobște, în cele mai multe din orașele moldoveneștĭ, în mînile Evreilor, de oare ce eĭ vînzînd carnea *cușer* cu 70 de parale oca, iar pe eĭ costîndu-ĭ numaĭ 14 ca preț de cumpărătură, eĭ cîștigaŭ așa de mult, în cît pe lîngă plata taxeĭ eraŭ pușĭ în poziție de a vinde carnea *trif* (necurată pentru eĭ) creștinilor cu un preț așa de jos, că punea pe aceștĭ din urmă în neputință de a concura cu eĭ la vînzarea acestuĭ lucru de hrană, pe care puteaŭ să'l lese cu un preț foarte jos creștinilor, scoțîndu-șĭ profitul din *cușer*.[54] Desființarea taxeĭ Jidovilor ar fi trebuit să aibă de urmare suprimarea facultățeĭ lor de a putea urca prețul cărneĭ *cușer*, ceea ceĭ-ar fi silit a rîdica pe acel al cărneĭ *trif* și le ar fi răpit avantajul în concurență cu creștiniĭ. Lucru însă nu se făcu, cu toate că ziarele cerură această măsură. Astfeliŭ rămase comerțul cărneĭ confiscat de Evreĭ în maĭ totalitatea orașelor moldovene.

Evreiĭ însă se convinsese în curînd că, față cu schimbarea situațieĭ țărilor romîne care făcuse chiar pe mulțĭ supușĭ aĭ marilor state europene, să prefere cetățenia romînă, aceleia de care se ținuse pănă atuncĭ, trebuia să-ĭ îndrume și pe eĭ la dobîndirea drepturilor politice și a renunța la poziția pănă acum atît de rîvnită de eĭ de *Unterthan*.[55] Eĭ în-

54. *Patria*, 24 Iunie 1859.

55. Acest cuvînt desfăcut de Romînĭ în articol și substantiv, după limba lor, dădu naștere porecleĭ date de eĭ Jidovilor de *Tîrtanĭ* (Unterthan=un tîrtan).

cep a se mişca în acest sens, cînd cu desbaterea constituţieĭ în comisiunea centrală. Cu acest prilej daŭ Jidaniĭ primul asalt, bine înţeles teoretic la cetăţenia romînă. O broşură scrisă de un Izraelit romîn intitulată ***Emancipaţiunea Izraeliţilor în Romănia*** apare în Paris în anul 1861 [56] şi apără cu mult foc această cauză înaintea păreref obşteştĭ. Este primul pas al Evreilor prin care cer egalizarea drepturilor, prima verigă a serieĭ însemnate ce se desvoltă încă sub ochiĭ noştri.

Părerile autoruluĭ anonim fură îmbrăţoşate cu mare căldură de toată presa izraelită, şi preşedintele Alianţeĭ izraelite din Paris, Carvalho, scrie redactoruluĭ unuĭ mare ziar (nu se spune care) ce reprodusese broşura, că „lucrarea va fi luată de bază la negociările ce ar fi întreprinse pentru a sprijini dorinţele coreligionarilor romînĭ“. Broşura exprimă credinţa, că „noua constituţie a Principatelor va ţinea drept onoare de a înscrie marele principiŭ al egalităţeĭ religioase, civile şi politice care este primul semn al libertăţiĭ uneĭ naţiunĭ şi siguranţa progresuluĭ şi a prosperităţeĭ sale. Avem de chezăş al speranţelor noastre simpatia manifestă a unor barbaţĭ eminenţĭ dintre Romînĭ şi cuvintele atît de frumoase ale principiuluĭ, căruia voinţa naţională a încredinţat puterea şi care, maĭ a doua zi după a luĭ întronare, răspundea uneĭ deputaţiunĭ, că „nu vreaŭ se văd în Principatele-Unite nicĭ creştinĭ, nicĭ Jidanĭ, ci numaĭ Romînĭ“.[57]

In această broşura, Izraelitul romîn pledează pentru egalizarea deplină a Jidanilor în Romînia, şi com-

---

56. *L'émancipation israélite en Roumanie* par un Israélite roumain, Paris, 1861.

57. De şi nicĭ un act oficial al timpuluĭ nu reproduce astfeliŭ de vorbe ale domnitoruluĭ, ele a putut fi rostite, dacă luăm în privire cele ce spune Alexandru Ioan I, tot relativ la Jidanĭ, în mesajul săŭ din Decemvrie 1864. Maĭ jos p. 184. Alianţa izraelită se înfiinţase în 1860.

bate toate argumentele religioase, economice şi politice ce de pe atuncea se aduceaŭ în contra acesteĭ egalizărĭ. De la această broşură înainte, se pune pe tapet *chestiunea izraelită* în ţările romîne, şi lucrul se explică, dacă pe de o parte luăm în privire, câ atuncĭ le vine Evreilor pentru întăia oară în gînd, să se folosască de schimbarea de regim în ţările romîne, pentru a-şĭ îmbunătăţi şi eĭ poziţia; iar Romînii aĭ căror simţimînt naţional se deşteptase maĭ cu samă de la 1857 în coace, încep a pricepe maĭ lămurit primejdia implicată în o asemene pretenţie.[58]

De şi rezolvirea împărtăşireĭ Evreilor la drepturile politice trebuia aşteptată de la constituţia ţăreĭ care de abia intra în desbatere, totuşĭ poziţia lor se îmbunătăţi încă din ceea ce era maĭ înainte. Eĭ capătă dreptul de a avea scoale confesionale, pe temeiul principiuluĭ toleranţeĭ religioase proclamat de Convenţia de Paris.[59]

Lovitura de stat şi noua constituţie întocmită de domn aduse din noŭ în desbatere chestia jidovească. Jidaniĭ gîndind că a venit momentul pentru a dobîndi împărtăşirea la drepturile pămîntenilor, se vede că aŭ pus în lucrare mijloace ascunse, spre a dobîndi această poziţie, cu prilejul schimbăreĭ autoritare a constituţiuneĭ din partea domnitoruluĭ. Romîniĭ simţind uneltirile făcute, porniră iarăşĭ o campanie prin presă în contra lor, în care se deosebiră maĭ ales două lucrărĭ: Articolul d-luĭ A. D. Holban din *Viitorul* din Iaşĭ şi o broşură a luĭ D. Popasu absolvent în drept şi ştiinţele politice de la Universitatea din Halle. Acest din urmă, antisemit înfocat, pune ca dilemă la începutul lucrăreĭ sale, că „saŭ

58. *La Question israélite en Roumanie*, Paris, 1869, p. 1—15.
59. *Mon. of. al Moldoveĭ*, 22 Noemvrie 1861.

noĭ răspingem cu energie și dispreț impertinentele pretențiunĭ de emancipare ale Evreilor și ne silim a scăpa prin mijloacele cele maĭ nimerite și maĭ urgente, chiar de Jidaniĭ pe care îĭ maĭ avem din nenorocire, saŭ noĭ renunțăm la independență, ba chiar la existența statuluĭ și a națiuneĭ romîne, pentru a deveni sclaviĭ, ilotiĭ disprețuițĭ aĭ Jidanilor". O convietuire nu ar fi cu putință decît „atuncea, cînd Evreiĭ se vor desbrăca de legea luĭ Moisi; cînd se vor denaționaliza și vor putea deveni adevărațĭ cetățenĭ aĭ unuĭ stat".[60]

Acestor învinuirĭ, Evreiĭ se grăbesc a răspunde și anume celor aduse de Holban prin o scriere a doctoruluĭ *Silberzwaig*, președintele uniuneĭ izraelite din Iașĭ, iar luĭ Popasu prin o broșură anonimă din Bucureștĭ subsemnată *„Un Romîn"*.[61] In această din urmă se spun, pe lîngă argumentele trebuitoare cauzeĭ și unele adevărurĭ care întăresc, și din partea aceasta, caracteristica situațieĭ economice a țăreĭ. Maĭ întăĭ broșura tăgăduiește că tot comerțul, toată industria, toate capitalurile ar fi în mînile Evreilor. „Adevărul și tristul adevăr, urmează ea maĭ departe e că mare parte din comerț, industrie și capitalurĭ sunt în mînile străinilor: Grecĭ, Bulgarĭ, Armenĭ și Germanĭ. Domnul Popasu ar fi trebuit să

---

60. Vezĭ *Viitorul*, din 1863 și broșura *Sunt saŭ nu Evreiĭ folositorĭ Principatelor-Unite?* de D. Popasu, Bucureștĭ 1864. Ni se pare că aicĭ se găsește pentru întăia oară emisă părerea cea adevarată și sănătoasă a deslegăreĭ chestiuneĭ evreeștĭ; saŭ dacă deslegarea pe această cale pare cu neputință, argumentul cel maĭ hotărîtor contra cererilor lor; căcĭ la Evreiĭ religia este maĭ mult decît o credință; este o formă de viața națională. Nu poate însă nime să aparțină deodată la două legăturĭ naționale.

61. *Chestiunea izraelită în Romănia* de doctorul Zilberzwaig Iașĭ 1864 (nu am putut găsi broșura). *Evreiĭ în Romania ce sunt și ce pot să fie* de un Romîn, Bucureștĭ 1865. Evreiĭ maĭ sunt sprijinițĭ în foile romîne, buna oară în *Reforma*, de articolele luĭ Vaillant 8 Dec. 1864 și urm. De asemine în *Convențiunea*, unde sunt apărațĭ contra imputărilor luĭ Cogălniceanu, 28 Ianuarie și 14 Fevruarie 1864.

pună străinĭ în loc de Evreĭ". Pentru Muntenia nu se poate tăgădui temeinicia acesteĭ observațiunĭ, de oare ce Evreiĭ eraŭ pe atuncĭ aicĭ, în număr mult maĭ mic decît în Moldova, și străiniĭ eraŭ reprezentațĭ maĭ cu samă prin alte elemente.[62] Dar se întreabă broșura maĭ departe: „din ce cauză s'aŭ grămădit atîța străinĭ în țările noastre? Pentru ce tot comerțul, toată industria, toate capitalurile se află în mînile lor? Pentru ce oare Romînul nu maĭ este decît agricultor, amploiat saŭ servitor? Străiniĭ nu aŭ cucerit țara cu sabia, nicĭ aŭ fost ocrotițĭ prin legĭ, pentru a pune mîna pe comerț, industrie și capitalurĭ. Eĭ s'aŭ aruncat cu activitate și stăruință în toate ramurile comerțuluĭ și ale industrieĭ, aŭ muncit fără a obosi, aŭ trăit cu economiĭ și aŭ ajuns a se înavuți, a face capitalurĭ și a cumpara moșiĭ și un mare număr de case prin orașe. Era aceasta culpa lor? Din contra credința Romînuluĭ era că cine învață carte, trebue să fie funcționar, și visul săŭ, îndată ce se apuca de învățătură, era funcțiunea, cu hotărîre de a întrebuința toate mijloacele spre a înainta, a se boieri și a se chivernisi. A fi lipscan, postavar, peptănar, bancher, tabacar, tîmplar, ferar, curălar, era privit, dacă nu ca desonoare, dar ca un ce foarte scăzut, foarte umilit, de către biurocrațĭ și de clasele înalte ale societățeĭ. Starea de agricultor chiar nu era mult maĭ onorată".[63]

De și aceste argumente nu pot aduce deslegarea chestiuneĭ evreștĭ, totușĭ ele aŭ meritul de a pune

62. Intr'un comitet pentru a veni în ajutorul inundaților, comitet compus din mariĭ comercianțĭ din Bucureștĭ, figurează ca fruntașĭ aĭ comerciuluĭ capitalieĭ următoarele nume: *Miron Vlasto, Constantin Derussi, Mihail Califar, Iosif Halfon, George Coemzopol* și *Garabet Anuș*, (*Mon. of.*, 11 Martie 1865). Nicĭ un Romîn.

63. Iu aceste polemicĭ sunt și părțĭ hazliĭ? Așa *Tribuna* din 25 Maĭ 1864 spunînd că în Elveția Evreiĭ sunt maĭ răŭ tratațĭ de cit la noĭ, broșura „Romînuluĭ" răspunde, că ce aŭ nevoe Romîniĭ să iee exemple de la *brînzarĭ?* Nu numaĭ că Svițera nu este maĭ înaintată ca noĭ; dar chiar e departe de a putea intra în comparație cu noĭ" (?!)

şi maĭ viŭ în lumină cauzele pentru care elementele străine şi cu deosebire Evreiĭ aŭ ajuns se îngenuncheze pe Romînĭ pe tărîmul economic.

Evreiĭ se siliaŭ să dobîndiască drepturĭ, arătîndu-se în lăuntru ca bunĭ patrioţĭ, precum o fac buna oară atuncĭ, cînd societatea izraelită *Cultura* provoacă pe Jidanĭ la subscripţie pentru armată, în vederea că domnitorul promisese că se va ocupa de chestiunea izraelită şi că eĭ speraŭ decĭ să dobîndească emanciparea lor măcar în parte.[64] Şi într'adevăr că domnitorul în mesajul săŭ din 6 Decemvrie 1864 spune, că „ţinînd samă de împrejurările locale, guvernul va lua măsurile cuvenite pentru emanciparea Romînilor de rit izraelit“.[65] Buna voinţă a domnitoruluĭ pentru Evreĭ se vede şi de pe aceea, că ziarul *Constituţiunea* atăcînd religia izraelită, primeşte un avertisment.[66] Dacă însă domnitorul se arăta plecat a încuviinţa Jidanilor oare care drepturĭ, ţara se opunea acesteĭ tendinţe, şi legea care învoia străinilor dreptul de a cumpara imobile rurale, mărginea această învoire numaĭ celor de rit creştin, şi aceasta cu toate plîngerile ambasadoruluĭ francez din Constantinopol pentru această răstrîngere.[67]

Chestiunea izraelită fusese însă numaĭ pusă pe tapet în domnia luĭ Cuza. Seria produsă prin desvoltarea eĭ este încă în plină putere in zilele noastre.

64. *Reforma*, 15 Ianuarie 1864. *Statutele societăţeĭ izraelite din Iaşĭ* 1864 Iaşĭ Aprilie, aprobate de guvern, pun ca scop al societăţeĭ: „dobîndirea de drepturĭ cetăţeneştĭ din partea Izraelituluĭ. Va stărui a propaga romănismul între Izraeliţiĭ din Moldova. Intru cît ştim că dobîndirea dreptuluĭ de cetăţenie este numaĭ o chestie de timp, vom sprijini *patria* şi vom lupta chiar de astăzĭ pentru dînsa cu toată energia“.

65. *Mon. of.*, 7 Dec. 1864. Evreiĭ se grăbesc a mulţămi domnitoruluĭ pentru făgăduinţa conţinută în mesaj. Adresa lor e reprodusă de *Courrier d'Orient* 21 (5) Ian. 1865.

66. *La Patrie*, 27 (15) Ian. 1865; *l'Opinion nationale*, 16 (4) Fevr. 1865.

67. Legea din 20 Aug. 1864. Cf. *Negri c. Cuza*, 14 Sept. 1864. *Corespondenţa*, p. 197.

Starea financiară. După ce am analizat cîte-va întrebări care stau în cea mai strînsă legătură cu starea economică, dar care izvorăsc din alte împrejurări decît din această stare însuși, să trecem acuma la cercetarea condițiilor materiale care încunjurau viața poporului romîn, spre a ne da samă de mijloacele ce-i stăteau la îndămînă, spre a se îndruma pe calea civilizației.

Dacă privim întăi la mijloacele de care dispunea statul, găsim chiar de la început pusă temelia unei grave descumpeniri între venituri și cheltueli, care descumpenire își are obîrșia în înlăturarea de către Convenția de Paris a măsurilor ocrotitoare în această privință, și îngăduirea deci a pătrunderei spiritului stricat care predomina în conducerea daraverilor private și în a acea a daraverilor publice.[68]

Aceasta se vede chiar în anul întăi al domniei lui Alexandru Ioan I, cînd budgetul Munteniei sare de odată de la 40,000,000 în 1859 la 74,000,000 în 1860 iar acel al Moldovei de la 22,000,000 în 1859 la 44,000,000 în 1860;[69] iar budgetul scoalelor din Moldova se urcă de odată dela 1,700,000 la 18,000,000 în 1860.[70]

Și dacă acest spor s'ar fi făcut în timpul unei situații înfloritoare a caselor publice, tot ar fi mers. Dar în ce stare de destrăbălare ele se aflau la începutul domniei lui Alexandru Ioan I, ne o vor arata cîteva spicuituri culese pe ici pe colea în izvoarele timpului. Casa militară a Moldovei era deșartă; ofiterilor nu li se plătise lefile pe mai multe luni, și soldații umblau goi și desculți. Tot așa stătea și casa scoalelor care nu răspunsese de $^1/_2$ de an lefile în-

68. Mai sus, Vol. I, p. 10—11.
69. *Mon. of. al Țărei Rom.*, 13 Octomvrie 1860; *Mon. of. al Mold.*, 5 Decemvrie 1859. 10 August 1860. Comp. *Analele economice*, 1862, No. 9—12, p. 191; *Tribuna romîna*, 20 Decemvrie 1859.
70. *Mon. of. al Mold.*, 26 Iulie 1860. Cf. Budgetul scoalelor pe 1860.

vătătorilor de la sate. [71] Comisarii de control la finanțe iarăși nu fusese plătiți de 7 luni. [72] Statul cerșetorea ofrande de la privați și nu se rușina cînd i se oferiaŭ. Așa Teodor Balș i hărăzește într'un rînd 200 de galbeni, iar călugării de la Neamț 4000; maĭ multe sumĭ se subscrise fără procente la împrumutul de 8,000,000 de leĭ. [73] In Moldova o cerere de împrumut de 5,000,000 lei cade, de oare-ce era sigur, că nu se va găsi de unde să se împrumute, lipsind creditul, [75] și așa maĭ departe.

Și cum se făcuse sporul budgetuluĭ? Nu se dobîndise întăĭ veniturile trebuitoare și apoĭ să se întocmiască, după ele, sporul cheltuelelor, ci se votase maĭ întăĭ cheltuelele și pe urmă, neputîndu-se găsi mijloacele de acoperire, se recurse la măsurĭ extraordinare. Ministrul de finanțe mărturisește singur, că a fost „silit, spre a nu impovora cotitatea contribuției și a nu recurge la un împrumut, să întrebuințeze întăĭ toate rezervele exercițiuluĭ 1859“.[76]

Așa se echilibra însă budgetul numaĭ pe hîrtie. De atunci a început seria cheltuelelor peste puterile țăreĭ, care s'a trăgănat până în zilele noastre, și a căreia început poate fi pus în budgetul anuluĭ 1860.

Creșterea cheltuelelor era datorită maĭ cu samă sporireĭ neîncetate a număruluĭ funcționarilor și adăogireĭ lefilor lor. Complicările contabilităţeĭ franceze cereaŭ această sporire, pentru înzăstrarea îndestulătoare a serviciuluĭ țăreĭ. Se proclama chiar un principiŭ fatal pentru starea finanțelor noastre, anume că „trebue să ne ferim de o administrație puțin cos-

---

71. Generalul Milicescu în ședința din 30 Ianuarie. *Mon. of. al Mold.*, 12 Fevruarie 1859.
72. *St. Dunăreĭ,* 30 Maĭ 1859.
73. *Tribuna*, 16 Iulie 1859.
74. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 5 și 10 Aprilie 1859.
75. *Mon. of. al Mold.*, 12 Fevruarie 1859.
76. Winterhalter în *Romînul*, 23 Noemvre 1862.

tisitoare, și că pe cît se va cheltui maĭ mult, pe atîta țara va fi maĭ bine administrată, principiŭ în contra căruia în zădar luptase uniĭ din oameniĭ bine cugetătorĭ aĭ timpuluĭ. Așa *Winterhalter* ne arată, că în virtutea acestuĭ principiŭ salinele care custaŭ în 1860 suma de 1,171,120 de leĭ, în 1861 înghițaŭ cu exploatarea lor, 3,972,471 de leĭ; iar sporul de venit ce se cîștigase cu această administrație maĭ costisitoare era numaĭ de 995,900 de leĭ, încît în realitate era o pierdere de 1,895,451 de leĭ.[77]

Pentru a se echilibra budgetul, se recurgea la evaluărĭ cu totul fantastice care urcaŭ veniturile numaĭ pe hîrtie și trebuiaŭ să lese numaĭ decît un deficit în casa statuluĭ. Așa venitul contribuțiilor directe se sporește în evaluare de la 53,000,000 la 76,000,000; timbrul de la 27,000,000 la 38,000,000: salinele de la 26,000,000 la 29,000,000 și așa maĭ departe.[78] Este adevarat că veniturile se adauseră de la un timp, prin întinderea lor asupra întregeĭ poporațiĭ și apoĭ prin sporirea feliuluĭ lor. Dar nu se ținea samă de maĭ multe împrejurărĭ: maĭ întăĭ, că nicĭ odată impozitele nu produc îndată ce sunt aplicate, tot ce se poate scoate din ele; apoĭ de răua voință a foștilor privilegiațĭ care căutaŭ în toate modurile să scape de a lor plată. Se făcea un abuz de tot deochiat cu cererile de iertărĭ de dărĭ, pe baza certificatelor de sărăcie, așa că ministrul finanțelor este nevoit să publice, că asemene certificate nu vor maĭ fi luate în băgare de samă, de nu vor fi fost întărite de municipalitățĭ, pentru a pune un capăt principiuluĭ, că „a abuza de averea statuluĭ nu este a

77. *Idem, Ibidem,* 30 Noemvrie 1862, confirmat prin expunerea de motive a budgetuluĭ pe 1863 a ministruluĭ de finanțe A. Cantacuzen, cetită în ședința din 10 Noemvrie 1862. *Desbaterile adunăreĭ* pe 1862—1863.

78. *Expunerea proiectuluĭ de budget pe 1863,* citată în nota prec.

abuza".[79] De aceea și domnitorul, în mesajul de deschidere a adunăreĭ Moldoveĭ din 4 Decemvrie 1861, spune, între altele, că „greutatea cea maĭ mare a fost de a se iniția țara la un sistem de dărĭ bazat pe egalitate, pe cînd pănă acuma era bazat pe privilegiŭ".[80] Atît de înrădăcinat era vechiul sistem în cugetul oamenilor, că găsim pe un boier din Roman, Teodor, dînd o hîrtie, în care spunea, că „preferă să fie spînzurat decît să plătiască birul".[81] Ministrul Mavrogheni ne spune, că „răul cel mare in finanțele noastre este: neîncasarea contribuțiilor, păsuiala autorităților și lipsa uneĭ contabilitățĭ regulate".[82] Dar nu numaĭ contabilitatea nu era regulată; nicĭ adunările nu-șĭ făceaŭ datoria de a vota budgetul la timp. Domnitorul, în mesajul săŭ din 4 Decemvrie 1861 spune, că „de la suirea mea pe tron, un singur budget s'a putut vota și acesta numaĭ 6 lunĭ după începerea exercițiuluĭ".[83] In zădar convoacă domnitorul adunarea înaintea termenuluĭ eĭ legal de 23 Decemvrie 1862, pentru a se putea vota budgetul pe 1863. Pănă să se tipăriască, se intră în sesiunea ordinară și se începe noul exercițiu (1 Ianuar 1863) tot cu budgetul nevotat.

Din pricina acestor împrejurărĭ starea financiară mergea tot maĭ răŭ; cheltuelele sporiaŭ fără a li se găsi mijloace de întimpinare; dările și cîte eraŭ nu se încasaŭ, și rămășițele se adunaŭ din an în an tot maĭ numeroase. Ministrul de finanțe este nevoit să facă mărturisirea cam stranie, că „veniturile din dările *directe* ar fi supuse îndoieleĭ și unor variațiunĭ

79. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 23 Decemvre 1861.
80. *Mon. of. al Mold.*, 9 Decemvre 1861.
81. Cogălniceanu în cuvîntarea de apărare a ministeriuluĭ săŭ în ședința din 15 Fevruarie 1861. Procesul verbal al adunăreĭ Moldoveĭ No. XXI, p. 272.
82. *Mon. of. al Mold.*, 14 Noemvrie 1861.
83. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 4 Decemvre 1861.

neînlăturabile“, cînd este cunoscut că cele maĭ sigure veniturĭ sunt tocmaĭ acele directe şi că variaţiunea este însuşirea veniturilor indirecte. „Că în afară de veniturile scoalelor de 6,832,293 de leĭ, din 35,935,618 de leĭ, veniturĭ din contribuţiunĭ directe prevăzute prin budgetul Moldeveĭ pe 1860, s'a încasat numaĭ 28,036,559“.[84] Pentru a se acoperi nevoile arzătoarea ale statuluĭ, guvernul cere, în şedinţa din 4 Maĭ 1861, un împrumut de 4,000,000 de leĭ, „trebuitor spre a plăti amploaiaţiĭ şi soldaţiĭ şi a se îndestula bolnaviĭ cu hrană, lipsa tezauruluĭ provenind din neîncasarea arenzilor moşiilor mănăstireştĭ şi acea *a impozituluĭ fonciar*“.[85] In zadar şi acum se rîdicase maĭ multe glasurĭ, pentru a protesta contra unuĭ asemene sistem. Barbu Catargiu accentuază, fără răsunet, „spaima ce o simţim cu toţiĭ, pentru mulţimea covărşitoare a cererilor de pensie“, iar principele D. Ghica adaoge, că „vina acesteĭ stărĭ de lucrurĭ este a acelora care aŭ luat oamenĭ ce aveaŭ încă praful băncilor pe coate şi i-aŭ pus în toate serviciile statutuluĭ, trimiţînd la pensie pe aceĭ care puteaŭ servi încă“.[86] Setea de a se înfrupta din fondul pensiunilor era aşa de mare că se vedeaŭ pensionarĭ care, după ce primiaŭ pensiunile lor regulat cuvenite, maĭ cereaŭ pensiĭ viagere saŭ chiar împărţirĭ de la cutia milelor.[87] Scarlat Creţulescu adaoge, că „pe cînd se aştepta o maĭ bună cumpenire a întrebuinţăreĭ veniturilor statuluĭ, se ivi înmulţirea de posturĭ cu lefurĭ însamnate, din

84. *Mon. of. al Mold.*, 8 Aprilie 1861.
85. *Mon. of. al Ţareĭ Rom.*, 9 Maĭ şi 13 Iulie 1861.
86. Şedinţa din 13 Maĭ 1861. *Mon. of. al Ţareĭ Rom.*, 20 Maĭ 1861. Vezĭ maĭ sus cum Cogălniceanu numeşte în funcţiĭ pe premianţĭ, p. 166.
87. Numele funcţionaruluĭ care cerea împărtăşire de la cutia milelor, vezĭ *Mon. of. al Mold.*, 23 August 1861. Copiiĭ luĭ trăesc încă. Fabulistuluĭ A. Donicĭ iĭ se face o pensie viageră pe lîngă acea ce o primea pentru slujbă. Vezĭ cele ce le spune Prijbeanu în şed. din 20 Martie 1862. Tot aşa se face cu Catinca Fotino. Vezĭ şedinţa din 3 Aprilie 1862.

care o mare parte nu sunt decît sinecurĭ".[88] Maĭ ales budgetul instrucţiuneĭ creştea fără nicĭ o proporţiune, iar Brăteanu declara că el răspunde de această sporire, întru cît ţara are nevoie de instrucţie". [89]

După cele spuse până aicĭ, s'înţelege de la sine în ce stare trebuiaŭ să se afle finanţele statuluĭ. Funcţionariĭ adese orĭ nu eraŭ plătiţĭ de 6 lunĭ.[90] Prin legea din 5 Martie 1862, s'a creat ca sistem financiar, datoria flotantă, de care toate statele caută astăzĭ să scape pe cît se poate. Bonurile de tezaur eraŭ însă menite a întimpina cheltuielele, până lă încasarea veniturilor. Ba ministrul se fericeşte despre izbînda operaţiunilor, arătînd, că „publicul subscriea maĭ curînd la bonurĭ cu scadenţe maĭ lungĭ de 3 lunĭ, fiind dobînda 10%. Indată ce ele sunt plătite, sumele sunt din noŭ reîmprumutate. Succesul acesteĭ operaţiunĭ este asigurat şi putem spera, că bonurile de tezaur vor permite a învinge crizele care aŭ necesitat împrumuturĭ oneroase de bancă".[91] E drept că bonurile de tezaur feriaŭ pe stat de a recurge la străinĭ pentru împrumuturĭ, lucru ce se considera pe atuncĭ ca primejdios. [93] Eraŭ însă oamenĭ prevăzătorĭ care desaprobaŭ în deobşte orĭ ce feliŭ de împrumuturĭ. Ioan Brăteanu spunea cu prilejul uneĭ cererĭ de acest feliŭ: „Mergînd tot aşa, şi îngrămădind credite peste credite, împrumuturĭ peste împrumuturĭ, nu facem alta ceva pentru finanţele statuluĭ, decît ce aŭ făcut fecioriĭ de boierĭ cu averile lor". Cu toate aceste tot Brăteanu am văzut, că aproba orĭ ce cheltuelĭ, cînd era vorba de instrucţia publică. [93]

---

88. *Romînul*, 7 Noemvrie 1862.
89. *Unirea*, 25 Fevruarie 1861.
90. *Romînul*, 21 Fevruarie 1861.
91. Referatul ministeruluĭ de finanţe. *Mon. of.* 15 Septemvre 1862. Cf. *Ţăranul romîn*, 25 Fevruarie 1862.
92. *Romînul.* 11 Fevruar 1862, care reproduce un articol de Grenier din *Le Constitutionnel.*
93. Şedinţa din 26 Fevruarie 1862. *Mon. of.*, supl.

Secularizarea averilor mănăstireşti aduce de odată un spor însămnat în veniturile statului, vr'o 20,000,000 de lei, şi s'ar putea aştepta ca situaţia financiară să se fi îmbunătăţit. Adaosul însă fu înghiţit şi se trecu chiar mult peste el, prin săritura cea vajnică făcută de cheltuelele budgetare de odată de la 1863 la 1864. Pe cînd pe 1862 cheltuelele eraŭ de 124,000,000 şi de 127,000,000 pentru 1863, pentru anul lovitureĭ de stat ele se urcă de odată la 204,000,000 din care 166,000,000 ordinare iar 38,000,000 extraordinare. Pentru 1865 budgetul se reduce în chip simţitor la 159,000,000 de leĭ venituri şi 158,000,000 cheltuelĭ; dar tot în disproporţie cu mijloacele reale.[94] Nu numaĭ că veniturile ţăreĭ, cu tot adaosul averilor mănăstireştĭ, nu ajungea spre a lor întimpinare; dar budgetul trebue să fie echilibrat prin un împrumut de 18,000,000, menit a se plăti primele sumĭ datorite proprietarilor din obligaţiile rurale. S'înţelege că un urieş deficit se punea în perspectivă, şi ministrul de finaţe Bălăceanu se sileşte să-l justifice prin consideraţiunĭ retrospective; „că el ar proveni încă din 1860, cînd la reorganizarea ţăreĭ, s'a sporit cheltuelele, fără a se căuta şi veniturile din care ele să fie întimpinate; ba încă aceste din urmă s'aŭ micşurat, desfiinţindu-se taxa de export". [95] Să se adaogă apoĭ neîncasarea rămăşiţelor, în lipsă de agenţĭ îndestulătorĭ; iar cînd se înmulţi numărul lor, din sporul cheltuelelor încăsăreĭ. Rămăşiţele îngrămădindu-se necontenit, ele nu maĭ putură fi încasate, ur-

94. *Expunerea ministruluĭ de finanţe*, Steege, făcută în şedinţa din 23 Decemvre 1864.

95. Raportul ministruluĭ de finanţe ad-interim Bălăceanu, publicat în *Mon. of.*, 13 Iulie 1864. Comp. *Ibid.*, 14 Ianuarie 1865. Taxa de export se reînfiinţase, hotărîndu-se de astă dată, cu înţălepciune, desfiinţarea eĭ treptată cu începere de la Octomvrie 1864, potrivit cu urcarea celorlalte impozite. *Analele economice* No. 13--16, 1863, p. 223 şi No. 16—20, 1864, p. 219.

cîndu-se la sumĭ prea marĭ pentru contribuabilĭ.[96] Pănă la 1 Noemvrie 1865 ele eraŭ de 54,000,000 de leĭ, maĭ mult de a ¼ parte din veniturile totale.[97] Cu tot sporul personaluluĭ perceptorilor, sistemul încăsărilor era vicios, perceptorii fiind plătiţĭ cu lefi fixe. In 1865 se scad aceste lefi şi se incuviinţază o remiză de la sumele încasate.[98] Să se adaoga către aceste împrejurărĭ, stăruinţa neajunsurilor vechĭ, nevotarea budgetelor la timp (pentru prima oară se făcu lucrul de camera chemată în 1864—1865 în urma decretăreĭ noueĭ legĭ electorale), evaluarea exagerată a veniturilor,[99] nedeprinderea părţeĭ avute a societăţeĭ cu plata impozitelor şi tendinţa nenorocită a tuturor autorităţilor de a urca cheltuelele, sporind funcţiunile şi retribuţiunile lor. Fie-care creaţiune nouă: consiliĭ comunale, judeţene, camere de comerţ, căutaŭ să obţină lefurĭ cît maĭ marĭ. O circulară a ministruluĭ de externe, Florescu, din 1865 atrage luarea aminte a prefecţilor asupra faptuluĭ, că „înfiinţarea comunelor a deslănţuit o mulţime de dorinţĭ spre îmbunătăţirĭ care nu staŭ în raport cu mijloacele ju-

96. Jurnalul consiliuluĭ de miniştri, 15 Septemvre 1863, *Mon. of.*, 19 Septemvre 1863. Ministrul finanţelor în şedinţa din 20 Noemvrie 1863 (*Mon. of.*, supl. 39, 1864) spune: „Avem creanţe a diferiţĭ debitorĭ aĭ statuluĭ pe sume de 8,000,000 de leĭ, osăbit de rămăşiţĭ ale căror sumă e fabuloasă, dar ale căror încasare e nu maĭ puţin problematică. De s'ar încasa rămăşiţele şi creanţele private, statul şi-ar plăti datoria". (In 1864 capitalul datorieĭ publice era de 42,000,000 de leĭ).

97. Iată tabloul acestor rămăşiţĭ neîncasate:

din contribuţiĭ directe	— 15,000,000	
— indirecte	— 8,000,000	
— domeniĭ	— 20,000,000	(din cauza legeĭ rurale)
— poştă şi telegraf	5,500,000	
— diverse	— 5,500,000	
Total.	. 54000,000	

98. *Mon. of.*, 5 Fevruarie 1865.

99. Asupra acestuĭ punt iată o dovadă pozitivă. Venitul total al proprietăţeĭ fonciare, după statistică, era de 170,259,825. Impozitul fonciar fiscal de 4% însuma cifra de 6,809,592 din care se percepea numaĭ ⅔ adică 4,539,728. In budget se evaluase cu toate aceste impozitul fonciar tot la 5,000,000, deci cu ştiinţă în maĭ mult cu 460,272 de leĭ. Vezĭ şedinţa din 12 Fevruarie 1865. *Mon. of.*, 12 Martie 1865.

deţelor, precum: înfiinţarea de şcolĭ de comerţ, agricultură şi de gimnaziĭ în maĭ multe oraşe secundare". [100] Aceiaşĭ circulară deşteaptă comunele, să „facă a înţelege pe preoţĭ şi pe ceĭlalţĭ slujbaşĭ, că maĭ cu deosebire, în anul cel d'întâiŭ al organizăreĭ, trebue să se caute, şi să se tindă maĭ mult la o bună stare a caseĭ comunale, decît la mărirea salariilor lor". De pe atuncĭ încep apoĭ a se face cheltuelĭ exagerate cu personalul tecnic, după cum se poate vedea lucrul din sporirea necontenită a costuluĭ unuĭ chilometru de şosea. In 1862 era 899 de leĭ; în 1862 de 1133; în 1864 de 1706, iar în 1865 de 3145!! [101]

Legile pensiunilor eraŭ apoĭ absolut îngreuietoare pentru stat. După cea muntenească, un funcţionar civil putea să se retragă la pensie după 8 anĭ, iar militarul chiar după 6 anĭ, cu dreptul la $^1/_2$ lefeĭ; după 16, respectiv 12 anĭ, cu $^3/_4$; iar după 24, respectiv 18 anĭ, cu leafa întreagă. [102] De aceea şi videm că venitul caseĭ pensiunilor era numaĭ de 5,822,000 de leĭ, iar serviciul eĭ de 7,626,000 de leĭ; încît statul trebuia să dee o subvenţiune de 1,804,000 de leĭ. [103] In zădar Vernescu susţine, în desbaterea legeĭ pensiunilor, că numaĭ reţinerile să le constitue fondul, fără adaos din partea statuluĭ. Proectul modificat urcă subvenţiunea statuluĭ la 3,200,000 de leĭ şi, numaĭ în cazul cînd nicĭ această subvenţiune nu ar ajunge, să se reţină din pensiunĭ. [104]

Cît era de deprinsă lumea a recurge la ajutorul

100. Circulara din 25 Septemvre 1865. *Mon. of.*, 28 Septemvre 1865.

101. Scrisoarea luĭ *Baligot de Beyne* c. *Cuza*, 26 Martie 1865. Cf. Raportul *comisiuneĭ mixte*, Mon. *of.*, 13 Octomvre 1865. *Hîrtiile Rossetti*). Chilometrul şi metrul patrat întrebuinţate în măsurătorĭ, întâĭ în *Mon. of.*, 28 Octomvre 1863.

102. Raportul luĭ Hasnaş în şedinţa din 6 Noemvre 1863, *Mon. of.*, 1864, No. 4, supl.

103. Şedinţa din 16 Decemvrie 1863. *Mon. of.*, 1864 No. 34, supl.

104. Şedinţa din 26 Decemvrie 1863 şi cea din 8 Ianuarie 1864. *Mon. of.*, o. 36 şi 63, 1864.

statuluĭ, se vede de pe cererea stranie a unuia Cordescu din Buzeŭ care se roagă de Senat să fie ajutat la măritarea uneĭ fete.

Nu e vorba, se ridica unde şi unde cîte un glas pentru economiĭ şi anume în ramura instrucţieĭ, în care partidul liberal nu admitea de loc vre o restrîngere a cheltuelelor. Aşa Bacaloglu spunea, în şedinţa din 18 Septemvrie 1865 a consiliuluĭ general de instrucţie; „Greutatea la scoalele primare este, că dacă voim să avem scoale bune, custă scump. Faceţĭ socoteala şi veţĭ vedea, că numaĭ scoalele primare ar trebui să custe 24,000,000 de leĭ. Toţĭ dorim îmbunătăţirea instrucţieĭ; numaĭ eŭ cred că este bine s'o moderăm puţin; să aibă o margine, aşa că dorinţa noastră să fie concordantă cu mijloacele de care dispunem".[105] *Trompeta Carpaţilor* adaoge sfatul, că „toate lefile maĭ sus de 500 de leĭ să fie reduse în proporţiĭ bine cumpenite; iar ministerul de interne se ceară de la toate comunele şi judeţele, revizuirea budgetelor lor".[106] In sfîrşit *Constantin Boerescu* în şedinţa din 2 Fevruarie 1866 a camereĭ deputaţilor, caracterizază ast-feliŭ politica financiară a tuturor ministeriilor ce se perindaŭ la cîrma statuluĭ: „Ştiţĭ cum face guvernul actual şi cum aŭ făcut toate guvernele noastre? Tocmaĭ ca aceĭ particularĭ care cheltuiaŭ fără a şti unde se află; se împrumutaŭ fără marginĭ şi fără repaos, pănă cînd într'o zi se pomeniaŭ cu averea pierdută".[107]

Şi starea era în adevar îngrijitoare: lăzile vistieriеĭ eraŭ goale, şi creditul statuluĭ nicĭ nu exista. Bancherul Halfon nu vroia să împrumute statuluĭ cîte-va milioane, decît zălogindu-i-se venitul vămilor; mandatele se scontaŭ cu pierdere de 25%,[108] şi mi-

105. *Mon. of.*, 26 Septemvre 1865.
106. *Trompeta Carpaţilor*, 3 Fevruarie 1866.
107. *Mon. of.*, 13 Fevruarie 1866.
108. Brăteanu în şedinţa din 14 Ianuarie 1863.

nistrul de finanțe singur marturisia, că „în toate zilele sute de creditorĭ încunjură ușile caseĭ publice și ceĭ maĭ mulțĭ sunt silițĭ a se întoarce neîndestulațĭ“.[109]

Incepuse apoĭ eră concesiunilor către străinĭ a deosebite lucrărĭ și aprovizionărĭ. Cea d'întâĭ este concesiunea podurilor de fier făcută companieĭ engleze Barklay et Stanford, pentru construirea a 19 podurĭ care custaŭ 18,000,000 de francĭ, sumă ce urma să fie plătită în 16 anĭ cîte 1,443,000 de francĭ pe an. Alte concesiunĭ fură acele cătră Lemettre și Godillot pentru furniturĭ ale armateĭ, toate concesiunĭ scumpe și ruinătoare, cum nicĭ putea să fie alt-feliŭ în starea de lipsă de credit al statuluĭ.[110]

Datoria publică apoĭ sporește necontenit: In aniĭ d'întâĭ ea este neînsamnată. Așa în 1862, după unire, ea se urcă la 28,000,000 de leĭ vechĭ plus 20,000,000 datorie flotantă, și toată contractată în țară. Cea întâĭ datorie publică contractată în străinătate, cu care iar se începe o serie însemnată în analele noastre financiare, este acea făcută pe piața Londreĭ,[111] la bancheriĭ Stern Brothers de 48,000,000 de leĭ vechĭ. Către aceasta se adaogă acele pentru despăgubirea călugărilor grecĭ de 150,000,000 de leĭ turceștĭ saŭ 93,000,000 de leĭ de țară; se maĭ face împrumutul de 18,000,000 pentru plata cuponuluĭ întâĭ al datorieĭ rurale; apoĭ datoria pentru podurile de fier 54,000,000; în sfîrșit deficitele acumulate de

109. Ședința din 28 Noemvrie 1863. *Mon. of.*, 17 Ianuarie 1864, supl.

110. Asupra caracteruluĭ împovărător al acestor concesiunĭ. Vezĭ: *Ŭă aruncătură de ochĭ asupra stăreĭ actuale a Româniеĭ* de S. K. Bucureștĭ 1870, p. 5.

111. Acest împrumut, cel întâĭ contratcat de România în străinătate se închee în următoarele condițiĭ: 956,000 de livre sterling saŭ 22,900.000 de francĭ saŭ 48,142,636 leĭ româneștĭ. Cursul emisiuneĭ 76, cu 7% procent, 6% comision și 2½% amortisment, în total 15½%. Imprumutul a fost acoperit de 2 orĭ în Anglia. Vezĭ *La France*, 18/30 Ianuarie 1865. Comp. *Le Courrier d'Orient*, 1 Fevruarie 1865 și *Correspondance générale de Vienne*, 10 Septemvrie 1864.

42,000,000—în total o datorie publică de ceva peste 250,000,000 de leĭ vechĭ.

Creşterea avuţieĭ publice. Să nu se creadă, că răua stare financiară a statuluĭ îşĭ avea pricina zemislitoare în o stare asemănătoare a ţăreĭ, şi că înrăutăţirea continuă a daraverilor publice provinea din o scădere a bogăţieĭ poporuluĭ, cum o susţine *Viitorul,* organul partiduluĭ drepteĭ care spunea, pe timpul ministeruluĭ luĭ Anastase Panu: „Cum să nu fim prinşĭ de mirare, cînd videm pe fie ce an cererile ocîrmuireĭ îndoindu-se, pe cînd starea materială a naţieĭ întregĭ merge tot în aceeaşĭ proporţie scazînd şi înrăutăţindu-se“? [112] Din protivă se poate dovedi prea bine, că avuţia publică ce începuse a apuca pe calea suitoare cu cît va timp înainte de domnia luĭ Cuza Vodă, se mănţine şi în timpul acesteĭ domniĭ pe aceeaşĭ scară, ceea ce se vede maĭ lămurit din afacerile comerciale care creşteaŭ necontenit sub îmboldirea producţieĭ sporite a ţăreĭ.

Am văzut în introducere, cum propăşirea agricultureĭ, izvorul de producţie a ţăreĭ, începe de la tratatul de Adrianopole şi această propăşire devine maĭ rostită pe zi ce merge. [113]

Această bună stare a ţarilor romîne nu se răsfrînge în acea a caselor publice, din cauza că ele eraŭ alimentate la inceput tot după sistemul vechiŭ de impozite; maĭ tîrziŭ, după sporirea acestora, din cauza disproporţieĭ tot maĭ mare dintre veniturĭ şi cheltuelĭ.

Aşa pentru Muntenia, la un comerţ total de 207 milioane (92,000,000 import şi 115,000,000 export) era în 1859 un budget de 44,000,000 ; raportul budgetuluĭ la comerţ era la *1 : 4·7.* In 1860 la un comerţ de 265,000,000 (94,000,000 import şi 171 mi-

113. *Viitorul,* 2 April 1861.
114. Maĭ sus, Vol. I, p. 10—11.

lioane export) se vede un budget de 74,000,000, adecă raportul este de *1 : 3'5.*[114] Dar aceasta ar fi fost o îngreuiere pentru țară, în cazul cînd în adevăr țara ar fi răspuns acele sumĭ prevăzute în budget. Ea însă, din motive expuse maĭ sus, nu răspundea aceste sumĭ. Statul se resimți mult maĭ răŭ de cum s'ar fi resimțit țara, șĭ se produse de la început chiar acea descumpenire în finanțe care nu va maĭ putea fi tămăduită și care apăsă ca un munte pe întreaga domnie a luĭ Alexandru Ioan I.

In tot decursul domnieĭ acestuĭ domnitor precumpenirea exportuluĭ se menține, și era păstrat timpurilor maĭ noue a întoarce balanța comerțuluĭ în defavoarea poporuĭuĭ romîn. Așa tabelele statistice ne daŭ următoarele cifre pentru import și export, pentru rastimpul de la 1860 - 1865, în milioane.

		Import	Export
1860	—	169	313
1861	—	179	273
1862	—	175—523	318—904
1863	—	394	324
1864	—	202	401
1865	—	183 - 779	301—1026[115]

Tabloul ne arată lămurit, că afacerile comerciale și deci bogăția țăreĭ sporise în ceĭ din urmă treĭ anĭ, din ceea ce fusese în ceĭ 3 d'întăĭ. Nu e vorbă, încă de pe acuma se putea întrevedea plecarea cumpeneĭ comerțuluĭ în partea defavorabilă țăreĭ, de oare ce încă din 1861 se constată o sporire de 5,000,000

114. Cifrele sunt luate din *Analele Statistice* ale luĭ Martian, 1861, p. 11 și 17. Comp. pe 1860 p. 18 unde Martian exagereează însă cheltuelele făcute cu absenteismul.

115. *Analele statistice* 1865 și 1866. Bucureștĭ, 1867 și 1868. Comp. *Analele economice* 1864 No. 17—20, p. 107 și 121.

de leĭ maĭ mult în importul obiectelor de care producea și țara, dovadă că industria romînă începuse a fi ruinată prin concurența străină.[116] Dar acesta era numaĭ un semn prevestitor lucrurilor ce eraŭ să vină.

Și cu toate aceste Marțian, cel maĭ mare spirit economist de până acuma al Romînilor, se îngrijia de tendințele de sporire ale importuluĭ, cu toată mănținerea favorabilă a balanțeĭ comerțuluĭ. El caută să deștepte lumea asupra primejdieĭ ce ar putea rezulta din prea marele cheltuelĭ făcute în țările străine: „Tot banul, spune el, pe sutele de miĭ de chile de grăŭ ce cumpără străiniĭ trec prin mînile a 4—5 indivizĭ, până ce $^{1}/_{10}$ întră în vizuina unuĭ strîngător, iar restul cuprins în mînĭ neproductive, iesă iarășĭ din țară pe producte străine, la băĭ și voiagiurĭ. Economia rurală afirmă însă adevărat, că orĭ ce moșie saŭ pămînt productiv se istovește, dacă productul venituluĭ luĭ în departare se părăduește. *Unsoarea pămîntuluĭ se cheltuește în străinătate și nu se consumă în țară, spre a i se reda puterea productivă*".[117]

De o cam dată țărite romîne trăgeaŭ foloase din afacerile lor cu străinătatea, foloase ce se rezolviaŭ în îmbogățirea privaților, maĭ ales a agricultorilor și comercianților. Un efect firesc al acesteĭ bune stărĭ a țăreĭ, fu înmulțirea poporațieĭ. Cam de la 1,300,000, cum era maximum pe timpul sfîrșituluĭ regimuluĭ fanariot, se urcă în curînd la întreit: 4,000,000.[118]

116. *Analele economice* 1862, No. 9—12, p. 96. De exemplu: ceara care în 1859 însuma la export 19,974 de leĭ, cade în 1860 la 2,375. *Analele statistice*, 1860, p. 147.

117. *Analele economice*, 1864. Părerile luĭ Marțian care criticase adese orĭ măsurile guvernuluĭ, sunt cu toate aceste reproduse în Monitor. Vezĭ *Mon. of.*, 3 Octomvrie 1865.

118. *Ist. Romînilor din Dacia Traiana*, V, p. 552. Cifra din 1860 este scoasă din acea a contribuabililor Munteniеĭ; 426,000 în 1852 și 569,000 în 1860, ceea ce ar urca numărul total al sufletelor (aproximativ cîte 5 de cap de familie) la 2,500,000 pentru Muntenia, decĭ la 4,000,000 pentru ambele țărĭ. *Analele statistice*, 1860, 1, p. 109.

Ioan Brăteanu arată în ședința ein 17 Fevruarie 1861, că „anul trecut este știut, că a întrat 8,000,000 de galbenĭ în țară numaĭ pe grîŭ și pe porumb și este știut, că din an în an, producția progresază repede la noĭ ; căcĭ anul acesta (1861) s'a sămănat maĭ mult decît anul trecut și în acela maĭ mult decît în aniĭ de maĭ înainte; bucatele s'aŭ vîndut maĭ bine: baniĭ aŭ întrat in țară, cu toate că criza n'aŭ încetat a ne bîntui".[119]

Cu toate aceste propășirĭ ale puterilor productive ale țărilor romîne, este foarte nimerită băgarea de samă a ziaruluĭ *Țăranul romîn* cînd spune, că „strîmtorarea noastră provine de acolo, că nevoile noastre s'aŭ înmulțit, fără să se sporiască și mijloacele de ale îndestula. Cum putem întimpina cele maĭ rafinate trebuințĭ, aplicînd și astă-zĭ mijloacele cele maĭ barbare" ?[120] Bagarea de samă nu se referă însă la nevoia de a rafina și productele munceĭ și a le înalța la nivelul nevoilor viețeĭ maĭ subțirĭ pe care începusem a o trăi; de a nu se mulțămi numaĭ cît cu producția de obiecte brute și de a tinde la desvoltarea industriilor. Preocupată de marea chestiune a timpuluĭ, numita foae aplica cugetările eĭ la munca silită a țăranuluĭ. Nu lipsiaŭ însă și elte băgărĭ de samă încă maĭ adîncĭ și maĭ nimeritoare de adevăr. Așa bună oară tot *Țăranul romîn* lua aminte, că „la noĭ totdeauna prețurile pe grăŭ sunt bune, cînd este lipsă de grăŭ în alte țărĭ".[121] De pe atuncĭ se pusese degetul pe una din rănile feliuluĭ nostru de producțiune care nu poate aduce foloase îmbelșugate, decît cînd agricultura merge răŭ în țările celelalte; că bogăția noastră atîrnă de lipsa și de nevoile altora, iar nu de a lor bogăție și îndestulare.

119. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 18 Martie 1865, suplement.
120. *Țăranul Romîn*, 19 Noemvrie 1861.
121. *Țăranul Romîn*, 18 Fevruarie 1862.

Tot de pe atuncĭ însă se găsește și rădăcina uneĭ păcerĭ ce încă nicĭ astă-zĭ nu a dispărut, anume că țările romîne ar fi pline de bogățiĭ nedesfundate,[122] părere ce ne a făcut cel maĭ mare răŭ, împingîndu-ne la cheltuelĭ nesocotite, pe baza uneĭ închipuite bogățiĭ. In realitate am fost și suntem o țară saracă, a căreia producțiune atîrnă, nu numaĭ de munca omuluĭ, ci și de nestatornicile împrejurărĭ atmosferice.

Starea economică a țărilor romîne mergînd bine, oameniĭ se îmbogățiaŭ; și fiind că această îmbogățire era ușoară și repede, nu se punea preț pe a eĭ dobîndire. Cîștigînd mult și lesne, oameniĭ se deprinsese a cheltui tot așa de ușor pe obiecte neproductive, dîndu-se la o viață luxoasă și destrăbălată, în loc de a aduna capitalurĭ prin economie. Un corespondent din Bucureștĭ al ziaruluĭ *Concordia Romînă* din Budapesta iea aminte cu mult cuvînt, că „aice, Romîniĭ îșĭ mîncă averea și pradă puterea cea înăscută a țăreĭ lor, numaĭ pentru a trăi o viață de stat ce se poate asămăna cu acea a unuĭ vagabond prădător care, fără a maĭ cugeta la viitor, mîncă și bea și risipește toate, numaĭ spre a-șĭ face placul momentuluĭ în care trăește".[123]

Asupra claseĭ conducătoare, îmbogățirea țărilor romîne avu decĭ un efect demoralizător; iar casa statuluĭ nu beneficia, precum ar fi trebuit, din sporirea afacerilor, maĭ ales din cauza refuzuluĭ acesteĭ clase de a participa la nevoile statuluĭ.

Cît despre clasa țărănească, ea se înfrupta foarte puțin din sporul de avuție a țăreĭ. Ba din protivă, cu propășirea mareĭ agriculturĭ, se restrîngeaŭ mijloacele de traiŭ ale săteanuluĭ, de oare ce pămîntul

---

122. Barbu Catargiu în ședința din 10 Ianuarie 1861. *Romînul* 13 Ianuarie 1861. *Țăranul Romîn*, 18 Martie 1862: „prodigioasele resurse ale țăreĭ noastre".

123. *Concordia Romîna*, Budapesta, 18 Septemvrie 1861.

de imaș și de fînaț de care avea nevoie pentru vitele eĭ, de la ingustarea pămîntuluĭ prin Regulamentul Organic,[124] se scumpia necontenit, și pentru a-l avea, trebuia să-șĭ robiască tot maĭ mult munca la proprietar. Apoĭ această muncă se îngreuia pe fie ce zi prin cerințele tot maĭ întinse a le proprietarilor, și fața cu sistemul barbar al execuțiuneĭ rămas din vremile maĭ vechĭ, condiția țaranuluĭ trebuia să se înrăutățască. In afară de circulara luĭ Cogălniceanu raportată maĭ sus, în care cere de la prefecțĭ ca se considere și pe țaranĭ ca cetățenĭ, maĭ avem mărturisirĭ asupra condițieĭ în care se afla țărănimea, în răspunsurile unor comisiunĭ agricole. Acea din județul Gorj constată, că „două din treĭ părțĭ din locuitorĭ sunt lipsițĭ de nutrimînt, de îmbrăcăminte și aŭ locuințe ca animalele, și așa sunt chiar moșneniĭ ce maĭ aŭ o sfoară de pămînt și a-căror avere constă în cîțĭ-va prunĭ plîntațĭ și din care dupa ce fabrică țuĭcă, nu se maĭ desbată până nu o isprăvesc, neîngrijind cîmpul și cultura“.[125] Doctorul Felix, singurul igienist al timpuluĭ și unul din oameniĭ ce aŭ pătruns cel maĭ adînc cu ochiĭ în viitor, constată în chip aproape obștesc răua stare a țăranuluĭ „care nu mînîncă bine și de aceea e leneș; el nu mînîncă decît prea puțină carne și foarte rar lapte. In Muscel buna oară, pentru 80,000 de locuitorĭ se consumă pe fie-care an 1200 de vite, 500 de porcĭ, 1200 de mieĭ, 160,000 de paserĭ și 55,000 ocă de pastramă, adecă un miel la 66 de locuitorĭ *pe an*, un boŭ la 53 de locuitorĭ *pe an*, un porc la 120, 2 paserĭ de locuitor și 277 de dramurĭ de păstramă *pe an*“. Vitele locuitoruluĭ sunt foarte prost îngrijite. Nutrimentul obștesc al țăranu-

124. Maĭ sus, I, p. 439. Comp. *Istoria Romînilor*, VI, p. 109 și urm.
125. *Mon. of.*, 15 Martie 1862.

luĭ e mămăliga. Dacă acest sistem de înșălăciune a stomahuluĭ va maĭ ținea cîte-va zecimĭ de anĭ, rezultatul va fi o mizerie analoagă aceleia ce se poate videa în Germania, în locurile unde se nutresc cu cartofe. Nutrimentul prost devine adese orĭ cauza bețieĭ. Stomahul săturat de buruene și de mămăligă goală, cere un aliment iritator. Sătencile daŭ și copiilor de țîță, rachiŭ. Pelagra a apărut în 1846; acum numărul e mic, dar zicem: caveant consules".[126]

Pentru ce toate aceste lipsurĭ în îngrijirea de interesele adevărate ale țăreĭ? Pentru că, cum spune *Viitorul*: „Astazĭ se face politică și nimine nu gîndește la administrație și organizare".[127] Și să nu se creadă cum-va, că preocuparea cu marele act al Unireĭ paralizase, pentru timpul cît el se frămîntase, puterile claseĭ conducătoare. Și după ce ea se realizase, tot politica în înțălesul cel răŭ al cuvîntuluĭ, adecă intrigile și săpările mutuale, rivalitățile și dușmăniile de persoane, ocupă activitatea oamenilor conducătorĭ. Foarte drept spune o scrisoare din Bucureștĭ, că „și cu unirea adunarea în nimic nu s'a schimbat; atîta numaĭ că patimile saŭ făcut maĭ evidente. Tot noĭ eram în Iașĭ, tot noĭ suntem în Bucureștĭ; tot noĭ am fi și în China".[128]

Politica economică și domnia luĭ Alexandru Ioan I. De și interesele economice vineaŭ numaĭ pe al doile plan în preocupările tuturor guvernelor ce se succedaŭ la cîrma țărilor romîne, totușĭ bine înțeles că acele interese nu puteaŭ fi lăsate cu totul în părăsire, întru cît maĭ ales, fața cu nevoile

126. *Analele economice.* 1861 p. 62. Ce cuvinte profetice! Astăzĭ avem 40.000 de pelagroșĭ și numărul lor sporește cu o repejune înspăĭmîntătoare. In 1898 eraŭ 18.000.
127. *Viitorul,* 7 Iunie 1861.
128. *Tribuna romînă,* 3 Martie 1851,

crescătoare de mijloace băneștĭ, era firesc lucru de a căuta să se găsască acele mijloace și în îmboldirea vieţeĭ economice. Aicĭ însă videm cît de nepregătite eraŭ timpurile pentru această lucrare atît de delicată și mult maĭ greŭ de aplicat, decît copiarea și introducerea cu toptanul a legilor și regulamentelor franceze.

Nicĭ un principiŭ nu călăuzia purtarea elementelor ocîrmuitoare în conducerea afacerilor economice, saŭ maĭ bine principiile puse înainte eraŭ și ele luate din ideile franceze, fără bagare de samă dacă ele se potrivesc saŭ nu cu starea ţarilor romîne. Așa domnitorul spune în mesajul săŭ din 6 Decemvrie 1859, că „noĭ nu admitem nicĭ un sistem protector; ba suntem fericiţĭ că în pămîntul nostru, nu există încă nicĭ una din acele industriĭ artificiale ce nu pot să se ţină, decît prin puterea unor legĭ speciale". Cu toate aceste, și în contrazicere cu acest principiŭ liber-schimbist, el face o excepţie pentru industriile cărbunelui și a fieruluĭ.[129] Acest loc din manifestul domnitoruluĭ fu apreţuit într'un chip foarte favorabil de societatea de economie politică din Paris, unde domnitorul era membru, și care societate era alcătuită din liber-schimbiștĭ.

Oamenii politicĭ ce'șĭ făcuse studiile și în Germania, cea de pe atuncĭ protecţionistă, precum era Cogalniceanu, împărtășiaŭ alte vederĭ. In profesia luĭ de credinţă din 14 Fevruar 1860 cătră alegătorĭ, el spune, că „este pentru libertatea industrieĭ și a comerţuluĭ care și astăzĭ sunt așa de libere, încît străinii aŭ ajuns a fi maĭ favorizaţĭ decît pămîntenii. Insă întru cît vom fi încunjuraţĭ de state cu sistem protecţionist, întru cît vom avea jurisdicţie consulară, voĭ stărui pentru ocrotirea comerţuluĭ și

129. *Mon. of. al Moldoveĭ*, 7 Dec. 1859.

a industriei naționale care, de abia nascîndă, are trebuința de o deosebită îngrijire din partea guvernului".[130] Cogălniceanu și caută să pună în lucrare, ca ministru, profesia luĭ de credință de deputat, cerînd de la prefecțĭ, să îndrume pe proprietarĭ la creșterea cailor pentru armată; „căcĭ ar fi trist, ca necontenit să năzuim la străinĭ, chiar pentru acele ce le putem găsi la noĭ".[131] Tot Cogălniceanu maĭ iea măsura a se înființa răsădnițe de copacĭ de pădure în Vlașca, Brăila și Iașĭ,[132] spre a reîntregi pădurile, ale căror pustierĭ începea să-șĭ arăte urmările în secetele neobicĭnuite și în revărsările de ape tot atît de cumplite. Dar la atîta se mărginește politica protecționistă a luĭ Cogălniceanu. Și cum putea el să facă maĭ mult pe acest tărîm, cînd era rupt și hărățit în toate părțile de opoziția ce tindea să-l sfîșie?

Fața cu asemene stare a spiritelor, nu trebue să ne mirăm, daca videm păstrîndu-se taxa de 5% asupra exportuluĭ, prin care se scumpiaŭ productele țăreĭ și se îngreuia desfacerea lor în străinătate, cu toate că uniĭ oamenĭ cu vederĭ maĭ largĭ, precum era Ioan Brăteanu, cereaŭ desființarea eĭ și atribuiaŭ chiar eĭ și criza economică ce bîntuia Muntenia la începutul noueĭ domniĭ.[133] Cu începere de la 1 Ianuarie 1862 taxa pe export se desființază; însă, lucru caracteristic pentru ideile timpuluĭ, desființarea eĭ nu se face din considerațiĭ economice, ci din motive politice. Anume tot pe atuncĭ Turcia schimba și ea politica eĭ vamală, reducînd taxa de export de la 8 la 5% și urcînd pe cea de import de la 5 la 8%, schimbare care lăsa să se întrevadă o li-

130. *Steaua Dunareĭ*, 19 Fevruarie 1860.
131. *Mon. of. al Mold.*, 9 Dec. 1860.
132. *Mon. of.*, 14 Sept. 1864. Comp. *Ibid.* 14 Mărtie 1865.
133. *Mon. of., al Țăreĭ rom.*, 13 Iulie și 2 Aug. 1860.

cărire de interes economic în capetele înfundate de pe malul Bosforuluĭ.

Indată ce Negri află de tratările Porțeĭ în această privire, el sfătueşte pe domnitor ca, în loc de a reduce taxa de export de la 8 la 5°/o precum făcea Poarta, se o suprime cu totul, iar cea de import să o lese tot la 5°/o, spre a nu părea că urmează pe suzerana eĭ în întocmirea treburilor materiale şi a întări astfeliŭ poziția autonomă a Principatelor-Unite, documentată prin încheierea de tratate de comerț deosebite.[134] Se înțelege însă că acest chip de a apara interesele politice, prin măsurĭ economice nechibzuite şi nestudiate, aducea un mare răŭ, o descumpenire în budgetul țăreĭ, a căreia veniturĭ fură de o dată redusă cu suma însămnătoare de 8,500,000 de leĭ, fără a se pune nimic în loc.[135] Această împrejurare sili pe guvernul din 1863 să reînființeze taxa pe export. Aceiaşĭ idee îl conduce şi în chestiunea participăreĭ țărilor romîne la expozițiunea universală din Londra, din anul 1863. Guvernul se hotărîse să iee parte la acea expozițiune, obținînd făgăduința unuĭ loc deosebit de Turcia. Comitetul expozițiuneĭ, se vede după stăruințele ambasadoruluĭ otoman, reveniod asupra acesteĭ dispozițiunĭ şi punînd Principatele la un loc cu Egiptul în cuprinsul loculuĭ atribuit împărățieĭ turceştĭ, guvernul romîn se leapădă de ideea împărtăşireĭ la acea expoziție, cu tot interesul cel mare ce-l avea de a face cunoscute Apusuluĭ productele pămîntuluĭ romănesc.[136] Incheindu-se tocmaĭ pe atuncĭ o con-

134. *Negri către Cuza,* 2 Fevruarie 1861. *Corespondența,* p. 80. Comp. p. 228.

135. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.*, 7 Aug. 1861. *Mon. of. al Mold.*, 11 Sept. 1861.

136. Scrisoarea luĭ Alexandri din 10 Iaanuar 1862 în *Mon. of.*, 14 şi 18 Ianuarie 1862. Comp. *Romînul,* 14 Ian. 1862 şi *Țăranul Romîn,* 4 Fevruarie 1862.

venție telegrafică între mai multe state europene, ocîrmuirea Principatelor declară că aderă la ea, în contra părereĭ Turcieĭ care credea că nu e de nevoie o atare adeziune a Romanieĭ, întru cît subsemnătura eĭ obligă și Principatele. Paralel cu această emancipare continuă de sub epitropia otomană, C. Negri declară capuluĭ poștelor turcești, că dacă Poarta va maĭ întîrzia cu plata către statul romîn a datorieĭ rezultate din tranzitul depeșelor turceștĭ, depeșile nu vor maĭ fi transmise.[137] Maĭ tîrziŭ Principatele-Unite încheie o convenție telegrafică și cu Rusia.[138]

Cît de puțin se gîndiaŭ oameniĭ conducătorĭ la interesele curat economice, se vede din o măsură care acopere de ridicul pe aceĭ ce o luară, dar pe care eĭ o hotăresc în deplina seriozitate a uneĭ coapte chibzuințĭ. Anume, fiind nevoie de scamă pentru bolnaviĭ din spitale, consiliul miniștrilor dispune să se facă o comandă de cîrpe vechĭ *la Paris,* pentru procurarea materialuluĭ trebuitor. Guvernul francez, crezînd că o asemene comandă avea de scop a alimenta *fabricele de hîrtie* (!) din Principate, oprește exportul cîrpelor. Că nechibzuința unuĭ asemene act fu simțit de oameniĭ timpuluĭ, se vede de pe chipul cum el este comentat de Martian care, ce e drept, privia măsurile economice în ele însășĭ, și nu prin ochelariĭ politiceĭ. „Ce trebue să se creadă despre economia societățeĭ noastre, cînd pănă și zdrențele trebue să le aducem din străinătate!“[139] Și dacă nu ne îndreptasem măcar către un loc maĭ puțin îndepărtat ca Parisul, aceasta o făcusem maĭ ales din

137. Papadopol-Calimah, *Amintirĭ,* p. 426. Cf. *Negri c. Cuza* 24 Martie 1861, *Corespondența,* p. 99.
138. *Mon. of.,* 4 și 7 Decemvrie 1862.
139. *Mon. of. al Țăreĭ Rom.,* 8 Iunie 1861 Cf. *Analele economice,* 1861, p. 101.

interese politice, pentru a da de cîştig „mareĭ noastre surorĭ“.

Urmîndu-se maĭ departe cu reorganizarea ţărilor romîne, după sistemul şi cu elemente din Franţia, se aduc în 1861 doĭ ingínerĭ, Drumont şi Bonnet, unul ca inspector general altul în însuşire de şef al serviciuluĭ drumurilor, aĭ căror leafă însuma împreună cifra însămnătoare de 150,000 de leĭ pe an;[140] apoĭ un inspector reorganizator al finanţelor, François du Coudray.[141] In afară de această întroducere a elementelor franceze în Principate, se urmează înainte cu trimiterea de tinerĭ pe socoteala statuluĭ în Franţia. Astfeliŭ se trimit treĭ stipendiştĭ la studiĭ navale la scoala din Brest.[142] Trimiterea sta în legătură cu înfiinţarea flotileĭ şi cu promulgarea unuĭ regulament de navigaţie.[143] Apropriarea civilizaţieĭ franceze merge însă până la imitarea unor aşăzâminte ce nu aveaŭ în Principatele-Unite niciĭ un temeiŭ de a fi. Aşa se înfiinţază în Bucureştĭ o casă pentru invaliziĭ militarĭ, imitaţie a Otelului Invalizilor din capitala Franţieĭ, cu toate că invalizĭ în adevăratul înţăles al cuvîntuluĭ nu se puteaŭ întîlni în ţările romîne. Doamna contribue cu 300 de galbenĭ, din caseta eĭ, la înzăstrarea acestuĭ aşăzămînt.[144]

Cît de puţin priceputã era însă ocîrmuirea în da-

140. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 26 Maĭ 1861. *Mon. of. al Mold.*, 23 Maĭ 1861. *Unirea*, 3 Iunie 1861.

141. *Voix de la Roumanie*, 2 Noemvrie 1861.

142. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 8 Iunie 1861.

143. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 19 Ianuarie 1861. *Mon. of. al Mold.*, 24 Oct. 1861. Regulamentul în *Mon. of.* 4 Oct. 1862.

144. *Mon. of.*, 27 Oct, 1862. Regulamentul caseĭ invalizilor. *Ibidem*, 28 Oct. 1862. *Le Siècle* 2 Sept. 1862 spunea foarte bine: „Un des côtés curieux de la nation roumaine c'est son esprit d'imitation de tout ce qui est français. L'amour propre gaulois n'a certes rien à y redire; mas les vieilles habitudes des Roumains, certains intérêts s'accommodent-ils aussi bien de l'introduction universelle de notre système de gouvernement“?

raverile economice se vede din următoarele fapte mai caracteristice:

Intăĭ că se desfiinţază coşerele de rezervă, una din creaţiunile înţelepte ale regulamentuluĭ organic în o ţară a căreia existenţă se baza în întregimea eĭ pe o producţiune aleatorie. Se aducea ca argument în contra coşerelor, că depunerea porumbuluĭ în ele se făcea neregulat şi că, fiind el pastrat în rele condiţiunĭ, se strica; împrejurărĭ care, precum observă Ioan Ionescu, puteaŭ îndreptăţi numaĭ reforma saŭ îmbunătăţirea, iar nu desfiinţarea coşerelor.[145]

O altă împrejurare, în care se vădeşte nepriceperea ocîrmuireĭ în ale economieĭ, priveşte cultura viermilor de matasă.

Putinţa acesteĭ culturĭ fusese mult înlesnită, prin măsurile luate de principele Ştirbeiŭ, de a plînta duzĭ în multe părţĭ ale Munteniei. Incă din 1852 acelaş domnitor luâ măsura de a întroduce sămînţă milaneză care îmbunătăţi mult producerea burangiculuĭ. In 1857 George Coemzopol, starostele bogasierilor din Bucureştĭ duse la fabricele de matasă din Lyon probe de burangicul nostru şi căpătă încurajările cele maĭ marĭ. In 1859 el se uni cu G. Cantacuzino, V. Nicolicĭ, V. Obedeanu şi N. Andronescu în o societate (compania sericicolă) pentru cultura mătăseĭ, şi eĭ înfiinţară o fabrică pe moşia Dămâroaea. In darea de samă a activităţeĭ anuluĭ I a aceleĭ societăţĭ, cetim: „Aducînd o maşină cu 160 de roţĭ după metoada perfecţionată din Lyon, 4 femeĭ torcătoare, modele şi un maşinist, am operat în vara anuluĭ 1859, cu multă înlesnire, manipulaţia a 10,000 ocale de gogoşĭ, cumpărate numaĭ în piaţa Bucureştilor, şi am extras 409 ocale matasă de cea maĭ fină calitate, aprobată de fabri-

145. *Ţăranul Romîn*, 3 Fevruarie 1863.

canţiĭ din Lyon unde s'a trimis spre vînzare, formînd ca la 40 de fete romîne să toarcă după metoada perfecţionată.[146]

O împrejurare cu totul întîmplătoare trebuia însă să abată pe o cale greşită, mersul acestuĭ fericit început, şi să aducă în curînd ruina unuĭ feliŭ de ocupaţiune ce părea menit a spori într'un chip îmbucurător producţiunea ţărilor romîne. Anume se ivise în Franţia o boală în vermiĭ de mătasă, şi crescătoriĭ de aicĭ căutară să-şĭ regenereze sămînţa. Ştiind, din vizita luĭ Coemzopol la Lyon, că în ţările dunărene se cultiva mătasă, veniră aicĭ spre a căuta, însă nu fire, ci sămînţă, a căreia producere exclude pe acea a mătăseĭ.[147] Producerea sămînţeĭ, cînd poate fi desfăcută, aduce însă însutit folos decît acea a mătăseĭ. Îndemnaţĭ prin preţurile ne maĭ auzite ce Franceziĭ oferiaŭ pentru sămînţă (până la 100 de galbenĭ ocaua), toţi producătoriĭ din Muntenia se puseră pe produs sămînţă, daunînd în mod îndoit cultura la care se dedaŭ; maĭ întâĭ fiind că o îndepartaŭ de modul eĭ trainic de punere în lucrare, pentru unul ce era să ţină numaĭ cît timp boala era să bîntue Franţia; apoĭ prin aceea că, deprinzîndu-se cu cîştigurĭ marĭ, eraŭ să despreţuiască pe acele maĭ micĭ, dar statornice, ale producereĭ mătăseĭ. Cultura sămînţeĭ se şi desvoltă într'un chip aproape de necrezut. Anume, în afară de cele 10,000 ocale de gogoşĭ prefăcuţi în mătasă în anul întâĭ, la fabrica de la Dămăroaea, se maĭ exporta în:

147. Din cauză că gîndaciĭ trebue lăsaţi să iasă din gogoşĭ, pe care îĭ sparg, rupînd firele. Pentru a păstra gogoşiĭ spre tors, trebue încălziţĭ, omorînd astfeliŭ gîndaciĭ din eĭ.

146. *Analele economice*, 1860, Trim. II, p. 49. Statutele companieĭ sericicole în *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 18 Iunie 1860.

1859	pentru	34,526	leĭ gogoşĭ	şi pentru	300,300	leĭ sămînţă
1860	—	100,443	—	—	904,273	—
1861	—	202,482	—	—	3,482,781	—
1862	—	125,273	—	—	4,281,528	—
1863	—	100,452	—	—	11,300,178 [148]	—

Marţian şi aicĭ văzu greşită direcţie a activităţeĭ producătoare şi dădu strigătul de alarmă. El spune încă în 1861, în plina înflorire a comerţuluĭ sămînţeĭ şi a producţiuneĭ gîndacilor: „Numaĭ o cauză întimplătoare favorizază atît de mult exportul sămînţeĭ. Ne bucurăm de un folos maĭ mare, dar foarte efemer, şi în loc să întroducem în ţările straine matasa noastră şi să ne asigurăm o vînzare permanentă a productuluĭ nostru, ne am ruinat însuşĭ fabricaţiunea pe maĭ mulţĭ anĭ“.[149] Compania sericicolă cere chiar de la guvern oprirea exportuluĭ sămînţeĭ şi învoirea numaĭ a celuĭ al gogoşilor. Ocîrmuirea însă videa numaĭ partea financiară a lucruluĭ. In o circulară din 3 Noemvre 1862 a ministruluĭ de interne, se spune: „De cît-va timp această industrie a luat o desvoltare considerabilă şi va aduce în ţară capitalurĭ care se pot număra între veniturile principale ale ţăreĭ. Ministerul, avînd în videre aceste foloase, a luat şi va lua toate măsurile putincioase pentru propăşirea acesteĭ industriĭ“.[150] Dar tocmaĭ măsura de căpitenie, cerută de compania sericicolă, nu este luată de minister, şi în curînd stîngîndu-se boala gîndacilor din Franţia, sămînţa începe a nu maĭ fi cautată şi doĭ anĭ după

---

148. *Analele economice*. 1861 p. 68; 1862 p. 136 şi 1866, IV, p. 105. Cf. Obedenaru, *La Roumanie économique*, p. 167. A. D. Xenopol *Studiĭ economice*, Craiova 1882, p. 56. Industria mătăseĭ devenise aşa de însămnată, că trebuise să se înfiinţeze cantaragiĭ anumiţĭ pentru cîntărirea gogoşilor. *Romînul*, 25 Maĭ 1862.

149. *Analele economice*, 1861, citate.

150. Reprodus de *Ţăranul Romîn*, 11 Noemvrie 1862.

ce exportul din cultura gîndacilor ajunsese la 11 milioane, el cade la 11,000 de lei! [151]

Cu toate aceste, în un articol înserat în *Monitorul oficial*, se atrage luarea aminte, ca nu cumva „să facem și cu gîndacii, după cum am făcut cu inul, cu cînepa și cu stupii. Inul era o bogăție mare pentru țară, dacă am fi pus mult; am fost însă nepăsători și am păgubit. Albinele nu ne cereaŭ mai nici o muncă și ne aduceaŭ foloase; le am părăsit și pe dînsele și a început să ne vină ceară din țări străine. Tot astfeliŭ, vom păți și cu creșterea gîndacilor". In teorie Monitorul și cu guvernul eraŭ pentru măsurile cele mai bune; în practică însă se certaŭ, se disputaŭ, iar țara o lăsaŭ în voia soartei și, fața cu situația de atunci, nici nu se putea să fie altfeliŭ.

Dar pare că numai în această privire guvernul rămăsese surd la cererile de îndreptare! Organele timpului ne mai raportează încă multe alte dorinți rămase neîndeplinite: Așa *Romînul* cerea în deobște perfecționarea industriei, spre micșurarea importului care de pe atunci, cum am văzut, arăta tendință spre urcare. Foarte însemnată este cererea lui Nedelcovici de a se scuti de slujba militară industriașii ce ar voi să călătoriască în străinatate.[152] In loc de a se urma astfeliŭ, se încuviințază ușurarea slujbei militare elevilor din scoalele teoretice, aspiranților la funcțiuni, ușurare *ce aŭ atras mai cu deosebire poporația țărei spre funcționarismu și traiul parazitar.* De asemene comițiile agricole din județul Gorj cer să se construiască coșere pentru vite;

151. *Analele economice* 1866, IV, p. 105. Xenopol *Studii economice*, p. 56. Pe lîngă aceasta, exportatorii sămînței, mai ales Evrei, compromisese și reputația sămînței romănești, amestecînd-o cu sămînță de mac.

152. *Cîteva cuvinte asupra creșterei gîndacilor de mătasă. Mon. of.*, 18 Aug. 1864.

și să se plînteze duzĭ pe marginile șoselelor, de oare ce se vede marea aplecare a locuitorilor pentru creșterea vermilor de matasă.[153] Acele din Județul Ilfov propun, ca gunoiul din sate, în loc să fie ars, să fie întins pe ogoare, spre a le îngrășa.[154] Açele din Teleorman cer întroducerea mașinelor, brațele lipsind: „Dacă am avea, după pămîntul nostru, și brațele trebuitoare, am fi fericițĭ".[155] Guvernul însă nu se vede să fi dat măcar o circulară îmbolditoare în aceste privințĭ.

Să venim acuma la altă măsură luată de guvernele domnitoruluĭ Alexandru Ioan I care adăugi mult la uciderea și a restuluĭ de comerț și de industrie ce se maĭ menținea în Moldova în mînile elementuluĭ indigen. Maĭ întăĭ contribui la această mișcare folosul procurat Jidovilor prin desființarea taxeĭ lor. [156] Apoĭ îndeletnicirile cu comerțul și cu industria ale pămîntenilor eraŭ ocrotite prin existența breslelor. Loviturile primite însă de a lor organizare, încă din vremile anterioare domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I, slăbise foarte mult puterea de împrotivire a Romînilor contra asalturilor din ce în ce maĭ puternice ale străinilor în deobște și maĭ ales ale Evreilor — căcĭ breslele eraŭ o protecție încuviințată băștinașilor sub mantia religiuneĭ. [157] Regulamenlul Organic scutise pe neguțitoriĭ străinĭ cu diridicata de plata patenteĭ. Prin abuzurĭ, se folosiaŭ de această scutire și ceĭ cu deamăruntul care eraŭ pușĭ în o poziție pre-

153. *Mon. of.*, 10 și 28 Martie și 11 și 18 Aprilie 1862.
154. *Mon. of.* 28 Martie 1862.
155. *Mon. of.*, 11 și 18 Aprilie 1862. Pe atuncea se întroduse prima mașină de trierat. *Unirea* 19 Aug. 1861.
156. Asupra chestiuneĭ cărneĭ, vezĭ *Mon. of. al Mold.*, 9 Fevruarie 1860. Comp. *St. Dun.*, 24 Martie și 24 Aprilie 1860. Maĭ sus, p. 179.
157. Vezĭ asupra decădereĭ organizăreĭ breslelor. *Ist. Romînilor din Dacia Traiana*, VI, p. 204.

cumpenitoare fața cu neguțitorii pămînteni. Prin un ofis din 1850 se supusese la patentă toți neguțitorii străini, modificîndu-se în acest punt Regulamentul Organic; dar dispoziția nu se puse în lucrare, din cauza împrotivirei consulilor străini.[158] Ministrul M. Costache impune iar neguțitorilor plata patentei; noue protestări din partea consulilor olandez și englez. Lucrurile merseră așa pănă la votarea legei patentelor în Septemvrie 1860, prin care lege se egalizaŭ în această privire neguțitorii străini cu acei pămînteni.

Dacă însă era vorba de proteguirea industriei și a comerțului indigen contra celui practicat de străini, nu era îndestulător a se pune pe o treaptă egală ambele elemente, căci lăsate de sine, din multe pricini, industría și comerțul băștinașilor nu putea ținea concurența cu străinii. Și breslele ce tot mai existaŭ, de și aproape nimicite ca așăzăminte ocrotitoare, căutară de a apăra pe altă cale îndeletnicirile cărora ele preșideaŭ. Așa breslele din Bucureștí,[159] în scopul de a apăra pe Romîni contra concurenței străine, cerură măsura de a supune pe neguțitorii și industriașii străini care voiaŭ să se înscrie în bresle, la darea unei chezășii cuprinzătoare, că străinul neguțitor: 1) se va supune legilor țărei în daraverile sale cu pămîntenii și nu va invoca protecția străină; 2) că va da cuvenitul respect starostelui breslei; 3) că va contribui la cheltuelele ceremoniilor și la sărba-

158. Art. XIV din anexa lit. P. In cercetarea sămilor pe 1856 prezentată adunărei din 1859 (*Tribuna Romîna*, 5 Iuniu 1860), se spune că „darea străinilor era numai de 1003 lei, din pricină că neguțitorii străini cu deamăruntul refuză a lua patentă; iar guvernul nici odată n'a avut curajul a aplica legea".

159. Pe la 1860, eraŭ încă în Bucureștí următoarele bresle mari (afară de cele mici): *Bogasierii* (staroste G. Comemzopol), *Cojocarii subțiri* (G. Rădulescu), *Argintarii* (I. Sărbănessu), *Brașovenii* (I. Sotir), *Croitorii* (C. Ionescu), *Bacanii* (P. Fotinov), *Șalarii* (I. Constantin), *Pantofarii* (N. Ionescu). Vezi *Mon. of. al Țărei Rom.*, 15 Octomvrie 1860.

rea patronuluĭ bresleĭ.[160] Ministrul Epureanu în Muntenia casază aceste dispozițiĭ pe motivul, că starostiĭ nu ar avea căderea a determina juridicția căreia trebuiaŭ să se supună străiniĭ ; iar asupra cerereĭ de căpitenie, acea privitoare la participarea străinilor la cheltuelele bresleĭ în care se înscrieaŭ, ministrul întimpină într'un chip îngăimat, că ea ar fi îndeplinită prin condiția formuleĭ de garanție, lucru ce nu se întîmpla de loc, de oare ce formula prescrisă de ministru, în locul chezășieĭ cerute de bresle, impunea garantuluĭ unuĭ negutitor străin, să chezășluiască numaĭ plata patenteĭ și a zecimilor adiționale, dar prin nicĭ un cuvînt nu se pomenia de cheltuelele particulare ale bresleĭ. Guvernul, cum o spune chiar pe față jurnalul de casare a dispozițiilor luate de bresle, avea interes numaĭ a clasa grabnic pe patentariĭ străinĭ și a nu-ĭ îngreuia cu alte plățĭ, pentru ca maĭ ușor să răspundă patenta ; decĭ urmăria numaĭ un interes fiscal și de loc scopul de a protegui comerțul și industria băștinășilor contra concurențeĭ străine.

In această prigonire a intereselor economice pe baza fiscalitățeĭ, guvernul era sprijinit de opinia publică, chiar din partea organelor opozițieĭ, precum era *Conservatorul progresist*, organul partiduluĭ drepteĭ și al majorităţeĭ adunăreĭ, care dă o zdravănă lecțiune starostilor ce se încumătaŭ a lua dispozițiile de maĭ sus, spunînd, că „eĭ ar vroi să creeze stat în stat ; că s'ar amesteca în daraverĭ unde nu aŭ ce căuta, de oare ce starostiĭ nu sunt altă ceva de cît agențiĭ fisculuĭ pentru strîngerea contribuțieĭ din paten-

160. Aceste cheltuelĭ eraŭ însămnătoare. D. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*. Bucureștĭ 1869, p. 743 spune, că „breslele țineaŭ foarte mult—până la bătae inclusiv—la *șartul lor* și, in dorința de a se întrece unele pe altele, munciaŭ din zor, îșĭ făceaŭ concurență la toartă pentru bogăția steaguluĭ bresleĭ, pentru măreția sărbăreĭ lor anuale, cînd mergeaŭ la anume biserică, la anume icoană ca să sărbeze praznicul și pe patronul bresleĭ".

tă".[161] Tot așa și Neculaĭ Docan, membru în comisia centrală, cu prilejul desbaterilor unor zecimĭ adiționale ce trebuiaŭ să fie impuse în folosul camerilor de comerț, care trebuiaŭ să înlocuiască breslele, susține, că „starostiile și corporațiile nu slujesc decît spre a împiedeca libera desvoltare a meseriilor, oprind arbitrar pe indivizĭ a trece din o branșă în alta și împovorîndu-ĭ cu felurimĭ de dărĭ spornice, necunoscute fiscului".[162]

Trebue să amintim însă, că scutirea breslașilor străinĭ de a suporta cheltuelele bresleĭ care se face în Muntenia abia în 1860, în Moldova ființa încă din anul 1838, cînd Mihaĭ Sturza prin un ofis al săŭ dispusese, ca „Evreiĭ, peste taxa către stăpînire (taxa Jidovilor) admisă de la nația lor și altă dare spre ținerea de spitale și pentru ceĭ nevoieșĭ dintre eĭ, nu pot fi îndatorițĭ a maĭ plăti și deosebita zeciuială, în trebuința breslelor ce nu sunt de neamul lor".[163]

Această anterioritate a desființăreĭ îngreuiereĭ comercianților și industriașilor străinĭ în Moldova decît în Muntenia, unită cu puhoiul evreesc ce a inundat pe cea d'întăĭ, explică cum se face că în această țară distrugerea îndeletnicirilor economice din mînile Romînilor a fost mult maĭ adîncă decît în Muntenia. De aceea, pe cînd în Bucureștĭ breslele eraŭ încă pline de negutitorĭ și de industriașĭ pe la începutul domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I, în Moldova ele figuraŭ maĭ mult cu numele, rămînînd la multe din ele numaĭ starostele și cu—steagul.[164]

161. *Conservatorul progresist*, 28 Octomvrie 1860.
162. *Protocolul ședințelor com. centrale* XXI, 15 Iunie 1860.
163. *Manualul administrativ al Mold.*, II, p. 45. Comp. *Istoria Romînilor din Dacia traiană*, VI, p. 204.
164. In *Iașĭ* se văd trecuțĭ în lista alegătorilor pentru eforia orașuluĭ (sfatul orășănesc), breslele următoare cu starostiĭ lor: *Bacaliĭ* (staroste: V. Dimitriu și 15 breslașĭ, toțĭ cu nume romăneștĭ) *Droșcariĭ* (I. Calinescu cu 16 br.), *Rachieriĭ* (N. Suciu cu 10 br.), *Păscariĭ* (Panaite Boinea cu 11 br.), *Crîșmariĭ* (Al. Dumitriu Zurba cu 18 br.),

Tendința de a protegui străinii în dauna pămîntenilor se mai vede din următoarea împrejurare: In ședința din 14 Iunie 1860 venind în desbatere înțalesul cuvîntului *acaret* din art. 379 al regulamentului organic al Munteniei care dispunea, ca străinul de rit creștin chiar, înainte de a lui naturalizare să-și poată „întrebuința al saŭ capital în ori ce cumpărătoare de acareturi va voi“, [165] se interpretează acel cuvînt în ințălesul că ar cuprinde și moșii. Marțian și Eugeniu Stătescu referendar la biuroul statistic protestează contra acestei lărgiri a ințălesului cuvîntului, mergînd însă prea departe în rostirea temerilor lor, că s'ar da și Evreilor putința de a cumpăra moșii, de oare ce articolul din Regulament prevedea anumit ca această facultate să fie încuviințată numai străinilor *de rit creștin*. [166]

In 1864 însă se votează o lege care încuviințază străinilor creștini dreptul de a cumpara imobile rurale. Marțian se rostește și în protiva ei, spunînd, că „națiunea cu indignare ar declina puternicul ajutor al capitalurilor străine și ar preferi mai bine a fi de 5 ori mai saracă, dar proprietară a pămîntului, decît expropiată în țara ei și a privi cum moșiile ce aŭ fost odinioară ale fiilor ei, mai tîrziŭ vor produce noilor

---

Hiristigiii (Toderiță Ioan cu 2 br.) și următorii *staroști de meserii*: Neculai State staroste de *Blănari*, A. Grigoriu de *Talpalari*, Gr. Cornință de *Cărămidari*, Cost. sin Neculai de *Zugravi*, Stan sin Petru de *Saidaccari*, Ioan sin Andrian de *Argintari*, N. Domnu de *Bărbieri*, Gh. Negrea de *Abageri*, V. Paraschiv de *Cibotari mold.*, Gh. Ioan de *Cojocari*, Gr. Hairaga de *Casapi*, N. Popovici de *Pitari*, P. Tanase de *Mindirigii*, Gr. Ioan de *Olari*, T. Vasiliu de *Mahali*, Iancu Vasiliu de *Cizmari*, Ioan Grigoriu de *Teslari*, Iord. Găluşcă de *Lăutari*, Anania Costea de *Hornari*, N. Petru de *Cibotari rusești*, P. Roma de *Cibotari nemțești*, D. Teodor de *Pietrari*, P. Sîrbu de *Croitori mold.*, Grig. Cuciureanu de *Grădinari*. (*Monit. of. al Mold.*, 29 Septemvrie 1859).

165. *Analele parlamentare ale Românieĭ*, I, p. 364.

166. *Analele economice* 1860, 2 p. 25 și 30. Lazăr Șăineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturei romîne*, Bucureștĭ 1890 II, p. 8, arată că ințelesul cuvîntului *acaret* e discutabil.

proprietarĭ de 5 orĭ maĭ mult. Ce folos *maĭ mult*; tot nu va fi al eĭ! Ţara romănească nu ar fi a Romînilor. Apoĭ cu cît se va urca preţul moşiilor, prin întocmirile străinilor, cu atîta maĭ greŭ ar fi pentru fiiĭ şi nepoţiĭ foştilor proprietarĭ de a maĭ pune stăpînire pe ele". S'ar părea dupa ziarele străine, că principele privia cu părere de răŭ răstringerea dreptuluĭ de a cumpara imobile rurale numaĭ străinilor de rit creştin.[167] Aiurea Marţian adaoge, privitor la ideea de a se favoriza întrarea capitalurilor străine în ţară: „Capitalele străine vor aduce străinilor procente; întreprinzătoriĭ străinĭ vor profita din întreprinderĭ; exploatatoriĭ străinĭ vor exploata pentru sine".[168]

Precum unele din măsurile economice luate de guvern sunt dictate de interesul politic, aşa altele se îndeplinesc sub îmboldirea celuĭ fiscal, încît tot cugetărĭ straine adevărateĭ stărĭ de lucrurĭ împing pe guvernanţĭ la lucrare pe tarîmul avuţieĭ publice. Se tindea în deobşte la sporirea veniturilor statuluĭ, iar nu la adaosul puterilor productive ale ţăreĭ, care puterĭ, dacă sporiaŭ, aceasta era datorită împrejurărilor; ba am văzut, cum mersul firesc al aceşteĭ propăşirĭ era stinghirit prin nepricerea ocîrmuitorilor în ale economieĭ. Ca măsurĭ fiscale citām: Părăsirea sistemuluĭ arendăreĭ vămilor care aducea numaĭ 6 milioane 300,035 de leĭ venit pe an, pentru ambele ţărĭ şi de la 1861, exploatarea lor în regie, ceea ce urcă de odată venituĭ lor la 11,029,919 leĭ;[169] introducerea contabilităţeĭ franceze care are de efect

167. Legea promulgată în *Mon. of.*, 20 August 1864. *Le Monde*, 13 Decemvrie 1862: „Bien que le prince en eût témoigné son regret en diverses occasions". *La Presse d'Orient*, 14 Decemvrie 1864: „Le prince régnant avait vu personnellement avec regret la persistance du conseil d'Etat à refuser aux Ottomans et aux Juifs le droit de propriété".
168. *Analele economice*, 1860. I. p. 15.
169. *Mon. of. al Ţăreĭ Rom.*, 28 Martie 1861.

a maĭ restrînge abuzurile cu baniĭ publicĭ;[170] facerea uneĭ legĭ de urmărire pentru împlinirea contribuțiunilor, lăsate pănă acuma la bunul plac al birnicilor;[171] concentrarea tuturor lucrărilor relative la agricultură la ministerul lucrărilor publice; înființarea camerilor de comerț, consiliilor de igienă, medicilor de plasă; înființarea tipografieĭ statuluĭ prin prefacerea aceleĭ de la Sf. Sava. Toate aceste măsurĭ, bune în ele însăşĭ, aveaŭ de neapărată urmare sporirea funcționarilor şi îngreuierea budgetuluĭ. Tot în această direcție împing şi alte măsurĭ ce nu stăteaŭ în legătură cu acele financiare, precum regularea ierarhieĭ militare şi sporirea efectivuluĭ armateĭ de la 7252 la 10,573 în 1861, afară de dorobanțĭ 7579 şi de grănicerĭ 4637 care rămîn tot la acelaş număr; organizarea inspecțiilor scolare, acea a seminarilor a consiliuluĭ scolar superior provizor, etc.[172]

Măsurĭ țintitoare la schimbarea stăreĭ materiale a țăreĭ se ieaŭ puține. In primul loc trebue amintite silințele pentru întocmirea căilor de comunicațiunĕ, din care existaŭ în țările romîne numaĭ acele făcute de de Bibescu şi de Mihail Sturza. Din 1,192,606 stînjenĭ cît era totalul lungimeĭ drumurilor marĭ din România, pănă la 1862 se şoseluise numaĭ 149,585 iar 129,808 eraŭ în lucrare, maĭ rămînînd încă neatinşĭ 913,213 de stînjenĭ. In aşa de ră stare se aflaŭ drumurile, că veştile din Iaşĭ sosiaŭ în Bucureştĭ maĭ curînd prin gazetele din Paris, decît direct din foasta

170. *Ibidem*. 31 August 1861. *Mon. of. al Mold.*, 25 Noemvrie 1861.
171. Din 31 Martie 1862. *Mon. of.*, 9 Maĭ 1862.
172. Asupra acestor legĭ vezĭ *Mon. of.*, din 2 Aprilie, 11 Iunie, 4 şi 15 August, 16 şi 26 Septemvrie. 2 Octomvrie si 17 Decemvrie 1862. Comp. *Mon. of. al Mold.*, 20 Septemvrie 1860 şi Expunerea de motive a budgetuluĭ pe 1861. *Mon. of. al Țareĭ Rom.*, 19 Ianuarie 1861. Comp. *Naționalul*, 17 Martie 1860.

capitală a Moldovei, [173]. Se maĭ concedează construirea unor podurĭ de fier, cea întâĭ concesiune către o companie străină, Barklay și Standford, pentru suma de 18,000,000 de francĭ plătitorĭ în 16 anĭ. Lucrările se încep în 1865. [174] Privitor la capitală, cu prilejul inundațiilor din 1865, domnitorul iea maĭ multe măsurĭ pentru a preîntimpina întoarcerea răuluĭ și, după inițiativa luĭ, se votează două legĭ : una pentru desființarea morilor pe cursul Dîmboviței, alta pentru facerea cheiurilor acestuĭ rîŭ. Tot odată se introduce sistemul pavăreĭ stradelor Bucureștiuluĭ cu pietre cubice, în locul podurilor de lemn ce existaŭ până atuncĭ. [175]

Asupra stăreĭ străzilor din capitală găsim într'o corespondență a *Steleĭ Dunăreĭ* următoarele: „Lumea se întreabă, dacă nu ar fi mijloc a se drege pavelele din capitală, pe care pietoniĭ, lasă că înoată în tină, dar saŭ îșĭ scrintesc picioarele saŭ îșĭ sfarmă unghile; trăsurile se strică; ceĭ ce staŭ în trăsură îșĭ mușcă limba, îșĭ daulă capul, îșĭ strîmbă gîtul“.[176]

Se votase o lege pentru înființarea de căĭ ferate; dar concesiunile punereĭ lor în lucrare nu izbutesc, fiind dată lipsa totală de credit a unuĭ stat atît de răŭ întocmit în privirea finanîelor. Nicĭ N. Mavrogheni, nicĭ principele Brancoveanu nu ajung a constitui societatea trebuitoare pentru a lor construire;

---

173. *Analele economice*, 9—12, 1862, p. 162. Vezĭ și o corespondență din Bucureștĭ către ziarul *Le Nord*, 36 Aprilie 1863 care enumeră lucrările efectuate. Comp. *Romînul* 3, 9 și 10 Ianuarie 1865.

174. Vezĭ *Mon. of.*, 13, 18 și 29 Martie, 10 Septemvrie și 7 Octomvrie 1865.

175. *Ibid.*, 14 Aug. 1864.

176. *Steaua Dunăreĭ*, 18 Aprilie 1860. O descriere analoagă pentru 1862 în *La Voix de la Roumanie*, 13 Fevruarie 1862. Și pentru 1865 *Reforma*, ediția franceză spune: „Les rues de Bucarest sont devenues impracticables; c'est un véritable supplice que d'essayer d'y circuler à pied ou en voiture; c'est une pitié que de voir gens et bêtes patauger au milieu de cette boue glacée“.

iar o încercare făcută direct la bursa din Londra cade și ea.[177]

Tot așa de puțin izbutește încercarea de a se înființa o bancă de către casa Rodocanache din Londra.[178] Guvernul fiind nevoit, cum am văzut, a părăsi participarea la expoziția din Londra, se organizază cu obiectele adunate o expoziție națională în Bucureștĭ, cea întăĭ întreprindere de acest feliŭ în țările romîne.[179] Se maĭ fac și alte expozițiĭ: una la Fălticenĭ, de iarmarocul de 20 Iulie în 1863;[180] alta la Frumoasa, la Iașĭ, care este descrisă cu multă căldură de un agent al guvernuluĭ;[181] o a treia de horticultură în grădina Cișmegiuluĭ din Bucureștĭ;[182] o a patra la bîlciul Moșilor din Bucureștĭ, îmbinată cu două alergărĭ de caĭ, una în Iașĭ și alta în Bucureștĭ;[183] în sfîrșit se fac pregătirile pentru împărtășirea la expoziția universală ce avea se aibă loc în Paris în 1867 și în care se rezerva Romănieĭ un loc a parte.

O măsură ce tindea la îmbunătățirea soarteĭ locuitorilor, pe calea îngrijireĭ de ceĭ neputincioșĭ, este înființarea aziluluĭ de fete sărace, orfane, de la Cotrocenĭ, de către Elena Doamna. Piatra fundamentală a aziluluĭ se pune cu o mare pompă în ziua de 2 August 1862.[184] Tot atuncĭ Elena Doamna vizitează

177. *Mon. of. al Moldoveĭ*, 31 Martie 1862. *Mon. of.*, 19 Noemvrie 1862. Cf. *Țăranul Romîn* 23 Aug. 1862.
178. *Mon. of.*, 7 Aprilie 1862.
179. *Analele economice*, 1861 p. 228. Ea este salutată de ziarele străine ca un bun început. Vezĭ d. e. *Le Siècle* 25 Sept. 1862.
180. *Mon. of.*, 26 Iunie 1863.
181. *Ibid.*, 23 Sept. 1863.
182. *Ibid.*, 27 Oct. 1863.
183. *Ibid.*, 11 Martie 1865.
184. *Mon. of.*, 19 Iulie și 2 Aug. 1862. Principesa dă 1000 de galbenĭ din caseta eĭ pentru constituirea fonduluĭ care, prin cotizațiĭ voluntare, se urcă păoă la 400,000 de leĭ. Cu acest pri'ej Mihail Cornea elev din liceul Louis le Grand din Paris face o poezie, publicată în *Mon. of.*, 7 Aug. 1862. O corespondență din Bucureștĭ a ziaruluĭ parizian *Le Siècle* (5 Oct. 1862) spune că acest azil a fost denumit de popor cu numele de *Azilul Elena*.

toate așăzămintele de binefacere din capitală și provoacă reînlocmirea spitaluluĭ de la Pantelimon; apoĭ maĭ iea inițiativa înființăreĭ unuĭ azil de săracĭ și de bătrînĭ.[185]

Pe alte tărîmurĭ, îmbunătățirile se trăgănează foarte încet. Așa închisorile eraŭ aproape în starea de plîns a vremilor de maĭ înainte, „fără ușĭ și fereștĭ, fără sobe și de o murdărie înspăimîntătoare. Osîndițiĭ stăteaŭ împreună cu prevenițiĭ“, și aceasta, cu toate că organizarea cea nouă a închisorilor—sistemul penitenciar—introdus în Moldova prin inspectorul general al închisorilor franceze, Dodun des Perrières, se întinse de la 1862 și în Muntenia.[186] Se maĭ concedează o bancă de scont și circulație în 1865 Oct. care bancă trebuia să-șĭ înceapă operațiunile sale un an după concesiune;[187] se ieaŭ poștele pe sama statuluĭ, desființîndu-se poștele austriacă și rusască;[188] se unifică cursul monezilor străine;[189] se hotărește adoptarea sistemuluĭ metric, care însă se amînă curînd după aceea. Doĭ ingînerĭ francejĭ, Henry și Foucault vin să studieze izvoarele de petrol, cea d'intâĭ cercetare științifică a acestor bogățiĭ ale țăreĭ.[190]

---

185. *Mon. of.*, 18 August. 10 Sept. și 18 oct. 1862.

186. Circulara luĭ Cogălniceanu către prefecțĭ 22 Oct. 1863 *Mon. of.*, 24 Oct. 1863. Comp. Dianu, *Istoria închisorilor în România*, Bucureștĭ 1900, p. 65. Cea d'întâĭ încercare de a îmbunătăți regimul închisorilor fu făcută de comtele Valdmar de Blaremberg. Vezĭ N. Blaremberg, *Essai comparé sur les institutions et les moeurs de la Roumanie*, p, 300.

187. *Mon. of.* 19 Oct. 1865.

188. *Ibid.*, 10 Martie 1865. Comp. Papadopol-Calimah, *Amintirĭ*, p. 429.

189. *Ibid.*, 15 Fevruarie 1865.

190. *Ibid.*, 30 Maĭ 1865. Asupra stăreĭ economice vezĭ și N. Suțu *Mémoires*, Vienne, 1859, p. 369.

CAP. XVII

DE LA ABDICARE PANĂ LA MOARTE.

Șepte anĭ domnise Alexandru Ioan I asupra Romănieĭ; șepte alțiĭ trebuiaŭ să maĭ traiască, purtîndu-se prin străinĭ, pănă ce el să se stingă în odihna de vecĭ. S'ar putea crede că istoria domnieĭ luĭ trebuia să se încheie cu sfîrșitul eĭ, și că soarta omuluĭ nu poate să ne intereseze, întru cît nu scriem biografia luĭ Alexandru Cuza, ci istoria Romănieĭ sub domnia luĭ.

Individualitățile joacă însă un rol foarte mare în istorie care este, pentru o bună samă, chiar lucrarea lor, de și în cea maĭ mare parte o lucrare neconștiută; și cu cît individualitatea va fi maĭ sus pusă în scara organismuluĭ social, cu atîta înriurirea eĭ va fi maĭ covîrșitoare.

Am văzut cum cele maĭ multe din marele evenemente întîmplate pe timpul domnieĭ luĭ Alexandru Ioan I, saŭ îșĭ aveaŭ în el chiar începatura, saŭ primiaŭ de la el imboldirea și îndreptarea în cotro se mișcaŭ. In asemenea împrejurărĭ, studiul personalitățeĭ dă adese orĭ cheia faptelor istorice. Dacă ne îndeletnicim cu schițarea unor împrejurărĭ ce depășesc domnia fostuluĭ domnitor, o facem spre a

pătrunde maĭ bine în firea intimă a caracteruluĭ săŭ, generatorul faptelor din timpul cît a domnit. Multe din aceste fapte, prin patimele timpuluĭ, aŭ căutat a fi puse pe sama unor altor imboldirĭ decît cele adevărate, şi este treaba istorieĭ de a stabili adevărul, nu numaĭ asupra faptelor, ci şi asupra cauzelor ce le produc, Pentru a judeca tocmaĭ asupra acestora, e de nevoie de a desfunda pe cît se poate maĭ adînc izvorul din care în mare parte ele aŭ purces: pornirile psihice ce împingeaŭ pe acela ce contribui maĭ ales la a lor îndeplinire.

Am schiţat, pe cît a fost cu putinţă, din puţinele date culese asupra luĭ Alexandru Cuza înainte de a se urca în tron, trăsăturile caracteruluĭ săŭ. In timpul domnieĭ, sub lovitura puternică a faptelor, îngrămădite de vîrtejul timpuluĭ, unele părţĭ din acest caracter, şi maĭ ales ideile înflorite pe el, aŭ putut să fie întru cît-va prefacute şi schimbate; legăturile luĭ maĭ adîncĭ însă, acele prin care caracterul se prinde de complexia psicologică şi fiziologică, aŭ rămas nestrămutate, ca stînca de granit, neroasă de valurile măreĭ. Cînd cunoaştem mănunchiul de însuşirĭ sufleteştĭ cu care Alexandru Cuza întrase în harnica muncă a domnieĭ; cînd vom regăsi acest mănunchiŭ întreg şi neştirbit, după ce el se retrage în trista odihnă a pribegieĭ, nu se va maĭ putea tăgădui existenţa luĭ şi pe timpul cînd patimele deslănţuite ale contimpuranilor căutaŭ să-l întunece.

Apoĭ este şi o datorie omenească de a nu arunca în uitare şi ca un lucru netrebnic, sufletul ce a lucrat la propăşirea întreguluĭ. Destuĭ sunt oameniĭ ce trec prin viaţă, fără a lasa nicĭ o altă urmă pe pămînt decît cîte-va lacrimĭ ale rudeniilor vărsate pe groapa ce-ĭ înghite. Cel puţin aceĭ fericiţĭ muritorĭ pe care geniul saŭ soarta lor i-a adus în frun-

tea trebilor, să nu fie trecuţĭ cu viderea, de oare ce eĭ aŭ fost puşĭ, fie prin însuşirile lor, fie prin împrejurărĭ, în putinţa de a da măsura puterilor lor sufleteştĭ, şi este tot deauna o datorie pentru om a căuta să-şĭ cunoască natura din desvăluirea aceleĭ a semenilor săĭ.

Aceste consideraţiĭ să îndreptăţască ultimul capitol al scriereĭ noastre care se îndeletniceşte cu împrejurăriie vieţeĭ fostuluĭ şi celuĭ întăĭ domnitor al Romănieĭ întrunite, după ce el reîntră iarăşĭ în viaţa privată din care se urcase pe scaunul domnieĭ.

Pribegirea. Eşind din ţară, principele Alexandru Cuza se duce la Viena, unde vede pe ducele de Grammont, ambasadorul francez de la curtea austriacă. Statornic în hotărîrea sa de a nu întoarce asupra ţareĭ indignarea şi poate şi dorinţa de răzbunare pe care i-o împlîntase în inimă fapta din 11 Fevruarie, principele ţinîndu-se de făgăduinţa dată generaluluĭ Golescu, de a lucra şi ca principe romîn precum făcuse ca domnitor la întroducerea uneĭ dinastiĭ străine în tronul Romînieĭ, stărueşte pe lîngă ambasador pentru realizarea aceşteĭ ţinte.[1]

De abia sosit la Paris, principele Cuza primeşte o scrisoare din partea unuĭ Epailly d'Augivé Bérenger care se intitulează „membru al institutuluĭ istoric din Franţia, vechiŭ cap de secţie la ministerul de războiŭ, coborîtor din familia regeluĭ Berengar din Ivrea (din Italia, după Carol cel Mare) şi nepot al luĭ Ludovic cel Bun (Louis le Débonnaire) re-

1. Dovadă este convorbirea însuşĭ a *duceluĭ de Grammont* cu principele, urmată maĭ tîrziŭ, la 24 Aprilie 1867, la Döbling lîngă Viena (vezĭ maĭ sus, p. 53) şi petiţia adresată de secretarul principeluĭ Cuza, *Baligot de Beyne*, marchizuluĭ de Moustier, ministrul afacerilor străine din Paris din 12 Iunie 1867. (Maĭ jos p. 240).

gele Franţieĭ. Acest personaj cerea principeluĭ Cuza favoarea de a fi luat ca secretar, iar dacă nu s'ar putea aceasta, atuncĭ principele să-ĭ ajute a fi ales în Romània ca principe străin—întru cît e şi unul şi altul—străin şi principe, ca strănepot de rege—făgăduindu-ĭ că, dacă ar izbuti în această ţintă, prin ajutorul persoanelor ramase credincioase fostuluĭ domnitor, el peste cîte-va zile ar înapoi domnia acestuia, „ceea ce ar fi un minunat renghiŭ jucat conspiratorilor care deposedase atît de trădător pe Alteţa Voastră".[2]

Istoria se îngrijeşte une orĭ a-şĭ discreţi fruntea şi a pune cîte o notă veselă în tragicele conflicte din care ea se alcătuieşte. Este curioz însă de a se întîlni, şi în veacul al XIX-le, vînarea tronuluĭ Romàniei de cătră nişte vîntură-ţară, precum se făcea lucrul în vremile maĭ vechĭ.

Dacă însă fostul domnitor lucra pentru introducerea uneĭ dinastiĭ străine, şi era departe de a se gîndi a relua poziţieĭ din care fusese aruncat, protivniciĭ săĭ din ţară şi din străinătate nu-l lăsaŭ în linişte.

Intîmplîndu-se ca principele să însoţască pe soţia luĭ până la Lemberg, de unde ea pleacă spre a petrece cît-va timp la Ruginoasa, gazetele vieneze şi cîte-va din cele franceze se folosesc de eşirea principeluĭ din Paris, spre a scorni vestea, că el s'ar fi dus la Petersburg, pentru a unelti de acolo reînturnarea luĭ în Romània cu ajutorul unor oştirĭ ruseştĭ. Această veste se răspîndise înadins, spre a se întări învinuirea de trădare cătră Rusia adusă fostuluĭ domnitor, ca unul din motivele de căpitenie ale detronăreĭ luĭ.

Această iscodire care nu avea nicĭ un fond de a-

---

2. Scrisoarea din 14 Martie 1866 în *Hîrtiile Rossetti.*

devăr, face pe principele Cuza să iasă din tăcerea pe care o păstrase până atuncĭ și, reîntors în Paris, el scrie în 20 Aprilie 1867 principeluĭ Carol, arătîndu-ĭ intenția sa de a reîntra în România, spre a-șĭ pune la cale maĭ multe interese, rămase necăutate, din cauza grabniceĭ sale deștărărĭ. Pentru ca nu cumva să se dee călătorieĭ sale în țară altă interpretare decît înțelesul pe care-l avea în adevăr, principele Cuza se hotărește să-ĭ destăinuiască toată gîndirea luĭ, „împlinindu-șĭ astfeliŭ o datorie ce i o impunea atît caracterul luĭ cît și trecutul luĭ ca cetățan și ca domnitor“ : El spune în acea scrisoare, că „în 1857, la divanulŭ *ad-hoc* al Moldoveĭ, am fost unul din ceĭ d'întăiŭ deputațĭ care aŭ exprimat și subsemnat dorințele țăreĭ pentru unirea cu Valachia și pentru un principe străin. Speranțele noastre nu se putură împlini atuncĭ. Maĭ tîrziŭ în 1859, voturile unanime ale ambelor adunărĭ îmĭ dederă îndoita coroana a Românieĭ. Inălțat pe acest tron ce nu ambiționasem, declarăiŭ îndată și solemn, că voiŭ pune onoarea mea și gloria mea în îndeplinirea dorințeior poporuluĭ romîn. Fe-care știe în România, că n'am pregetat nicĭ-cum a formula această îndatorire ce luam într'o scrisoare adresată, a doua-zi chiar după alegerea mea, către Sublima Poartă și puterile garanțe. Incercările mele nu izbutiră atuncĭ și aŭ trebuit să aștept un timp maĭ favorabil. Cel puțin am avut mulțămirea de a realiza unirea Principatelor, a face din treĭ milioane de clăcașĭ treĭ milioane de proprietarĭ, a înapoia țăreĭ a cincea parte din pămîntul săŭ uzurpat de clerul grec al locurilor sînte, a da tutor Romînilor fără excepțiune drepturile electorale de care era lipsită pre nedrept marea maioritate a națiuneĭ, a constitui puternic egalitatea civilă și politică și, în fine, a traduce în fapte maĭ toate dorințele divanurilor ad-hoc din 1857

„Cu toate acestea sarcina mea nu avea să fie îndeplinită în ochiĭ meĭ, decît în ziua cînd aş fi putut ceda tronul unuĭ principe eşit dintr'o familie domnitoare în Europa. Inălţimea Voastră a putut urmări în hîrtiile mele şirul acesteĭ constante preocupărĭ. Turburările din 3 (15) August 1865 veniră a proba că pretendenţiĭ indigenĭ nu abdicaseră încă. Crezuĭ atuncĭ sosit momentul de a lucra şi, după şepte anĭ, de a satisface dorinţele poporuluĭ romîn contra acestor încercărĭ antinaţionale. Aveţĭ în mînă, Măria Ta, scrisoarea ce adresam, la 1 Octombre acelaş an, împăratuluĭ Napoleon, ca suveranuluĭ care în toate împrejurările arătase cele maĭ călduroase şi maĭ folositoare simpatiĭ atît principeluĭ Romînilor cît şi Romănieĭ. Măria Ta, cunoascețĭ dar foarte bine că împărtăşam Majestăţeĭ Sale Imperiale intenţiunea mea prea hotărîtă de a abdica şi a ceda tronul unuĭ principe care mĭ-ar fi dat garanţiĭ serioase pentru viitorul ţăreĭ mele. Aveam onoarea tot-d'o-dată de a solicita bine-voitoarele consiliĭ ale împăratuluĭ pentru alegerea acestuĭ principe. Doue lunĭ maĭ tîrziŭ, la deschiderea sesiuneĭ corpurilor legiuitoare, mesagiul meŭ reamintea Romînilor făgăduinţele mele din 1859. (Reproduse aice locul din messjul din 1865, în care spune că „e gata a părăsi tronul pe care-l deţine numaĭ ca un deposit sacru“[3]).

„Astă-zĭ, Măria Ta, toate dorinţele mele s'aŭ împlinit! Acest deposit sacru a fost pus în mînele Voastre, de Romîniĭ însuşĭ, şi singura mea părere de răŭ este că n'am avut timp să vi-l ofer eŭ însumĭ şi în numele lor. Aceasta ar fi fost peatru mine cea maĭ frumoasă răsplată şi adevărata încoronare a domnieĭ mele.[4]

3. Maĭ sus, p. 57.

4. Acesta este răspunsul indirect pe care fostul domnitor îl făcea protivnicilor săĭ care tocmaĭ îl mustraŭ, spunînd, că „si le prince Couza

„Am crezut de datoria mea să daŭ aceste explicațiunĭ Inălțimeĭ Voastre. Nu mă îndoesc că Maria Ta le va priimi cu aceeașĭ bună-credință care mi le a dictat.

„Redevenit simplu cetățean în țara mea, aspir numaĭ la fericirea de a găsi în ea, împreună cu familia mea, existența pacinică și rezervată care convine deprinderilor și pozițiuneĭ mele. M'aș crede ferice maĭ cu seamă, Maria Ta, de aș avea odată ocaziunea a vă repeta în persoană asigurarea sentimentelor mele și de a vă exprima dorința mea pentru fericirea și durata domnieĭ și dinastieĭ Inălțimeĭ Voastre Serenisime".[5]

Tot pe atunci Baligot de Beyne, secretarul principeluĭ Cuza, cerînd voie să se întoarcă în Bucureștĭ spre a-șĭ căuta de oare care interese, nu poate obținea această învoire decît cu mare greutate și în urma intervenireĭ reprezentantuluĭ Franțeĭ, fiind că era bănuit că trimisese din țară, înainte de a o parăsi, treĭ scrisorĭ către ziarul *La Patrie*, tavorabile fostuluĭ domnitor, și că ar reveni acuma în Bucureștĭ, spre a culege iscăliturĭ în favoarea uneĭ reîntronărĭ a principeluĭ Cuza. Aceste știrĭ eraŭ trimise de ministrul afacerilor străine a Franțieĭ, marchizul de Moustier agentuluĭ săŭ din Bucureștĭ baronul d'Avril. Pe atuncĭ politica franceză tot credea ca fostul domnitor fusese o unealtă a intrigilor ruseștĭ; ea căuta prin depeșa trimisă reprezentantuluĭ Franțieĭ din Bucureștĭ să garanteze pe principile Carol, persoana plăcută pe atuncĭ încă la curtea Franțieĭ, contra unor proiecte de răsturnare ce se credeaŭ uneltite din partea fos-

eût eté fidèle à son mandat et digne de sa haute mission, les Roumains seraient parvenus à la réalisation de leurs voeux sans secousses et en évitant aux puissances garantes de nouveaux embarras: *Appel des Roumains à la conférence*, Paris, 1866, p. 8.

5. *Letre du prince Couza au prince Charles*, din 24 Aprilie 1867, Bucureștĭ, Iunie 1861. Copia în *Hîrtiile Rossetti*.

tuluĭ domnitor. Baligot de Beyne, aflînd din gura baronuluĭ d'Avril cauza greutăţilor ce se opusese la reîntrarea luĭ în Bucureştĭ, trimite o plîngere către marchizul de Moustier în care, pentru a se apăra, trebuia să apere pe principile Cuza al căruia instrument era bănuit că este. In această scrisoare, secretarul începe prin a arăta, că „principele Cuza a opus tăcerea dispreţuluĭ contra clevetirilor împrăştiate pe sama luĭ de oameniĭ ce aŭ făptuit actul din 11 (23) Fevruarie 1866, act pe care nota anexată pe lîngă depeşa Excelenţeĭ Voastre din 28 Maĭ, îl vestejeşte cu drept cuvînt cu epitetul de trădare ruşinoasă. Alteţa sa principele, încrezătoare în bunul simţ al naţieĭ romîne, ştiea că adevărul şi-a face drum şi va birui minciuna. Ea are convingerea, că conştiinţa publică se va rescula contra învinuirilor interesate răspîndite prin ţară. Principele Cuza nu s'a înşălat ; reacţia a fost imensă ; ea îşĭ urmează cursul şi nota Excelenţeĭ Voastre d-le ministru recunoaşte că numele Alteţeĭ sale se bucură şi acuma de o netăgăduită înrîurire în România. Nu voĭ tăgădui că aceste manifestaţiĭ să nu fi fost dulcĭ inimeĭ principeluĭ Cuza: dar ceea ce pot mărturisi în acelaş timp este, că principele a văzut cu părere de răŭ, că aceste manifestaţiĭ aŭ luat forma uneĭ opoziţiĭ care a sămănat marĭ piedicĭ sub paşiĭ urmaşuluĭ săŭ. Devotat cu suflet curat cauzeĭ principeluĭ străin, al căruia a fost în timp de zece anĭ şi maĭ ales in timpul domnieĭ luĭ, apărătorul cel maĭ de samă şi cel maĭ autorizat, principele Cuza deplîngea maĭ mult decît orĭ cine luptele partizilor care săpaŭ de la început noul rînd al lucrurilor. Zic, maĭ mult decît orĭ cine pentru că, a doua zi după eşirea eĭ din Principate, Alteţa Sa rîdicîndu-se deasupra simţimîntelor de răzbunare pe care ruşinoasa trădare din 11 (23) Fevruarie le ar fi putut îngrămădi în un cuget de rînd, şi îngrijit numaĭ de interesele

Romăniei, făcea la Viena pe lîngă reprezentantul împăratuluĭ Napoleon, acel demers atît de demn și atît de patriotic pe care Excelența Voastră a trebuit să-l cunoașteți și care a atras asupra principeluĭ mărturisirea înălțătoare a stimeĭ Maiestățeĭ sale imperiale. Principele Cuza apoĭ, ajuns la Paris, și-a făcut o datorie de a repeta la toțĭ Romîniĭ care veniaŭ să-l salute, că el se lepădase cu desăvîrșire de a juca orĭ ce rol politic; că principele Carol putea să fie răŭ încunjurat, răŭ sfătuit; dar va ajunge într'o zi a deosebi pe ceĭ bunĭ de ceĭ răĭ; că datoria orĭ căruĭ cetățean cinstit era de a ajuta pe principele Carol, de a se aduna în jurul luĭ, pentru că el reprezenta un princip de statornicie care este scăparea țăreĭ. Principele Cuza însă, urmează petiția maĭ departe, a fost nevoit să rumpă tăcerea, cînd a văzut cum gazetele vieneze îl acuzaŭ de uneltirĭ cu Rusia pentru a recăpăta tronul, și el a adresat atuncĭ principeluĭ Carol scrisoarea cunoscută și pregătise chiar o alta către împăratul Napoleon, în care îĭ arăta demersul făcut pe lîngă noul domnitor al Romănieĭ. De și scrisoarea n'a fost trimisă împăratuluĭ, acea a principeluĭ Cuza către principele Carol este cunoscută cabinetuluĭ francez și nota, anexată pe lîngă depeșa ministruluĭ afacerilor străine a Franțieĭ către baronul d'Avril, se ocupă cu urmările ce le ar putea avea pasul fostuluĭ domnitor. Acea notă se teme maĭ ales, că în cazul unuĭ răspuns negativ al principeluĭ Carol, principele Cuza, întemeindu-se pe simpatiile ce le are în țară, să nu între fără de voie în ea și să provoace o mișcare de turburare. Mă grăbesc, urmează secretarul, a vă scoate din îngrijire domnule Ministru, asupra scopurilor principeluĭ Cuza. Fără îndoială că Alteța Sa a dat în viața eĭ de cetățan și de principe domnitor, dovezĭ înmulțite de curaj, de energie și de hotărîre ; dar cins-

tea și patriotismul luĭ sunt dovedite și ele prin numeroase exemple. Nu pot decĭ înțelege ca vorba luĭ să fie pusă în îndoială în o împrejurare pe care îndrăznesc să o numesc solemnă, cînd principele Cuza face un demers de la sine și la care nimic nu-l îndatoria, în niște terminĭ așa de lămurițĭ și așa de demnĭ pe lîngă principele domnitor al Romînilor. Cînd principele Cuza voia să înștiințeze pe împăratul despre acest demers și să pună pentru a zice ast-feliŭ declarația luĭ de recunoaștere a principeluĭ străin sub înaltul patronaj a Maiestățeĭ sale imperiale, este greŭ de a se presupune la Alteța Sa un gînd ascuns care s'ar împăca răŭ cu respectul și adînca deferență pe care în totdeauna a arătat o M. S. I.

„Orĭ cine cunoaște în adevăr pe principele Cuza trebuie să răspingă asemene presupunerĭ nevrednice de el. Pot decĭ să daŭ cele maĭ formale desmințirĭ scopuluĭ atribuit Alteței Sale, de a se înainta pănă la hotarele Moldoveĭ.[6] El nu are de gînd să treacă aceste hotare fără învoirea principeluĭ Carol. Și apoĭ chiar dacă i s'ar învoi această reîntrare, încă este o întrebare dacă principele Cuza, cunoscînd starea spiritelor, ar face întrebuințare de ea. El ar aștepta desigur cu răbdare, în străinătate, ca liniștirea partizilor să-l învoiască a intra în țara luĭ, fără nicĭ o primejdie pentru un guvern al căruia succes și prosperitate sunt în ochiĭ săĭ singura cale de scăpare a Romănieĭ. Știm bine că puținĭ oamenĭ vor admite desinteresarea principeluĭ Cuza, maĭ ales față cu sorțiĭ foarte favorabilĭ pe care Alteța Sa ar fi sigur a-ĭ întîlni în starea spiritelor și in înriurirea netăgăduită ce este alipită de numele săŭ și de marile acte ale domnieĭ luĭ. Ast-feliu de lepădărĭ sunt în adevăr rarĭ

6. Urma a adeverit desmințirea. Principele s'a întors de la Lemberg la Paris și nu s'a dus nicĭ în Rusia, nicĭ n'a cercat să între în Romănia.

în viața politică. Dar cînd ne aducem aminte de proiectele lui de abdicare, dovedite prin demersuri pe care Excelența Voastră nu poate să nu le cunoască, fiind sprijinite chiar prin acte oficiale; cînd se știe că principele a răspins toate proiectele de reîntronare, formate aci până la venirea principelui Carol și ale cărora izbîndă părea neîndoelnică; cînd cine-va a fost martur, precum am fost eŭ nu de mult la Paris, a stăruinței Alteței Sale în ideile de retragere absolută; cînd a putut trăi cineva, precum am avut cinstea a o face, în timp de cincĭ anĭ, în intimitatea principelui și cînd a văzut pe Alteța Sa necontenit ocupată de a pune un capăt unui rol al căruia magnet de căpitenie, onorurile și exercitarea directă a puterei, eraŭ neplăcute firei luĭ intime —se maĭ poate îndoi cine-va ca hotarirea principeluĭ să nu fie în adevăr sinceră“? [7]

Francezii trebuiaŭ în curînd să schimbe ținuta lor fată cu principele Carol, anume cu cît se accentua rivalitatea lor cu Prusia, din a căreia casă domnitoare se trăgea noul domn al Româniеĭ. Maĭ ales pe la începutul luĭ 1868, după nenorocita afacere a Luxemburguluĭ, în care comitele de Bismark jucâ atît de crud pe împăratul Napoleon, și apoĭ încă și maĭ mult, după răspingerea amestecului acestuia în afacerea ducatelor daneze, politica franceză era foarte dispusă a înlătura pe principele Carol din tronul României și gîndindu-se, cu cine să-l înlocuiască, bine înțăles că trebuia să se oprească la fostul domnitor ce atîta timp se bucurase de simpatiile eĭ.

Aflîndu-se la Döbling, lîngă Viena, principele Cuza primește în 24 Aprilie 1868 vizita ambasadoruluĭ francez din Viena, vizită ce avea de scop a încerca pe principe asupra uneĭ întîmplătoare reîntronărĭ a

7. Petiția luĭ Baligot de Beyne, către marchizul de Moustier ministrul afacerilor străine din Franția, din 12 Iunie 1867. Copia în *Hîrtiile Rosetti.*

luĭ în scaunul Romăniei. Cu prilejul schimbăreĭ cuvintelor de politeță, principele spune duceluĭ de Grammont că, dacă nu a fost să-l vadă, a făcut-o fiind că nu ar vra să facă a se vorbi de el; că el pune un soiŭ de demnitate în această chestiune, și că nu se înșală o dovedesc tocmaĭ atacurile cărora a fost expus în ziarul *La Patrie*. De odată ducele schimbă tonul și spune principeluĭ, că lucrurile ar merge răŭ în Romănia; că principele Carol nu s'ar ținea de făgăduința dată, maĭ ales de alianța sa cu împăratul; că pe de altă parte primește veștĭ, că Brăteanu ar voi să răstoarne pe principele și să proclame republica; o mulțime de știrĭ contrazicătoare din care nu știe ce trebue să creadă, și se roagă de principe să-ĭ spună părerea ce o are despre evenementele ce se desfășoară în țara luĭ. Domnitorul, simțind unde voia să ajungă ambasadorul, îl apucă de o dată cu repejune, întrebîndu-l dacă ar voi poate să facă din el iar un domnitor și dacă a venit să-ĭ facă propunerĭ? La aceasta, ambasadorul răspunzînd, că Franța nu a avut nicĭ odată nimic contra luĭ și că ar fi prea mulțumită să-l vadă reluîndu-șĭ locul, principele întimpină, că guvernul francez l'a crezut implicat în uneltirĭ rusieștĭ. S'aŭ făcut multe prostiĭ răspunse ducele; am crezut-o în adevăr; ne-am lăsat înșelațĭ. La această propunere directă de reluare a tronuluĭ, principele Cuza răspunde: „Lăsați-mă a vă spune ceva: Orĭ ce s'ar întîmpla, nu voĭ consimți nicĭ odată a reîntra în Romănia prin o intervenire străină—cu armele Franțieĭ, tot atît de puțin ca și cu acele ale Rusieĭ. Nu aș vre să ajung altfeliŭ decît prin țară“. Venind vorba de înlocuirea principeluĭ Carol, înlocuire ce în mintea ambasadoruluĭ francez părea lucru prea ușor, Grammont dă iar a înțălege principeluĭ Cuza, că ar fi singurul în stare să-ĭ iee locul; apoĭ iar se alunecă vorbirea la atacurile cărora este expus principele

Cuza din partea preseĭ franceze, dar că guvernul francez este departe de a împartăşi acele păreri, după cum a putut să se convingă principele Cuza din o scrisoare (nu spune a cuĭ) prin care se numea cu adevăratul săŭ nume actul din 11 Fevruarie. „Căderea voastră", spune ducele, ne a fost foarte neplăcută, şi vă veţĭ aduce aminte limbagiul ce mi l'aţĭ ţinut după ce aţi părăsit România; aţĭ pledat pe lîngă noĭ cauza principeluĭ străin". Venind vorba de eventualitatea unuĭ războiŭ între Franţia şi Prusia, ducele de Grammont spune, că „războiul cu Prusia îl vom avea; el este neînlăturat; numaĭ noĭ voim ca el să ne fie declarat. Pe de altă parte, este sigur că se vor încăera serios în Răsărit, şi este cu putinţă să se trimită în aceste părţĭ un corp francez. Am avea nevoie de un punt de sprijin din această parte. Avem unul în Ungurĭ care văd cu foarte răĭ ochĭ încurajările date de guvernul romîn Transilvănenilor şi oare care cuvinte imprudente ale principeluĭ Carol asupra unireĭ tuturor Romînilor sub toiagul săŭ". La această destăinuire atît de deplină a politiceĭ franceze, principele Cuza întreabă încă odată pe Grammont: „Dar în sfîrşit care vă este scopul; aveţĭ un proiect hotărît, voiţĭ să provocaţĭ o schimbare, să faceţĭ un gol"? Nu ar fi greŭ repetă ducele, la care aluziĭ iarăşĭ către aşteptarea pe care Francia o punea în principele Cuza, acesta răspunde hotărîtor: „Foarte bine, însă pentru mine nu e vorba nicĭ de principele Carol, nicĭ de Roşĭ; e vorba de ţară. Cred că Franţia nu primeşte ideile care aŭ însămnat de maĭ multe orĭ Moldova şi Muntenia ca un mijloc de compensare în nouele întocmirĭ teritoriale dintre marile puterĭ. Dacă un aşa plan, atît de protivnic intereselor noastre, ar fi să se îndeplinească, Franţia ar plăti în chip crud o asemene politică. Ar trebui, pentru a o dovedi, să intru în un alt rînd de ideĭ decît acel ce ne

preocupă în acest moment. Cît despre mine nu vraŭ cu nicĭ un preț să reîncep meșteșugul de altă dată. Dar, dacă mi-aș videa țara amenințată de o mare primejdie; dacă un mare interes romănesc ar reclama lucrarea mea; dacă ar trebui să plătesc cu persoana mea, în ziua aceea voĭ fi gata, orĭ ce ar putea să mă coste". — Minutul este poate maĭ apropiat de cum îl socotițĭ, răspunse ducele. „Cînd va fi timpul spune-ți-mĭ". — E lucru convenit întrebă ducele, sculîndu-se? „Convenit", răspunse principele Cuza. [8]

Această convorbire între ambasadorul Franțieĭ și principele Cuza nu avu nicĭ o urmare în lumea faptelor, chestiunea vacanțeĭ tronuluĭ spaniol și a candidatureĭ la el a principeluĭ Leopold de Hohenzollern, fratele principeluĭ Carol, absorbind în curînd toate puterile diplomațieĭ europene.

In 1870 însă fostul domnitor este ales deputat de către colegiul al 4-lea (al țaranilor) din județul Mehedințĭ și alegerea este validată de cameră. Princi-

8. Această convorbire a fost scrisă în repejunea vorbeĭ, cu plumbul, de Baligot secretarul principeluĭ ce asista la întrevedere. Notele luate de Baligot pe cît și transcrierea lor se află în *Hîrtiile Rossetti*. O notă adresată, nu se știe cînd de Baligot, dă următoarea impresie a secretaruluĭ asupra convorbireĭ: „En quelque mots, voici la question astronomique (sic). M. de G. (rammont) est venu, il y a un mois, voir la personne que tu sais (principele Cuza). Il lui a demandé carrément si on pouvait compter sur elle dans le cas où la place deviendrait vacante? On a répondu : En principe non. Si le pays était en danger, s'il avait besoin de moi, oui; mais sous une condition. Quant à des appuis étrangers je n'en veux pas, ou mieux, je n'en ai pas besoin. L'attitude a été trés digne et quelque peu hautaine. En se séparant le duc a répété : „Ainsi nous pouvons compter sur vous. Oui, dans les couditions qui j'ai dites. La conversation a duré 2 heures et ½. (*Hîrtiile Rossetti*). Numaĭ poziția politică a Franțieĭ explică încercarea aceasta, făcută de reprezentantul eĭ, pe lîngă fostul domnitor al Romănieĭ. De alt-feliŭ relațiile între el și împăratul Francezilor se zdruncinase pentru totdeauna. La moartea luĭ Napoleon găsim pe *Baligot* scriind *principeluĭ Cuza*, 29 Fevruarie 1873 : „*Quelque griefs personnels que vous ayez contre le défunt*, j'estime que vous devez les oublier, pour vous rappeler, etc. (*Hîrtiile Rossetti*). Principele, în urma acestuĭ sfat, și scrise din Florența, împărăteseĭ Eugenia o scrisoare de părere de răŭ în 25 Ianuarie 1873, (*Ibidem*.)

pele Carol trimite atuncĭ principeluĭ Cuza o scrisoare, prin care i spune, că-şĭ va aduce totdeauna aminte cu plăcere gracioasa primire cu care l'a întimpinat principesa Elena cînd i-a făcut vizita la Ruginoasa. Ea îmĭ spunea atuncĭ, dîndu-mĭ un prea frumos buchet: „Imĭ pare foarte răŭ că vă primesc singură“. I răspunseiŭ: „Părerea de răŭ pe care o simt nu este maĭ mică; dar cred că în împrejurările de faţă, este maĭ bine ca principele să nu se întoarne încă; totuşĭ sperez că nu suntem prea departe de ziua cînd voĭ avea plăcerea de a-l saluta în România. Sfaturile care aŭ călăuzit atuncĭ hotărîrea mea, eraŭ întemeiate pe consideraţiĭ constituţionale, pe care Alteţa Voastră care aţi fost 7 anĭ domnitorul acesteĭ ţărĭ, era maĭ în măsură decît orĭ cine de a le înţelege, privind lucrurile din adevăratul lor punt de videre. Astăzĭ situaţia s'a schimbat. De cînd alegerea Voastră ca deputat se găseşte validată de cameră, greutăţile constituţionale aŭ dispărut şi nu pot decît să mă unesc cu toată inima la hotarîrea comună. Nu-mĭ rămîne decît a rosti Alteţeĭ Voastre dorinţa de a vă vedea revenind în România. Chiar în cazul cînd nu v'ar conveni de a primi mandatul de reprezentant care vă este oferit, fiţĭ încredinţaţĭ Alteţă, că veţĭ găsi totdeauna o bună primire la principele domnitor. Convins de simţimintele voastre de lealitate şi de viul interes pe care-l purtaţĭ pentru desvoltarea viitoare şi pentru prosperitatea scumpeĭ noastre patriĭ, vă rog principe de a mă readuce în buna reamintire a principeseĭ şi vă reînoiesc rostirea înalteĭ mele consideraţiĭ“.[9]

Principele Cuza răspunde principeluĭ Carol, din Döbling lîngă Viena, că „atuncĭ cînd la 20 Aprilie 1867 i arătase scopul săŭ de a reîntra în ţară, el credea că noul rînd al lucrurilor era îndestul de statornic

9. Scrisoarea originală din 2 Martie 1870 în *Hîrtiile Rossetti*.

întemeiat și că reîntoarcerea luĭ nu putea aduce nicĭ o greutate. Redevenit simplu cetățan în țara mea, vă ziceam, că nu năzuiesc decît la fericirea de a găsi acolo, împreună cu familia mea, traiul pacinic și rezervat care convine gusturilor și pozițieĭ mele. La acest demers, al căruia lealitate era garantată prin declarațiile mele pornite de la sine, precum și prin caracterul meŭ, pot zice chiar și prin trecutul meŭ, Alteța Voastră ațĭ răspuns invocînd considerațiĭ suggerate de sfetniciĭ săĭ de atuncĭ, considerațiĭ constituționale îmĭ scrie astăzĭ Alteța Voastră, dar pe care le voĭ numi pe adevăratul lor nume: rațiunea de stat. Adevărul este că măsurĭ silnice fură luate fără știrea camereĭ. Aceste acte ale ministeruluĭ vostru, eraŭ ele oare constituționale? Nu o cred; eŭ păstrasem toate drepturile mele de cetățan romîn. Eșisem din țară, după cererea mea, după cum o dovedește scrisoarea mea către capul guvernuluĭ provizoriŭ din 1866; nicĭ o lege nu mă lovise cu surgunul. Pentru ce nu aș fi putut trăi ca simplu cetățan în patria mea? In timpul domnieĭ mele, nu am deschis eŭ liber porțile țăreĭ înaintașilor meĭ, principilor Bibescu, Știrbeiŭ, Vogoride? Ceea ce reeșia din scrisoarea Altețeĭ Voastre, era că prezența mea putea constitui încurcăturĭ serioase pentru guvern. In o așa stare de lucrurĭ nu era cu putință a șovăi: mă hotărîĭ a trăi departe de Romania. Această dureroasă jertfă o datoriam țăreĭ mele, opereĭ mele și însășĭ convingereĭ mele, și iată pentru ce: patru anĭ de domnie a trebuit să deprindă îndestul pe Alteța Voastră cu istoria acestuĭ timp, pentru ca ea să știe, că am fost unul din capiĭ partiduluĭ național care ceruse încă din 1857, în Moldova, un principe strain. Alteța Voastră a putut videa în hîrtiile mele care sunt tot în mînile Voastre, ținta ce mi-o propusesem cînd în 1859 am primit ca un deposit sacru, îndoita coroană a Ro-

maniei. Ea a putut să constate că, fără a mă lasa să fiŭ oprit de încurcăturile din lăuntru și din afară, am îndeplinit din punt în punt programul pe care-l trăsesem: unirea Moldovei cu Muntenia, crearea unei oștiri naționale,[10] trei milioane de clacași făcuți proprietari și înzăstrați cu toate drepturile politice, înapoirea către țară a unei cincimi din pămîntul ei, uzurpat de un cler străin, promulgarea unui cod întemeietor al egalităței civile, constituirea unei biserici naționale, instrucția publică făcută gratuită și obligatorie, concesia unor mari lucrări publice: drumuri, poduri, căi ferate, în sfîrșit autonomia țarei. Aceste rezultate fiind dobîndite, rămînea de îndeplinit cel de pe urmă punt din programul meŭ. Alteța voastră ați putut să vă convingeți că, de și am dat timp de șepte ani îngrijirile mele statornice la reorganizarea politică, socială și economică a Romăniei, nici odată nu am pierdut din videre principiul domnului străin, pe care-l credeam singur în stare de a asigura statornicia nouelor așazăminte. Alteța Voastră știe în sfîrșit, prin scrisoarea mea din Octomvrie adresată împaratului Napoleon, că îmi puneam onoarea de a coborî de bună voie și în un timp scurt de pe tron și a încredința soarta viitoare a țarei mele unui principe străin, vrednic de o însărcinare atît de mare. Nu prin o zadarnică mîndrie mă întorc către trecut, ci pentru a arata Alteței voastre, că să fie bine constatat, că nici un gînd ascuns nu-mi insuflase demersul meŭ din 1867, cînd am cerut favoarea de a reîntra în Romănia. Cetățan romîn, aveam și o repet am dreptul de a trăi în țara mea, și acest drept a căpătat chiar acuma fără a mea

10. Insuși maiorul Lecca, ministrul de războiŭ recunoaște lucrul, cînd publică în *Mon. of.*, din 3 April 1866, că Cuza-Vodă a lăsat o armată de 40,000 de oameni, plus 32 de batalioane de miliții și 100 de tunuri.

ştire, consfinţirea încrederei concetăţenilor meĭ şi un vot al camereĭ, consfinţirea cea maĭ constituţională ce se poate pretinde. Şi cu toate aceste nu voĭ face întrebuinţare de acest drept. Alteţa voastră se asociază din inimă la hotărîrea camereĭ; ea crede că situaţia s'a schimbat şi că pot reveni în România şi iea grijă de a face apel la lealitatea şi la patriotismul meŭ. Patriotismul meŭ Principe, este de o potrivă cu a mea demnitate; el îmĭ interzice un demers care ar crea, este loc de a se teme, serioase încurcăturĭ Alteţeĭ Voastre, şi lealitatea mea mă osîndeşte la surgun. Nu pot da scumpeĭ mele ţărĭ o dovadă maĭ reală a iubireĭ adîncĭ ce am către ea, şi Alteţeĭ Voastre o mărturisire maĭ curată a simpatiilor mele pentru fericirea şi dăinuirea eĭ".[11]

De şi domnitorul deştărat nu umblase nicĭ odată după recăpătarea tronuluĭ şi refuzase chiar propunerile ce i se făcuse în această privire, partizaniĭ luĭ îl îndemnaŭ necontenit, a lăsa ca „hotărîrea Măriei Voastre să fie zdruncinată de voinţa naţiuneĭ. Cea maĭ mare parte din cîţĭ aŭ fost în contra Măriei Voastre şi aŭ recunoscut rătacirea şi văd că numaĭ Măria Voastră aţĭ putea pune capăt nenorociriĭ. Eŭ sper ca Măria Voastră care aţĭ iubit şi iubiţĭ ţara, veţĭ uita nerecunoştiinţa unora şi veţĭ reveni ca fiŭ iubit al patrieĭ".[12]

Bine înţăles că, după 1871, asemene stăruinţĭ a-

11. Proiect de răspuns din Döbling lîngă Viena în April 1867. Toată corespondenţa este scrisă în limba franceză. Este probabil că scrisoarea către regele Carol nu va fi deosebită de proiect, dacă nu va constitui poate chiar copia eĭ.

12. Scrisoarea luĭ *Cariagdi* către principele *Cuza* datată din Neapole 12 Ianuarie 1872. Cariagdi arată ca exemplu, din ceĭ prezenţĭ pe Alexandru Candiano care „se zice că face studiĭ de drept şi care mi-a aratat că a venit la Florenţa să implore iertarea Măriei Voastre". Scrisoarea aceasta a fost cunoscută d-luĭ Maiorescu care reproduce locul acesta, în o notă din Introducerea la *Discursurile parlamentare,* Buc. 1887.

veaŭ încă mai puţin înţeles decît înainte, de oare ce acuma, pe lîngă statornicul refuz al principeluĭ Cuza de-aşĭ întoarce iar gîndul cătră tronul pierdut, se schimbase de a totuluĭ tot şi împrejurările politice ale Europeĭ.

In curînd însă suferinţele omuluĭ trebuiaŭ să se adaogă la acele acte ale domnitoruluĭ căzut. Boala pe care Alexandru Cuza voia s'o înlăture, încă din timpul domnieĭ luĭ, prin cura de la Ems, luase proporţiĭ îngrijitoare. El se strămută sub caldul cer al Italieĭ, la Florenţa, sperînd a combate maĭ cu înlesnire a eĭ propăşire. De aicĭ trimite el scrisoarea cătră P. Grădişteanu, pe lîngă nişte arme, ca semn de recunoştinţă pentru strălucita luĭ pledoarie în afacerea Osoiuluĭ şi pentru apărarea lovitureĭ de stat care revenia adese orĭ în desbaterile camerilor timpuluĭ. Fostul domnitor spune luĭ Grădişteanu în această scrisoare:

„Sunt opt anĭ, aproape la aceeaşĭ epocă, eram la Constantinopole. Mă dusesem la Sultan, spre a expune Maiestăţeĭ sale necesitatea revoluţieĭ ce îndeplinisem în România. Aceasta însamna a cere de la Sublima Poartă a consfinţi, cu concursul marilor puterĭ, drepturile de neatîrnare lăuntrică pe care le proclamasem cu hotărîre şi care ne fusese tăgăduite până atuncĭ. Primirea strălucită ce mi se făcu nu fu ajunsă decît de înalta bună-voinţă a Maiestăţeĭ sale. Avuĭ mulţămirea a vedea aprobate toate actele mele. Cu prilejul acesta lăsăiŭ cîte-va suvenire demnitarilor saŭ ofiţerilor otomanĭ pe care Sultanul bine voise a-ĭ alipi pe lîngă persoana mea. Mi-aŭ rămas din acea epocă nişte arme. Vi le trimit. Pastraţi-le în amintirea luĭ $^{2}/_{14}$ Maĭ 1864, o mare dată în istoria noastră şi, nu o spun fără mîndrie, o frumoasă dată în viaţa mea.

„In fie care an gîndul meŭ se întoarce către acest trecut, acum atît de îndepărtat. Vĕ aduceţĭ aminte trista situaţie în care luptele de partide aruncase pe biata noastră Romănie? De o parte, o cameră de oamenĭ, ceĭ maĭ mulţĭ inteligenţĭ fără îndoială, dar neînstare de a-şĭ găsi îndreptarea şi încercînd cel maĭ adese orĭ—şi atuncĭ fără a lor ştire—cele maĭ pierzătoare înrîurirĭ, uitînd interesele reale ale ţăreĭ, afacerile, pentru a le jartfi unor sterpe preocupărĭ de persoane saŭ de politică. Pe de altă parte guvernul meŭ silindu-se a linişti patimele lor, a îndrepta activitatea naţională în căile roditoare, mistuindu-şĭ puterile contra uneĭ opoziţiĭ oarbe saŭ spirite rătăcite care-ĭ refuzaŭ pînea de toate zilele, budgetul, care compromiteaŭ viitorul, răspingînd legile cele maĭ folositoare: legea rurală, concesia drumurilor de fier etc. Ah! Ce tristă privileşte! Şi cît mă fericesc eŭ de a fi avut inima atuncĭ, spre a face chemare la poporul romîn, spre a-ĭ descoperi ranele luĭ şi a-ĭ expune mijlocul de a le vindeca!

„S'a spus că 2 Maĭ este o lovitură de stat. Tot deauna am protestat în protiva acesteĭ numirĭ, pentru că se întipăria actelor mele un caracter de reprobare pe care voturile poporuluĭ romîn aŭ răspins'o în chip solemn. Dacă cu toate aceste se voeşte că 2 Maĭ să fi fost o lovitură de stat în contra străinuluĭ şi maĭ bine zis în folosul neatîrnăreĭ noastre naţionale, o mărturisesc cu mîndrie; dar la interior 2 Maĭ a fost o revoluţie, o revoluţie neaparată şi nimic maĭ mult. Numaĭ cît în ziua aceea, revoluţia plecă de la tron, nu în scopul micşurător de a spori puterile ocîrmuireĭ saŭ de a favoriza interesele uneĭ dinastiĭ, ci cu nobilul program al divanurilor ad-hoc. Neatîrnarea lăuntrică a Romănieĭ asigurată, egalitatea politică şi socială aclamată de către treĭ milioane de Romînĭ zmulşĭ din şărbire şi

înzestraţi cu drepturĭ de cetăţenĭ şi de proprietarĭ, egalitatea civilă constituită prin promulgarea unuĭ noŭ codice, concesia nouelor lucrărĭ publice de drumurĭ de fier, podurĭ, care înzeceaŭ izvoarele comerciuluĭ şi ale industrieĭ; şi ca încheiere a acestuĭ program, marea idee care trebuia, în cugetul meŭ, în speranţele mele, să încunune cariera mea politică, acea pe care o expuneam în mesajul meŭ din Decemvre 1865, abdicarea mea şi instituirea unuĭ principe străin prin alegerea naţieĭ romîne.

„Iată ce a fost în adevăr 2 Maĭ; iată cum trebuia să se sfîrşască, asigurînd în chip trainic viitorul ţăreĭ, revoluţia politica socială şi civilă pe care o inaugurasem.

„Ce s'a făcut cu toate aceste proiecte, o ştiĭ scumpe domnule Grădişteanu. Un atentat uricios aduse ţara la două degete de a eĭ ruină şi, dacă primejdia putu fi înlăturată, o fu numaĭ mulţămită bunuluĭ simţ admirabil al poporuluĭ romîn, mulţămită şi simpatiilor pe care le dobîndisem în afară, mulţămite maĭ ales silinţelor unuĭ guvern pe atuncea a tot puternic în Europa care îmĭ făcu onoarea de a mă asculta cu o încrezătoare bună-voinţă.

„Slava luĭ Dumnezeŭ, în mijlocul acestor crize îngrijitoare, opera de la 2 Maĭ nu a fost zdruncinată. Statutul pe care l'am obţinut la Constantinopole este şi va rămînea piatra de temelie a autonomieĭ Romănieĭ; în existenţa politică pe care ne o închezeşluieşte, orĭ ce guvern romîn iea şi va lua dreptul de a se constitui şi de a modifica constituţia, după trebuinţele sale şi cu toată neatîrnarea.

„Nu ne mirăm ca oamenii netrebnicĭ să fi încercat saŭ de a reveni asupra trecutuluĭ, pe care l'am desfiinţat în folosul maselor, saŭ de a calomnia actul din 2 Maĭ în dispreţul istorieĭ şi al adevăruluĭ. Ţara, judecătorul suveran al tuturora, a făcut dreptate

la toate prilejurile de aceste atacurĭ rușinoase saŭ vrednice de rîs.

„Nu este aceasta oare explicația acelor voturĭ care în două rîndurĭ aŭ venit să mă cheme din fundul retragereĭ mele, ca un răsunet mișcător al gîndului înțelept și al dreptățeĭ Romînilor?

„N'am uitat, iubite domnule Grădișteanu, că voacea d-voastră cea elocventă s'a ridicat tot deauna inimoasă în parlament, de cîte orĭ atacurĭ răŭ voitoare s'aŭ arătat contra actuluĭ de la 2 Maĭ. Ațĭ înțeles că această revoluție cuprindea în pîntecele eĭ prosperitatea viitoare a patrieĭ noastre mult iubite și ațĭ găsit cele maĭ nobile accente pentru a o apăra împreună cu toată țara.

„Vă mulțămesc, și cu acest titlu, vă rog a primi amintirea ce v'o trimit".[13]

Este invederat, că în purtarea principeluĭ Cuza, cum reiesă din scrisorile reproduse, există oare care contrazicere. De și prin scrisoarea din 1867, el nu cerea propriŭ vorbind învoirea principeluĭ domnitor de a reîntra în țară, însă este invederat că înștiințarea luĭ că are de gînd a veni în Moldova și așteptarea răspunsuluĭ domnitoruluĭ era aproape acelaș lucru, maĭ puțin forma. Dacă i s'ar fi încuviințat întrarea, principele Cuza ar fi reîntrat în țară, maĭ ales că pe atuncea trebuia să se judece procesul pentru moșia Osoiul, cu prilejul căruia se punea în sama fostuluĭ domnitor o mulțime de fapte pe care avea interes să le nimiciască, și care apoĭ aŭ și fost nimicite prin apărarea procesuluĭ de către P. Grădișteanu. Apoĭ, dacă domnitorul avea scopul de a întra în Moldova la 1867, el trebuia să știe încă de atuncĭ, că prezența sa în țară ar fi putut să

13. Scrisoarea originală a principeluĭ *Cuza* c. *P. Grădișteanu* din 18 (30) Aprilie 1872, Florența. *Hîrtiile Rossetti*. Reprodusă și în *Arhiva* 1902.

aducă încurcăturĭ domnieĭ principeluĭ Carol, de oare ce încă în 1870 el crede că lucrul s'ar putea întîmpla, şi de aceea refuză poftirea domnitoruluĭ de a reveni în România. Dar aceste şovăirĭ în părerĭ se explică, prin trecerea timpuluĭ, prin piezişirea din ce în ce maĭ mare, ce perspectiva faptelor trecute ce se îndepărtaŭ mereŭ, o întipărea în sufletul fostuluĭ domnitor.

Dacă însă se poate constata oare care nehotărîre în cugetul principeluĭ Cuza, în ceea ce priveşte reîntrarea luĭ în România—faţă cu principiul domnitoruluĭ străin, fostul domnitor rămînea tot deauna statornic, şi toate rostirile luĭ de după cădere concoardă cu făgăduinţele date înainte de a se urca pe tron şi cu actele sale din timpul chiar al domnieĭ. Credem deci că faţă cu o stăruinţă atît de armonică a aceşteĭ ideĭ în cugetul principeluĭ Alexandru Cuza, este nedrept de a-l învinui de scopurĭ dinastice, în orĭ ce moment al vieţeĭ luĭ—şi dacă zicem că este nedrept, o facem, *fiind că este neadevărat,* dreptul nefiind decît adevărul în relaţiile juridice dintre oamenĭ.

Dacă am stăruit atît de mult asupra aceşteĭ împrejurărĭ, am făcut-o din pricina urmărilor ce iesă din ea, privitor la caracterul fostuluĭ domnitor. Ea dovedeşte, în primul loc, a luĭ desinteresare şi decĭ a luĭ iubire de ţară şi maĭ departe, că toată activitatea luĭ în timpul domnieĭ fusese călăuzită numaĭ de acest din urmă simţimînt, încît ca un soare ce apune aruncă razele sale luminătoare asupra întreguluĭ tabloŭ al domnieĭ luĭ şi ne dă cheia înţălegereĭ tuturor strădănuirilor sale.

Moartea şi înmormîntarea luĭ Cuza Vodă. Fostul domnitor nu trebuia să maĭ trăiască mult după scrisoarea trimisă luĭ Petru Grădişteanu. Boala

de care suferia și a căreia alinare o căutase încă în timpul domnieĭ, la băile de la Ems, se agravase mult, din cauza supărărilor care-l lovise. Aflînd că un specialist vestit ar trăi la Heidelberg, în Germania, el plecâ din Florența spre acel oraș și ajunse acolo în Maĭ 1873. Răcind în timpul drumuluĭ, el căzu la pat îndată după sosirea luĭ în Heidelberg, și-șĭ dădu duhul în ziua de 5 Iunie 1873, între străinĭ, avînd la căpătaiul săŭ, numaĭ pe soția luĭ. Rămășițele luĭ fuse aduse în România și înmormîntate la biserica de pe moșia luĭ Ruginoasa. O lume nesfîrșită venită din toate unghiurile țăreĭ impodobi această tristă sărbare. Se rostiră cuvîntărĭ de către P. Gradișteanu, N. Ionescu și M. Cogalniceanu. Acest din urmă zise între altele, cuvintele, ca „nu *greșelele* ci *faptele* luĭ Cuza Vodă adusese a luĭ detronare“.

SFÎRȘIT.

